

SOPRONI SZEMLE

Közelkép

XXXVIII. évfolyam 1984. 1. szám

SOPRONI SZEMLE

A soproni Városi Tanács és a Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata

Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTO, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR,
HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő,
HORVATH ZOLTAN, KÖRNYEI ÁRILKA, NYESŐ IMRE

Tartalomjegyzék

Lap

<i>Szabó Jenő</i> : A Soproni Városszépítő Egyesület története. Második szakasz (1946—1948; 1968—1983) Második rész	1
<i>Fried István</i> : Gottschedianus pietista folyóirat Sopronban (1773)	29

Helytörténetírásunk időszerű kérdései

<i>Molnár László</i> : A Központi Bányászati Múzeum épületének története és műemléki helyreállítása	42
--	----

Kisebb közlemények

<i>Tipity János</i> : Soproni kovácsoltvas- emlékek, I. rész	58
<i>Tompos Ernő</i> : A Freiseisen bányászcsalád címere a Központi Bányászati Múzeumban	86
<i>Szájer József</i> : Az alsófokú népoktatás megindulása Sopronban (1945—46)	71
<i>Hajnal János</i> : Siegendorfra emlékezem ...	76
<i>Kiss Jenő</i> : A mihályi céh pénztárkönyve (1838—1875)	81

Sopron kulturális élete

<i>Hiller István—Mastalírné Zádor Márta</i> : Szomszédi kulturális együttműködés kiadványok tükrében	85
<i>Augusztinovicz Elemér</i> : Berecz Dezső 90 éves	87

Megemlékezések

<i>Kepecs József</i> : Thirring Lajos (1899—1983)	88
---	----

Soproni könyvespolc

<i>Mollay Károly</i> : Sz. Burger Alice (szerk.): Régészeti Füzetek I. sorozat 30—34. szám. Bp., 1977—1981; Czeglédy Ilona (szerk.): Régészeti Füzetek I. sorozat 34 szám. Bp., 1982	91
<i>Mollay Károly</i> : Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története Bp., 1981	92

<i>Levélszekrény</i>	93
----------------------	----

<i>Munkatársaink</i>	95
----------------------	----

<i>Inhaltsverzeichnis</i>	96
---------------------------	----

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

1984

XXXVIII. ÉVFOLYAM

1. SZÁM

Szabó Jenő:

A Soproni Városszépítő Egyesület története

Második szakasz

(1946—1948; 1968—1983)

(*Második rész*)

1909. november havában ugyanis Heimler Károly egyik szervezője volt Sopronban a munkásművelődés „szabad iskolá”-jának és ennek megnyitóján a következőket mondotta: „A munkások szellemi nivójának emelése nemcsak magának a munkásnak érdeke, hanem fontos gazdasági érdek is. Ennek tudatában érlelődött meg a terv, hogy a város falai között létrehozunk egy olyan intézményt, amely a munkásosztály tudását fejleszti”. A „munkásgimnázium” 1910. január 25-én meg is nyílt negyvennégy hallgatóval. Mindez egyáltalán nem Heimler Károlynak a „munkáskérdés iránti érzéketlenségére” vall, inkább az ellenkezőjére.¹⁵⁴

Az 1962. év folyamán ismét szaporodnak Sopron „kőbe vésett krónikájának lapjai”: a liceumi ifjúság kezdeményezésére Szakál Ernő emléktáblát farag az egykori liceumi diák, Berzsényi Dániel szállásának, a Pócsi utca 12. számú háznak falára. Megörökítik az országos nevű írónak, Pap Károlynak emlékét Fegyvertár utca 5. számú szülőházának falán. Szakál Ernő felügyelete alatt helyreállítják az Országos Műemléki Felügyelőség soproni kőfaragó-műhelyében az erősen megrongálódott középkori Pékkeresztet.¹⁵⁵ Szakál Ernő egy másik művészetileg jelentős szobrászati és restaurátori teljesítménye, a kapitóliumi triász a Fabricius-ház kőtárában kerül a nyilvánosság elé.¹⁵⁶

A növekvő idegenforgalmat jelzi, hogy az év folyamán 79 városismertető sétán kilencezer nyaraló gyönyörködik a város művészeti és természeti értékeiben.¹⁵⁷

Az 1963. évben indul meg a soproni idegenforgalom egyik legnagyobb létesítményének, a Fenyves (ma: Lövér) szállónak építése.¹⁵⁸ Talán legjobban az mutatja Sopron idegenforgalmának rendkívüli növekedését, hogy a szállót alig két évtizeddel később már bővíteni kell, 1982-ben indulnak meg a nagyobbítás munkálatai, 1983-ban újra megnyitják a szállót. Az 1963. évben meghal Mende Gusztáv, a városszépítés fáradhatatlan művész-munkása, végrendelete méltó párja Heimler Károlynak: képeinek javarészét Sopron városára hagyja.

154 Ssz. 1976, 357.

155 Ssz. 1964, 255.

156 Ssz. 1965, 330.

157 Ssz. 1962, 83.

158 Ssz. 1968, 9.

Talán ez is hozzájárult ahhoz, hogy a soproni képzőművészek akciót indítottak Művészház létesítésére. A Szélmalom utcában lévő barokk épületben műtermeket és kiállítóhelyiségeket terveztek. Noha a kiviteli tervek elkészültek és az épületet csupán raktárnak használják ma is, az akció sikertelen maradt.¹⁵⁹

Az 1964. év folyamán továbbfejlesztik a Bécsi dombon a hegyiligetet és ennek keretében ötezer erdei fenyőt ültetnek el. Mayer Antal szigorló mérnök (nem azonos Majer Antal professzorral) elkészíti az Erzsébet kert délkeleti részének rendezési tervét.¹⁶⁰ Az év jelentős kulturális és idegenforgalmi eseménye a Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar fennállásának tizenötödik évfordulójára rendezett Pedagógus Énekkarok Fesztiválja.¹⁶¹ Érdekes kezdeményezés volt ugyanebben az évben az egykori Caesar-féle házban (Hátsókapu utca) festők, írók, zenészek számára tervezett művészklub, ahol a város szellemi, főleg művészeti életének problémáit vitatták volna meg. A jószándékú terv nem vált be, a klub hamarosan elnéptelenedett, először az írók hagyták el, majd a zenészek és festők is.¹⁶²

Az 1966-os és az azt követő években az Országos Műemléki Felügyelőség ásatásokat végeztetett a Szent György utca mögötti városfal szakaszán, a Tűztorony tövében és a Városház utcában. A beépített várfalak szabaddá tétele Európában mindenütt divattá lett, a kibontott erődítmények látványa idegenforgalmi attrakció, de különösen az Sopronban, ahol már 1340-ben a polgárok „munkája, költsége és gondoskodása által háromszoros fallal falazott” erősítés védte a belvárost, ami európai ritkaság, mert abban az időben Bern, Regensburg, Bártfa, Varsó, Kolozsvár várát csak kétszeres falgyűrű vette körül.¹⁶³ Ezek az ásatások bizonyosságot szolgáltattak arra is, hogy a soproni szájhagyomány igaz: a Tűztorony római faltorony maradványaira épült.

Az 1966-os évben két emléktáblával is bővült a város szellemi értéktára. A Geodéziai és Kartográfiai Egyesület az év novemberében leplezte le Fuchs Károlynak, a fotogrammetria tudósának emléktábláját az egykori leánygimnázium (ma: József Attila Postaforgalmi Szakiskola) bejáratánál.¹⁶⁴ A másik emléketetetőt a KISZ városi bizottsága emelte a Fővényverem utca 21. számú házon annak jeléül, hogy ott működött a Kommunista Ifjómunkások Magyarországi Szövetségének soproni szervezete.¹⁶⁵

Az Erdészeti Egyesület fennállása százéves évfordulóján nagy kiállítás keretében mutatta be Diebold Károly munkásságát. A fényképezés halkszavú művészenek lencséje költői szépségű képekben örökítette meg nemcsak a várost, hanem a soproni erdőket is.¹⁶⁶

1897. december havában nyílt meg a Soproni Képzőművészeti Kör első kiállítása. Ennek emlékére visszatekintő kiállítás mutatta be az azóta eltelt majd hét évtized festőinek munkáiból készült válogatást.¹⁶⁷

159 SSz. 1966, 121.

160 SSz. 1969, 160.

161 SSz. 1970, 153.

162 SSz. 1966, 377.

163 SSz. 1968, 297.

164 SSz. 1967, 93.

165 SSz. 1968, 167.

166 SSz. 1970, 95.

167 SSz. 1968, 177.

3. Az Orsolya-téri Mária-kút helyreállítása (Finta Béla felvétele)

187. 1911. 2. 26. 1911

Az új Városszépítő Egyesület megalakulása

Az előbbieken a hatvanas évek néhány társadalmi, művészeti és kulturális eseményét soroltuk fel, amelyek közvetve vagy közvetlenül kapcsolatban vannak a város szépítésével és amelyek jelt adnak arról, hogy a városszépítés munkája az elmúlt két évtized folyamán sem lanyhult el, csupán széttagolódott. Majd minden emléktáblát, kiállítást más-más szerv létesített és éppen ezért hatása is csak szűk körben nyilvánult meg, legtöbbször alig lépve túl a létrehozó szerv, intézmény keretét. Ugyanez áll a kulturális, művészeti események nagy részére is.

A széttagoltság és ennek következményeként az átfedések a társadalmi egyesületek működésében is megmutatkoztak. A városrendezés kérdéseit a városi tanács állandó bizottságain kívül a Műszaki és Természettudományi Egyesületek Szövetsége, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat is megvitatta, de foglalkozott velük még egy sor szakszerv is.

A városrendezés során felmerültek olyan kérdések, mint a fedett uszoda elhelyezése, Balf fürdő teljes rekonstrukciója, a város területén nagy, összefüggő zöldövezetek kialakítása, a Tómalom körüli terület rendezése, vasúti alul- és felüljárók, a Fertőtáj kialakítása. Mind nagy horderejű kérdések, mind kapcsolódnak esztétikai problémákhoz is s éppen ezeknek nincs gazdájuk.

A városszépítési problémák már régen nem olyan egyszerűek, hogy a szép vagy nem szép alternatívájával meg lehetne oldani őket. A problémák már nem is problémák, hanem művészek, tudósok, szakemberek „témái”, amelyeket megoldásuk előtt különböző szempontokból „közelítenek meg”. Javaslatok, ajánlások, tanulmányi, előkészítő, kivitelezési tervek s hozzájuk megfelelő dokumentációk készülnek, ezeket tanácskozásokon, ankétokon, munkaüléseken, bizottságokban tárgyalják meg s eközben a résztvevők legjobb szándéka, tudása, tehetsége ellenére bizony néha háttérbe szorulnak a városszépítés szempontjai. Szemléltető példája ennek az Orsolya tér 4. számú épület esete. Tehetséges építész jó (díjat nyert) terve a különböző fórumokon olyan sok változtatáson ment keresztül, hogy végül is a mai, a tér esztétikai képét zavaró formában valósult meg. A jóképességű építész, aki „nem számolhatott a hosszú helyreállítás során kialakult képpel”¹⁶⁸ annyira elkedvetlenülítette tervének „elromlása”, hogy elköltöztött a városból.

A hatvanas évek vége felé divatossá vált a városokban a „Pro urbe” kitüntetés alapítása. A 2/1970. számú soproni tanácsrendelet kimondja, hogy a kitüntetés annak adományozható, aki Sopron város „gazdasági élete, a termelés, a városfejlesztés és városépítés, a tudomány, a kultúra és művészet, valamint a társadalmi és politikai élet terén kimagasló tevékenységet fejt ki.”¹⁶⁹ Sopronban a kitüntethetők köréből a városszépítés munkásai kimaradtak. Bizonyos, hogy nem szándékosan, talán tévedésből vagy mert a Városszépítő Egyesület még nem szólhatott bele az előkészítő munkába.

Elegendhetetlenül szükséges, hogy a néha egymás mellett, egyidőben vagy egymástól függetlenül folyó tervezésekben, munkálatokban a városszépítés szempontjainak is mindig kellő súlyal rendelkező képviselője legyen. Erre pedig a leghivatottabb a Városszépítő Egyesület.

168 SSz. 1980, 334.

169 SSz. 1971, 76.

Az új Városszépítő Egyesület létesítése az 1968. április 9-én kelt, a Hazafias Népfront által kezdeményezett tervezettel indult meg. A Hazafias Népfront és Sopron város tanácsa ugyanis megállapította, hogy „az 1950. december 10-én összeült tanácsülés által alakított bizottságok tevékenysége a várospolitikai valamennyi területére kiterjedt és úgy gondolta, hogy az állandó bizottságok majd helyettesíteni fogják a Városszépítő Egyesület tevékenységét. Noha a kezdeti években a bizottságok kielégítően működtek a várospolitikai minden területén, tevékenységük a hatvanas évek közepére ellanyhult és a Városszépítő Egyesület helyét már nem tudták betölteni. A lakosság közhangulatában egyre nyilvánvalóbbá vált, hogy a város nem nélkülözheti egy olyan egyesület működését, amely összefogja a közös célért munkálkodó erőket, felkelti az érdeklődést a város történelmi, művészeti és természeti értékeinek védelme és fejlesztése iránt és ápolja a város iránti szeretetet”. A Sopronról még mindig hangoztatott lokálpatriotizmus vádjára a soproni emberek egyre öntudatosabban kezdték idézni Kádár János szavait: „Nehéz hinni az olyan ember hazaszeretetében, aki nem szereti a maga faluját, városát”.

A tervezet szerint az új Városszépítő Egyesület a Hazafias Népfront kebelén belül létesül, de az egyesületnek a városszépítés területén teljes önkormányzatot biztosítanak. Az egyesület megalakulásának tényleges lebonyolítására ideiglenes választmányt alakítottak, amelynek egyik tagja a Hazafias Népfront elnöke volt.

Ez a választmány állította össze az alapszabálytervezetet, a megválasztásra javasolt végleges választmány névsorát és gondoskodott az alakuló közgyűlés összehívásáról. Meghatározta a választmány állandó jellegű feladatait. Ezek: éves program összeállítás, ankétok rendezése, szakzerű előadások tartása, cikkek közzététele. Intézmények, vállalatok, magánszemélyek felkérésére épületek, közterületek, létesítmények szépítése vagy rendbehozása, a város szép részleteiről fényképek készítése, gyűjtése, terjesztése. A városkép szebbé tételére alkalmas létesítmények, szobrok, emlékművek, emléktáblák, parkosítások terveinek elkészítése és megvalósítása. Évkönyv kiadása, amely a titkári jelentésben kívül beszámol a város műemlékvédelmi, városrendezési és városszépítési munkálatairól.

Az egyesület bevételeit tagsági díjak, jogi tagok által fizetett összegek, rendezvények és az évkönyv hirdetései bevétele, valamint a városi tanács és a Hazafias Népfront támogatása képezik.

Az alakuló közgyűlést 1968. október 19-ére a városi tanács nagytermébe hívták össze. Az ülést dr. Erdély Sándor tanácselnök nyitotta meg. Visszaemlékezett az egyesület elődjének működésére és korábbi értékelésével szemben, amikor Heimler Károly működésében a munkásosztály problémái iránti érdeklődést hiányolta, most megállapította, hogy „zászlóvivő volt a haladó polgárság”, amely „nemcsak a szellemi, fizikai és anyagi eszközöket mozgósította”, hanem „a haza, a város és a magyarság szeretetét is ápolta”. Megállapította, hogy az új egyesület feladata lesz ezeknek a haladó hagyományoknak folytatása.

A Hazafias Népfront elnöke, dr. Szabó Dénes is foglalkozott az előd-egyesület múltjával, célkitűzéseivel és azok megvalósításának módjával, majd Heimler Károlynak a régi egyesület 75-ik közgyűlésén mondott beszédéből idézve kijelentette: „Hazai városaink életében talán egyedülálló az olyan szervezet, mint egyesületünk, amelyben Sopron társadalmának minden rendű és rangú tagja

városunk szeretetében és szolgálatában találkozik”, majd kérte, hogy az ülés mondja ki az egyesület megalakulását.

Dr. Erdély Sándor szavazásra tette fel a javaslatot és az alakuló ülés ellen-szavazat nélkül, egyhangúan kimondta az egyesület megalakulását.

A következő napirendi pont, az alapszabály-tervezet megszavazása hosszabb vitát váltott ki. Az ülés végül is az eredeti tervezetet változtatás nélkül megszavazta, hat ellenszavazattal. Egyhangúan fogadta el az ülés az ideiglenes választmány által előterjesztett vezetőségi taglistát. Ennek értelmében: elnök dr. Földi Lőrinc; alelnökök Boronkai Pál és Lisiczky Lajos; titkár dr. Friedrich Károly; pénztáros Mühl Nándor; jegyző dr. Kiss József. Az ellenőrző bizottságba Sallay Ferenc, dr. Medgyesi József és Kossow József tagokat választották meg.

A vezetőség huszonhárom tagja közül hat a régi városszépítő gárdába tartozott, mint Becht Rezső, Csík Ferenc, Karner Ödön, Leitner József, dr. Mollay János, dr. Winkler Oszkár. Az alakuló ülés jegyzőkönyvét a Hazafias Népfront részéről Seregély Zsigmond titkár, a városi tanács részéről dr. Erdély Sándor tanácselnök írta alá. A jegyzőkönyvet — nomen est omen — Heimler Mártonné vezette. Az esemény jelentőségét az is mutatta, hogy már a következő napon, október 20-án a Magyar Nemzet hírt adott a „lelkes lokálpatrióták” üléséről, amelyen az országban elsőként megalakították a Városszépítő Egyesületet Sopronban.

A vezetőség első ülését november 15-én tartotta s ezen megalakították a szakbizottságokat.

Az Építési-műemléki-művészeti Szakbizottság (elnöke dr. Winkler Oszkár) feladata városfejlesztési és műemlékvédelmi kérdésekben tanácsadás, javaslatokkal a művészi szempontok érvényesülésének elősegítése. Emléktáblák, plakettek létesítésének kezdeményezése és megvalósítása.

Az Erdészeti és természetvédelmi Szakbizottság (elnöke dr. Gál János) feladata a védett területek ellenőrzése, utak jelzése, jelzőtáblák, tájékoztatók elhelyezése, erdőbiztonsági szervezet kialakítása.

A Propaganda-sajtó-fotó Szakbizottság (elnöke Radó Ferenc) feladata a soproni fényképek gyűjtése, készítése, terjesztése, fényképpályázatok kiírása, sajtó-beszámolók készítése, évkönyvek, plakátok szerkesztése.

A tagok toborzását nagyon fontosnak tartják, négy szakbizottságot is létesítenek e célból. A tanulóifjúság beszerzésére az „Iskolaközi”, az üzemekben, vállalatoknál, intézményeknél az „Üzemi”, a kisipari szövetkezetekben és a kisiparosok közt a „Szövetkezetek és Kisiparosok Szakbizottsága” volt hivatva a tagszervezés intézésére. A „Tagszervezési Szakbizottságnak” pedig a nem helybeli hírverés, főleg pedig a „Sopron Barátai Kör”-ök szervezése a feladata.

Az 1969. évben — majdnem száz évvel az első Városszépítő Egyesület megalakulása után — tehát újból megindul az egyesület folyamatos élete. Az év január 18-án megnyílik csekkszámháza, február 25-én jóváhagyja az Építési és Közlekedési Osztály az alapszabályokat, ezzel a megalakulás hivatalosan is befejeződött.

1976. december 19-én Sopron város tanácsa megtárgyalta az új Városszépítő Egyesület első tizévi munkáját. Köszönetét fejezte ki az egyesület vezetőségének és biztosította, „hogy tevékenységét a jövőben is támogatja, segíti, hogy nemes törekvéseiben minél jobb eredményeket érjen el”.

Bognár Dezső az egyesület első tíz évének munkáját így értékelte: „Egyesületünk életében egy évtized nem nagy idő. Az első években a szervezeti élet és anyagi bázis megteremtése volt a legfontosabb feladat. Az alkotásokra nem maradt már több mint négy-öt esztendő”.

„Alapjában véve egyesületünk — folytatta — csak 1974-ben került olyan szervezeti és anyagi helyzetbe, hogy megindíthatta a tervezést és megkezdhette tervei megvalósítását. Ha ehhez az öt vagy tíz esztendőhöz viszonyítjuk eredményeinket, akkor azok nem mondhatók rosszaknak, de ha Sopron közismert városzeretetéből és patriotizmusából indulunk ki, már eleve nem lehetünk meglepődve. Egyesületünk kezd ugyan valamit visszanyerni abból a megbecsülésből és bizalomból, amelyet elődeink hosszú évtizedek alatt a lakosság körében kiérdemeltek, de sajnos, mi e téren csak a kezdet kezdetén vagyunk”.

A szervezés munkáját főképpen dr. Földi Lőrinc és tisztikara végezte el, az anyagi megerősödése pedig dr. Erdély Sándor elnöksége idejére esik. Az 1974-ben elnökké megválasztott Bognár Dezső számára maradt a tényleges város-
szépítési munka.

Az új egyesület munkája is gyökeresen különbözik a régiétől. Nem csupán azért, mert egy új, most épülő társadalmi rendszerben folyik, de problémái, megoldandó feladatai is mások. Némelyik olyan makacs, hogy szinte évről-évre, ha csupán egy közgyűlési felszólalás erejéig is, de konokul visszatér. Mások viszont annyira bonyolultak, hogy messze túllépik az egyesület kereteit, lehetőségeit. Van olyan megoldandó feladat, amely valósággal megtervezhetetlen, mert meg kell előznie mindenfajta tervezést. És persze megmaradtak a „hagyományos” feladatok is, mint a fásítások, parkosítások, az üres tűzfalak, a tisztaság, propaganda, tagtoborzás.

A tagtoborzás munkájával az egyesület szervei állandóan foglalkoznak és állandóan elégedetlenek. A négy szervező bizottság működése, főképpen azonban a „Szövetkezetek és Kísiparosok Szakbizottságá”-é, nem kielégítő. Ennek ellenére már az induláskor mutatkoznak eredmények is. A GYSEV személyzetének tíz százaléka az 1969. évben tagként belép az egyesületbe, az év folyamán alapító tagként jelentkezettek között olyan neves személyiségek is vannak, mint Kisházi Ödön, a Nyugatdunántúli Intéző Bizottság elnöke, Révay Zoltán dr., a megye országgyűlési képviselője, az európai nevű dr. Tárczy-Hornoch Antal professzor. Alapító tagságot vállalnak üzemi KISZ-bizottságok, a Pamutipar, az Északdunántúli Gázgyártó Vállalat és a Húsipari Vállalat kiszesei 200—500 forintos kollektív hozzájárulással lépnek be az egyesületbe. A Kisalföld 1970. március 20-án arról ad hírt „Soproniak Sopronért” című cikkében; hogy a Városszépítő Egyesületnek már hatszáz tagja van. Az egyesület vezetősége azonban egy hónappal korábban tartott vezetőségi ülésén másképpen értékelte ezt a számot: „Ez a taglétszám nem nagyon hízog az egyesületre, azt vártuk volna, hogy a soproniak nagyobb létszámban keresik fel az egyesületet. Bizonyos közönyt kell áttörni s ehhez segítségül kell hívni az ifjúságot és a szakmaközi bizottságot”. Noha a Kisalföld újabb lelkesítő cikkben számol be arról hogy a GYSEV és az AFIT 10 000 forintos hozzájárulással jogi tagként belépett az egyesületbe,¹⁷⁰ a tény azonban tény marad: 1929-ben a sokkal kisebb lélekszámú városban 920 tag volt!

¹⁷⁰ Kisalföld, 1970. április 18: „Lelkesen dolgozik a Városszépítő Egyesület”.

Közgyűlések, elnökségi ülések felszólalói ismételten javasolták, hogy a tagszervezést főképpen a jogi személyek verbuválására terjesszék ki. A vezetőség ennek érdekében küldött is ki évente felhívásokat, amelyek eredményeként 1969-ben 2, 1970-ben 3, 1971-ben 19, 1972-ben 9, 1973-ban 23, 1974-ben pedig hat vállalat lépett be jogi tagként az egyesületbe, összesen mintegy 300 000 forint hozzájárulással.

Az aggasztó mértékben apadó tagállomány az oka annak, hogy a tagtoborzás továbbra is állandóan napirenden marad, mert amíg 1969-ben 466 tagot tartottak nyilván, 1974-ben már csupán 176 a létszám. Ennek oka azonban nem csak a lakosság közömbössége, hanem nagyrészt a tagdíjbeszedés megoldatlansága és az alapszabályok ama rendelkezése, hogy a két évi tagdíjjal hátralékban lévő tagot a tagnévsorból törölni kell.

A befizetőlap útján való tagdíjfizetés, ami addig a gyakorlat volt, nem volt kielégítő, nem járt jobb eredménnyel pénzbeszedő alkalmazása sem, noha tíz százalék jutalékot kapott. Nyugdíjasok sem vállalták a fáradságos munkát, a bélyegrendszer bevezetését adminisztrációs akadályok nem engedték. Végül is az egyesület visszatért a befizetőlap-rendszerhez, amely azóta működik kifogástalanul, mióta az elnökség egyik tagja, Nagyzsadányi Endre gondos munkával kartotékrendszert fektetett fel és azt pontosan, naprakészen vezeti.

Az 1975. november 25-i vezetőségi ülésen a Városi Pártbizottság kiküldötte, Pintér Ferenc igen keményen bírálta főképpen a vállalatok és intézmények magatartását: „Különösen megdöbbentő — mondotta —, hogy a vállalatok csak ilyen kis mértékben (az elmúlt öt év alatt 300 000 forinttal) támogatták az egyesületet!”.

A vezetőség el is határozta, hogy ismételten levélben szólítja fel a vállalatokat, intézményeket, üzemeket az egyesületbe való belépésre. Egyéni tagtoborzásra 1500—2000 belépési felhívást küld ki befizetőlappal, azonkívül tagszervezésre buzdító cikk megjelentetését kéri a Népszabadságban és a Kisalföldben. A Kisalföld nem, csak a Népszabadság közölte a cikket, 1975. szeptember 28-án és eredményeképpen az ország különböző részeiből ötvenöten jelentkeztek tagul (tizenhárman a Zalamegyei Bútorgyárból).¹⁷¹

Megkereste a vezetőség a tanács Művelődési Osztályát, hogy az hívja fel a tantestületek figyelmét az ifjúság városszépítési és környezetvédelmi nevelésének fontosságára.

A szervező munka gyümölcsei azonban lassan érnek. Kocsis József tanácselnök-helyettes a „700 éves évforduló ünnepei” című beszámolójában¹⁷² ugyan azt írja, hogy a város vezetői elmentek az ország legkülönbözőbb városaiba propagandát csinálni és „ezeknek a találkozásoknak eredményeként számos, a városon kívül élő állampolgár tagja lett a Városszépítő Egyesületnek, ennek következtében 1976-ról 1977-re megháromszorozódott a Városszépítő Egyesület tagjainak száma”, ez az állítás azonban téves. Az egyesület tagjainak száma 1976-ban 482, 1977-ben 547, 1978-ban 710.

Bognár Dezső sokkal reálisabban méri fel a helyzetet. 1981. március 7-i közgyűlési beszámolójában elismeri: „1974-ben azt hittük, hogy könnyen toborozhatunk négy-ötezer tagot, de csak 1980-ra sikerült taglétszámunkat megkettőzni, 980-ra emelni. Ennek a számnak viszont az a szépséghibája, hogy

171 Az 1975. november 25-i ülés jegyzőkönyvéből.

172 SSz. 1978, 176.

225 olyan tag is szerepel benne, aki két éve nem fizette meg a tagdíját (s ezért az alapszabály értelmében törölni kellene)".

A tagok létszámának nagyobb növekedése 1978-ban indult meg a szocialista brigádok belépésével. Elsőnek az AFIT Bordás András szocialista brigádja jelentkezt az évi 500 forint kollektív tagdíjat vállalva. A brigád a Kisalföldben is megjelent cikkben hívta fel a város többi brigádját csatlakozásra. A vezetőség ezen felbuzdulva további száztíz belépési felhívást küldött szét, aminek eredményeképpen újabb hatvan szocialista brigád vállalt tagságot, úgyhogy az 1980. év végére az egyesületbe belépett szocialista brigádok száma 127-re nőtt, ami brigádonként öt főt számítva 625 belépő tagot jelentett.

Az 1983. január 29-i közgyűlésen számolhatott be végre Bognár Dezső arról, hogy a taglétszám elérte az ezret. Az ezredik belépőnek, Németh János nyugdíjasnak oklevelet adtak át. A közgyűlés felszólalói egyöntetűen megállapították, hogy nem szabad megállni, a tagszervezést folytatni kell.

Dr. Friedrich Károly felszólalásában azt ajánlotta, hogy minden tag legyen szervező, szerezzen évente legalább egy második tagot. „Mindenki — mondta dr. Friedrich Károly — dolgozzon hivatalban, rendelőben, műhelyben, pult mögött, ha szívességet, szolgálatot tett embertársainak vagy segített rajtuk, majd mindig hallja a kérdést: 'Hogyan hálálhatnám meg?' Legyen a válasz ilyenkor: 'Úgy, hogy belép a Városszépítő Egyesületbe!' Ezt a módszert követte dr. Heimler Károly is".

A manapság divatos hála-, csúszópénzes, borraavalós világban a felszólalás igen elgondolkoztató és mutatja elődeink önzetlen városszeretétét.

A tagtoborzásnál több kritikát csak az egyesület propagandamunkája kapott. Az új egyesületnek alig van közgyűlése vagy vezetőségi ülése, amelyen felszólalók ne bírálnák. A kellő propaganda hiányának tudták be a tagszervezési munka elégtelenségét és főképpen azt, hogy a város lakossága keveset tud az egyesület tevékenységéről. Az egyik felszólaló éppen azért azt ajánlja, hogy az egyesület jelölje meg emblémával, jelzőtáblával minden létesítményét.

Még szerencse, hogy olykor segítséget is kap a Propaganda Szakbizottság. Így a Liszt Ferenc Múzeum, amely a Fabricius-ház nagytermében „Városszépítő Egyesület 1869—1969” címmel igen jó propagandahatású kiállítást rendezett a „lokálpatriotizmus helyes megnyilvánulásának bizonyítására”.¹⁷³

A hírverés munkájának bírálata már az alakuláskor megkezdődik. Fekete Ferenc az 1968. december 12-i választmányi ülésen azt állapítja meg, hogy „jó lenne, ha a sajtó többet foglalkozna az egyesület munkájával”. Talán ezért is választják meg a Propaganda Szakbizottság első elnökéül Radó Ferencet, aki a megyei lap soproni munkatársa, de sajnálatosan fiatalon, 1970. januárjában meghal.

Hiba az is, hogy az egyesület ugyan már 1971. február 8-i ülésén elhatározza, hogy az üzemekben rendszeresen tájékoztató előadásokat tart, de ennek végrehajtására majd csak évek múlva kerül sor, amikor Bognár Dezső lesz az elnök. Ő és az újonnan választott titkár, Garád Róbert járják a város üzemeit és agitálnak az egyesület érdekében.

A számtalan bíralat között leggyakoribb Lisiczky Lajos alelnöké. Hol azt kifogásolja, hogy a bizottság „nem kellő mértékben veszi igénybe a megyei

173 Az 1969. március 20-i ülés jegyzőkönyvéből.

sajtót,¹⁷⁴ máskor meg azt teszi szóvá, hogy a Propaganda Szakbizottság elnöke nem vesz részt az üléseken, „azért is nem tudósít róluk”.¹⁷⁵ Összehasonlítja a hírverést a szomszédos Vas megyéével, „ahol pedig később indult meg a városzépítés, de a propaganda terén lényegesen előbb járnak”.¹⁷⁶ De támadja a sajtót közvetlenül is, „mert nem segít, pedig újságcikkek kellenének”.¹⁷⁷

Elégedetlen a hírverés munkájával a városi pártbizottság is, noha az új bizottsági elnök, Lovass Gyula működése alatt az lényegesen javult.¹⁷⁸ Egyes túlzó bírálók, mint Landl Róbert azt kívánják, hogy a megyei lapban legyen az egyesületnek emblémával ellátott állandó rovata, mert „a város lakosságát az egyesület munkájáról állandóan tájékoztatni kell”.¹⁷⁹

Dr. Majer Antal, az Erdészeti és Természetvédelmi Szakbizottság elnöke is elégedetlen, hangsúlyozza a propaganda szükségességét azért is, mert elősegíti a tagság lélektani összekapcsolódását. Fontos összekötő erőnek tartja a közös múltat és ebből a szempontból kiemeli a Soproni Szemle hasznos munkáját. A folyóirat azzal, hogy tanulmányokat közöl a város múltjáról és foglalkozik a jelen problémáival, jelentősen hozzájárul a várostudat formálásához.¹⁸⁰

Amint az előbbiekből kitűnik, a felszólalások, bírálatok zöme voltaképpen a megyei sajtót hibáztatja az akadozó propaganda miatt. Hasonló megállapításra jut Kocsis József elnökhelyettes is a hétszáz éves jubileumi ünnepségről szóló beszámolójában: „A jubiláló Sopronnak a hazai lapok és egyéb hírközlő eszközök is nagy figyelmet szenteltek ... Megyénk lapjában kezdetben érthetetlenül kevés híradás jelent meg. A Városi Pártbizottság és a Városi Tanács vezetése a Kisalföld szerkesztőségének vezetésével egyértelműre jutott abban, hogy a mindkét fél részéről megnyilvánuló hiányosságok felszámolásával a következő időben gyakrabban jelennek meg írások, tudósítások Sopronról”.¹⁸¹

Az egyesület tagsága azonban továbbra is elégedetlen a propagandával, amely — az 1978. május 26-i közgyűlés egyik felszólalója, Gárdai Gábor szerint — csak akkor javulna meg, ha a Kisalföld rendszeresen közölné az egyesület híreit. Mindez azonban azt is mutatja, hogy a megyei lap — éppen mert megyei lap — a legjobb szándékkal sem tudja pótolni a soproniak számára a helyi lapot.

A propagandát bíráló felszólalásokra Bognár Dezső válaszolt. „A propaganda nehéz mesterség — mondotta — az egyesületünk propagandabizottsága pedig alig egy-két tagból áll, pedig ez a munka sok időt, nagy türelmet és még több embert igényel, hiszen az emberi tudatot formálja”.

A tudatformálást és egyben az egyesület régi hagyományát, a soproni krónikák közzétételét¹⁸² szolgálta az is, hogy az 1978. március 3-i ülésén az egyesü-

174 Az 1969. október 10-i vezetőségi ülés jegyzőkönyvéből.

175 I. h.

176 Az 1971. február 20-i vezetőségi ülés jegyzőkönyvéből.

177 Az 1972. február 4-i közgyűlés jegyzőkönyvéből.

178 Zarái Károly felszólalása az 1972. február 4-i közgyűlésen és Pintér Ferenc felszólalása az 1975. november 25-i vezetőségi ülésen.

179 Az 1974. július 20-i ülés jegyzőkönyvéből.

180 Az 1976. április 22-i ülés jegyzőkönyvéből.

181 Ssz. 1978, 176.

182 A város szervezeti szabályrendelete is kimondja a krónikák vezetését. Az 4395/175. kgy.—1889 számú szabályrendelet 61. §-ában előírja, hogy a város levéltárosa tartozik a város krónikáját évről-évre vezetni „melybe az év folyamán előforduló, a várost érdeklő fontosabb események felveendőek”.

let úgy döntött, megveszi dr. Németh Alajos „Sopron könnyes-véres dátumai” (1943—45) című visszaemlékezéseit, amelyet azután dr. Hiller István közreműködésével a Soproni Szemle közölt. Dr. Németh Alajos Sopron „könnyes-véres” éveiben a belvárosi plébánia káplánja volt s az eseményeknek nem csupán szemlélője, hanem aktív résztvevője is, közreműködött az áldozatok, kivégzettek temetésénél, illetve a holttestek agnoszkálásánál, hozzátartozók értesítésénél.

A művészet tudatformáló erejét használta ki a Propaganda Szakbizottság, amikor 1977. június 4—19-e között kiállítást rendezett Csík Ferenc fényképeiből. Csík Ferenc fotói kétszer is szerepeltek a „Világ legjobb száz képe” című gyűjteményben s az 1938. évben a világ fotósainak ranglistáján az előkelő huszonötödik helyen állott.¹⁸³ Művészi képei és az azokhoz készült igényes ismertető füzet jó propagandája volt Sopron szépségeinek, ugyanúgy mint az 1982. április 18-án megnyitott, Mühl Aladár festményeit bemutató kiállítás, amely valósággal színpompás kirakata volt a város szépségeinek, majd Soproni Horváth József festői hagyatékát bemutató tárlat a Zöld-, illetve Caesar-házban.

Kár, hogy a Propaganda Szakbizottság nem valósíthatta meg azt a tervét, hogy Csík Ferenc fényképeit más városokban, elsők Szombathelyen bemutatja. Ugyancsak nem a Szakbizottság valósította meg az egyesületben felmerült tervet, hogy a budapesti Kossuth-klubban „Soproni nap”-ot rendez. A „Soproni napok”-at Budapesten 1978. április 21—22-én az MSZMP Sopron Városi Bizottsága, a város tanácsa, a TIT, a Kossuth-klub tanácsa, a Hazafias Népfront budapesti bizottsága és a „Soproni Öregdiákok Baráti Köre” rendezte meg.¹⁸⁴ A fiatal egyesület erejét és kereteit meghaladó vállalkozás lett volna ez, mint ahogyan ugyancsak túlméretezett volt az induláskor létrehozott Tagszerzési Szakbizottság is, amelynek Sopron barátait az országban, tehát a nem Sopronban élő tagságot kellett volna „összefognia”.

A Propaganda Szakbizottságnak igen sokszor alkalmazkodnia kellett a helyzethez. Állandó hírlapi kontaktus lehetősége híján például a Széchenyi téren hirdató táblát állított fel a tagság folyamatos tájékoztatására. Alpár Gejza felszólalása az 1982. évi közgyűlésen bizonyítja, hogy a tagság ezt helyeslően vette tudomásul. A jobb tájékoztatást szolgálja az is, hogy az egyesület évente a tevékenységét ismertető körlevelet küld szét tagjainak s újabban híreit a havonta megjelenő „Soproni Műsor” című füzetben is közli.

Tagtoborzásnál, propagandánál is súlyosabb gondot jelent az egyesület számára a lövérek pusztulása.

Dr. Metzl János az 1972. május 15-i választmányi ülésen követelte: „A lövéreket meg kell védeni a beépítéstől. Az egyesületnek oda kell hatnia, hogy ennek a területnek legfőbb értéke, a lövér-jellege ne semmisüljön meg. Tanácsrendeletet kell hozni a természetvédelemről!”

Hogy ez a felszólalás nem csupán túlzó aggodalom volt, azt az építész is bizonyította. Dr. Kubinszky Mihály 1973. október 30-án a Helytörténészek Baráti Köreben tartott előadásában felsorolta a hibákat, amelyeket a lövérekben

183 Sopronvármegye, 1934. február 27; 1933. február 16.

184 55z. 1978. 244.

sorozatosan elkövettek: túl szélesre méretezték az utakat,¹⁸⁵ az új kerítések izléstelenek, otrombák, nem illenek a környezetbe, a fákat szükségtelenül irtják, beépítések rontják a táj képét (mint például a Cseresznye sor új házainak betontömbjei). A múlt században épült, arra érdemes építményeket műemlékké kell nyilvánítani, a jellegzetes lövéri stílusú faverandák és házak fennmaradását biztosítani kell. Mindennél fontosabb azonban a lövérek további felaprózásának megakadályozása, ne legyen 360 négyszögölnél kisebb lövértelék!

Ez az elv érvényesült 1892-ben a Spangenburgban, a Muck András kezdeményezésére megindult parcellázásoknál (ma Villator), amikor 400—800 négyszögöles telkeket alakítottak ki. Ezeket az erdőt csak akkor volt szabad kirtani, ha helyén parkot vagy gyümölcsöst létesítettek és még konyhakertet sem engedélyeztek.¹⁸⁶ De már nem érvényesült századunk hatvanas, hetvenes éveiben, amikor a városi tanács építési és közlekedési osztálya megengedhetetlen liberalizmussal kezelte a lövéri építkezéseket. Elnézte a szép kilátások beépítését (például a Szabadság körút Egeredi dombi szakaszán), holott az építési szabályrendelet (3628/166 kgy. 1887) 166. §-a kimondja a kilátás védelmét. A Városszépítő Egyesület tiltakozásai azonban nem jártak eredménnyel, ezért nem is csodálható, hogy az ülésein a lövérek ügye szinte állandóan napirenden volt. Az 1974. szeptember 10-i ülésen Thier Antal vetette fel meglehetősen szenvedélyesen: „Az Alsó-lövérekben olyan ütemű építkezés folyik, hogy húsz év múlva nem is lesznek már lövérek. És ez éppen manapság történik, amikor szerte a világon a zöldövezetek megmentésével foglalkoznak!”. A tanácsot képviselő Kocsis József elnökhelyettes kénytelen elismerni a felszólaló igazát: „Az Alsó-lövérekben egy ténnyel állunk szemben. Ami eddig üdülőttelep volt, azt lakóteleppé kell nyilvánítani és az üdülőttelep határát kijebbné tolni. A Felső-lövérekben szeretnénk a lövéri jelleget megóvni. Ezt a célt szolgálja a jelenlegi rendezési terv”.

A probléma azonban nem olyan egyszerű, hogy az „Alsó-lövérek lakóteleppé nyilvánításával” és az „üdülőttelep határának kijebbné tolásával” meg lehetne oldani. Évszázadok során kialakult páratlanul jellegzetes tájegység pusztul napról-napra. Ez ellen nem véd meg az sem, hogy „rendezési tervet készítenek”, amelyről egyébként hamarosan kiderül, hogy rossz, használhatatlan, aki készítette talán sohasem járt a lövérekben. A terv különben is majd hetven évet késett, hiszen már 1905-ben kimondta a város középítési bizottsága, hogy a (lövéri) „telep létesítése egységes terv szerint valósíttassék meg, nehogy az ötlet-szerű építkezések a jövőben a fejlődést akadályozzák”.¹⁸⁷

Csatkai Endre írja,¹⁸⁸ hogy a lövérvidek 1867 után kezdett divatba jönni, viszont Bredeczky Sámuel „Topographisches Taschenbuch”-ja szerint már a XIX. század első évtizedeiben a „bon ton”-hoz tartozott „kerttel bírói a lövérekben”.¹⁸⁹ Csatkai Endre szerint Frankenburg Adolf volt a lövéri nyaralás úttörője s talán az első állandó lövérlakó is. (A Lándzséri út 1. szám alatti lövérvben lakott).

185 A régi lövéri utak ritkán voltak két ölnél (3.80 méter) szélesebbek, legalább is ezt mutatja az egyik 1850. évi kataszteri térkép (írja a Sopronvármegye 1924. július 22-én), a gyalogutak pedig az 1745. évi tanácsjegyzőkönyv (192. lap) szerint „vier Schuh breit”, négy láb, azaz 1.28 méter szélesek. Összehasonlításképp: a néhány éve megnyitott lövéri új, Vadas Jenőről elnevezett út — noha nem főútvonal — nyolc méter széles.

186 Sopronvármegye, 1927. július 30; Soproni Napló 1907. július 4; 1908. február 18.

187 Soproni Napló, 1905. augusztus 20.

188 Sopronvármegye, 1933. május 28.

189 SSz. 1938, 71.

A mai lövérek területén a XVI. században gesztenyések, szőlők, gyümölcsösök voltak. A soproniak azonban ekkor még inkább a város falai alatt elterülő kerteket kedvelték, amelyek nagyrészt a tanács által a polgárok fájának tárolására kijelölt közterületeken (*Gemeinde Stadt Boden*) létesültek. A polgárok ezeket a helyeket lassanként elidegenítették (*indistincte abalionirt*),¹⁹⁰ ott házat, pincét, „Lusthaus”-t építettek. A távolabbi lövéri szőlőkbe, gyümölcsösökbe legfeljebb napszámosaik jártak ki dolgozni, ők maguk csak gyümölcsöt szedni, szüretelni. A XVIII. század harmincas éveig a városfalaktól távolabb eső kertek a háborúk és az őket követő zavaros viszonyok miatt nem voltak biztonságosak.

Már 1724-ben azonban megtiltotta a tanács, hogy a fatároló helyeken „falon kívüli épületeket (*Extramoenial Gebäude*)” emeljenek.¹⁹¹ Valószínűleg ennek a rendelkezésnek volt a következménye, hogy a polgárok a lövéri gesztenyéseiket és gyümölcsöseiket kezdték kertként használni és bennük építgették Lusthaus-aikat. Erre mutat az 1767. évi „Vermögen Buch” és az 1848. évi „Grundbuch” adatainak összevetése. 1767-ben még csupán 34 felsőlövérről és 65 alsólövérről van kimutatva, 1848-ban a felsőlövérek száma 65, az alsólövéreké 82. Az 1848. évben a Grundbuch még 69 szőlőt és 175 gyümölcsöst, gesztenyést mutat ki.

Dr. Thirring Gusztáv „Sopron házai és háztulajdonosai 1734—39-ig” című munkájában közli, hogy 1784-ben a külső várfalakon kívül 68 épület állott, ezek egy része bizonyosan a mai lövérek területén lehetett. Petz Dániel írja krónikájában,¹⁹² hogy lövéri Lusthaus-át 1798 májusában építette.

Mi tette a lövért lövérré? Elsősorban az, hogy gyéren lakták. Az egyes kerteket elválasztó és utakat határoló sövények nem zavarták a természet harmóniáját. A lövérházikók megbújtak a fák alatt, a lövérlakó úgy érezhette magát, mint aki erdőben lakik, a közeli Raxról a folyton fúvó soproni szél pedig a legtikkasztóbb kánikulában is hozott neki friss alpesi levegőt. Hosszú évtizedeken át a soproni a lövériben csupán nyaralt. A lövér sajátos jellege akkor került veszélybe, amikor egyre több nyárilakot „téliestítettek”, egyre több lett az állandó lakás a lövérekben. Ez a felszabadulás utáni lakásínséges időkben szükségből, később ugyanabból a luxusigényből fakadt, mint a XIX. század elejének lövérvásárlásai. Az autók elszaporodása siettetette ezt a folyamatot, mert megkönnyítette még a messze fekvő lövérek állandó lakhatását is, viszont elszaporította az esztétikai igényt kivétel nélkül megcsúfoló garázsokat.

Érthető, hogy az 1974. szeptember 10-i vezetőségi ülés nem elégedett meg a tanácselnök helyettesének válaszával, hanem az ügyet továbbra is napirenden tartotta. Határozatilag kimondta, hogy a lövérek esztétikai védelmének a következő évi és az ötéves tervében is szerepelnie kell. A lövér-probléma komolyságát mutatja, hogy két hét múlva, szeptember 23-án a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság az Építési Bizottsággal közös ülést tartott, majd folyamatos bejárásokon mérte fel a lövérek helyzetét.

A vezetőségi határozat értelmében az Építési, Műemléki és Geológiai Szakbizottság 1975. évi tervében (a február 25-i vezetőségi ülés hagyta jóvá) kétszer is szerepelt a lövérek védelmének ügye. A bizottság megvizsgálta a lövérekben felépítendő pavilon-sor kérdését, továbbá elhatározta, hogy fényképfelvétele-

190 1724. évi tanácsjegyzőkönyv 13. pont.

191 Az 1727., 1725., 1751., 1753. évi közgyűlési jegyzőkönyvekben.

192 SSz. 1941, 187.

ket készített a lövéreket elcsúfító épületekről, kerítésekről, megvitatja az összegyűlt anyagot és javaslatokat készít az esztétikai szempontból kifogásolható építmények lebontására.

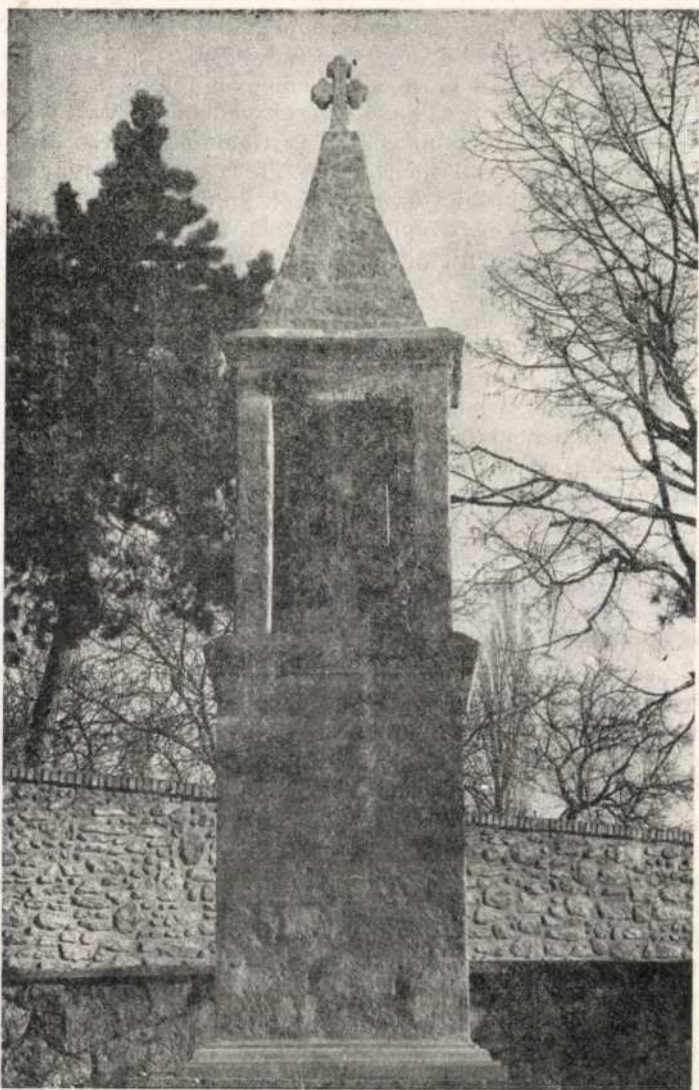
Az 1975. március 27-i vezetőségi ülésen is szerepelt a lövérek ügye. Dr. Majer Antal (ő vette át dr. Gál Jánostól a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság elnökségét) mindenképpen ellenezte a pavilon-sor felépítését, mert az „csúnya” lesz, a sok új építkezés rontja a lövérek esztétikai arculatát. Dr. Winkler Oszkár szerint a pavilon-sort úgy kell elhelyezni, hogy ne rontsa az esztétikumot. Kossow József úgy vélte, mivel az üdülők teljes ellátást kapnak, boltsor felépítése felesleges. Dr. Erdély Sándor tanácselnök szerint a kereskedelmi pavilonokra szükség van azért, mert a lövérekben háromezer ember él s ellátásuk rosszabb, mint egy ezres lélekszámú községé. Végül is úgy határoztak, hogy újabb bejárástól és igényfelméréstől teszik függővé, javasolják-e a boltsor megépítését. Végeredményben sikerült megakadályozni a boltsor felépítését.

Az 1975. július 21-i vezetőségi ülésen a lövér-kérdés más vonatkozásban került szónyegre. Dr. Winkler Oszkár megállapította, hogy a „város rendezési tervének előírásait nem mindig tartották be, gondolok itt az Egeredi dombon történt parcellázásokra, a Cseresznye sor és Hársfa sor zsúfolt beépítésére, az elburjánzott betonkerítésekre”. Egy másik felszólaló a felelősség kérdését is felvetette: „Tervezési munka csak az Építési és Közlekedési Osztály engedélyével indulhat, amely véleményem szerint sajnos nem áll a helyzet magaslatán”. Hasonló a véleménye a pártbizottság képviselőjének, Pintér Ferencnek is: „Jó volna, ha a szakemberek véleménye ezekben a kérdésekben nagyobb mértékben érvényesülne, mert sokszor nem egészen hozzáértők döntenek e téren”. Dr. Gangl János arra figyelmeztetett, a lövérekben nagyon vigyázni kell, „nehogy az épületek kiszorítsák az erdőt!”.

Az egyesületnek az 1975. évben még egyszer alkalma volt a lövérek védelmében szót emelni. A város tanácsa az év augusztus 26-án tárgyalta a város általános rendezési tervét s erre az ülésre az egyesületet is meghívta. Bognár Dezső elnök ismertette a tervvel szemben fennálló aggályokat. Az egyesület heiytelenítette a városnak Bánfalva, Ágfalva irányában való fejlesztését, mert ez csökkenti a zöldövezetet, inkább Magyarfalva, Kópháza felé kellene a terjeszkedést irányítani. Az egyesület véleménye szerint a Felső-lövérek részletes rendezési terve rossz, mert megvalósítása tizenöt kilométernyi kerítés, közte öt kilométeres élősvény, számtalan fa, bokor kiirtását jelentené. Nincs tekintettel a terv a hasznos madarak védelmére és nem védi az évszázados gesztenyefa-állományt.

A kifogások ellenére a tanács elfogadta a tervet és dr. Erdély Sándor elnök nem volt hajlandó azt revízió alá venni. Ezért a következő évi, 1976. május 20-án tartott közgyűlésen ismét szerepelt a lövér-kérdés. Az egyik felszólaló azt is kifogásolta, hogy a Nevelőotthon (József Attila utca) elavult fűtési technikája miatt az egész lövérnegyed befüstölődik (A Nevelőotthon otromba gyárkéménye sem volt éppen üdülönegyedbe illő látvány!). Dr. Metzl János a lövérek vonatkozásában ismételt a természetvédelem nagy fontosságára hívta fel a figyelmet.

A jubileumi 1977-es évben is napirenden maradt a lövérek ügye. A szeptember 30-i ülésen Bognár Dezső arra figyelmeztet, hogy a lövérekben a meg nem felelő és kilátást rontó építményeknek már a létrejöttét kell megakadályozni. Az 1978. november 10-i elnökségi ülésen dr. Winkler Oszkár arról tájékoztatta a vezetőséget, hogy a lövérek rendezése ügyében több ízben is foly-

4. Az ún. Máriacelli kereszt a Bécsi úton
(Finta Béla felvétele)

tattak tanácskozást a tanács illetékes osztályával és az a vélemény alakult ki, hogy az építési tilalmakat esetenként fel lehetne oldani.

Ezzel éppen ellenkező álláspontot foglalt el az 1980. február 2-i közgyűlésen dr. Metzl János: „A városi tanács évekkkel ezelőtt különböző terveket dolgozott ki a lövérek rendezésére, azok mégis évről-évre egyre jobban parcellázódnak és beépülnek, mert mindig vannak kivételek és ha nem figyelünk oda, néhány éven belül a lövérek jellege meg fog szűnni!”.

Dr. Metzl János szavai a város közvéleményét fejezik ki és Bognár Dezső válaszában egyet is ért vele: „A Felső-lövérek védelme a Városszépítő Egyesület szívügye. Amikor az első panaszok az új rendezési tervre megjöttek, megállapítottuk, hogy az iróasztal mellett készült és aki csinálta, talán sohasem járt a lövérekben”. Az egyesület azonban csak annyit tudott tenni, hogy a tervet megvétőzta, mert a „Városszépítő Egyesület, sajnos, nem hatóság!”.

Hogy a város lakossága továbbra is éberen figyelje a lövér-problémát, mutatja, hogy az 1983. január 29-i közgyűlésen Győri Kálmán követelte: „A lövérekben azonnal szüntessék be a további építkezéseket”. Egy másik felszólaló, Tóth Antalné pedig kifogásolta, hogy a lövérek hangulatát minden épülő „új palotával” tovább rontják és hogy a lövértulajdonosok kutyát, macskát tartanak, ezek pedig zavarják a hasznos madarakat. A felszólaló szerint igen sajnálatos, hogy a lövérekben manapság már alig ismerik az élősvényt. Dr. Metzl János felszólalásában azt kívánja, hogy az egyesület akadályozzon meg a lövérekben minden új utcanyitást. Egy ilyen tilalom elejét venné a lövéri telkek további osztódásának.

A lövérprobléma időleges nyugvópontra jutását az új tanácselnöknek, Markó Józsefnek köszönheti, aki megértve a táj megtartásának fontosságát, a Felső-lövérek rendezésére olyan új tervet készített, amelyet a Városszépítő Egyesület szakemberei is elfogadhattak.

Aggódik a város közvéleménye Sopron erdeiért is, nem csupán a háromszázharminchárom hektárnyi sajátjáért, hanem a várost körülölelő többiért is, korábbi birtokáért. Ettől az aggodástól hajtva a Városszépítő Egyesület Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottsága lankadatlan küzdelmet folytat nemcsak az erdők, hanem azok minden egyes fájának megmentéséért.

A Szakbizottság már 1969. március 4-én tartott ülésén átfogó munkatervet állított össze, amelynek figyelme kiterjedt minden erdővel kapcsolatos problémára. Elhatározta, hogy részt vesz nem csupán a dr. Mollay Jánosné által készített tízéves parkerdő-terv, hanem a soproni zöldövezet ötvenéves tervének megvitatásán is, kapcsolatot tart a városi tanács Erdészeti és Természetvédelmi Állandó Bizottságával, állást foglal a várasi tölgyes felújításával kapcsolatban, tanulmányozza és javaslatot készít a város utcafásítása terveire vonatkozóan, gondot visel a kilátókra, erdei pihenőhelyekre, új padok létesítésére, sőt geológiai bemutatóhelyek megvalósítására is, évről-évre meghirdeti a „Virágos Sopron” mozgalmat és annak jobb megszervezésére a városi kertészet vezetőjének elnökségével a bizottságot állít fel, előadásokat szervez az iskolákban az erdő és természet védelméről.

Az 1970. január 23-i ülésén a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság emlékfák ültetését javasolta a Tolvajárok bejáratánál és ajánlotta a város tanácsának, kössön szerződést a Tanulmányi Erdőgazdasággal az utcafásításhoz szükséges sorfák nevelésére, továbbá javaslatot tett ötvenöt emlékpád elhelyezésére. A Szakbizottság december 7-i ülésén Kossow József szükségesnek tar-

totta, hogy a város tanácsa mindenfajta erdészeti és természetvédelmi ügyben hallgassa meg a Szakbizottság véleményét.

Az 1971. május 25-i közgyűlésen bejelentették, hogy befejeződött a sörház-dombi kilátó építése és folyik a Printz-pihenő környékének rendezése, továbbá hogy a „Virágos Sopron” győzteseinek jutalmazására száz oklevelet adtak ki. Ugyanebben az évben a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottságnak az Építési, Műemléki és Geológiai Szakbizottsággal november 29-én tartott közös ülésén fontos elvi jelentőségű városépítési határozatot hoztak: megállapították, hogy Sopron adottságai következtében a zöld növényzet szorosan hozzátartozik az épületekhez és hogy a város jellege megkívánja a belső és külső tereknek főképpen örökzöld növényzettel való díszítését. Nyomatékosan felhívták a város tanácsának figyelmét a szelídgesztenyefa-állomány megvédésére.

A Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság az 1975. év folyamán elkészítette és megvalósította a „Felszabadulási emlékerdő” tervét, továbbá a város utcafásításának védelméről szóló szabályrendelet tervezetét.¹⁹³

Az 1975. március 17-i ülésen szintén jelenlévő dr. Erdély Sándor tanácselnök a tervezetet a tanács részéről hatálybaléptetésre átvette. Dr. Majer Antal javaslatára a tervezetbe pótlóan felvették — talán országosan először — a járdák konyhasóval való felhintésének tilalmát. Konyhasó helyett a növényzetre ártalmatlan kálisót kell használni.

Ezen az ülésen tárgyalta meg a Szakbizottság ugyancsak dr. Majer Antal javaslatára a soproni hegyvidék tájvédelmi körzettel alakítását. Nemcsak az egyesület, de a város szempontjából is nagyjelentőségű kezdeményezés volt ez, bár az Országos Természetvédelmi Tanács tervei között szerepelt a soproni körzet kialakítása, de csak későbbi időpontban, 1985-ben. A kérelmet az egyesület a tanács támogatásával nyújtotta be, mellékelve a tanulmánytervet, amelyet dr. Majer Antal és szakembergárdája készített el társadalmi munkában. Főképpen ennek a tudományos alapossággal készült tanulmánytervnek volt köszönhető, hogy a soproni tájvédelmi körzet a tervezettnél tíz évvel korábban valósult meg.

Az 1977. január 27-i elnökségi ülésen dr. Csapody István ismertette a lövérektől az országhatárig terjedő erdős terület nyolc védett részét: a Daloshegy vörösfenyvesét és darabosát, a Nagyfűzesközt, az Országhatár-Magasbércet, a Várhelyet, a Tolvajárkot, a Hidegvízvölgyet és az Asztalfőt.

A hétszáz éves jubileumra a Szakbizottság egy másik terv megvalósítását, a „Hétszázéves emlékerdő” létesítését is elhatározta. A meghirdetett pályázatra tíz pályamű érkezett be, az első díjat Szendrődi László munkája nyerte el és ennek alapján a munkálatok 1977. május havában el is kezdődtek.

Alig egy évvel a tájvédelmi körzetek létesítése után az 1978. május 16-i közgyűlésen már felhangzik a panasz: a körzetekben sok az autó, az erdei levegőt benzinbűz fertőzi, korlátozni kell a forgalmat — hiszen ez is hozzátartozik a tájvédelemhez.

Hogy a Városszépítő Egyesület már az újrainduláskor mennyire gondját viselte Sopron minden fájának, azt mutatja az is, hogy az 1970. december 7-i elnökségi ülésen Kossow József kifogásolta a Liszt Ferenc Művelődési Központ előtti régi gesztenyefák, a Főtér (akkoriban még Beloiannisz tér) sophoráinak és a Váris öreg tölgyeséből hetven faveteránnak a kivágását. A felszólalás ered-

193 Dr. Csapody István és dr. Csesznák Elemér munkája.

ményeképpen csak egyetlen fát sikerült megmenteni, a Liszt Ferenc Művelődési Központ előtt ma is álló gesztenyefát.

Amikor azonban az 1977. január 27-i elnökségi ülésen ismét napirendre került a várasi tölgyesben harmincöt öreg fa kivágása, már más volt a helyzet. Noha a kivágás a kertészet vezetője szerint az „üzemterv alapján történt azért, mert a fák korhadtak voltak”, dr. Csapody István ellenvéleményen volt, szerinte az ütemterv rossz. Azt kívánta, hogy a jövőben a fák kivágását az erdészet, a tanács és az egyetem küldötteiből álló bizottság vizsgálja felül.

Az 1979. május 18-i elnökségi ülésen Bognár Dezsőnek ismét arról kellett beszámolnia, hogy bár az egyesület vezetősége és a szakbizottságok mindent elkövetnek a város művészeti és természeti értékeinek megvédésére, az elmúlt 1978-as évben a csuklós autóbuszok forgalombaállítására miatt a Május 1. téren kivágtak öt gyönyörű, 60—80 éves gesztenyefát. Kivágásukat a Győrben székelő Közlekedési Tanács rendelte el, „balesetek elkerülésére”. Egy évvel később a Lenin körút úgynevezett kisvárkerületi szakaszán kilenc fa esett a buszmegálló áldozatául, szintén a győri Közlekedési Tanács jóvoltából, noha ezt közlekedési szakemberek véleménye szerint el lehetett volna kerülni. A Szabadság körúton a Pedagógus üdülő bővítésénél kezdtek irtani az erdőt, 80—100 éves hatalmas tölgyóriásokat vágtak ki. Az egyesület közelépett, de már csupán öt-hat fát tudott megmenteni. Szerencsére a Május 1. téren a szegélykö-áthelyezési tervről idejében értesült az egyesület és a munkálatok leállításával sikerült megmenteni a tervezett áthelyezéssel pusztulásra ítélt jegenyefákat. Az 1982. évben a Lövér szálló bővítési munkálatainál huszonöt-harminc egészséges régi fa kivágása vált szükségessé és ehhez az egyesület hozzájárulását kérték. A fák kivágását állítólag utólagos tervmódosítás tette szükségessé. Az egyesület nem adta meg a hozzájárulást és mivel a Természet- és Környezetvédelmi Hivatal is tiltakozott, a fákat nem vágták ki. Kiderült, hogy a tervmódosítást fakivágás nélkül is meg lehetett oldani.

Az egyre gyérülő szelidgesztenye-állomány pótlására, főleg azonban a lövérek szépítése érdekében ültetési akciót indított az egyesület, évente 150 darab szelidgesztenye-oltványt bocsát az érdeklődők rendelkezésére ötven százalékos árkedvezménnyel, azt remélve, hogy a magasra megnövő fák lombja eltakarja majd a lövérek számos, esztétikailag erősen kifogásolható újabb épületét.

Idejekorán figyeltek fel az egyesület szakemberei a sopronkörnyéki erdőkben folyó fakitermelésre és a tarvágások esztétikai veszélyeire. A Természetvédelmi és Erdészeti Szakosztály a MTESZ-szel közösen 1979. november 26-án „Erdőgazdálkodás és természetvédelem” címmel ankétot rendezett, amelyen dr. Majer Antal, a Szakbizottság elnöke tartott referátumot arról, hogy az erdőgazdaság 1973-ban készült ütemterve hektáronként 8.8 köbméter átlagnövedéket és 8.1 köbméter folyónövedéket irányzott elő, az 1963-ban készült terv vizont hektáronként csupán 4.7, illetve 4.4 köbméter növedéket tervezett. Nehezen képzelhető el, hogy a soproni hegység erdeinek növedéke tíz év alatt a kétszeresére emelkedjék, az ilyen növekedésre alapozott kitermelési előirányzat a faállományt károsítja. A Városszépítő Egyesület ezért ellenez minden olyan tervet, amely az addigi évi 20—21 000 köbméternél magasabb kitermelést irányoz elő.

Ez is mutatja, milyen éberem, előrelátóan és következetesen kell védelmezni az esztétikumot a gazdaságosság túlzott hajszolása ellen. „Csak egyetlen járható út van — mondta Bognár Dezső az 1980. február 2-i közgyűlésen —,

5. A helyreállított kertvárosi (bányfalvi) barokk lépcső
(Finta Béla felvétele)

ha bizottságaink jó előre ismerik a rendezési terveket és ily módon lehetőséget kapnak arra, hogy természeti érdekeink védelmében szót emelhessenek. Műemlékeink védelme megoldott, azt törvény biztosítja,¹⁹⁴ de természeti értékeink védelme az emberek éberségén múlik”.

Az utcafásítás ügye a felszabadulás után a város tanácsának hatáskörébe tartozott, a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság e téren főleg a tervezést segítette javaslatokkal, szaktanáccsal (mint a fásítási anyag megtermelésére a Tanulmányi Erdőgazdasággal megkötendő szerződés stb.). A város tanácsa még 1958. november 10-i ülésén fogadott el egy tízéves utcafásítási tervet, évenkénti bontásban meghatározva, hol, milyen és mennyi fát ültet, illetve pótol. Egy 1979 nyarán készült felmérés szerint Sopron 116 utcájában 4497 sorfa van, köztük a legtöbb a juhar (26.3%), azután az ostorfa (*Celtis*) 15.8%, hárs 12.7%. Ennek a tervnek a végrehajtását az egyesület szakemberei állandóan figyelték és (különösen dr. Csapody István) több ízben bíráló javaslatokkal segítették. Vö. Rácz Józsefné: Sopron város utcafásításairól. SSz. 1981, 67—71.

A Városszépítő Egyesület azonban a fásítás „hagyományos” városszépítő munkájába ténylegesen is befolyt, az 1980. év folyamán, a Mária fasor kiültetésével. Az új fasor nevét — régi soproni szokás szerint — Stagl Máriáról kapta, aki tízezer forintot hagyományozott az egyesületnek, hogy az abból jegenyefákat ültessen. Több fásítási munkához az egyesület pénzbeli segítséggel járult hozzá, így a Tóth Antal utcában fák ültetéséhez 10 434 forinttal, a Jereván városrész fásításához 3970 forinttal.¹⁹⁵ A Soproni Sport Egyesület pályája körül nyárfák ültetése 2800, több utcában, úton és téren tujafák ültetése 4500 forintba került.

A Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság szorgalmazta és szervezte a sörházdombi kilátó megépítését, amely 1971-ben a Tanulmányi Erdőgazdaság közreműködésével valósult meg. (Életveszélyessé válván 1983-ban lebontották). Egy másik kilátót 1974-ben a Kövesháton létesítettek az erdészet segítségével. Bánfalvi Mátyás és Tschurl Mátyás érdemes erdészek emlékezetére Mátyás kilátónak nevezték el. A várhelyi kilátó építéséhez az egyesület közel nyolcvanezer forinttal járult hozzá.

A Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság Geológiai Albizottsága egyik főfeladatának tekintette a deákkúti kőfejtő rendezését. Ennek során sikerrel hártotta el a bizottság a kőfejtő alsó területén tervezett négyszáz (!) férőhelyes autóparkoló létesítését. A kőfejtő geológiai bemutatóterülete 1978-ra készült el.

Ugyanebben az évben a magyar szénbányászat megindulásának 225. évfordulóján Ó-Brennbergbányán impozáns kőzetfeltárás és kilátóterasz létesült s az Ady Endre úton két helyen is geológiai bemutatóterületet alakítottak ki. Az 1980. év folyamán az Ultra Besenbinderin-ről elnevezett csúcán a rendezéssel kapcsolatosan szintén kőzetfal-bemutatót hoztak létre.

A Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság közreműködött az erdei személgócok feltérképezésében. Az Erdészeti és Faipari Egyetem és az Erdé-

¹⁹⁴ 1969-ben a belvárost műemléki jelentőségű területté nyilvánították és számára műemléki védelmet biztosítottak (SSz. 1970, 36).

¹⁹⁵ A városrész fásítási tervének elkészítését az egyetem KISZ-szervezete vállalta, a faanyagot a Hazafias Népfront biztosította; készpénzkiadás az ültetés munkabére.

zeti Technikum fiataljai dr. Fírbás Oszkár tanár vezetésével 450 helyen talál-
tak szemétgóccokat, közöttük kétszáz fertőzött volt!¹⁹⁶

Jelentős összegeket fordított az egyesület a „Virágos Sopron” mozgalomra. A kezdeti években (1969—1973) a kiadások csak két-háromezer forint között mozogtak, ezekben az években az egyesület csupán emléklappal jutalmazta a nyerteseket. 1975-ben új alapokra fektették a mozgalmat. Elhatározták, hogy egységes virágládákat készíttetnek és azokat virággal ellátva bocsátják az érdeklődő lakosság rendelkezésére, tervezték, hogy a tűzfalakat, csupasz fal-felületeket felfutó növényzettel takarják el (régí —, úgy látszik — meg nem szüntethető probléma ez!) és főképpen az idegenforgalmi szempontból jellegzetes udvarokat fűvel, virággal és örökzöld növényzettel díszítik. Ilyen „látványos” udvarok vannak a Szent György utca 12., 14., a Templom utca 2., a Fő-tér 7. számú házakban. Ugyancsak tervezték a belvárosi terek virágosítását, ami nagyon igényes feladat, az Országos Műemléki Felügyelőség és a Város-építési Tervező Iroda szakemberei együtt törik rajta a fejüket. Mindezek megvalósítására munkabizottságot állítottak össze, amelynek elnöke Dávid Ferenc, a Műemléki Felügyelőség művészettörténésze lett.

Az egységes virágládák háromszáz méter hosszúságban, kétszáz forintos méterenkénti áron elkészültek. Az akciót azonban nem ismételték meg. „A házak homlokzatát díszítő virágládák nem szépek, ezért alkalmazásukat elvetettük. Sajnos az erkélyek izléstelen díszítését nem tudjuk megakadályozni” — állapította meg dr. Winkler Oszkár beszámolójában. Az egyesület ezért inkább az útszegélyek virágosítására helyezte a hangsúlyt.

Az 1977-es jubileumi évben rózsafák ültetésére az egyesület 32 000 forintot fordított, parkok virágosítására további 45 000 forintot. 1978-ban a Csengery, Lenkey, Kis János utcákban négyezer rózsatövet ültettek el, ennek költsége 25 095 forint volt. Sajnos, hamarosan további 15 000 forintot kellett kifizetni a belvárosban a letaposott rózsák pótlására, védőkerítésekre pedig további 20 000 forintot.

Az egyesület folytatta elődjének hagyományát, az erdei sétatukon pihenőpadok felállítását, bár szerepe főleg a padok helyének kijelölésére szorított. 1969-ben volt ugyan egy javaslat, hogy a város tanácsa adja át az egyesületnek a padok készítésére előirányzott összeget és az egyesület intézze abból a padok beszerzését és felállítását, de az indítványt elvetették. Az 1969—71. években a Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság évente terjesztett be a tanácshoz javaslatot padok elhelyezésére. Padtáblákra az egyesület 1971-ben 369, 1972-ben 1185 forintot adott ki, 1978-ban a Szabadság körúton lévő körpad helyreállítására az egyesület 5839 forintot fordított.

A Természetvédelmi és Erdészeti Szakbizottság az egyesület egyik legaktívabb és -eredményesebb szerve, tagjainak szakértelmét a város tanácsa azzal is elismerte, hogy az 1975. augusztus 26-i tanácsülésen hozott fásítási szabályrendelet 14. §-ában kimondta: „minden fakivágáshoz és fásításhoz a Szakbizottság előzetes engedélye szükséges”. A Szakbizottság közölte, hogy „örömmel vállalja a feladatot”: a paragrafus valósággal hatósági jogkört biztosít neki.

A Szakbizottság elnökét, dr. Majer Antal egyetemi tanárt kiváló munkásságáért az egyesület 1978-ban emléklappal tüntette ki.

Hasonlóan eredményes és jó munkát végzett az Építési, Műemléki és Művészeti Szakbizottság. Emléktáblával jelölt meg egy sor politikailag és művészeti szempontból jelentős épületet, mint a Színház utca 1. számú házat, ahol a Vörös Segély működött; a Sas tér 2. számút, a Munkásotthon épületét; Újteleki utca 54. szám alatt az Auschwitzban elpusztult szociáldemokrata Ferenczy János, Új utca 19. szám alatt a Tanácsköztársaság soproni direktóriumának egyik vezetője, Knapp Gábor, Halász utca 5. szám alatt a múlt században jelentős munkásságú tevékenységet folytató Irlinger Antal, Templom utca 19. szám alatt a magyar jakobinus Hajnóczy József, Templom utca 2. szám alatt a ba-

rokk zeneszerző Rauch András, Pócsi utca 1. szám alatt Bartók Béla, Színház utca 19. szám alatt az európai nevű statisztikus, dr. Thirring Gusztáv, Pozsonyi út 8. szám alatt a Zeneegylet alapítója, Kurzweil Ferenc egykori lakóházát.

Az egyesület restauráltatta a Lénárt oszlopot, a Fehér keresztet, a bánfalvi Mária szobrot, helyreállította a Sas téren a Szakál Ernő tervezte díszkutat, az Orsolya téren visszahelyezte a lebombázott Gyóni ház helyén épült házra a költő restaurált emléktábláját, a Színház utca 33. számú ház udvarán álló Halászeány szobrát pedig kijavíttatta. A Tacsí árokban a munkásmártírok emlékművének tervezéséhez és elkészítéséhez 105 000, a Jereván városrészben az örmény—magyar barátság szobrához 20 000, az Ifjúság parkban a Hűség emlékműhöz 51 730, a lebombázott Tanítóképző Intézet helyén létesített emlékfalhoz 39 493 forinttal járult hozzá. Közreműködött a Pataki Ferenc-emlékmű létrehozásában.¹⁹⁷

A városban lévő szobrok karbantartására 1978-ban 11 307, 1980-ban 8293 forintot fordított. Több régi cégér másolatát is elkészíttette és felszereltette: Így Lenin körút 67. szám alatt a „Vasember”-t, Lenin körút 27. szám alatt a „Keztyű”-t, Lenin körút 110. szám alatt a „Fekete elefánt”-ot. Elkészíttették, de még nem helyezték el az Ezüst utcában a „Gyertyaöntő”-t, a „Cukorsüveg”-

197 Az emlékművet Szakál Ernő tervezte és a Rozália úti iskola előtt állították fel.

et, amely a Kolostor utcába kerül. Így valósult meg a Városszépítő Egyesület és Stornó Miksa évtizedekkel ezelőtti kezdeményezése. És folytatódik is: készül-
ben van az „Arany szarvas” fogadó cégére s régi kapukopogatók restaurálása.

Az Építési, Műemléki és Művészeti Szakbizottság résztvesz a városfejlesz-
tési és rendezési tervek elbírálásában, javaslatot tesz nem csupán az emlék-
táblák, emlékművek elhelyezésére, hanem a régiek helyreállítására, illetve
a restaurálások sorrendjére.

Több ízben foglalkozott az Építési Szakbizottság Liszt Ferenc mellszobrán-
nak elhelyezésével, ami már annak idején Heimler Károlynak is sok gondot

okozott. A Petőfi téren létesített autóparkoló miatt először az Erzsébet kert
bokrokkal övezett egyik szögletébe, majd a Liszt Ferenc Művelődési Központ
előtti kis térre helyezték, ami esztétikailag is kielégítő megoldásnak látszik.
Viszont sajnálatos, hogy a Petőfi teret a város egyik legsivárabb autóparkoló-
jává alakították át.

Nagy vita folyt Deák Ferenc szobrának és Vörös János „Attila” szobrának
elhelyezéséről. Deák Ferenc szobrát „nem helyezték el”, maradt a Május 1. téri
sarokházon, csak éppen nem az utcai, hanem a kerti fronton. Az „Attila” szob-
rot, noha talán egyetlen a világon, nem állították fel. Dávid Ferenc megoko-
lása: „Az Attila szobor tartalmi része az 1936–44-es évek német agresszivitá-
sára utal, a minőségi helyzet pedig már megghiúsítja a helyreállítás lehetősé-
gét”. Dr. Erdély Sándor: „Az Attila szobor világnézeti kérdés és most már
egyszer és mindenkorra le kell venni a napirendről”. Nem a napirendről,
hanem az alapzatáról vették le. A kései druszájáról, József Attiláról elnevezett
városrész egyik rézsűjében „földelték el”. Ez volt a jónéhány agresszív germán
törzset jogara alá kényszerítő és a középkori krónikákban „Isten ostorá”-nak
nevezett hun fejedelem második temetése Magyarországon. Titokban történt:
nem számított kulturális eseménynek.¹⁹⁸

198 Az 1976. június 9-i elnökségi ülés jegyzőkönyvéből.

Tiltakozott az egyesület a tervezett vasúti felüljárónak a Kossuth utca végén való létesítése ellen, mert annak az Erzsébetkert megcsonkítása lenne a következménye, ez pedig az országosan kiemelt természetvédelmi objektumok között szerepel (a kilencvenhetedik helyen).¹⁹⁹ Az egyesületnek sikerült keresztülvinnie álláspontját, a vasúti felüljáró a Frankenburg úti átjárónál épül meg. Ugyancsak sikerrel tiltakozott az egyesület a Várison létesítendő töltő-állomás ellen. Nem vonták bele az egyesületet a Múzeumkert Május 1. tér felé néző, a Gázmű által létesített üzemépület és a Széchenyi téren létesített forgalomirányító berendezések tervezésébe. Mindkét létesítmény rontja a városképet, kellő hozzáértéssel esztétikusabban is el lehetett volna őket helyezni.

Az Orsolya tér 4. számú, lebombázott Lunkányi ház helyén emelt új épület városszerte elítélő kritikát váltott ki, amelynek jogosságát végül a szakemberek is belátták.²⁰⁰ Az egyesület ezért 1978-ban a MTESZ-szel együttműködve ötletpályázatot írt ki a kifogásolt épület „városképi negativumainak csökkentésére”. A pályázaton hat építész vett részt, az Orsolya tér 4. számú épületre vonatkozóan Sedlmayr Jánosné tervét, a Fegyvertár utcai hézag építési megoldására Nagypál Judit és Jánossy György tervét, az Új utca 30. (az Orsolya tér 4. számú házzal szomszédos) épület tetejének kialakítására vonatkozóan pedig ismét Sedlmayr Jánosné tervét ajánlotta a bírálóbizottság megvalósításra. A Városszépítő Egyesület a beérkezett pályaműveket kiállításon mutatta be a város közönségének. Noha a tervek még nem valósultak meg, létrejöttük bizonyítja, hogy az egyesület városszépítési energiája nem hátrál meg semmiféle „kész helyzet” előtt sem.

Az egyesület nagyjelentőségű kezdeményezése a bánfalvi barokk lépcső restaurálásának elindítása. A munkálatokhoz az egyesületen kívül Sopron városa, a Nyugatdunántúli Intéző Bizottság és az Országos Műemléki Felügyelőség is jelentős összeggel járult hozzá. A középkori remetekápolna helyén épült templomhoz vezető lépcső helyreállítása megtörtént és Bánfalva (jelenleg Sopron-Kertváros) művészi és idegenforgalmi látványossága.

A Szakbizottság jelentőségét mutatja, hogy az 1978. évben dr. Winkler Oszkár elnöknek sikerült elérnie, hogy a város rendezési, fejlesztési terveit rendszeresen ismertessék a Szakbizottsággal s így már a kezdeti szakaszban kiküszöbölhetők legyenek a városszépítési negativumok.

Dr. Winkler Oszkárt és Dávid Ferencet a Szakbizottságban végzett kiváló munkájukért az egyesület emlékplakettel tüntette ki.

A régi és új Városszépítő Egyesület számadásait nem lehet összehasonlítani nemcsak a pengő és forint összegek eltérő vásárlóértéke, hanem a megoldásra váró feladatok nagysága miatt sem. Az új egyesületre olyan nagy feladatok megoldása nehezedik, amelyeknek megvalósításához a számszerűleg sokkal nagyobb pénzügyi keretek sem elegendők.

Az egyesület vagyona az első év végén (1969. decemberében) 28 170, 1970-ben 63 153, 1971-ben 159 357, 1972-ben 178 117, 1973-ban 360 160, 1980-ban pedig 429 513 forint. Az egyesület ilyen nagymérvű „vagyonosodása” főképpen a jogi tagság pártfogásának köszönhető. A jogi tag hozzájárulása 500—15 000 forint között mozog, kivétel a GYÁÉV (Győr-Sopron megyei Állami Építő Vállalat soproni telepe) amely 40 000, a GYSEV, amely 20 000 és az AFIT,

¹⁹⁹ Az 1975. június 5-i ülés jegyzőkönyvéből.

²⁰⁰ SSz. 1973, 10.

amely 10 000 forintot fizet. A Talajerőgazdálkodási Vállalat, a Nyugatmagyarországi Fagazdasági Kombinát, a Vasöntöde, az Ingatlankezelő Vállalat, a Posta, az Elzett, a Pamutnyomóipari Vállalat 5000-5000, több kisebb vállalat, szövetkezet 1000—1500 forintos tagságot vállalt. Alig van év, amelyben a jogi tagság hatjegyűnél kisebb összegű hozzájárulást fizetett. A legtöbb az 1973. évben folyt be, 23 tag után 170 000 forint. Ennek ellenére az 1975. november 25-i elnökségi ülésen Pintér Ferenc a pártbizottság képviselőjében megróttá a vállalatokat, intézményeket, mert csak „kis mértékben” támogatták az egyesületet. De ugyanakkor azt is kifogásolta, hogy az egyesület a 170 000 forintos tervelőirányzatából csak 38 000 forint értékűt valósított meg.

6. Az Ojtozi fásor (Finta Béla felvétele)

Másfajta, nagyvonalúbb, rendszeresebb gazdálkodás ez a felszabadulás előtti időkhöz mérve, amikor az egyesület egy-egy nagyobb létesítményhez — mint például a Deáktér parkosításához, a Károlyvár felépítéséhez — éveken át gyűjtötte a pénzügyi fedezetet és ennek ellenére még hitelre is szorult. És hányszor nyúltak a régi tagok zsebükbe, amikor a pénztárban nem volt egy fillér sem!

De nem csupán a pénzügyi gazdálkodás keretei tágultak, az egyesület tevékenysége is módosult. Az egyesület és szakbizottságai évente rendszeresen terveket készítenek, amelyeknek biztosítják a pénzügyi fedezetét is. Végrehajtásukról, illetőleg a megvalósítás akadályairól az elnökségi üléseken és a közgyűlésen számolnak be. Az MSZMP Városi Bizottsága, a Hazafias Népfőnt és a Városi Tanács állandóan figyelemmel kíséri az egyesület munkáját s már több ízben kifejezte elismerését és köszönetét az egyesületnek, de segített a felmerült akadályok elhárításában is.

Az egyesület feladatai annyira megnöttek, hogy egymaga nem tudta volna megvalósítani őket. Állandóan együttműködött a tanács egyes osztályaival, az állandó bizottságokkal, a városi kertészettel, a Tanulmányi Erdőgazdasággal, a Táj- és Környezetvédelmi Bizottsággal, a Nyugatdunántúli Intéző Bizottsággal, az Országos Műemléki Felügyelőséggel, a TIT-tel, a MTESZ-szel és még több más szervvel.

A városszépítés problémái főképpen építészeti vonatkozásokban merültek fel, ami természetes. Nincs példa a város többszázados történetében arra a nagyarányú építkezésre, amely Sopronban az utóbbi évtizedekben folyt. A Köfaragó tér, a Cseresznye sor, a József Attila lakótelep, az Ibolya út, a Jereván többemeletes lakótömbjei persze nem arattak egyöntetű tetszést, egységes vélemény legfeljebb a cseresznye sori építkezés elmarasztalásában nyilvánult meg. Ezért is volt helyes, hogy a Soproni Szemle sorozatosan közölt cikkeket Sopron felszabadulás utáni problémáiról, főképpen építkezési vonatkozásban, kiváló szakemberek tollából (Boronkai Pál, Entz Géza, Füredi Oszkár, Szakál Ernő, Tompos Ernő, Winkler Gábor, Winkler Oszkár) és ily módon nagy mértékben hozzájárult a helyes ízlés és közvélemény kialakításához.

A városszépítés problémái sem olyan egyszerűek ma, mint voltak induláskor. Olyannyira összetettek, szétágazók lettek, hogy a gazdaságosság és esztétikum közötti ellentét gyakran csak viták, ankétok, ülések, bejárások sorozatain át volt feloldható. „Nagyon hosszúra nyúlna beszámolóm, ha a bejárásokról, megbeszélésekről, eredményes és eredménytelen tiltakozások hosszú soráról szót ejtenék”, — mondta Bognár Dezső az 1979. május 18-i elnökségi ülésen. „Egyesületünk elnöksége és szakbizottságai erejükhöz képest mindent megtesznek, hogy városunk természeti és művészeti értékeiben még sokáig gyönyörködhesünk”.

Ennek a fáradhatatlan munkának köszönhető, hogy a Városszépítő Egyesület az utóbbi évtizedekben a közvélemény előtt a városnak valóságos esztétikai lelkiismeretévé kristályosodott ki. ülései, ankétjai, közgyűlései a városszépítés fórumai, ahol minden városát féltő és szerető soproni hallathatja szavát. Ez az esztétikai lelkiismeret a város mozgató ereje is, mert az egyesület ülésein nem csupán a kritika, hanem számtalan terv, gondolat, ötlet is megnyilvánul. Közülük nem egyet néha évek múltán más szervek valósítanak meg.

Megváltozott az egyesület régi, hagyományos munkájának tartalma is. A „Virágos Sopron” mozgalomnak például az egyesület egyik albizottsága a gazdája, de a kivitelezést több más szerv fontolgatja, tervezi és hajtja végre. Az utcák fásítását a városi kertészet intézi tudományos javaslatok, jóváhagyott tervek alapján. Az egyesület ezekkel a munkákkal — amelyek a régi egyesület tevékenységének nagy részét tették — csak akkor foglalkozik, amikor akadály merül fel vagy koordinálni kell. Egy-egy nagyobb szabású városszépítési megmozdulást az egyesület kérésére a város tanácsa szervez meg és ilyenkor társadalmi munkások százai vesznek söprűt, lapátot a kezükbe, s diákok, egyetemi hallgatók csapatai járják be az erdőket, hogy szemétdöccokat fedezzenek fel és szüntessenek meg.

A városszépítés munkája igazában csak az új Városszépítő Egyesület működése nyomán lett városi mértékű közösségi munkává. Ehhez Heimler Károlynak nem voltak lehetőségei, egy új társadalmi rendszer kellett hozzá.

Az egyesület történetének végéhez érkezve szólni kell a régi és a jelenlegi tisztikarról, vezetőségről. Dr. Földi Lőrinc és dr. Erdély Sándor elnökökről, akik az indulás adminisztrációs és anyagi nehézségein segítették át az egyesületet, Kucsara Mihályról, a volt titkárról, aki Gyuláról került Sopronba és lelkes városszépítő munkája során valódi soproni bennszülötté vált. a Mühl Nándor pénztáros örökébe lépett dr. Margittai Endréről, aki több mint egy évtizeden át vitte kifogástalan gondossággal és pontossággal az egyesület pénzügyeit.

A jelenlegi tisztikar és vezetőség munkájának értékelése későbbi idők feladata, de annyit már ma is megérdemelnek, hogy nevük szerepeljen azoké között, akik Sopron város szépítéséért dolgoztak.

A Soproni Városszépítő Egyesület tisztikara és elnökségi tagsága az 1983. évben:

Az elnökség tagjai hivatalból:

Kienzl János MSZMP városi titkár; Dr. Ulreich József városi tanácselnök-helyettes; Keresztényi Richárd, a Hazafias Népfront titkára; Takács József KISz-titkár.

A választott tisztikar:

Bognár Dezső elnök; Lisiczky Lajos alelnök; Dr. Rác Józsefné alelnök; Garád Róbert titkár; Koszka Vilmos pénztáros; Dr. Mezösi István jegyző.

Az ellenőrző bizottság:

Dr. Medgyesi József, Kossow József, Dr. Molnár István.

Az elnökség

Boldizsár István, Dr. Csapody István, Dr. Firbás Oszkár, Dr. Gunda Mihály, Hargitai Nándor, Dr. Hiller István, Krisch Róbert, Dr. Környei Attila, Dr. Majer Antal, Nagyzsadányi Endre, Szalay Csaba, Thier Antal, Vajda Géza, Varga Imréné, Dr. Winkler Oszkár.

Szabizottságok:

Építész-műemléki-művészeti Szabizottság (elnöke dr. Winkler Oszkár);
Erdészeti és természetvédelmi szabizottság (elnöke dr. Majer Antal);
Propaganda-sajtó-fotó Szabizottság (elnöke Szalay Csaba).

Albizottságok:

„Virágos Sopron” albizottság (elnöke Varga Imréné);
Műemléki albizottság (elnöke Vajda Géza).

Munkám befejezése után nyílt alkalmam a család szívésségéből — amelyet ezúton is köszönök — Bruckner Gottlieb soproni gazdapolgár kéziratosa „házi” krónikájának beható tanulmányozására. Munkámban (SSz. 1983, 11.) arról írtam, hogy a soproni sajtó már az első évtized munkáját pozitíven értékelte és hozzáfűztem: „feltehetően ez a kortárs polgár véleménye is”. Feltételezésemet teljes mértékben igazolja a Bruckner krónika 1874. évi bejegyzése (428. lap): „...traten reiche Herren zusammen, diese heisst man Verschönerungs Kommission. Diese Herren gaben Geld her nach belieben, alle Jahre ein bis fünfzig Gulden. Da kam jährlich zusammen 500-600 Gulden. Das Geld wurde verwendet auf die Spaziergang-Wege, zum Beispiel Ferdinand Höhe, am Warisch Karlshöhe, Sängenstein und auf viele, viele verschiedene Waldwege, zur Bequemlichkeit alles Volk u.s.w.”

Az első elnöknek, Flandorffer Ignácnak a soproni borkereskedelem fejlesztése érdekében folytatott munkájáról mint érdekelt, szőlőtermelő-gazdapolgár többször is ír Bruckner Gottlieb elismerően. Az 1887. évről (461. lapon): „Das grosse Weinhandlungshaus Ignatz Ritter von Flandorffer hatte bereits alles aufgekauft mit einen guten Preis”, amit azért említ meg Bruckner, mert „die Juden hatten auch viel gekauft, aber sie hatten den Preis herunter gesetzt”. Az 1889. évben (467. lapon): „der junge Herr Paul (Flandorffer) hatte einen guten Preis gemacht”, sőt az 1890. évben (470. lapon): „die Firma hatte auch den Grad bezahlt”.

A munkámra érkezett észrevételek közül kettőre kell kitérnem. Igaza van dr. Winkler Oszkárnak, a Postapalotát Orth Ambrus és Somló Endre tervezte, Schärmár Károly építette.

Mint közvetlenül érdekelt bizonyosan dr. Winkler Oszkár tudja a legjobban, hogy a Károly-kilátó tervét nem ötven, hanem öt másik terv közül választották ki megvalósításra. A túlbuzgó egyesületi funkcionárius, akinek jegyzőkönyvéből ezt az adatot — mint munkám majd legtöbb adatát vettem, — bizonyosan túlzott.

Gottschedianus pietista folyóirat Sopronban (1779)

1. Múltán kelthet meghökkenést a cím. Hiszen Johann Christoph Gottschedhez (1700—1766), az ún. magyar gottschedianizmushoz mindenekelőtt nyelvújítási—nyelvészeti, illetve esztétikai—irodalomkritikai tendenciák kapcsolódnak;¹ vagy olyan áttételesen jelentkező államelméleti törekvések,² amelyek többnyire nem a magyar rendi gondolkodás különféle változataiban jutnak érvényre. Emellett Gottsched magyar(országi) adaptációja példászerűen mutatja ama sajátosságokat, amelyeket általában a német korai, sőt, a kései felvilágosodás magyar utóéletével kapcsolatban figyelhetünk meg: nem Gottsched teljes életműve, nem életművének valamennyi szektora érdekli a magyar gondolkodókat, írókat, hanem tevékenységének csupán egyes — nem mindig a legjelentősebb — területei. Gottsched színházelméleti—dramaturgiai megállapításai viszonylag kevés visszhangot keltenek. Morális hetilapjainak nincsen magyar nyelvű folytatása. Bél Mátyás Nova Posoniensijája (1721—1722) a pietista Hallétól kap ihletést, mint ahogy Bél más területen, az időbeli egybeesés miatt is — szintén August Hermann Franckéhoz (1663—1727) kapcsolódik. Később Windisch Károly Gottlieb (1725—1793) feltehetőleg tanulmányozza Gottsched műveit, mégis inkább a bécsi mérsékelt felvilágosodás eszmevilágával azonosítja magát. Legalább is erre mutat csatlakozása-bekapcsolódása a Christian Gottlob Klemm (1761) és Josef v. Sonnenfels (1732—1817) nevével fémjelzett osztrák aufklerista kezdeményezésekbe. Másfelől viszont a pietizmus bensőségességet, befelé fordulást, őszinte áhitatot igénylő világa³ érintkezik pl. a főleg Francke által hangoztatott hasznosság-elvben a gottschedi bölcsellett, valójában azonban az átfedések, az érintkezések, az olykor szorosnak mondható kapcsolódások nemigen dokumentálódnak. Sőt, a német morális hetilapokban a pietista alakja általában a rajongó vagy a képmutató karikatúrájában kap ábrázolást. A nem-manifesztált közös alapot a pietizmus etikai vonásaiban, a hasznosságra irányultságban, a Praxis Pietatisnak a világban való érvényesítésében látjuk egyrészt, másrészt ama törekvésben, amelyet a morális hetilapok gyakorlati bölcselate képvisel, többek között a gyakorlati nevelés vonatkozásában. Francke nevelésközpontúsága és a (gottschedi indíttatású) morális hetilapok művelődés- és nevelésoptimizmusa azonos talajról fakadt, mint ahogy megfigyelhető az ortodoxia, a dogmatizmus iránt érzett ellenszenv nyílt kifejeződése, s a való élet mozzanatainak, helyzeteinek ábrázolását sürgető igény is.⁴

1 Bleyer Jakab: Gottsched hazánkban. Bp., 1909; Kovacevic, Katalin: Gottschedova nemacka gramatika u Madjara. Godisnjak filozofskog fakulteta u Novom Sadu Knj. 18/1, Novi Sad, 1975, 277—84.

2 Kosáry Domokos: Művelődés a XVIII. századi Magyarországon. Bp., 1980, 263—64.

3 A pietizmus gazdag szakirodalmából az alábbiakat használtuk a legtöbb haszonnal: Schmidt, Martin: Pietismus. Stuttgart—Berlin—Köln—Mainz, 1972; Stoeffler, Ernest F.: German Pietism during the Eighteenth Century. Leiden, 1973; Greschat, Martin: Zur neueren Pietismusforschung. Darmstadt, 1977; Reallexikon der deutschen Literaturgeschichte III. Berlin—New-York, 1977, 103—14.

4 E kérdésekről részletesen vö. Martens, Wolfgang: Die Botschaft der Tugend. Die

2. Ha mármost a magyarországi morális hetilapokba⁵ lapozunk bele, még felületesebb betekintéskor is kitetszenek az eltérések a velük legközelebb rokon németországi—osztrák periodikumoktól. Mentalitástörténeti vonatkozásban hangsúlyoznunk kell, hogy Magyarországon nem a kislejedelmi udvarok reprezentáló magatartásával szemben kialakított városi-kisvárosi életfelfogást-eszményt körvonalazzák a lapok, hanem egy lényegesen kisszerűbb, avittabb rendi gondolkodással szegeznek szembe a maguk ugyancsak kisszerű világát. Mintegy védekezésképpen ama látszatcsillogással szemben, amit a velük egy városban lakó nemesség áraszt. Német földön és Magyarországon egyként polgári törekvésekről van szó; ennek megfelelően az óvatosan társaságba, körökbe szerveződő, az intimitásban, a szűkkörű társas együttlétben — és nem utolsósorban a megalapozott vállalkozásokban helyet kereső-lelő, városi tudatú polgárságról.⁶ Német földön a politikába be nem engedett, ám politikai kérdésekről fokozatosan mind határozottabb véleményt nyilvánító rétegről tudunk, amely előbb az utolsó két évszázad természettudományos eredményeit, felfedezéseit a maga módján adaptálva, ezzel egyidejűleg a klerikális—középkori világkép helytálló voltában kételkedve, legjobb képviselőivel mind láthatóbban és mind hatásosabban körvonalazza a maga élet- és világszemléletét, anyanyelvi és általános tudományos területeket birtokba véve. Magyarországon a morális hetilap látszólag csak importcikk. Azaz a megfelelő németországi (vagy osztrák) sajtótermék utánzata. Ezt látszik támogatni, hogy Windisch hetilapjai és az elemzésre kerülő 1779-es soproni hetilap tulajdonképpen a bevált német mintát utánozzák, a lapok szerkezetében, tematikájában, érdeklődési körében, nem egyszer a megírás mikéntjét tekintve is. A külső hasonlóság (helyenként szinte azonosság) azonban megtévesztő.

Az első tény, amit számba kell vennünk: magyarországi (pozsonyi, soproni) lapokról van szó. Olyan tágabb környezetben készülnek a lapok, ahol a lakosság többsége nem német anyanyelvű, de az írni-olvasni tudó lakosság többsége érti a német nyelvet. A közvetlen környezet: míg a németországi morális hetilapok közül is viszonylag kevés volt az országos (azaz a német birodalmi) jelentőségű és hatókörű, a pozsonyi és a soproni hetilapok jelentősége, hatóköre jóval csekélyebb. Nem tudjuk pontosan, kiknek szóltak a lapok (csak valószínűséggel sejtjük), a példányszámról sem tudunk közelebbit, aligha tévedünk feltételezésünkben, hogy részei annak a művelődési folyamatnak, amelynek egyik elágazása a magyarországi kisvárosok polgárságára támaszkodva a tudománynépszerűsítéssel, a hasznos tudnivalók terjesztésével alapozta meg a később kibontakozó, nemzeti-anyanyelvi elemekkel feltöltődő felvilágosodott törekvéseket. Többnyire tanárok és lelkészek (esetleg orvosok) alkotják ezt a kört, amely szervezőjévé, erjesztőjévé válik e kulturális folyamatnak. Általában ún. iskolavárosokban szerveződik ez a kör, amelyben megvitatásra kerül(het)nek a morális hetilapokban közölt dolgozatok. A szerkesztői gyakorlatlan-ságot pótolja a német mintához idomulás. A témák adóttak, a feldolgozás

Aufklärung im Spiegel der deutschen Moralischen Wochenschriften. Stuttgart, 1968.

5 Zuber Marianne: A hazai németnyelvű folyóiratok története 1810-ig. Bp., 1915; Valjavec, Fritz: Gottlieb von Windisch. Das Lebensbild eines südosstdeutschen Bürgers der Aufklärungszeit. Bp., 1936; Fenyves, Katalin: „Der Freund der Tugend“, die erste moralische Wochenschrift in Ungarn. In: Festschrift Karl Mollay zum 65. Geburtstag. Bp., 1978 (Budapester Beiträge zur Germanistik 4.).

6 E kérdésekről részletesebben Habermas, Jürgen: A társadalmi nyilvánosság szerkezetváltozása. Bp., 1971.

műve is. A kisváros (mert a XVIII. század közepén Pozsony is az!) egyik művelődési központja: az iskola. Az iskola egyben a szigorú tantervi előírások, a szigorú felügyelet ellenére az új eszmék kísérleti terepe. Persze, ami Pozsonyban vagy Sopronban újnak és merésznek számított, nem bizonyos, hogy Halléban és Lipcsében is új volt. Mindenesetre Bél Mátyás pedagógiai, szerkesztői, tudományos tevékenysége nagyhatású kezdeménynek bizonyult, és bizonyosságát adta annak: miképpen lehet például az iskolai oktatást újsággal (adott esetben: latin nyelvű újsággal) szolgálni. Windisch újítása nem kizárólag a sajtó német nyelvűségében, sem pedig műfaji újszerűségében értékelhető. Bizonyította a morális hetilapok életképességét magyar földön, továbbá a polgári-tudományos szemléletnek és a piétisztikus fogantatású gondolkörnek interpretálási lehetőségét. Innen egy lépés, és a soproni hetilaphoz jutunk, amely a szakirodalomban eddig sem volt teljesen ismeretlen,⁷ de amelynek értékelése, sajtótörténeti szempontú elemzése, a közölt dolgozatok szélesebb háttér előtt történő bemutatása még nem történt meg. Nem a lap vonalvezetése, sem újszerűsége a figyelemre méltó, hanem a kísérlet, amelynek létrehozásában minden bizonnyal az áldozatkész Siess-nyomda mellett (bár feltehetőleg anyagilag keveset kockáztatott) az az értelmiség jeleskedett, amely tanárként tevékenykedett a líceumban vagy pedig lelkészként Sopron városában. S miközben a lap köré szerveződött csekély létszámú kört tételezünk föl, eddigi adataink szerint egyszerűs lapra gondolunk. Az eddig ismert egy félévi, nem teljes, egybekötött példányon kívül ugyancsak az Országos Széchényi Könyvtárban fölbukkant az 1779-es első félévi „kötetnek” még csonkultabb példánya, de teljes tartalomjegyzékekkel. A tartalomjegyzék utolsó lapjának verso-ján „Nachricht” címszó alatt egy sajtóhiba javítása, s egy szerkesztői jegyzet található: „Eine heftige Krankheit hat den Verfasser in seiner Arbeit zurück gesetzt ...” Tehát egyetlen „Verfasser”-ről esik szó, kinek betegsége egyelőre nem engedi a folytatást, de állapotában — folytatja a tudósítást — javulás állt be, s így várható a 25. szám megjelenése, azaz a második félév elkezdése. Nincs nyoma annak, hogy ez valóban megtörtént.

3. Ki lehet a szerző-szerkesztő? Gyanakodhatunk Wietoris Jonathanra, aki 1767-től igazgatója volt a líceumnak. Bár ellene szól, hogy nem tudjuk: írt-e egyáltalában német verseket? (Persze, lehetséges, hogy a lap versikéi átvételek.) Lehetséges, hogy Torkos József a szerkesztő, több tudós társaság soproni tagja, bár az ő egyéb művei nemigen vágnak a morális hetilapok témakörének irányába. Gamauf Sámuel egyházkerületi senior neve is fölmerülhet, ismerjük egy 1785-ös keltezésű, pozsonyi kiadású Gesangbuchját. Talán az egyszer előkerülő levéltári adat dönt ebben a kérdésben.

A hetilap teljes címe így hangzik: *Wochenschrift für die Liebhaber der Geschichte, der Erdbeschreibung, der Naturkunde, der Weltweißheit und der schönen Wissenschaften.*⁸ A tárgykörök vannak a címbe kivetítve, és ezek a tárgykörök részben megegyeznek az iskolai anyaggal. Ha számított olvasóra a szerkesztő, akkor a Liebhaber-típusú olvasón, azaz az ihlető kicsiny szellemi

⁷ Dezsényi Béla: A magyar hírlapirodalom első százada (1705—1805). Bp., 1941. Szerinte 1787-ig létezett a lap. Feltételezését nem bizonyítja. Horányi István: Rát Mátyás soproni kapcsolatai. SSz. 1965, 365; Batári Gyula: Az első német nyelvű hetilap Sopronban. SSz. 1977, 161—63.

⁸ A lap külső címlapján, az előszó előtt, legalább is így áll. A 2. számtól kezdve azonban *Wochenblatt für die Liebhaber ...* a lap neve. A továbbiakban *Wochenblatt*ként emlegetjük.

körön kívül, mindenekelőtt a diákságra számíthatott. A folyóirat rövid bevezetőjében a szerkesztő megrajzolja ama olvasótábor körvonalait, amelyre építeni szeretne. A tudásvágyó polgárok hasznos időtöltéséül szánja a lapot, s a tanuló-ifjúság épüléséül. A kulcsfogalmak a morális hetilapokéi: hasznos időtöltés. A hasznossági szempont itt és a lap egyéb közleményeiben nem elsősorban az egyoldalú utilitarisztikus nézőponttal azonos, hanem a szép látszatot kedvelő, a fölös fényűzésben elmerülő, tétlenség és túlhajszoltság között vergődő nemesi magatartás ellenképeként felvázolt polgári tudat szerint fogalmazódott meg. E hasznos időtöltésre nevelés a cél, az egyes, többnyire folytatásos, tehát több számon át terjedő, cikkek pedagógiai fogantatásúak és irányultságúak. A részletekben és főleg a megfogalmazás módjában érezhető a didaktikus szándék, kiszólás a cikkből az olvasóhoz, a példabeszédszerű előadás, a mintegy katedréről vagy templomi szószékről szólás. Különböző tudományágak tanulmányozása a tanulás levonásával lesz teljes. Az egyes diszciplínákban elmélyülés nem önmagáért való foglalatosság, hanem segít a világban való tájékozódáshoz, az élet célszerű berendezéséhez, mint ahogy a bölcsélet, a Weltweiβheit, célja: a boldogsághoz vezető út kijelölése.

Egyként jelen van ebben a célkitűzésben a tisztességes kereskedéssel, iparral foglalkozó, kisvárosát nem szűk börtönnek, hanem tevékenységi területnek érző polgár öntudatos gesztusa és a meghatározott cél szerint leélt élet értelmességében való hite. Ez a hit nem a vallásos elmélyülést és az önfeladást jelzi, hanem az észokokkal megvédett és alátámasztott vallás polgári öntudatot segítő változatát reprezentálja. Óvatos, pusztán az elvakult ortodoxiától visszariadó, a bensőségeségben, az őszinte érzelmek szemérmes megnyilvánulásában az emberi érintkezés tiszta formáját hirdető eszmekör a morális hetilapoké, és így Wochenblattunké is, melynek kulcsszavai: a mérséklet, a boldogság, a hasznosság, a megelegedés, a belső béke. Gottsched és a pietizmus⁹ felé mutatnak e fogalmak, tartalmi lényegük és kifejtésük módja is, legyen szó értekezésben bujtatott elmélkedésről vagy sententia-típusú versről, melyet szinte kizárólag versformája különböztet meg az iskolai versgyakorlattól.

4. Itt azonban álljunk meg egy pillanatra. Ugyanis az a tény, hogy kisvárosi polgárságról és ilyes polgári öntudatról szólunk, megtévesztő lehet. Aligha szükséges kifejtenuünk: nem a győzelmes forradalmát gazdagodáshoz vezető, megegyezéssel koronázó angol polgárságról, vagy a gazdasági hatalom mellé a politikai érvényesülést is kieroszakolni akaró francia polgárságról, még csak nem is a németalföldi polgársággal azonos erejű, tudatú, hatókörű polgárságról van szó, pusztán a lassan fejlődő Magyarország még német vagy ausztriai-csehországi mérték szerint is csenevész kisvárosi polgárságáról és értelmiségéről, amelynek nem kizárólag az országos ügyintézésből való kiszorítottság meghatározó élménye, hanem a nemzetből, ti. a nemesi nemzetből való kiszorítottsága is és amely előtt majd csak II. József nyitja meg rövid időre a felemelkedés nem túl tágra méretezett kapuit. Sopront és Pozsonyt szem előtt tartva, polgáraink, értelmiségi foglalkozású olvasóink öngazolásul és életkeretük megteremtése céljából (és nem menekülésként) használják a pietizmus frazeológiáját,¹⁰ átélve a jól szervezett, kiegyensúlyozottnak tetsző állam wolffigottschedi érveléssel alátámasztott utópiáját. Utópiáról szólhatunk anélkül,

⁹ A pietizmus magyar útjáról Szent-Iványi Béla: A pietizmus Magyarországon. Bp., 1936 (Sopronról: 65-7); Kosáry i. m. 43-4., 113.

¹⁰ Erről összefoglalólag: Realexikon ... I. h.

hogy az elvagyódás rajongó megnyilvánulásait megfigyelhetnők; továbbá néhány helyen kibukó antifeudális magatartásról természetesen anélkül, hogy a csak morális síkon megjelenő életértelmezés (akár gondolatilag) átcsapna a legcesekélyebben is nyílt társadalomkritikába. Ugyanakkor nem mondhatjuk el, hogy ez a moralista beállítottság ne a való életben, ne a gyakorlatban gyökerezne. Igaz az, hogy a német kislejedelmi udvarokhoz hasonló képződmény nem lelhető Magyarországon, a Sopron közvetlen közelében lévő Kismarton vagy Eszterháza fényűző udvartartása más jellegű mint a hercegérsekek, választófejedelmek parányi, ám annál hivalkodóbb udvara. Viszont nem felejtethjük, hogy mind Sopronban és vonzáskörében, mind Pozsonyban a főúri paloták, kastélyok, Pozsonyban a megyegyűlésre és országgyűlésre betóduló nemesség felvonulásai elkápráztathatták az egyszerű városlakót. Az e tárgykörbe vágó írások forrása nyilván a németországi morális hetilapokban keresendő, de áttételesen azért a magyar viszonyokra is alkalmazható *Wochenblatt*unk etikai jellegű kifakadása:

„Die Höflinge wünschen ihren Gönnern alles Gute, nur gesunde Vernunft und Weißheit nicht”. Ugyanez a gondolat a magatartás felől szemlélve: „Die schlimmsten und verderbtesten Tyrannen sind auch gemeinlich die eitelsten, die mißtrauischesten und die gefährlichsten . . .”. A helyét nem tudórol, a felkapaszkodotról, azaz az egészséges értelemről és a bölcseségtől eltávolodotról: „Nichts ist stolzer und eingebildeter als ein zum Edelmanne gewordener dummer und eitler Sklave, oder ein im Hofmannskleide stozender ehemali-ger Knecht”. A gondolatmenet lezárásául szokatlan hevességgel fordul a szerző-szerkesztő az uralkodó(k)hoz; számon kérve saját életideálját: „O Fürsten! Fürsten! glaubt keinem Verläumder, der euch um sich einzuschmeicheln, und Endzwecke zu erreichen, die schändlichen Unwahrheiten, die schwärzesten Verläumdungen vorträgt. Seyd billig, bescheiden, überlegt, schiebt euer Urtheil bis zur gänzlichen Ueberzeugung auf, lernt die Leidenschaften der Menschen, ihren Unterschied, die Menschen selbst und die Absichten einzelner kennen, und einsehen, so werdet ihr die Schmeichler an eurem Hofe, von redlichen Leuten, und die niederträchtigen Würmer, von rechtschaffenen Männern unterscheiden lernen, und niemand wird euch zu eurer Beschämung mehr vorwerfen können, daß ihr Verläumdung traut, sondern man wird von euch behaupten können, er ist ein einsichtsvoller Fürst”.¹¹ Az uralkodó legyen tehát helyes belátású, szerény, méltányos, jó emberismerő, ne higgyen a hízelgőknek, a rágalmozóknak. Jellemezze őket mindaz, ami a tisztos polgárokat jellemzi. S bár a morális hetilapoknak nemigen jut olyan gondolat eszébe, amely a társadalmi különbségek megszüntetését érintené, vagy amely kétségbe vonná a kötelező tiszteletet a fensőbbiség iránt; indirekt módon, a moralitás szférájában, mégis megvalósulhat az igazságosság, a méltányosság: az egymás kölcsönös—kötelező tisztelete. „Ich handele freylich als ein Weltweiser bloß von der natürlichen Tugend” — írta le Christian Wolff.¹² Ennek német kisvárosi-kispolgári létre alkalmazása történik meg az egyik morális hetilapban: „Der Mensch ist, seiner Bestimmung nach, ein vernünftig freyes Wesen, und soll also durch sein eigenes Nachdenken, und durch einen der Natur gemäßen Gebrauch seiner

11 Von dem Lügen, der Schmeicheley, der Scheinheiligkeit, und der Verläumdung. *Wochenblatt* . . . 348—49., 365—67., 378—82.

12 Wolff, Christian: *Vernünftige Gedanken der Menschen* Thun und Lassen. Halle, 1723. Idézi Martens I. m. 183.

Kräfte, sich selbst, die Welt und Gott richtig kennen lernen, und nach dieser Erkenntniß handeln und dadurch seine Glückseligkeit aufs möglichste befördern".¹³ S most e tárgykorben szemelgessünk Wochenblattunkban! Íme, egy versrészlet:

„Sey klug, und weiche nie von der Bescheidenheit!
Ja! Zeige vor der Welt Muth und Zufriedenheit!
Selbst Fürsten müssen sich oft dieser Kunst bedienen".¹⁴

S a természettől szabad gondolkodás és a tiszta erkölcs visszája: „Die erwachsenen Menschen (...) sind Sklaven des Vorurtheils, und öfters der wunderlichen und widrigsten Einbildungen...".¹⁵ Ezzel szemben: „Verstand haben, heißt richtig denken, gründlich urtheilen, und das, was man denkt, deutlich leti megalapozásául szolgáló cikksorozatból idézünk: „Jeder Mensch ist mit ei- und anständig vertragen können...".¹⁶ S a sort lezárva, a Wochenblatt bölcse-ner natürlichen Fähigkeiten begabt, Wahrheiten zu erkennen, die erkannten zu untersuchen, und einige Ursachen dieser Wahrheiten anzugeben, ohne daß er eben im Stande seyn muß, regelmäßige Vernunftsschlüsse zu machen...".¹⁷ Ez utolsó mondat már átvezet a rendszeralkotás szükségességét indokoló fejte- getésbe, amely éppen nincs ellentétben a leibnizi alapvetésre épített, kevésbé elvont, közvetlenebbül gyakorlati wolffi—gottschedi felfogással. Ez utóbbi szerint aligha kerülhető el az uralkodói hatalom bizonyos mérvű megszorítása, de maga az uralkodás sem mentes a veszélyektől, melyek az erkölcs hiánya miatt adódhatnak. Már idézett versünk szerint:

„Wie oft droht die Gefahr dem königlichen Throne,
Und zeigt, daß widrig's Glück die Herrscher selbst nicht schone!"
S ebből látszólag illogikusan, valójában épp a moralitásban megvalósuló

boldogulás-boldogítás következik:

„Jedoch! ein Aristid, ein Bürger, Menschenfreund!
Der ist es, dem die Sonn' alltäglich heiter scheint!
Gleichgültig schauet er auf alles Glück der Großen! [...]
Er bleibt Herr seiner Zeit [...]
Kein Zwang, kein leeres Nichts wird von ihm je empfunden! [...]
O Glück! Das öftermals der arme Bauer fühlt,
Wenn Kummer und Verdruß im Königsbusen wühlt!"¹⁸

A boldogság-boldogulás több úton érhető el: életvitellel, magatartással, amely ez életvitel szabályait megfogalmazza. Ez életvitel jellege feltétlenül világi, laicizált, a hit, a vallás is ésszerű keretek között kell, hogy megnyilvánul- jon. Amennyiben rajongásba csap(na) át, egy szintre kerül az élet más terüle- tein jelentkező kicsapongással, fölös erőpazarlással; más oldalról szemlélve, ál-

¹³ Der Mensch 1740, 436. Idézi Martens I. m. 231.

¹⁴ (Des Bürgerliche, oder Privatleben). Wochenblatt ... 319—20.

¹⁵ Von der Einbildung. Wochenblatt ... 95—6.

¹⁶ Von der angenehmen Gewohnheit, oder Gebräuchen. Wochenblatt ... 110.; Vom Verstande. Uo. A továbbiakban keserű megjegyzés, hogy a nagyok és előkelők ritkán becsülik az értelmes embereket.

¹⁷ Einleitung in die Vernunftlehre. Wochenblatt ... 193—96.

¹⁸ Vö. a 14. sz. jegyzetben I. m.

szenteskedésbe, képmutatásba fülhat. A meglegedés és a belső béke antitézise: a külsődlegesség, a látszat. Az ételszabályozó igazi erkölcsisége a képmutatás. Versebe szedve:

„Man Christenthum prangt nicht mit äusserlichem Schein!
Was hilft Scheinheiligkeit, wenn wahre Tugend fehlet!”

Az igazi erkölcs része az emberek, a világ helyes megítélése. Az uralkodó feladatai közül is ez volt az egyik legfontosabb. Életszabályba rögzítve emígy hangzik:

„Ich seh' auf Menschen nur, und niemals auf ihr Gold!”¹⁹

Ez az ételszemlélet, a helyes ítéloképesség teszi aztán lehetővé a tartalmas élet tudatos alakítását. A mérséklet, tartózkodás a szélsőségektől, a helyes összműködés elősegítése látszik a legfontosabbnak, ez eredményezi az igazi hasznot. A haszon itt is, másutt is, több mint laposan utilitarisztikus célmegfogalmazás. Az igazi haszon a bölcsen leélt élet megkoronázása. Az ésszerű időöltés morális hetilapok címeiként jeleskedik: tagadja a nemesi-reprezentatív szép látszatot, ebbe a körbe vonva a költészet s a zene is lehet hasznos időöltés, de ezeknél több a nemes tudásvágy, viszont a túlságosan buzgó tudásvágy tompává tesz. A horatiusi magamérséklés (*Est modus in rebus* 'van mértéke a dolgoknak') párosul a pietista hasznosságkultusszal, a gottschedi bölcs életélvezettel. S most néhány sor a Wochenblatt egy verséből:

„Ein Weiser weiß gar wohl, das edle Wißbegierde
Dem Menschen rühmlich sey, und seiner Seele Zierde;
Er denket aber auch, wie kurz das Leben sey,
Und hält die Neigungen mit Recht, für Raserey [...]
Doch auch stets bey ernsten Werken sitzen,
Ermüdet, und macht stumpf! Man darf die Welt auch nützen!”²⁰

A valódi értékek megbecsülése, önmagunk alaposabb megismerése (vö. a pietizmusnak az elmélyedésre, a belső vizsgálatra készítő tanításával) elviselhetővé teszi még a csapásokat is, segít ahhoz, hogy megküzdjünk a sorssal.

„Doch müßt ihr mit dem Schicksal streiten [...]
Laßt's nie an Heldenmuthe fehlen;
Denn Lorbeer krönt euch auf den Streit!”²¹

A férfias, a sorscsapásokat keményen álló magatartás abból táplálkozik, hogy a földi boldogság mérsékelt élvezete ellenállóképessé, bölccsé teszi az embert. A bölcs mindig változatlan marad. A szerencsétlenségben nem lesz kicsinnyé, a szerencsében nem gögössé. A jót s a pénzt becsüli, de ésszel él velük.

19 Von der Vergnüglichkeit, oder innerlichen Zufriedenheit. Wochenblatt ... 349—52.

20 Von der Wahl und dem Gebrauche eines vernünftigen Zeitvertreibes. Wochenblatt ... 254—56.

21 Von mässigem Genusse irischer Freude ... Wochenblatt ... 295—97.

„So soll ein Weiser, fragt ihr mich,
 Schon todt auf Erden seyn?
 Nein Freunde! er ergetzet sich
 Bey Liebe, Scherz und Wein.
 Doch mäÿig bleibt er stets dabey [...]”²²

Hasonlóképpen jelenik meg a dözszölő, a tékozló figurája, aki csak a bujaságban leli örömét, a pénzszerzésben vagy a dicsekedésben. „Der Hang” a vers címe, felvonulnak az elítélést érdemlő alakok. Köztük a morális hetilapokból jól ismert Harpax, Gessner idilljeinek ellenszenves kizsákmányolója, Windisch Freund der Tugendjének megvetést érdemlő „ellenpéldája”. Harpax: beszélő név, etimológiailag a görög ’megragadni, megfogni’ igéből eredeztethető, talán Molière névadása (Harpagon) is ide vezethető vissza. Harpax után az ifjú kacér hölgy (*Buhlerin*), a játékos, a vadászgató nemes vonul el, s egy másik. Baron von Seitenklang (szintén beszélő név), az ő nem kevésbé szatirikusan megrajzolt portréja a hiú szórakozások paródiáját adja. S mindezekkel szemben:

Az igazi bölcs „liebet die Musik, macht mäÿig auch ein Spiel Fährt mit euch auf die Jagd, schießt mit euch nach dem Ziel!
 Ist Gastfrey, gutes Muths und gültig für die seinen,
 Gefällig denen, die bey ihm als Gast erscheinen;
 Doch immer mäÿig, klug, vom Schwärmer Hange frey!”²³

A rajongástól, a mértéktelenségtől, a képmutatástól egyként távol áll a bölcs, aki emberbarát is, és minden ember sorsa részvétet ébreszt benne. A főleg versikékben, kisebb részben értekezésekben kifejtett ember- és világideál a *Wochenblatt* szerkesztőjének a való életre alapított utópiáját, iskolai és társadalmi nevelésen keresztül egykor megvalósítható polgári gondolatrendszerét hozza emberközelbe. S bár a való életen alapul, s tagadni látszik a nemesi foganatású életeszményt, az udvari nemes ideálját éppen úgy, mint a szorosabb értelemben vett magyar nemesi reprezentációt, ugyancsak lényegesnek tet-szenek az utópisztikus elemek. Hogy ti, a harmónikus-elégedett bölcs inkább a vágyak és elképzelések birodalmában elevenedhetik meg, mint a szűkös—hazai—viszonyok között. Mindazonáltal mégsem tagadhatjuk meg *Wochenblatt*-unktól sem az előre mutató vonásokat, amelyeket W. Martens ekképpen fogalmazott meg:

„Der tugendhafte, sich vernünftig gebietende, nach Vervollkommnung — statt nach dem christlichen Heil — strebende Mensch der Wochenschriften präludiert deutlich des freien, seiner selbst mächtigen, harmonischen, die Welt ordnenden Menschen des deutschen Idealismus. Den Vorstellungen von der Würde und Schönheit des Menschen, denen dei deutsche Klassik huldigt, arbeiten die Wochenschriften vor”.²⁴

5. Nincs szó a *Wochenblatt* felértékeléséről, nem a schilleri-goethe-i klasz-zika előfutárát fedeztük föl. Nem tette ezt Martens sem a színvonalasabb né-metországi hetilapokat elemezve. Mindössze azt hangsúlyoznók, hogy az a har-móniára törekvős, az a kiegyensúlyozott életre nevelés, amely általában a mo-rális hetilapokban megjelenik, olykor gyöngye színvonalon, olykor gondolatö-

22 Uo.

23 *Wochenblatt* . . . 335—36.

24 Martens i. m. 246.

redékek formájában, mégis a szüntelen tökéletesedés, az ember esztétikai-eti-
 kai nevelődésének célzatát és lehetőségét példázza. A többnyire lapos fejtege-
 tések mögött az udvari-rendi eszmények tagadása rejlik. Az erők egyensúlya
 egyben az emberi természet békéjének záloga, megállapodottságot jelent és
 természeti-természetes állapotot, amely következik a harmóniára épített rend-
 ből. „Das Glück ist [...] — fejtegeti hetilapunk²⁵ — eine Art von Ruhestand,
 welcher nach der Art, vermöge welcher er unsere Empfindsamkeit befriediget,
 und anhaltend wirklich und wesentlich zu seyn fortdauert, von uns für an-
 genehm gehalten wird, und mit unserm ganzen Weesen und Gefühle überein-
 stimmt”. A természetes állapot szerint az ember szereti az örömeket, gyűlöli
 a bosszúságot, mivelhogy az előbbieket hasznosak szervezetének, kedélyének,
 temperamentumának, az utóbbi viszont káros hatással van az emberi gépezet-
 re. Tehát: „Die Ordnung der menschlichen Maschine besteht in der Fähig-
 keit ihrer Theile, dem Ganzen die Erhaltung und Vergnügung zu verschaffen”.
 Az emberi gépezet rendje-rendszere nem a mechanisztikus materializmus kép-
 viselőjétől, La Mettrie (1709—1751) elméletéből származik itt, bár a kifejezések
 hasonlósága szembetűnő. Az embergép szerveinek összműködésére a szerző
 példát antik auktoroknál is lelhetett (Menenius Agrippa meséje). La Mettrie
 éppen nem az élvezetek ellen írt, a lélek halhatatlanságát tagadó világa sem
 vág egybe a pietista szellemiséggel. „Vonjuk hát le bátran a következtetést —
 írja La Mettrie —, hogy az Ember egy gépezet; és hogy az egész világminden-
 ségben csupán egy, de különbözőképpen módosult szubsztancia létezik”.²⁶ La
 Mettrie tapasztalat-fogalma összekapcsolódik a fizikai megfigyelések módszer-
 rével. A morális hetilap is hangsúlyozza a tapasztalat (*Erfahrung*) fontosságát,
 de nem a tudományos kísérlet, sem a figyelmes szemlélődés vonatkozásában.
 Ama egyetlen létező szubsztancia, mely La Mettrie világmindenségének lényege,
 hitbéli és általában vallási elemeitől megfosztottan nyilvánul meg. A morális
 hetilap világegésze viszont inkább Leibniz (1646—1716) eleve megállapított
 harmóniájával tart — távoli — rokonságot. Az embergép e rendjéből majd-
 nem következik a társadalom különböző tagjai összműködésének rendje: „Die
 gesellschaftliche Ordnung ist jener glückselige Zusammenfluß des Willens und
 der Handlungen derjenigen Menschen, welche eine Versammlung, oder Gesell-
 schaftausmachen, durch dessen Uebereinstimmung der Glieder mit dem Gan-
 zen, die Glückseligkeit ganzer Gesellschaften gemacht und befestigt wird”.
 A továbbiakban már nincs szó a világegész gépezetéről, annál több
 a valódi élvezetről, örömről. Persze, az öröm, az élvezet akkor valódi, ha
 ésszerű, azaz nem érzelmi, hanem értelmi szférába tartozó, de egyben morális
 és társadalmi érvénye is van. Morális, mert a károst a hasznostól képes meg-
 különböztetni, és társadalmi, minthogy e megkülönböztetés az igazira és a lát-
 szolagosra is kiterjed. Az élvezetek és örömök nem magánügyek. A megenge-
 detteket jól fogadja a társaság, melyben élünk, a meg nem engedetteket tiltja
 a törvény. De nem pusztán testi élvezeteket ismerünk. „Dasjenige Vergnügen,
 welches man ein Vergnügen des Geistes, oder des Verstandes nennt, besteht
 in denjenigen innerlichen Ergetzungen, welche in uns von denen Begriffen
 gewürkt werden, die wir durch ein Gedächtniß, die Beurtheilung, den Ver-

25 Vom Vergnügen, vom Schmerze, und vom Glücke. Wochenblatt ... 135—86., 204—8.,
 223—24., 239—40., 244—46.

26 La Mettrie, Julien Offray de: Filozófiai írások. Ford. Horváth Henrik és Zsigány Miklós.
 Bp., 1981, 397—457. (Az idézet a 457. lapon.)

stand und die Einbildung erlangt haben, und deren innerliche Betrachtung unsern Geist auf eine angenehme Art beschäftigt und unterhält". A szellemi öröm főforrásai szintén az értelem köréből származnak. Általában a (hasznosság árnyalta) racionalitás kormányozza értelmi képességeinket, s az értelmi képesség nyomán kialakult tevékenység hat az érzelmekre. Az érzelmi motívumok tovább árnyalhatják a cselekedeteket.

Az emberélet legjobb szabályzója mégis a bölcelet, melyet — Gottschedel egyetértésben²⁷ — Weltweisheit-nek nevez a szerző.²⁸ Mindenekelőtt a tapasztalati lehetőségeket és fokozatokat kell körülírni. A tapasztalat nem más mint az emberi ismeret különböző fokozataiból származó értelem, okosság. Ennek három foka van: a történeti, azaz annak tudása, hogy egy dolog megtörtént, valóságos, a filozófiai, amely már jelzi a dolgok okát, valamint a matematikai, amely a dolgok erejét és mennyiségét tárja föl. Aki bölcselkedni (*philosophieren*) akar, annak a dolgok és igazságaik összefüggéseit is ismernie kell. Aki bölcselkedni akar, annak nem egyedül az érzékeket, hanem az értelmet is tanácsul kell hívnia. A bölcsülethez megfelelő képességek kívántatnak meg: a bizonyításé, az előadás rendszerességé, világosságáé, amelyek nélkülözik a fölösleges cifrázatokat, s a tapasztalatokra épített ismeretek is szükségesek. Oly tudományról, alapelvről van szó, amely az igaz boldogsághoz vezet, illetve az elért boldogságot erősíti. A bölcelet lehet elméleti, lehet gyakorlati (akár Gottschednél). Az elméleti bölcelet logikára (*Vernunftlehre*, észtan), metafizikára, fizikára, azaz természettanra tagolható. A metafizika tovább bontható: ontológiára, kozmológiára, pszichológiára és természeti hittudományra (*natürliche Gottesgelehramkeit, theologia naturalis*).²⁹ A gyakorlati bölcelet részei: természetjog, politika, erkölcsstan. Nem meglepő, hogy a „Recht der Natur” (természetjog) hangsúlyos helyet kap ebben a rövid tudományelméleti fejtegetésben; Grotius (1533—1645) és Pufendorf (1632—1694) óta sokat vitatott, mind részletesebben kidolgozott, mind több területre alkalmazott diszciplína. Más kérdés, hogy a teológiában jó darabig a skolasztikus érvelés és értelmezés maradt érvényben, míg a bölcelet és a jog új utakat tört; adott esetben — s nem csupán morális hetilapunk kurta utalására gondolva — érzékelnünk kell az elmozdulást a teológiától a jog és a törvény elválasztását célzó nézetek (Thomasius) felé. A politika címszó alá a wolffi államképzetből levezetett jóléti állam elméleti megalapozása tartozik. „Die Politik unterrichtet uns, wie wir zu unserm Besten, in Verbindung mit andern, für uns und andere sowohl, als zu Erreichung eines heilsamen Entzwecks für das allgemeine Wohl, denken und handeln sollen, und kan dahero die Lehre von dem gemeinschaftlichen Leben heissen; Denn sie trägt Lehren vor, wodurch der Wohlstand der in einem Staate, Lande, oder Stadt gesellschaftlich lebenden Einwohner befördert, befestigt, und Unordnung und Schaden verhütet wird”. Nem járunk messze a felvilágosodott abszolútizmus államideáljától, nem II. József elképzeléseitől. Feltehetőleg a források a közösek: végső fokon Christian Wolff (1679—1724), közelebbről szemlélve pl. Karl Martini (1726—1800) és

²⁷ Gottsched, Johann Christoph: Erste Gründe der gesammten Weltweisheit, darin alle philosophische Wissenschaften, in ihrer natürlichen Verknüpfung ... Leipzig, 1762.⁷

²⁸ Einleitung in die Weltweisheit, und ihre Theile ... Wochenblatt ... 129—35., 145—49., 161—64.

²⁹ Az egyes diszciplínák értelmezéséhez: Lexikon für Theologie und Kirche I-XI. Freiburg im Breisgau, 1957—67.⁷

Sonnenfels. Az egyes részdiszciplínák tisztázása után a szerző az egyes tudományágak tanításának sorrendjét állapítja meg. Logikával kell kezdeni, mert képessé tesz az igazságok felfogására, s a további ismeretek elsajátítását jól készíti elő. Ezt követheti a metafizika, majd az erkölcsstan, a természetjog és a politika. Épp így: ontológia-kozmológia, pszichológia s végül a teológia. Egyfelől tehát a politikával záró gyakorlati bölcsélet, másfelől a hittudománnyal záró elméleti bölcsélet: a tudományágak hierarchikus elhelyezkedésére is következtethetünk, s ez nem független a följebb bővebben tárgyalt harmóniaelv-től. Ugyancsak: egyfelől az általános jó(lét) biztosítása, másfelől viszont a lehetséges zavarok és rendetlenség kiküszöbölése az állam életéből ugyanebbe az irányba céloz.

A bölcséletbe történő vázlatos bevezetés után a szerző a Vernunftlehre (logika) tudományába vezet be.³⁰ Az alapállás itt is a pedagógusé, a gottschedianus, szabályokban gondolkodó bölcselő, aki az egyszerűt, a hasznosat, az áttekinthetőt, az egyértelműt, a célszerűt, a helyesen felállított premisszákból származtatott okozatot keresi; és akinek a jól elrendezettség, a megfontoltság, a pontos körülírás és a világos megfogalmazás az ideáljai. „Gott und die Natur thun nichts umsonst” — hangzik egy példamondat, és ez az idézet egyben jellemzi a cikk sugallta felfogást. Már idéztük a dolgozat alaptételét az ember természet adta képességéről. A természet adta képesség azonban nem elegendő; az csupán a lehetőséget biztosítja, de nem a célszerű oksági műveletek elvégzését. Minthogy az emberi értelem gyakran tévelyeg, ha nem meghatározott szabályoktól vezetetik, „so muß auch nothwendiger Weise die natürliche Vernunftkunde ihre Regeln haben”. A továbbiakban aztán a szerző—szerkesztő bevezet az elméleti és a gyakorlati észtan részletkérdéseibe, a fogalom avagy idea meghatározását adva, osztályozva azt, rámutatva a teljes — nemteljes, a világos—zavaros (homályos) fogalompárok jellemzőire, a fogalmak szintén hierarchikus rendszerére, érintve az egyesnek és általánosnak viszonyát. A tudományos haladás — hangzik a továbbiakban — nélkülözhetetlen feltétele a tiszta fogalomalkotás, ehhez különösen a matematikai szemlélet segíthet. Ezekután a szó meghatározására kerül sor, a szóhasználatnak is megvannak a szabályai. Az egyes részleteket pedagógiai intelmek zárják-foglalják össze: „Da die Worte Anzeigen der Gedanken sind, so überlege wohl, was du denkst, so oft, und mit wem du alsdann auch zu reden hast”. Külön fejezetben van szó a magyarázatokról, a definíciókról, az ítéletalkotásról, valamint a mondattípusokról; az axiómáról, a postulatumról, a theoremáról, a problémáról (*Aufgabe*), a corollariáról-consectáriáról (*Folgerungssätze, oder Zugaben*), a lemmáról — azaz az iskolai stilsztika- és fogalmazásanyag tételeiről, amelyek az antikvitásban gyökereznek, s amelyek oktatását a német korai felvilágosodás pedagógiája is szorgalmazta.

Cikksorozataink gottschedi indíttatását néhány példamondattal bizonyítjuk:

„Die Weisheit überhaupt ist eine Wissenschaft der Glückseligkeit; wie Leibniz dieselbe zuerst beschrieben hat” — állapítja meg Gottsched tömören, gondolatvilágának forráskörére utalva.³¹ Ezzel szemben a hetilap éppen a di-

³⁰ Einleitung in die Vernunftlehre. Wochenblatt . . . 193—96., 209—13., 225—29., 241—44., 257—60., 273—76., 289—92., 305—8., 321—25., 337—40., 353—59., 369—70.

³¹ Gottsched i. m. I, 101.

rekt praeceptorii magatartás miatt részletezőbb, magyarázóbb. „Wenn man die Weltweißheit nach ihrer wahren Eigenschaft betrachtet, so findet man, daß sie von solchem Sachen handelt, deren Erkenntniß den Menschen zur wahren Glückseligkeit bringen, oder sein bereits erlangtes Glück befestigen kann”.³²

Egy másik Gottsched-meghatározás: „Wenn ein Begriff deutlich und zugleich ausführlich ist, so heißt er eine Erklärung”.³³ A Wochenblattban emígy: „Eine Erklärung ist nichts anders, als ein mit Worten, oder mit der Rede ausgedrückter, deutlicher, und vollständiger Begriff”.³⁴

Gottsched az ítéletalkotásról: „Ein Urtheil ist [...] die Verbindung oder Trennung zweener oder mehrerer Begriffe, in Gedanken. Wenn ein Urtheil mit Worten ausgedrückt wird, so nennet es einen Anspruch, oder Satz”.³⁵ A hetilapban ismét kicsit bőbeszédűbben: „Wenn wir die Begriffe, welche in unserer Seele entstehen, mit einander zusammen halten, um zu sehen, ob zween derselben mit einander übereinstimmen, so fällen wir ein Urtheil [...] Eine mit Worten ausgedrückte Beurtheilung heißt man einen Satz”.³⁶

A kifejezések hasonlósága (helyenként azonossága) a szemlélet azonosságából fakad. Gottsched nem pusztán nyelvtankönyvek szerzőjeként volt jelen a XVIII. századi magyar gondolkodásban, hanem bölcselőként is. Hatása — morális hetilapunk esetében — egyesült pietista sugallatokkal, és ennek eredményeképpen vált a szellemi épülés és a mértékkel űzött élvezet hirdetőjévé. Mindezt a célszerűség és a hasznosság tudata hatja át. Az ember természete szerint — tudja a szerző — érzékeny, értelmes és társas lény,³⁷ ez reprezentálja az ember vonzódásainak, hatókörének, kapcsolatainak-kapcsolódásainak jellegét. Érzékeny: a mértékkel űzött élvezetek, mértékkel művészetek következtében; értelmes: képességénél fogva, hogy a különböző igazságok között differenciál; társas: mert jól elrendezett társadalomban-világban él, s a maga kis világában is a jól elrendezettségre törekszik. A történettudomány azért szükséges, mert az embert bölccsé és óvatossá teszi, az erény és a jótulajdonságok példái utánzásra ösztönöznek.³⁸ Ennek a szemléletnek tulajdonítható, hogy az irodalomból is azok a műfajok érdeklik igazán a szerzőt—szerkesztőt (a német felvilágosodás bölcselőihez hasonló módon), amelyek a „hasznosat a kellemessel vegyítve” (*utile dulci*) jegyében állnak. Mindenekelőtt a mese (*Fabel*), ezután a mitológia avagy a pogány istenekről szóló tan.³⁹ A költészet céljául vallott morális haszon (Gottschednek is alapelve) a mese által kifejezésre juthat. A XVIII. század folyamán a német felvilágosodás irodalmának egyik legfontosabb műfaja lesz (Gellert, Lessing). A mese egyesíti a kellemest a haszonnal. „Eine Fabel ist eine poetische Erdichtung, welche darzu dienen soll, entweder einige zu belehren, oder andere zu betriegen, auch einigen durch Erdichtungen zu schmeicheln”. A mesének két fajtája van: az erkölcsi, azaz az aesopusi, valamint a hősi (Homéros, Ovidius). A továbbiakban a hősi mesékről lesz szó. Igen fontos ezek tanulmányozása, minthogy e mesék „aus der heiligen Schrift ge-

32 Wochenblatt ... 161.

33 Gottsched i. m. I. 120.

34 Wochenblatt ... 321.

35 Gottsched i. m. 125.

36 Wochenblatt ... 337.

37 Vom Menschen, und seinen Eigenschaften. Wochenblatt ... 176.

38 Etwas von der Weltgeschichte. Wochenblatt ... 11—15.

39 Von der Fabel, Mythologie, oder der heidnischen Götterlehre. Wochenblatt ... 157—60.,

borgt sind, und erdichtete Nahmen und Umstände solche Geschichte verstecken, welche im Grunde wahr, und in der heiligen Schrift enthalten sind ...” Végezetül a szerző mitológiai magyarázatokat ad.

A mitológia és a biblia összekapcsolása nem épp újdonság, még az sem, hogy ez a mesék ürügyén történik meg. A Wochenblattban megjelenő racionalista szemlélet a mitológiát és az ókor nagy műveit a bibliára alapított észokokkal alátámasztott magyarázatokkal értelmezte. Az égi, földi, tengeri istenek nagy száma a költőknél például — írja a lap — jelzi Isten tulajdonságait. Saturnus és három fia, Juppiter, Neptunus és Pluto tulajdonképpen Noé és három gyermeke. Saturnus és felesége a világtengerből jött elő így menekült meg Noé és felesége a vizözönből. Ne keressük a német egyetemeken már előtérbe került összehasonlító vallástudományt e primitívnek ható sorokban. A biblia és a mitológia egymáshoz közelítése, egymással való magyarázata némi-képp mindkettő relativizálását jelenti — és racionálisabb szemlélet előretörését.⁴⁰

A másik műfaj, amelyről lapunkban szó esik, az ún. pictura-költészet,⁴¹ az iskolai versgyakorlatok sokat üzött neme, azaz a leíró költészet, amely a XVIII. században virágkorát élte Európában, a német nyelvű irodalmakban is (pl. A. von Haller: Alpen). Előbb a költészetet határozza meg a szerző: „Sie ist die Kunst, denen Gedanken einen Körper und Farbe zu geben, so wie sie imgleichen den unbelebten Dingen Geist und Leben giebt”. Az értelmes embernek okvetlenül szükséges, hogy helyesen gondolkodjék, a költőnek ezenfelül még élénk képzeletűnek kell lennie. Horatius ismerte föl a festészetnek a költészetre alkalmazható törvényét (*ut pictura poesis*). Ebből a szemléletből támadt az iskolai és az iskolás klasszicizmus pictura-lírája is, amely a gyermek Csokonai latin- és magyarnyelvű vertermését is bizonyos mértékig meghatározta. A cikk további példái Homéros és Vergilius élenken megfestett jelenetei, hivatkozva a francia szobrászra, Bouchardonra (1698—1762), aki szerint Homéros a festők számára rendeltetett költő. Ugyanezt lehetne Vergiliusról is elmondani. Nincs az a Michelangelo — folytatódik a cikk —, aki erőteljesebben örökíthetné meg Cacus küzdelmét, mint az Aeneis VIII. éneke. Minden költeménynek bizonyos fokig festőinek kell lennie, az élénkség, az igaz és lelkesült tetszetőség különbözteti meg a költői előadást az egyéb előadástól. Az a költő, aki nem él képekkel, nem költő, csupán rímfaragó. A poéta és a versificator megkülönböztetése a magyar irodalmi gondolkodásnak is problémája lesz majd; éppen úgy, mint az út a sententia- és a pictura-típusú iskolai-iskolás költészet-től a bölcséleti líráig. Az irodalmi gondolkodásnak azonban még csak kezdeti fokán vagyunk. Az akár dogmatikusnak is nevezhető mimétikus felfogás jellemzi szerzőnk álláspontját: a költészet igazi tárgya a természet, a költőnek szüntelen gyarapítania kell ismereteit. Ha nem teszi, nem képes a pontos és szemléletes leírásra, hanem más írók műveiből kölcsönzi a képeket. Mások oly pontatlanul és helytelenül írják le a vidéki életet, hogy műveikben csupán hajnalpírról, virággal teli mezőkről, patakcsörgésről és zefirusogásról lehet olvasni. Ebből kitetszik, hogy e leírások nem az eredeti helyszín ismeretében,

⁴⁰ A német felvilágosodás teoretikusainak a mítoszról, illetve a meséről, valamint a biblia és a mitológia kapcsolatairól kialakított nézetet elemzi Gockel, Heinz: *Mythos und Poesie. Zum Mythosbegriff in Aufklärung und Romantik*. Frankfurt am Main, 1981.

⁴¹ Von den mahlerischen Beschreibungen, oder den Bildern, in den Gedichten. Wochenblatt ... 133—35.

hanem a városban születtek. A bíráló megállapítások összhangban vannak olyan világnézeti jellegű fejtegetéssel, amely a helyes életvitelről szóló passzusokban jut kifejezésre: az udvari-rokoko létforma és gondolatvilág, valamint ennek költői-festői ábrázolása ellen a józanabb, földközelibb, célszerűbb (s tegyük hozzá: költőietlenebb) felfogást szegezi szembe a szerkesztő.

A szolid, megalapozott tudás, a jártasság, a minőségre törekvés, általában a szerény keretekben is méltó produkció: ez az, ami morális hetilapunk nevelési céljaként megjelölhető. Ennek ellentéte egyesül abban a kedvvel megrajzolt karikatúra-versben, amely a mindenhez felületesen értő, dilettáns portréját rajzolja meg, jellemzően „Der Tausendkünstler” (‘Az ezermeister’) címmel. Strumpf (Harisnya) úr minden mesterséghez, művészethez ért, sőt, jobban ért, s ezért egyikhez sem igazán.

6. Morális hetilapunk 1779-ben valószínűleg befejezte pályafutását. Előkerülhetnek még majd levéltári adatok, s akkor többet tudunk meg a szerkesztőről, az olvasókról, talán a folytatásról is. A lap jól példázza magyarországi kisvárosok értelmiségi törekvését, érdeklődését, liceumaik nevelési céljait. Művelődéstörténetünk a jövőben bizonyosan számon tartja még Sopron 1779-es német nyelvű folyóiratát.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Molnár László:

A Központi Bányászati Múzeum épületének története és műemléki helyreállítása

1. A múzeum alapításának előzményei és működése 1957—1970-ben

A Központi Bányászati Múzeum tevékenységéről 1971-ben jelent meg utoljára részletes beszámoló a Soproni Szemle hasábjain, Vendel Miklós akadémikus, múzeumigazgató és Domonkos Ottó, a soproni Liszt Ferenc Múzeum igazgatója tollából.¹ A híradás óta eltelt hosszú idő miatt is indokolt rövid visszapillantás a múzeum első korszakára, a bányászati műszaki emlékek védelmére tett állami- és minisztériumi intézkedésekre.

A bányászat műszaki emlékeit az egykori felvidéki és erdélyi bányavárosokban — Selmezbányán, Rozsnyón, Nagybányán, Máramarosszigeten és Zalatnán — gyűjtötték, de ezek anyagát nem központosították országos múzeumban, amint azt a közlekedési és mezőgazdasági ágazatok az 1896-os millenniumi ünnepségsorozathoz kapcsolódó „Ezredéves kiállítás” alkalmával megtették. Az első világháborút követően egyedül a selmezbányai gyűjtemény részlete került Budapestre. A Magyar Nemzeti Múzeumban láthatók bányászatunk gazdag közép- és korai újkorára jellemző kincsek, melyeket Ernyey József történész (1874—1945), a természettudományok történetének kutatója szállította át 1919-ben. Az írásos emlékek megmentője elsősorban a Bányászati és Erdészeti Főiskola tanári kara, közülük jelesen Réz Géza (1865—1936)

¹ Domonkos Ottó—Vendel Miklós: Jelentés a Központi Bányászati Múzeum 1969. és 1970. évi munkájáról. SSz. 1971, 81—86.

és Kövesi Antal (1876—1961) professzorok és a főiskolások, akik 1918/19 rendkívül hideg telén átszállították az akadémia világhírű könyvtára és irattára mellett a tanzsékek muzeális értékű modelljeinek egy részét is Sopronba.²

A két világháború között a bányászat műszaki dokumentumainak gyűjtésére jóformán semmiféle szervezett intézkedés nem történt. Faller Jenő, Krausz Sándor, Lázár Béla és Pohl Károly bányamérnökök 1943-ban felhívással fordultak a Bányászati és Kohászati Lapok hasábjain a „magyar bányáskultúra minden barátjához” az emlékek megőrzésére, de felhívásuk a háború szörnyűségei között nem érthette el célját.³

1. Az épület helyreállított homlokzata

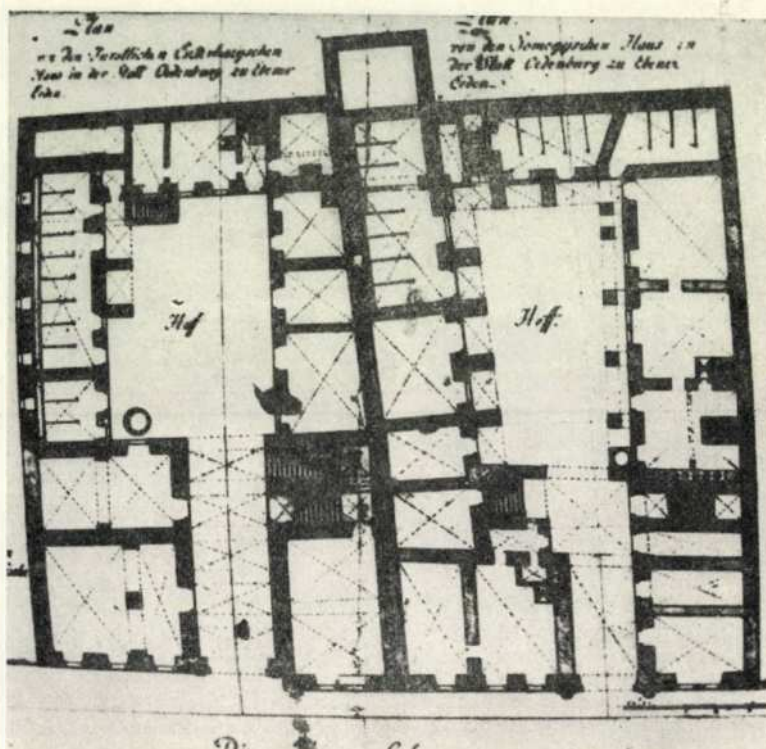
A felszabadulás utáni első évtizedben a háborús károkat nagy nehézségek között helyreállító, majd mind nagyobb mértékben kibontakozó szén-, bauxit-, ásvány- és kőolajbányászatunk sem találta meg a módját a fejlődése és technológiája doku-

2 D. Deák Albert: A magyar bányászati műszaki szakoktatás története napjainkig. A bányá. Sopron, 1937, 174—227; Vozár, Josef: Odšahovanie vysokej banickej a lesnickej školy z Banskej Štiavnice a zaciatok boja za jej obnovenie. Zborník Slovenského Banského Muzea. IV. kötet. 1968, 101—122. (A Bányászati és Erdészeti Főiskola elköltöztetése Selmecebányáról és a megújításáért indított harc kezdete.); Papp István: Adalékok a Magyar Tanácsköztársaság és főiskolánk 1919-es történetéből. Mindnyájan voltunk egyszer az akadémián ... Az Erdészeti és Falpari Egyetem jubileumi évkönyve. Sopron, 1970, 27—48, 49—76; Hiller István: A soproni egyetemi hallgatók mozgalmái a két világháború között. Sopron, 1975.

3 Kérelem egyesületünk igen tisztelt tagjaihoz, bánya- és kohóvállalatainkhoz, a magyar bányáskultúra minden barátjához. Faller Jenő—Krausz Sándor—Lázár Béla—Pohl Károly. Bányászati és Kohászati Lapok 1943, 400.

mentumainak megörökítésére. Ezért is kiemelkedő jelentőséget kell tulajdonítani Faller Jenő 1952-ben írt cikkének, melyben részletesen elemezte a bányászattörténeti kutatások elmaradásából adódó hátrányokat, kijelölte a legsürgősebb tennivalókat, ezek között javasolta országos bányamúzeum felállítását.⁴

A bányászati iparágak fokozódó jelentősége előmozdította emlékeinek összegyűjtését és a haladó hagyományok ápolását is. Az Elnöki Tanács rendelete 1954-ben előírta a műszaki fejlődéstörténet dokumentumainak védelmét, gyűjtését és feldolgozását.⁵ Ennek jegyében és szellemében alakult meg a Soproni Bányászattörténeti Múzeum a Nehézipari Műszaki Egyetem Soproni Bánya- és Földmérő mérnöki Karán

2. A Templom utca 2—4. sz. házak földszinti alaprajza az 1740-es évekből (Országos Széchényi Könyvtár)

1954 júniusában. Az 1955 májusában megnyílt, 140 m² alaperületű kiállítás bemutatta képeken, rajzokon, modelleken az ősi művelődésmódokat, szerszámokat, néhány bányagépet, a bányászati felsőoktatás történetét, a bányavilágítás eszközeit, a bányász-viseleteket és a múlt század szabadságküzdelmeinek bányász személyiségeit.⁶

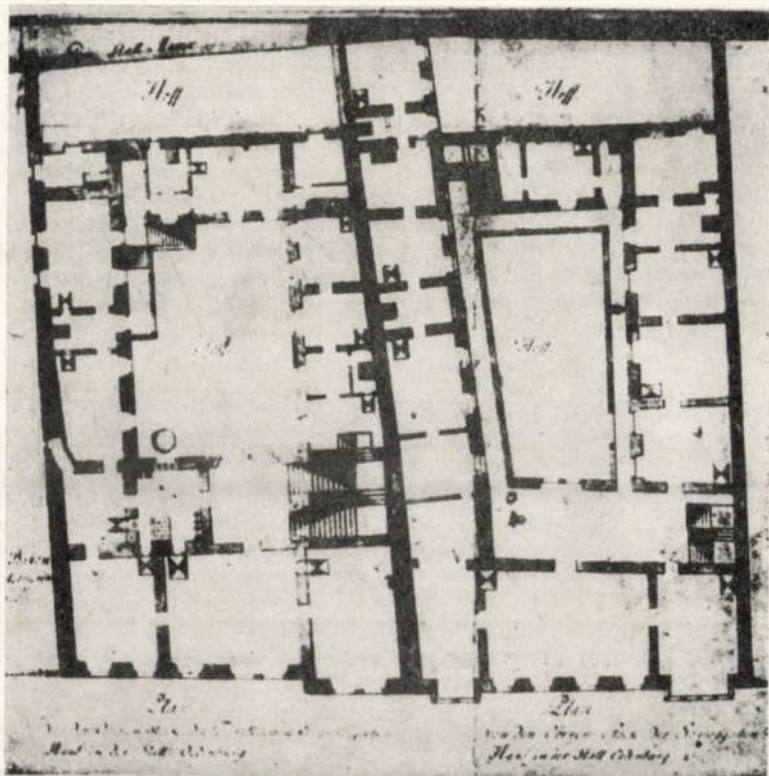
4 Faller Jenő: Sürgős tennivalóink az elhanyagolt bányászattörténeti kutatómunka terén. Bányászati Lapok 1952, 1—8.

5 A Népköztársaság Elnöki Tanácsának 1954. évi 4. sz. törvényerejű rendelete a műszaki emlékek védelméről és a Minisztertanács 14/1954. M. T. számú végrehajtási utasítása. Magyar Közlöny 1954. II. 24.

6 Faller Jenő: A Soproni Bányászattörténeti Múzeum. Bányászati Lapok 1955, 331—334. Faller Jenő: A soproni Bányászati Múzeum, Múzeumi Híradó, 1955, márc.—ápr.

Ezt követően javasolta a Magyar Tudományos Akadémia Bányászati Főbizottsága 1955. január 22-én Sopronban tartott ülésén, „...a bányászat múltjának és jelenének dokumentumait összegyűjtő, feldolgozó és bemutató tudományos kutató intézmény” — Központi Bányászati Múzeum — felállítását. A megvalósítást elősegítette a Soproni Városi Tanács azzal, hogy „...a magyar bányászat iránti megbecsülésének tanújelét adva” a volt Esterházy-palotát a múzeum rendelkezésére bocsátotta.⁷

A bányászati emlékek megőrzéséről a Bányászatról szóló 1960. évi III. törvény és annak végrehajtására kiadott kormányrendelet is rendelkezett.⁸

3. A Templom utca 2—4. sz. házak I. emeleti alaprajza az 1740-es évekből (Országos Széchényi Könyvtár)

A Központi Bányászati Múzeum kiállítása három évi előkészület után 1957. október 13-án nyílt meg a Faller Jenő által nagy szakértelemmel berendezett, 12 teremből álló, 420 m²-es területen. Nagy vonalakban bemutatta a bányászat műszaki

⁷ Sopron Városi Tanács Végrehajtó Bizottsága 8093—1(3). számú, 1955. augusztus 26-án kelt véghatározata.

⁸ A Bányászatról szóló 1960. évi III. törvény 54. §-a szerint: „Gondoskodni kell a magyar bányászat és bányászlet hálacó hagyományainak ápolásáról a műszaki-történelmi és a magyar bányászatra vonatkozó emlékek felkutatásáról és megőrzéséről”. A törvény végrehajtására kiadott kormányrendelet 190. §-a szerint: „A bányászati műszaki emlékeket elsősorban a Központi Bányászati Múzeumban kell összegyűjteni. Emellett a bányavidékeken működő múzeumoknak is feladata, hogy gyűjtsék a tájegységre jellemző bányászati technológia anyagát”.

történetét az ősember kovakő bányászatától kezdve az 1960-as években használt gépekig, eszközökig. A múzeum kiállítása megszerettette és megbecsülésre készítette a látogatókat az alapvető és legrégebbi iparággal szemben.⁹

A múlt bányászati emlékein túl a múzeum gyűjtötte és feldolgozta a jelen bányászati dokumentumait is. Publikációs tevékenységét az 1966. december 23-án tragikus hirtelenséggel elhunyt Faller Jenő múzeumigazgatónak, a műszaki tudományok kandidátusának az 1957—1966. évek között írt 156 cikke jelentette.

A múzeumnak a bányászati hagyományok ápolásában és a kulturális életben betöltött szerepéről, tudományos fejlődéséről számos folyóirat-újságcikk tanúskodik.¹⁰

A múzeum feldolgozási, archiválási, restaurálási munkáit hátráltatta, hogy a bányásztörténeti kutatások terén jelentkező évszázados lemaradás behozásához, a középkori és koraujkori latin, német nyelvű dokumentumok feldolgozásához, a műszaki-humán tudományokban egyaránt jártas kutatógárdával nem rendelkezett, restaurátor és fotóműhely nem volt. A korszerű múzeológiához nélkülözhetetlen előkészítő munkák egy részét külső személyekkel végeztette, akik a tudományoknak vagy műszaki vagy humán szférájában voltak járatosak, de az interdiszciplináris felkészültségű munkatársak hiánya megnehezítette a kutatási munkát.

A múzeumot 1967. július 1-től Vendel Miklós akadémikus vezette, a múzeológusi teendőket Domonkos Ottó, a soproni Liszt Ferenc múzeum igazgatója látta el, külső munkatársként Székely Lajos nyugalmazott bányamérnök munkálkodott elsősorban az OMBKE Történeti Bizottsága segítségével és a bányavállalatokkal való kapcsolatok kiépítésével.¹¹

2. A műemléki helyreállítás előkészítése

A múzeum fejlődését az 1966—1970. évek között korlátok közé szorította az épület elhasználódása. Az egyemeletes palota alapja a XV. században épült, belsőjét az évszázadok alatt többször átalakították. Az 1957. évi múzeumi elhelyezéssel nem járt együtt az épület műszaki korszerűsítése: csak három irodahelyisége és a gondnoki lakás volt fűthető, az első emeleten három helyiség (80 m²) a szomszédos épülethez kapcsolódott; a pincerész feltáratlan maradt; szigetelatlenség miatt a földszinti helyiségek nedvesek voltak; a bástyakertnek csak a felét rendezték.

Már az 1967. évben több hónapos renoválás vált szükségessé és ez ismétlődött. 1972 áprilisában az állandó kiállítást le kellett bontani, a gyűjteményt a város által rendelkezésre bocsátott pincehelyiségekben kellett tárolni.

A bányászat múltjának tisztelői közül sokan aggódva figyelték a múzeum küzdelmes sorsát, különösen az 1960-as évek végén és a 70-es évek elején. A bányászati felsőoktatás Sopronból való eltávozásával és az alapító igazgató elhunytával, majd az épület kényszerű bezárásával és a — hazánkban a bányászat legnagyobb súlyát képező — szénbányászat visszafejlesztésével az anyagi és szellemi feltételek szinte teljesen megszűntek, a múzeum helyzete reménytelenek látszott.

1969 végén jelent meg a 3267/1969. számú kormányhatározat az egész soproni műemléki belváros rekonstrukciójáról. Hasonló méretű műemléki helyreállításra

⁹ Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum rövid ismertetése. SSz. 1958, 179—189; Faller Jenő: A Soproni Központi Bányászati Múzeum kalauza. Bp., 1959, 73 lap + 40 fénykép.

¹⁰ A múzeumról írt cikkek közül itt csak az SSz-ben megjelenteket soroljuk fel. Faller Jenő: A soproni Központi Bányászati Múzeum éves beszámolóit: 1959, 187—189; 1960, 281—282; 1962, 171; 1962, 371—372; 1963, 135; 1964, 135—136; 1965, 189—190; 1966, 190—192.

¹¹ Domonkos Ottó—Vendel Miklós: Jelentés a Központi Bányászati Múzeum 1969. évi és 1970. évi munkájáról. SSz. 1971, 24—26.

hazánkban csak a budai várnegyedben került sor. A soproni műemléki tevékenységet 1975-ben Műemléki Európa-díjjal ismerték el.¹²

Ezidőben elhatározás született, hogy a nagyméretű régészeti rekonstrukcióval egyidőben a múzeum épületét is fel kell újítani és ellátni a korszerű múzeológia követelményeinek megfelelő létesítményekkel. A terveket Gyulay Zoltán bányamérnök, egyetemi tanár, a múzeum 1971. január 1-én kinevezett igazgatója és az Országos Műemléki Felügyelőség (OMF) Sopron belvárosi rekonstrukcióját tervező munkatársai készítették.

4. A helyreállított belső udvari szárny

A múzeum helyreállításának tervezését több új szempont befolyásolta.

A múzeum tudományos tevékenységével kapcsolatos igények megnövekedtek: alapkutatásokat végző tudományos intézménynek tekintették.¹³ Ezt a Magyar Tudományos Akadémia Bányászati Tudományos Bizottsága 1977. március 9-én tartott ülésének 2/1977. számú határozata is megerősítette.¹⁴

Az épület újjáépítésénél, az állandó kiállításnál és a belső berendezésnél a „védtett épületekre” kötelező jellegű műemléki minőségi előírásokat kellett figyelembe venni.¹⁵

12 Vö. Dercsényi Dezső: Sopron műemlékvédelmi Európa-díja. SSz. 1976, 39–46.

13 Az Országos Múzeumi Tanács 1971. február 9-i határozata az MSZMP KB. Tudomány-politikai irányelvei teljesítésének felülvizsgálatáról.

14 Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum és a bányászati múzeumi hálózat helyzete és fejlődésének iránya. Összefoglaló jelentés az MTA Föld- és Bányászati Tudományok Osztálya Bányászati Tudományos Bizottsága részére. Sopron, 1977; Jegyzőkönyv a Bányászati Tudományos Bizottság 1977. március 9-én tartott üléséről.

15 Az építésügyi miniszter 1/1967. (I. 31.) EM. számú rendelete a műemlékvédelemről. A rendelet 5. §. Jegyzet szerint Sopron belvárosa műemléki jelentőségű terület, építményei véettek.

Az újjáépített múzeumnak a bányászat múltjához, jövőjéhez és jelentőségéhez képest méltóan kell szolgálnia a közművelődést, mert a múzeum első megnyitása óta eltelt 20 év alatt hazánkban hatalmasat fejlődött a kulturális élet választéka, a soproni és környékbeli múzeumok elérik a világszínvonalat, a megfelelő arányok beszámításával.

Az érdemi működésével szünetelő múzeum sorsával kapcsolatos döntő jelentőségű intézkedés 1973 tavaszán történt, amikor a Nehézipari Minisztérium (NIM) Műszaki Fejlesztési Főosztálya a Bányászati Kutató Intézettel közös előterjesztést készített a bányászati múzeumok sorsáról.¹⁶ A NIM Műszaki-Gazdasági Tanácsa 1973. március 9-én létrehozta a Bányászati Múzeumi Bizottságot, a bányászati mú-

5. Az épület bástyakert felőli udvarának feltárása

zeumok — elsősorban a Központi Bányászati Múzeum — problémáinak megoldására, a múzeumok közötti koordináció megteremtésére.¹⁷

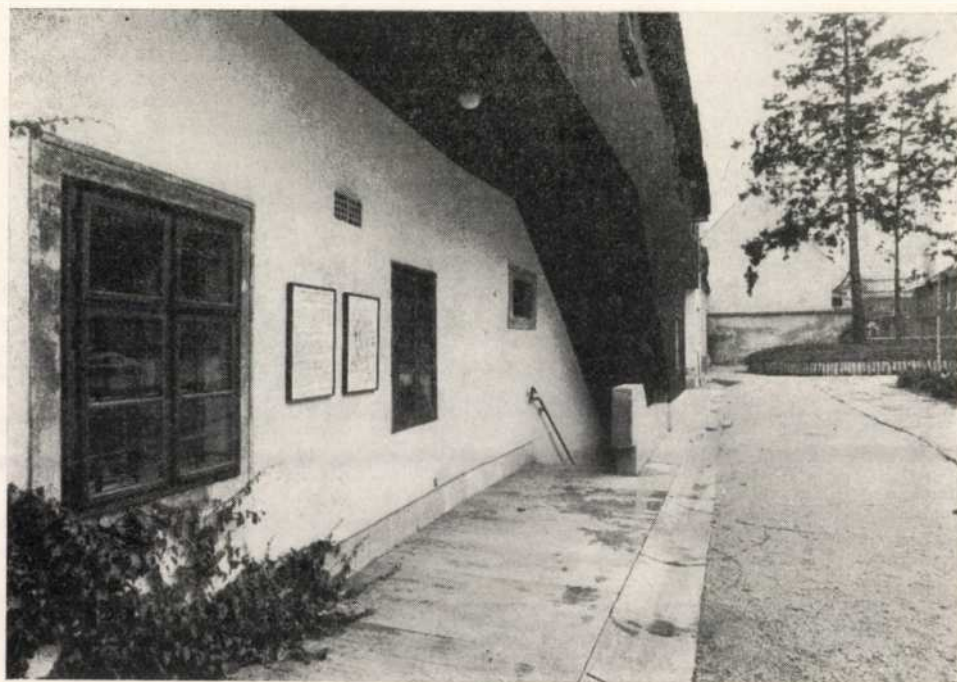
A múzeum jövőjét tekintve „történelminek” mondható alakuló ülésen a NIM illetékes főosztályvezetői, a bányászati vállalatok igazgatói, illetve igazgatóhelyettesei és a múzeumok vezetői megállapodtak a soproni múzeum műemléki rekonstrukciós építéséhez szükséges anyagi előfeltételek biztosításában. A Bizottság 1973—1979 között 17 ülésén — melyeket váltakozva tartott Budapesten és a bányászati múzeumok székhelyein — alakította, formálta és segítette a múzeumok fejlesztését, egyes esetekben külső szakértők, múzeumi, műemlékvédelmi, levéltári szakemberek bevonásával.

¹⁶ NIM Műszaki Fejlesztési Főosztály és Bányászati Kutató Intézet: A múzeumok és gyűjtemények ügye a bányászatban. Előterjesztés a Műszaki Gazdasági Tanács részére. Bp., 1973.

¹⁷ A Múzeumok és gyűjtemények ügye a bányászatban. Emlékeztető a Nehézipari Műszaki Gazdasági Tanács 1973. május 9-i üléséről.

A helyreállítási munkákat éveken át tartó műemléki feltárás előzte meg. A múzeum személyzete az 1974. év végén a legértékesebb kisméretű tárgyakkal, a könyvtár és az irattár egy részével a múzeum közelében lévő Storno-ház három helyiségébe költözött át. A muzeális tárgyak tárolására a Soproni Városi Tanács 6 pincehelyiséget bocsátott rendelkezésre a város különböző pontjain. Az időközben ugyancsak műemléki feltárássra került Storno-házban a múzeum irodái háromszor is vándorlásra kényszerültek az 1974—1979. években. A szűkös és mostoha körülmények nem kedveztek az elmélyülést igénylő kutatási munkáknak.

Az Esterházy-palota műemléki helyreállítása igen bonyolult, sok meglepetést hozó építési, épületgépészeti feladat volt. A tervezés és kivitelezés során többször

6. A helyreállított bástyakertr felöli oldal

előfordult a műemléki és a múzeumi érdekek ütközése. Az építési folyamatban a „beruházó” szerepét betöltő múzeum érdekeit folyamatosan egyeztetni kellett a generáltervezést és kivitelezést végző Műemléki Felügyelőség szerveivel.

3. Az épület története a műemléki feltárás tükrében

A múzeumépület-bástyakertr együttes jellegzetes alaprajzú soproni belvárosi területen foglal helyet. A mai belváros területét körülhatároló első városfalakat a rómaiak, Scarbantia katonái és polgárai a IV. század elején emelték, hogy városukat a fenyegető veszélyektől megóvják. A 3—4 m vastag falakat kívül-belül fertőrákos kőből készült kváderkövekkel burkolták és 28 félköríves toronnyal erősítették meg. Ez a városfal a népvándorlás viharaiiban rommá lett. Az új határvár építéskor (1092 körül) faszervezetű földsáncot támasztottak a római falak romjainak.

A faszerkezet a bányászatban biztosításként használatos fakalitkához hasonlított, közéje agyagot, homokot döngöltek. A fa-földsánc a középkori német támadások ellen védelmezte a várost és csak Ottokár cseh király tudta bevenni 1273-ban.

A fa-földvár később tűz martaléka lett és a fa részek lángja, izzása salakká égette a bedöngölt agyagot. Ez a falmaradvány, a titokzatos „vörös sánc” előkerült több soproni belvárosi épület alapjából. Az ősi falakat jól tanulmányozhatták a régészek, amikor a múzeum hátsó falának védelmét szolgáló vasbeton fal építések 30 m hosszú, 2 m széles és 5–6 m mély árok bevágására és kiásására került sor.

A római alapokra 1297–1340 között épült fel a már várárokkal is ellátott, 8–10 m magas várfal, melynek belső fala képezte a sorra épülő belvárosi házak hátfalát.

7. Az I. emeleti északi teremben az ásványkiállítás és a helyreállított freskó

A római épült középkori várfal ellipszis alakja (nagy tengelye 800 m, kis tengelye 350 m) meghatározta a soproni belváros mai alakját. Az ellipszis alapterület következtében a belvárosi háztelemek trapéz alakúak, a középpont felé néző rövidebb és kifelé tekintő hosszabb párhuzamos oldalakkal.

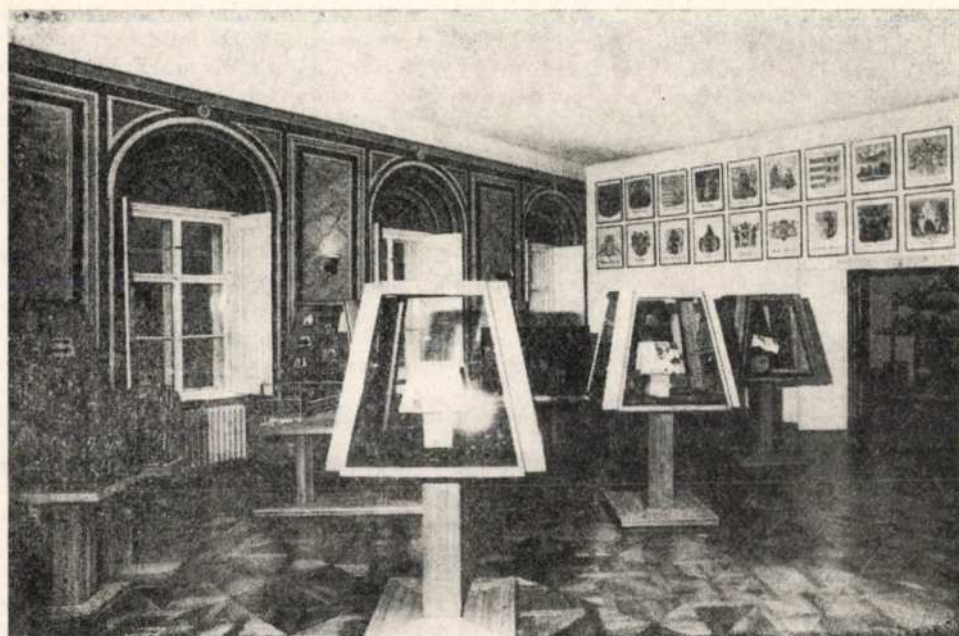
A belvárosi házak belső szerkezetében — alkalmazkodva a trapéz alapterületéhez — a termekben, szobákban kevés a derékszögű falcsatlakozás. Ez egyedülállóan érdekessé, de egyúttal körülményesen beépíthetővé teszi a belső tereket.

A középkori városfalak biztonságot nyújtottak Sopron lakóinak. A védőrendszer elavulásával, a XVIII. század végén a városfalon egyre több nyílást bontottak és a bástyák magas szintjét kertekké darabolták. Az új tulajdonosok barokk virágos udvarokat telepítettek a bástyakeretekbe.

A Templom utcai ház múltjára az 1972–77. évben folytatott építészettörténeti kutatások világítottak rá. Négy fontos korszaka volt mind építésében, mind tulajdonosait illetően.

A XIV. században készült az első kőház a jelenlegi kapualjtól jobbra, É-ra eső szárny helyén.

Zsigmond uralkodása idején (1387—1437) bővítették e házat U-alaprajzúra. E korszak bejáratának kapuíve látható a mai nagy bejáratú kaputól jobbra. Az akkori egyemeletes polgár-ház tágas pincével, boltozatos istállójával, ülőfülkés kapualjával, szőlővel gazdálkodó, állattartó, jómódú patricius polgárok emlékét idézi. Ebből az időszakból származnak jelentős gótikus részletek: a kapualj ülőfülkéi és aajtajai, a pincék félköríves hordóállásai, az emeleti lépcsőházi előtér reprezentatív gótikus ablaka és az É-i emeleti szárnyon felfedezett ablakrészletek.

8. Az I. emeleti nagyterem („A bányászati technológia fejlődése”) restaurált freskója (1740-es évek)

A XVI—XVII. században a ház a soproni városkapitányok szállása volt. A városkapitány a király által kinevezett magas méltóság, akinek elsődrendű feladata mindenkor a vár védelmének megszervezése volt. E királyi hivatalnokok számára megépítették a nyugati szárnyat, ezzel a ház alapja elérte a mai zárt alakját, amelynek párhuzamos oldalai 22,8 m, illetve 26,1 m, a trapéz magassága 37,9 m, az épület összes alapterülete a zárt udvarral 925,1 m².

1560—1650 között hatott az épületre a késői reneszánsznak a világi építészetet egyenjogúsító, díszes részleteket kedvelő, üde levegőt árasztó szelleme. Az addig komor épület palotává alakult. A homlokzatot párkányok vízszintes övekbe tagolták, erős konzolokra zárt, nagyablakos erkélyek épültek, az új kétszárnyú kapu féloszlopokra helyezett kosárv alakú, melynek övpárkánya alá domborműves hadijelvényeket helyeztek: zászlókat, mellvértet, pajzsokat, művészi csoportosításban, kialakult a loggiás, árkádos udvarbelső és az utcai nagy pince középpilléres, boltozatos terme.

Ennek az időszaknak jelentős eseményei: III. Ferdinánd magyar királlyá koronázása 1625. november 27-én, az 1625. szeptember 8-tól november végéig tartó és az

1634. november 30-tól 1635. február végéig zajló országgyűlések. Azokban a hetekben-hónapokban Sopron belvárosa a főúri élet központja. Az uralkodó, kísérete és az ünnepélyes aktusokon résztvevő főurak a Templom utcai házakban szálltak meg. Az épület első emeleti homlokzatáról fahíd vezetett a ferenceseknek az utca túloldalán álló templomába.

A ház állandó lakói később városi tisztségviselők, prédikátorok voltak.

A török kiűzése után, a háborús veszély elmúltával, 1687-ben a város magánkézbe adta a városkapitányi palotát. A telekkönyvi adatok szerint először a Resch, majd 1734-ben a Somogyi, 1747-től a báró Amadé családé.

A ház új korszaka kezdődött 1752-ben, amikor Esterházy Miklós, a pompakedvelő herceg vásárolja meg, akinek építő kedvtelését a fertői és a kismartoni kastélyok, művészeti pártoló vonásait zeneiskola alapítása, zenészerzők támogatása, Joseph Haydn 29 évig tartó alkalmazása jelzi. A palotát átalakította a szomszédos — már 1614 óta a család birtokában lévő — épület mintájára. Az átépítés a barokk korszak jegyében történt, mely törvényévé teszi a lendületet, a díszítést és a pompát. Az épület az Esterházyak két valóban világhírű barokk kastélya — a kismartoni (Eisenstadt) és az eszterházi (Fertőd) — között félúton, tőlük mintegy 25 km-re fekszik. A ház a két nagy kastély méretét, pompáját természetesen meg sem közelíti, mégis az egyik legreprezentatívabb soproni belvárosi házzá formálódott.

Az emeletre a mainál szűkösebb lépcsőház vezetett. A tágas előtérből három nagy utcai teremből és a hozzákapcsolódó három udvari szobából álló reprezentatív lakosztály nyílt, melyet az É-i szárnyon további három, közepes nagyságú, a lépcsőházi előtérből nyíló szoba egészített ki. A korábbi, sokféle helyiségből álló földszinten egységes, háztartási célokot szolgáló cselédségi szobákat alakítottak ki, a teljes háznép számára elegendő nagyságú konyhával. A várfallal párhuzamos Ny-i szárny és a D-i szárny hátsó traktusaiban 16 ló elhelyezésére alkalmas istálló és kocsiszín készült.

A homlokzaton is jelentős változásokkal éltek, néhány barokk elemmel díszítették a kaput és föléje helyezték — mint minden Esterházy tulajdonú nagyobb épületre — Mária szobrát, karján ülő Jézussal. A szobor háttere barokk kagyló-dísz, de a Madonna ruháját reneszánsz stílusú kőfaragások ékesítik. A szobor alatt helyezték el az Esterházyak címerét, mely a XVIII. század második feléből való.

A ház belseje is nagyot változott. A korábbi sötét fagerendákat fehérre vakolt, stukkóval díszített mennyezetek váltották fel. A szobák oldalfalait színes festések takarták. A XVIII. század közepén még igen drágák a Franciaországból, később Bajorországból importált selyemtapéták, melyekből csak a már említett két nagy Esterházy-kastélyba jutott. A rangban ezeket követő városi házukban a helybeli festőmesterek festenek hasonló mintákat, egyre gyakorlottabb kézzel.

A palota emeletén, az utcára néző nagyteremben két oldalon ún. „márványtutánzó” falfestés nyomaira bukkantak az Országos Műemléki Felügyelőség szakemberei és ezeket hosszú hónapok munkájával állították helyre. Az É-i szárny három boltíves szobájában a 11. festék- és meszelésréteg alatt különleges falfestésrészletek kerültek feltárára. A lépcsőház felőli szobában hideg-szürkés alakra, olajzöld levelek közé helyezve nagy sárga, narancs és piros színű virágok bontják szirmaikat. A szoba festésének mintegy 30%-a korabeli és a 70%-a — az eredeti részek szabályának, ritmusának megfelelően — kiegészített. A szomszédos szoba meglepő, vajsárga alapon felhúzott vesszőnyalábokból bontja ki gyönyörű vörös rózsáit és kék virágocskáit. E falfestés 45%-a eredeti, 55%-a restaurált.

Az eredeti falfestések korát a restaurátorok az 1740-es évekre teszik. Ez érdekes bizonyítéka annak, hogy a leggazdagabb főurak birtoklását megelőzően már a város felső polgári rétege is megengedhette magának a színes falfestés költséges divatját. Az Országos Műemléki Felügyelőség szakemberei Sopronban vizsgálták először rendszeresen a XVIII. századbeli színes falfestéseket. Az Új u. 18. szám

alatt helyreállított, mitológiai jeleneteket ábrázoló, továbbá a Fabricius-ház és a Zichy-Meskó palota nagytermének országos hírű, színes falfestései mellé, új kultúrtörténeti ízlés-formáról adnak tájékoztatást a múzeum restaurált falfestései.

A festett szobákban nem az eredeti, de korabeli szép barokk kályhák állnak. A kályhákat a tragikus sorsú Rudolf trónörökös özvegyének, Stefániának oroszvári kastélyából Győrbe került hagyatékából vásárolta meg és építtette be a múzeum az eredeti kályhák helyére, megtaolva azok szobán kívülről történő tűrakási módját.

A mai kapualjat és kibővített lépcsőházat Esterházy Miklós építtette.

9. A mélyfúrás és a kutatás eszközei a volt kocsiszinben

Az épület történetéhez tartozik Mária Terézia 1773. szeptember 3-i látogatása, amikor néhány gyermekével és vejével, Albert herceggel a palotában fogadta a városi magisztrátus hódolatát.¹⁸

Érdekes kiegészítése az épületnek és az Esterházyak zenekedvelését dicséri a bástyakertben 1789-ben készült, faoszlopos, kerek kupolával fedett, elől nyitott pavilon.

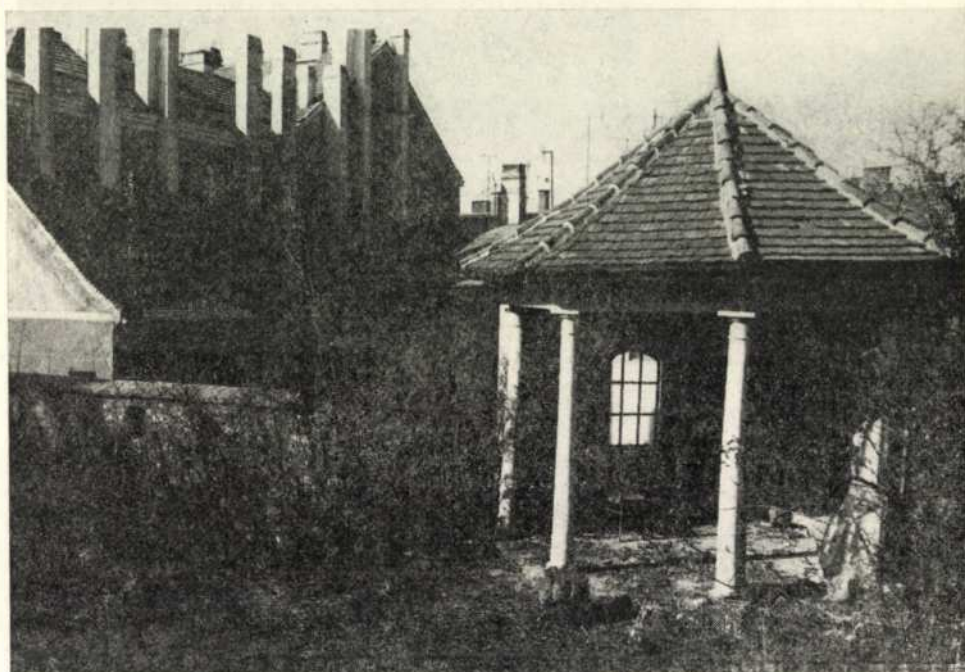
Az épületnek korábban kevésbé ismert zenetörténeti vonatkozása, hogy Rauch András (1592—1656) zeneszerzőnek is otthont adott. Rauch életművére az utolsó 15 év zenetörténeti kutatásai derítettek fényt. Emlékét a palota homlokzatán elhelyezett bronz dombormű őrzi, Sz. Egyed Emma szobrász alkotása, akit Rauch-nak egy 1641-ben Nürnbergben megjelent munkáján látható képe ihletett. A mű a Sop-

¹⁸ Csatai Endre: Az Esterházy-palota a Templom utcában. Soproni Hírlap 1937. XII. 5.

roni Városszépítő Egyesület ajándékként került a múzeum frissen helyreállított homlokzatára 1979. december 21-én.¹⁹

A palota vendége volt több ízben Joseph Haydn. Az Esterházyak zeneszeretete az épület történetében is nagy szerepet játszó, pompakedvelő Esterházy Miklósnak (1714—1790) életében érte el tetőfokát, aki Joseph Haydnt 1761—1790 között tartotta a család szolgálatában mint zeneszerzőt és karmestert.²⁰

Az 1800-as évek közepén a palota az Esterházyak jószágigazgatósági épülete lett. A XIX. század végén és a XX. század első felében az uradalom szempontjából jelentősége csökkent, de a folyamatos karbantartásnak köszönhető, hogy viszonylag jó állapotban érte meg a felszabacoulást.

10. A bástyaker a helyreállítás előtt

4. Kiállítóterek és korszerű kiszolgáló létesítmények

A múzeumi célokra történt 1957. évi igénybevétel — mint említettük — nem járt átalakítási munkákkal. Az 1973-ban megkezdett műemléki kutatások és a korszerű múzeumi elveknek megfelelő helyiséggigények egyeztetése számos tervezési problémát vetett fel.

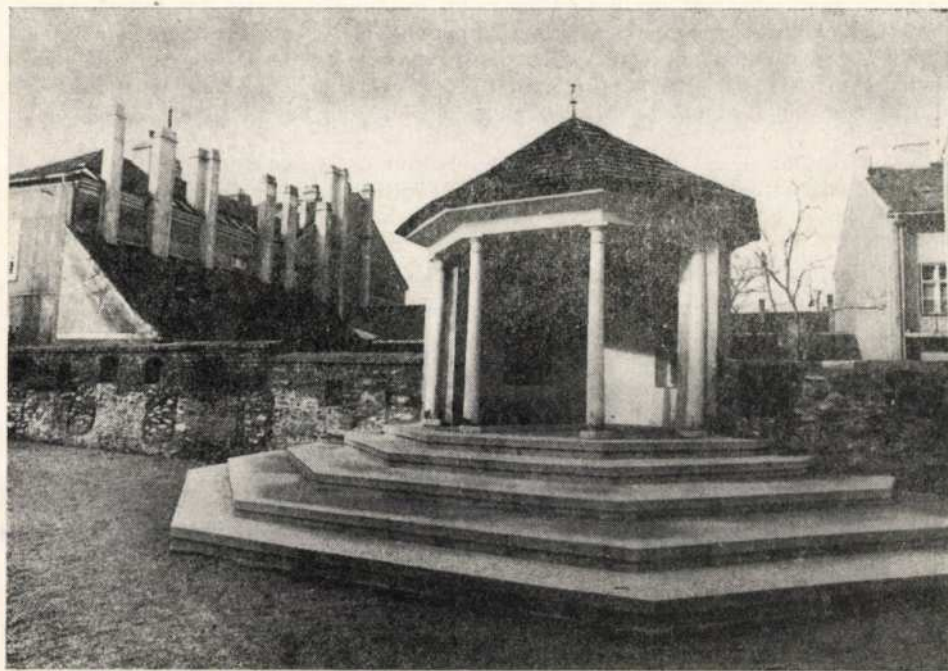
A kutatás feltárta az épület értékes középkori és reneszánsz részleteit, barokk beépítését, melyeket a XIX. és XX. századi új térosztások és befalazások eltakartak. Hosszas megfontolás után a helyreállítási terv a XVIII. század közepére kialakult

¹⁹ Jancsóvic Antal: Rauch András, az első soproni zeneszerző 1592—1656. SSz. 1974. 41—54. Hiller István: In Sopron . . . 51—52. Megjelent Haydn-Gedenkstätten című könyvben, Eisenstadt, 1982., melyben két fényképet is közölnek az épületről.

²⁰ Hiller István: Újabb adatok Joseph Haydn soproni kapcsolatairól. SSz. 1982. 169—173.

alaprajzhoz alkalmazkodott, melyet — a kevés helyre csoportosított egyedi gáz központi fűtés és vizesblokk beépítéseitől eltekintve — új funkciójában is megőrzött.

Az épület adott alaprajzi lehetőségeivel úgy kellett gazdálkodni, hogy a kiállítási helyiségeken és a szükséges irodákon kívül a tudományos kutatómunkára (könyvtár, olvasó, fotolaboratórium, kutatószobák), valamint muzeális anyag restaurálására és tárolására (restaurátor műhelyek, raktárak) is megfelelő helyiségek álljanak rendelkezésre. A helyiségigény-növekedésnek megfelelő területnyeréséget a szomszédos épülethez 35 évvel korábban kapcsolt 3 emeleti helyiség visszacsatolásával, a csak széntárolási célokat betöltő 8 m²-es pincetér teljes feltárásával és az eredeti, XV. század végi formában való helyreállításával, továbbá az első emelet két

11. A bástyakert az 1780-as években épült zenepavilonnal (Haydn-koncertek)

oldalsó szárnyára és a bástyakerti oldalra U-alakban történő tetőtérbeépítéssel lehetett elérni.

A műemléki helyreállítás első ütemét a főfalak, boltozatok statikai megerősítései, az alapfalazatok és pillérek cseréi, az épület két szintjének vasbeton koszorúval történő összefogása, és mintegy 250 db 300—400 éves, 40×40 cm-es, 6—12 m hosszú, csapos fagerenda-födém Bohn-födémre és vasbeton lemez-födémre történő kicserélései jelentették.

A soproni belváros talajnedvességét az érintkezés síkjában a Bányászati Akna-mélyítő Vállalat által fúrt — mintegy 1450 db, a falvastagságtól függően 25—150 cm hosszú — lyuk fúrásával és a gondosan beöntött xylikofob-anhydro folyékony szigetelőanyaggal zárták ki. A bástyakert mintegy 600 éves föltöltött földtömege káros nedvességének kiküszöbölése céljából, az épület hátsó falától 1,30 m-re 26,2 m hosszú, 4,2 m magas 25 cm-es vasbeton támfal épült. Ez a fal biztosítja az ősi — a kibontás után kövekkel, téglákkal és betonkiöntéssel kiegészített — hátsó falazat szellőzését. Ugyanakkor az épület és a támfal közötti feljáróba épített lépcsőkön át a belső udvarról közvetlenül ki lehet jutni a bástyakertbe. A kert megközelítése — függetlenül a kiállítóhelyektől — lehetőséget ad nyári esti zenés kulturális rendezvények megtartására.

A helyreállított épületben 19 terem, illetve szoba, összesen 850 m² alapterületű kiállítás részére nyújt lehetőséget. A különböző építési periódusoknak megfelelően helyreállított — várfalakkal övezett — 645 m²-es újjáépített bástyakert is bemutatási célokat szolgál.

A középkori levegőt árasztó, bolthajtásos pincék, a földszint XVI. századi boltíves szobái, az első emelet 89 m²-es terme és 25—40 m²-es szobái, a loggiás udvar, az épület stílusához alkalmazkodó tetőtér-beépítés, a várfalakon nyugvó örökzöld növényzettel beépített függőkert, a különböző századokból származó várfal-részletek harmonikus műemléki együttest alkotnak. Az utcai frontra eső emeleti termek fehér ajtói, ablakai és táblás parkettjei még a XVIII. századból valók. Az emeleti helyiségek már nem restaurálható többi ajtói és ablakai, díszes kivitelben, vörösfenyőből készültek, szépen ívelt bronz kilincsekkel. Az utcai homlokzatnak első pillanatra szokatlannak tűnő kék színét a kő ablakkeretek és a fehérre festett párkányok szépen tagolják. A balluszteres főlépcső és a már részletezett falfestések mind hozzájárulnak ahhoz, hogy a Templom utcai palota Sopron belvárosának egyik ékessége.²¹

A belsőépítészek a műemlékiileg helyreállított és barokk térkarakterrel bíró helyiségek atmoszféráját úgy őrizték meg — hozzáillő arányú, korszerű, mai bútorok és világítótestek beépítésével —, hogy az épület egésze önmagát is kiállításként tárja a látogató elé.

5. A barokk palota és a bányászati technika sajátos harmóniája

A barokk palota, mint adott keret és a bányászat „rideg” technikájának emlékei, mint kiállítási tárgyak egyesítése különleges múzeumi installációt tett szükségessé. A kiállítás megépítésének és felszerelésének anyagi korlátai is voltak, a „hivatásos” múzeum-berendező szervek árajánlatai a ráfordítások lehetőségeit sokszorosan meghaladták. Ezért a múzeum állandó, 8-10 évre tervezett kiállítását saját tervezői és az időközben képesítést, gyakorlatot szerzett restaurátor, modellépítő, grafikus, berendező és fényképész szakemberei rendezték be a menetközben kialakított és felszerelt műhelyek segítségével. Néhány nagyobb műhelymunkánál a bányászati vállalatok adtak személyi és anyagi segítséget.

Az installáció magán viseli a bányászat jegyeit: a technikatörténetet bemutató tárlók bányacsolot alakúak, az ásványkiállítás szekrényei kristályszerkezetre emlékeztetnek, a pénzverés-történet tárgyai középkori pénzváltó fülkéket utánozó tárlókban kaptak helyet, az olaj-, földgáz- és vízbányászat témáját cső alakú vitrinek foglalják magukba. A kiállítás hatása a 114 ezer látogató (1981. év) vendégkönyvi bejegyzése és szóbeli nyilatkozata szerint nagyon kedvező és ebben része van az egyedülálló, különleges installációnak is.²²

A múzeum mintegy 600 éves épülete sokszor került átalakításra, de az 1975—79. évek közötti időszak műemléki helyreállítása és bővítése — méreteiben és minőségében — jóval meghaladja a korábbiakat. A helyreállított épület több emberöltőre alkalmas lesz feladata betöltésére.

6. A múzeum szerepe Sopron kulturális életében

Sopronnak évszázados kapcsolatai vannak a bányászattal. A város határában Brennbergbányán nyílt meg 1753-ban az első hazai szénbánya, mely az 1870-es évekig a felét adta az ország széntermelésének. Sopron városa 1919-ben otthont adott a bányászati felsőoktatásnak és a Tanácsköztársaság időszakában letelepítette a selmeci akadémiát, mely a városban töltött 40 év alatt emelkedett egyetem rangjára. A város római kori emlékeit, gazdag gótikus és reneszánsz elemeket tartalmazó bel-

21 Az épület történetének irodalma: Mihályi Ernő: Sopron renaissance — és barokk stílusban épült háza. Sopron, 1915, 13—15; Csatka Endre—Dercsényi Dezső (szerk.): Sopron és környéke műemlékei. Bp., 1956, 276—279; Dávid Ferenc—Pintér Attila—Rády Ferenc: A Központi Bányászati Múzeum barokk seccióról. Kézirat, Sopron, 1979.

22 A múzeum látogatóinak száma 1981 évben 113 613 fő volt. Ezzel a magyarországi 505 múzeum és kb. 620 bemutató emlékhely között látogatottsági sorrendben a 43. helyet foglalja el. Múzeumi Hírlevél 1992, 6. sz. 1—2.

városát, barokk építészeti kincseit, továbbá egyedülálló múzeumi együttesét jól egészíti ki egy ősi, különleges iparág múltját bemutató múzeum. A város pártfogása — a múzeumépület negyedszázaddal korábbi felajánlását követően — az újjáépítés időszakában az építéssel összefüggő ügyek gyors, segítő intézésében és nem utolsósorban a városban letelepült technikus-muzeológus szakemberek lakásmegoldásának támogatásában nyilvánult meg.

A város fejlesztési terveiben — elsősorban a kulturális rendezvényeinek lebonyolításánál és programok összeállításánál — számol a múzeummal, melynek állandó kiállítását, bástyakertjét, szép és érdekes környezetét minden közművelődési és ide-

12. A könyvtár részlete

genforgalmi szervezet hangsúlyozottan ajánlja a várost évente felkereső 1,4—1,5 millió látogató figyelmébe.

A magyar bányászatnak az anyagi és szellemi energiáit a felszabadulást követő első évtizedben lekötötték a helyreállítási, majd az ország sorsát formáló nagyütemű iparfejlesztési feladatok. Az 1950-es évek végétől kezdve a bányászat múltjának tisztelete már megnyilvánult az emlékek óvásában és megőrzésében.

A Központi Bányászati Múzeum létesítését, majd műemléki helyreállítását és berendezését a bányaiiparban dolgozók szakma iránti szeretete, érdeklődése, az iparágak, vállalatok vezetőinek támogatása és mindezek révén létrehozott intézkedések sorozata tette lehetővé.²³ Ezt hirdeti az épület falán elhelyezett szerény márványtábla.

²³ A Központi Bányászati Múzeum műemléki helyreállításának előfeltételeit Székér Gyula nehézipari miniszter és Mennyhárt László miniszterhelyettes utasítására az 1973 tavaszán alakult bányászati múzeumi bizottság teremtette meg. A bizottság elnöke Faller Gusztáv főosztályvezetőhelyettes volt. A rekonstrukciós terveket Gyulay Zoltán egyetemi tanár, a múzeum 1971—75 közötti igazgatója és Kisné Nagypál Judit építész irányításával az Országos Műemléki Felügyelőség szakemberei készítették. A műemléki feltárást Dávid Ferenc művészettörténész végezte. A kivitelezők az Országos Műemléki Felügyelőség soproni szakemberei voltak, Orosz József építésvezető irányításával. A belsőépítészeti terveket Csikszentmihályi Péter és Rubik Ernő, az Iparművészeti Főiskola adjunktusai készítették.

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Tipity János:

Soproni kovácsoltvas- emlékek

A soproni kézművesség történetének értékes, megbecsülendő, esetenként műemlékvédelemre szoruló emlékei azok a kovácsolt vasból készült darabok, amelyeket a következőkben rajzban is bemutatok.

1. sz. kép: az Ady Endre u. 7. sz. lakóház utcai fakapujában két azonos betétrács. Anyaga 10×10 mm-es szálvás, a kritikus érintkezési pontokon rejtett szegecseléssel. Díszítő elemeik: bilincsek, takarókorongok és a mértani középpontban egy-egy rozetta. Szép példája a rács anyagával való díszítésnek.

2. sz. kép: a Május 1. tér 48. sz. lakóépület fakapujában két azonos betétrács. Anyaga 10×10 mm-es pálcavas. Díszítő elemeik: távolságtartó gömbök, akantuszlevelek, stilizált tulipánok, bilincsek és a közepre helyezett szörnymaszkok. Az utóbbi igen eredeti, sok helyen divó szokás volt. Szellemes, jókézü mester munkájára utal.

3. sz. kép: a Mátyás király u. 28. sz. lakóépület fakapujában két azonos betétrács. Századunk elejéről való munkákra hasonlít anyagszerűtlen kanyargásaival, szecessziós elemeivel. A jól elhelyezett napraforgók és a tűzesen lapított hajlítások pazarul tölti ki az 5×15 mm-es mértani keretet. Anyaga 10×15 mm-es pálcavas.

4. sz. kép: a Kossuth Lajos u. 28. sz. lakóépület utcai kapujának felülvilágítási rácsa. Anyaga 10×10 mm-es pálcavas, csak a felső három karika és a virágcsokrot szimbolizáló három szíromé 6×10 mm-es. A nagyon szellemesen és jó stílusérzékkel elhelyezett kevés akantuszlevél a későbarokk korra emlékeztet. Szobadisznak sem lenne utolsó, hát még múzeumban.

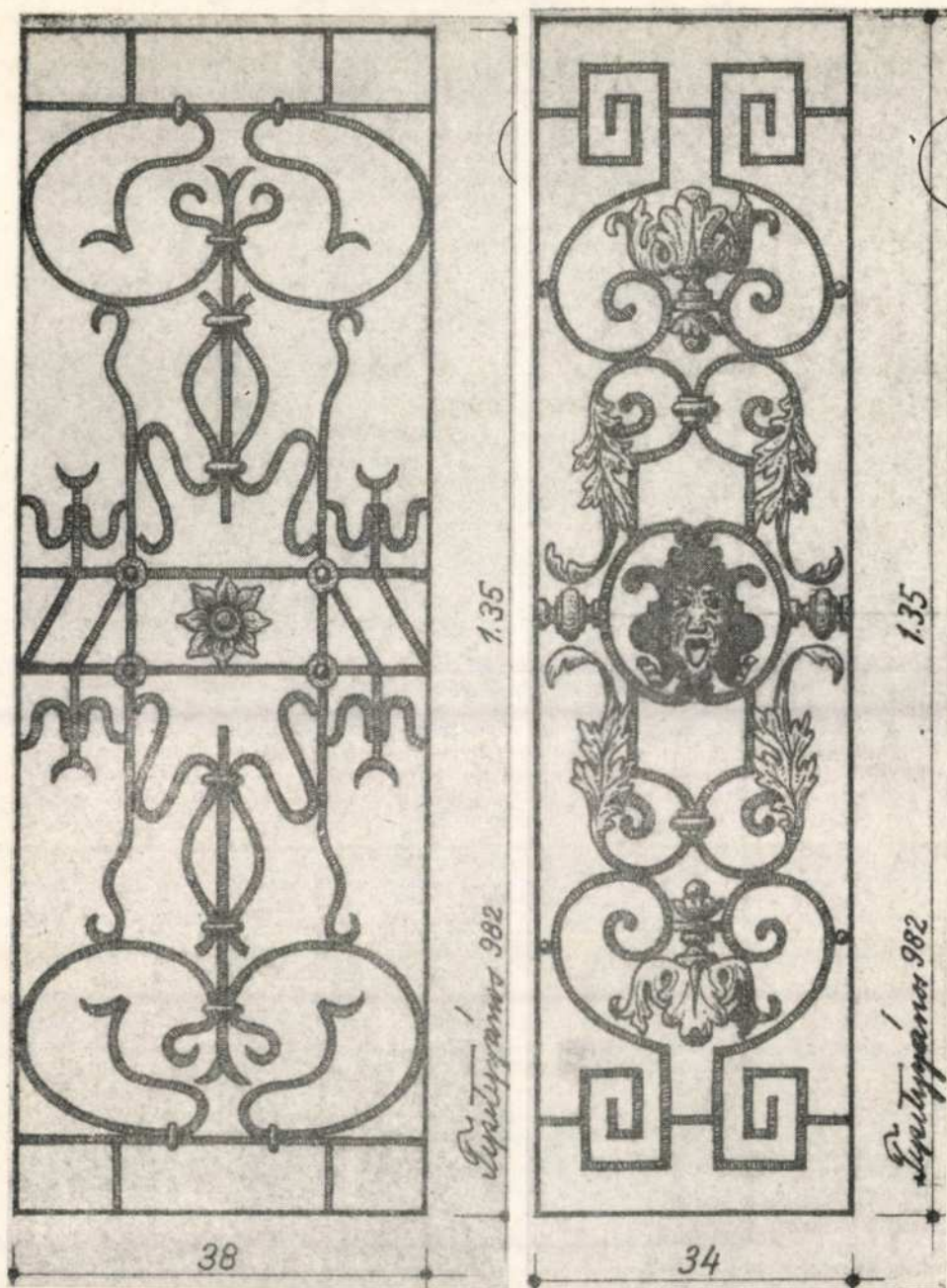
5. sz. kép: a Május 1. tér 24. sz. lakóépület kapujának felülvilágítási rácsa. Anyaga 6×12 és 12×12 mm-es lapos és szálvás. A félkör tömör térkitöltését egyetlen tényező, a főhelyre tervezett monogram uralja. Az egész együtt viszont nagyon igényes és jó ízlésű mester műve. Stílusa századunk elejét idézi.

6. sz. kép: a Templom u. 1. sz. (Kállai Éva középiskolai kollégium) kapujának felülvilágítási rácsa. Anyaga 6×20 és 10×20 mm-es laposacél. A középkori kolostor káptalantermének bejárata feletti alkotás magán viseli az egyház nagyságának és gazdagságának jegyeit. Natur ágak és levelek tűzesen kialakítva. Szellemes, nagytudású mester műve.

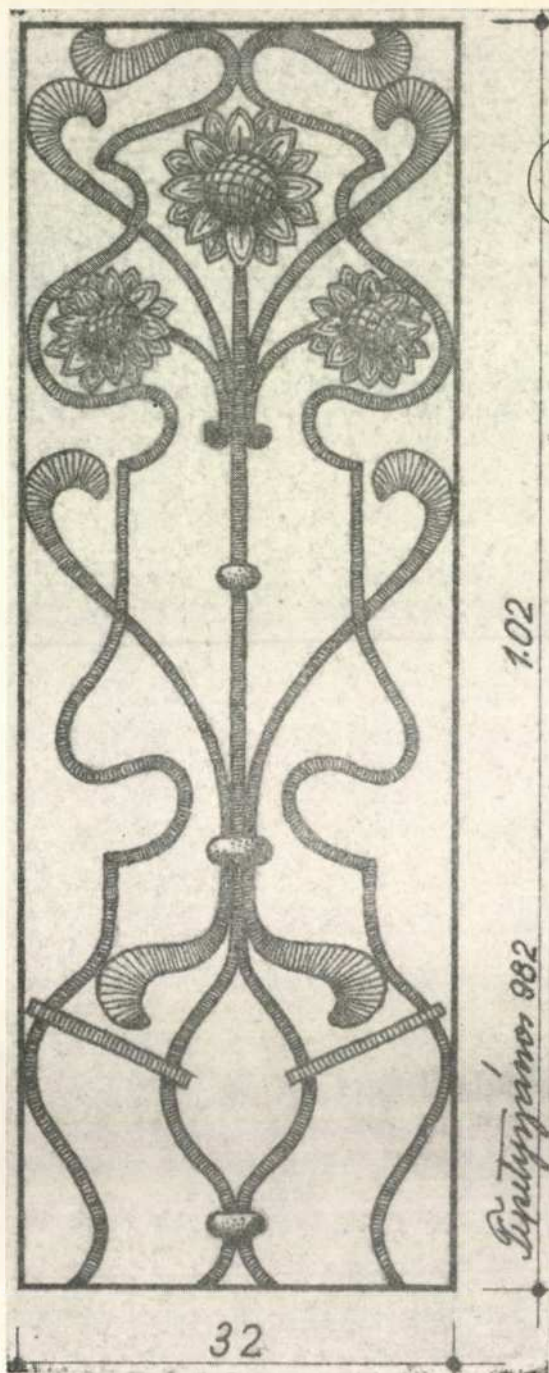
7. sz. kép: a Május 1. tér 9. sz. lakóépület 8 pinceablakának védőrácsa. Anyaga 8×25 mm-es laposacél. Az ízlésesen kitöltött tér díszítő motívumai egyetlen bilincsel vannak összefogva. A rácsot sima levélkezdemények, rozetták, akantuszlevelek és kacsok teszik tiszteletreméltó műlakatos alkotássá, emlékké.

8. sz. kép: a Hátsókapu u. 3. sz. lakóházon 3 ablakvédő rács. A házon márványtábla hirdeti: „Műemlék. A későrokokó épületet 1773-ban Herbst János patikus építtette. A keleti rész a 18. szd. végén készült. Helyreállította: az Országos Műemléki Felügyelőség 1968—69-ben”. A rács anyaga 10×15 és 10×20 mm-es laposvas. A későrokokónak igen jellemző példánya vonalvezetésben és fantáziagazdagságban egyaránt. Feltétlenül múzeumi védelmet érdemelne.

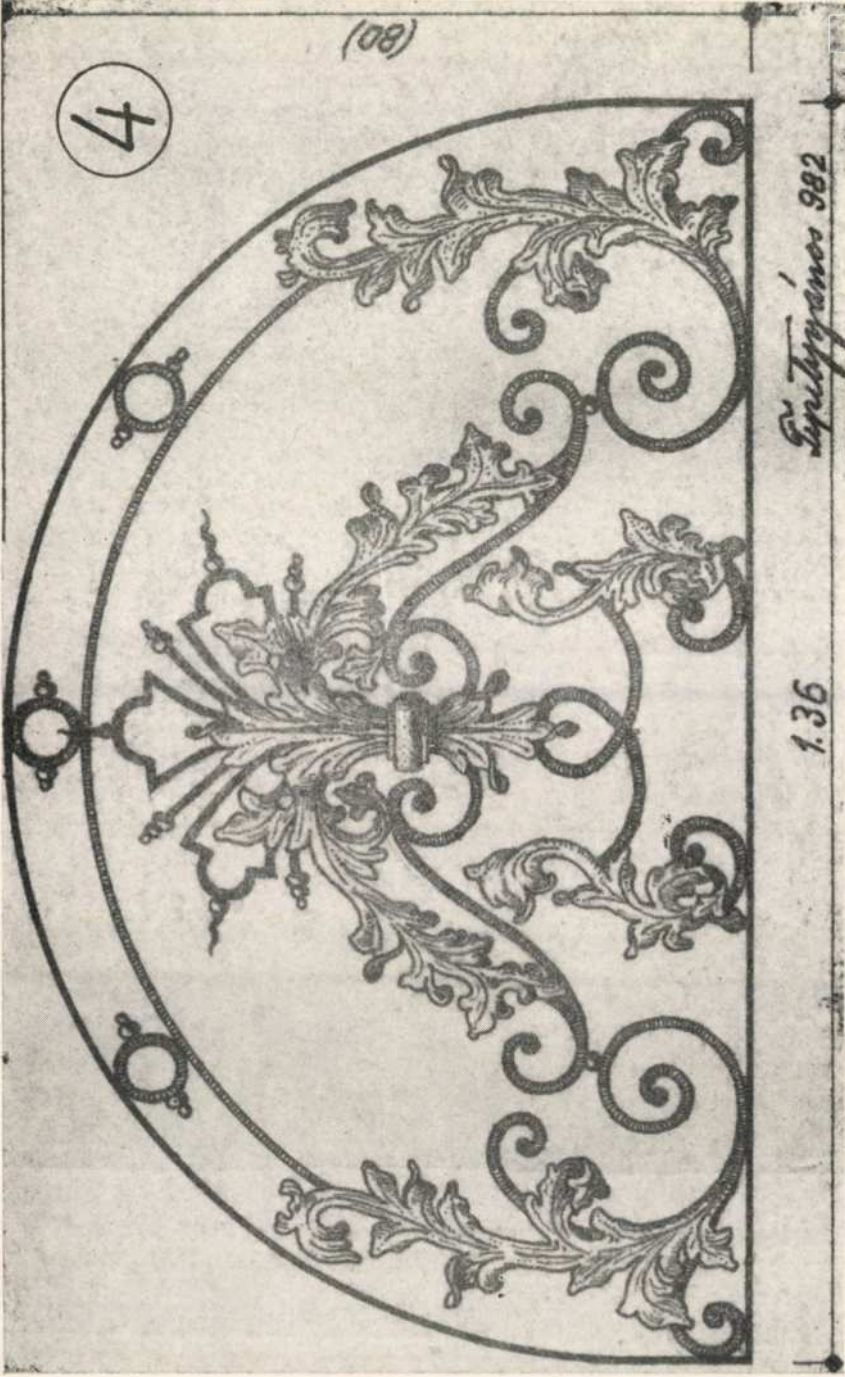
(Folytatjuk)

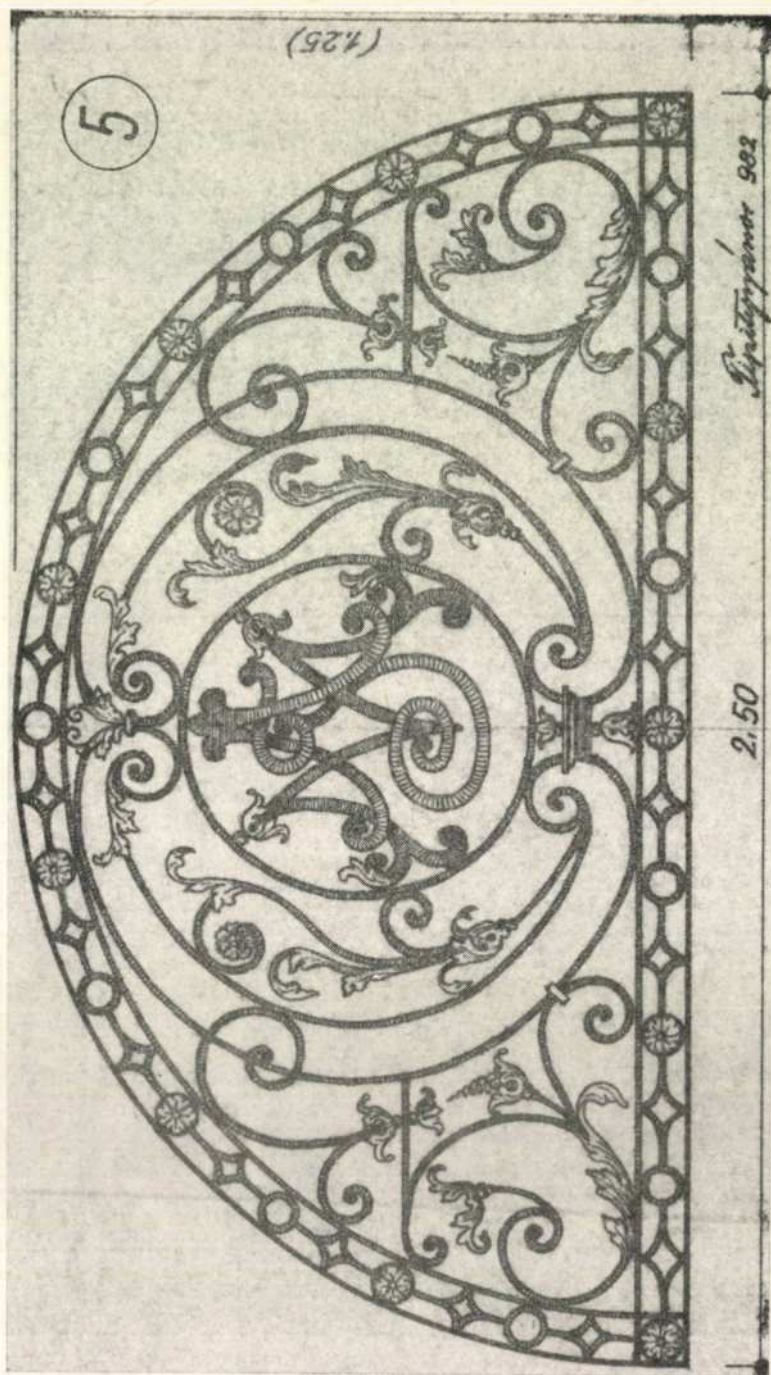
1. és 2. kép

3. kép

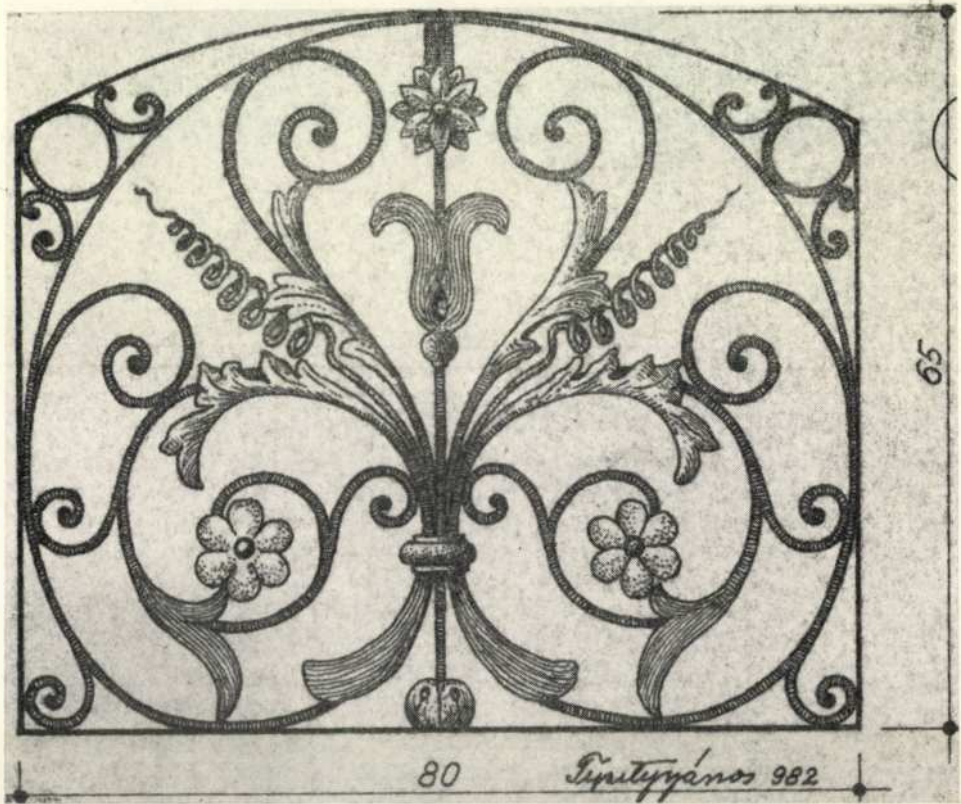
4. kép

5. kép

6. kép

7. kép

8. kép

A Freiseisen bányászcsalád címere a soproni Központi Bányászati Múzeumban

1. Freiseisen György, a körmöcbányai „Goldkunsthdlgung” (ma az aranytartalmat megállapító laboratóriumnak neveznék) vezetője 1603. okt. 11-én tunt el (1. kép). Az akkori szokásoknak megfelelően a halottas ágyán, egy piros szegfűvel a kezében, lefestették (2. kép). Sajnos az olajfestmény festője ismeretlen, pedig jó-

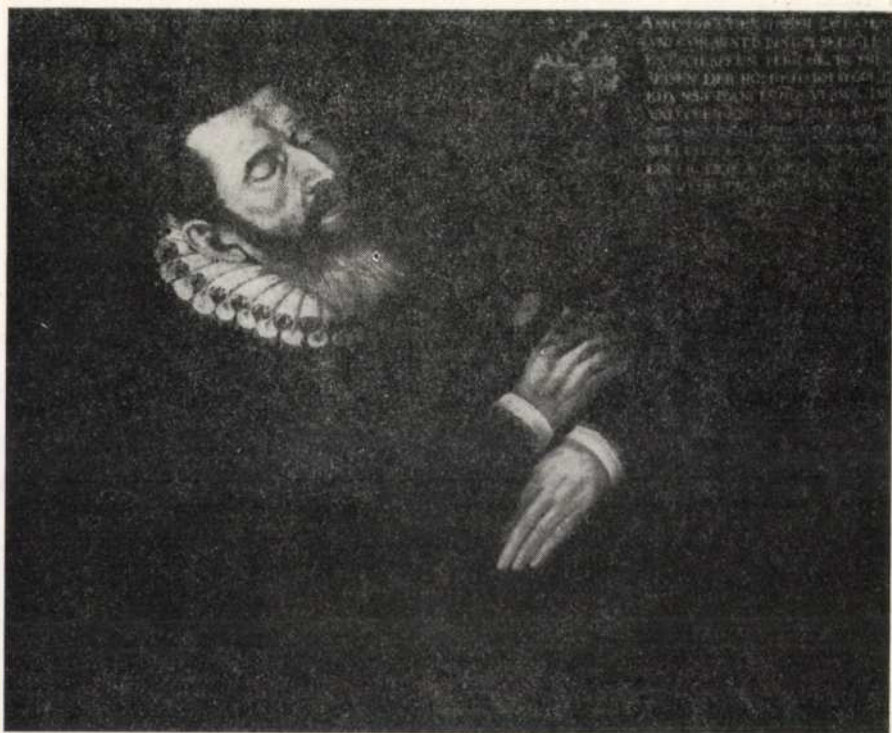
1. Freiseisen György sírköve
a körmöcbányai vártemplomban

kezü művész lehetett. A halott fölé festett címer polgári címere a családnak, mert csak az elhunyt fiai részesültek hat évvel később nemesi címeradóományozásban.¹

¹ Nemességet és címet Freiseisen Krisztián Kristóf és testvére, Virgil kapott 1609. szept. 16-án.

A polgári címer (3. kép): csücskös pajzs fekete mezejében, zöld hármashalmon álló kétfarkú arany oroszlán, két első mancsában ezüst színű *rudat* tart. A pajzson zárt tornasisak van, amelyet turbánhoz hasonló fekete-sárga tekercs díszít, ebből kilibegő, ugyancsak fekete-sárga szalagokkal. Sisakdíz: jobbról fekete-sárga, balról sárga-fekete színben vágott szarvak között a pajzsbeli oroszlán, növekvő alakban. A szarvak tárcsájából 3-3 toll áll ki, jobbról sárga-fekete-sárga, balról fekete-sárga-fekete színekben. A sisaktartó: fekete-sárga.

A nemesi címer (4. kép) kékben, zöld alapon álló kétfarkú arany oroszlán ezüst *rudat* tart. A rostéllyal ellátott sisakon leveles arany korona, ebből nő ki a

2. Freiseisen György halotti képe

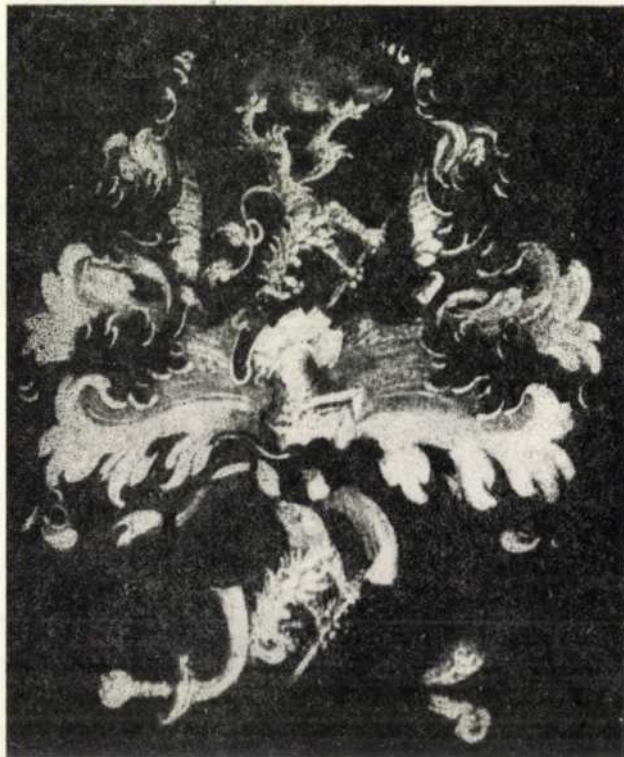
sisakdíz: két szarv között a pajzsbelihez hasonló növekvő arany oroszlán. A szarvak közül a jobboldali arannyal és kékkel vágott, tárcsájába 3 tollat tűztek, kék-arany-kék színekben. A baloldali kék-arannyal vágott, a tollak itt veres-arany-veres színűek. A sisaktakaró: jobbról kék-arany, balról veres-arany színű.

A két, közel egykorú címer összehasonlítása: a polgári címer sisakja — a nyugati szokásoknak megfelelően — zárt. A bécsi udvari kancellária címerfestőinél ismételt előfordult, hogy a magyar címert kérő kismemesek beadványában felvázolt címer rajzon a sisakrostélyt áthúzták és a nemességet nyerőnek is csak olyan sisakot festettek az armálisába, mint amilyent a német polgárok viselhettek. A nemesi címernél fekete-sárga tekercs helyett leveles arany korona van a sisakon. A pajzs színe a magyar gyakorlatnak megfelelően kékre változott: hogy ebben a császári fekete-sárga színek elleni ellenszenv megnyilvánulását kell-e látnunk, az ma már nem deríthető ki. Azt, hogy a *sonnenfelsi* előnevet mikor kapták, vagy mikor vették fel, eddig nem lehetett megállapítani.

Nyugaton lehetőleg* nem alkalmaztak kettőnél több színt a címereken, itt a németi címer négyszínű. A család nevét a helyi kiejtésnek megfelelően *Fraisaisen*-nek írták.

A család nevéből következtetve valószínűleg maróvasat (*fraiseisen*) tart az oroszlán körmei között. Ebben az esetben, ti. mikor a címerkép és a család neve között vonatkozás áll fenn, „beszélő” címerről van szó.

2. A mai német műszaki nyelvben használatos *fräsen* 'marat, maratással megmunkál' ugyanis a francia *fraiser* 'ua.' szóból származik, amelyet a német bányászok, kohászok eredetileg *fraisien*-nek ejtettek. A családnév és vele a „beszélő” címerkép e technológiának tehát korai emléke. A német nyelvészeti irodalom eddig nem tudta megfejteni a máshonnan is ismert családnevet.²

3. Freiseisen György polgári címere

3. A hasonló nevű tiroli családból Keresztély és Ábrahám 1582. ápr. 10-én kaptak polgári címeres levelet. A címer: fekete mezőben, zöld hármashalmon ágaskodó arany egyszarvú. A sisakon fekete-sárga tekercsből kinövő arany egyszarvú. Sisaktakarók: fekete-sárga.³ Ezt a címert Miksa főherceg, a Német Lovagrend nagymestere 1600. júl. 15-én azzal javította meg, hogy az adományosok a tekercs felett egy „pogány koronát” viselhettek. Ez a korona a magyar címertanban ismeretlen és nyugaton is csak elvétve fordul elő. A XV—XVI. században az antik emlé-

2 Brechenmacher, Josef Karlmann: Etymologisches Wörterbuch der Deutschen Familiennamen. Limburg a. L., 1957—1963 (Mollay Károly közlése).

3 J. Siebmacher's grosses und allgemeines Wappenbuch. Nürnberg, 1895, Band V/5, S. 54, Taf. 65.

4. A Freiseisen-család nemesi címere

kek után érdeklődő humanisták vezették be, a római pénzeken látható koronák hatására (4. kép), pl. Valerianus császár (i. sz. 253—258) ezüstpénzén. Ezt a címert, nyilván a család kérésére Miksa fhg. újból megváltoztatta oly értelemben, hogy ezután már leveles arany koronát festettek a címerbe.⁴

Mint a fentiekből láthatjuk, a családnál polgári címer bőven akadt, de tudjuk azt is, hogy sem a bécsi udvar, sem a bányászati főhatóságok nem nézték jó szemmel, ha a bányásztek magyar nemességet szereztek, mert ezzel kivonták magukat az ő bírói fennhatóságuk alól; ettől fogva ui. a vármegyéhez és a magyar királyi bírósághoz tartoztak a peres ügyeik.

5. Valerianus császár
pénze az ún. pogány korból

A magyar bányászati és genealógiai irodalomban sokszor szerepelnek a család tagjai. Főként Péch Antal műveiben,⁵ és a soproni Központi Bányászati Múzeum adattárában őrzött feljegyzéseiben (pl. az armális másolata). De leszármazásuk egy-egy ágát hozza Nagy Iván,⁶ valamint Kempelen Béla műve is.⁷ A család nem szakadt el a bányásztól és a legújabb időkig adott bányamérnököket az országnak.

4 I.m. V/3 : 78 (84. tábla).

5 Péch Antal: Alsó-Magyarország bányamívelésének története. Bp., 1884.

6 Nagy Iván: Magyarország családai címerekkel. Pest, 1856—1868, IV, 234; XIII, 242.

7 Kempelen Béla: Magyar nemesi családok. Bp., 1912, IV, 187.

ségszerűen mind szélesebb lett; egyrészt a háború okozta bajok, károk helyreállítása, az újjáépítés és a megindult fejlesztés; másrészt az új általános iskolai egység szervezése miatt.⁵

Az iskolák eleinte leküzdhetetlennek látszó gondokkal küszködtek. A tantermeken és a felszereléseken kívül a füzetek és a könyvek is hiányoztak. Az indulásnál a biztató az volt, hogy pedagógus, épület és felszerelés hiányában, de még a régi kerektek között újból megindult az iskolai oktatás munkája.⁶

Az Új Sopron 1945. május 20-i számában olvasható az iskolai oktatás megindulásával kapcsolatos cikk. Szeptember 1-e már régen elmúlt, de mégis azt kell mondanunk, hogy most kezdődik a tanév, egy új korszak első tanéve, melyet meglehetősen készületlenül kezdtek meg az iskolák. Nem volt még oktatási reform, s nem voltak új tankönyvek, városunk pedagógusai még nem ismerték a Faragó László-féle nyolc osztályos népiskolai tervezetét.⁸

A város belterületén a három római katolikus fiúiskola a Petőfi téren lévő Szent Imre elemi fiúiskolában összevontan, váltakozó tanításban; az Orsolya téren lévő Szent Orsolya rendnél két római katolikus leányiskola; az evangélikusoknál a két elemi iskola (a Deák téri és a Színház utcai) összevontan kezdte meg az oktatást. Az izraelita iskola 1945-ben már nem nyílt meg. A három tanítóképző (Szt. Orsolya Rend, Isteni Megváltó Leányai, Evangélikus) mellett működő gyakorló iskolák is megindultak. Megkezdte munkáját a Halász utcai Polgári Fiúiskola és a Mátyás király utcában lévő Polgári Leányiskola is.⁷

Ebben az elég keserves csonka tanévben városunk iskoláiban csak két lényeges oktatási feladatot lehetett megvalósítani. Egyrészt utat kaptak a demokratikus nézetek, másrészt a tanítás folyamatosságát a legtöbb iskolában sikerült biztosítani, bár az oktatás csak pár hónapig tartott.

A tanév megindulásával egyidőben kezdték meg az iskolák tananyagának reformját, a tankönyvek felülvizsgálatát is. A könyvek túlteltek voltak a Horthy-rendszer reakciós nézeteivel, így lényeges volt e probléma megoldása.⁹

Sopron iskoláiban a tanügyi hatóság által kiadott 684/1945. tf. sz. rendelet értelmében felül kellett vizsgálni az addig használt tankönyveket, és kérték a tanítókat, hogy a lehetőségeknek megfelelően antifasiszta szellemben foglalkozzanak a gyerekekkel. Iskoláinkban összegyűjtötték a tanulóktól a történelem- és a földrajz-könyveket, a magyar irodalmi, gazdasági, társadalomismereti és más tankönyvekből oldalakat tépettek ki, fejezeteket ragasztattak le.¹⁰ Új tankönyvek hiányában a tanítók tollbamondták a tanulandó szöveget, így füzetből tanultak a gyerekek.

1945. július 8–10-e között a tanfelügyelőség megszervezte Sopronban a népiskolai tanítók átképző tanfolyamát. A tanfolyam tárgysorozatában aktuális, a demokratikus átalakulást segítő témák szerepeltek: magyar demokrácia; szociális kérdések Magyarországon; humanizmus; magyar szellem, magyar kultúra; magyar történelmi szemlélet; pedagógiai módszereink új megvilágításban. Az átképző tanfolyamokon a legjobb tanárok, vagy iskolán kívüli előadók tartották az előadásokat.¹¹ A tanfolyam elérte célját. Elősegítette a tanítók beilleszkedését a megváltozott helyzetbe. Az előadások so-

7 A tanítás beindulása. ÚS, 1945. május 20. Vö. 1110/1945. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője 1945. augusztus 5-i jelentése. Sopron thj. város területén működő iskolák 1945. első félévi helyzetéről. SVL.

8 Sopron még nem szabadult fel, amikor Debrecenben már tervek születtek a köznevelés demokratikus átalakításáról. Faragó nyolc osztályos népiskolát tervezett. A Hajdú-Bihar megyei Levéltár, Hajdúszoboszlói mezőgazdasági szakiskola ir. XXVI. 636. 1. cs. 199/1945: „Magyar s népi rendszer és szellem közoktatásunk. közműveltségünk egész vonalán.” c. javaslat.

9 1983/1945. VKM sz. rendelete az iskolában használt tankönyvek felülvizsgálatáról. Magyar Közlöny 1945. 31. sz.

10 684/1945. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője jelentése. SVL.

11 818/1945. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője jelentése. SVL.

Az alsófokú népoktatás megindulása Sopronban (1945—46)

1. A front közeledése miatt 1944. október 31-én Sopron város összes iskolájában megszűnt a tanítás, s ez sok száz diák távozását is eredményezte.¹

1945. április 1-én szabadult fel Sopron a fasiszta elnyomás alól. Ugyanakkor a város házainak falain megjelent Romanov alezredes városparancsnok magyar nyelvű nyomtatott rendelete. Ez többek között felhívta a figyelmet arra, hogy a helyi hatóságok és a polgári lakosság minden eszközzel segítsék elő az iskolák működését.²

Egy soproni tanító visszaemlékezésében reálisan ecsetelte 1945. április első napjait. Április 3-án a Győri úton át érkezett Sopronba. Törmelék és üvegcserep fedte az utcákat, romokban hevert az egész város. Így állt meg volt iskolája épülete előtt. Oda könnyen bejutott, mert ajtaja, ablaka alig volt; a bútortzatot, iskolai felszereléseket tönkretéve találta. Az iskoláját látva kételkedett abban, hogy valaha is ott fog újból tanítani. De hamar elkezdődött a munka. A meglévő ablakkeretekbe összetapasztott mozaik üvegtáblák kerültek. A tantermekbe előbb-utóbb bútordarabokat, padokat, táblát pótló alkalmatosságokat és táblákat is szereztek. Azután egy, majd két és több tanteremben indult meg a tanítás. Egyre gyarapodott a tanítók, és velük együtt nőtt az iskolába járó tanulók száma is. Ez volt a kezdet.³

Sopronban öt iskola vált teljesen használhatatlanná, de a többi is romos, elhanyagolt állapotban volt. A városunkat és gyermekeinket szerető emberek legelsőként az iskolák rendbehozását és újjáépítését kezdték meg. Néhány nappal a front elvonulása után az itthon maradt tanítók, tanárok többsége hozzálátott az oktatás lehetőségeinek megteremtéséhez. Ebben az építómunkában fizikai erejüket is belevetve szorgoskodtak az iskolák helyreállításában. Az iskolák újjáépítésekor végzett munkáról pénzértékben adataink nincsenek, mert azt akkor senki sem tartotta számon; egy volt a lényeg, építeni és eltüntetni a háborús nyomokat.⁴

Április 25-én dr. Hám Tibor, Sopron vármegye főispánja magához kérte az iskolák vezetőit, hogy az oktatás megindítását megbeszélje. Feladatul határozta meg a tanítás azonnali megkezdését demokratikus szellemben.⁵

2. A főispán kérésének az iskolák vezetői eleget tettek. Diákjaik között végzett toborzó, felvilágosító munkájuknak köszönhető, hogy 1945. április 27-e és május 5-e között Sopron város iskoláiban újból elkezdődött a tanítás. Rövidítve ugyan, de befejeződhetett a nyilas terror idején félbeszakított tanév.⁶

A felszabadulás előtti oktatásügyi igazgatás változatlanul megmaradt 1945-ben. Az akkori megyei és törvényhatósági beosztásnak megfelelően Sopronban a tanfelügyelősegen intézték a népoktatás ügyét. A tanfelügyelői hivatal városi és megyei törvényhatóság területére szóló illetékességgel működött. A feladatkör 1945-ben szük-

1 Papp István: Sopron város és vármegye felszabadulása (1944—45). Győr, 1974, 83; Ternyik Istvánné (szerk.): A felszabadulás és népi demokratikus újjászületés kezdetei Győr, Moson és Sopron megyében (1944—45). Győr, 1974, 83. Vö. még 1110/1945. tf. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője 1945. augusztus 5-i jelentése: Sopron thj. város területén működő iskolák 1945 első félévi helyzetéről: Sopron városi Levéltár (SVL.).

2 A szovjet katonai parancsnokság 1. sz. parancsa. SVL.: Nyomtatványok, 1945.

3 Sopron művelődéspolitikai vonatkozásai és eredményei. 1958. Sopron Városi Tanács VB. Művelődésügyi Osztálya gyűjteménye.

4 84—129/1952. Oktatási és Népművelési Osztály jelentése: SVL. Vö. még Boronkai Pál: Sopron újjáépítése. SSz. 1960, 6—33.

5 Az összes soproni iskolában meg kell kezdeni a tanítást. Új Sopron, 1945. április 26.

6 1/1945., 1110/1945. tf. sz. Sopron vármegye kir. tanfelügyelője: SVL.

rán megismerhették a demokrácia szellemi célkitűzéseit. Több felszólaló hangsúlyozta, hogy a tanítók is be akarnak illeszkedni az új demokratikus rendszerbe.¹²

3. Az 1945/46-os tanév már szeptember elején megkezdődött. Az időpont békebeli volt, de a körülményekről ugyanez nem mondható el. Sopronban az iskolákat ért háborús károk, a tanárok és a diákok nyomorúságos körülményei, a régi rendszer híveinek zavartkeltései, s a jövőt illető bizonytalanságok külön is, de együttvéve még inkább objektív hátráltató tényezőt jelentettek. 1945 szeptemberében városunk komoly gondokkal küszködő 49 iskolájában mintegy tízezer ifjú kezdte meg tanulmányait. Megnyugtató az volt, hogy az iskolák vezetői mindent megtettek annak érdekében, hogy valamilyen formában biztosítsák a tanítás zavartalanosságát.¹³

Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője 1988/1945. tf. sz. rendelkezéssel szabályozta az 1945/46. iskolai év megkezdését, tanulmányi rendjét és az általános iskola szervezését. A vallás és közoktatásügyi miniszter 37.000/1945. V. K. M. számú rendelete értelmében a népiskolai kereten belül „általános iskola” néven új iskolát kell szervezni. Ahol lehetőség van, meg kell indítani az általános iskola V. osztályát. Ez az elemi iskolák 5., a polgári iskolák és a gimnáziumok I. osztályaira épülve vált lehetségessé. A soproni iskolák egyházi jellege miatt az általános iskola szervezése a gimnáziumokban nagyon nehezen haladt. Ezért az 1945/46. tanév elején a leány- és fiú polgári iskolában és a két állami elemi iskolában szervezték meg az általános iskola V. osztályát.³ Az általános iskolai tanítás ingyenességét jelezte az, hogy az I. és az V. osztályba beiratkozott tanulók sem beíratási díjat, sem tandíjat nem fizettek. Az általános iskola V. osztályában a szabadfoglalkozási tantárgyak között választható idegen nyelvként szerepelt az orosz nyelv.¹⁴

Az orosz nyelv bevezetése és tanításának elősegítése érdekében orosz nyelvtanfolyamot szerveztek a jelentkező nevelők részére. Városunkban 1945. október 1-én hat nevelő kezdte meg általános iskoláinkban az orosz nyelv tanulását és tanítását.¹⁵

Az indulást, a tanítás zavartalanosságát befolyásolta a tél közeledése, a hideg idő, mivel az iskolák nem rendelkeztek tüzelővel. Osztályokat vontak össze, pár jól fűthető teremben váltakozva tanították a hét kijelölt napjain.¹⁶ Az iskolák a szülők segítségét kérték, s minden tanuló a könyvek és a füzetek mellett tűzifát is vitt magával az iskolába.¹⁶

Az újságírók több soproni iskolát látogattak meg olyan céllal, hogy megismerkedjenek a tanítás nehézségeivel. Elsőnek a Petőfi téren lévő Szent Imre Fiúiskolába vezetett útjuk. „Nagy nehézségek árán tudtuk iskolánkat helyrehozni” — mondotta Szarka Árpád igazgató. A bombázások folyamán az összes ablak betört, a tetőzet megrongálódott, az iskola felszerelésének jó része szintén elpusztult. A külső ablakokat sikerült beüvegeztetni, s a padok jó részét is sikerült több iskolából biztosítani. Három iskolát vontak össze úgy, hogy a Szent Mihály és a Szent István iskolák diákjai is ide jártak. 16 osztályban, átlagos ötvenes létszámmal folyt a tanítás; helyszűke miatt váltakozó rendszerben. Az első és az ötödik osztályban már az általános iskolai tanterv szerint tanították. Az ötödik osztály tananyaga két tantárggyal bővült; latin nyelvvel és kertészettel. Az összes felső osztályban bevezették a „mindennapi kérdések óráját”. „A tanítást nagyon megnehezíti, hogy a demokratikus könyveink még egyáltalán nem érkeztek meg, a tavalyiak közül pedig csak az olvasókönyvet használjuk — mondotta az igazgató. A szörnyű világégésnek tudom be, hogy a tanulók egy részének lelkivilága eldurvult. A nehéz gazdasági viszonyok is érezhetők: a gyermekek nagy része rosszul öltözött és nagyon rosszul táplált. Sok az olyan szegény gyermek, aki a hideg idő ellenére még mindig mezítláb jár, pedig a tantermek tüzelő-

12 Tanárok átképző tanfolyamának mérlege. US. 1945. augusztus 9.

13 Mi lesz Sopron 49 iskolájával? US. 1945. augusztus 11.

14 1988/1945. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője. SVL.

15 921, 1817/1945. tf. sz., Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője. SVL.

16 Az ifjúság tanítását minden áron folytatni kell. US. 1945 október 6, 11.

anyag hiányában fűtetlenek. Hogy a gyermek ne fázzeék, húsz-harminc percenként szabad tornát végzünk”.

A tankönyv hiánya mellett a fűzetek hiánya is akadályozta a tanítást. Segítségét jelentett, hogy az evangélikus konvent saját papírjából 1300 fűzetet készített a tanulók részére.¹⁶

1945. november 3-án Sopron város iskolái a városi kommunista párthoz fordultak segítségért. A MKP soproni szervezete a kérésnek gyorsan eleget tett; 3500 fűzetet, több száz tankönyvet szerzett Budapestről, és osztott szét a szegénysorsú gyermekek között.¹⁷

A tanítók és tanárok nem használhatták a régi segédkönyveket. A tantermekből eltávolították az idejétmúlt oktató faliképeket. Megtörtént a nevelői könyvtárak alapos revíziója is. A revíziót azonban túl buzgón hajtották végre — ez sok soproni pedagógus véleménye —, mert sajnos sok múlt századi oktatási, tantárgy-pedagógiai könyvritkaság is a revízió áldozatául esett.

A legfiatalabbakat tömörítő szervezet, az úttörő szervezeti élet megindulását és megerősödését városunkban több tényező befolyásolta. Szervezésekor a pusztasági léte elismeréséért kellett kiállni. Ugyanis a cserkészmozgalom és a Szívőgárda 1945 őszén újjáéledt, átfogta az iskoláskorú fiatalságot. Bár elvetették a sovinsizta, irredenta jellegét, a szervezetek továbbra is az egyház hatáskörébe tartoztak, és az egyház szelleme hatotta át azokat.¹⁸

4. 1946 márciusában hazánk különböző vidékein megmozdulások zajlottak le, melyek elől a jobboldal kénytelen volt meghátrálni. A baloldal Sopronban sem volt tétlen. Több ezer ember vonult fel a város utcáin, s követelte az államapparátus megtisztítását a népellenes elemektől. A tömeg sürgette többek között azt is, hogy „a reakció távozzék a közoktatásból”.¹⁹

Az Új Sopron c. napilap 1946. április 17-i számában „A soproni pedagógusok problémái napjainkban” címmel hangsúlyozta, hogy a tanítók és a tanárok azok, akik a demokrácia elért és kiharcolt eredményeit megszilárdítják, új ifjúságot nevelnek a független demokratikus Magyarország felépítéséhez. Nem közömbös tehát, hogy kik azok, akik a jövő nemzedékét nevelik, milyen magatartást tanúsítanak a demokráciával szemben, hogyan élnek, és hogyan látják a jövő kialakulását. Ezekre a kérdésekre kapott feleletet az újságíró dr. Augusztinovicz Elemér tanártól, a soproni pedagógusok szakszervezetének titkárától. Elmondotta, hogy Sopronban több mint 300 pedagógus él. Ezek közül csak egyet ítélte állásvesztésre az Igazoló Bizottság. A pedagógusok általában tartózkodnak a politikai életbe való bekapcsolódástól, és csak nagyon kevés tagja közülük valamelyik pártnak. Anyagilag rosszul állnak, nagyrészt vagyontalanok, amilyük volt, a háború folyamán elvesztették.

Városunkban 1946 tavaszán és nyarán az oktatásügy demokratikus átalakítását kívánó erők két fontos eredményt értek el: Az iskolán belül a haladó pedagógusok tábora élre tört. (Fontos szerepe volt ebben a demokratikus átképző tanfolyamoknak, továbbá a B-listázással még több kompromittált jobboldali nevelőt bocsátottak el). Továbbá megindult a soproni pedagógusok nyílt csatlakozása a baloldali pártokhoz. A testületek jobboldali tagjait ez is kellemetlenül érte.

1946 májusától kezdődve fokozottabb mértékben kerül előtérbe az általános iskola kiépítése, és kósza hírek hallhatók a felekezeti iskolák jövőjével kapcsolatban.

A klerus az egyházi iskolákért folyó harcban, nevelési elvei érvényesítése érdekében a szülők széles tömegeit is bevonta. „Ki veszélyezteti az egyházi iskolákat?” címmel jelent meg egy cikk az Új Sopron 1946. június 15-i számában. Az újságíró feltárja,

17 Több száz könyv és fűzet az iskolás gyermekek részére. ŰS. 1945. november 3.

18 Egy új ifjúsági szervezet létrehozása. ŰS. 1946. január 10. Vö. Szita Szabolcs: Az ifjúsági mozgalom kibontakozása Sopronban a felszabadulás után (1945–1948). SSz. 1975, 5, 39.

19 Magyar Nép. 1946. március 7.

hogy a soproni szülők sok táviratot és levelet küldtek — a papok és az apácák rábeszélésére — a miniszterhez a felekezeti iskolák érdekében. Vajon szükség volt-e erre a mozgalomra? Nem! Mert a magyar demokrácia nem egyházellenes, hanem fasisztaellenes. Egy lényeges kérdés tisztázására is sor került: „Maradnak-e az egyházi iskolák vagy sem?” E kérdésre határozott választ kaptak az olvasók. Az egyházi iskolák sorsa egyedül attól függ, hogy vezetőik hajlandók-e alkalmazkodni az új kor szelleméhez, a magyar nép békevágyához, szabadságához.²⁰

Bán József, a soproni rk. iskolák iskolaszéki elnöke, a soproni esperesi kerület tanfelügyelője az alaptalanul vádolt állami általános iskolák védelmére kelt, mert felelőtlen elemek azt terjesztették, hogy azokban veszélyeztetett a növendékek vallás-erkölcsei nevelése. Nem tesz jó szolgálatot az egyháznak az, aki ilyen valótlanságokat terjeszt. Tapasztalataiból határozottan állítja, hogy az állami általános iskolák tanári kara teljes biztonságot nyújt a tanulóknak nemcsak hazafias, hanem vallásos és erkölcsös nevelésére is. Ezek alapján javasolja, hogy az 1946/47. tanévre nyugodtan adják gyermekeiket a lakásukhoz közelebb fekvő állami iskolákba, és nem kell félniük attól, hogy ott romboló irányzatok veszélyeztetnék gyermekeik nevelését.²¹

1946. augusztus 1-e, a forint bevezetése, határkövet jelentett a magyar gazdasági élet megszilárdításában. A stabilizáció nyomán városunk pedagógusainak anyagi helyzete is javult. Most már értékálló pénzben kapták a bérüket, ami kevés volt ugyan, de a létminimumot éppen biztosította. Ez a körülmény kihatott a nevelők hangulatára is. Az iskolában megszűnt a természetbeni tandíj, a tanulóknak a — sajnos az egyházi iskolákban különösen magas — hozzájárulásokat már pénzben kellett befizetniük.

Az Új Sopron 1946. augusztus 16-i száma a közoktatás gyökeres változtatásáról, az általános iskolák megszervezéséről és továbbfejlesztéséről ír.²² Az épülő demokratikus Magyarország első nagy és átfogó jellegű kulturális újítása és létesítménye az az általános iskola, mely az addigi népiskola, a polgári iskola, a gimnázium alsó tagozata helyére lépő önálló, céljaiban és felépítésében kerek egésznek alkotó új iskola.

Az 1946/47-es tanévtől kezdődve kiépül ennek az általános iskolának az 1—6. osztálya. Az 1—4. osztályokban egytanítós rendszert, az 5—6. osztályokban, és fokozatosan kiépítve a 7—8. osztályokban szakos rendszerű oktatást vezettek be, ami addig a polgári iskolákban és a gimnáziumokban folyt. A cél az volt, hogy 1949-ig teljesen kiépítik a nyolcosztályos általános iskolát. Az általános iskola sikeres elvégzése után a tanulók középfokú iskolába jelentkezhetnek továbbtanulásra.

A vallás- és közoktatásügyi miniszter 70.000/1946. sz. rendelete értelmében a többféle iskolával rendelkező városokban — így Sopronban is — egyeztető bizottságot kellett létrehozni. A bizottság feladata volt a meglévő iskolák helyébe az általános iskolák megszervezése. A bizottság 1946. augusztus 7-én ült össze a tankerületi főigazgató, dr. Sulyok Károly elnökletével. Ezen az ülésen határozták meg a létesítendő általános iskolák helyét és körzetét: a római katolikus fiú népiskola a bencés gimnáziummal létesített egy római katolikus általános iskolát; az Isteni Megváltó Leányai rend létesített egy, a tanítóképzője mellett működő római katolikus általános leányiskolát az addigi gyakorlója és polgári iskolája helyett; a Szt. Orsolya rend létesített az addigi népiskola, polgári iskola és a gimnázium I—IV. osztálya helyett egy római katolikus általános gyakorló iskolát; az evangélikus népiskola fenntartó testülete a népiskolával és az evangélikus gimnáziummal létesített egy evangélikus általános fiú- és leányiskolát; az evangélikus Tanítóképző Intézet a gyakorló iskoláját kifejlesztette koedukált általános iskolává.

20 Az iskolák államosítására csak 1948-ban került sor. Vö. Szájer József: SSz. 1978, 143—150.

21 2114/1946. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője. SVL.

22 Gyökeresen átszervezik a közoktatást Sopronban. ÚS. 1946. augusztus 16.

Új és hézagpótló lehetőségek nyíltak városunkban azzal, hogy megalakultak az önálló állami általános iskolák is: az állami polgári fiúiskola a Széchenyi István állami gimnázium alsó tagozatával egybeolvadva átalakult állami általános fiúiskolává; az állami polgári leányiskola az állami leánygimnázium alsó tagozatával és a megnyitott I—IV. osztályokkal alakult át állami általános leányiskolává.

Az állami általános iskolák V—VI. osztályaiban a szabadon választott tantárgyak sorába iktatták a latin, az angol és a német nyelvet. A nyelvtanítás teljes szakszerűsége érdekében a bizottság döntése alapján a tankerületi főigazgató beosztotta az új általános iskolai testületekbe a megfelelő képesítésű gimnáziumi, polgári iskolai tanárokat és a népiskolai tanítókat, így az állami általános iskolák testülete mindkét iskolában teljesen készen állt az új tantervek megvalósítására.²³

Az Új Sopron c. napilap tájékoztatta és felvilágosította a szülőket az új tantervek bevezetéséről, az általános iskolák megszervezéséről. A szülőket az is érdekelte, hogy megszűnik-e a polgári iskola. — Csak a név szűnik meg, az iskola a gimnázium alsó osztályaival még erősebbé válik. Az általános iskola működéséhez megvan a felszerelés és megvannak a szakszerűen tanító nevelők, de a vallásoktatás is kötelező.²⁴

A tanfelügyelőség a 6—14 éves tanköteles korú gyermekek 1946/47. tanévre újból való beíratásával kapcsolatosan felhívta a szülők figyelmét, hogy a gondviselésük alá tartozó 6—14 éves korú gyermekeket az alább megjelölt általános iskola valamelyikébe írassák be, tekintet nélkül arra, hogy az 1945/46. tanév végén beíratták valamelyik iskolába: 1. Állami Általános Fiúiskola (Halász utca); 2. Állami Általános Leányiskola (Mátyás király utca); 3. Római Katolikus Általános Fiúiskola (Petőfi tér); 4. Római Katolikus Általános Leányiskola (Szt. Orsolya rend); 5. Római katolikus Általános Leányiskola (Isteni Megváltó Leányai rend); 6. Evangélikus Általános Fiúiskola (Templom utca); 7. Evangélikus Általános Fiú- és Leányiskola (Evangélikus Gimnázium).²⁵

Az 1946 szeptemberében elkezdődött tanév újabb lépést jelentett az általános iskolai hálózat fokozatos kiépítésében. 1946-ban született meg az első demokratikus tanterv is.

Hajnal János:

Siegenderfra emlékezem ...

1. Sopron, Erzsébet kert. Elérkezett 1945. február 5-e kora reggel, sorakozót vezényeltek és mi, valamennyien, mintegy kétszázan, lementünk az utcára.¹ Lent néhány németet láttunk, karszalagukon az „Organisation Todt” felirat. Egy barátságosnak látszó alacsony ember, a szervezet egyenruhájában, szólt hozzánk: 16 km-nyi utat kell megtennünk, este vacsora és fedett szállás vár. Olyan meggyőzően mondta, hogy mindezeket elhittük neki. Mindössze négyen kísérték. Sűrűn esett az eső. Elértük Sopron határát, és az államhatárt, lassú menetben mentünk át az első osztrák község, Klingebach (Kelénpatak) főutcáján és többszöri pihenés után megérkeztünk Siegenderfra (Cinfalva). Útközben élelmet nem kaptunk, egyedül az útszéli hóval

1 Sopronban, deportálás előtt, felszabadulás után című dolgozatom (SSz. 34, 1980, 142—145) nem tartalmazza azokat az eseményeket, amelyek a két soproni tartózkodás között történtek. Ezt most igyekszem pótolni.

23 1812/1946. tf. sz. Sopron vármegye és Sopron thj. város tanfelügyelője. SVL.

24 Valótlanok az iskolareformról terjesztett célzatos hírek. US. 1946. augusztus 14.

25 Felhívás a 6—14 éves tanköteles korú gyermekek 1946/47. tanévre újból való beíratására. US. 1946. augusztus 30.

enyhítettük szomjunkat. Már két napja nem ettünk. A község közepén egy hatalmas épületbe vittek, a két méter szélességű ajtón keresztül lépve, nagy terembe jutotunk, ahol már több száz társunk tartózkodott. A terem három mennyezeti lámpa világította meg. Kijelölték heiyünket, ez a terem közepén, bal oldalt volt. Némi szaimát helyeztek oda, elhelyezkedtünk. Rövidesen kiderült, hogy az épület, a Magyarország is ismert Patzenhofer-féle cukorgyárak ottani gyára volt, a termelés nem folyt. A németek — mint, ahogy a koncentrációs táborokban szokásos — kápókat neveztek ki. Tőlünk is megkérdezték, ki volt tartalékos tiszt és ezek közül ki beszél németül. Többen jelentkeztek: a mi ötven emberünkhöz egy dunántúli gazdatisztet jelöltek ki, aki nagyon rendes embernek bizonyult, de értünk tenni nem sokat tudott. Ezek a kápók tisztességes fizetésben részesültek: naponta délben a mindenkinek kiadott egy csajka leves mellett egy újabb adag levest kaptak, amelyért azonban nekik be kellett menni a konyhába és ott fogyaszthatták azt el. Az ő leve-sükben néhány szem répa is uszkált. Azt hiszem, hogy a hadtörténelem nem ismer rosszabbul fizetett „parancsnoki kart”. Ez a pótleves sem volt azonban ele-gendő az élet megtartására.

A teremben, a hátsó oldalon, kétemeletes facipccseket helyeztek el, akinek nem jutott hely, az a földön, a szalmán feküdt. A parancsnok által jelzett vacsorát ki-adták: jó meleg leves volt. néhány darab burgonyával és nyolc embernek adtak egy kiló kenyeret. A kenyér teljesen friss volt. Felosztottuk — gondos méréssel — nyolc részre és egy tortaszélet nagyságú jutott mindenkinek. Ehhez egy darab művaját is kaptunk. A vacsorát gyorsan elfogyasztottuk és nyugovóra tértünk. Lámpaoltásról szó sem lehetett, a teremben a három lámpa éjjel-nappal világított. Ez szokatlan volt számunkra, akik megszoktuk, hogy „takarodó” után lámpaoltás következik. Éjszaka nekünk nem kellett szolgálatot adni, ezt a németek nem kívánták. A szük-ségletet az udvaron mintegy száz méterre elhelyezett latrinákon lehetett elvégezni.

2. Ébresztő reggel öt óra körül volt. Öltözködésre alig jutott idő, egy csajka fekete színű répalevet kaptunk, egyetlen előnye, hogy meleg volt. Cukrot nem tartal-mazott. Így indultunk el. Egy patakon kellett átmenni, kis híd vezetett rajta. Itt állt a munka szervezője, egy vöröskarszalagos alak, a Volkssturm, a népfelkelés embere, egy szadista, aki a kivonulókat megszámolta. Sajátos módszere volt: bika-csökört tartott a kezében és mindenkinek, aki előtte elhaladt, a hátába vágott, a megszámolás jeléül. Szerencse dolga volt, hogy ki milyen ütest kapott. Utunk a sző-lőhegyek között vezetett, előzőleg földmérők kijelölték annak az ároknak a nyom-vonalát, amelyet nekünk kellett kiásni. Az árok tankcsapda lett volna. A kicővekelés mellett kezdtük el a munkát. Közben értékes szőlőültetvényeket is elpusztítottunk. Az időnként megjelent szőlősgazdák sírva nézték ezt a pusztítást, de nem ránk, ha-nem a munkavezetőkre haragudtak. Megkezdtük az ásást, a szerszámokat a hely-színen kaptuk meg.

Feladatunk egy négy méter mély és — fent mérve — hat méter széles árok ásása volt. Meredek, síkos rézsüt kellett kiképezni. A vonal másik végén schatten-dorfi (Somfalva) bajtársaink munkálkodtak és valahol velük találkozni kellett. Az első napokban hajszolták a munkát, majd amikor látták, hogy a hideg miatt keményen dolgozunk, az örök elvonultak. Az őrség egyébként polgári ruhás kar-szalagosokból, a Volkssturm és a Tcdt-szervezet embereiből, valamint SS-őrből állott.

A munka délben egy ideig szünetelt, megjelentek a szekereken felhozott kon-dérok és a szokásos meleg, de tartalmatlan levest kiosztották. Az étel értékét tovább rontotta, hogy sőtlan volt. Egyszer-egyszer előfordult egy kis darab lóhús is a leves-ben. Ezzel voltunk estig. Szerencsére hamar sötétedett, akkor bevonultunk. Előző-leg a létszámot ellenőrizték. A bevonulás után a kápókat hívták, majd megkaptuk a vacsorát, amely ugyanolyan leves volt, mint a déli, talán valamivel több burgo-nyadarabbal. Ezek után következett a nap fénypontja: a kenyérosztás. Vita nélkül osztottuk fel nyolc darabra a kilós kenyereket. Egy adag 125 gramm volt. Meg kell említenem, hogy ezt az adagot egy alkalommal emelték, hat embernek jutott egy-egy kiló, így a végén 166 grammot kaptunk. Azt hiszem, egyedülálló volt a munka-táborok történetében, hogy a háború végén a kenyéradagot felemelték. Így egyesek

— a nehezebb napokra számítva — még tartalékoltak is. Egy-egy darabot eltettek és mindig az előző napi adagot fogyasztották el. Volt két deportált, nevükre nem emlékszem, akiknek már egy egész kenyere lett március végére. A kenyeret gondosan el kellett rejteni, vagy magunkkal vinni a kivonulás alkalmával, mert ezeket ellopták. A vacsorára a margarin-adagokat kiadták és két alkalommal valami felvágott-félét is kaptunk. Az ételmezés kevés volt, erőnk gyengült, az adagok az életbenmaradáshoz nem voltak elegendők. Mindenki rohamosan fogyott. Felfedeztünk a cukorgyárban egy raktárt, ahol melaszt és szárított répaszeleteket tartottak. Ezt a helyiséget nem őrizték és kis adagokban hordtuk ki a tápláló, de emberi fogyasztásra alkalmatlan termékeket. Ezeket rácsáltuk naphosszat. Egy-egy kanál melasz is jutott. A melasznak gépolaj íze volt, lehet hogy nem is volt melasz?

Folyóvizet szerezhettünk, szerény mosásra is volt lehetőség esténként. Hajunk, szakállunk megnőtt. Egy szép napon megjelent a ruhatetű. Az embereket számos táborból gyűjtötték össze, volt közöttük néhány tetves és két hét múlva az egész tábor vakaródzott. A tetvek újabb és újabb embert vettek célba, hajunkat, szakállunkat és ruházatunkat elárasztották. Felütötte fejét a kiütéses tifusz is. Gyógyszer nem volt. Egy-egy szem aspirint odtak fel egy borosüveg vízben és a beteg egy kanálnyi kapott. Elkezdődött az emberek hullása. Naponta 30—40 ember maradt holtan a fekvőhelyeken.

Elrendelték a tetvetlenítést. A fürdőt néhány száz méterrel odébb állították fel, két-két ember fürödhetett egy fakádban. Kezdetleges módon a ruhákat is megpróbálták fertőtleníteni, nem nagy sikerrel. A járványt megállítani nem lehetett. Elkülönítésről szó sem volt, de néhány súlyos beteget a szomszédos szükség-kórházba vittek és szerény felszerelés mellett hagyták békésen meghalni. A sok megbetegedés miatt egyre kevesebben vonultunk ki munkára. Még több száz méter árok kiásása várt ránk.

3. Egyik február végi délután hatalmas hóvihár zúdult le a hegyekből, mi tehetetlenül álltunk az árok alján, itt nem süvített annyira a szél, védett helyet nem találtunk, de két óra alatt a vihar is elvonult.

A napi munkaidő, — amennyit a téli nappal engedett — lassan telt el. Beszélgetéssel próbáltuk meg elütni az időt, ez többé-kevésbé sikerült. Baráti körünk együtt dolgozott, egyetemre járó, legalábbis középiskolát végzett, intelligens emberek mindig találtak mondanivalót egymás számára. Húsz évesek voltunk, pályánk kezdeti eredményeit ismertettük. Egyesek egyetemre jártak már, mások oda készültek, de mindenki már évek óta foglalkozott tudományával. Ki orvos akart lenni, ki vegyész, tanár vagy jogász. Így teltek el az órák. Az éhezés furcsa gondolatokat ébresztett bennünk. Elkezdtünk „főzni”. Mindenki elmondott egy napi étkezési programot, egy-egy ebéd- vagy vacsora-menüt. Volt, aki már főzni is tudott, ő az elkészítési módokat ismertette és vitakoztunk, hogy melyik a jobb. Anyánk főztjéről is szó esett. Korábbi alakulatunk, a Stalmár-század konyháját is dicsértük, ott minden héten kétszer főtt tészta volt és azzal jóllakhattunk. Erre is emlékeztünk.

Felfigyeltünk a természetre és a környezetünkre. Láttuk a Raxot és a Schneeberget, amikor a Nap kisütött. Eljuthatunk-e oda, megláthatjuk-e a hegyeket? — merült fel bennünk a kérdés. Ezek után „utazni” kezdtünk. Ki hová szeretne először elutazni, mely külföldi városokba, mit szeretne megnézni elsősorban, másodsorban? ha erre lehetősége lesz?

Az éhség sok mindenre rávitte az embereket. Egyik nap öreg bajtársunk, — mi öregnek tekintettünk mindenkit, aki már elmúlt negyven éves — reggel a kivonulás után megszökött. Elhatározta, hogy lemegy a községbe és ételmezt szerez. Bizott a siegendorfiak emberségében és még inkább abban, hogy valami élelmiszerük még maradt. Bement egy-két házba és összeszedett némi füstölthúst és kenyeret, ezekkel a kezében indult fel a dombra a munkahelyünkre, hogy ott csatlakozhassék hozzánk. Útközben találkozott az egyik német őrel, a Todt-szervezet tagjával. Ez magával vitte. Itt a vég — gondoltuk —, mert a számos tiltó-szabályból barátunk többet megszegett, életéért nem sokat adtunk volna. Kivégzés következik, gondoltuk, ezt egyeb

megtorlás is követheti. Szerencsére nem így lett, figyelmeztették az egész társaságot, barátunk pedig egyszer jólakhatott. Este a kápók útján közölték, hogy ez többé ne forduljon elő. Gondolom a falusiakat is megfélemlíthették.

Teltek-múltak a napok.

4. Egyik délelőtt dolgoztunk az árkon, de munkánknak semmi látszata nem volt, ásonkra támaszkodva néztünk a Napba. Egy-egy mozdulat volt mindössze látható. Az egyetlen SS-őr megfigyelhetett, mert mennydörgő hangon parancsolt le a partról az árok aljára. Ásómat előredobva csúsztam le, hogy mielőbb leérjek. Itt vártam a végzetemre. Ez nem következett be, a gyors mozdulataimmal beérte és eltávozott.

Az éhség volt mindig a legnagyobb probléma. Mit lehetne tenni ellene? Még inkább, mit lehetne enni?

Egyik reggel, kivonulás helyett a konyhára osztottak be. A burgonya tisztítása csak annak feldarabolását jelentette, mert a héjjával együtt főzték, így a feladat a burgonya kisebb darabokra vágása volt. A szétvágott burgonyát egy nagy kádba dobtuk, majd feltették főzni. Esténként az épület előtt kis tüzeket láttunk, ezeken egyesek egy-egy burgonyát főztek puhára. De hogyan lehet burgonyát szerezni? Most erre alkalom kínálkozott. Két darabot a nadrágom szárába csúsztattam. Nem vették észre és este már a mi csajkánkban is főtt a jó burgonyapüré, némi művajjal körítve.

A cukorgyár másik épületében kétszáz francia hadifogoly élt. Ők nem dolgoztak, egész nap vitatkoztak, beszélgettek. A Nemzetközi Vöröskereszt jóvoltából, időnként jutott nekik egy-egy csomag. Azt abból tudtuk meg, hogy a szemétdombon üres konzerves dobozok heverték. Ellátásuk lényegesen jobb volt. Franciául tudó bajtársaink baráti viszonyt létesítettek velük és ennek alapján néha sikerült egy kis cukorhoz jutni. Beszélgetésünket a német őrség nem akadályozta. György barátom egyik, talán utolsó fehéreműjét cserélte el két kiló cukorért. Egy-egy kanállal bennünket, barátait is megkínált.

Valami orvosellátás is volt, közöttünk ugyanis néhány orvos is dolgozott. Sajnos a tifusz ezekben a napokban több barátomat is elvitte. Egyikük magas lázat kapott és így, lázasan kiszökött — gyenge ruházatában — a kórházból, egész éjszaka bolyongott, majd párszáz méterre a kórháztoi elfáradt, lefeküdt és örökre elaludt. Távozása nagy bánatot okozott barátainak. A nagy veszteség ellenére minden reggel kivonultunk, ástunk, mert még volt ásnivaló.

5. Így múltak a napok, a délelőtt eseménytelenül telt el. Délben elfogyasztottuk változatlanul üres levesünket. Dolgoztunk. Délután négy óra lehetett, még teljesen világos volt, amikor futár érkezett és az egyik ór pár perc múlva kiadta a parancsot a bevonulásra. 1945. február 28-a, szerda volt. Aznap erősen megközelítettük a schattendorfiak munkaterületét, de mintha nem láttuk volna őket ott dolgozni. Persze ez csak utólag tűnt fel. Mi saját munkánkkal törődtünk, máson nem elméledtünk. Most történt először, hogy a sötétedés beállta előtt a munkát abba kellett hagyni. Éreztük, hogy valami rendkívüli történt. Az elkövetkező néhány órában az események drámai gyorsasággal peregték. Alig egy órai utat kellett megtennünk, megérkezésünkkor a németek a kápókat hívták. Tíz perc múlva kápónk összehívott bennünket és közölte a parancsot. Egy órán belül mindenki felkészül az indulásra. Aki beteg és nem tud továbbmenni, itt maradhat, némi ételmezt is hagynak hátra részükre. Azoknak ajánlotta a maradást, akik eddig is nehezen viselték el a menetelést, a munkát, akik betegek voltak, a korábbi napokban sem vonultak ki. Az útra jelentkezőket a kápóknak kellett név szerint összeírni. Néhány percünk volt a nagy kérdés eldöntésére. A maradás mellett szólt rossz egészségi állapotom, fagyási sérülésem. Néhány barátom, döntésem után, ugyancsak a maradást választotta. Alig volt hat óra, amikor a csapat, mintegy négyszázan lehettek, elindult végzetes útja felé, amely Mauthausenbe vezetett. Egyetlen bajtársammal talákoztam a csoportból, Gonda Lajossal, akinek sikerült hazajönnie. Közben a schattendorfiak is megérkeztek, rövid pihenő alatt tájékoztattak, náluk nem lehetett visszamaradni, menni kellett mindenkinek.

Mi volt a helyzet a csapat elvonulásakor?

A vezetést az egyik orvos vette át. Néhány zsák burgonyát találtunk, egyéb élel-
miszer nem volt. Temetetlen holtak maradtak, ezeket egy csoport kísérte ki a siegen-
dorfi temetőbe. Most is ott nyugszanak.

A szakács megfőzte naponta kétszer a burgonyalevest és vártuk sorsunk be-
teljesedését.

Nem tudtuk, mi lesz velünk. A maradás kockázatos dolog volt. Ki voltunk an-
nak téve, hogy lekaszaboinak. Ilyen lelkiállapotban telt el három nap. A francia
hadifoglyok is ott maradtak. Ez volt az egyetlen biztató jel. Barátunknak azt mond-
ták, hogy a németekkel megegyeztek, ezért maradhattak vissza és az épületre kitet-
ték a vöröskereszt jelet.

A kórház működött, de ott is pusztultak az emberek.

Messziről ágyúszó hallatszott. Végeznek-e velünk, vagy megérjük a felszabadu-
lást?

Az országúton a menekülők ezrei haladtak az utolsó napokon Sopronból és még
távolabbi helységekből. Szombaton, 1945. március 31-én este észrevettük, hogy már
senki sincs az országúton, mintha elfogytak volna az emberek, a menekülők.

Az épület és környéke vaksötét, német őrt sehol nem látni. Időnként egy-egy
színes rakéta villant, de az ágyúzás mellett a kézi fegyverek zaját lehetett hallani.

Eltelt az éjszaka, eseménytelenül.

1945. április 1. Húsvét vasárnap, reggel, napkelte: már közelebről lehetett hal-
lani a fegyverropogást.

A kapunk előtt német páncélos jelent meg, de pillanatnyi megállás után tovább
hajtott. Csend lett, majd néhány perc múlva megjelent a kapuban egy ismeretlen
egyenruhás, sapkáján vörös csillagot viselő, géppisztolyát magasba tartó katona,
a 9. harcokészítő gárdahadsereg harcosa.

6. Sebestyén György, a Pannonia Magazin főszerkesztője, 1982. április 8-án te-
lefonon felhívott. Arról tájékoztatott, hogy az osztrák televízió 24 részes filmsoro-
zatot készít Ausztria felszabadításáról és én, mint az első napok szemtanúja, értékes
tájékoztatást adhatnék.² Meghívnak két napra Bécsbe és felkeressük a siegendorfi
cukorgyárat. A forgatásra április 20-án került sor. Április 19-én Bécsbe utaztam,
majd a főszerkesztő — a sorozat szaktanácsadója — vacsora közben ismertette az
elképzeléseket. Másnap reggel találkoztunk és a szerkesztő-rendezővel a közismert
tv-komentátor Hugó Portisch-sal, Sepp Riff-el, a kameramannal és a hangmérnök-
kel egy kis autóbuszon Siegendorfba utaztunk. Beszélgetés közben kiderült, hogy
Portisch ismeri a történetemet, előzetesen a főszerkesztő tájékoztatta, így a háttér
és a körülmények ismeretében készült a felvételhez. Portisch már útközben említette,
hogy a filmsorozat készítése közben megkereste a tartomány volt gauleiterét, a Hit-
ler alatti Burgenland tartományfőnökét, aki fogadósként él Rabnitz-ban (Rámóc).
A gauleiter elmondta, hogy közbelépésére emelték fel a siegendorfi táborban a ke-
nyéradagot 125 grammról. Ugyancsak elmesélte, hogy a menetből lemaradókat nem
lőtték agyon, hagyták hogy az árok szélén békésen meghaljanak ...

Közben elértünk a siegendorfi cukorgyár épület-tömbjéhez, amelyet felismertem,
bár azóta a többszörösére bővítették, újabb épületeket, tartályokat emeltek, de az
akkori épületek felismerhetők voltak. Sopron felé autóztunk még vagy fél kilomé-
tert, amikor Portisch megállította a kocsit és elhelyezett engem az út szélén és el-
mondta az előbb megírtak lényegét. A felvétel után a gyárudvarra hajtottunk, ki-
szálltunk és megtaláltam, majd megmutattam a társaságnak azt az épületet, ahol
54 napot töltöttem. A kétszárnyú bejárati ajtó már nem volt a helyén, mert folyo-
sóvá alakították az épület előtti és azt a mintegy öt méterre felhúzott új gyárépület-
tel kötötték össze. Megmutattam a francia hadifoglyok szálláshelyét és azt a falat,
ahol eldől, maradunk-e, vagy megyünk? Megmutattam a gyárudvarról a munka-

² A Pannonia Magazin Eisenstadtban (Kismarton) negyedévenként megjelenő folyóirat.
Sebestyén György figyelmét nyilván fenti visszaemlékezésem kellette fel.

helyek felé vezető utat, ahol reggelente a Volkssturm szadistája várt és azt a vonalat, amely mellett az árok felépült. Most békés szőlőskertek birodalma ez a táj, ugyanolyan, mint volt 1945-ben a sáncásás előtt.

Felkerestük a siegendorfi temetőt. Kíváncsi voltam arra, hogy őrzi-e valami emlék az ott eltemetetteket. Van-e még valami nyoma a tömegsírnak, ahol négyszáz bajtársam nyugszik. A nagyon gondozott temetőben egy síremlékre lettünk figyelmesek. A bejáratától balra egy négyszer kétméteres virágágyás volt, a balszélén a sírkő, azon magyarnyelvű felirat: „Itt nyugszik Hajnal István és Sándor (születtek 1904-ben, illetve 1906-ban), emelte Mária huguk emlékére és ismeretlen bajtársaik emlékére”.³ A temetőben mindössze ezt az egyetlen sírt találtuk.

Egy helybeli asszony lépett be a temetőkapun, Portisch megkérdezte tőle, hogy hol vannak a magyar munkaszolgálatosok eltemetve. Az asszony a sírkerten keresztül igyekezett otthonába, elvezetett bennünket a temetőn túl, mintegy kétszáz méterre lévő térséghez, ahol kis obeliszk áll. Itt visszaemlékezett, hogy 1945 tavaszán — fiatal lány volt akkor — naponta látta a kocsikat a halottakkal, itt temették el őket, nem tömegsírban, hanem egyenként. A sírásóknak még némi ennivalót is adtak, borzalmas állapotukat látva. Emlékezett az 1945. március 28-i napra is, amikor ott vándorogtak az üldözöttek, elkertülve az országutat. Őket a közeli erdőbe vezették és végeztek velük. Ezek a schattendorfi bajtársak voltak; ahol nem lehetett betegségre, menetképtelenségre hivatkozni, akik nem tudtak menni, azokat megölték. Informátorunk szavait is rögzítették és így a siegendorfi kép teljes lett.

Egy hónappal a siegendorfi felvétel után, 1982. május 20-án az osztrák televízió közvetítette Portisch filmjét, „A második Ausztria” címmel.⁴ Alkalmam volt látni a felvett visszaemlékezésemet is.

A siegendorfi asszonyt Kristina Benczak-nak hívják. A gauleiter pedig rá móci háza verandáján igyekezett nem emlékezni.

Megrázó volt a találkozás a múlttal és arra gondoltam, hogy nem sok hiányzott, talán egy-két nap mindössze és nekem nem lett volna alkalmam e visszaemlékezéseket megírni, és Siegendorfba ellátogatni.

Kiss Jenő:

A mihályi céh pénztárkönyve (1838—1875)

1. I. Ferenc császár 1802-ben új, általános céhszabályzatot adott ki, amellyel a céheket a legerősebb hatósági felügyelet alá helyezte, s nagy gondot fordított a céhek pénzügyeinek a rendben tartására. Előírta a mestereknek a céh jövedelméről való számadást is. A mihályi céh (1828-ban nyert királyi kiváltságlevelet) ebbéli kötelezettségének lelkiismeretesen eleget tett fennmaradt pénztárkönyve tanúsága szerint.

A pénztárkönyvet (korábbiról nincs tudomásom) 1838. augusztus 5-étől 1875. május 20-áig vezették. A kéziratos kötet sorsáról az utolsó lap tájékoztat: „Bejegyzés: A mihályi céh jegyző- és pénztárkönyve az egykori céhládában őrződött meg, amely legutóbb Simon János asztalosmesternél volt. Simon János halála után, hogy az esetleges elkallódástól megmentsem, 1973-ban megőrzésre magamhoz vettem. Mihályi, 1976. január 21-én. Kiss József cipésmester, volt iparoskörü alelnök, jegyző”.

A pénztárkönyvet édesapám a rendelkezésemre bocsátotta, jelenleg tehát nálam van.

³ A Hajnal-testvérek nem voltak rokonaim az ezer fős táborban nem ismertem őket.

⁴ Az osztrák televízió „A második Ausztria” című dokumentumfilmjét 24 folytatásban sugározta.

2. A vastag, megfakult lapú, kissé már megviselt állapotban lévő, bekötött, számozatlan lapokat tartalmazó, 18×21 cm nagyságú napló első fele a bevételek, második fele a kiadások bejegyzésére szolgált. Sokan sokféleképpen írtak bele, többnyire jól olvashatóan. Mi derül ki ezekből a régen papírra vetett sorokból? Mit tudhat meg belőlük a ma és a jövő embere? Sok mindent, ha értő kézzel nyúl hozzá, ha értő szemmel olvassa őket. A pénztárkönyv ugyanis kordokumentum. Egyik fontos tanúvallomása az, hogyan alakultak az ár- és bérvizsíciók Mihályiban a bejegyzések éveiben. Ebben a tekintetben azonban csak bizonyos megszorításokkal értékesíthető a pénztárkönyv. Az esetek többségében ugyanis nem jelölik meg pontosan, tételek szerint részletezve, hogy mit vett a cég a kiadott pénzüsszegen, illetőleg hogy miért kapott bizonyos mennyiségű pénzt. Emiatt nem tudjuk megállapítani sokszor, milyen árakkal és bérekkel dolgoztak. Számos bejegyzés kezdődik így (mai helyesírással közlöm őket): együtt voltunk és lett költség ... generális gyűlést tartottunk és lett költség ... eltemettük X Y-t és lett költség ... Kapuvárra voltunk és lett költség ... X Y tartozását megfizette ... zászlóvivőknek Cellbe fizettünk ... beszegődttette fiát és lett költség ... vettünk bort, sört, gyertyát és fizettünk ... Úrnapj húsért és borért fizettünk összesen ... stb. Természetesen ezek a bejegyzések sem egészen némák, hiszen az — esetleg más forrásokból megállapított — árak és bérek ismeretében kihámozható, hogy például mennyi bort vagy sört ittak egy-egy alkalomkor, mennyi gyertyát vásároltak stb. De kitűnően és nagyon tanulságosan mutatják az árak alakulását a pénztárkönyvnek azok a bejegyzései, amelyekben tételszerűen megnevezik a vásárolt árut és az érte fizetett összeget, illetőleg a szolgáltatásokat és az értük járó fizetséget. Ezeket közlöm az alábbiakban mai helyesírással:

3. Kiadások:	
1839 kántormisére	2 forint
5 szál gyertya	15 krajcár
1840 2 mérő búza	14 forint 30 krajcár
1 hordó sárvári sör	10 forint
1841 savanyú víz	40 krajcár
1846 a céhláda pléhjét csináltatták	30 krajcár
1 hordó sör	10 forint
1 borjú	11 forint 30 krajcár
30 icce bor	6 forint
1 szál gyertya	3 krajcár
1848 2 mérő búza	15 forint
1 borjú	15 forint 46 krajcár
1849 3 mérő búza	27 forint
1852 2 mérő búza	20 forint
1 borjú	23 forint
1853 kántormisére	2 forint 30 krajcár
1854 kenyér és szalonna pünkösöd hetében	2 forint 30 krajcár
1857 2 mérő gabona	16 forint
1 borjú	18 forint 30 krajcár
1 borjú	18 forint 45 krajcár
1859 egy eltört fülespohár ára	15 krajcár
2 szál gyertya	4 krajcár
hirdetményírás költsége	36 krajcár
1861 kurrensék írásának költsége	60 krajcár
spanyolviasz	30 krajcár
1 mérő búza	8 forint 40 krajcár
1862 bizonyítvány-írás költsége	32 krajcár
5 nagypohár + 2 rőf fehér pántlika zászlóra	45 krajcár
borjú	10 forint
1863 savanyúvíz	20 krajcár
1 db 2-meszelyes pohár	20 krajcár

1864	6 icce óbor (1 icce 16 krajcár)	96 krajcár
	6 icce újbor (1 icce 14 krajcár)	84 krajcár
	2 zsömle	4 krajcár
	gyertyák	30 krajcár
	1 kenyér	40 krajcár
	1 kenyér	44 krajcár
	sajt	20 krajcár
	12 pohár	1 forint 44 krajcár
	1 szál spanyolviasz	30 krajcár
	pálinka (sátorcsinálóknak)	19 krajcár
	2 korsó	2 forint
	7 pintes üveg	70 krajcár
	1 eltűnt fehér tányér ára	30 krajcár
1866	2 üvegpohár	16 krajcár
	1 kenyér	40 krajcár
	zászló-behúzási költség	40 krajcár
	irodaeszközökért	10 krajcár
1868	8 üvegpohár	40 krajcár
	fogyasztási adó	3 forint
	12 üvegpohár	60 krajcár
1869	1 db fél kenyér	25 krajcár
	1 kenyér	40 krajcár
	40,5 icce bor	6 forint 48 krajcár
	1 kenyér	40 krajcár
	2 icce bor	40 krajcár
1870	kurrens írása	40 krajcár
1872	2 icce zsír	1 forint 40 krajcár
1873	1 szál spanyolviasz	10 krajcár
	1 icce bor	20 krajcár
1875	az alapszabályok kézbesítéséért a panduroknak	40 krajcár
	körlevél-írás	40 krajcár
	spanyolviasz	10 krajcár
	4. Bevételek:	1 forint 15 krajcár
1839	kuncsaftot adtak	1 forint
1848	tarlójárásért	
1856	2 borjúbőrért	7 forint
1861	1 remek szabása	1 forint
1862	1 remek megvizsgálásáért és a cégbe állásért	30 forint
1871	Döryné asszonyságnál tiszteletüket tették	
	s Döryné fizetett a cégnek	10 forint
	1 borjúbőr	3 forint
1875	a társulatba való belépésért	10 forint
	inasszegődtetésért évi	12 forint

5. Közlök — eredeti helyesírással — néhány szegődtetési bejegyzést (szerződést) is: 1860: „Czirák György szegőttette Erdős Márton fiát ...három évre és a tanító mesterének fizet öttven pöngő forintot Austriai Értékben három izben az első Évre 20 for. Istvánkirakor a másik 20 forintot a'hoz Esztendőre utólán 10 forintot.” 1870: „Mátits János Varga mester szegőtetett Dobos Miskát másfél Évekre az Egyesíjgek ál 15 frból az az tiz forintot füzet az foló Évi József napkor és 5 forintot pedeg 1862 Évi István Királkor mikor az Gyermek felszabadul Szegőtetőt és Szabadítót az Edes Atya fizeti.” 1873: „be szegőtte Horváth István ...miháli lakos Joska nevü fiát 4 az az négy egymás utánni évekre, oly kikötissel hogy azon kitett idő alatt a Nevezett

Deutsch Jakap tanító ura tartozik öt lábbelivel ellátni, és a Szegödtetőt és Szabadulót szinte (= szintén) nevezett Ura tartozik füzetni." 1875: „Heberle Ferentz ur szegödtetett Kisfaludi Varga Jozsi gyermeket 3 Évre évenként 12 f-tot és a Szegödtetőt és Szabadulót a Szülei fizetik, a gyermeknek pedig ezen idő alatt a mestere tartozik lábbelivel ellátni, és ezen fönt írt tanuló pénznek felét tartozik folyó Évi Sz Mihál napra az illető lefizetni”.

A nevek vizsgálatával következtethetünk az iparosok származására, illetőleg elődeik foglalkozására többek között. E szempontból is érdemes idézni mutatóba néhány — ma így mondjuk: számvizsgáló — bizottság névsorát. Tehát: 1838: Kisfaludi László, Saffer Antai, Sandi József, Gosztola János, Gosztola Mihály, Pap János; 1850: Füzi József, Sandi József, Gosztola János, Vellner Sándor, Pap József, Diósi István; 1857: Gats János, Lipovits Antal, Szarka Ferenc, Varga János, Sandi József, Gyuráky József; 1863: Saffer Antal, Lipovits Antal, Bálint János, Gosztola Mihály, Szarka Ferenc, Hardi György; 1868: Bálint János, Fözi József, Lipovits Antal, Szarka Ferenc; 1871: Füzi József, Gyuráky József, Szarka Ferenc, Czájner István, Vellner Sándor, Bálint László, Bálint János. Az — sajnos — nem állapítható meg pontosan, hogy hány tagja volt a céheknek. A számvizsgáló bizottság tagjain kívül ugyanis csak azoknak a nevét jegyezték föl, akik valamilyen okból fizettek pénzt a cég kasszájába, illetőleg akiknek a neve a beszegödtetések bejegyzésekor előfordult.

Bepillanthatunk a múlt század közepének rábaközi nyelvjárásába is, s megállapíthatjuk, mi jellemezte hangtani szempontból e sajátos nyelvjárást. Mivel ebből a korból nyelvjárási följegyzéseink igencsak szörványosak, a pénztárkönyv nyelvi-nyelvészeti szempontból becses forrás, s mint ilyen, a rábaközi nyelvjárás történetének tanulmányozásához megbízható, értékes anyagot nyújt. Bár igen sok az ismétlődő kifejezés, fordulat, szó, a mintegy 200, kézzel írott oldal így is tekintélyes mennyiségű nyelvemlék, amely bepillantást enged abba is, hogyan változott e vidék nyelve. 1843-ban például még *Béjövétel*-t írtak, 1847-ben már *bevítelt*-t, 1853-ban pedig a *Jövödelem* áll a lap elején. A közgyűlést latin eredetű szóval *generális* gyűlés-nek nevezték, több változatban is: *Gyenyeralis Gyűlis*, *Genyerális Gyűlis* (1838), *Gyönyeralis Gyűlis* (1840). A *Mihály* keresztnévűek sokáig *Mihál*-t írnak, s csak később tűnnek föl a Mihály-aláírások. A jegyző 1838-ban még *notárius* volt. A cég notáriusává 1838. aug. 5-én Saffer Antalt választották, s a legutolsó, órá vonatkozó bejegyzés (1866) is kihalt szóval zárul: *atyamester* '(iparos)-mester'. Ma már nem használatos régi mértéknevek fordulnak elő a megsárgult lapokon: *mérő* (búza), *icce* (bor), *meszelyes* (pohár), *rőf* (pántlika), *pintes* (üveg). Szinte minden oldalon olvashatjuk a *remek* főnevet, amely akkor még ezt jelentette: '(a cégrendszerben) mesterdarab, mestervizsgára készített minta darab'. A *körösvény* szó nem fordul elő egyszer sem, annál többször a *kurrens* (többnyire így írva: *kurens*). A korábbi *helbe* hagyom, *folyó* év bejegyzéseket idővel egyre többször fölváltja a *helybe(n)* hagyom, *folyó* év, tehát az irodalmi nyelvi formák. A *zászló* a régebbi lapokon csak *ászló* még.

A mihályi Ipartársulat és Ipartestület történetére l. SSz. 1973. 261—262.

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Hiller István—Mastalirné Zádor Márta:

Szomszédi kulturális együttműködés kiadványok tükrében

A Burgenländische Kulturoffensive — a mi TIT szervezeteinkhez hasonló feladatkörű tartományi kulturális szervezet — kiadásában megjelent Kulturpolitische Perspektiven című könyvben Lombos Ferenc, Győr-Sopron megye tanácsának elnöke többek között azt írja, hogy a szomszédos ausztriai területekkel való kulturális kapcsolatok kiépítése nagyban hozzájárult mindkét nemzet népi kultúrájának, művészetének, folklórájának és nemzeti hagyományainak megismeréséhez. A kapcsolatok mindkét szomszéd régió barátságának elmélyítését is szolgálták és hozzájárultak az államok és népek barátságához. A sokoldalú együttműködésnek példái az alábbi, burgenlandi kiadású könyvek:

1. *Haydn Gedenkstättchen*. Szerk.: Hans Rosnak. Wien, 1981, Wiener Verlag, 71 p. 250 éve, hogy az alsó-ausztriai Rohrauban március 31-én megszületett Joseph Haydn. Ez alkalomból 1982-t Haydn évnek nyilvánították. A nagy zeneszerző tiszteletére, a burgenlandi tartományi kormány, az oktatási és művészeti tartományi minisztérium együttműködésével és támogatásával, adta ki a fenti című könyvet, a „Burgenland Jahrbuch für ein Land und seine Freunde” c. sorozat egyik köteteként.

Tulajdonképpen újabb adalék az Északi Hármashatárszög történetéhez. A teljesség igénye nélkül foglalja össze e térség Haydn emlékeit és emlékhelyeit, rámutatva Haydn zeneszerzői, karmesteri tevékenységének jelentőségére.

A kismartoni, az alsó-ausztriai, a bécsi, az eszterházi (fertődi), a pozsonyi, a soproni és a londoni állomásokról közölt képanyag és az azt kísérő szövegrészek nyomon követik életútját.

A kötethez Theodor Kery írt előszót. A képanyag 7 fejezetben elosztott, ezt 10 rövidebb-hosszabb tanulmány követi: Haydn und die pannonische Kulturlandschaft (Hans Rosnak); Der junge Haydn und Eisenstadt (Dr. Robbins Landon); Haydn in Eisenstadt (Dr. Peter Krajasich, Prof. Harald Dreö); Haydn-Organ in Eisenstadt (Dr. Peter Krajasich); Haydn in Niederösterreich (Dr. Gerda Mraz); Haydn in Wien (Dr. Gerda Mraz); Haydn in London (Dr. Robbins Landon); Haydn in Ungarn (Dr. István Hiller); Haydn in Eszterháza; (Jolan Bak); Haydn als Opernkapellmeister (Dr. Robbins Landon).

A ragyogó kivitelű színes kepek között örömmel fedeztük fel Sterbenz Károly grafikáját (fekete-fehér).

A szép kiállítású könyv a Belvedere-Verlag, A. Hadwiger Wien és a Wiener Verlag munkáját dicséri.

Kár, hogy Magyarországon a könyv könyvárusi forgalomba, akár korlátozott példányszámban, nem kerül.

2. A Haydn évfordulóra jelent meg a „Burgenland-Jahrbuch für ein Land und seine Freunde” (1982). Ugyancsak a Burgenlandi Tartományi Kormány és az Oktatási és Művészeti Minisztérium támogatásával szerkesztette Hans Rosnak. (Wien, 1982, Belvedere-Verlag A. Hadwiger, 88 lap.) A kötet több részből áll: Haydn-Pflege in der Dreiländerecke, 60 Jahre Burgenland, Aus dem Landhaus és Kulturleben. Bennünket főleg az első rész érdekelhet, amelyben a következő írások szerepelnek: Haydn-Pflege in der Dreiländerecke (Hiller István); Haydn-Pflege im Burgenland (Harald Dreö); Haydn-Pflege in Ungarn (Hiller István); Haydn-Pflege in Fertőd (Bak Jolán); Haydn-Pflege in Sopron (Hiller István). A csehszlovákiai (pozsonyi)

és az ausztriai (kismartoni), Haydnt ápoló tevékenység már kevésbé vág ismertelési körünkbe. Meg kell azonban említenünk az egész köteten végig húzódó képanyagot és a soproni Sterbenz Károly eddig alig látott grafikáit, melyekben a korabeli magyar illetve burgenlandi tájak, események elevenednek meg.

3. A Burgenländische Forschungen 70. számát, amelyet ünnepi számnak szánt a Burgenlandi Tartományi Levéltár: *60 Jahre Burgenland. Vorträge des „Landeskundlichen Diskussionsnachmittags“ am Landesarchiv 1981* (Eisenstadt 1982. Hrsg. Burgenländisches Landesarchiv, 161 lap.) Hét előadást, illetve tanulmányt tartalmaz a szépen illusztrált kötet. Mind szorosan kapcsolódik helytörténeti kutatásainkhoz, kiegészíti, teljesebbé teszi azokat (azok is amelyek cím szerint nem utalnak rá!): Friedrich Gottas: Ungarn an der Wende vom 19. zum 20. Jahrhundert; Helmuth Grosina: Kultur und Naturverständnis am Beispiel Neuseidler See; Hanns Haas: Die Rechtslage der österreichischen Volksgruppen in der Ersten Republik; István Hiller: Einige Fragen der Gegenseitigkeit in der heutigen Geschichtsforschung (Lokalgeschichte) durch Beispiele während der NS-Zeit; Josef Rittsteuer: Die katholische Kirche — gestern und heute; Gerald Schlag: Landwirtschaft und Landwirtschaftspolitik im Burgenland vom Ersten Weltkrieg bis zur Weltwirtschaftskrise; Arnold Suppan: Um die Südgrenze des Burgenlandes. Grenzziehung an der deutsch-magyarisch-slowenischen Dreivölkerecke 1918/21.

4. *Der Mensch Joseph Haydn in der Reihe „Burgenland-Jahrbuch für ein Land und seine Freunde“*. Szerk.: Hans Rosnak. Wien, 1982, Belvedere Verlag, 152 p.

A könyv a Burgenlandi Tartományi Könyvtár és az Oktatási és Művészeti Minisztérium támogatásával jelent meg. Lényegében az 1983. évi Burgenland-évkönyv jubileumi kiadása ez, amely Haydnnak az embernek állít maradandó emléket.

A „Sein Leben zwischen Wien und Esterháza” című fejezetben több Haydn-kutató és helytörténész írásaiból találunk idézeteket. A fejezetet — majd a többit is — pazar kiállítású színes képanyag kíséri. A magyar közreműködők Vigh Jenő és Bak Jolán.

„Mensch in seiner Zeit”. Ez a fejezet is az előzőhöz hasonló felépítésű, bő magyar és német irodalomjegyzékkel.

Az évkönyv-részből kiemeljük az 1982. év Haydn eseményeit rögzítő fejezetet. Ezen belül is külön Nagy Alpár: Haydn-Pflege in Westungarn: Sopron. Győr und Szombathely című cikkének első részét és Sterbenz Károly két szép grafikáját.

5. A *Haydn-Museum Eisenstadt* című katalógus ragyogó kiállításával, sok színes képpel hívja fel magára a figyelmet és számunkra természetesen a szűkebb pátriánkra vonatkozó részek, katalógustételek az érdekesek, illetve a legérdekesebbek.

6. A Burgenlandi Tartományi Múzeum díszes, színes katalógust jelentetett meg „Album d'un voyageur” címmel az 1981-ben Kismartonban megnyílt Liszt Ferenc emlékkiállításról, melyet a zeneszerző születésének 170. évfordulója alkalmából rendezett a Burgenlandi Tartományi Múzeum és a Liszt Ferenc Társaság (Budapest). Többször is van szó mint szokványos katalógusról, hiszen a kétnyelvű, magyar és német kiadványt Theodor Kery, Burgenland tartományfőnöke és Kiss Kálmán, a Liszt Ferenc Társaság elnöke köszönti, Kárpáti János bevezetése pedig tömör tanulmánynak is beillik. Sok fekete-fehér és tíz színes tábla kíséri a zeneszerző utazásait és az országokénti bortásban szereplő kiállítási anyagot. A Liszt utazásaival foglalkozó fejezet 1820-ban Sopronnal kezdődik, majd követi ezt a többi is. A sok soproni és Sopron környéki szereplés emlékei között találjuk az 1846. augusztus 3-i soproni koncertplakát tábláját is.

7. A közös rendezvények sorában rangos helyet foglalt el az 1980 végén és 1981 elején megrendezett „Mezeskalácsminták” különkiállítás. Ennek katalógusát a Burgenlandi Tartományi Múzeum jelentette meg *Lebzeltmodel aus dem Liszt Ferenc Múzeum/Sopron und dem Burgenländischen Landesmuseum* címmel. Wolfgang Gürtler írta az előszót, szerkesztette a katalógusrészt. A „Beitrag zur Geschichte des Lebzelterhandwerks in Eisenstadt” is az ő munkája. A magyarországi kézművesipar

történetéről szól Domonkos Ottó írása: „Zur Geschichte des Lebzelterhandwerks in Ungarn”. Ketten írták a következő részt: „Lebzelt- und Wachsvotivmodel: Einführung in die Ausstellung”. A kiadványban 27 ábra szerepel.

8. A múlt század történelmi eseményei peregnék le a helytörténész, a kutató előtt, de az olvasó sem mindennapi ismeretanyaghoz jut, ha kézbe veszi a *Burgenland in alten Ansichtskarten* című képes kiadványt, melyet a Burgenlandi Tartományi Múzeum jelentetett meg a „60 éves Burgenland” ünnepségsorozat keretében. Az összekötő szöveg Eugen Mayer, a képkiválasztás és képszöveg Peter Krajasich munkája. A kommentátor így vezeti be a könyvet: „Die Karten beweisen es schwarz auf weiss. Ansichtskarten, keine Spielkarten, die aber so viel an Spielraum lassen, dass der Kommentator in die Rolle eines 'Kartenaufschlagers' schlüpfen kann, um an Hand der Dokumentation in Ausschnitten wenigstens das Fluidum des geradezu Märchenhaften einer nun schon versunkenen Welt aus der Erinnerung ins Spiel zu bringen”.

64 képeslap következik ezután képaláírásokkal és ugyancsak érdekes üdvözlő szövegekkel, változóan németül vagy magyarul. A nyomtatott üdvözlő szövegben a helységek csaknem kivétel nélkül mindkét nyelven szerepelnek.

Augusztinovicz Elemér:

Berecz Dezső 90 éves

Ritka ajándéka a sorsnak, hogy valaki megérje kilencvenedik születésnapját teljes szellemi frissességben és jó egészségben. Ebben a nem mindennapi ajándékban részesül Dr. Berecz Dezső, Sopron társadalmi és irodalmi életének köztiszteltben álló tagja. A SSz. 1974. évi 1. száma megrajzolta közéleti pályájának a képét, most, egy évtizeddel később is örömmel és tisztelettel köszöntjük. Ez a tíz év is munkával telt el és csak növelte a Dr. Berecz Dezső iránti nagyrabecsülést.

1894. március 29-én született Sopronban, egész életét itt töltötte. A jogi pályán működött, a bíróságon, majd ügyvédként tevékenykedett. Kora ifjúságától az irodalom volt a szenvedélye. Könyvei jelentek meg, novellákat, színdarabokat, irodalmi kritikákat írt, előadásokat tartott, a város szellemi életének évtizedeken át egyik vezetője volt. Főképpen a Frankenburg Irodalmi Kör vezetésével és irányításával fejtette ki nagyjelentőségű munkásságát. Érdeklődése a színház mellett az irodalmi publicisztikán kívül érdemes kritikai tevékenységet fejtett ki. Sopronban bemutatta kora magyar irodalmát a legkiválóbb írókon keresztül, mint ahogyan a soproni írókat is ismertté tette országszerte. Fáradhatatlanul, még viták árán is tevékenykedett irodalmi tervei megvalósításában, a Frankenburg-estéknek rangja volt a városban. Sopron szellemi életéről sokat tudott, sokat tett is érte. Sorra jelentek meg publikációi még az utolsó évtizedekben is.

Most, amikor születésnapján szeretettel köszöntjük, további jó egészséget kívánván, ezt abban a reményben tesszük, hogy íróasztala fiókjából napvilágra kerülnek azok a közlések, amelyek továbbra is gazdagítják mindazt, amit városunkról tudunk!

MEGEMLÉKEZÉSEK

Kepecs József:

Thirring Lajos (1899—1983)

Nagy veszteség érte a Központi Statisztikai Hivatalt dr. Thirring Lajos c. egyetemi tanár halálával, aki több mint 60 évet töltött el a magyar statisztika szolgálatában.

A veszteség túlnő a Statisztikai Hivatalon. A magyar és a nemzetközi tudományos élet is gyászolja egyik nagy képviselőjének eltávozását.

Gyászol Sopron is, mert Thirring Lajos és Sopron elválaszthatatlanok voltak egymástól. Soha nem felejtette el, hogy családja, önmaga innen származik és mindenkor megtartotta szinte helyi illetőségét (1899. április 20-án született). Minden évben felkereste rokonait, barátait, tudományos munkatársait. Sétált a városban, figyelte annak fejlődését, együtt örült örömeivel és fájlalta bánatát. Élete alkonyán még egy utolsó nagy útra határozta el magát, amikor bejárta Európát, megkereste mindazokat akikkel 4-5 évtizeden keresztül a statisztika egyetemleges fejlesztésén közösen munkálkodtak és eredményeket értek el. Külön utat jelentett azonban Sopron. Legyen szabad idéznem egyik személyes beszélgetésünkből, amikor már látszott, hogy egészségi állapota az utazást nem teszi lehetővé — hiába mondtuk ezt — kijelentette, hogy neki „Sopronba még el kell utaznia”. Bár halkan megjegyezte: „fél attól, hogy talán ez lesz az utolsó soproni látogatása”. Soha nem felejtette el, hogy családja innen származott, hogy az egyik legrégebbi soproni család sarja. (Édesapja dr. Thirring Gusztáv összeállításában 1934-ben megjelent „A soproni Thirring nemzetség háromszázéves múltja” c. családtörténeti tanulmány, mely 1637-ig vezet vissza a család soproni történetét.)

Sopron és környéke több mint hat évtizedes munkássága során mindig előkerült a rá jellemző alapos részletességgel. Őszintén és nyíltan igyekezett bemutatni szűkebb hazáját, úgy gondolta, hogy ezzel mindenkor egyenleti szeretett városának útját. (Jelentősebb munkái: Sopron vármegye községeinek újabb népfejlődése; A városok népességének 1848. évi összeírása a soproni népszámlálás és főbb eredményei tükrében; Sopron jellemzése Fényes Elek 1836 és 1867 között megjelent statisztikai-földrajzi műveiben; Sopron népessége 1941-ben stb.)

Nincs lehetőség arra e rövid megemlékezés keretében, hogy részletezzem azt a sokoldalú tevékenységét, ami a Thirring-nemzetséget és személy szerint Thirring Lajost Sopronnal összekötötte; erre talán egy más alkalommal és más keretek között lesz lehetőség. Méltatni szükséges azonban Thirring Lajost az embert, a kiemelkedő demográfust, aki hat évtizeden keresztül maradandót alkotott a statisztika történetében. Dr. Thirring Lajos a statisztika szeretetét valószínűleg a szülői házból hozta magával. Ehhez párosult a munkaszeretete és az, hogy szinte a munka megszálottja volt.

Önvallomásában ezt kicsit másként fogalmazza meg „a statisztika szeretete automatikusan, öröklésszerűen alakult bennem ki [...] kb. első gimnazista korom (tizedik életévem) óta kezdtem statisztikai és földrajzi térképeket is tartalmazó, statisztikai-földrajzi, népszerű németnyelvű publikációkat tanulmányozni és ilyeneket saját zsebpénzemből vásárolni”. Pályájának alakulásában egyéni érdeklődése, a szülői ház hatása mellett talán meghatározó volt még néhány kiváló tanára és a későbbiekben olyan kimagasló személyiségek, akiknek neve a legerősebben fémjelzettek közé tartozik a magyar statisztika történetében. Hogy ezek között csak egyet említsünk: Buday László.

Életművében a népesezésstatisztika kérdésével, az ehhez kapcsolódó ágazatokkal, történeti statisztikával foglalkozott. Főtevékenysége mégis a magyar népszám-

lálások szervezése, programjának modernizálása, gyakorlati megvalósítása, más statisztikai ágazatokkal való összefüggő rendszerének megteremtése volt.

Már az 1920. évi népszámlálás munkálataiban részt vett. Mint kezdő statisztikus is önálló feladatokat kapott és oldott meg. Az 1930. évi népszámlálás egyik elméleti, az 1941. évi népszámlálás elméleti és gyakorlati vezetője, az 1949. évi népszámlálás programjának kialakítója és a végrehajtás részbeni gyakorlati irányítója volt.

A népszámlálások programjának kialakításánál mindig figyelemmel kísérte a nemzetközi gyakorlatot, rendszeresen korszerűsítette a népszámlálásokat, e mellett számos olyan egyéni gondolat megalkotója volt, amire a világ jelentősebb statisztikai hivatalai és személyiségei felfigyeltek és adaptálták azokat. Kezdeményezője volt a népszámlálási családstatisztika megteremtésének. A nők termékenységi adatainak elemzésénél bevezette azoknak az alapadatoknak a regisztrálását, amelyek lehetőséget adtak a foglalkozások szerinti vizsgálatokhoz. Számos új ismérvvvel bővítette az épület- és lakásstatisztikai adatfelvételeket. A területi feldolgozásoknál biztosította a szélesebb körű adatbázis megteremtését és ezzel lehetőséget adott a kisebb területi egységek adatainak elemzéséhez.

Tudományos statisztikai tevékenységét rendkívül sokoldalú, számottevő mennyiségű elemző tanulmánya, könyve, cikke jelzi. Ezek egyben rámutatnak arra is,

hogy Dr. Thirring Lajos egyetemlegesen művelte a demográfiai statisztikát, ugyanis számos vonatkozásban kötötte össze a népszámlálási és népmozgalmi eredményeket és összefüggéseiben elemezte azokat.

Munkássága során tevékeny részt vállalt a tudományszervező tevékenységből is, ugyanis hosszú éveket szerkesztette a Statisztikai Szemlét, valamint a Journal de la Société Hongroise de statistique c. folyóiratot is.

Az időszzerű demográfiai kérdések mellett rendszeresen foglalkozott a történeti demográfia forrásaival. A húsz évvel ezelőtt megjelent tanulmánya tökéletesen megfelelt kitűzött céljának, ugyanis demográfiai forrásmunkának számít, amit nemcsak az e témakörrel foglalkozó kutatók, de más tudományágak képviselői is rendszeresen használnak.

Az 1941. évi népszámlálásról több vonatkozásban is külön meg kell emlékezni. E népszámlálás programjának összeállítására rendkívül széleskörű, társadalmi, gazdasági elemzésekre alkalmas, a kor színvonalát elérő, illetve meghaladó program volt. Történelmi távlatból nézve alkalmas lehetne arra, hogy a múlttal kapcsolatban összehasonlításként szolgáljon minden vonatkozásban. A tervek nagy része nem valósulhatott meg. A felvételt követően a feldolgozásra is rányomta bélyegét a II. világháború és még ezt a helyzetet is súlyosbította, hogy az elkészült anyagok jelentős része elpusztult. A felszabadulás után közvetlen pótlásra, ill. a feldolgozás továbbvitelére nem volt mód.

A feldolgozott anyag közzétételére csak dr. Thirring Lajos nyugdíjazása után kerülhetett sor. E lehetőséggel élve — 1965-től folyamatosan dr. Thirring Lajos szakértői tanácsadása mellett — került sor az 1941. évi népszámlálás anyagának hat kötetben történő kiadására. Jelentős részt vállalt dr. Thirring Lajos mind a kötetek szerkesztéséből, mind az adatok elemzésének összeállításából.

Munkássága során következetesen foglalkozott a módszertani kérdésekkel, melyeket rendszeresen értékelt és publikált. Legsámottevőbb munkája ezek közül, a kilenc magyar népszámlálás módszertani ismertetése. Részletesen elemezte a kérdőminták kérdéseinek módszertani sajátosságait, valamint az adatok feldolgozásának és közlésének alapvető forrásanyagáról tájékoztatott.

A népszámlálások részletes módszertani leírásai nélkül a történeti statisztika művelése Magyarországon nehézkes és hiányos volna. A mű alapvető részei teszik lehetővé az egyes korok statisztikai fogalmainak megértését, jelen időben való használhatóságát.

Kritikai szemlélettel foglalta össze az egyes anyagok felhasználhatóságát, a korszerűsítési munka eredményeit és hátrányait, bátor őszinteséggel tárta fel a tárgyi tévedéseket, hiányokat. Mérlagelést ad az egyes népszámlálások hasznosságáról, illeszkedéséről, a korban az eredmények felhasználhatóságának lehetőségéről és korlátairól. E felelősségteljes értékeléshez háttérrel biztosított részére az a tény, hogy lényegében az 1930—1949. évi — három népszámlálásnak — irányító-szervező munkatársa, ill. vezetője volt.

Életművének részletesebb taglására itt nincs lehetőség, de meg kell még említeni, hogy a családjával szembeni példamutató helytálláson túl nagyon nagy részt vállalt abban, hogy édesapja, dr. Thirring Gusztáv emlékét megőrizték, hagyatékait feltárják. Halála előtt két évvel még tevékenyen részt vett édesapja születésének 120. és halálának 40. évfordulója alkalmából Sopronban rendezett tudományos emlékülésen, majd az ezt követő koszorúzáson, ahol a Központi Statisztikai Hivatal elnöke megkoszorúzta Thirring Gusztáv szülőházán a KSH és a Soproni Városszépítő Egyesület által elhelyezett emléktáblát (vö. SSz. 1982, 185, 250.).

Hosszú élete folyamán jó egészséggel örvendett, munkabírása határtalan volt. Túl 80 éves korán is hihetetlen ambícióval és szorgalommal dolgozott. Ő mindig úgy mondta, hogy hátralékban van és akkor kezdte sorolni, melyek azok a legfontosabb munkák, amiket még be kellene fejezni. Ezek megvalósítására már csak részben kerülhetett sor. 1981 végén gyógyíthatatlan betegség támadta meg, melyből már nem sikerült felépülnie és 1983. május 14-én csendesesen elhunyt.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Mollay Károly:

Sz. Burger Alice (szerk.): Régészeti Füzetek I. sorozat 30—34. szám. Budapest, 1977—1981; Czeglédy Ilona (szerk.): Régészeti Füzetek I. sorozat 35. szám. Budapest, 1982.

Az évenként megjelenő Régészeti Füzetek I. sorozata röviden tájékoztat az előző év régészeti kutatásairól. Az 1976-ban megjelent 29. számot e helyen ismertettük (SSz. 1977, 376). A 30—35. számok az 1976—1981 közti régészeti kutatásokról adnak röviden számot. E rövid tájékoztatók azért fontosak, mert az ásatások feldolgozása rendszerint évekkel később, mindenestre az ásatások befejezése után történik csak meg. A minket itt érdeklő területen Sopronban és a volt vármegye 12 községében folyt őskori, római kori, honfoglalás kori, Árpád- és középkori ásatás.

Sopronban minden esztendőben folyt őskori ásatás a Krautäcker (nem: Krautacker), ill. az ún. Ibolyarét, valamint a Várhely területén. A várhelyi ásatásokról korábban e helyen Patek Erzsébet számolt be (SSz. 1974, 55—65; 1975, 272—282). Az utóbbi évek során munkatársaival feltérképezte a sáncokat, átvágta a belső elősáncot és feltárta többek között az addigi legkorábbi sírt, számos melléklettel, köztük az első fegyvermelléklettel. Az előbbi területen Jerem Erzsébet és Gömöri János vezetésével folytak az ásatások. Ezek során számos Hallstatt- és La Tène-kori urnasíros, ill. csontvázastemetkezést, magyar honfoglalás- és Árpád-kori házat stb. tártak fel. Ez az ásatás Sopron őskori településtörténetének korábban nem ismert fejezetét ismerteti meg velünk. Római kori ásatás elsősorban a belvárosban (Szt. György u. 1., 3., 12., 16. sz.; Szt. György u.—Új utca sarok, Új u. 4. sz.; Előkapu—Városház u.) volt: itt került elő Scarbantia II. századi fórumának nagy, szögletes kőlapokkal burkolt része, a IV. századi, 4 m vastag városfal stb. Római kori ásatás volt még az Ikva áruháznál, a Koronázódombon, a Szt. Mihály temetőben, a Zins- és a Kányaszurdok-dűlőkben. A Gömöri János vezette ásatások kiterjeszkedtek középkori kérdésekre is. A Templom u. 2. sz. ház mögött előkerült a belső városfal, torony alapzata, az ún. vörössánc; kiderült, hogy a Lábás ház a XV. században épült; a Hid utcából megismerünk egy XV. századi mészegető kemencét stb. Mindezeket az adatokat Sopron aránylag gazdag középkori írásos forrásanyagával lehet majd hitelesíteni. A Szent Mihály-templom műemléki kutatásához kapcsolódva Gömöri feltárta az egész toronybelső. Árpád-kori temetkezés itt nem akadt, a legkésőbbi sírok XV—XVI. századiak. A torony alapjaiba a korábbi, még román stílusú templom elbontott falának vakolt, festett kődarabjait falazták be.

Ágfalván a Ligetpatak medrében 2 feliratos római követ találtak. Árpáson (Dombföld, Malomdomb, Szeder u. 2.) minden esztendőben ástak: őskori urnasíros kultúra nyomaira, főleg pedig kelta és római kori leletekre, kemencékre leltek, a település II—IV. századi életének emlékeire. Balfon (Fő u. 101.) kelta edénytöredékek kerültek elő. Beleden (Vásárosfalu) XI. századi leletek. Az 1950-ig Sopron vármegyéhez tartozó Bükön a r.k. templom műemléki helyreállítása előtt végeztek Árpád-kori ásatást (hajó, szentély, sekrestye). Fertőrákoson (Alsóültetvény) római villa maradványait állapították meg. Hegykőn (Hámokbánya) a falu XII. századi településének nyomait. Harkán (ma: Magyarfalva) a Harkai u. 110. sz. háznál két középkori csontváz került elő. Nagylőzson a Pethida dűlőben római villa maradványai. Az Árpád-kori temetőkápolna helyreállításával kapcsolatban végzett régészeti kutatás után építéstörténete e helyen jelent meg (Feld István: SSz. 1981, 289—313). Osliban (Tőzegbánya) őskori (péceli) kultúra, továbbá (Imel domb) X—XII. századi templom nyomait figyelték meg. Sarródon a Keréktő dűlőben római villa maradványaira bukkantak, Szanyon pedig egy római út maradványaira.

E leletek tanulsága a feldolgozás után majd beilleszthető Sopron város és a vármegye történetébe.

Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története. Budapest, Magvető Kiadó, 1981, 211 lap

Bellér Bélának a „Gyorsuló idő” című sorozatban megjelent könyvecskéje a mai magyar történettudománynak egyik mulasztását igyekszik — legalább részben — törleszteni. Neve az osztrák—magyar viszonyok a két világháború közti időszakra vonatkozó kutatásaival folyóiratunkban is szerepelt. Ideje volt, hogy a hazai német-ség története mai történettudományunk és mai nemzetiségi politikánk nézőpontjából megvilágítást nyerjen és eligazítson olyan kérdésekben, amelyeket közvéleményünk a múlt érzelmi maradványai miatt — érthetően — nem mindig tárgyilagosan ítél meg.

A könyv öt fejezetben 1945-ig tárgyalja a hazai német-ség történetét, az 1945 utáni korszak tárgyalását külön feldolgozásban ígéri, mivel „egy ilyen munka elvileg is, módszertanilag is más eljárást követel”. A kötet irodalomjegyzéke tanúsítja, milyen nagy irodalmat kellett a szerzőnek ehhez az összefoglaláshoz mai szempont-jaink szerint feldolgoznia és átértékelnie. A hazai német-ségre jellemző, hogy a történeti Magyarország tiz helyén alkotott kisebb-nagyobb települési területet, társadalmi szempontból pedig — a többi nemzetiséghez hasonlóan — csonka volt, mert hiányzott a saját köréből való kizsákmányoló osztálya, a feudális nemesség; polgársága elkülönült a parasztságtól, amelynek éppúgy nem voltak politikai jogai, mint az ország többi jobbágyának. Sopron esetében érdemes lesz megvizsgálni a városnak, a városi patriciúsnak viszonyát a várost körülvevő jobbágyközsegeihez, hiszen e szempontból a város magánföldesúrnak számított. „A német társadalom ezt a csonkaságát — a többi nemzetiséggel ellentétben — a kapitalizmus korában sem nőtte ki, mert a hiányzó vagy gyenge magyar polgári osztály gazdasági funkcióját ellátó német polgárság a magyar tőkés fejlődés sodrába bekerülve rohamosan elmagyarosodott, s így elveszett saját nemzetisége számára”. A soproni polgárság különböző rétegeinek vizsgálatakor érdemes lesz ennek a szempontnak a figyelembe vétele. Helytörténetírásunk még adós ezzel a vizsgálattal.

Az első fejezet a hazai német-ség történetét a XIX. századig tárgyalja; a második a reformkor, a polgári forradalom és az önkényuralom idején vizsgálja a választút elé került, de a forradalom és a szabadságharc táborába lépett német-ség magatartását; a harmadik a kiegyezés korszakát; a negyedik az első világháború és az 1918—19-es forradalmak idejét; az ötödik az ellenforradalmi korszakot. Helytörténet-írásunk ezekhez a fejezetekhez már sok részlettanulmánnyal tud hozzájárulni, a helyi forrásanyagot azonban az országos összefüggések szempontjából is kell értékelnie.

Új, bővített kiadás reményében néhány elírásra hívom fel a figyelmet. A nyelvi érintkezésekkel kapcsolatban: *csűf* szavunk nem német eredetű (38). A soproni Szt. György-templom gót stílusú, a barokk korban építették át, nagyobbították meg (74). A hazai német történetírók sorában érdemes volna megemlíteni a soproni Gamauf Teofil, a város első történetíróját (76).

* * *

A Magyar Népköztársaság Elnöki Tanácsa dr. Mollay Károly egyetemi tanárt, a Soproni Szemle főszerkesztőjét, a Munka Érdemrend arany fokozata kitüntetésben részesítette. A szerkesztőség és az olvasók nevében őszintén gratulálunk.

LEVÉLSZEKRÉNY

Szita Szabolcs írja: Adatközléssel kapcsolatban Augusztinovicz Elemérnek „a történelmi hűség kedvéért” közzétett, dokumentálatlan hozzászólása (SSz. 1983, 191) az 1944—1945-ös évek egyik fordulópontjához kötötten a korrekció igényét vette fel. Véleményével szemben azonban a SSz. 1982, 212. lapon dr. Tóth Ferenc beosztásáról, letartóztatásáról stb. olvasható, az általa — talán emlékezetből — kifogásolt adatok valóság, levéltári dokumentációval bizonyítottak (Soproni Levéltár, 7. sz. Igazoló Bizottság, 1. doboz, 011. szám, 1945. június 19.) Megjegyzem, hogy a hozzászólásában írt 1945-ös dátum hibás, az őrizetbevétel 1944. október 15-én történt. Augusztinovicz Elemér körültekintését ismerve, feltehetően elkerülte figyelmét a Gestapo soproni tevékenységéről (gyilkosságokról, az elhurcolások sorozatáról), valamint az antifasiszta ellenállásról már többhelyütt is publikált tényanyag. A megfelelő bizonyítékok ismeretében bizonyára más állításai sem születtek volna meg.

Hiller István írja: Hárs József „1944-ben készült légifelvételek Sopronról” c. cikke (SSz. 1983, 327) minden bizonnyal felkeltette az érdeklődést nemcsak a Soproni Szemle rendszeres olvasóinál, hanem bel- és külföldön is.

A cikk első két bekezdéséhez kívánok észrevételeket tenni. Mindenekefelett azért, mert félreértésre adhat okot. A szerző cikkének első sorában „tévhitről” ír, ami a soproni 1944. december 6-i bombázás okait illeti, és itt a Hiller—Németh: A háború és a felszabadulás krónikája (Sopron 1944—1945) c. munkára hivatkozik. A fogalmazásból úgy tűnhet, mintha a „tévhit” az idézett szerzők kizárólagos álláspontja, tévedése lenne, sőt „vázolt hiedelmek cáfolatáról” ír, amelyekre tudományos megállapítások bizonyítékának felfogható dokumentumra bukkant.

Hárs József hivatkozása a SSz. 1978, 214. lap 47. lábjegyzetére félrevezethet. Ezen a helyen sem Hiller, sem Németh nem állítja, hogy a bombázás azért történt, ami a „tévhit”. E sorok írója a lábjegyzetben csupán hivatkozik Molnár József, Szikossy Ferencre, Horváth Zoltánra, az eltérő véleményekre és a „soproni közvélemény” lehetségesen téves, de *valóban* „makacsul tartó tévhitére”.

A Hiller—Németh krónika (SSz. 1978, 310, majd 291.) itt idézett oldalaira is hivatkozik Hárs József. Ezzel kapcsolatban a következő áll a 310. oldalon: „Nem bizonyítható mindezeideig, hogy több hírszerző is működött városunkban. Sopronban akkoriban mindenesetre sokat beszéltek „angol—amerikai” kémekről és ezek leleplezéséről is. Ezeket a híreket erősen táplálták a bombázók hihetetlenül pontos célzása, az objektumok precíz ismerete. Molnár József is az ő tevékenységüknek tudja be a Lövér Szálló bombázását, ahová a nyilasok fészkeltek be magukat (Molnár József: SSz. 1970, 32.)”. Hárs József tömör, de félreérthető fogalmazású, idevonatkozó mondata nem indít korábbi írásom megváltoztatására. A cikkben szereplő, Lovas Gyulától kölcsönzött idézetekkel természetesen egyetértek, de ez nem zárja ki korábbi kifejtett álláspontok lehetőségét vagy igazát. Biztos vagyok benne, amennyire a közölt légifelvételek kapcsán írt cikk rendkívül érdekes, az lenne majd az is, amely ennek inspirálására felszínre hozná Hárs által is jelzett — mondjuk úgy — feltételezett kémjelentések következményeit városunk bombázásait illetően. Ez újabb hasznos kutatásokra ösztönözheti a szerzőt és újabb fehér foltokat tüntethetne el.

Végül nem értem Hárs József hivatkozását (Hiller—Németh i.m. SSz. 1978, 291.): „Gyakran beszélnek Kállay hintapolitikájáról, amely még a németek megszállta Magyarországra is érvényesen megvédte, megkímélte a várost a bombáktól, s emlegetik a titkos fegyverszüneti tárgyalásokat, mert felcsillantották a reményt: épségben túlélhetjük a szörnyű háborút”. A SSz. 1978, 291. oldalán nem szerepel sem Kállay neve, sem hintapolitikája, nyilván a társszerző akkori tapasztalataira utal. Meggyőződésem, hogy a folyóiratunkban kialakult viták, — ha azok nem szubjektív ágyazásúak — helytörténetírásunk és történetírásunk céljait jól szolgálhatják. Ezekben a vitákban azonban most már annyi hivatkozás történik korábbi munkákra,

korábbi munkákban megjelent hivatkozásokra és azokban lévő még korábbiakra, hogy az olvasó alig tud eligazodni, a kutatóknak is sok időt kell fordítania az állítások, hivatkozások felhasználására. Az adatok összehasonlítására, a hivatkozások ellenőrzésére már nem elég nagy az íróasztal. Legalább ezúttal ezt elkerülendő, a mostani témával kapcsolatosan néhány álláspontra és állításra, különböző véleményekre, kiegészítésképpen is szeretnénk felhívni a figyelmet.

Horváth Zoltán levéltárigazgató egyértelműen levéltári forrásokra hivatkozva írja „Sopron és a megye múltja egykorú iratok tükrében” c. munkájában (Sopron, 1964. Városi Tanács kiadása.): „A nyilas kormány Sopronba való menekülésének következménye az volt, hogy december 6-án óriási angol—amerikai bombatámadás érte városunkat. A nyilas „országgyűlés” székhelyét a városházát is célba vették, azonban a bomba a Szent-György utca elején álló kétemeletes sarokházat találta el” (i.m. 188.). Ebben az esetben a szerző Zelovich képviselő beszédét kommentálja, aki azt mondta, hogy az államapparátusnak Sopronba helyezése következményekkel járhat a soproni polgárságra és hogy nem lehet kitenni az államapparátust annak, hogy félóra alatt az egész állami apparátus szerkezete megbéníttassék. E sorok írója is Zelovich képviselőnek tulajdonította az elhangzott beszédet (SSz. 1978, 212.) *Szita Szabolcs* viszont fenti szerzők hivatkozását tévesnek minősítette és a beszédet Imrédynek tulajdonítja. (SSz. 1980, 135.) Horváth a továbbiakban a december 6-i bombázásokkal kapcsolatban a következőket írja: „A város — melyet eddig elkerült minden bombatámadás — az itt tartott nyilas „Országgyűlésnek” s az ide menekült kormánynak „köszönhette” a szörnyű támadást, amelynek során kb. 150—170 katonai személy vesztette életét ... A belvárost ért támadáskor az angol repülők bombáikkal a nyilas országgyűlés székhelyét; a Városházát, valamint a Szent György u. 13. sz. házban a németek által létesített fegyver- és lőszerraktárt keresték”. (Horváth i.m. 191.) Magam is azt írtam, hogy elsősorban a nyilasok ideözönlésének köszönhető Sopron többszöri bombázása. (SSz. 1978, 219.) *Boronkai Pál* írja: „Sopron a 2. világháború során 9 légitámadás érte. A legpusztítóbb az első volt, 1944. december 6-án. Mindaddig a várost nem bombázták. Ekkor történt, hogy a Szálasi-kormány menekülése során Sopronba tette át székhelyét és december 6-án de. 10 órára országgyűlést hívott egybe a városháza nagytermébe. Ez váltotta ki az angolszász bombázók érdeklődését Sopron iránt. Pontosan 10 óraker meg is jelentek a város felett és célba vették a városházát, valamint a pályaudvarokat. A városházát nem találták el, a neki szánt bombák a Szt. György utca 1., 2., 3., 4., 6. és 7. sz. házak egyes részeit döntötték romba. A pályaudvarokat azonban pontosan eltalálták”. (SSz. 1960. 8.) *Molnár József* így írt erről a kérdésről: „A soproni ember 1944 decemberéig abban a hiszemben élt, hogy a szövetséges hatalmak vezérkarai tájékozva vannak arról, hogy a város lakossága antifasiszta és angolbarát. Az amerikai gépek fényes nappal röptek el a város fölött; a Fertő volt a tájékozódópontjuk ... Úgy tudtuk: osztrák és német hadfelszerelési centrumok megsemmisítése a harsi feladatuk. A soproni polgár barátságosan pislogott feljűk, és szíve mélyén jó munkát kívánt nekik. Amikor az országos szervek áttelepülésükkel megtömték Sopront, szinte varázsütésre változott meg a bombázógépekhez való viszonyunk ... az ellenség hírszerzői igen hamar felderítették: a [Lövér] szállóban¹ kellett a Pestről menekülő honatyákat elhelyezni ... A Lövér szálló akkori bérlője kezdte elhordani a szállóból a személyi tulajdonát képező értékeket biztonságosabb helyekre. Ennyi nyilas potentát egybeseregése után nem maradhat ki a szálló a bombázásból — mondotta ismerőseinek. A város dec. 6-án szenvedte el az első bombázást; ... a szálló csak később került sorra”. (SSz. 1970, 32.) Idézett szerzők közül senki sem tagadja, sőt mindegyik állítja, hogy a vasúti csomópont bombázása is célja volt a szövetségeseknek, de a fenti vélemények *valóban makacsul tartják magukat mindmáig*. Egyre inkább kibontakozik a vitákból, hogy ennek a korszaknak átélői, az események feljegyzői más véleményen vannak és más megállapításokra jutottak több esetben is, mint a „csupán” levéltári

¹ A mai SZOT Csepel Üdülő helyén állt az akkori Lövér-szálló!

forrásokat felhasználó kutatók. Erre is egy példa: „Többször visszatérő motívum ... hogy elsősorban a nyilasok ideözönlésének köszönhető Sopron többszöri bombázása. Ez a megállapítás csak részben, ill. áttételesen helytálló ... Sopront ... elsősorban földrajzi helyzete, a hadászati és stratégiai érdekek miatt bombázták”. (Szita i.m. SSz. 1980. 136.) Egy Sopron fölött is ledobott B/Hy/400 jelű angolszász röpcédula szövegét mindenestre érdemes alaposabban elemezni. Többek között ezt is írta: „Ma már nem lehet tovább színelni, hogy Magyarország békés elfoglaltságban él. A magyar ipar, közlekedési hálózat, *közigazgatási központok*, (kiemelés tőlem. H. I.) maga a főváros, részét képezik a német háborús gépezetnek. Tehát mindezt tehetetlené kell bombázni, éppúgy, mint bármely katonai fontossággal bíró célpontot Németországban”. (SSz. 1978. 121.)

Bognár Dezső kéri annak közlését, hogy cikkében a SSz. 1983, 310. lap 8. sorában említett Bónyai (Brüsztl) Ferenc nem viselt rendőrkapitányi rangot.

Munkatársaink:

Dr. Szabó Jenő író, Sopron, Madách u. 11.

Dr. Fried István tudományos főmunkatárs, Budapest, Országos Széchényi Könyvtár
Molnár László, a Központi Bányászati Múzeumi igazgatója, Sopron, Templom u. 2.

Tipity János ny. építészmérnök, 6721 Szeged, Madách u. 11.

Dr. Tompos Ernő ny. építészmérnök, Sopron, Táncsics u. 23.

Szájer József: általános iskolai igazgatóhelyettes

Dr. Hajnal János, a Legfelsőbb Bíróság tanácselnöke, 1113 Budapest, Ulászló u. 39.

Dr. Kiss Jenő egy. docens, 1052 Budapest, Pesti B. u. 1. ELTE, Magyar Nyelvtudományi Tanszék

Dr. Hiller István, a Központi Egyetemi Könyvtár főigazgatója, Sopron, Pf. 132.

Mastalirné Zádor Márta tudományos főmunkatárs, Sopron, EFE, Pf. 132.

Dr. Augusztinovicz Elemér ny. gimnáziumi igazgató, Sopron, Múzeum u. 10.

Dr. Kepecs József főosztályvezető-helyettes, 1111 Budapest, Budafoki út 59, Statisztikai Hivatal, Népszámlálás

Dr. Mollay Károly egyetemi tanár, 1118 Budapest, Kőbölkút u. 11.

Szita Szabolcs adjunktus, MSZMP Politikai Főiskolája, 1146 Budapest, Ajtósi

Dürer sor 19—21.

Bognár Dezső, a soproni Városszépítő Egyesület elnöke, Sopron, Május 1. tér 49.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

- Szabó, Jenő*: Geschichte des Ödenburger Stadtverschönerungsvereines. Zweite Periode (1946—1948; 1968—1983). II. Teil
- Fried, Stefan*: Eine pietistische Zeitschrift gottschedianischer Richtung in Ödenburg (1773)

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

- Molnár, Ladislaus*: Geschichte und Restaurierung des Denkmalgebäudes des Zentralen Bergbaumuseums in Ödenburg

Kleine Mitteilungen

- Tipity, Johann*: Schmiedeiserne Denkmäler aus Ödenburg I. Teil
- Tompos, Ernst*: Das Wappen der Bergbauerfamilie Freiseisen im Zentralen Bergbaumuseum zu Ödenburg
- Szájer, Josef**: Beginn des Volksschulunterrichts in Ödenburg (1945—46)
- Hajnal, Johann*: Erinnerung an Siegendorf ...
- Kiss, Jenő*: Das Kassabuch der Zunft in Mihályi (1838—1875)

Kulturelles Leben in Ödenburg

- Hiller, Stefan—Mastalir Zádor, Marthe*: Nachbarliche kulturelle Zusammenarbeit im Lichte von Publikationen
- Augusztinovicz, Elmar*: Desider Berecz 90jährig

Nekrologe

- Kepecs, Josef*: Der Statistiker Ludwig Thirring (1899—1983)

Bücherschau

- Mollay, Karl*: Sz. Burger, Alice (hg.): Die archäologischen Ergebnisse der Jahre 1976—1980. Archäologische Hefte I, Serie Nr. 30—34. Budapest, 1977—1981;
- Czeplédy, Helene* (hg.): Die archäologischen Ergebnisse des Jahres 1981. Archäologische Hefte I, Serie Nr. 35. Budapest, 1982 (ung.)
- Mollay, Karl*: Bellér, Béla: Kurze Geschichte der Ungarndeutschen. Budapest, 1981 (ung.)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az író-
gépen hiányzó jeleket, mint pl. *i, ú, I, Ű* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne
zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjegy-
gyel utalunk, pl. ... városokat.¹⁰

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küld-
jünk.

2. *A lapalji jegyzetek.* Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, fő-
leg pedig a főszöveget hitelesítő, igazoló pontos irodalmi utalások, pontos forrásjelze-
tek. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után kü-
lön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni
színeszet története 1841—1950. Sopron, 1960, 15. — A továbbiakban így Csatkai i.m.
32. (Ha ugyanannak a szerzőnek változtatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban
így: Csatkai: A soproni színeszet 43). Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar missilis levél: Ma-
gyar Nyelv 1925, 114—20. — A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város cí-
mere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Újságcikkre így: pl. A szerző neve: A cikk címe. Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idégen nyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése: A levéltári jelzet. — A soproni
állami levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SVL a városi, SVmL a vármegyei anyag.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesz-
tővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisírozta-
tásra alkalmas rajzot (térképvázlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni,
külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Irodájánál (1900. Budapest, V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj: évi 96.— Ft; félévre 48.—; példányonkénti eladási ár 24.— Ft.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levelezési cím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács V.B. Művelődési Osztálya

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szerzésével is támogassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Szabó Kálmán

Készült a Széchenyi Nyomda Soproni üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

84. 1487 — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

HU ISSN 0133—0748

Soproni Szemle
Kötelesség

SOPRONI SZEMLE

Kötelesség

XXVIII. évfolyam 1984. 2. szám

SOPRON

SOPRONI SZEMLE

A soproni Városi Tanács és a Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata

Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR,
HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő,
HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, NYESÓ IMRE

Tartalomjegyzék

Lap

<u>Hárs József</u> : A Soproni Ünnepi Hetek előzményei I. rész	97
<u>Vesterházu Sándor</u> : 125 éves a soproni állami távíróállomás (1855—1980)	117

Helytörténetírásunk időszerű kérdései

<u>Mészáros Gyula</u> : A fertői vitorlás- és üdülőtelep használatáról és üzemeltetéséről szóló tanácsrendelet	130
<u>Grosina, Helmut</u> : A Fertő burgenlandi részének fejlesztése	134

Kisebbségi közlemények

<u>Tipity János</u> : Soproni kovácsoltvas- emlékek II. rész	144
<u>Csanády Etele</u> : Adatok a soproni hegyvidék kiránduló útjairól	152
<u>Hunyadi Zoltán</u> : Elkészett rekviem	159
<u>Unger Mátyás</u> : Emlékbeszéd a volt soproni ev. tanítóképző alapításának 125. évfordulóján	162
<u>Király Tibor</u> : Sopron a filatéliában (Első közlemény)	166
<u>Mollay Károly</u> : Népi hiedelmeink kutatása	169
<u>Bezzegh László</u> : Hozzászólás Hárs József „1944-ben készült légifelvétel Sopronról” című cikkéhez	170
<u>Tompa Károly</u> : A soproni egyetem mártírjai emlékhelyének felavatása	172

Sopron kulturális élete

<u>Kovács László</u> : Megnyitó Wágner Ferenc budapesti fotókiállításán	176
---	-----

Megemlékezések

<u>Pósfai János</u> : Bakó Józsefről	180
<u>Jávor Ottó</u> : Könya Lajosról	184
<u>Hiller István</u> : Augusztinovicz Elemér (1904—1984)	187

Soproni könyvespolc

<u>Mollay Erzsébet</u> : Carolus Clusius: Fungorum in Pannoniis observatorum brevis historia et Codex Clusii. Mit Beiträgen von einer internationalen Autorengemeinschaft. Hg. von Stephan A. Aumüller und József Jeanplong. Budapest, Akadémiai Kiadó—Graz, Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, 1983	189
<u>Metzl János</u> : Antalffy Gyula: Reformkori városrajzok. Budapest, 1982	191

Munkatársaink

192

Inhaltsverzeichnis

192

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

1984

XXXVIII. ÉVFOLYAM

2. SZÁM

Hárs József:

A Soproni Ünnepi Hetek előzményei*

I. rész

I. Ezerkilencszázhuszonkilenc őszén, Győri Hét címen, szervezkedésbe kezdett Győr Baráti Köre. A meghirdetett eseménysorozat lényege „... a város szellemi életének, szellemi képességének, speciális kultúrájának seregszemléje”. Programját akár ma is vállalhatnánk: a múlt és a jelen tárgyainak bemutatásától, az ipar és kereskedelem napjától zenei megmozdulásokig, tudományos előadásoktól sportversenyekig minden ma megszokott rendezvény helyet kapott benne. Az előkészületek csúcspontján az egész város összefogásáról cikkeztek, s az ünnepek két-háromévenkénti megismétlésére számítottak. A szép terv azonban, a korra jellemző szalmalángos lelkesedés elmúltával, rövidesen lekerült a napirendről.¹

Érthető a Gy. H. cikkírójának nosztalgiája, mikor Ünnepi Játékok Sopronban címmel számol be a sokszor szidott, máskor irigyelt szomszéd 1932. szept. 3—11-ig megvalósítandó kezdeményezéséről,² amelyre már az akkor újdonság-számba menő filléres vonatokat is lekötötték. Negyedikére hármát, nyolcadikára négyet és tizenegyedikére ötöt. Mivel néhány nappal előbb vált véglegessé a rendezvény dátuma, feltételezhetjük, hogy az átszilázott hír eredetijét a rendező küldte be a szerkesztőségbe. (Így jártak el pl. a szegediek is. Fennmaradt egy 1935. aug. 13-ról keltezett sokszorosított hír-fogalmazványuk, szíves felhasználásra, magyar nyelven, az Oe. Ztg.-nak címezve, ld. Soproni Liszt Ferenc Múzeum, Thier-anyag: Soproni Zeneegyesület feliratú dobozát). Vajon mi volt ez?

Parragi jegyzi le a Svm.-ben 1932. szept. 4-én, hogy pár évvel azelőtt „néhány örökös soproni tervkovácsolónak” az az ötlete támadt, hogy elő kellene adni Haydn oratóriumát, A Teremtést, a Városház téren. A terv megvalósításába csak egy ember mert belefogni: Kóh Ferenc, a fáradhatatlan rendező és énekes, nemkülönben: igen dicsért szőlősgazda (ekkoriban édesanyjánál lakik Templom u. 16. sz. alatt, életrajzát ld. SSz. 1961, 268—269.). Persze nem minden előzmény nélkül. Sikerekkel és fiaskókkal a háta mögött.

Az ő rendezése volt, a beharangozó cikk stílusából és saját későbbi nyilatkozatából! (S. H. 1932. jún. 19.) következtethetően, az 1928. aug. 19-én, va-

*A főszövegben és a lábjegyzetekben többször előforduló újságcímek rövidítései: Győri Hírlap = Gy. H.; Oedenburger Zeitung = Oe. Ztg.; Soproni Hírlap = S. H.; Sopronvármegye = Svm.

1 A folyamat: Gy. H. 1929. okt. 27. (az ötlet); uo. nov. 10. (helyeslés); uo. nov. 24. (továblépés); uo. 1930. jan. 10. (az iparosság esatlakozása); uo. febr. 20. (a csúcs); uo. márc. 27. (az elhalasztásról). Győr Barátainak Köréről (névsorral): Gy. H. 1929. okt. 27.

2 Gy. H. 1932. aug. 11.

sárnap este 9 órára meghirdetett, de „súlyos akadályok miatt ... végleg” elmaradt nemzetközi tűzijáték, amely Niagara-zuhaton, pálmaágon és glórián kívül még monstre hangversenyt is ígért a Panoráma útra invitált közönség számára, 3—1 P-s áron. (A sorrend érdekes reklámfogás: rangot ad egy rendezvénynek a magasabb belépődíj, rögtön utána azonban megnyugtat a könnyebben kifizethető alacsonyabb. Ne feledjük: 1 P a menü ára kisebb vendéglőkben.) A soproni egyesített zenekarok és a hazai, valamint külföldi pirotechnikai cégek produkciójára elővételben 20% engedménnyel lehetett jegyet vásárolni a „dohánytőzsdékben, papírkereskedésekben és cukrászdákban”, de mozgó jegyárusok is lehettek, legalábbis erre utal az elmaradást bejelentő hír egyik mondata.³

Még tmem annyira Kóh, hanem inkább Struglitz József karanagy (1892—1956, SSz. 1956, 383—385) érdeme a Soproni templomi ének- és zenekar megalakulása 1929-ben. Ez az együttes a S. H. 1929. okt. 13-án kelt tudósítása szerint városunk vezetőinek védnöksége alatt kezdte működését. (Nem szüntette meg az 1906 óta ugyanabban a munkakörben tevékenykedő kis létszámú Concordia férfikart, melynek hosszabb idő óta ugyancsak Struglitz volt a vezetője. A hajdani üvegesinas 1919. ápr. 1-től dolgozott az egyháznak, 1923. dec. 4-én tette le a kántori vizsgát, 1925. jan. 31-én választották meg karnagynak, a város mint kegyúr az 1932. dec. 14-i 169. sz. közgyűlési határozattal vállalta át járandóságainak fizetését, s a XI. fizetési osztályba sorolta. A határozatban Struglitz működésének egyhangú elismerése tükröződik.) Általában a Szent Mihály-, illetve a Dóm-templom egyházi szertartásain szerepelt, majd hamarosan önálló, nagy feladatokra is vállalkozott.

Kóh évekig az énekkar (nem bejegyzett egyesület!) ügyvezetője és egyik szólistája volt, míg össze nem különbözött Struglitzékkal. Volt valami homok- és kavicsbánya telepengedély-ügyük már 1934-ben (polgm. iratok 8182, 9005/1934.), majd 1936-ban (egy kihágás, polgm. iratok 1074/1936.) és 1938—39-ben (polgm. iratok 22 868/938. és 2964/939.) Ilyen háttér előtt talán nem váratlan Kóh cikke a S. H. 1938. ápr. 26-i számában: „Ez így nem mehet tovább, szakképzett vezetőt a katolikus egyházzene élére”. A válasz uo. ápr. 27-én jelent meg Bűrchner prépost és Borsitzky kanonok aláírásával. Megétközéssel olvasták Kóh támadását, mert addig semmi panasz se volt az énekkar működése ellen, nem zavarta ezt a Szent Mihály-templom és a Dóm szertartásrendje sem. „Nagyon sajnáljuk, hogy Kóh Ferenc úr egy idő óta elvonta tőle közreműködését ...”⁴

Az énekkar tagjait volt honnan válogatni. Jellemző a kor zene- és énekkultúrájára, hogy a tősgyökeres, de távolról sem csak a szűk vezető rétegbe sorolható helybéli familiák némelyikének — a Gálos (Grasl), Mollay, Mühl, Thier családok példák erre — szinte valamennyi felnőtt tagja aktívan muzsi-

3 A beharangozó cikk: S. H. 1928. aug. 15., szerda; az elmaradásról uo. aug. 22., a Napi Hírek-rovatban. Kóh visszaemlékezése: S. H. 1932. jún. 19. A mozgó jegyárusokról: S. H. 1928. aug. 22. Kóh ezt a módszert hasonló rendezvényen 1935-ben is alkalmazta.

4 Kóh nem volt éppen békés természetű. Elterjedt róla, hogy amerikai párbajt vívott, s ezért kell magas sarkú cipőt hordania. Ezt a Felsődunántúli Hétfői Újság 1932. szept. 5-i számában, egy interjúban, tagadja: „Még katonai szolgálatteljesítem során mint műszaki tisztnek egy robbanásnál sérülés érte a lábamat” — magyarázza. A párbajt különben karddal intézte volna el, teszi hozzá. Struglitzné és Kóh mint „közkereseti társaság” homokbányát bérelt a városplébánia Pozsonyi uti földtulajdonán, azonban a területet a Katolikus Konvent — temetőbővítésre — meg kívánta venni. Papp Kálmán városplébános 1937. dec. 30-án utasította a bérlőket, hogy hagyjanak fel a kitermeléssel és töltsék föl a bányát, de a több szabálytalansággal tarkított termelést még 1938. febr. 17-én, sőt okt. 23-án is észlelik a hatóságok.

kált. Érdekes a Thier család szereplése. Thier Antal zenetanító (szül. 1879), T. Ferenc karnagy (szül. 1910), T. Károly hegedűs (szül. 1905), T. Róbert Károly (szül. 1889) ugyancsak hegedűs e korszakban együtt kamatoztatják zenei tudásukat, amelyet mind magánúton szereztek. A listáról hiányzik T. László (1898—1960), aki a némafilmek korában a Városi Mozi zongoristája volt (SSz. 1960, 374—376.). Mühlék kamarazenéléséről ld. SSz. 1977, 352. A Struglitz-cal rokonságban lévő Mollay családról: „Mollay Irma, Anna és Tilda (valamint Buresch-Barlai Lajosné Mollay Lujza) a nagynénjeim, édesapám testvérei

1. Kóh Ferenc 1934 körül

voltak. A Zeneegyesületben is, a Szent Mihály-templom énekkarában is rendszeresen énekeltek (az utóbbiban még nagyapám, M. János és jómagam is énekeltem, amíg Sopronban voltam)”. Így emlékezik vissza Mollay Károly (1982. márc. 16.). A Buresch-féle zeneiskoláról ld. a SSz. 1960, 375. lapját. És végül: egy Gálos ma is tagja a szimfonikus zenekarnak. A harmincas években sűrűn említett Gálos József (tenor), ma temetéseken hallható.⁵

⁵ Ld. az 1932. szept. 3—11-i rendezvényekre kiadott műsorban a kórus és zenekar névsorát (a soproni Liszt F. Múzeum kéziratárában, a Wrchovszky-gyűjteményben őrzött egyik példányban a zeneegyesületi tagok megjelölésével. Wrchovszky-ról ld. a 29. sz. jegyzetet!) és Molnár Imre (szerk.): A magyar muzsika könyve. Bp., 1936, 632 lap. Ebben az utóbbiban az jelent meg, amit a szereplők önmagukról beküldtek, ezért többen, szerénységből, kimaradtak.

Ennek megfelelően sokan fogadták szívesen a szervezett közös éneklés lehetőségét. Erre falun is megvolt az igény. Éppen 1930. ápr. 9-én alakult meg az Országos Magyar Dalosszövetség soproni kerülete, lehetőséget adva Kapuvár, Csorna, Hegykő stb. dalosainak arra, hogy „bokrétaival” vagy anélkül Sopronban lépjenek föl megyei találkozóikon.⁶

Nem lépett be a szövetségbe a soproni operagárda, ez az új együttes, amely már teljesen Kóh Ferenc műve. A (b. d.) szignó mögött rejtőző Berecz Dezső írja reggeli lapunk Színház című rovatában, 1930. okt. 12-én: „Kétkedve hallottuk ezelőtt két hónappal, hogy Sopronban operagárda alakult, s hogy már készül is a Rigoletto előadására”. A cikk voltaképpen beszámoló erről a telt ház előtt sikeresen lezajlott bemutakozásról, amelynek mindössze egy fővárosi vendége volt, az Operaház neves hőstenorja: Somló József.⁷

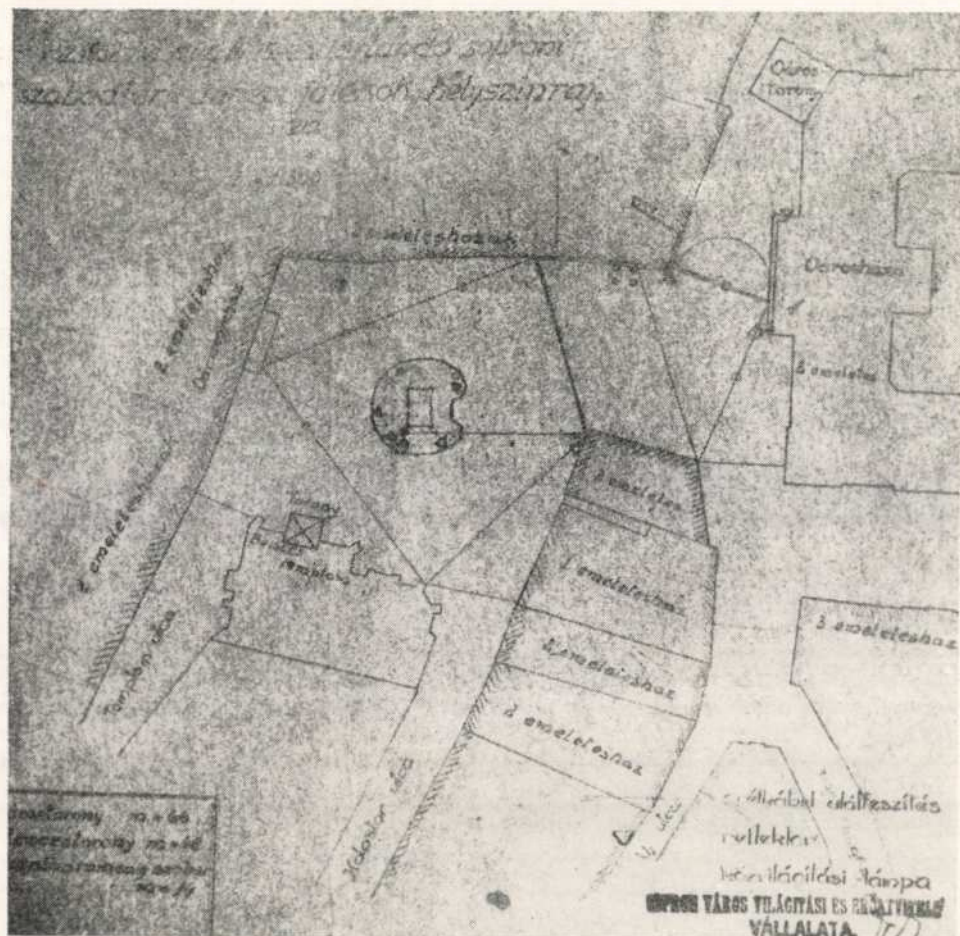
A mantuai csapszék díszletei közül a Gambrinus éttermébe mentek át a szereplők, s vacsora közben terveket szövögettek bérletsorozatról, vendégszerzésekről. Farsangon A sevillai borbélyt, később a Hunyadi Lászlót szerették volna színre vinni, s Verdi és Rossini művével vidéki turnéra indultak volna. Sajnos azonban a közeli Győr színháza tűzveszélyes, a szombathelyit éppen lebontották — nyilatkozták fehér asztal mellől —, itt Székesfehérvár, Kaposvár, Pécs „stb.” szintén szóba került. Dehát az amatőr társulatot itt-honról kimozdítani még akkor is nagy feladat lett volna, ha az említett városok színészei örmel fogadják hívatlan vetélytársaikat. Hogy mit jelentett betörni mások „vadászterületére”, lemérhetjük azon az indulatos cikken, amelyet egy Blau Miklós nevezetű visegrádi polgár próbálkozása ellenében jelentettek meg a S. H. 1934. aug. 3-i számában. Goldmark szabadtéri megünneplése Sopronban? A „város semmi szín alatt nem fog engedélyt adni” olyan idegen alkalmi rendezéseknek, melyek a színházat és más városi érdekeket sértenek. A kísérletet visszaverték, mint ahogy ez lett volna a sorsa más városokban is. Persze nemcsak ennek. Kóhéknak sem sikerült a Cigánybáró 1933. júl. 8-i szombathelyi előadásába kórusként bekéredzkedniök. Ott is lehettek más érdekek. A szombathelyi Cigánybáróról talán kísérleti léggömbként jelent meg az Oe. Ztg. 1933. jún. 8-i cikke: „Festspiele in Kőszeg und Szombathely”. Júliusban és augusztusban zajlik majd le. „Zur Aufführung gelangen unter Mitwirkung der Oedenburger Operngarde, welche bekanntlich unter der Leitung des Tenoristen Franz Kóh steht, einige Opern, u.a. Der Barbier von Sevilla, Bajazzo und Rigoletto ...” És a másik: a Svm. 1933. jún. 7-én világgá

6 A szövetség alakulásáról ld. S. H. 1930. márc. 27. és Svm. 1930. ápr. 10., ill. Molnár Imre i. m. Továbbá: „A dalosok hajlandók a megyei dalosversenyeket állandóan Sopronban rendezni” (Dr. Czillinger József főszolgabíró, a megyei dalosszövetség ügyvezető elnöke nyilatkozik). Svm. 1932. jún. 17. Egy rendezvényükről: „Harminc dalosegyesület vesz részt a június tizediki soproni dalosversenyen”. S. H. 1934. máj. 27. (De a színházban és az Új u. 28. sz. alatti Kath. Körben, du. — szabadon választott műsorral — az Erzsébet-kertben.); „1200 sopronmegyei dalos impozáns felvonulása”. S. H. 1934. jún. 12. (Drága volt az Erzsébet-kerti Kioszk. A vörösbor literje 1,60, a fehéré 1,30 P.) A háttér: „A dal fejlesztését és ápolását szolgálja a 65 községben levő 72 dalárda, amelynek tagjainak száma 1350”. (112 községe van a vármegyének.) Soproni Elek: A kultúrsarok gondjai. Sopronvármegye szociális és gazdasági viszonyainak feltárása. Bp., 1940. 231. lap.

7 A bemutakozásról néhány kevésbé sikerült fénykép található Wrchovszky Károly gyűjteményében. Újságcikkek: Oe. Ztg. 1930. szept. 11. és 17., okt. 14.; S. H. 1930. szept. 16. stb. Somló Józsefről: Zenei Lexikon. Bp., 1975, 433. lap. Dillmann vezényelt, a főbb szereplők: H. Dessewffy Bella (Gilda), Kóh Ferenc (Rigoletto, tehát ezúttal bariton), Roisz Károly (Sparafucile). Gálos (Grasl) József énekelte Borsa Matteo szerepét.

kürtöli, hogy a soproni operagárdát Szombathelyre, az ünnepi játékokra hívják vendégszerezni. A cikk szerint megbeszélés lesz. Szombathely erről azonban mit sem tud: a Berzsenyiről elnevezett megyei könyvtár 1932. nov. 17-én leszögezi: „Ami a soproni Operakórust illeti — a korabeli sajtóban szereplésére nincs utalás”. Helyette a budapesti Városi Színház kórusa működik közre.⁸

Az 1930. évi bemutatkozást egyelőre csak a Rigoletto ismétlése követte, 1931. ápr. 12-én, most egy Bécsben tanuló, de soproni tenorral, Friedl Józseffel.⁹

⁸ A Gambrinusbeli bankett és tervezetek: S. H. 1930. okt. 14. A turnéről uo. okt. 21. A szevillai borbély-ról: Oe. Ztg. 1931. febr. 14. (Roisz megbetegedett a rossz idő miatt, s nem vállalja Basillo szerepét). Operaelőadások a városi színházban: S. H. 1931. márc. 24. Szombathelyről vő. a 48. sz. jegyzetét.

⁹ Kárpáti Alexander: Das erste Auftreten des Opersängers Josef Friedl. Oe. Ztg. 1931. ápr. 14. (Soproni gazdapolgár fia, a bécsi zeneakadémián tanul.) A bemutatkozás ápr. 12-én volt, az ifjúság számára is megrendezték. A S. H. 1931. ápr. 14-i számában (b. d.) szerint Friedl hangja „még művelésre szorul”, muzikáltsága „még a lámpaláz leszámításával sem volt kielégítő”.

Hiába a lelkes éneklés, pénz nélkül sem sorozatot, sem egyre magasabb színvonalat nem lehet biztosítani. Először 1932. jún. 19-én reménykedik Kóh a S. H. nyilvánossága előtt abban, hogy „az illető faktorok nézetei megváltak”, s ezentúl már támogatni fogják kezdeményezéseit.

A legsúlyosabb nehézséget mégsem ez, hanem a zenekar megszervezése jelentette. A fennállásának századik évfordulóját ekkoriban ünneplő Zeneegyesület mint ilyen, meglehetősen mereven elzárkózott az olasz operától. Az első áttörés — nem számítva Rossini Tell Vilmosának nyitányát (1941) — jószerint csak a hatvanas években következett be. A leventék vagy a Concordia és a Hadastyán Egylet zenekara fáklyásmenet kíséretére, sőt toronyzenére is alkalmas lehetett (1928. aug. 19-én meg is teszik), de már csak a vonósok hiánya miatt sem vállalkozhattak arra, hogy a zenekari árokba üljenek. Maradt egy szervezett erő: az itt állomásozó 5. gyalogezred zenekara. Ők például az 1929—30-i szezonban is több szimfonikus hangversenyt adtak Dillmann Antal vezényletével, s ez nemcsak fúvószenekari átiratokat jelent. Kissé testes, de annál mozgékonyabb vezetőjük korábban Ausztria és Magyarország több városában mint színházi karnagy működött, s élt még benne elég vállalkozó kedv.¹⁰

Ez a zenekar azonban túlságosan kis létszámú volt Kóh nagyratörő terveihez képest. Megmutatkozott ez már A Teremtés Struglitz vezényelte 1930. évi előadásán. Hetekkel az ápr. 6-i hangverseny előtt keretes hirdetésben olvasható, hogy a szereplők „a Sopronvárosi Templomi Énekkar kibővített [kiemelés tőlem] ének- és zenekara és az 5. honvédgyalogezred teljes zenekara”. Jegyeket a könyvkereskedések árultak, de — az előadás napján — a helyszínen is lehetett vásárolni, a német nyelvű szöveggel együtt. A Schwarz-könyvesbolt kirakatában (akkor Várkerület 67., ma Lenin krt. 68.) Thier László Haydn-, Mozart- és Beethoven-émlékeket állított ki saját gyűjteményéből. A S. H. nem mulasztja el figyelmeztetni a kellően előkészített közönséget arra, hogy „az ülőhelyeket jóval 5 előtt elfoglalni szíveskedjenek”, mert a kezdés után a templom ajtajait lezárják.

F. Gy.-nek (Flórián György?, vö. Soproni Füzetek '80, 183.) a S. H.-ban előadók közül „Fleischhacker Fanny gyönyörű csengésű szopránja (Gábrriel), 1930. ápr. 9-én, szerdán az első lapon közölt kritikája szerint kiemelkedett az nagyszerűen álltak meg helyüket Buresch [A]lajosné (Éva),¹¹ Kóh Ferenc kellemes hangú tenorista (Uriel), Roisz Károly¹² (Ráfael) és vitéz Szakvály Károly (Ádám) jeles basszisták. A rossz idő ellenére a hallgatóság a templomot teljesen megtöltötte ...” A rossz idő részben a —3 fok körüli éjszakai fagyokat, részben éppen a vasárnapi esemény reggelétől másnapig tartó nagy esőzést jelentette.¹³ (A nem fűthető templomban a szereplőknek és a közönségnek ez

10 Deményi (Dillmann) Antal Szombathelyen született 1893-ban, ld. Molnár Imre 1. m. 364. lap. A katonazenekar 1941 nyarán hangversenyezett utoljára — frontra indulása előtt — az Erzsébet-kertben (minden sze. és szo., S. H. 1911. jún. 1.). A következő nyáron a leventezzenekar pótolta: S. H. 1942. máj. 14.

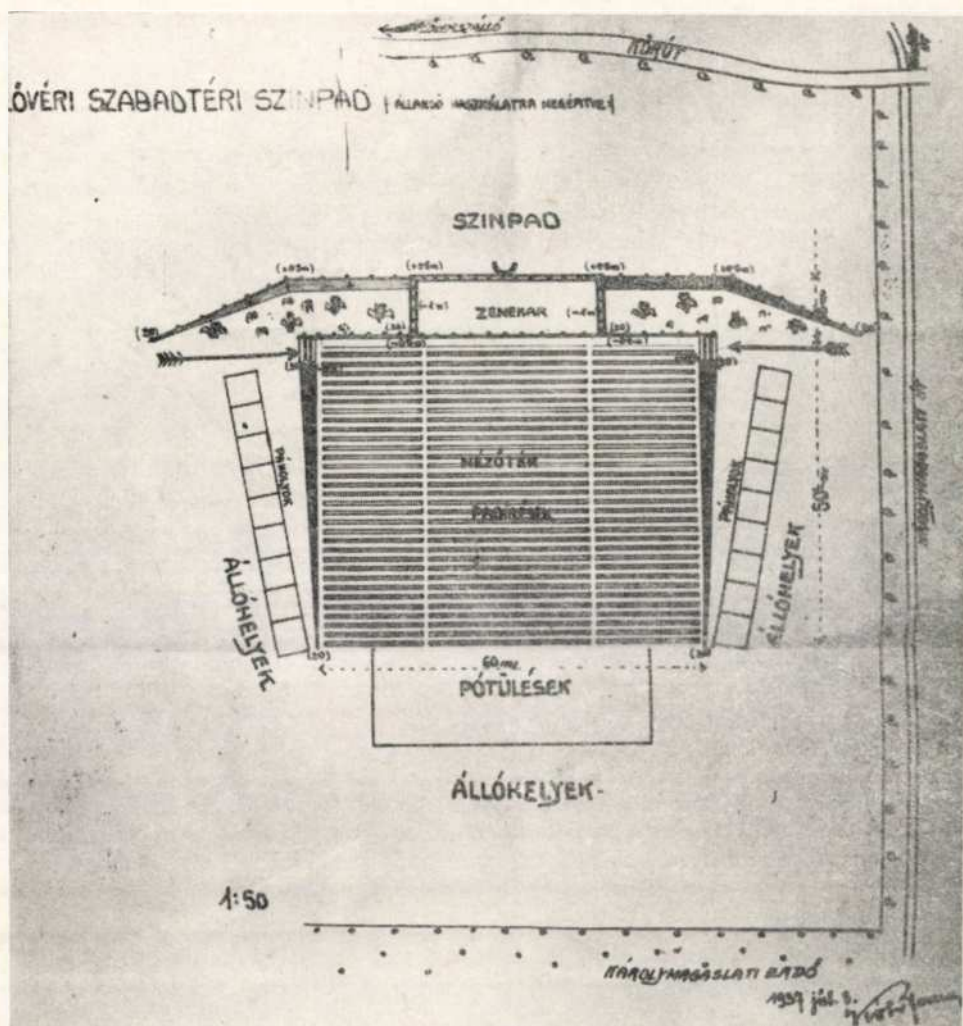
11 Buresch (1937 óta Barlai) Lajos sörgyári könyvelő felesége, sz. Mollay Lujza, szerénységből maradt ki Molnár Imre 1. m.-ből, hiszen annyira szép volt a hangja, hogy a város ki akarta taníttatni (lánya, Barlai Margit ny. zongoratanárnő visszaemlékezése 1982. jún. 16.).

12 Roisz Károly, aki testvére R. Vilmos festőművésznék (róla ld. SSz. 1980, 270—276), a Wrchovszky-gyűjteményben őrzött meghívó szerint 1933. jún. 2-án búcsúzott soproni barátaitól, mert Budapestre helyezték. 1940-ben ismét szerepel itthon, zeneegyleti rendezvényen.

13 Az időjárásról ld. a szőlészeti és borászati szakiskola közleményeit a S. H.-ban 1930. márc. 29., 30., ápr. 2., 3., 4., 5., 6., 8. Ez utóbbiban: „Vasárnap reggeltől tegnap [hétfő] délig 42,6 mm csapadék esett”.

egyaránt nagy megpróbáltatás.) Mégis jó kellett, hogy legyen az előadás, mert a kritikus további hasonlókra biztat, s már az egyik kétórás próba fültanúja is telve van lelkesedéssel.¹⁴

Ezt bizonyítja Kárpáti Sándornak az Oe. Ztg.-ban megjelentetett szakszerű és tárgyilagos cikke, amelyben „fast restlose Wiedergabe” (majdnem maradék-

tan visszaadás)-ról ír (1930. ápr. 9.). A karnagyról mint figyelemre méltó zeneiséggel megáldott östehetségről főként azt állapítja meg, hogy együttesének tántoríthatatlanul célratörő vezetője, aki a partitúra legszövevényesebb részeinek megszólaltatásakor is magától értetődő biztonsággal int be kórusnak, szólistáknak, zenekarnak egyaránt. Igaz, a bemutatót háromhavi komoly fel-

¹⁴ A próbáról: „Haydn József nagy oratóriuma: A Teremtés”. S. H. 1930. ápr. 1. („Évek óta vártunk rá és várjuk vágyva és szomjúsággal április 6-át”).

készülés előzte meg, s végül is mindenki tehetsége legjavát nyújthatta. Annak ellenére, hogy a főpróba előző délután volt, 50 filléres helyárakkal, az előadásra minden ülőhely elkelt, az állóhelyek nagyrésze szintén. A rendezőség már azon gondolkodott, hogy pótszékeket állít be. A nagy esemény társadalmi visszhangjára jellemző az a kis anekdóta, amit R. B. (Rudolf Becht = Becht Rezső?) jegyzett föl ugyanebben a számban: „Noch etwas Liebes. In diesen Tagen fragt ein Lehrer in der Schule: Na Pepperl, kannst du mir sagen, wer das Werk der Schöpfung vollbrachte? — Der Herr Struglitz!“¹⁵

Az előadás még, szándéka szerint legalábbis, megmaradt az egyház keretei között. Elsősorban a hagyomány megszabta helyről van szó (Oe. Ztg. 1930. ápr. 9. 3. lap): „... und die aufwärtsstrebenden Bogen und Pilaster schneidet der Chor in der Mitte durch und dort glänzen viele helle Lichter und Augen und eine Gestalt ragt hoch über Köpfe und Geigen und die hoheitsvolle Orgel schaut ernst herab“. Ez az előadás képe fenn a kóruson.

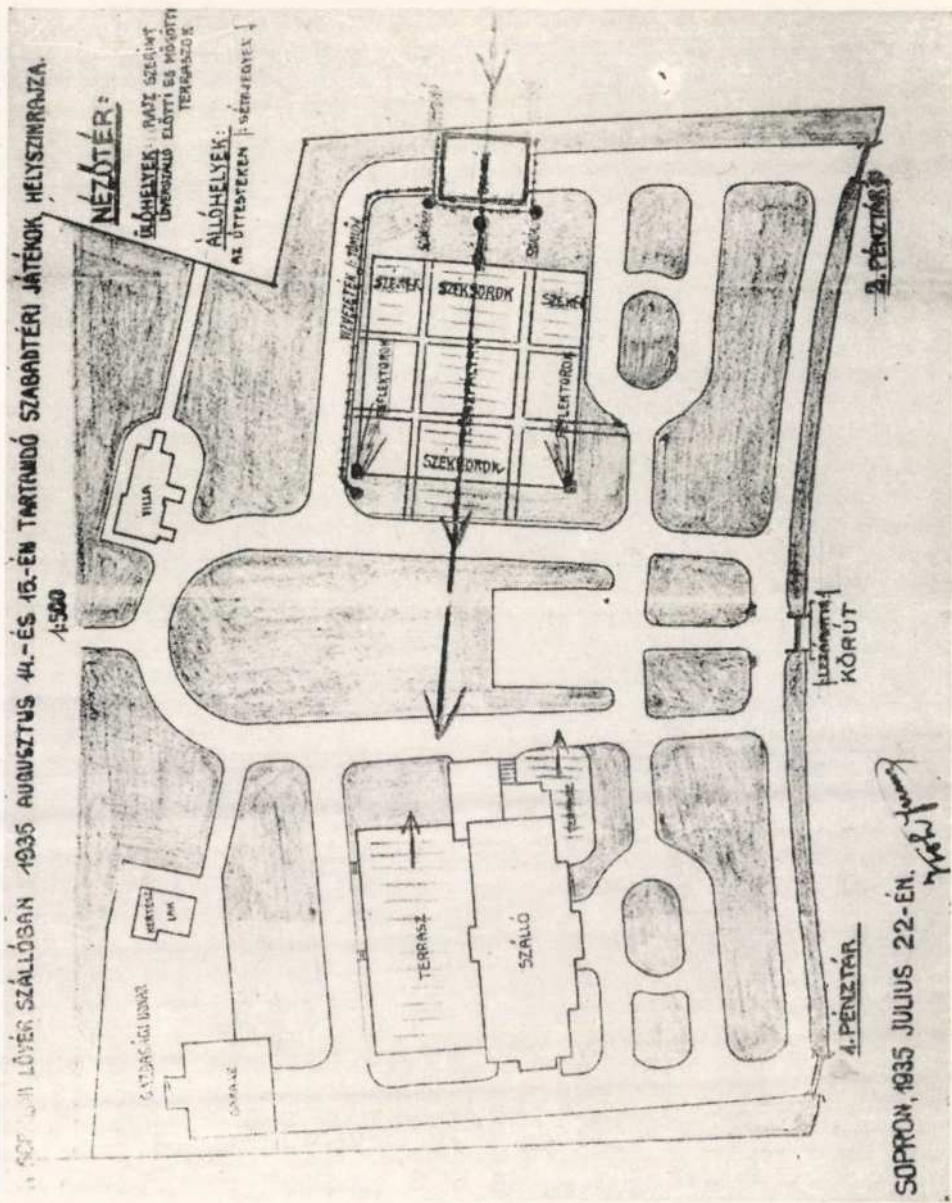
Az együttesnek a szentélybe helyezése nemcsak egyházi szempontból lett volna szokatlan, annak technikai akadályai is voltak. Az énekár számára elég nagy dobogóra lett volna szükség, s a recitativók kísérésére a távoli orgona helyett a hordozható harmóniumra. Kedvezőbb a helyzet az evangélikus templomban, ahol a lezárt orgonarész az ajtók kitámasztásával, s az első emeleti erkély tetszőleges mértékű igénybevételével félkaréjszerűen megtoldható. Ezt később (1941, 1942) a Zeneegyesület ki is használta Bach Máté-passiójának előadásakor. Struglitzék 1930-ban ott nem hangversenyezhettek, mert a templomot éppen akkor renoválták (csak ősszel, okt. 5-én, nyitották meg újból). A Dóm kórusa még kisebb; inkább maradtak megszokott helyükön. Nem tudjuk, hogy hányan szorongtak fenn a zenélésre kijelölt helyen, de ilyen produkciót a karnagy a háború után is (nem kevésbé kényszerhelyzetben) rendezett ottan.¹⁶

2. A soproniak Haydn születésének 200. évfordulóját 1932. jún. 11-én, szombaton este 8 órakor (a meghívó szerint 12-én!) A Teremtés újbóli, Szent Mihály-templombeli előadásával ünnepelték meg. (A nyilvános főpróba most is előző este volt.) Nem úgy mint Kismartonban (Eisenstadt), ahol márc. 31. (a mester születésének valószínű napja) és ápr. 6. között nagyszabású ünnepségeket tartottak, országos hírű művészekkel¹⁷. Sopronban a háromrészes mű két szópránszerepét Horváthné Dessewfy Bella zeneiskolai énektanárnő, a tenorszólót Kóh Ferenc, a két basszusszerepét pedig Roisz Károly magántisztviselő (Deák tér 54.) énekelte a Sopronvárosi Templomi Énekkar, a Concordia-dalegylet a katonazenekar és a hozzá csatlakozó helyi zenészek, összesen kb. 150 fő élén. Ekkora együttes már nem férhetett úgy el a kóruson,

¹⁵ Kárpáti, Alexander: „Die Aufführung der Schöpfung [sic!] in der Oedenburger Sankt Michaeliskirche“. Oe. Ztg. 1930. ápr. 9. 1. lapon. Uo. a 3. lapon, az Oedenburger Nachrichten c. rovatban „Die Schöpfung“ címen értekezik komolyan R. B., majd — „csillag- alatt — közel az anekdotát („Még egy kedves apróság. Ezekben a napokban a tanító megkérdezi az iskoláos: — No Szepl, meg tudod nekem mondani, ki vitte végbe a teremtést? — A Struglitz úr!“)

¹⁶ Csatka Endre: A soproni zenei művelődés 1848—1950. A SZ. kiadványainak új sorozata 4. sz. Sopron, 1962. 67. lap: „még 1941 nyarán adták Bach h-moll miséjét“. Ez elírás, a bemutató máj. 14-én volt (ld. S. H. 1944. máj. 7. és 16.). A Máté-passió bemutatása és ismétlése: 1941. jún. 1. (pünkösdvas.), ill. 1942. máj. 25. (pünkösdhétfő), ld. S. H. 1941. máj. 22., 25., jún. 4. és 1942. máj. 17., 24. Mindkétszer az ev. templomban, bérleti hangversenyként. Az ev. templom 1930. évi renoválása utáni megnyitására meghívó a Wrchovszky-gyűjteményben (A soproni Liszt F. Múz. Kézirattára HA 2 jelű doboz II. Soproni Zeneegyesület és Zeneiskola).

¹⁷ Haydn művének soproni bemutatójáról ld. Csatka Endre: Haydn Teremtés c. oratóriumának első soproni előadása 1804-ben. SSz. 1958, 154. és Csatka Endre: Haydn Teremtés c. oratóriumának kismartoni vonatkozásai. SSz. 1959, 162.

mint az előző alkalommal; Struglitz karnagy — tudomásunk szerint első ízben — a kivilágított szentélyben helyezte el őket (rajta van a meghívón). Ez a kis lépés a felszentelt hely profán hangversenyteremmé alakítása felé — kezdeményezője talán Kóh Ferenc, az énekkar ügyvezetője — érzékenyen érintette az egyházat. Borsitzky Oszkár kanonok, annak ellenére, hogy maga is szerepelgető muzikus, sőt zeneszerző és -tudós, szükségesnek tartotta bevezető előadásában felhívni a „megértő közönség” figyelmét, hogy ne tapsol-

janak a végén (S. H. 1932. jún. 14.). Ezt még gróf Bethlen Margit, a volt miniszterelnök felesége, se tudja sóhaj nélkül tudomásul venni (Pesti Napló-beli cikkét idézi a Svm. 1933. ápr. 4-én). Göröngyös út vezet Haydnnek 1982-ben, az evangélikus templomban előadott Harmónia-miséjéig, amelynek utolsó részét, a fergeteges taps hatására, újból eljátszották. (A taps elmaradását igazolják Bach Máté-passiójának 1941. jún. 1-i és 1942. máj. 25-i előadásáról, illetve H-moll miséjének 1944. máj. 14-i bemutatójáról írt beszámolók.)¹⁸

Sajnos ezúttal nem volt telt ház, de egyébként olyan jól sikerült a hangverseny, hogy Bauer Nándor tanító, kórustag, a S. H. 1932. jún. 18-i számában javasolja, ismételjék meg szabadtéren, a városháza előtt.

Hiszen éppen ezen munkálkodik Kóh Ferenc. „Megmutatjuk — írja —, hogy Sopron, a zeneváros, saját erejéből is tud Haydn-emlékünnepet rendezni”. Azt szeretné elérni, hogy hivatalos városi rendezvény legyen belőle¹⁹. A Svm. egyelőre lelkesedik (1932. júl. 7.): „Grandiózus daljátékok lesznek augusztus 14-én és 15-én Sopronban”. Rossz idő esetén a Szent Mihály-templomban, „ahol 3500 ember elfér”. Ellenvélemény ezúttal a S. H.-ban olvasható „Utazás Haydn, a soproni zeneélet és a szabadtéri előadás körül” címmel (1932. jún. 23.). „Zenebarát” szerint a közönségnek a látványosság kell — pl. elefántok a Hohe Wartén rendezett Aidában —, nem a túlságosan „intim” A Teremtés.

Kóh a polgármesterhez benyújtott első folyamodványában, júl. 12-én, így fogalmaz: „Évekkel ezelőtti próbálgatásunk sok akadályba ütközött, míg végre sikerült ezen nehézségeket leküzdeni és tervünk megvalósítását oly stádiumba hozni, hogy a minden évben rendszeresítendő Soproni Ünnepi Játékok premierjét 1932. augusztus 14. és 15-én megtarthatjuk”. Van mecénásuk (valószínűleg az 1930. évi előadás védnöke, Esterházy Pál herceg), aki „a művészi beállítás” anyagi garanciáját vállalta, így csak a propagandára fordítandó 800—1000 P-t kéri segélyként a várostól.

Kóh a júl. 30-i, szombati összpróbán a kórossal, aug. 2-án a város vezetőivel, 4-én pedig — a sajtó útján — a közönséggel közli, hogy a dátumok helyesbitésére kényszerül: a hónap végén a fővárosban folytatott tárgyalásain kiderült, hogy a MÁV csak szept.-től állíthat be filléres vonatokat.

A törvényhatóság kisgyűlésének aug. 11-én kelt határozata tudomásul veszi, hogy az egyik rendezvényre a polgármester már átengedte a színházat, a kisgyűlés engedélyezi ehhez a színházi kellékek használatát, a térre pedig a városházán nélkülözhető székekét is, a kártérítési kötelezettségek fenntartásával. Hozzájárulnak a szabadtéri események színhelyét környező utcáknak az előadások tartamára való lezárásához. Az idegen gépjárművek számára „park céljaira” a várkerületi Mária-szobor körüli részt jelölték ki. A város támogatja a játékokat, mégpedig 800 P készpénzsegéllyel, továbbá azzal, hogy vállalja a Városház tér ünnepi kivilágítását és az ezzel kapcsolatos villanyszerelési munkákat, de csak 700 P erejéig. Diszítésre ad két fuvar fenyő- és két fuvar zöldgallyat, s kölcsönképpen átenged, a tribün és a pódium felépi-

¹⁸ Borsitzky Oszkárrol Molnár Imre i. m. 354—355. A zeneegyesület Szt. Mihály-templombeli hangversenyén, 1940-ben, „a közönség nem tapsol”, írja magától értetődően Berecz Dezső S. H. 1940. máj. 26. A S. H. 1944. ápr. 2-i száma aznap du. 5 órára Mozart Rekviemjét hirdeti a Szt. Mihály-templomba. „Tetszésnyilvánítást a templomban mellőzzük” — írják.

¹⁹ Ld. 1932. júl. 12-i kérvényében, Sopron városi Levéltár XV. 14/932.

tésére, meghatározott méretű faragott fát és pallót²⁰. Ezzel szemben előadás-ként 10 P a vigalmi adó, s a tiszta jövedelem egyharmada a város ínség-alapját növeli majd. (Az ülésről beszámoló újság dicséri Kóh nagyvonalúságát és áldozatkészségét, hogy erre is gondolt...) Egyéb felelősséget a város nem vállal, s címerének használatát nem engedélyezi. Érdeemes megjegyezni, hogy a polgármester helyett „Azonnal” megjelöléssel az I. ügyosztály vezetője, Heimler, intézkedik. Nyilván nem Thurner tudta nélkül, aki a vállalkozás bizonytalan volta miatt talán nem akart egyértelműbben kiállni mellette. (A polgármesterek máshol is óvatosak voltak.)²¹

A nyomtatott műsor szerint szept. 3-án, szombaton és másnap, majd a következő hét ünnepnapján, csütörtökön és 11-én, vasárnap az alábbi sűrített program várta a de. 10 óráig Sopronba érkezőket: 1/4 11-től 3/4 11-ig térézene a Háromház téren (az első tervezet, sőt még a 4-i újság előzetese szerint is toronyzene), 11-től Haydn Nelson-miséje a Dómban, szereplői között, a nagy esti produkcióhoz képest annyi változással, hogy a szőlőkat Kőszegi-Fangh Frida (alt), Micsey Józsa, Kóh és Roisz éneklék.

Eredetileg ez is szabadtéren, a Szentháromság-szobor tövében került volna sorra. Helyszíne körüli zavar még később is kísért, amikor számonkérlik a rendezőségtől, miért nem a karnagy elsődleges munkahelyének számító Szent Mihály templomban tartották meg. Lányi Viktor a S. H. 1932. szept. 8-i száma szerint dicséri a Nelson-miséjét, Parragi vizsont úgy tudja, hogy teljesen elmaradt (vlsz a két utolsó ünnepi napra érte). Délután 4-től 5-ig két Haydn-vonósnégyes előadása lett volna a színházban, erre azonban — az érdeklődés hiánya miatt — nem kerítettek sort. A mise és a színházi hangverseny közötti időt kitöltik az „ebéd, múzeumok, képtárak[?], levéltárak és kiállítások megtekintése, kirándulások és egyéb szórakozások”. Ezek a Sopronban amúgy is meglevő lehetőségek: számba veszi ezeket az Oe. Ztg.-ban, a bécsi filléres utasainak okulására, az Idegenforgalmi Iroda közleménye. Autóbusz-körút és -kirándulás, belvárosi séta, uzsonna a Hatvan-házban, cigányzene az Erzsébet-kertben, jazz a Pannóniában és a buschenschankok ajánlása szerepel ebben. Egy fél mondat — úgy mellesleg — a rákosi köfjétre is felhívja a figyelmet, a legfontosabbnak azt tartván felőle, hogy több mint 300 év óta megszakítás nélkül bányásznak benne²².

S végül a legnagyobb esemény, ahogyan a műsor fogalmaz: „szabadtéri monstre hangverseny a Városház téren különleges beállításban és pazar fényhatásokkal”. Ehhez pedig sötétség kellett. Az igaz, hogy a Nap már 3-án is fél hét előtt valamivel nyugodott le, ehhez képest akkor a 8 órai kezdés talán késői, a 4-i és 11-i fél hét órai viszont korainak látszik. Hivatkoznak az ide-

²⁰ A színpad és nézőtér faanyagának értéke a városi fatelepen 502,46 P, ebből 120 db 6 m-es pallóé 336 P. A többi: 20 db 5 m hosszú, 20 db 4 m hosszú 8/10-es és 5 db 5 m hosszú 10/12-es faragott gerenda, 40 db 1 m hosszú 10/12-es, 30 db 5 m hosszú 6/8-as fenyődorong, 5 db 4 m hosszú 8/10-es, 4 db 6 m hosszú 10/10-es és 10 db 6 m hosszú 10/13-as faragott fa. Kóh aug. 2-án említi még 110 db 20 cm széles, 6 m hosszú pallót, amelyeket a pódiumhoz használt föl. A faanyag szállítása Kóh-t terhelte, az összedarabolt vagy elhasznált faanyag értéke a segélyből levonandó. Ezt Züg'n erdőmester a Schönherr-malomba szállítás után 20 P-ben állapította meg, ami vagy rendkívül nagy jóindulatot jelent, vagy azt jelzi, hogy a fát minimális alakítással használták fel. Sopron városi Levéltár XV. 14/332.

²¹ A bevezetőben idézett győri megmozdulást az ottani polgármester fújta le (Gy. H. 1930. márc. 27.), de szegedi kollégája is csak az első siker után kezdte támogatni anyagilag a szegedi játékokat, ld. Szóged híres város... A Szegedi Szabadtéri Játékok. Összeáll. a szegedi Tömörkény István gimnázium és szakközépiskola ifjúsági történelmi szakköre, vez. Oltvai Ferencné. Szeged, 1969, 55. lap.

²² Oe. Ztg. 1932. szept. 4.

genekre. Ez annyiban sántít, hogy a bécsi filléres még az előadás vége előtt, fél kilenckor, visszaindult. Egyedül a csütörtöki 7 órai kezdet reális, ebbe viszont feltehetően a magyar rádió illetékesei is beleszóltak, mikor biztosították maguknak a közvetítés jogát.

A műsor első száma háromperces harangzúgás volt, e közben Magyar Imádságot, sőt még ünnepi beszédet is terveztek. A szónok a polgármester lett volna, előzetes megkérdezése nélkül: természetesen, hogy nem vállalkozott rá. A Magyar Imádságról sincs többé szó²³.

A második szám Haydn A Teremtés c. oratóriuma. Szólóit, a korábbi előadással szemben, kettéválasztották (sértődés lesz belőle, jósolja az újság). H. Desseffy Bella most Dobosné Gröschl-Micsey Józsa budapesti operaénekesnővel²⁴ osztozik a szopránon, Kóh Ferenc a tenor, Dobos András és Roisz Károly a basszus. A műsorban név szerint felsorolt énekkar 43 tagú szoprán-szólamból, 25 altból, 20 tenorból és 35 basszusból állt. Wrchovszky Károly feljegyzései szerint valójában 41, 24, 18 és 30, összesen — szólistákkal együtt — 113 jelent meg. (A szólisták a kórus névsorában is szerepelnek. M1 is megtörténik, hogy a lelkesebbje, pl. László Margit, szüneteiben kórus-szólamának segít.)

Az aránytalanságok jelzik, amit egyébként az újsághirdetések is megerősítenek, hogy az énekkart önként jelentkezökből, erre az alkalomra verbuválták (még csak júl. 7-én kezdik a toborzást a S. H.-ban!). Egy másik mód: Wrchovszky gyűjteményében található egy írógéppel sokszorosított levél, amelyet Kóh, „az ünnepi játékok főrendezője”, az Evangélikus Egyházi Énekkarnak címzett, részvétele esetén az „esetleges tiszta jövedelem” egyharmadából számarányának megfelelő tiszteletdíjat ígérve. Kóh jelmondata: „Minden művészi vállalkozás alapfeltétele a pontosság!”. Mégis mit találunk az Oe. Ztg. aug. 4-i számában? „Ein langjähriger Sänger” írja, hogy a hetek óta tartó kóruspróbákon nagyobb lelkesedést is tanúsíthatnának a résztvevők. A legutóbbi összpróbán 24 szoprán, 18 alt, 12 tenor és csak 10 basszus jelent meg. (vlsz. ez volt az első ilyen jellegű próba, ez is még zenekar nélkül). Így aligha lesz előadás — kesereg. Wrchovszky szerint a megjelentek létszáma 26, 25, 10 és 14 volt. A különbségek talán késésekből, korábbi távozásokból adódnak. Az ama-

²³ Parragi írja a fentieket a polgármesterről (Svm. 1932. szept. 13.), s megjegyzi, hogy bizottságnak kellett volna ellenőriznie a rendezvényt.

²⁴ Micsey Józsa drámai szoprán, sz. 1894. Sopronban. A bécsi akadémián tanult, 1918-ban szerződötték a Magyar Operaházba, de az év végeztével férje nem akarta többé színpadra engedni, „azóta mint hgv., ill. oratóriuménekesnő és képzett énektanárnő működik”. Özvegyen nőül ment 1929-ben Dobos András énekeshez, ld. Schöpflin Aladár (szerk.): Magyar Színművészeti Lexikon. Bp., 1929–31., III. köt., 248. lap. A Thier-gyűjteményben (Soproni Liszt F. Múzeum) egy cédulán ismeretlen eredetű adat arról, hogy „Oberlieutenant [n]. P[ension]. Ladislaus Micsey Kriegsblinder, Gatte der Opersingerin [!] Josefina Gröschl, eine Ödenburgerin, eine Schwester des Vereinsmitglieds Endre Takácsné [!] . . .” Bp.-en öngyilkos lett és 1926. aug. 14-én meghalt. Micsey Józsa második férje sem az országos lexikonokban, sem a Magyar Színházi Intézet, sem a MTA Zenetudományi Intézet adattárában nem szerepel. A S. H. 1944. júl. 18-i számában tudósít egy júl. 19-re tervezett rádióbeli fellépéséről, megemlítve, hogy azon év ápr. 2-án Sopronban énekelt Mozart Requiemében.

tör kórusok szokott betegsége: egyesek azt hiszik, hogy ők már úgyis tudják a szólamukat, felesleges időfecsérlés próbákra járni.²⁵

A némi tiszteletdíj reményével (egyések szerint anélkül) szereplő zenekar felkészüléséről ennyi hírünk sincs. Közülük a műsor (és Galatik Mátyás volt zeneegyesületi tag 1982. máj. 17-i visszaemlékezése) szerint harmincketten a már említett honvédezenekar vonóshangszeren is játszó, valamint fúvós és ütőhangszeres tagjai, míg a vonósszólamok túlnyomó részét a zeneegyesület 36 tagja vállalta. Volt még 6 „fővárosi zenész” erősítésül. (Nem tudjuk, hogy ki és min játszott a recitativók kíséretét. Cembalo nem volt akkor a városban, a Zeneegyesület zongorát használt helyette. Itt feltételezhetjük, hogy a Szent Mihály-templomból lehozott harmóniumot szolgáltatta meg az énekkarban névszerint említett Struglitzné.) Bár Struglitz József „templomi karnagy” kezében a pálcáca, rendező: Kóh Ferenc. Jegyelővétel nappal a téren (az újságok szerint az Idegenforgalmi Irodában és a könyvkereskedésekben, vidéken a megbízottaknál), este a térre vezető utcák torkolatánál. „Autó-, motor- és kerékpárpark” az akkor még kockaköves Várkerületen, a Mária-szobornál.

A nagy rendezvényre szóló belépődíjakat 4 P-től 50 f-ig állapították meg. A listát a várossal aug. 17-én közölték. Számozott fenntartott helytől székülésekig, padüléstől oldalt lévő állóhelyekig terjedt a választék. Az egyik újság ablak-páholyról is ír, ennek ára 8—12 P között mozgott, rejtély viszont, hogy ki lehetett az a vendégszerető lakástulajdonos, aki ablakát a szervezők rendelkezésére bocsátotta volna. A középületek közül a templom erre alkalmatlan, a városházáról a színpadnak majdnem csak a háta volt látható. Legfeljebb a vármegyeház jöhetett szóba. Erkélyén a 8-i előadáson ültek is főnemesi vendégek, aligha pénzért.²⁶

Mi is történt hát tulajdonképpen? (A korabeli forrásokon kívül lásd még Nagy Alpár beszámolóját a „Sopron zenei város” c. kiállításról. SSz. 1977, 366.)

Pénteken (2-án) este fél kilenckor utcai ruhás nyilvános főpróbát tartottak a már bevált 50 filléres egységes helyárrakkal, bár világítástechnikailag nem volt még minden rendben. A hűvös idő ellenére összegyűlt kb. ötszáz főnyi közönség (a vártnak alig hetede) így is elégedett.

Szombaton, az első előadás reggelén, kéri a rendezőség a téren lévő házak ablakainak feldiszítését. A rendre a 366-os Végváry-cserkészek kiképzett rendőrcsapata vigyázott, ennek ellenére akadtak olyanok, akik eleinte a nézőtér helyett a színpad magas részeit választották ülőhelyül.²⁷

A 12 m magas színpadot a városháza és a Storno-ház közötti részen építették fel. Egyesek szerint jobban a megyeház felé kellett volna fordítani. Mások egyenesen a templom előtti térséget tartották volna alkalmasabbnak. A városháza és a színpad között csak akkora helyet hagytak szabadon, hogy a

25 A „Die kommende Festspiel-Woche in Oedenburg” c. cikk (Oe. Ztg. 1932. aug. 4.) részletesen leírja a már hetek óta folyó próbák rendjét: hétfőn, kedden és csütörtökön a nők a zeneegyesület Kaszinóbeli helyiségében (I. em.) 7 órától, a férfiak a Petőfi téri iskola tornatermében 1/28-tól tartják szólampróbáikat, összpróba szombatonként 8-tól van. Wrchovszky gyűjteményében egyébként számos meghívó, értesítés, levél, nyomtatott úrlap maradt meg, amelyen Kóh a Soproni Unnepi Játékok főrendezőjeként szerepel. A játékoknak emblémája, körpecsétje (lant babérágakkal, „Soproni Unnepi Játékok Civitas Fidelissima Főrendezőse” körirattal), jelmondata is van.

26 Az ablak-páholy ötlete vsz. előkészítetlen volt. A főnemesi vendégekről a S. H. 1932. szept. 10-i számának Napí Hírek-rovatában olvashatunk: az akkori londoni követünk és családtagjai jöttek be Nagycenkről.

27 Kardos László írja meg egy vidéki földbirtokos család esetét a S. H. 1932. szept. 4-i, vasárnapi számában, az „Ammondó vagyok” c. népieskedő hangvételű állandó rovatában. Feltehetően még a főpróbán történt.

gyalogosforgalmat ne akadályozzák. A színpad két sarkán magas deszkatornyok emelkedtek (Berecz Dezső megállapítja, hogy ezek a gyárkéményszerű oszlopok nagyon stílustalanok), s az egész teret zászlódíszbe öltöztették kis három- és négyszögletes nemzeti színű, továbbá a város és a megye színeit viselő zászlócskákkal. Parragi szerint a scenikai rendezés körül súlyos stílushibák történtek. Teljesen elhibázott rendezői ötlet volt a sok lampion és főleg a sok színes zászló. Hasonlóképpen giccses volt a színpadon a felkelő napot ábrázoló korong a maga feketére pingált sugaraival. (Bármilyen csábító is a szombathelyi Varázsfuvola 1964-beli napkorongjával összehasonlítani, ez az egyezés akkor is vak véletlen, ha ma már tudjuk, hogy Mozarton kívül Haydn szintén szabadkőműves volt. Sopronban viszont Kóh letelepedése óta nem működött szabadkőműves páholy.)

Parragi a kevésbé műveltek előtti kétes sikernek minősíti a sokszínű reflektorfényeket. Az is az előadás stílusának rovására ment, hogy a szólisták és a kórus fehér karíngben és szőke („sokaknál lehetetlenül vörös”) parókában léptek föl, közöttük ült a frakkos, zsakettes zenekar (Svm. 1932. szept. 13.). Az egyik kritikus — rosszállóan — fáklyásokról is ír.

A város villamosművének emberei húsz (a vázlaton 13) hatalmas fényszórót (alighanem a színházból) szereltek fel az épületekre és alkalmas helyen felállított oszlopokra. Az előadás előtt és a szünetben bekapcsolt 120 000 gyertyafény erősségű megvilágításról számol be az újság, az előadás közben azonban csak a pódium, a várostorony, a Kecsketemplom tornya és a Szentháromság-szobor kapott (különböző színű) fényt. Hogy valami fogalmunk legyen a fényerőről, hadd álljon itt egy régebbi példa. A Zeller-féle vándor Elektro-Bioskop 1906-ban saját 24 lóerejű villanyfejlesztőjéről beszél hirdetésében. Ezzel 200 izzó- és 8 ívlámpát üzemeltet az 1000 személyes nézőtérén (Soproni Napló 1906. jún. 24.) Lehetséges, hogy 1932-ben a téren agregát működött, ahogy ma is, filmfelvételekkor, találkozhatunk hasonló megoldással.²⁸

Az időjárás kedvezően alakult — s a főpróbán berekedt Roisz Károlyt kivéve —, a szólisták még bírták hanggal. Hogy a produkció mennyi időt vett igénybe, percnyi pontossággal megállapíthatjuk. Wrchovszky Károly, a Zeneegyesület megbízható krónikása, gyűjteményébe illesztett egy németnyelvű szöveggönyvet, amelyre feljegyezte a jelzett előadás időadatait (ld. a Liszt Ferenc Múzeum kéziratárában). Eszerint a mű első része 8.10-kor kezdődött és 8.52-kor végződött, a második részbe alig két perc múlva fogtak bele, s 9.35-re fejezték be, majd — 15 perc szünet után — 10.40-ig adták elő a harmadik részt, amelyben már Ádám és Éva is szerepel. Ez két óra 15 perces intenzív muzsikálást jelent. Összehasonlításképpen: a mű Doráti vezényelte és a kritika szerint teljes előadása a rádióban ismétléskor, tehát „üresjáratok” nélkül, 114 percig tartott (Az 1982. jún. 5-i hangverseny 1982. szept. 19-i ismétlése a „Nagy

²⁸ A fényerőre ld. S. H. 1932. szept. 2. és Sopron Város Világítási és Erőátviteli Vállalatának pecsétjével ellátott vázlattervet (Soproni városi Levéltár XV. 14/1932). A 120 000 gyertyafény = kb. 14 db 500 W-os izzóval. 1 gyertyafény (candela) = 0,98 nemzetközi gyertya = 1,09 Hefner-gyertya. Köves László: „Sopron Város Világítási és Erőátviteli Vállalata” 63–86. lap (In: Eszackundantúl áramszolgáltatásának története. Győr, MTESZ-kiadás, 1971.). Sajnos nem közölt leltári adatokat, s ezért nem tudjuk, milyen reflektorok voltak. Kóh számára lehet, hogy több helyről szedték össze. Az is kérdés, hogy az újság mennyire kerekített felfelé. Akkoriban még gyengébb fényforrásokkal is beérték. — A továbbiakban külön nem jelzett adatok a korabeli sajtóból valók.

siker volt!" c. műsorban. Ld. a Rádió és- Televízió Újságban az 1982. szept. 19-i 3. műsort.)²⁹

Nincs nyoma annak, hogy az énekkar a szólószámok közben leülhetett volna. A nagy teljesítmény végén a fáradt szereplők és a lelkes közönség jóleső érzéssel tekinthetett föl a szetptemberi csillagos égre. A baj vasárnap következett be.

Délelőtt még kellemes napsütésben adtak térzenét a katonák, élükön természetesen Dillmann Ántallal, s a filléresek vagy különvonatok két-hármezer utasa nagy tömegben lepte el a belváros utcáit, majd később a konventek és a szőlősgazdák borméréseit. Ez utóbbiak tulajdonosai boldogan nyilatkoznak az újságíróknak, hogy még soha sem tapasztaltak ekkora forgalmat. (A Felső-dunántúli Hétfői Újság 1932. szept. 5-én, vlsz. némi túlzással, addig 5000 vendégről tud, ebből kb. 2400 a filléresekkel érkezettek száma.) A monstre hangverseny kezdetére azonban beborult az ég, s esni, majd zuhogni kezdett az eső. A nagyszámú közönség fél óráig várt esernyői alatt, mire a kétségbeesett rendezőség lefújta az előadást, a jegyeket a következő két alkalom valamelyikére érvényesítette, vagy árukat visszafizette. Tette ezt annak ellenére, hogy ázott plakátjain éppúgy, mint a kiadott jegyeken az állt, hogy rossz idő esetén a rendezvényt a Szent Mihály-templomban tartják meg. (Ott, ha szorosan ülnek, egy padban tizen. tehát a középső rész kétszer négyszer négy sorában 320-an, az oldalhajók hosszanti falánál és a kórus alatt még 80-an, legfeljebb 400-an férnek el, állóhelyekkel együtt ezernél nem többen.)

Joggal háborog ezen a S. H. cikkírója, s nem fogadja el a rendezőség érvelését, hogy a 220 főnyi szereplőgárdát nem tudta elhelyezni (nem is voltak annyian!). Ezt előbb is tudhatták volna, s miért nem vonultak át a színházba? „Nagy hiba volt ez, különösen a filléresvonatok közönségével s a városban tartózkodó budapesti újságírókkal szemben, akik a hangverseny elmaradását zúgolódva vették tudomásul”. Kóh Ferenc melegségére legyen mondva, nagyon pesszimistának kellett volna lennie ahhoz, hogy menedékkül a színházat válassza, ahová akkoriban a rendőrség 846 nézőnél többet nem engedett be, a reméltnek alig harmadát. S akkor még, szinpadra is, szentélybe is, dobogó kell a kórusnak. Hordozható pódiumra, majd meglátjuk, jóval később gondol.³⁰

Az Ünnepi Játékok következő napja — 8-a, csütörtök —, ha nem érződik rajta, művészi szempontból, bizonyos kifáradás, az eddigieknél nagyobb hangsúlyt kaphatott volna a kortársak beszámolóiban. Ezen a napon vált ugyanis A Teremtés soproni szabadtéri bemutatója országos ügygé, mégpedig az éter hullámainak jóvoltából. A S. H.-ban közölt rádióműsor szerint a hely-

29 A két előadás közötti 19 perces különbség a műkedvelőknek jobban megfelelő lassúbb tempót feltételez. Ez a Szt. Mihály-templom jelenlegi karnagyának (Struglitz közvetlen utódának), Rasztovics Ferencnek a véleménye is. Wrchovszky könyvelői pontosságához aligha férhet kétség. W. Kóh énekkarában a basszus szólam aktív tagja, a Zeneegyesület vegyeskarában szintén. Az Új Sopronvármegye „Ritka emlékünnepe” c. 1939. okt. 15-i cikkében emlékezik meg arról, hogy okt. 12-én volt 50. évfordulója W. zeneegyleti tagságának és házasságának (neje: Káspár Mária okl. születő. Rákóczi u. 53. alatt laknak. — Struglitzné Hämrich Alojzia 1896—1958. (Sírkö a régi Szt. Mihály-temetőben.)

30 „5000 ember nézte meg eddig a Soproni Ünnepi Játékokat” (Felsődunántúli Hétfői Újság 1932. szept. 5.). Az esős estén a közönséget előbb feldirigálták a Szt. Mihály-templomba, majd vissza. A plébános nem támasztott nehézséget, úgylátszik nem fért volna el az ének- és zenekar — vélekedik a szerző. Kóh késői indítványa (Soproni városi Levéltár 12 120/1935. júl. 22.): „... a jövőben rendezendő szabadtéri játékok céljaira készíttessen a város terveim szerint egy megfelelő nagyságú, szétszedhető és különböző méretekben összeállítható dobogót, melyet az erdőhivatal vagy a mérnöki hivatal venne át kezelésbe és alkalomadtán szabadtéri előadásokra kiadná. Sok kiadástól és munkától menekülne [meg] ezzel a rendező”.

színi közvetítés hétkor kezdődött és kb. féltízeg tartott, Wrchovszky feljegyzéseihöz képest negyedórával tovább (ez nem csak műsorszerkesztői óvatosságra utal, hanem egy esetleges bevezető előadás létre is). Az Oe. Ztg. cikkírója hallgatta egy részét, s jónak találta. Csak az egyik templom órájának ütése zavarták este 8-kor. A város vezetősége viszont erre az időre leállította a tűztorony ütőszerkezetét. A sajtóban egy a fővárosba szakadt soproni elragadtatott levele tanúsítja a kezdő harangzúgás megtörténtét, s a hangverseny maradandó emlékét. A Soproni Notesz II. évf. 17. számában (1932. szept. 18.) „Pár szó a kritikákról” címen ír arról, hogy tudósítója Pesten hallgatta a közvetítést. A társaság pártatlan tagjai szerint „sokkal jobb ez [...], mint néha az operából közvetített előadások, amelyeket a különböző hatások zavarnak [...]. Ahol csak szóba került, elismerően beszéltek a soproni művészekről”. A dicséreteket olvasva persze azt is figyelembe kell vennünk, hogy akkoriban milyen szűk körre terjedt ki a rádió hatása. Még 1940-ben is csak minden 67. lakosra jutott egy készülék a megyében (és ez jó arány az ország más részeihez viszonyítva), Sopronban magában 1925-ben 195, 1936-ban 2909 db rádió volt üzemképes.

A szólisták közül Micsey Józsa már csak az első részt bírta, a 11-i előadáson erről is le kellett mondania, hogy átadja helyét az addig csupán Évát éneklő H. Desseffy Bellának. A főpróbán erősen meghült Roisz Károlyt orvososa tiltotta el a szerepléstől. Az utolsó előadás — egyébként is mélyen leszállított helyáron — már nem nyújthatta azt, amit a főpróba adott a közönségnek. Az éles soproni levegő megtette hatását, nem utójára szabadtéri rendezvényeink történetében.³¹

Ennek az utolsó napnak volt még egy érdekessége: valamelyik budapesti filmvállalat hangosfilmre vette (többek között) A Teremtés előadásának egy kis részletét. A szereplőknek délután felötre kellett megjelenniök a Városháza előtt. Valószínűleg ez az összesen 250 m hosszú celluloidszalag volt az első hangosfilmfelvétel Sopronban, s az országban is az első közötti. A Soproni Notesz 1932. szept. 18-i számának 5. lapján, Mátray Ferenc felvételén Friedrich Károly egy operatőr társaságában látható a Pannónia melletti ún. Breuerház tetején. A „Filmezik Sopront” címmel közölt szöveg szerint egész nap dolgoztak. Friedrich ötlete volt, hogy hiraó készüljön a városról. Ezen látható „ahogy korzózunk, ahogy moziba megyünk, ahogy mulatunk, lefilmezték ennek a városnak a panorámáját, az ünnepi játékokat, mindent”. (A vidék egyetlen mozis lapjának fényképei igen kicsik, a negatívok pedig, bár egészen a legutóbbi időig megvoltak, beázás következtében egy padláson tönkrementek.) Friedrich ekkor mindössze két éve tényleges vezetője a város tulajdoná-

³¹ A nem soproni énekesek emlékezetes indiszponáltságal közé tartozik Hossfalvy Róberté 1963-ban (fel sem lépett) vagy Simándy Józsefé egy barlangszínházi Aidában a Carusót buktató első árlában. Ilyesmiknek oka lehetett a túlzottan jól sikerült vendégfogadás (szalonnasütés a Fertőn) is. Közismert volt, hogy a testvéreihez nyaranta rendszeresen Sopronba látogató Báthy Anna, valahányszor hazajött hangversenyezni, a teljes rekedtség rémével nézett szembe. Ilyenkor Estebáni, egy bánfalvi csodadoktor szabadjitotta meg szorongásaitól. Ez az indiszponáltság ugyanis a hazai közönség előtti bizonyítás felelősségének súlya alatt keletkezett. A fővárosba szakadt soproni levelét a rádióközvetítésről a S. H. közli, 1932. szept. 11.

ban lévő Városi Mozinak, ahol 1930 óta vetít angol, majd német hangosfilmeket.³²

3. Az Ünnepi Játékok elmúltával egyre többen („a kíváncsiak”) sürgették a gazdasági mérleg nyilvánosságra hozatalát. Kóh késlekedésének egyik oka a várostól kapott faanyag visszaszármaztatása körüli vita volt. Ezt végre úgy rendezték, hogy a Schönherr-malomban (az Anger-rét keleti végében) raktározták el egy esetleges későbbi felhasználásra gondolva. Erre már a műsorban is találunk célzást: ott a Hunyadi László előadását ígérik a várszerűen kiképzett Előkapuban 1933-ra.

Az elszámolás késedelmének igazi oka azonban az volt, hogy a főrendező — éppen a jövőre való tekintettel — nem akarta beismerni, hogy ráfizetett vállalkozására. Az esőelmosta előadás miatti jövedelemkiesésre hivatkozik dec. 15-én, mikor végre bead a városhoz egy elszámolást (a részletezést tartalmazó eredeti irat egyelőre lappang). Ebben 1198 P 77 fillér deficitet mutat ki. Hogy miért éppen ennyit, az rejtély, hiszen a beadványban szereplő bevétel 3874,10 P-je és a kiadás 4942,87 P-je közötti tényleges különbség 1068 P és 77 fillér.

A nagyközönség csak 1933. febr. 21-én kapja kézhez várva várt csemegejét: „Az 1932-ik évi soproni ünnepi játékok mérlege. Miért késett az elszámolás közzététele?” — kérdi az alcímben a S. H. újságírója. A nyilvánosságnak szánt válasz a bevezetőben található. Bár a számvevőség felülvizsgálata és jelentése alapján az összeállítást a polgármesteri hivatal 18 286/1932. I. sz. végzésével helyesnek ismerte el, az ígért 800 P segélyről végérvényesen csak most intézkedtek. A 46 bevételi és 264 kiadási tétel summázatát közli a S. H. az 5—6. lapon. Bevétel a főpróbán 290 P (tehát 580 fizető néző), szept. 3-án 995,20 P-t szedtek be, 8-án 1799 P 80 f volt a haszon, de ebben benne foglaltatik a külön nem közölt térítés, amit a rádiótól kaptak. A 11-i hangverseny hogy, hogy nem 533,90 P-t hozott (az összeget nehéz elosztani 50 f-rel, holott ennyibe került a jegy). Iparosok hozzájárulása címen 78 P folyt be, a helyszíni igazolványok önkéntes megváltásáért pedig 42,70 P (ezek az ottlakók szabad közlekedésének biztosítását szolgálták). Tiszteletjegyek fejében mindössze 134,50 P-t könyvelhetett el a rendező, a teljes bevétel tehát 3874,10 P. Megegyezik a már említett beadványban szereplő összeggel.

A kiadások a következőképpen alakultak: anyagi kiadások 715,82 P, dologi kiadások 555,45, pénztárkezelők díja 34,25, ellenőröké 42,—, jegyszedőké 67,— P (igen alacsony járandóságok!). Adminisztratív munkadíjakra 222,47 P-t kellett költeni, fuvarra 133,20-at, míg a reklám- és nyomtatványköltség 806,39 P-t vitt el. Postára 241,53 P-t fizettek. A honoráriumok — külön részletezés nélküli felsorolás szerint — a katonazenekarnak, zenészeknek és magánszereplőknek adott 1631,30 P-vel a legnagyobb kiadást jelentették. Ehhez képest az adók és illetékek 168,08 P-je és az elmaradhatatlan „egyéb” 325,28 P-je igazán kis összeg. A különbség így 1068 P 77 f lenne, de még honnan, honnan nem hozzászámítódik 65 P „honorárium” címén, 120 P kiadások és térítés, 20 P városnak fahasználat (a pódiumra és tribünre adott faragott fa stb. után)

³² Soproni városi Levéltár „Városi Mozi” III. 113/926. sz. csomóban ld. Schindler András alpolgármesternek, a város mozbizottsági elnökének 1932. márc. 12-i jelentését. Ebben az olcsó beruházásokért és az emelkedő bevételért elismerésképpen Friedrich számára nagyobb összegű jutalmat javasol. Kiderül a jelentésből, hogy F. „ideiglenesen alkalmazott üzemvezető”, a városi [irat]kezelők státusában, havi fizetése 100 P + a mozilgazgatásért ugyanennyi („Havi 200 pengő fixszel, az ember könnyen viccel” — énekelték az akkoriban divatos slágerben). És öröla mondták a felszabadulás után, hogy tőkés vállalkozó volt! Vö. SSz. 1976, 193—194.

és 40 P kamat fejében. A végeredmény, a város segélyének, 800 P-nek levonása után: 513,77 P ráfizetés.

A cikk ezután felsorolja, mi munkát, főként irodait, követelt a rendezvénysorozat. (Huszonnégy darab tervezet elkészítése és leírása, egyenként 15 gépírási oldal, 15 db 2—6 oldalas kérvény, 6 db vázlatrajz, 8 helyszínrajz, 6 rajz az építkezési kérvényekhez, 1 nagy magyar falragasz szövegezése, 1 németé ugyancsak, egy négyoldalas meghívó, egy műsor összeállítása, 150 újságcikk megírása [!], 30 db felhívás szövegezése.) 7 ajánlott levél, 21 expressz-, 120 közönséges levél és 12 távirat, 2000 értesítő növelte a posta bevételét. Ezerkétszáz közlekedési igazolványt kellett kiállítani (Wrchovszkyé ma is megvan), „sokezer” belépőjegy egyenként háromszori lebélyegzése, a kótanyag elkészítése (szólamok lemásolása az új tagok részére), 5525 postai küldemény megcímzése és elkészítése növelte az adminisztrációt. A reklámat 3500 meghívóval és 4000 magyar és német falragasszal szorgalmazták (a fenti adatokból nemigen lehet megállapítani, hogy végül is mi került a postaszekrénybe, s mit osztogattak szórólapként).

A közlemény befejező része: „Az ünnepi játékok adminisztrációs és ügyvitelének lebonyolításához 2040 nappali munkaóra és 320 éjjeli munkaóra volt szükséges. Az ünnepi játékok művészeti részének kitermelése 11 680 munkaórát emésztett fel”. Ezek a számok nyilván nagy hatással voltak a korabeli olvasókra, s legalábbis elismerést váltottak ki egy ember, Kóh Ferenc fáradhatatlan munkabírása iránt. Sajnos mi már kevesebbet fogadhatunk el belőlük realitásként. Mert mit is lehet kezdeni azzal a 11 680 munkaórával, amely a művészeti rész „kitermelésére” kellett. Ha az összes szereplő időráfordítását mérlegeljük, akkor fejenként átlag kb. 50 órát számíthatunk, ez megfelel — heti háromszor két órás próbát véve — nagyjából két hónap felkészülési időnek. Ha mindig mindenki megjelent volna, s a két hónap teljes két hónap lett volna.³³

A kérdés most már az: sok-e a ráfizetés, vagy kevés?

A Soproni Noteszben 1934 márciusában írja Zsadányi Oszkár, hogy az előző évi pécsi idegenforgalmi hétre — bár 20 000 látogatója volt — ezeket fizetett rá a város. Az IBUSZ viszont 60 000 P-t nyert a filléresekkel.

Érdekes a vasútnak erre a jövedelemforrására néhány szót vesztegetni. „Érdekes adatok a filléres vonatokról” címen a Svm. 1933. jan. 12-én átveszi a Vasúti és Közlekedési Közlöny „legutóbbi” számából dr. Tüske Jenő MÁV-főfelügyelő cikkét, amelyből kiderül, hogy az ötlet olasz: ott treni popolari a neve. A cikk szerint az első magyar fillérest 1932 húsvétján indították, s dec. 4-ig 203 vonat közlekedtettek, átlag 1100 utassal, 66%-os kedvezménnyel, a Mosonvármegye 1932. jún. 12-i közlése szerint jún. 15-től aug. 31-ig azonban nem. Csak úgy fizetődik ki, ha minden jegyet eladnak, ezért 3,5 százalékot fizet a MÁV az IBUSZ-nak. Hogy sok utast ne vonjanak el a rendes forgalomtól, csak előző vasárnap szerez róluk tudomást a közönség. A kocsik állapotáról néha éppen nem hízelgő megjegyzések olvashatók (pl. „Újabb panasz a filléres gyors ellen”. Gy. H. 1934. szept. 1.). Sopronba 1932-ben 8 vonatot indítottak 9299 vendéggel (Svm. 1933. nov. 21.). A Budapestről indított kétmozdonyos, 20—24 kocsis szerelvények 10 óra után érkeztek a GYSEV-pályaudvarra, ahol zene és fogadóbizottság várta utasaikat. Visszaindulás este 8-

³³ A kivonatos elszámolást ld. Soproni városi Levéltár XV. 14/932. A beadvány kelte 1932. dec. 15. A 800 P támogatásból ekkor azonban csak 300 P-t kapott meg, mert nem illetékes helyen adta le a faanyagot.

kor (Svm. 1933. ápr. 9., 1934. jan. 14.). A résztvevők célja gyakran csak rokonlátogatás, de akkor is jól jön valamilyen rendezvény. Nemcsak Sopronban, másutt is.

A szegediek első szabadtéri előadásukat az éppen akkorra elkészült Dóm téren 1931. jún. 13-án tartották, a város azonban csak 1933-ban adott anyagi támogatást. Annak ellenére, hogy Az ember tragédiája előadásait országos üggyé sikerült tenniök, már 1935-ben válságba kerültek, mert 38 000 P-re emelkedett a deficitjük. Meg kell jegyeznünk, hogy kényelem vagy technika dolgában akkor még nem állt magasabb színvonalon Szeged, mint Kóh Ferenc kísérlete Sopronban.

„Szeged nem rendelkezett a legelemibb zenei feltételekkel és adottságokkal sem. Nem volt megfelelő zenekara, kórusa, operatársulata és színházi zenekara sem. Csak a 9. honvéd gyalogezred zenekarát lehetett alkalmasszerűen igénybevenni, néhány polgári zenésszel kiegészítve”. 1931-ben csak az utolsó pillanatban szerelték fel a fényszórókat, mert először — nyilván költségkímélés végett — nappali világítással próbálkoztak. A nézőtér még 1933-ban sem volt emelt szintű; a közönség a katonaságtól kapott ingyen pallókon ült. Hont Ferencék céltudatos munkája hamarosan javulást hozott a technikában és minden egyéb területen.³⁴

Sopronra visszatérve: sajnos nem tudjuk megállapítani, hogy Kóhnak mennyi volt az eső miatt elmaradt bevétele, mert ez ideig nincs a nézőtér beosztásáról megfelelő adatunk. Ha kevés 4 P-es és inkább több olcsó helyet tételünk fel (a legjobbak bizonyára a városházáról, talán a díszteremből kölcsönvett székek lehettek, ezek száma pedig aligha volt valami nagy), s a tudósítások szerinti 5-600 érdeklődőt számolunk (nem pedig az előre elképzelt 3500-at), a bevétel az 1200 P-t telt ház esetén sem igen léphette volna túl. Ez négyes szériában sem ad 4-500 P-nél nagyobb tiszta jövedelmet, ez is csak úgy, hogy a cserkészektől az ingyen fáig sok minden könnyítette Kóh költségvetésének teher-oldalát. Ezzel pedig már a kezdet kezdetén tisztában kellett lennie.

Többen mégis aranybányának hitték az Ünnepi Játékok rendezését. A Svm. 1933. jan. 1-i számában (Jy.) szögezi le „Új teendők a soproni idegenforgalom kiépítése körül” c. cikkében: „Kóh Ferenc mesteri alkotása a Soproni Ünnepi Játékok [...] mindenek felett okulásul szolgáltak arra, hogy hogyan kell valamit kezdeni, s hogyan nem szabad folytatni ...”, majd hozzáteszi: „Sopron idegenforgalma nem egyesek fejőstehene, hanem a nagy közösség gazdasági forrása [...] Világválság? Gazdasági krízis? Politikai viharok? Mind nem érdekel bennünket, ha mi magunk keressük azt az utat, amely gulliver-csizmákkal hág keresztül a gondok tengerén ...”.

Mit ért nagy közösségen? Nyilván azokat, akik az idegenekből hasznot húzhattak: az iparosok, őstermelők és kereskedők egy bizonyos rétegét. Ezek számára viszont majdnem nagyobb lehetőséget nyújtott egy elmaradt, mint egy megtartott előadás. (Ki ne húzódná be egy vendéglőbe az eső elől?)

Hogy a művészet el ne sikkadjon, s végül is a rendezvény az egész város hasznára váljék, az akkori gazdasági és társadalmi viszonyok között a törvény-

³⁴ Ld. Szeged hírhős város ... 21—25. lap. A két város jogállása akkor még azonos volt. Az ok, amiért a kormányzat előnyben részesítette a Tiszaparti metropolist, nem egészen világos. Tény, hogy az ötlet pártolói, sőt szorgalmazói között találjuk már 1929-ben azt a gróf Klebelsberg Kunót (mint kultuszminisztert), aki belügyminiszterként, a királypárti Andrássy Gyulával együtt, vesztese volt Sopronban az 1922. évi nemzetgyűlési választásoknak. A nyertes: Hébelt Ede, szociáldemokrata. Talán ezért volt erősebb a „szegedi gondolat” a „Civitas Fidelissimá”-nál (vö. SSz. 1966, 8.).

hatóságnak kellett volna mélyebben a zsebébe nyúlnia (hiszen az így nyújtott támogatás adóban megtérül), s a zene- és irodalmi egyesületeknek összefogniok, intézőbizottság létrehozásával biztosítva a szervezés folyamatosságát. Minderre voltak már példák határon innen és túl is.

Még az ünnepi játékok lázában fogalmazta meg Berecz Dezső a következő sorokat: „Évek óta hirdetjük, hogy Sopron hivatva van arra, hogy ünnepi játékok színhelye legyen. Mint Salzburg. Hogy valóban magyar Salzburggá lehessünk, ahhoz most tettük meg az első lépést. A magunk erejéből tettük meg. Soproni erővel”³⁵ Az Oe. Ztg. még ennél is kategorikusabban hirdeti: „Oedenburg — das ungarische Salzburg”, (1932. szept. 10.). Ezzel szemben Mohácsi Jenő, a Bécsben akkoriban bemutatott Az ember tragédiájának németre fordítója, az Eszterházi vigasságok c. rádiójáték szerzője, s a bécsi Neue Freie Pressénél alkalmazott tudósító, a Pester Lloyd 1932. szept. 11-i, vasárnapi számában elismeri ugyan a sikert, de óva int a Hunyadi Lászlótól, mert egy operához idegenből jött szereplők és sok pénz kellenek. Legyen a folytatás jellegzetesen soproni, ill. megyei: német nyelvű játékok (ha nincsenek ilyenek, írjanak), táncok és az akkoriban feltűnt kapuvári Gyöngyös Bokréta.³⁶

Parragi György ugyancsak józanul mérlegel a Svm.-ben, 1932. szept. 13-án, „Az ünnepi játékok után néhány jóakaró kritikai észrevétel” c. cikkében. Megállapítja, hogy az ország többi részébe és Ausztriába küldött plakátokon olvasható „ünnepi játékok” meghatározás bizonyos túlzás a bayreuthi, salzburgi Stratford on Avon-i mellett. „Szabadtéri előadások” elég lett volna. Salzburggal akkor hozható kapcsolatba, ha a teljesen kifogástalan kórus, zenekar és zenei irányítás mellett a szólóénekesek valóban országos nevű művészek lettek volna.

A többiek a két szélsőség között hányódva vitatkoznak. A már említett (Jy.) azt állítja, hogy az egész „eszményien fenséges” tervet a Svm. társtulajdonosa, dr. Frankl Pál ügyvéd és képesített molnár (S. H. 1937. máj. 16.), csornai malmos találta ki. No csak ezt ne mondta volna: magára szabadította a főrendező sersistő nyilait a rivális lapban, a S. H. hasábjain. A többenetemes szó-párba végén csak abban sikerül egyetértésre jutniok, hogy a „Soproni Ünnepi Játékok” kifejezést sajtónkban először Bauer Nándor használta már idézett levelében (S. H. 1932. jún. 18.). „Az Ünnepi Játékok állandósítása egyik fő vonzóereje lesz Sopronnak” — újjong S. Z. (Sümegehy Zoltán) a Nyugatmagyarország 1932. szept. 19-i számában, csúfondárosan emlegetve a huhogó vészmadarak felsülését.

Frankl véleménye az, hogy Sopronnak nem kell törekednie arra, hogy magyar Salzburg legyen (noha Kóh éppen ezt hangoztatja). Szavaival ellentétben Frankl a Játékokat mégis országos ügyvé akarja tenni, mégpedig úgy, hogy a művészek a fővárosból kerüljenek ki. „Ehhez mindnyájunk összefogására van szükség, de nem cselekvő, hanem csak előkészítő módon”. (Kóh viszont, ugyancsak saját szavaival ellentétben a helyi erők felléptetése mellett érvelve, kimutatja, hogy a fővárosiak szerződötése milyen lehetetlenül nagy

³⁵ Ld. „Haydn Teremtése a Városháztéren”. S. H. 1932. szept. 4. Ide kívánczok ifj. Asbóth Ferenc cikke a S. H. 1932. aug. 2-i számában, amely „A magyar dal Bayreuthja Sopron” címmel reménykedik Sopronnak Bayreuth-tá válásában, sőt a Hollywood Bowl nevű szabadtéri színpadot (USA) is emlegeti, ahol 20 000 nézőnek ezertagú zenekar játszik szímfőnialkat a csillagos ég alatt.

³⁶ Idézi az Oe. Ztg. 1932. szept. 13. Mohácsi Jenő Eszterházi vigasságok c. úttörő jelentőségű rádiójátékáról (1933) megemlékezik a Magyar Irodalmi Lexikon Bp., 1965, II. köt. 259. és a Svm. 1933. szept. 30.

összegekbe kerülne. Az Operaházé egy hétre kb. 300 000 P-be!) Frankl: nyereszkesedésre irányuló magánvállalkozásokkal a fogalmat nem szabad profanizálni. Javasolja, hogy alakítsák meg a soproni ünnepi játékok barátainak szövetségét. Több helyi vezetőt is megszólaltat, akik helyeslik ugyan a tervet, de felhívják a figyelmet a nehézségekre is. Östör József országgyűlési képviselő megállapítja, hogy Sopronból nem lesz Salzburg, de magyar Salzburg lehet. A városzépítők részéről Heimler a művészi színvonal biztosításával egyetért, ezen kívül szükség van szállásokra (meg kell építeni a Lövér-szállót), szerinte még készületlenek vagyunk. Ha jól adminisztráljuk, akkor is tíz évre van szükségünk ahhoz, hogy a határokon túl is híre legyen. Mert Bécs nemzetközi közönségére is számítanunk kell. Előremutató szavak.

A Svm.-ben (Jy.) „A megkontremizált Salzburg” címen arról értekezik, hogy ne Salzburgot akarjuk utánozni, hanem adjunk valami eredeti sopronit (1934. ápr. 7.). Ugyanekkor a Soproni Noteszban is ezt olvashatjuk. Mellesleg Szeged is alkalmazza a maga Dóm téri játékaire a „magyar Salzburg” kifejezést.³⁷

(Folytatjuk)

Mesterházy Sándor.

125 éves a soproni állami táviróállomás (1855—1980)

(1855—1980)

1. Magyarországon az első táviróvonal Bécs és Pozsony között az 1847/48.-i pozsonyi országgyűlés alkalmából 1847. december 26-án nyílt meg. 1850-től kezdve a vasútak használatára külön táviróvonalak épültek. Ennek következményeként a Bécsújhely és Sopron között 1847. augusztus 20-án megnyílt vasútvonal is fel volt szerelve táviróval.

Az osztrák kormányzat engedélyével a táviró szolgálatát 1850. évi február 15-től magánegyének is igénybe vehették.

Az osztrák keeskedelemügyi miniszter az 1855. október 27-én kelt 25.241—4094. számú rendeletével Sopronban, Komáromban és Bécsújhelyen állami táviróállomások létesítését rendelte el, amelyek 1855. november 1-én nyíltak meg. A táviróállomás megnyitásáról a soproni cs. kir. helytartótanácsi alosztály (Statthaltereier Abteilung) 1855. november 2-án kelt 22.553 számú átiratában értesítette Sopron város magisztrátusát.

³⁷ Salzburgról kevésbé komolyan az Oe. Ztg. 1932. szept. 4. 4. p-n: Festspiele „Deis is' nacher so, wia-i-in Salzburg, wo die Fremden umanandarennen wie die kloan Gänseln”. A kritikusok véleményére pl. Kárpáti Aurél: Művészet vagy idegenforgalom. Pesti Napló 1935. (In: Kárpáti Aurél: Színház Bp., 1959, 72—75 lap). Ott egyértelmű gúnnyal írja: „És nem kétséges, hogy helyes irányítás, további kitartó munka, okosan kamatoztatott áldozatkészség mellett a »magyar Salzburg« eme legfrissebb kultúrspecialitása, népszerűség tekintetében rövidesen felveszi a versenyt a méltán világhírű szegedi paprikával”. A közönség viszont lelkesedik. „Levél Szegedről a szabadtéri játékokról. Az ember tragédiája” címmel írja S. Zs.-né, hogy „semmivel se marad [Szeged] a Salzburg ünnepi játékaik mögött” (Gy. H. 1934. aug. 8.).

A táviróállomás a Hosszúsor 748 számú (ma: Széchenyi tér 13) épület helyén állott és Mendel István városbíró tulajdonát képezett emeletes ház földszintjén nyílt meg. A táviróállomás vezetője Bohusláv Ferenc távirótiszt, a megszüntetett éresekújvári táviróállomás vezetője lett. Nevezett 1856. április 15-én 800 fl évi fizetéssel főtávirásztisztté lépett elő. Első beosztottja Bilka János V. osztályú távirásztiszt lett Bécsből.

A soproni táviróállomás a bécsújhelyi táviróállomáshoz csatlakozott, mint közvetítő állomáshoz. A táviróvonal vezetője egy rézhuzalból állott és az a bécsújhely-soproni vasútvonal mentén álló vasúti táviróoszlopokon volt a soproni vasúti indóházig vezetve. Innen a vezeték az Indóház utcán (ma: Kossuth út) és a Hosszúsoron (ma Rákóczi utca) át faoszlopokon volt a táviróhivatalba vezetve. A szolgálat ellátására egy darab Morse-féle távirógép volt használatban, amelyhez az áramot Daniell-féle elemek szolgáltatták.

A táviróállomás szolgálati ideje eleinte 9—12, délután 2—7 óráig tartott. Később »C.« jellegű, 7 órától este 9 óráig tartó teljes nappali szolgálat volt.

A táviróállomás személyzetéhez a 2 távirásztiszten kívül még egy vonal-felvigyázó és egy hivatalszolga tartozott, aki az érkezett táviratokat a városban kézbesítette. A magyarországi táviróhálózat, a soproni kivételével, a Budapesten létesített távirófelügyelőség felügyeleti és irányítási hatáskörébe tartozott. A Bécsből Sopronon át Nagykanizsáig vezető táviróvonalak és az azok mellett lévő táviróállomások a bécsi távirófelügyelőséghez lettek beosztva.

Az osztrák állami táviróigazgatás az 1858. augusztus 13-án kelt rendeletével megengedte, hogy azok a vasútállomások, ahol a községben állami táviró nem működött, 1853. november 1-től kezdődőleg magántáviratokat is kezelhettek. Ilyen vasúti távirók voltak a Bécsújhely—Sopron vonalon: Savanyúkút, Nagymarton és Sopron. Az 1865. szeptember 21-én Sopron és Nagykanizsa között megnyílt vasútvonalon: Cenk, Lövvő, Bük, Acsád, Szombathely, Molnári, Zalaszentiván és Nagykanizsa. A soproni állami táviróállomásnak a Hosszúsoron való elhelyezése forgalmi szempontból nem volt megfelelő. Ezért a távirófelügyelőség, a táviróállomás céljaira Zepkó István tulajdonában lévő Újteleki utca 310. számú (jelenleg Újteleki utca 8) ház I. emeletén lévő helyiségeket bérelte ki, ahová a táviróállomás 1860. május 1-én költözött át. Az áthelyezéssel kapcsolatban a táviróvezeték útvonalát is meg kellett változtatni, és a vezeték tartó oszlopokat áthelyezni. E célból a táviróoszlopszort az Indóház utca és az Újteleki utca sarkától a Hosszúsoron át lebontották és helyébe az Indóház utca folytatásaként az Újteleki utcában építették meg. Az Indóház utca abban az időben még rendezetlen, girbegörbe útvonal volt. A táviróoszlopszor ezen a még szabályozatlan útvonalon haladt. A városi tanácson az Indóház utca és környékének rendezési terve már készen volt.

A városi építési hivatal szerette volna, ha a táviróoszlopszor az Indóház utcában már az újonnan tervezett egyenes útvonalra lett volna áthelyezve. A városi tanács ezért kérte a Helytartótanács soproni osztályát, hasson oda, hogy a jövőben a táviró műszaki tisztviselője hasonló ügyekben lépjen a városi magisztrátus illetékes osztályával érintkezésbe. Az Indóház utca szabályozása azonban csak 1869-ben következett be.

A soproni állami táviróállomás vezetőjét Bohusláv Ferenc I. o. főtávirászt 1866-ban más állomásra helyezték át. Utódául a zágrábi születésű (1825. jan. 14) volt cs. kir. kapitányt, Hruba József II. osztályú főtávirászt nevezték ki, aki a soproni táviróállomást 1887. augusztus 31-ig, a posta és a táviró egyesítéséig vezette.

2. Az osztrák cs. kir. távírdaigazgatás az akkori Magyarország területén működő táviróintézményt az 1867. évig, viszonyítva a monarchia többi részéhez, igen mostohán fejlesztette. Csak ott létesített új távírdavonalat és -állomást, ahol arra politikai és katonai szempontból szükség volt, vagy ha a távírdavonal átmenő nemzetközi táviratozás közvetítésére szolgált.

Amidőn a magyar kormány a kiegyezéssel kapcsolatban 1867-ben a Magyarország területén működő távírdaállomások igazgatását az osztrák császári távírdaigazgatóságtól átvette, a soproni postaigazgatóság akkori területén, vagyis (Fejér megyét nem számítva) az egész Dunántúl összesen csak 27 távírdaállomás működött. Ezek a következők voltak:

1. Balatonfüred (időszakos)	15. Nagykanizsa
2. Barcs	16. Paks
3. Bátaszék	17. Pápa
4. Dunaföldvár	18. Pécs
5. Győr	19. Siklós
6. Harkány (időszakos)	20. Siófok
7. Kaposvár	21. Sopron
8. Kismarton	22. Szekszárd
9. Keszthely	23. Szigetvár
10. Komárom	24. Szombathely
11. Kőszeg	25. Tolna
12. Mohács	26. Veszprém
13. Moson	27. Zalaegerszeg.
14. Nagybjajom	

A kilenc megye területére kiterjedően ez a szám alig számottevő, hiszen egy megyére csak 3 táviróállomás esik. Ugyanekkor az addig a bécsi távírda-felügyelőséghez beosztott és Magyarország nyugati országrészén fekvő Kismarton, Sopron, Kőszeg, Szombathely, Zalaegerszeg, Nagykanizsa és Csáktornya távírdaállomások a pesti távírda felügyelőség kerületébe lettek áthelyezve. A soproni táviróállomás működésében az átvétellel kapcsolatban fennakadás nem volt.

A személyzet egyrésze idegen honos volt és magyarul nem tudott. Ennek ellenére hajlandók voltak a magyar állam szolgálatába lépni, megszerezték a magyar állampolgárságot és a kitűzött 3 év alatt a magyar nyelvet elsajátították.

Kezdetben az ügyintézés kettős nyelven, magyarul és németül folyt, a rendeletek is két nyelven jelentek meg, hogy azokat a magyarul még nem tudó távírdaalkalmazottak is megértsék. A magyar távírdaigazgatás hivatalos közlönye a „M. kir. Távirászati Rendeletek Tára” 1867. évi május 1-én indult meg, ugyancsak két nyelven.

Az idegennyelvű címtáblákat és bélyegzőket magyar feliratúakkal cserélték ki. A nyomtatványokról eltűnt a kétfejű sas és az egyelőre kettős szövegű nyomtatványokat a magyar címer díszítette.

A soproni távírdaállomás 1871-ben az újonnan létesített nagykanizsai táviróigazgatóság területébe, majd ennek 1878-ban történt megszüntetése után a budapesti táviróigazgatóság hatásköri illetékességébe nyert beosztást.

Az átvételt követő időszakban a magyar táviróigazgatás a nagy mértékben elhanyagolt állapotban lévő táviróhálózat rendbehozatalával, annak megfelelő színvonalra való emelésével, a továbbfejlesztési lehetőségek kérdésével és a

súlyos személyzeti viszonyok megoldásával volt elfoglalva. Ennek következtében a távíróhálózat további kiépítése csak nagyon korlátozott mértékben indulhatott meg. sőt az 1873. évi nagy pénzügyi válság okozta takarékosági intézkedések miatt 1875-től 1879-ig terjedő időben a fejlesztés lehetősége beruházási hitel hiányában elakadt.

A soproni távíróállomás 1870. évi szervezete és forgalma a következőképpen alakult:

Szolgálati jellege: »C.«, vagyis teljes nappali, 7 órától 21 óráig. A bekapcsolt távírdavezetékek száma: 5 állami és 2 vasúti távíróvonal. Távírókészülékek száma: 1 db Morse távírógép. Beosztott személyzet: 1 hivatalvezető, 1 távírásztiszt, 1 távíró gyakornok, 1 vonalfelügyelő és 1 hivatalszolga.

Az 1870. évi forgalom: A feladott távíratok száma: magán 12 666 db, állami 184; az érkezett távíratok száma: magán 12 890, állami 225; a közvetített távíratok száma 248; a feladott és érkezett szolgálati távíratok száma 898. A feldolgozott távíratok száma 27 111 darab.

A feladott távíratok után beszedett díj összege 7124 osztrák forint és 85 krajcár volt. 1870-ben a Magyarország területén működött 246 állami távíró közül a soproni a jövedéki bevétel alapján a 22., a feldolgozott távíratok darabszáma alapján pedig a 24. helyet foglalta el, ami a távírdaállomás jelentős forgalmát mutatta.

Az 1871. december 20-án kelt 14.500/IV. számú min. rendelet a soproni távírdaállomás szolgálati jellegét: »N/2«, vagyis féléjjeli, 7 órától 24 óráig terjedő időben állapította meg, személyzeti létszámát pedig 1 távírász tisztviselővel és 1 távíratkézbesítővel felemelte.

A soproni távíróállomáshoz az 1873. évben 3 nemzetközi távíróvonal volt bekapcsolva, és pedig *vizsgálatra* az 1. számú Bécs—Konstantinápoly közötti.

A feladott távíratok után beszedett díj összege 7124 osztrák forint és Hughes-távíróvonal, amelynek útiránya: Bécs—Vimpác—Sopron—Nagykanizsa—Barcs—Sarajevó—Nis—Konstantinápoly volt; *levelezésre*: a 302. számú Bécs—Nagykanizsa közötti Morse-távíróvonal, amelybe Bécs—Bécsújhely—Sopron—Szombathely—Zalaegerszeg—Nagykanizsa távírdaállomások voltak bekapcsolva, továbbá: a Sopron—Kismarton—Bécsújhely—Bécs közötti 408. számú Morse-távíróvonal.

A Morse-féle távírókészülékekhez az 1873. évtől az addig használt Daniell-féle elemek helyett a Meidinger-elemeket alkalmazták áramforrásként.

A soproni távírdaállomás 1877. évi forgalma: A feladott távíratok száma magán: 23 096 darab, állami 429; szolgálati 438; díjmentes közérdekű 346; összesen 24 309. Az érkezett távíratok száma: magán 22 313 darab, állami 467; szolgálati 345; közérdekű 492; összesen 23 617. A közvetített távíratok száma: 10 334 darab.

A soproni távírdaállomás forgalmi bevétele: 13 061 osztrák forint és 73 krajcár volt. A forgalom 1877-ben kétszerese volt az 1870. évének. A Dunántúl lévő távírdaállomások között a soproni forgalom és jövedéki bevétel alapján Győr után következett.

A magyar távíróigazgatás a távírdaállomások fenntartási költségének csökkentése céljából a kisebb forgalmú, mellékállomás elnevezésű távírdaállomások kezelését 1876-tól magánosokra bízta, akik ezért a szolgáltatást szerződés megkötése mellett évi 300 osztrák forint átalányban részesültek. Kiseb postamesteri hivatalok kezelői is vállalták ilyen távíró mellékállomás kezelését. Mivel ez a megoldás a gyakorlatban bevált, a kereskedelemügyi minisztérium az 1877. július 7-én kelt 16.280 számú rendeletével több kisebb forgalmú pos-

tamesteri hivatalt egyesített távíróval. A soproni postaigazgatóság területén a következő postamesteri hivatalok lettek távírdával egyesítve: Gönyű, Keszthely, Kismarton, Körmend, Kőszeg, Lepsény, Marcali, Siklós, Siófok, Sümeg, Szigetvár, Tapolca és Zalaegerszeg.

Az érdekelt postamester a postai ügyekben a postaigazgatóság, távíró ügyekben pedig a távíróigazgatóság fennhatósága alá tartozott.

A távíróállomásnak az Újteleki utca 8. számú (régén 310. számú) ház első emeletén való elhelyezése a forgalom jelentős emelkedése miatt a forgalmi követelményeknek nem felelt meg. De ez az elhelyezés egyéb szempontból is kedvezőtlen volt. A közönség köréből mind több panasz hangzott el, hogy a távíróállomás a város forgalmi köréből kiesik és a rossz lépcsőkön való emelkedés nagyon terhes.

1. Az első soproni távíróállomás (ma: Széchenyi tér 13.) 1855-ben

A közönség panaszát a helyi sajtó is magáévá tette és a távíróállomásnak más helyre és épületbe való áthelyezését sürgette. Az Oedenburger Zeitung az 1877. évi 152. számában a Hosszúsor (ma: Rákóczi utca) 1. számú, Merkl József építőmester újonnan épített két emeletes házát hozta javaslatba. Az épület egyik szárnya az akkoriban megnyitott Erzsébet utcára (ma: Köztársaság utca), a másik pedig a HosszúSORra nézett, a földszinten lévő üzlethelyiség ajtaja a »Promenádra« nyílt. Az épület a városi forgalom ütőereinél, a vasúti állomásokra vezető utak mentén feküdt. Az újság javaslata szerint a földszinti üzlethelyiségben a felvevő munkahely, a mellette lévő helyiségekben a gépterem s egyéb hivatali helyiségek, az emeleten pedig a hivatalvezető lakása lett volna elhelyezhető.

Bár az ajánlott hely a táviróállomás elhelyezésére mindenkép kedvező lett volna, azonban erre nem kerülhetett sor, mivel az ide vezető táviróvezetékek oszlopsorának nagyobb távolságon való lebontása, ill. megépítése nagy költséggel járt volna. Hosszas tárgyalások után a táviró állomás a Színház utca 10. számú (most 8. számú), Dr. Kánia József tulajdonát képező kétemeletes ház földszintjére lett áthelyezve, ahol 1878. október 20-án működését megkezdte. A meglévő táviróvezetékét az új elhelyezésig csak 3 oszloppal kellett meghosszabbítani, ami jelentősen kisebb költséggel járt. Ugyanebben az épületben kapott lakást a táviróállomás vezetője is. A táviróállomás új elhelyezése a forgalmi szükségletnek megfelelt, a táviró elérése a közönség részére az előbbinél sokkal kedvezőbb volt.

2. Soproni Morse-táviró felszerelés

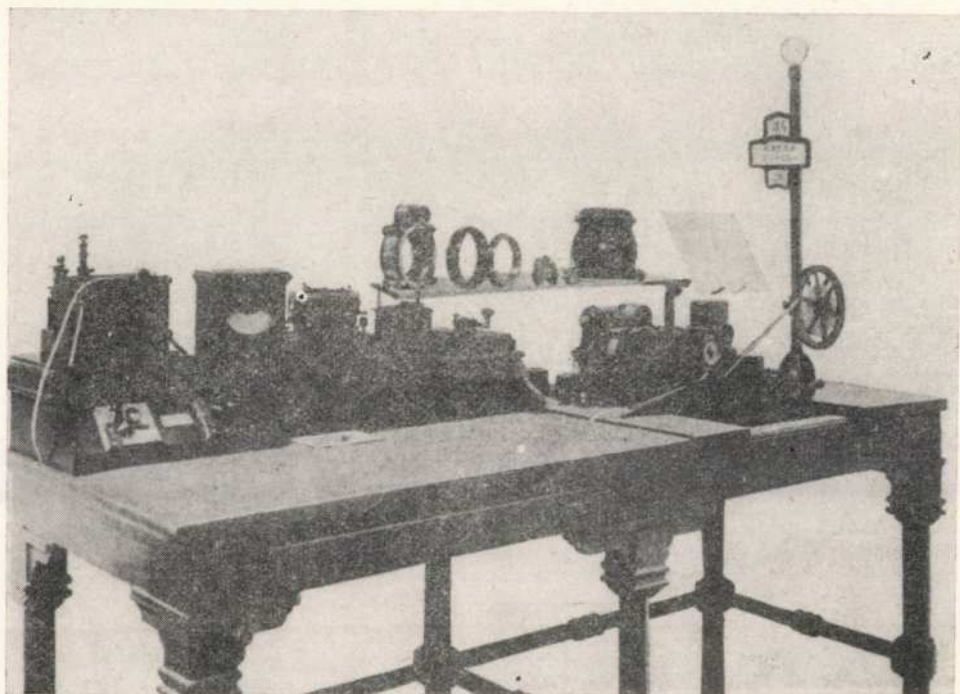
3. A táviróintézmény pénzügyi helyzetét a takarékosági intézkedések ellenére sem sikerült egyensúlyba hozni. Ezért a kereskedelemügyi minisztérium az addig külön álló posta- és táviró-intézményt 1887. szeptember 1-én szervezeti-
leg egyesítette.

Ennek következtében a soproni táviróállomás különállása is megszűnt és az a soproni postahivatal munkakörébe került. E célból a táviróállomás 1887. szeptember 1-én a Színház utca 10. számú házból a postahivatalnak akkor Színház tér 4. számú (most Színház utca 33. számú) épületébe lett áthelyezve és az az udvar baloldali épületrészének egyik földszinti szobájába kapott elhelyezést. Ettől kezdődően a soproni postahivatal elnevezése »posta- és táviró-hivatal« lett.

Az áthelyezéssel kapcsolatban a táviróvezetékek útvonala is megváltozott. Ugyanis a táviróvezetékét nem a Délivásút állomásáról, hanem a Győr-Sopron-Ebenfurti vasút pályaudvaráról az Erzsébet utcán, Széchenyi téren át kellett az új elhelyezésbe bevezetni.

A város képviselői a tárgyalás során azt kérték, hogy a posta az aránylag rövid új útvonalon a táviróvezetékek elhelyezésére öntött vasoszlopokat alkalmazzon, mert a táviróvonal beépített területen húzódik végig és az otromba faoszlopok elcsúfítják a város utcáit.

A távirdaállomás vezetője közölte, hogy a távirdaigazgatás a vasoszlopoknak az egész útvonalon való alkalmazását azok drága volta miatt nem vállalhatja. Helyette olyan megoldást javasolt, hogy a vasúttól az Erzsébet utcán át a Széchenyi tér sarkáig faoszlopok, onnan pedig a postahivatalig vasoszlopok legyenek alkalmazva.

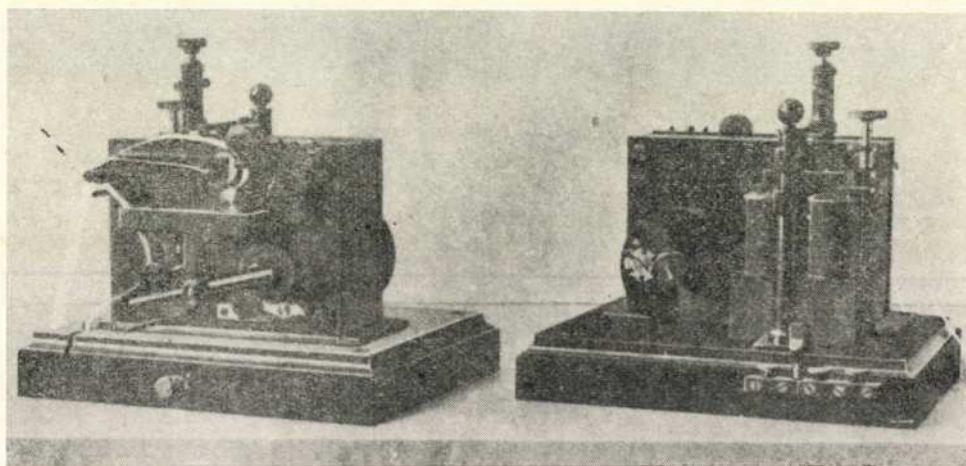
3. Hughes-féle betűnyomó távirógép

A város képviselői az ellen is tiltakoztak, hogy a huzalok az útközi épületeken alkalmazandó vastartókon legyenek felerősítve, mert ebben az esetben az érdekelt háztulajdonosokkal is kellene tárgyalni és ez a megoldás a lakóknak is kellemetlenséget okozna. A város képviselői végül elvben elfogadták, hogy a táviróvezetékek felerősítése az egész útvonalon oszlopokon történjék.

A bizottság a táviróvezeték útvonalát a következőképp jelölte ki: a táviróvezeték a Győr-Sopron-Ebenfurti vasút állomásának felső kijárójánál lévő 2. számú vasúti örház melletti elosztóoszlopról indul ki és az Erzsébet utcai volt vámház épületéig (ma a 18-as honvéd háborús emlékmű áll a helyén) 6 faoszlopra erősítve halad. A faoszlopokat simára kell gyalulni, szürkés színre befesteni kerékvetőkkel ellátni. Az oszlopokat a gyalogjáró (járda) mellett húzódó vízfolyástól 1 méter távolságra a meglévő gázkandeláberek irányában kell elhelyezni.

A vámháztól az Erzsébet utca és a Széchenyi tér sarkáig 4, ugyancsak faoszlopot alkalmazzanak a kocsit és a vízfolyás (árok) között kerékvetőkkel, még pedig egész hosszában a régi (1923-ban megszüntetett) evangélikus temető oldalán (ma az MSZMP-pártház áll a helyén). A következő, 12. számú oszlop a Rupprecht-féle ház (Széchenyi tér 15. sz.) sarka előtt a gyalogjáró és vízfolyás között, a 13. számú a Casinó laktanya (ma: Petőfi téri ált. iskola) második ablaka előtt (a Casinótól számítva) szintén a gyalogjáró és vízfolyás között, a 14. számú a színház épületének főbejárati oldali sarka előtt a gyalogjáró és vízfolyás között nyerjen kerékvetőkkel ellátva elhelyezést. Innen a távírdavezetékek az utcán keresztül legyenek a postaépületbe bevezetve.

A város képviselői még kijelentették, hogy az Indóház utcában és Újteleki utcában, a régi távírdaállomáshoz vezető útvonalon lévő faoszlopok kiásása és huzalok leszerelése, a kiásás által okozott károk megtérítése, a gödrök beteme-

4. Morse-féle távírógép (elülső és hátsó nézet)

tése, a felszakított gyalogjárók újraburkolása, továbbá az új útvonalon lévő oszlopok felállításával keletkezett lyukak betemetése, a megmaradt föld elhordása, a felbontott gyalogjáró újraburkolása, az oszlopok fenntartása a távírdaigazgatóságot terheli.

A bizottsági eljárásról felvett jegyzőkönyvet a városi tanács az 1887. május 21-én tartott tanácsülésén tárgyalta, jóváhagyta és azt a távírdaigazgatóságnak Budapestre felterjesztette.

A budapesti Távírdaigazgatóság a városi tanács felterjesztésére az 1887. július 29-én kelt 5545. számú átiratában azt a választ adta, hogy a tanács által kért 4 darab vasoszlop felállítását nem találta teljesíthetőnek, mert a postahivatal csak bizonyos időre bérelt helyiségben van elhelyezve és így a nagy költséggel beszerzendő vasoszlopokat a hivatal átköltözése esetében ismét nagy kiadás mellett kellene lebontani és áthelyezni. Különben is az alkalmazandó vasszerkezettel ellátott, sűrű színre festett, egyenes és kellően díszített faoszlopok szépirodalmi szempontból egyáltalában nem kifogásolhatók, ezen oszlopok az utcákat nem csúfítják el, sőt az utcai területről kevesebb helyet foglalnak el, mint a megfelelő alapzatra építendő vasoszlopok és még közlekedés szempontjából is előnyösebbek.

A városi tanács a kapott tájékoztatás ellenére ragaszkodott a vasoszlopokhoz, de végül a budapesti távírdaigazgatóság javaslatához, annak határozott ellenválaszára, 1887. aug. 27-én hozzájárult. A postaépületbe költözött táviró új székhelyén nagyon szűkös helyet kapott, aminek a közönség is hangot adott. Az Oedenburger Zeitung 1888. október 23-i számában szóváltette, hogy a táv-

5. A soproni 1. sz. postahivatal Morse-terme 1913-ban

6. A soproni 1. sz. postahivatal Hughes-terme 1913-ban

írda elhelyezése és a táviratok felvevőhelyisége nem felel meg a követelményeknek és a táviratítók nincs biztosítva.

Az épület zsúfoltságát még fokozta az 1890. november 1-én megnyílt új távbeszélőközpont is, amely közvetlenül a távirдахelyiség mellett kapott elhelyezést. (A különböző postai szolgálati ágak jobb és célszerűbb elhelyezésé-

nek kérdése több mint két évtizeden át foglalkoztatta a helyi érdekeltségeket, a városi tanácsot és a vezetőséget, míg végül a mai helyen 1913-ban megoldódott.)

A távbeszélőközpont megnyitása után a kapcsoló-szolgálatot a távírda személyzete felváltva látta el. A posta- és távírdaintézmények egyesítése után a soproni távírda első kezelői nők voltak (Róth Helena, Resnován Felicia, és Tornai Emma). A soproni távírdahivatalban az 1891. évben 5 Morse-féle távírógép volt használatban 50 vonallal és 20 helyi teleppel, ezekhez 5 állami és 2 vasúti távíróvonal csatlakozott.

Állami távírdavonalak:

Sopron—Budapest (205. számú vonal): Sopron, Fertőszentmiklós, Kapuvár, Csorna, Győr, Székesfehérvár, Budapest közp. távíróhivatal.

Sopron—Oroszvár (226. sz.): Sopron, Cinfalva, Felsőszentmiklós, Nagymarton, Kismarton, Nezsider, Oroszvár.

Sopron—Szombathely (250. sz.): Sopron, Németkeresztúr, Sajtoskál, Bük, Csepreg, Szombathely.

Wien—Nagykanizsa (253. sz.): Wien, Lajtaújfalu, Sopron, Szombathely, Nagykanizsa.

Wien—Nagykanizsa (302. sz.): Wien, Wienerneustadt, Sopron, Szombathely, Nagykanizsa.

Vasúti távíróvonalak:

Wiener Neustadt—Sopron—Nagykanizsa (650. sz.): Magántávíratok kezelésére felhatalmazott vasútállomások: Wiener Neustadt, Lajtaszentmiklós, Savanyúkút, Rétfalu-Siklósd, Nagymarton, Márc-Nádasd, Somfalva, Ágfalva, Sopron Déli pu., Sopron Állami távírda, Nagycenk, Lövő, Bük, Acsád, Szombathely vasútállomás, Szombathely üzletvezetőség, Szombathely áll. távírda, Molnári, Vasvár, Oszkó, Győr, Győr, Zalaszentiván, Zalaszentmihály, Gelse, Nagykanizsa vasútállomás.

Ebenfurt—Győr (665. sz.): Ebenfurt, Lajtaújfalu, Kismarton-Száravám, Vulkapordány, Sopron GYSEV állomás, Sopron állami távírda, Pinnye, Eszterháza-Fertőszentmiklós, Kapuvár-Garta, Csorna, Enese, Győr GYSEV állomás, Győr MÁV állomás, Győr állami távírda.

A Posta és Távírda Rendeletek Tára 1892. évi 27. számában megjelent 26 975. számú rendelet alapján 1892. május 12-től kezdődően a soproni távírdahivatal is vette az országos pontos időjelzést, amelyet mint góchivatal, kötelező volt a hozzá bekapcsolt távírdavonalakon továbbadni. E célból a távírdavonalakon a levelezést (távíratozást) 11 óra 57 perckor be kellett szüntetni és a góchivatal körözvényjelére minden vonalközi távírdahivatal kötelező volt a pontos időt venni, óráját ahhoz igazítani és a pontos idő vételét a góchivatalnak elismerni. A góchivatal az időjelzést a budapesti központi távírdahivataltól kapta.

A soproni állami távíró forgalma 1891-ben: A feladott távíratok száma 21 781 darab az érkezetteké 26 442 darab; a távírat közvetítés 17 437 darab.

Hasonlóképp vette a soproni távírdahivatal az 1892. évi 47 240. számú rendelet alapján a Meteorológiai Intézet naponkénti előrejelzését, amelyet a közönség számára könnyen hozzáférhető helyen kellett kifüggeszteni. E célra

egy megfelelő feliratú bádogtábla szolgált. Ez a tábla a régi, Színház utcai postaépületben a felvételi helyiség utcai ablakában volt kitéve, hogy a közönség az utcáról is olvashatta.

Az egyre erősödő táviratforgalom gyorsabb lebonyolítására a soproni távirda 1895-ben a sopron—budapesti viszonylatban egy Hughes-féle betűnyomós távirókészüléket, 1906-ban pedig a távirdavezetéken egyidejűleg táviró- és távbeszélő-forgalmat lebonyolító, szimultán berendezést kapott.

A műszaki végrehajtó szolgálatnak egységesebb vezetése, a postagazgatóságok tehermentesítése céljából 1908-ban a kerületbeli postaigazgatóságok székhelyén „Posta és távirda kerületi műszaki felügyelőségek” néven új műszaki szerv létesült. A soproni műszaki felügyelőség vezetője Bermann Géza postafőmérnök, beosztottja Vida József rapidíjas postamérnök lett.

A műszaki fejlődés következményeként a távirdavonalak is szaporodtak és az egyes távirdavonalakba kapcsolt állomások változtak. 1900-ban a következő újonnan létesített távirdavonalak lettek a soproni távirdahivatalba bekapcsolva: 1. A Wien—Sarajevó 81. számú távirdavonal, amely Wiener Neustadt—Sopron—Szombathely és Nagykanizsa útvonalon haladt; 2. A Sopron—Wien közötti 165. számú közvetlen távirdavonal (útközi állomás nélkül); később ez a távirdavonal szolgált Sopron—Bécs között a Hughes-féle betűnyomós távirdagéppel való szolgálat lebonyolítására; 3. A Sopron és Győr közötti 750. számú távirdavonal (Eszterháza, Fertőszentmiklós, Petőháza cukorgyár, Kapuvár, Csorna, Enese); 4. A Sopron—Kőszeg közötti 746. számú távirdavonal (Sopronkeresztúr, Lakompak, Szabadbáránd, Felsőpulya); 5. A Sopron és Lajtaújfalu közötti 751. számú távirdavonal (Cinfalva, Felsőszéplő, Kismarton); 6. Kiscell—Pándorf közötti helyiérdekű vasút 1111. számú; 7. A Sopron—Pozsony közötti helyiérdekű vasút 1460. számú táviró vonala.

4. A soproni távirdahivatal több mint két évtizedes huzavona után 1913. november 1-én a Sopron egyik legszebb helyén, a Széchenyi téren épült új postapalotába költözött át, ahol korszerű elhelyezést kapott. A távirda a postapalota udvari harmadik szárnyépületének első emeletén három helyiségben lett elhelyezve. Egy nagy helyiségben, a »Morse«-szobában 15 Morse-féle távirókészülék, egy kisebb, ún. »Hughes«-szobában 2 betűnyomós távirógép működött, a harmadik helyiség a táviratképzésítő szobája volt.

A Hughes-féle gépeket már villanymotor hajtotta meg a régi lábnyomással felhúzott óraműves készülékek helyett. A távirdaasztalok a Morse-teremben az ablakok előtt két sorban voltak elhelyezve. A terem bejárati ajtaja mellett középvonalban állott az ellenőrző és vizsgáló asztal, amelyen a távirdavonalak vizsgálatához szükséges berendezés volt felszerelve. Ehhez a berendezéshez, egy elosztó váltó segítségével, bármelyik vonal távirógépe bekapcsolható volt.

A Morse-féle távirdakészülékek részben Kiss-féle, részben pedig jelfogóval ellátott Hollós-féle készülékek voltak.

A távirdagépek üzemeltetéséhez a szükséges villanyáramot már nem Meidinger-elem, hanem akkumulátor szolgáltatta. A távirdavezetékek a GYSEV pályaudvaron lévő elosztóoszloptól már nem faoszlopokon, hanem földalatti kábelben vezettek a távirdahivatalba.

A távirdatanfolyamok részére a postapalota udvari szárnyának második emeletén volt egy nagyobb, Morse-féle távirdagépekkel felszerelt gyakorlóterem. Régebben a távirdatanfolyamokat alkalmi helyiségekben, pl. a Löbl-féle tánciskola tánctermében (mai Deák-vendéglő) és a városi festőteremben tartották, ahol a tanuló-távirdagépeket esetenként szerelték fel.

Az új távírdahelyiségbe a következő távírdavonalak voltak bekapcsolva: Sopron—Budapest, ill. Sopron—Bécs között közvetlen Hughes-vonal; Morse-féle távírdavonalak: 1. Sopron—Szombathely—Nagykanizsa között; 2. Sopron—Győr között közvetlen vonal; 3. Sopron—Győr között útközi állomásokkal; 4. Sopron—Pozsony között; 5. Sopron—Királyhida között; 6. Sopron—Nagy-marton—Savanyúkút—Bécsújhely között; 7. Sopron—Kismarton—Lajtaújfalu—Ebenfurt között; 8. Sopron—Eszterháza—Fertőszentmiklós—Petőháza között; 9. Sopron—Nagycenk—Lövő—Újkér—Sajtoskál—Bük—Szombathely között; 10. Sopron—Sopronkeresztúr—Lakompak—Szabadbáránd—Felsőpulya—Kőszeg között; 11. Győr—Sopron—Ebenfurti Vasút; 12. Wiener Neustadt—Sopron—Szombathely—Nagykanizsa között a Déli vasút; 13. Kiscell—Pándorf közötti helyiérdekű vasút; 14. Sopron—Pozsony közötti helyiérdekű vasút; 15. Sopron—Kőszeg közötti helyiérdekű vasút távírdavonala.

A Hughes-vonalak szükség esetén Morse-féle készülékekre is átkapcsolhatók voltak. A postahivatal felvételi terméből a távíratokat csőposta szállította fel a távírdára.

A soproni távírda az új elhelyezésében és korszerű berendezésével továbbfejlesztésre volt hivatva. A fejlődés folyamatosságát azonban meggátolta az 1914-ben kitört első világháború, amely a távíró személyzetét, felszerelését és vonalait erősen igénybe vette. A magántávírat-forgalmat korlátozták.

A világháborút követő területveszteségek a soproni távírdahálózatot is érintették. 1918 végével megszűnt Pozsonnyal a közvetlen távíró-összeköttetés. A trianoni békeszerződés következtében 1921 végével megszűnt a nyugat-magyarországi (burgenlandi) távíróállomásokkal, valamint Ausztriával a közvetlen távíróösszeköttetés. Ausztriával a távíróforgalmat újból csak 1923 évben, Budapest—Bécson át vettük újból fel.

Az első világháború után a távíróhálózat fejlesztése elakadt, a távíróforgalom pedig nagymértékben csökkent. Közben azonban volt azért technikai fejlődés is. Így például az 1920-as évek elején a Morse-féle távírókészüléknél a papírszalagos vétel helyett áttértek a hallás utáni („fónikus”) vételre, amelynél először egy ún. kopogókészülék útján vették a Morse-jeleket, majd pedig hallgatóval közvetlenül a távíróvezetékéről. A gyakorlatban nemigen vált be, de azért később is használták.

Az ügykezelés meggyorsítása és egyszerűsítése céljából a soproni postai igazgatóság és a postavezérgazgatóság között közvetlen Hughes-féle távíró-összeköttetés létesült. A posta műszaki végrehajtó szolgálatát ellátó kerületi műszaki felügyelőségek, köztük a soproni is, a 20.862/1929. számú K. M. rendelettel mint önálló szervek megszűntek és mint 6. műszaki osztály ismét beolvadtak a postai igazgatóságok szervezetébe.

A távíratforgalom gyöngülése következtében 1937-ben a távírdai munkahelyek átcsoportosítására került sor. A távírdai munkahelyek a nagy Morse-teremben megszűntek. A nagytermet egyideig tanfolyamteremül, majd raktárnak használták. A távírószolgálat lebonyolítására a soproni távírda egy koncentrációs munkaelosztó váltót kapott 3 munkahellyel, amely az addig a távíratkézbesítők szobájául szolgáló helyiségben nyert elhelyezést. A koncentrációs váltóról bármely vonal a szabad munkahelyre volt kapcsolható. A hívás jelzése a váltón egy kis lámpa kigyulladásával történt. A távírat vétele közvetlenül a távírdavonaltól hallás után történt. Ugyanebben a szobában volt elhelyezve a körözvénytávíratok adására szolgáló Morse-féle távírdagép is.

A második világháború előtti és alatti években a távirónál is ismét a katonai igénybevételek lépnek előtérbe, amelyek a táviró-személyzetre, távirda-vonalakra és készülékekre is kiterjedtek.

A Sopron városát 1944. december 6-án ért légitámadás során a postapalota hátulsó, harmadik épületszárnya légiaknától találatot kapott, aminek következtében ennek az épületrésznek az első emeletén elhelyezett Hughes- és fonikus szoba jelentős károkat szenvedett. Ez azonban a legyengült táviratforgalmat nem zavarta, mivel a közvetítés, amíg arra lehetőség volt, távbeszélőn történt.

5. A felszabadulást követő napon (1945. ápr. 2) megindult az elpusztult táviróvonalak újjáépítése. A műszaki újjáépítés fokozottabb irányítására és meggyorsítására a postaigazgatóság mellett ún. postaműszaki igazgatóság létesült, amely 1948. december 2-án szűnt meg. Az 1947-ben megindult hároméves, majd az ezt követő első, második és harmadik ötéves terv keretében a nagyarányú fejlesztési folyamat a távirószolgálat korszerűsítésére is kiterjedt. Az elavult Hughes-féle betűnyomós távirógép használata 1947-ben megszűnt. A táviratforgalom lebonyolítására helyébe a korszerű Siemens-rendszerű távgépiró nyert alkalmazást az írógéphez hasonló billentyűs szerkezettel. Ezzel a készülékkel a táviratok vétele és adása jelentősen meggyorsult. A táviratok kézbesítésének meggyorsítására a táviratkézbesítők 1951-ben a kerékpár mellett motorkerékpárral is fel lettek szerelve.

A távbeszélőhálózatoknak az első és második ötéves terv keretében történt nagyarányú fejlesztésével az összes postaszerveket távbeszélővel szerelték fel. Ennek következtében a táviratok közvetítése mindjobban áttérrelődött a távbeszélő vonalakra, ahol a táviratok adása-vétele egyszerűbb, gyorsabb és olcsóbb is volt. Ezért a körülményesebb kezelésű és költséges fenntartású Morse-távirórendszert mint elavultat fokozatosan megszüntették és a feleslegessé vált Morse-táviróvonalakat leszerelték. A táviratoknak távbeszélőn történő közvetítése azonban a távbeszélővonalakat nagyon igénybe vette. A távbeszélővonalak tehermentesítése érdekében ezért a posta önálló táviratközvetítő áramköröket létesített. A soproni távirda 1957. október 25-én 3 fővonalú táviratközvetítő áramkört kapott, amelyek közül az egyik Sopron és Lövő között, a második Sopron és Kapuvár között, a harmadik pedig Sopron—Fertőd—Fertőszentmiklós—Petőháza—Kapuvár között bonyolította le a táviratok közvetítését. A kapuvári postahivatal később géptávirót kapott s így a Sopron és Kapuvár közötti táviratközvetítő áramkör megszűnt.

A távirda a régi elhelyezésben három szobában működött. A volt Hughes-szobában a Siemens-féle távgépiró, a második szobában a koncentrációs váltó a fonikával és a harmadik, hozzávett szobában pedig a távbeszélőn való táviratközvetítő munkahely volt elhelyezve. A gépi kapcsolású távbeszélőhálózat létesítésével kapcsolatban az automata távbeszélő központ műszaki berendezése a volt Morse- és Hughes-teremben lett elhelyezve. A szerelő munkák előrehaladásával a távirát át helyezték. Ezzel együtt a koncentrációs váltó használata és a vele kapcsolatos fonikus táviratközvetítés, azaz a régi Morse-féle távirórendszer, amely egy évszázadon át a hírközlés egyik fontos eszköze volt, 1959-ben gyakorlatilag megszűnt. A technika fejlődése a távirógépek korszerűsítésére is kiterjedt.

A távirda a táviratforgalom lebonyolítására 1961-ben egy 12 csatornájú, Ch.V.T. váltóáramú, V.F.40 amerikai típusú táviróberendezést kapott. Ezt a berendezést 1964-ben B.H.G. V.T. 12 csatornájú, majd 1965-ben 24 csatornájú berendezésre cserélték át. Ma a berendezés már 48 csatornával bonyo-

lítja le a táviróforgalmat.

A soproni T.G.X.-rendszerű távgépíró 1964-ben automatizálták. Az ország összes távgépíróállomásaival tud közvetlenül táviratozni. A berendezés két adó- és három vevőkészülekből áll. A postaigazgatóság is kapott 1965-ben a postavezérgazgatósággal való közvetlen levelezésre egy T.G.X.-távgépíró berendezést.

A távirókészülékek tökéletesítése folyamatosan tart. A »Telex« táviró berendezéssel bíró előfizetők közvetlenül, a táviróhivatal közvetítése nélkül tudnak egymással érintkezni. Ez a táviró rendszer további fejlődésben van. Sopron a »Telex« táviró forgalomba 1964-ben kapcsolódott be. Az első soproni „Telex” előfizető a soproni AKÖV., a Fésüsfontógyár és a Répcelaki szénsavtelep volt.¹

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Mészáros Gyula:

A fertői vitorlás- és üdülőtelep használatáról, üzemeltetéséről szóló tanácsrendelet

A fertőrákosi vízi sporttelep háború előtti telephelyén, Fertőrákos község határában, a Virágosmajor és a Rákos-patak közötti területen 25 évvel ezelőtt társadalmi összefogással megindult a fertői vitorlástelep kialakítása. Az 1970-ig kialakult vitorlászázak spontán módon, rendezési terv nélkül jöttek létre. A telepen 1959-ben mindössze 10 épület állt, s a vitorlász sportág 40 hajóval rendelkezett.

A vízitelep 1967 után ugrásszerű fejlődésnek indult. A megnövekedett forgalom szükségessé tette egy új út kiépítését, ugyanis korábban a telepet csak a Rákos-patak jobb oldalán haladó régi úton és a virágosmajori csatornán, víziúton lehetett megközelíteni. Az új út kialakítására társadalmi összefogással, a Rákos-patak kotrásával és a rákosi köfajtó meddőjének felhasználásával nyílt lehetőség.

Az 1970. évi kialakult vízitelep jelentőségében túlnőtt az egyesületi kereteken. A sportolók és a pihenni vágyók létszámának ugrásszerű növekedése, a vízisporttelep addigi spontán kialakulása feltétlenül megkövetelte, hogy a további intézkedé-

¹ Levéltári forrásaim: GySmL. 2. sz. Sopron város V. 12 704., 13.677., 14 249., 14.761., 19.149., 19.157., 19.275., XXV. 15.896., XXVI. 5.363. sz. iratesomók. Vö. még Oedenburger Intelligenz- und Anzeigebblatt, 1855, 2. sz.; Oedenburger Zeitung, 1860, 6., 46., 64. sz.; 1877, 153. sz.; 1878, 126. sz.; 1887, 80., 96. sz.; 1889, 7. sz. Továbbá Földmívelés-, Ipar- és kereskedelemügyi Miniszter: A távirók statisztikája 1870. évről. Pest, 1871; Kereskedelemügyi Miniszter: Posta- és távirók-hivatalok cím- és névtára. Bp., 1891; Schmiéd Mihály: Távirási kalauz. Kassa, 1897; Vater József: A táviró- és távbeszélőügy fejlődésének története. Bp., 1898; Kereskedelem- és közlekedésügyi Miniszter: 50 évi postamérnöki szolgálat 1887-1937. Bp., 1937. A rendeletek: Verordnungsblatt für die Verwaltung des Österreichischen Handelsministeriums, 1855, 57., 64. sz.; 1856, 33., 43., 60. sz.; Verordnungsblatt für die Österreichischen Telegraphenämter, 1857, 20. sz.; 1867, 17. sz.; Távirásati Rendeleték Tára, 1872, 1., 9. sz.; 1873, 10., 11. sz.; 1874, 11. sz.; 1882, 9., 12. sz.; 1883, 3., 15. sz.; Postal Rendeleték Tára, 1877, júl.; Posta és Távirók Rendeleték Tára, 1892, 27., 45. sz.; 1900, 8., 37., 39., 40., 43., 57. sz.; 1906, 47. sz.

sek megfelelő fejlesztési elképzelések alapján, a hatósági előírások betartása mellett történjenek.

Ebből következett a terület közigazgatási rendezésének szükségessége. A rendezést indokolta a nyugat-dunántúli üdülőterület regionális rendezési tervének jóváhagyásáról és végrehajtásáról szóló 1030/1967. (IX. 17.), valamint a 2051/1967. (IX. 17.) számú kormányhatározat, mely kimondta: „Sopron és a Fertő[tó] környéke üdülő- és idegenforgalmi jelentősége miatt, adottságainál fogva külön figyelmet érdemel”.

Sopron város Tanácsa Végrehajtó Bizottsága (továbbiakban vb.) 1970. októberében tárgyalta a fertői vízitelep helyzetéről készített előterjesztést, és határozatot hozott a terület közigazgatási rendezésére, ami feltétele volt a további tervszerű fejlesztésnek. A területátcsatolás Fertőrákos községtől megtörtént, és utána a vb az egységes fejlesztési elképzelések megvalósítása érdekében beépítési tanulmánytervet készíttetett. A tanulmánytervet ismertették, megvitatták a város tudományos egyesületeiben, ezt követően az érdekelt tanácsi bizottságok is megtárgyalták, javaslataikkal kiegészítették. A javaslatokkal és észrevételekkel kiegészített tanulmánytervet a vb megtárgyalta és a 49/1971. számú határozatával jóváhagyta. Utasította az illetékes szakigazgatási szerveket, hogy a vitorlástelep és strand beruházási programját készítsék el.

A Győri Tervező Vállalat Soproni Irodája a beruházási programot elkészítette: ez a regionális terv rendelkezéseire alapult, melyet a vb a 66/1972. számú határozatával jóváhagyott.

Az 1985-ig megvalósításra tervezett program főbb feladatai: vitorlástelepi rekonstrukció (új főmóló építése, 3 db egészségügyi épület felállítása, a szükséges közművek kivitelezése); 4000 férőhelyes strand kialakítása; 800 fős kemping létesítése; 70—100 cölöpre építhető horgásztelep elhelyezése; 480 m² alapterületű kereskedelmi, vendéglátó, szolgáltató létesítmény megvalósítása; a tömegközlekedés biztosítása (személygépkocsi és autóbussz parkoló, autóbussz váró létesítése).

A program a javasolt és a vb által jóváhagyott ütemezést 4 részletben jelölte meg 1975—1985-ig, 98 277 mFt összegben. Az első ütem csak a területfeltöltés megkezdését, az utépítés első szakaszát, az elektromos energia biztosítását és a vezetékes vízellátás kiépítését tartalmazta.

Az elmúlt ötéves tervek során részben a város saját fejlesztési eszközeinek hatékony felhasználása, részben terven felüli központi hozzájárulások és ágazati hitelek lehetővé tették a program gyorsított ütemű végrehajtását.

Így több mint 10 millió forintos beruházásban valósult meg a vízitelep és a strandterület megközelítését szolgáló, szilárd burkolatú út, elkészült a vízitelep energia-ellátásának bázisát képező 630 kW-os transzformátor-állomás és a 20 kW-os földkábel. Kiépült a vezetékes vízellátás gerince, mely jelenleg egy közkifolyót táplál és biztosítja két egészségügyi blokk vízellátását. Teljes hosszan kiépült a vitorlástelepi főmóló és a főmólóhoz csatlakozva mindhárom egészségügyi blokk megközelítését biztosító leágazás.

Az elvégzett munkák — a beruházási program gyorsított ütemű végrehajtása — a pihenni, sportolni kívánók ellátásában minőségi változást hoztak.

A vb 1976. szeptember 10-i ülésén tárgyalta a beruházás végrehajtását, és meghatározta a további fejtendő tennivalókat.

Az V. ötéves terv készítése során a fertői fejlesztést fedezet hiányában sajnos nem lehetett ütemezni. Ennek ellenére a már meglévő, de a továbbiakban épülő létesítmények is szükségessé teszik, hogy a Fertő üzemeltetésével kapcsolatban olyan döntés születlessék, amely megoldja a jelenlegi létesítmények kezelését és fenntartását, távlatban a további fejlődés lehetőségét biztosítja.

A legfontosabb, halasztandó nem tűrő feladat volt az elkészült létesítmények vagyonyilvántartásba vétele. Erre azért volt szükség, mivel ennek hiánya következtében marad el a további felújítási munkákra részben fedezetet nyújtó értékcsökkenés elszámolása. Így lehetett biztosítani a meglévő létesítmények tervszerű karbantartását és a társadalmi tulajdon védelmét.

Indokoltá vált — a jóváhagyott fertői partvonal figyelembe vételével — az állami tulajdonbavétel, mely kisajátítási eljárásokkal is járt. A tulajdonrendezéssel az egész Fertő érintett része az Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóság kezelésébe került. Ez a terület 3075 hold nagyságú, ennek egy részén helyezkedik el a fertői vízitelep, illetve strand.

Az üzemeltetés megszervezése, az üzemeltető szerv biztosítása szükségessé tette azon terület megjelölését, mely érintett a strand és vízitelep által.

Az eltelt évek során 2-3 olyan vállalat neve is felmerült az üzemeltetés megszervezésére, amelynek tevékenysége közel áll az országban több helyen is működő strandok és egyéb vízibázisok irányításához. A különféle nehézségek és kívánságok félretekintésével a soproni Városi Tanács 51/1980. (XII. 16.) számú határozatával létrehozta a „Sportlétesítményeket Fenntartó Szervezet”-et, a 2/1979. (PK. 3.) PM. sz. utasítás 6. §-a alapján.

Ezzel az üzemeltetés megoldódott, de a vízitelepen a tartózkodás rendjét indokolt volt megváltoztatni. Tekintettel arra, hogy a fertői vitorlástelep és strand a határsávban helyezkedik el, így e területre a kilépés és kinntartózkodás a határőrség területi parancsnoksága által meghatározott hónapokban, időpontokban történhet. Az 1970-es években a határőrség parancsnoksága és a soproni Városi Tanács között együttműködési megállapodás volt érvényben, amely a Fertőre való kilépést, kinntartózkodást, valamint a magatartást szabályozta. Utólag el kell ismerni, hogy e megállapodás nem érte el a kívánt célt. Az érintett szervek többször is fölvetették, hogy olyan rendelkezést kellene alkalmazni, amelynek megsértőivel szemben valamilyen szankcióval is lehetne élni. Felvetődött évekkel korábban is már vb-üléseken, hogy tanácsrendelettel kell szabályozni a fertői vitorlás- és üdüllőtelep használatát, valamint üzemeltetését. Az eltelt évek alatt több megbeszélésre, bejárásra került sor, míg elérkezett annak az ideje, hogy tanácsrendelettel szabályozni lehet és kell mindazt, amit közel egy évtized alatt több alkalommal a jelzett végrehajtó bizottsági határozatok megszabtak és az élet megkövetelt.

Tekintettel arra, hogy nagyon speciális tanácsrendelet alkotásáról volt szó, 1980-ban 53 szervnek, személynek küldtük el tanácsrendelet-tervezetünket azzal a céllal, hogy minél többen megismerjék. Élve a demokratizmus kiszélesítésével, javaslatot, véleményt kértünk, hogy a legapróbb részletekre figyelemmel legyünk, és a rendelet elfogadásakor már minden lényeges javaslat rögzítve legyen.

Igy tervezetünket megküldtük többek között a BM. Határőrség Országos és soproni Parancsnokságának, az Országos Vízügyi Hivatalnak, a Győr-Sopron megyei Tanács V. B. Szervezési és Jogi, valamint ÉKV Osztályának, a pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Államtudományi Tanszékének, továbbá a területileg illetékes párt-, társadalmi és szakmai szervezeteknek, valamint országgyűlési képviselőknek, tanácsi bizottságok és csoportok vezetőinek stb.

Az elküldött tervezetünkre 42 szervtől, személytől 283 vélemény, észrevétel, javaslat érkezett. Ezeket feldolgoztuk és 154-et (54,4%) elfogadtunk, 129-t (45,6%) különböző okokból nem tudtuk a tervezetbe beépíteni.

Az el nem fogadottak többsége olyan volt, amely egyéni, nem közösségi érdeket szolgált, egyes javaslatok pedig jogszabályokat sértettek. Három szervvel a helyszínen folyt tárgyalás és azonosítás, nyolccal az érintett szakigazgatási szervek bevonásával a tanácsházán került sor érdemi vitára. A feldolgozott észrevételek, javaslatok és tárgyalások után a hatodik változatban került tervezetünk megvitatásra. Az utolsó tervezet vitáján még mindig felvetődtek olyan kérdések, észrevételek, javaslatok, amelyek összegezéséből alkottuk meg a hetedik változatot, jelenlegi tanácsrendeletünket.

A felsorolásból is kitűnik, hogy igyekeztünk a tervezetet széles körben ismertetni. Hasznosak voltak a javaslatok, észrevételek, mivel sok, a gyakorlatból származó tapasztalati véleményt tudtunk felhasználni.

Az ügyrendi és igazgatási bizottság szintén megtárgyalta a tanácsrendelet-tervezetet és utána került végső megfogalmazásban a tanács elé, amely 1/1981. (II. 24.) számon megalkotta rendeletét.

I.

Korábban említettem, hogy e tanácsrendelet speciális. E megállapítást azon tények alapján teszem, hogy hazánkban hasonló rendelet megalkotására ilyen témában még ez ideig nem került sor. Ennek bizonyításával a következőkben foglalkozom, csak érintve néhány sajátosságot.

A Fertő magyar területen a Magyar Állam tulajdonát képezi, kezelője az Országos Vízügyi Hivatal, mely jogát átadta az Észak-dunántúli Vízügyi Igazgatóságnak. Az igazgatóság pedig a kezelő és használati jogát — megállapodás alapján — a Sopron Városi Tanács V. B. javára ideiglenes jelleggel átadta, amit öt évenként lehet meghosszabbítani. A Városi Tanács V. B. a használati jogot tovább adja azon szervezeteknek, amelyek cölöpkökre épített létesítményekre az 52/1979. (VI. 22.) VB. számú határozattal elfogadott rendezési terv alapján megkapták az építési engedélyt. A régi, felújításra váró épületek tulajdonosai fennmaradási engedélyt kapnak, ha az épületek elhelyezkedése beleillik a terv szerinti elképzelésekbe.

Sopron város közigazgatási területéhez a vitorlás- és üdülőtelep, Fertőrákos község területét átszelve, egy keskeny földszávvá csatlakozik. Az ilyen megoldás másutt nem található. A Fertő nemcsak tájvédelmi körzet, hanem határvíz is. E tény nagyon sok követelményt támaszt az ott-tartózkodókkal szemben. Megközelíteni a rendeletben jelzett területet csak az arra jogosító határsávegedéllyel szabad, mivel határsávbán helyezkedik el, hisz a magyar szakasz nyugatról az Osztrák Köztársasággal határos. Ennek velejárója az az igény, hogy miként lehet a területre belépni és ott-tartózkodni.

A rendelet intézkedik a magyar és a külföldi állampolgárok részére belépési engedély megadásáról. Rögzíti, hogy melyik úton lehet a vitorlás- és üdülőtelepre be- és onnan kilépni. Nagyon lényeges és több éves tapasztalat alapján rögzítettük, hogy a kinntartózkodás időpontja hónapoként hogyan alakul. Figyelemmel voltunk a bevezetésre kerülő időszámítási változásra is. Hazánkban nagyon ritka eset az, hogy a személyi igazolványt valahol tulajdonosától elveszik. Ezért foglalkozik a rendelet azzal, hogy ezt milyen módon veszik el és adják vissza. Mindenütt követelmény a fegyvelmezett magatartás, de itt fokozott mértékben érvényesül az, hogy a kiskorú gyermekek szülőikkel, sportolókként hogyan léphetnek be felügyelet szempontjából a területre. A határőrizet biztonsága megköveteli a korlátozó intézkedéseket, amelyekre adott esetekben sor kerülhet. Ekkor a határvédelem biztosítása lép előtérbe, a sportolás pedig az intézkedések befejeztéig alárendelt szerepet tölt be.

Üdülőhelyeken az éjszakai élet csekély mértékben van szabályozva, korlátok közé helyezve. A Fertőn a rendelet az éjszakai kinntartózkodást, valamint a horgászást külön engedélyhez köti, továbbá a vízijármű használatát is. Szabályozza a területen a közlekedés rendjét is, valamint érvényesül a 8/1979. (V. 15.) KPM. sz. rendelet, amely a vízi közlekedés szabályait rögzíti.

Figyelemre méltó az az intézkedés is — nem volt könnyű — amelyet a rendelet rögzít, hogy a különböző szervek milyen módon szerezhetnek területfelhasználási jogot. E jog megszerzéséből kizárja az egyéneket, abból a megfontolásból, hogy állami, szövetkezeti szervek stb. dolgozói jussanak elsősorban ahhoz a kedvező piHENÉSI lehetőséghez, amely e területen a dolgozók nagy társadalmi összefogásával, a kollektívák önkéntes munkájával létrejött. A rendelet alapján teljesen kizárt és nincs lehetőség arra, hogy bármely szerv engedély nélkül építsen üdülőt a területen. Az építési előírás oly módon szabályozza a létesítmény megvalósítását, hogy a víz fölötti cölöprendszerre épülő létesítmények létrehozásakor is érvényt kíván szerezni az OÉSZ előírásainak.

Az üzemeltetés rendje egyike azon legfontosabb szakaszoknak, amelyek rögzítik, hogy a határvédelem szempontjából mit szabad tenni, és mit nem. Előírja házirend alkotását, a »Tűzvédelmi utasítás«-t, valamint a létesítmény üzemben tartójának megnevezését, ezt hol kell és hogyan elhelyezni stb. Az üdülőterületeken követelmény a köztisztaság betartása. Itt e területen ez még fokozottabb mértékben jelentkezik, mivel megvalósításának sok összetevője van. Fontos tétel, sőt tilos a vitorlás- és üdülőterületre kutya bevitele nem vadásztársasági tag részéről. Für-

dőkben az egész területet a célnak megfelelően lehet felhasználni, míg a Fertőn a rendelet rögzíti a fürdés rendjének előírásaival, mely területen szabad fürödni és csónakázni. Érdekesség az, hogy a rendelet hatálya alá tartozó területen tilos a téli sport szervezése, továbbá hosszabb ideig víz alatti tartózkodásra alkalmas buvárkészülék használata. A szárazföldön forgalomban levő járművekről nyilvántartást kell vezetni az illetékeseknek; a rendelet előírja, mi módon kell a Fertőn a vízijárművek azonosítási számát stb. nyilvántartani, és a csónaktárolóban elhelyezni.

Hazánkban nemcsak a Balatonon szokásos régóta jelezni a vihar közeledtét, de rendeletünk hatályba lépése óta a Fertő kijelölt területén is, azzal a különbséggel, hogy itt hang nélkül, színes viharjelző gömb árbóccra húzásával kell a figyelmet a veszélyre fehívni, aminek szintén határvédelmi szerepe van. Minden vízi rendezvény lebonyolításának hazánkban az erre alkalmas területeken komoly szervezési előzményei vannak. Ez fokozottan érvényesül a Fertőn megrendezésre kerülőknél. Nagyobb óvatosságot és körültekintést kell itt tanúsítani a rendező szervezeteknek, mivel ennek hiányában a már jelzett korlátozó intézkedések bevezetésére is sor kerülhet.

II.

Több mint két év múlt el tanácsrendeletünk kihirdetése óta. Minden tanácsrendelet annyit ér, amennyire a valóságban hatályos. Vizsgálva rendeletünk hatályosságát, megállapítható, hogy hasznosan szolgálta alkotásának célját. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy a későbbiek során a szerzett tapasztalatok alapján ne vizsgáljuk felül szakaszait, és előfordulhat az, hogy az időközben szerzett újabb tapasztalatok összegezése kapcsán módosításra kerül sor.

Grosina, Helmut:

A Fertő burgenlandi részének fejlesztése

1. Az alkotmányjogi bíróság 1954-es határozata szerint a területi tervezés nem magában megálló közigazgatási ágazat, hanem összetett fogalom és mindazt a tevékenységet magában foglalja, amely az előzetes tervezés egyes szakterületein belül az egyes létesítmények és berendezések legcélszerűbb elosztását célozza. Mivel az osztrák szövetségi alkotmány értelmében mindazok az illetékességek, amelyek kifejezetten nincsenek a szövetségi államnak fenntartva, az egyes tartományokra hárulnak, a területi tervezés (területrendezés) illetékessége általában az egyes tartományoké, de az egyes közigazgatási feladatoknak megfelelő egyes illetékességi körök szét vannak forgácsolva.

Az állami szervezet mellett egyes társadalmi csoportok közreműködését is intézményessé tették. Ez az együttműködés a beleszólási jog szokásos keretei között van, amelyet azután tárgyi és területi tekintetben felosztanak.

A szabad tulajdonképzéssel, szabad vállalkozási lehetőséggel párosuló szabad gazdasági szerkezet alapelve korlátoz minden »tervezést«, így a területi tervezést is úgy, hogy azt az önmagában szabad társadalmi és gazdasági fejlődés irányítására szűkíti. Az állami irányítási intézkedések tárgyi és területi szempontból meghatározott támogatásokat és akadályozásokat, illetve meggátlásokat jelentenek. Ebből közvetlenül következik, hogy a területi tervezésnek lényegében fejlesztési változatokat, összefüggéseket és egymáshoz kötődéseket kell kimutatni. Ezek gazdasági és társadalmi tevékenységből erednek, az állami intézkedések befolyásolják, illetve szabályozzák őket, vagy ezt kellene az állami intézkedéseknek tenniük. Végül a területi tervezésnek a terület alakulásának egy elképzelt képhez való közeledését kell elérnie. Ez abból a feltevésből következik, hogy a társadalom, a gazdaság és a terület

egymáshoz való viszonya önmagától nem lesz optimális, hanem ezt ki kell alakítani. A területet mint életteret tekintjük és ezért kialakítását a létről való gondoskodásként fogjuk fel, amelyet a modern teljesítmény-jellegű államtól elvárhatunk.

Burgenlandnak mint tartománynak a feladata, hogy a tartomány területéről vagy annak egyes részeiről (régiónál) gondoskodják fejlesztési tervek összeállítására útján, amelyek a természeti, gazdasági, szociális és kulturális adottságoknak megfelelően, és ezeknek a céloknak előrettekintő és tervszerű teljes egészében való kialakítását rögzítik. Emellett a helyi területi tervezésre vonatkozó irányelveket (az egyes területrészek felhasználásáról való döntéseket) is kell tartalmazniuk. A helyi területi tervezés az egyes községek feladata és ezek az egyes területek felhasználási terveit és beépítési terveket tartalmaznak.

1. Kismarton (Eisenstadt) tartományi székhely, Észak-Burgenland központja
(WMLV 13 080/597-1. 6/31. sz. engedéllyel)

2. A területi tervezés Burgenlandban

Burgenland a maga kerekén 272 000 lakosával 3,65%-kal részesedik a teljes osztrák lakosságból, és kerekén 4000 km²-es területével a teljes terület kb. 5%-át teszi ki. Jellemzője, hogy 1 km² területre 10 km országhatár esik (az országhatár 346 km Magyarországgal, 13 km Jugoszláviával és 25 km Csehszlovákiával).

Burgenland önmagában nem szocio-ökonómiai régió, vagyis nem földrajzilag zárt egységes terület egyetlen központtal, amelyben valamennyi társadalmi és gazdasági kapcsolat összefutna. Ezt a területet ugyanis az egykor Magyarországhoz tartozó területnek Ausztriához való csatolása (1921) elszakította regionális központjaitól. Ma az északi tartományrész (a nezsideri, a kismartoni és a nagymartoni közigazgatási körzetek) Bécs centrális régiójához tartoznak, viszont a déli tartományrész (a felsőöri, németújvári és a gyanafalvi közigazgatási körzetek) nagy-

részt Graz stájer centrális régiójához sorolhatók. Ebből a szempontból a középső Burgenland (a felsőpulyai közigazgatási körzet és a felsőöri közigazgatási körzet északi része) közömbös, illetve szélsőségesen peremi helyzetben van. A hozzárendelés talán mégis inkább az erőteljesebb bécsi centrális régióhoz jogosabb.

1941-ben, vagyis akkor, amikor Burgenland nem létezett önálló tartományként (1938—1945 között a szomszédos Alsó-Ausztria és Stájerország között volt felosztva), jelent meg E. Hassinger „Burgenland-Atlasza”. Az ötvenes évek végén jött létre „A burgenland gazdaság támogatására alakult szövetség”, amely egész sor szakvéleményt készített, és ezek csúcsa a „Burgenlandi Fejlesztési Program” volt. Ezt az Osztrák Területi Tervezési Intézet (ÖIR) és a Tapasztalati Társadalmi Kutatás Intézete (IFES), mindkettő Bécsben, dolgozta ki és 1968-ban Kismartonban tették közzé.

2. A Fertő nádasos osztrák részen kerekén 100 km², Észak-Burgenland fejlesztési programjának fontos része

1961-ben alakult meg a Fertői Fejlesztési Társaság kft., amelyet 1974-ben számoltak fel, és amely 60-nál több regionális tervezési tervet tett közzé. Ezek a Fertő Fejlesztési Programjához (ÖIR, Bécs, 1970) csatlakoznak. Ennek a társaságnak a keretében 500 egyedi szakvéleményt készítettek el.

1964-ben a burgenlandi tartományi kormány a tartományi kormányhivatal igazgatóságán belül területi tervezési szervet hozott létre, 1969-től kezdve külön területi tervezési hálózat is létezik Burgenlandban. Az első időkben a már említett Burgenlandi Fejlesztési Program volt az egyes határozatok, tanácsadások és koordinálási feladatok alapja ennél a területi tervezési szervnél. Ezután az Osztrák Területi Rendezési Konferenciával (ÖROK) egyetértésben három tervezési régiót alakítottak ki: Észak-Burgenlandot kerekén 128 000 lakossal, 1800 km²-tel és 60

helységgel, Közép-Burgenlandot 41 000 lakossal, 700 km²-rel 23 helységgel, végül a Dél-Burgenlandot kerekén 103 000 lakossal, 1500 km²-rel és 55 helységgel. Közép- és Dél-Burgenlandra vonatkozóan időbelileg és szakmailag egyeztetett regionális tervezés folyt, amelyet 1976-ban kezdtek el és amely 1979-ben Közép- és Dél-Burgenlandra vonatkozó fejlesztési program elfogadásával zárult le.

Észak-Burgenlandra ebben az időben csak egy keretkoncepció létezett, amelybe a meglehetősen régi „Fertői Regionális Tervet” is be kellett vonni. Ez az 1974-ben felszámolt Fertői Tervezési Társaság kft. által kidolgozott regionális terv a tó körül fekvő 25 helységet foglalja magában. A teljes Észak-Burgenland tervezési régióra vonatkozó regionális tervezési munkálatok 1982-ben Észak-Burgenland fejlesztési programjának közzétételében tetőztek.

3. Észak-Burgenland tervezési régió

Észak-Burgenland tervezési régiót 3 közigazgatási körzet: Kismarton környéke, Nagymarton és Nezsider alkotja, valamint Kismarton és Ruszt szabadváros. A Fertő, amelynek területén a Kismarton-környéke és Nezsider körzetek közötti határ Sopron és Moson vármegye egykori határának megfelelően húzódik, osztja két részre ezt a régiót, amely egyrészt nagyon szorosan kapcsolódik Bécs centrális régiójához, másrészt viszont Kismartonnal, a tartományi fővárossal, és részben a tartomány határán kívül fekvő Bécsújhely területi központtal van kapcsolatban.

A fentieknek megfelelően egyenlőtlen is a fejlődés ezen a területen. A lakosság a régió jelentős részében növekedőben van (Kismarton és Nagymarton körzet), de a vándorlási mérleg csak a nagymartoni körzetben pozitív. Így éppen ez a körzet válik ki leginkább pozitív értelemben az egész burgenlandi trendből a lakosság-szám jövődő alakulására vonatkozó előrejelzésekben.

A mezőgazdaságban dolgozók száma nagyon nagy mértékben csökkent. A nezsideri körzetben az összes rendelkezésre álló munkahelyeknek közelítőleg a fele a mező- és erdőgazdaságra esik. Csak a nagymartoni körzetben esik a rendelkezésre álló munkahelyek egyharmad részénél több a feldolgozó kisiparra és az iparra. A tartományi főváros szerepe abban mutatkozik meg, hogy a kismartoni körzet (Kismarton-környék és Kismarton város) területén nagy a személyi, szociális és közszolgáltatásban állók munkahelyeinek aránya. A 2—5 munkaerővel rendelkező mezőgazdasági üzemek vonatkozásában a nezsideri körzeté a vezető szerep. Ugyanakkor éppen ebben a körzetben várható a teljes mezőgazdasággal foglalkozó üzemek részesedésének legnagyobb arányú csökkenése.

Ipari üzemek tekintetében egész Burgenlandban a kismartoni körzet áll az élen, viszont az ipari kisüzemek százalékos aránya tekintetében a nagymartoni körzet az első. Az ipari bérek és ipari keresetek viszonylatában Észak-Burgenland (elsősorban a kismartoni és a nezsideri körzet) vezet.

Időfelforgalom tekintetében is vezető szerepe van Észak-Burgenlandnak, a nezsideri körzetben szerepel a legtöbb vendégéjszaka, itt a legmagasabb az átlagos ágyszám, legnagyobb az átlagos kihasználtság, leghosszabb az átlagos tartózkodási idő egész Burgenlandban. A Burgenlandban regisztrált összes éjszakázásoknak (kerekén két milliót tesznek ki) közel fele a tó menti településekre esik. A nezsideri tágabb körzet mondhatja magáénak az egész tartomány vendégéjszakáinak majdnem kétharmadát. A teljes hazai bruttó termelésből a részesedés kerekén 3°/_o körül van, a vendégek kiadásaira vonatkozó számítások eredményei szerint viszont ebből a részesedés 7°/_o. A Nezsider-környéki területre vonatkozóan ezt közelítőleg 10°/_o-ra becsülik.

A legjobb lakásfelszereltséget Burgenlandban a kismartoni és a nagymartoni körzetben találjuk, a legmagasabb motorizáltságot a kismartoni körzetben (4,5 lakosra esik egy személygépkocsi), és a közlekedési lehetőségek (útépítés) is felerész-

ben Észak-Burgenlandra koncentrálódik. Az egész régióra kiterjed a vízvezeték-hálózat, amely képes 120 000 lakost ivóvízzel ellátni. A csatornázást a kismartoni körzetben építették leginkább ki (a lakosságnak több, mint fele rendelkezik csatornázási csatlakozással).

A közösségi létesítmények jól ki vannak építve, a tanulóknak bő választék áll rendelkezésükre iskoltípusokból. Az orvosi ellátottság messzemenően kielégítő és a nezsideri körzetben ezt a boldogasszonyi orvosi központ létrehozása még jelentősen javította is.

3. Zöldvágási kísérleti területek a Fertőn (itt: Oka/Oggau) WMLV
13 080/597-1. 6/81. sz. engedéllyel

4. Észak-Burgenland és a Fertő fejlesztési programja

Még mielőtt a burgenlandi tartomány kormányhivatalában a területi tervezési szervet létrehozták volna, megalakult az 1974-ben felszámolt Fertői Tervezési Társaság kft., amelyben az államszövetség és a tartomány 60 : 40 arányban vett részt. A tó körül fekvő 25 településre terjedt ki hatásköre, beleértve a Fertő zugot is, és ezek a tervezési régió 60 helysége közé tartoznak. 67, részben közzétett jelentésben olyan vizsgálatokról számoltak be, amelyek végül 1970-ben „Fejlesztési-Programjavaslat”-ban egyesültek. 500 egyedi szakértői véleményt dolgoztak ki.

A rendelkezésre álló irodalom bősége megnehezítette az áttekintést és számos célkitűzésbeli ellentétre utalt. Ezért a tartományi kormány 1975-ben megbízta a Területi Tervezési Tanácsadó Csoportot (Bécs) hogy dolgozza át a Fertőre és a Fertő-zúgra vonatkozó fejlesztési programjavaslatokat. Első lépésként az irodalom elemzését végezték el, ennek alapján terjedelmes célkitűzés-listát állítottak össze. Ezeket azután az úgynevezett Delphi-módszerrel több fordulóban értékelték. Az ebből a célkitűzés-katalógusból készített kivonatot a tartományi kormány területi tervezési kérdésekkel foglalkozó tanácsadó szerve (területi tervezési tanács) elé terjesz-

tették, majd megfelelő értékelés céljából a terület 25 települése elé tárták. A célkitűzések első csoportját ennek alapján már ki lehetett jelölni a fejlesztési programba való felvétel céljára. Ott, ahol több vizsgálatra volt szükség, ezeket a következő években végezték el.

1978-ban a tartományi kormány olyan határozatot hozott, amely a fertői fejlesztési programmal kapcsolatos addigi munkálatokat egész Észak-Burgenlandra

4. A Fertő osztrák részén kb. 7000 vitorlás áll az idegenforgalom szolgálatában

kiterjesztette. Közben a Közép- és Dél-Burgenlandra vonatkozó regionális tervezés annyira előrehaladt, hogy az ezek készítése során nyert tapasztalatokat hasznosítani lehetett. A területi tervezés egyes szakterületeken illetékes munkacsoportjai ismét feléledtek. Továbbá számos, tartományiszerte véghezvitt vizsgálatra és elképzelésre is rá lehetett hagyatkozni, így például a „Regionális fejlesztési programok létrehozásának vezérfonalára”, az „Üzemek telephelyének összehasonlítására” és még

másokra is. Részben azonban az alapokat részletes vizsgálatokkal kellett megteremteni, így például „Észak-Burgenland súlyponti települései” esetében.

Mivel azonban Észak-Burgenlandban a többi tervezési régióhoz képest nagyobb érdekellentétekkel kellett a tervezés során számolni, és ezeket az egyes munkacsoportok közötti együttműködés és egyeztetés fokozása útján, az addig alkalmazott szervezeti és módszertani keretek között nem lehetett megoldani, 1980 júniusában egy többnapos zárt ülést hívtak egybe, amelynek feladata az Észak-Burgenlandra vonatkozó fejlesztési koncepció alapelveinek a kialakítása volt. Ezen a zárt ülésen mind a tartományi kormányzat hivatalának megfelelő osztályai, mind az érdekképviseleti szervek és a szakértők, mind a tartományi gyűlésben szereplő pártok résztvettek.

Ezután lehetséges volt a fejlesztési program rendelettervezetének kidolgozása. Miután ez a szükséges meghallgatásokon és véleményezéseken átesett, végül is 1982 áprilisában törvényerőre emelkedett. Ezzel Burgenland lett az első szövetségi tartomány, amelynek minden része számára érvényes fejlesztési programja van. Ezek felosztása:

1. A regionális fejlesztés alapelvei: Lakosság és munkahelyek, a természeti környezet és az általános környezet, mező- és erdőgazdaság, kereskedelem, kisipar és ipar, idegenforgalom, úthálózat, személyforgalom, tömegközlekedés, vízellátás, szennyvízelvezetés, hulladékelszállítás, energiaellátás, művelődés, egészségügy és sport.

2. A megvalósítandó területi szerkezet alakító elemei: az ellátás telephelyei a kisipar és az ipar számára, mezőgazdasági célra alkalmas területek az idegenforgalom számára.

3. A helyi területi tervezés alapelvei: a területek felhasználási tervei, beépítési terv, településszerkezet és a helységek kialakítása.

Különösen ki kell emelnünk azokat a határozatokat, amelyek elsősorban a Fertőre vonatkoznak: „A természet egyensúlyának egészét kiegyensúlyozott állapotban kell fenntartani és támogatni; a természetvédelem követelményeit figyelembe kell venni. A tájképi környezetet meg kell őrizni és alakítani kell. A helységek képeinek alakításában figyelemmel kell lenni Észak-Burgenland tájképi és építészeti jellegzetességeire, ezeket figyelembe véve kell a képet kialakítani”.

„A Fertő és a Fertő-zug természeti környezetét gazdasági, társadalmi és kulturális okokból fenn kell tartani, ápolni ...”

„Azok a területek, amelyek teljes vagy részleges természet- vagy tájvédelem alatt állnak, hatékony védelemben részesítendőek. Ezeknek a területeknek az egyértelmű elhatárolására kell törekedni, ennek során a megengedett gazdasági felhasználás szempontjaira is figyelemmel kell lenni.

Arra kell törekedni, hogy a teljes természetvédelem alatt álló területeket részleges természetvédelmi területek vegyék körül, a részleges természetvédelem alatt állókat pedig tájvédelmi területek, és ezáltal az átterjedő hatások elé azokat kiküszöbölő vagy legalább csökkentő felfogó zónákat teremtsünk.

Olyan teljes természetvédelem alatt álló területeken, amelyek alkalmasak arra, hogy közösen kezelt védőterületek magjával szolgáljanak, a természet védelmére szolgáló rendszabályokat céltudatosan kell irányítani (környezet menedzselése). A közös kezelés azt a célt is szolgálja, hogy a Fertő környékén jelentkező sokféle érdeket egymással jobban egyeztethessük ...”

A vízben történő tápanyagbevitelt regionális tisztítóegységek és a szennyvízelvezetésre alakuló közös társaság létrehozása útján csökkenteni kell a Fertő vízgyűjtőterületén, rendelkezéseket kell hozni a talaj felhasználására és kihasználására mezőgazdasági üzemek által. Ennek az alapelvek felel meg a tóparti terület teljes mentesítése (pl. tóparti kunyhókhoz, szabadidő- és sportlétesítményekhez stb.) a települések szennyvízelvezető rendszerén keresztül, továbbá a kártevők irtására szolgáló anyagok lehetséges legkisebb mérvű alkalmazása (peszticidek), vegyszerek használatának elkerülése (kivéve az olajat megkötő szereket), az idegenforgalmi felhasználás megfelelő irányítása, beleértve a tavi forgalmat és a kikötői lehető-

ségeket, végül a tápanyagok eltávolításának fokozása egyre nagyobb mértékű nádaratás útján.

Az állat- és növényvilág fajgazdagságát meg kell őrizni, illetve helyre kell állítani. Ez vonatkozik mindenekelőtt a halfajtákra.

Olyan lehetőségeket kell kialakítani, amelyek pótolják a Fertő csökkenő felhasználásából adódó veszteségeket. Így fürdési és vízisport célokra kavicsstavakat kell létrehozni. A tó környezetében azonban új intézkedéseket és létesítményeket csak akkor szabad megvalósítani, ha a természet háztartására gyakorolt hátrányos hatások lehetőségét ki lehet zárni ..."

„Az egyedülálló természeti lehetőségek alkotják az idegenforgalom alapját. Ezt ezért feltétlenül meg kell tartanunk ebből a szempontból is. Az idegenforgalom fejlesztése érdekében történő minden intézkedést ennek megfelelően ebből a szempontból is felül kell vizsgálni ..."

5. Védénynél (Weiden am See) létesített idegenforgalmi település a Fertő nádasának környezetvédelme szempontjából káros hatású (WMLV 13 080/597-1. 6. 81. sz.

„A szabadidő-telepek, a szabadidőfalvak, a lakókocsitáborok és a kempingek és hasonló az idegenforgalom különleges formái, és ezek a táj természetes jellegét (tájkép, a természet háztartása) nem befolyásolhatják. Úgy kell őket kialakítani, hogy beleolvadjanak a tájba, továbbá magas minőségi követelményeket eléگیtsenek ki (elhelyezés, növények telepítése, megközelítés stb.). Olyan természeti környezetben, amelyek a természet háztartása vagy a tájkép jellege szempontjából különösen érzékenyek, ilyen jellegű létesítmények nem hozhatók létre. Az ilyen területeken létező hasonló létesítményeket lehetőség szerint át kell telepíteni ..."

„Az idegenforgalom kialakításakor a Fertő szűkebb értelemben vett idegenforgalmi környezetében a következőket kell még figyelembe venni:

A csónakkikötők lehetőség szerint a part felőli nádas szélen legyenek integrált szabadidő-létesítményekkel kapcsolatosan, így pl. fürdési, napozási lehetőségekkel együtt.

Nem szabad további feltöltéseket végezni.

Nem szabad újabb szabadidőtelepüléseket, kempingeket és lakókocsitáborokat létesíteni. A tópart és a sós tavak környékén (az országhatáron belül a megyesi vámhivataltól kiindulva — B 52 — Ruszt — L 2009 — Oka — L 2036 — B 304 — Nezsider — B 51— Védeny — L 2005 — Pátfalu — L 3004 — a természeti felhasználási terület és az országhatár találkozási Pomogynál) szabadidőtelepülések, kempingek és lakókocsitáborok létesítése nem megengedett. Kivételeket akkor lehet tenni, ha egy az érdeklődő költségére véghezvitt vizsgálat azt állapítja meg, hogy minden hátrányos környezeti befolyást ki lehet zárni ...”

„Ilyen felhasználás esetén különös gondot kell fordítani a természeti környezet és az általános környezet alapelveire (1.2. pont) és az idegenforgalom céljára igénybe vehető területekre vonatkozó határozatokra (2. 2. 2. pont). A Fertő környezetében végrehajtandó intézkedések és létrehozandó létesítmények csak akkor engedélyezhetők, ha a természet háztartására és a tájképre gyakorolt hátrányos hatásokat ki lehet zárni.

Szabadidőházak, szabadidőtelepülések, szabadidőközpontok és lakókocsitáborok akkor engedélyezhetők, ha az előírt megközelítési és ellátási lehetőségek adottak és ezek közérdekeket, elsősorban a tájképi és városképi érdekeket nem sértenek ...”

A tartományi főnök kormánynyilatkozata 1982. október 29-én is tartalmaz erye a témára vonatkozó megállapításokat: „Tudatában vagyunk a természeti értékek kifejezhetetlen értékének, valamint az érintetlen környezet óriási jelentőségének. Ezért a tartományi kormány elkötelezi magát az aktív környezetvédelem mellett. Ezzel kapcsolatban viszont figyelemmel kell lennünk az érintett lakosság érdekeire is. A tartományi kormány törekvéseinek különösen jó példája a Fertő környezetében hozott intézkedések összessége”.

1981-ben a tartományi kormány a Fertő különleges környezeti problémáival foglalkozó egyeztetett vizsgálatot hajtatott végre, ezért kormányzat hozott erre a célra létre. Azoknak a kutatásoknak, amelyekre megbízásokat adtunk ki, egyes eredményei már hozzáférhetőek. Ma már tudjuk azt, hogy a nádövezet megmunkálása a tó fenntartása szempontjából feltétlenül szükséges. Ebben a választási időszakban emiatt a következőket határoztuk el: fokozzuk a nádatást és -értékesítést; jobb szélvédelmet hozunk létre; hosszútávú mezőgazdasági felhasználási szabályozást hozunk létre, és más rendészeti és védelmi intézkedésekre külön figyelmet fordítunk.

A Fertő problémáit az Észak-Burgenlandra vonatkozó fejlesztési tervben, amely gazdasági és környezetpolitikai intézkedéseket tartalmaz, már teljes mértékben figyelembe vették.

6. A területi tervezés keretében hozott intézkedések

A területi tervezés (területi rend) társadalmi és gazdasági helyzete és jelentősége alapján a regionális fejlesztési program a helyi területi tervezés irányelvei mellett csak fejlesztési célokat fogalmazhat meg. Ezek megvalósításához különböző intézkedésekre van szükség, amelyek végrehajtásához külön program, az intézkedési terv kidolgozására volt szükség. Ennek a közigazgatás területére kell hatnia, de a magántevékenységet csak annyiban tudja befolyásolni, hogy nyilvános jóváhagyási eljáráshoz köti, illetve közösségi támogatástól teszi függővé.

A döntéseknek az arra illetékes szervek által történő végrehajtásához kiterjedt egyeztetési munkálatokra van szükség. Az intézkedési terv alapelveit és lényeges tartalmát a lehető legtöbb résztvevővel és érdekelttel megvitatják. Az 1981 októberében megtartott zárt ülés a burgenlandi intézkedési tervvel kapcsolatban az alapvető tartalom és az intézkedési terv jellege mellett a célok megvalósításának lehetőségeivel és az ehhez alkalmazandó egyeztetési eljárásokkal foglalkozott behatóbban.

Ezek a szabványosított jelentési rendszertől az előzetes tárgyalások irányelvein, a tárgyalások és kivitelezés alapjain keresztül egészen az egyeztetési illetékesség

meghatározásáig terjedtek. Az információ céljára végül adatbank létrehozását javasolták. Az intézkedés-katalógusnak minden elképzelhető intézkedésről kell felvilágosítást nyújtania a célok megvalósítása érdekében. Korszerű elképzelések és ötletek gyűjteményét tartalmazza. Ehhez is számítógépre alapozott feldolgozás szükséges. Ennek a feladata elsősorban az, hogy a főilletékestől, illetve hozzá vezető kapcsolatokat, információkat és visszacsatolásokat célszerű módon megkönnyítse. Minden intézkedés esetére megjelölték azt a szervet, amelynek vele foglalkoznia kell és így az egyeztetést és ellenőrzést elősegítették.

A tervezés, egyeztetés, kivitelezés és ellenőrzés céljára az intézkedéseket egységes rendszerbe foglalták. A kezdeményezés a legkülönbözőbb helyekről származhat, ha ez azonban nem történik meg, akkor a tartományi igazgatóságnak kell ezt a lé-

6. A Fertőzug (Seewinkel) fontos szerepet játszik Észak-Burgenland természetvédelmében

pést kiegészítésképpen megtennie. Egy bizonyos intézkedés megkezdéséről valamennyi érdekeltet értesíteni kell, és őket egyeztető tárgyalásra kell meghívni, amelynek során kijelölik az illetékes szervet és az eljárás módját.

Külön munkacsoportnak kell elvégeznie a feladatok szétosztását, az időpontok kijelölését, az elvégzendő vizsgálatokat, a megoldás modelljeit, a költség- és haszonelemzéseket, az időbeli és pénzügyi egyeztetést, az egyeztetés jogi és szakmai eljárását, végül a fejlesztési program célkitűzéseivel való egyeztetést is.

A körülmények alapvető változása vagy új igények jelentkezése esetén az egyeztető tárgyalás résztvevőivel újabb eszmecserét kell folytatni. Ez a visszacsatolási elv általánosan kerüljön alkalmazásra. A lebonyolítás, beleértve a pénzügyi alapok biztosítását is, valamint a szervezeti végrehajtás a kijelölt vezető szerv által történik meg. Ugyanez áll a szükséges kísérő ellenőrzésére és a megfelelő helyekre való visszajelzésre. A vezető szerv feladata ezenkívül az intézkedések megvalósítá-

sának egész folyamata során a szervezeti ellenőrzés. Ezt a rendszert tényleges példák alapján már átvizsgálták és állandóan javítják. Az egész rendszer teljes működése előreláthatólag 1984/85-ben indulhat meg.

Ezzel kapcsolatban figyelemmel kell lennünk az országhatárokon túl terjedő egyeztetésre is. Ez lehet formáság nélküli, de történhet államközi megegyezések, illetve bizottságok keretében is. Példaként az Osztrák—Magyar Vízügyi Bizottságot említjük meg. Habár a nemzeti társadalmi- és gazdasági rendszerek egymástól független alakulása kevesebb érintkezési pontot nyújt a regionális tervezésnek, mégis egyes részlet- és szakterületi tervezések esetén, mint pl. egyeztetett idegenforgalmi ügyekben, bizonyos tér marad ezek számára nyitva. Emellett a folyamatos személyes kapcsolatok, az intézmények tapasztalatcseréje, különböző ülések, végül a jelen tanulmány is lehetőséget nyújt az állandó kölcsönös tájékoztatásra és az egyes célkitűzések egyeztetésére, a területi szerkezet alakítására szolgáló intézkedések terén.¹

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Tipity János:

Soproni kovácsoltvas- emlékek

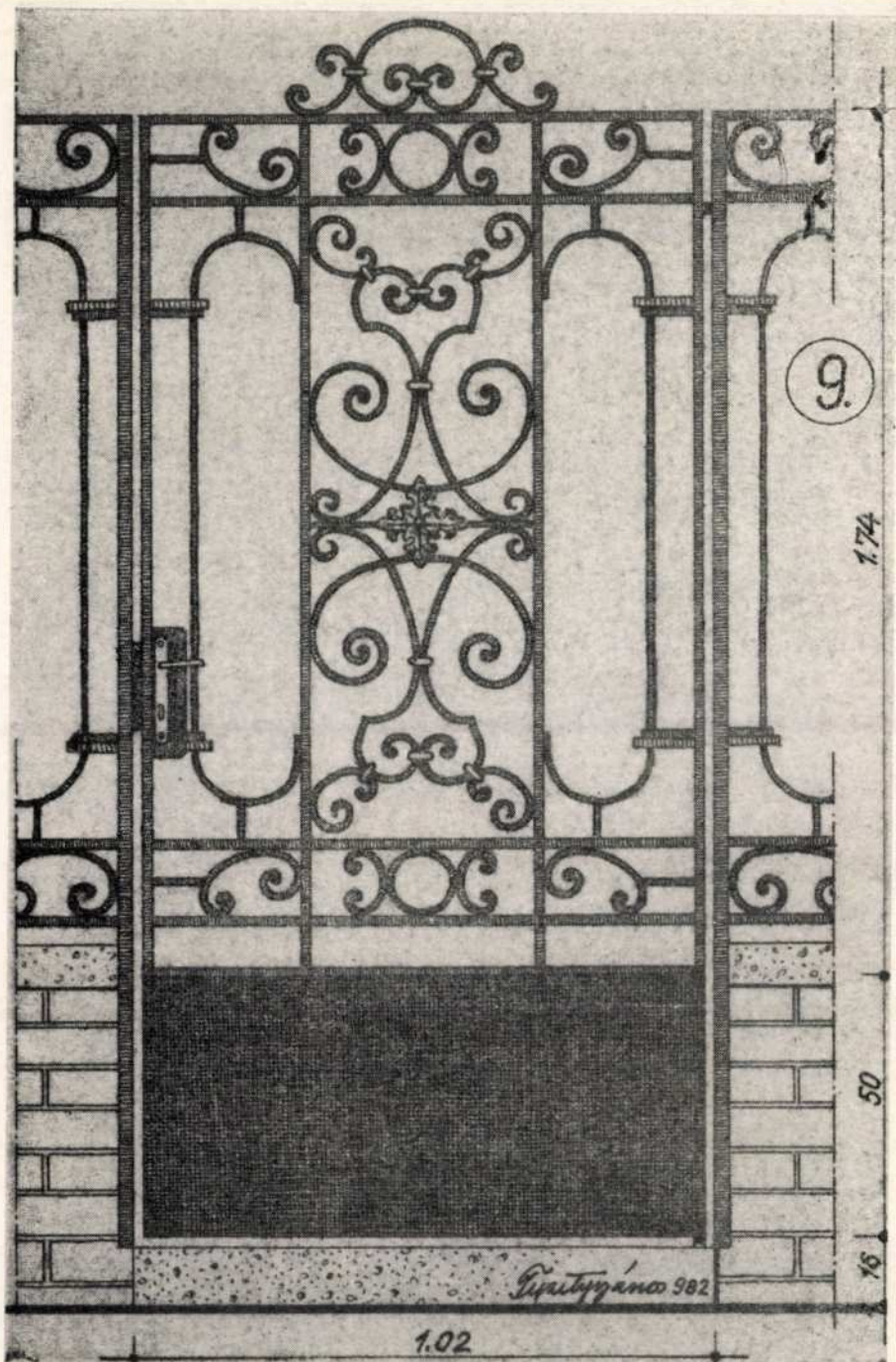
II. rész

9. sz. kép: a Frankenburg u. 1. sz. épület kertjének Múzeum u. felőli bejárati, lemezlábazatú rácsajtaja. Anyaga 8×20 és 20×20 mm-es lapos és négyzetacél. Szerény kivitelű munka, mégis korunkban már egyre nehezebb lesz hasonlót alkotni. Ez a vasművesség hanyatlásának még látható példánya, amelyet rejtett szegecsek és bilincsek rögzítenek.

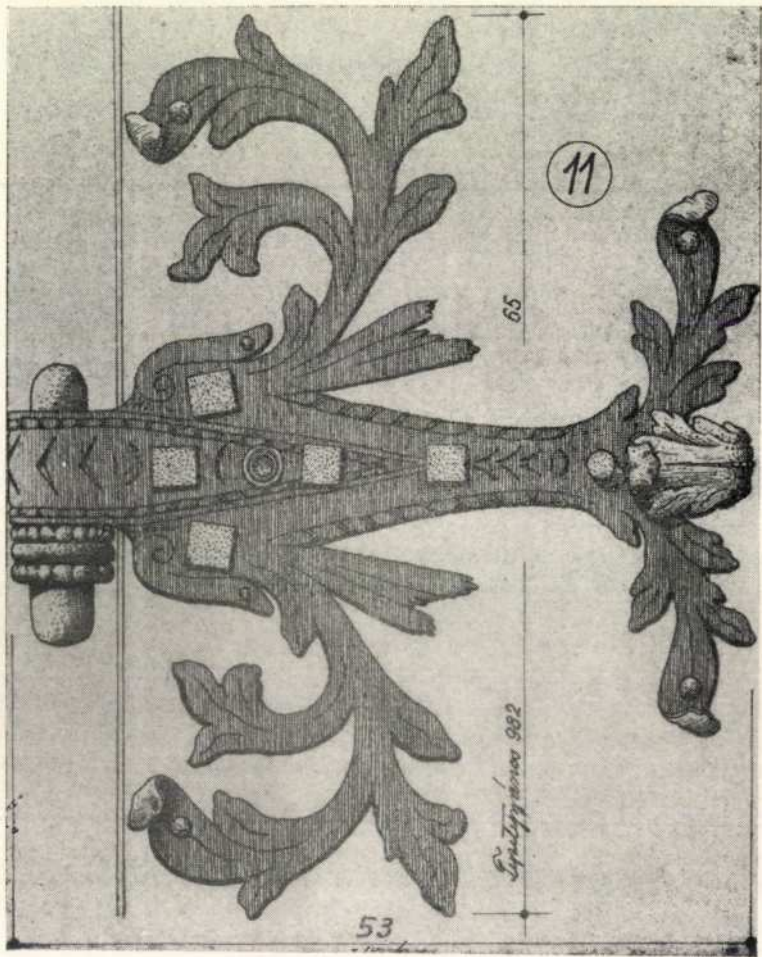
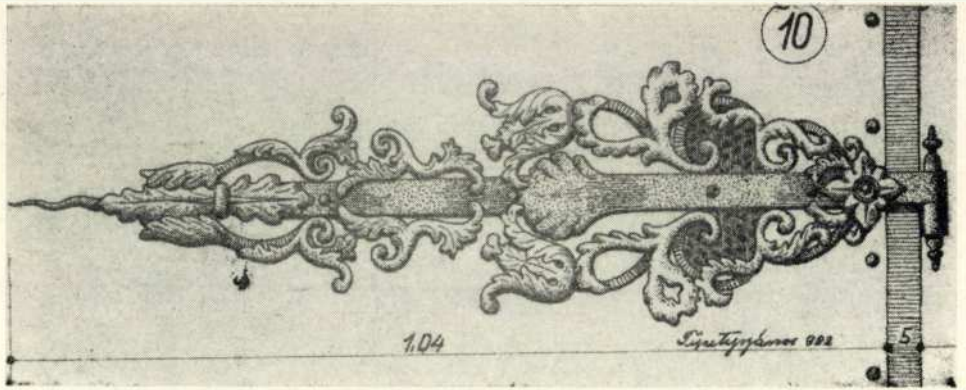
10. sz. kép: három díszpánt a városháza II. emeletén lévő vaslemezajtó szárnyán. Anyaga 5×40 mm-es szalagvas, melyre a kornak megfelelő művészi megfogalmazásban helyezte el ügyes alkotója fantáziájának termékét. Sohasem pótolható munka, vigyázni kell rá, hogy unokáink is láthassák.

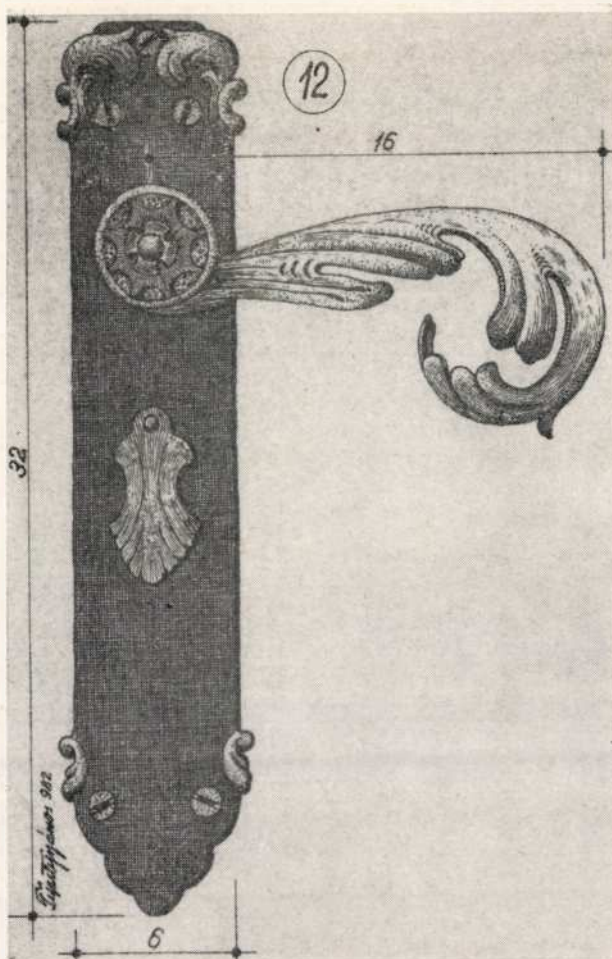
11. sz. kép: a Kolostor u. 11. sz. lakóépületen a nagykapu hat díszpántja. Klasszikusan tűzkovácsolású műremek. A hatalmas kapura egyenként öt, szögletes fejű anyáscsavarral van felerősítve. Kecses üzenete a 200 évvel ezelőtti korszak vasművészetének. Az 5 mm vastag lemezből való kialakítása verejtékes munka lehetett.

1 Vö. Grosina, H.: Problema Neusiedler See. In: Berichte zur Raumforschung und Raumplanung der ÖGRR. 25/3/4. Wien, 1961; Hary, N., Offerdinger, D.: Schwerpunktgemeinden im Nördlichen Burgenland (Untersuchung zur zentralörtlichen Gliederung). In: Raumplanung Burgenland 1980/3 (Eisenstadt); Hary, N.: Entwicklungsprogramm Nördliches Burgenland. In: Raumplanung Burgenland 1982/1 (Eisenstadt); Arbeitsgemeinschaft Regional- und Gemeindeplanung: Regionalplanung Burgenland. In: Raumplanung Burgenland 1982/2 (Eisenstadt); Perczel, K.: Raumordnungsplanung von Ungarn und ihre Koordination mit der Raumordnung Österreichs. In: Festschrift für R. Wurzer. Hsg. von R. Krebs, A. Klotz, K. Kundmann, H. Reining. Wien, 1970; Grosina, H.: Regionális Tervezés Burgenlandban. Vasi Szemle 1979, XXXIII/1. — A szövegben említett helynevek mai hivatalos megfelelői: Boldogasszony (Frauenhaid); Felsőőr (Oberwart); Felsőpulya (Oberpullendorf); Fertőzug (Seewinkel); Gyanafalva (Jennersdorf); Kismarton (Eisenstadt); Meggyes (Mörbisch); Nagymarton (Mattersburg); Németújvár (Güssing); Nezsider (Neusiedl am See); Oka (Oggau); Pátfalu (Podersdorf); Pomogy (Pamhagen); Védeny (Weiden am See).

10 Soproni Szemle

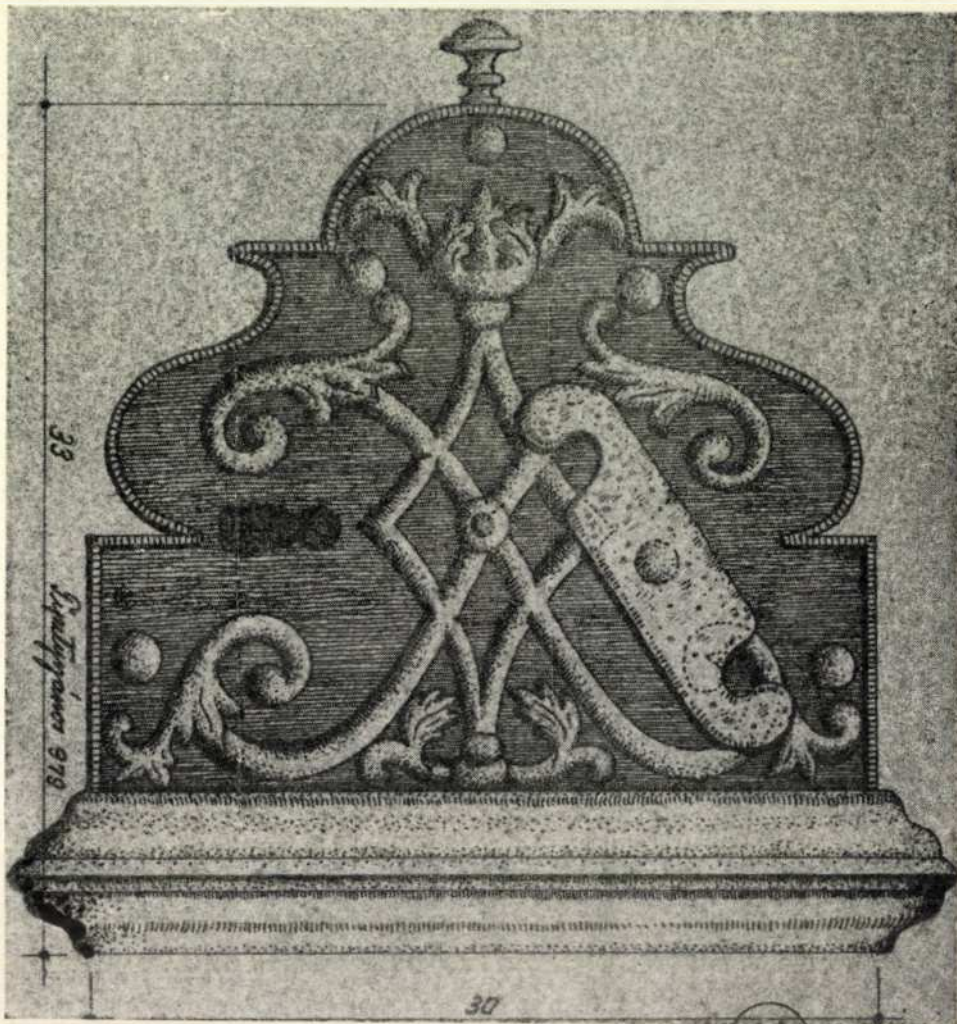

12. sz. kép: a Május 1. tér 78. sz., a Kellner Sándor Általános Iskola bejárati kapujának címeres kilincse. Anyaga 2 mm-es lemez, a címer rajz után készült, alul és felül finoman domborított levéldíszekkel. Fogantyúja jól tenyérbe illő, szépen alakított akantuszlevél, amelynek forgástengelye külön figyelmet érdemel. Iskolapéldája a lelkiismerets szaktudásnak. Még a súllyesztett fejű csavarok is díszítő elemül szolgálnak rajta.

13. sz. kép: a Kolostor u. 12. sz. lakóépület (Zichy—Meskó palota) kapujának rászegező zárja. A műemléktábla szerint: „Homlokzata a XVIII. szd. elején, szobordíszes lépcsőháza 1770 körül épült”. Anyaga 2 mm-es vaslemez: jó ízléssel megformálva, elfordítva nyitó fogantyúval, a zár takarólemezének borításán domborított díszítéssel, hihetetlen szorgalommal készítve.

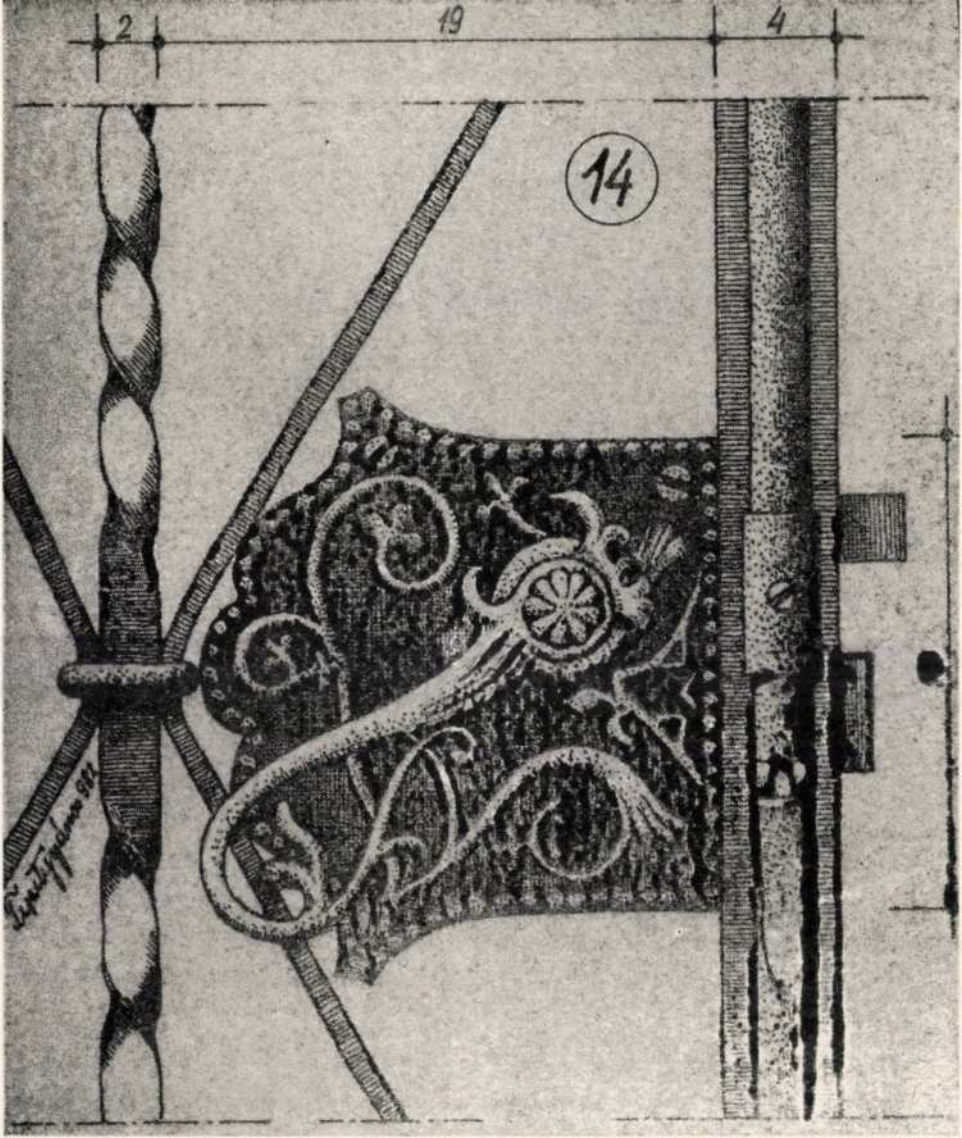
14. sz. kép: a Pozsonyi úti róm. kat. új temető főbejárati kapujának zárja. Készítette Dörfler György soproni műlakatos (cégjegye a kapun). A díszítő motívumokon levő keresztalakú díszítések a temetőkapu funkcióját hangsúlyozzák.

33

Engraving 918

30

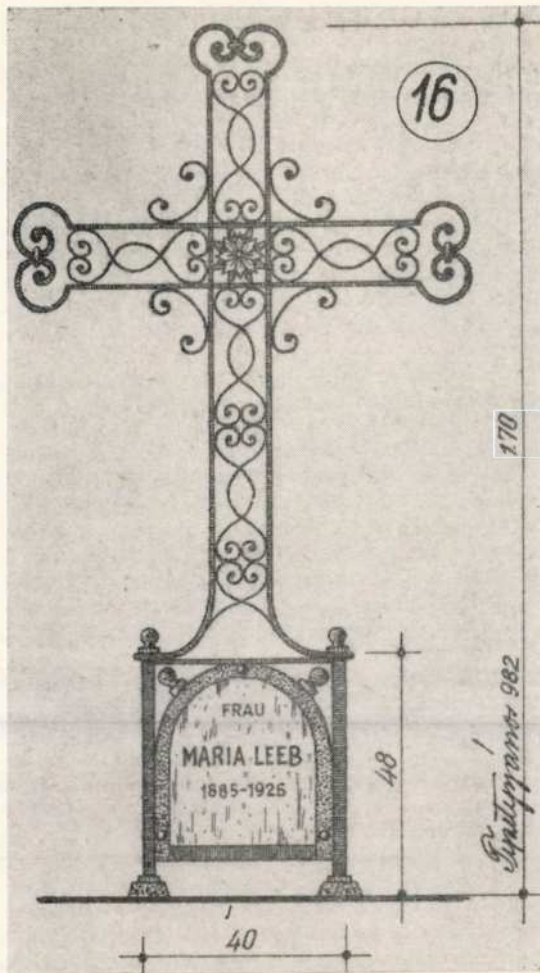

Capitolo 92

15. sz. kép: a Templom u. 12. sz. ev. paplak kapujának kopogatója. Az épület eredeti része 1400 körül, mai homlokzata 1766—67-ben épült. A kopogató anyaga 2 mm-es lemezből rajz után hidegen kivágott kedves minta, melyen a mozgatható fogantyú tűzkovácsolású hangkeltő eszköz.

16. sz. kép: sírkereszt a Hősi temetőben. Más, szokványos keresztetől eltérően az alul levő márványtáblára szerkesztett kereszt teljesen egyéni munka. Anyaga: a kereszt kerete 10×20 , a kitöltő díszítések 5×10 mm-esek, melyek az örök összefonódást szimbolizálják.

(Folytatjuk)

Adatok a soproni hegyvidék kiránduló útjairól

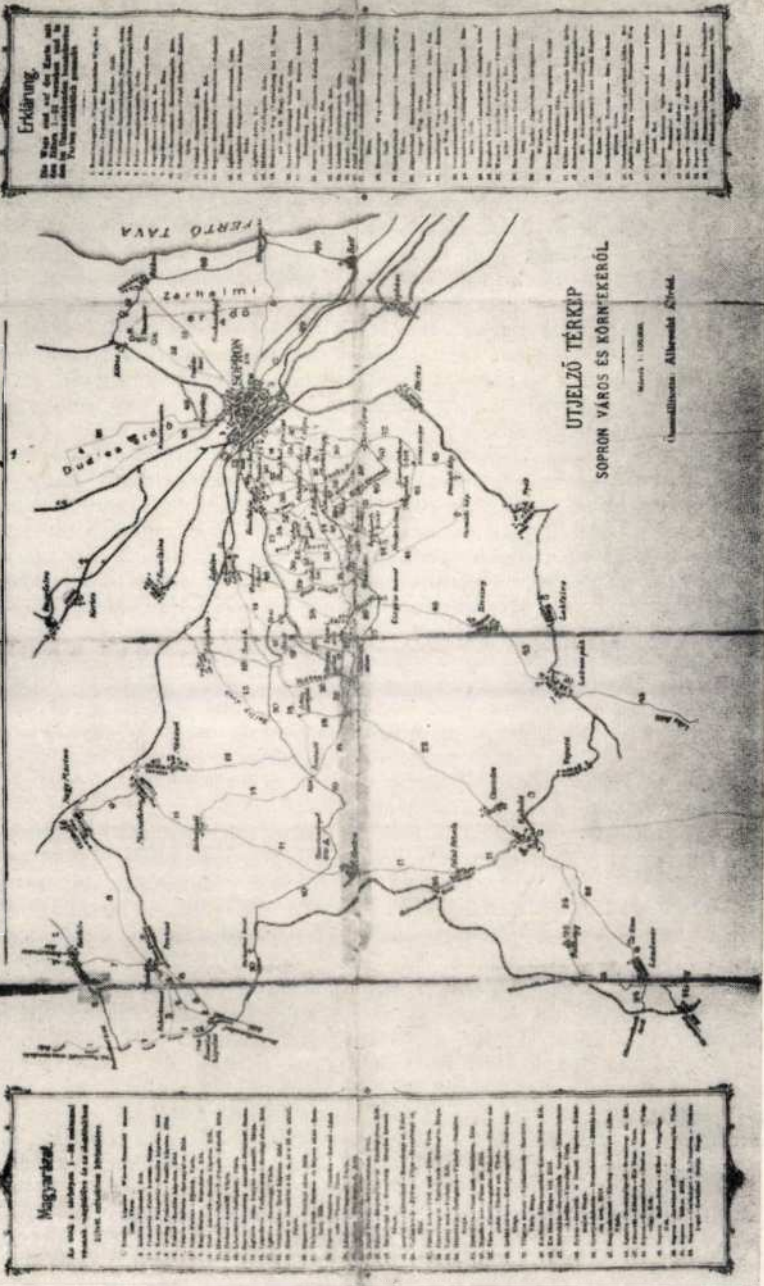
1. A Sopront körülvevő erdős-hegyes vidék, különösen a várostól nyugatra fekvő terület már a századforduló előtt is közkedvelt kirándulóvidék volt, amit többek között az is bizonyít, hogy a Dunántúli Turista Egyesület 1906-ban kiadott egy elég részletes „Útjelző-térkép”-et Sopron város és környékéről 1:100 000-es léptékben, mely térkép tanúsága szerint az akkor már nagyon fejlett úthálózat a terepen a fákra vagy kövekre festett színes csíkokkal volt jelölve. A térkép készítéséhez szükséges felmérést a kiadást megelőző években végezték el, a jelzések felfestését pedig az előző század utolsó évtizedeiben kezdték. Minthogy így a Sopron-környéki turisztika a nagyobb példányszámban nyomtatásban megjelent és ma is hozzáférhető térkép bizonyosság szerint több mint száz évre tekinthet vissza, érdemes elidőzni annak a kérdésnek a vizsgálatánál, hogyan is fejlődött vagy változott e hagyományos kirándulóövezet úthálózata.

Nem nehéz annak eldöntése sem, hogy egy tájék látogatottságában a vidék szépségének elsődlegesen meghatározó szerepe mellett alapvető befolyása van annak, hogy a terület úthálózata milyen, el van-e ez látva jelzéssel — a hagyományos a színjelzés — és végül, de nem utolsósorban, van-e hozzáférhető térkép a területről. Egy a soproni hegyvidéken az 1978—79. években végrehajtott reprezentatív felmérés adatai szerint a látogatók túlnyomó többségét a kedvtelésből, szórakozásból kirándulók jelentik, a kifejezetten versenyszerűen sportoló, a területet látogató egyének (pl. tájékozódó futók) száma ezek mellett éves viszonylatban elenyésző. A megkérdezett gyalogos turisták 58%-a térképpel a kezében a jelzések alapján tájékozódik, 35%-a a különböző tájékoztató, helyszínen felállított táblák és a színjelzések alapján kirándul, a maradék 7%-a pedig csak úgy találomra bóklászik erre-arra, de a jelzett utakról nemigen tér le.

A turisztikai területről készült, és a közönség számára is hozzáférhető — tehát nagyobb példányszámban nyomdai úton előállított — térképnek érthetően döntő szerepe van a látogatottság, a szórakozás, vagy a korszerű megfogalmazást használva: a közjólét szempontjából. Mint már fentebb említettem, az első ilyen térkép volt a Dunántúli Turista Egyesület által 1906-ban kiadott „Útjelző-térkép Sopron város és környékéről”, mely 1:100 000-es méretarányban a történelmi országhatár és a Fertő tó között közelítőleg 370 km² turisztikailag feltárt és úthálózattal ellátott területet mutat (1. kép). A kiránduló utak színjelzései: piros, sárga, zöld, kék és barna csík, a terepen a fákon, útjelző oszlopokon vagy köveken teljesen körben, minden irányból láthatóan felfestve. Emellett az utak a térképen jellemző helyek között számozást nyertek, s a térképtábla két oldalán erről kétnyelvű, magyar és német jegyzék olvasható, például: 10. Tödl—Asztalfő—Rozália kápolna (tengerszintfeletti magasság 746 m), kék. Vagy: 30. Vadászforrás—Nyíres—Ultra—Brennbergi út, zöld. A jegyzék 47, színnel jelzett utat és 3, fekete pontsorról jelzett utat tartalmaz. Megfigyelhető, hogy a sűrűbb úthálózat a későbbi trianoni határon belülről esik, és az is, hogy már a századforduló idején a Héttükkfa és a Nyíres — a későbbi Muckkilátó — fontos útelágazási és pihenőpontok voltak.

E térképen látható útjelzési színrendszer az ötvenes évek közepéig megmaradt, és az eligazodást később készült térkép alapján is biztosította. A festés minőségére jellemző, hogy néhány távolabbi helyen, ahol az ötvenes évek közepén 95—105—115 éves erdőállomány állt — Asztalfő környéke, Vadkan-árok környéke — a festék vizsgálatából lehetett megállapítani, hogy azt még az elmúlt században kenték fel a fa kérgére. E helyeken ugyanis a Dunántúli Turista Egyesület kezdeményezésére a húszas évek második felében végrehajtott festésfelújítás valamilyen ismeretlen okból elmaradt. A szóbanforgó térkép által feltüntetett, színnel jelzett kiránduló utak hosszúsága 248,7 km. Az utak vonalvezetéséből, valamint a terep kedvező alakulásából adódóan ebből 116,9 km a kényelmesen és jól járható turistautak hossza. Közepesen járható volt 90,7 km, mert az utakat meredek szakaszok is jel-

Dunántúli Turista-Egyesület, Sopron.

Erklärung

- 1. Festung
- 2. Hauptplatz
- 3. Rathaus
- 4. Hauptkirche
- 5. Hauptstraße
- 6. Eisenbahnstation
- 7. Postamt
- 8. Markt
- 9. Park
- 10. Friedhof
- 11. Schule
- 12. Krankenhaus
- 13. Fabrik
- 14. Mühle
- 15. Windmühle
- 16. Turm
- 17. Kapelle
- 18. Kloster
- 19. Schloss
- 20. Burg
- 21. Festung
- 22. Fort
- 23. Batterie
- 24. Kanone
- 25. Mörser
- 26. Artillerie
- 27. Kavallerie
- 28. Infanterie
- 29. Husaren
- 30. Ulanen
- 31. Dragoner
- 32. Kürassier
- 33. Grenadier
- 34. Jäger
- 35. Schützen
- 36. Landwehr
- 37. Landsturm
- 38. Reserve
- 39. Ersatz
- 40. Militär
- 41. Soldat
- 42. Offizier
- 43. Unteroffizier
- 44. Gefreiter
- 45. Soldat
- 46. Militär
- 47. Soldat
- 48. Militär
- 49. Soldat
- 50. Militär

Magyarítás

- 1. Festung
- 2. Hauptplatz
- 3. Rathaus
- 4. Hauptkirche
- 5. Hauptstraße
- 6. Eisenbahnstation
- 7. Postamt
- 8. Markt
- 9. Park
- 10. Friedhof
- 11. Schule
- 12. Krankenhaus
- 13. Fabrik
- 14. Mühle
- 15. Windmühle
- 16. Turm
- 17. Kapelle
- 18. Kloster
- 19. Schloss
- 20. Burg
- 21. Festung
- 22. Fort
- 23. Batterie
- 24. Kanone
- 25. Mörser
- 26. Artillerie
- 27. Kavallerie
- 28. Infanterie
- 29. Husaren
- 30. Ulanen
- 31. Dragoner
- 32. Kürassier
- 33. Grenadier
- 34. Jäger
- 35. Schützen
- 36. Landwehr
- 37. Landsturm
- 38. Reserve
- 39. Ersatz
- 40. Militär
- 41. Soldat
- 42. Offizier
- 43. Unteroffizier
- 44. Gefreiter
- 45. Soldat
- 46. Militär
- 47. Soldat
- 48. Militär
- 49. Soldat
- 50. Militär

UTJELZŐ TÉRKÉP
SOPRON VÁROS ÉS KÖRNYEKÉRŐL

Méret: 1:100,000
Készítette: Albrecht Gyula

lemeztek, és nehezen járható volt 41,1 km-nyi út, a meredek szakaszok és zombékos, magaslapos részek miatt. Meg kell itt jegyezni, hogy a második világháború utakon lovaskocsival vagy egyéb módon szállítást, vonszolást végezni, és tilos volt lovagolni is. Az erdei szállítás, faanyagmozgatás végzésére külön ún. kocsuiúthálózat szolgált, melyet a későbbi turistatérképek fel is tüntettek. Ez utak állapota természetesen rosszabb volt, mint a kirándulóutaké, és sok esetben helyzetük is változott, vagy egyes kocsitak eltűntek, elmosódtak az idők folyamán, mások pedig új útként, új csapásként keletkeztek. Így érthető, hogy a jelzett utak állapota több évtizeden keresztül jó maradt, sőt esetenként javult is, mert mind a városi erdőkben, mind a hitbizományi erdőkben vagy az úrbéri, ill. magánterületeken az utak, átereszek, patakok gondozásával, javításával foglalkoztak.

2. Az első világháború után a határok megváltozásával 126 km²-re csökkent az eredetileg 370 km²-nyi turisztikai terület. De a kiránduló élet és kedv nem szűnt meg, nem hanyatlott. A Dunántúli Turista Egyesület, majd a Soproni Városszépítő Egyesület és maga a város vezetősége is sokat tesz érte. Új eligazító táblákat és térképvázlatokat helyeznek el a frekvenciát kirándulási gyülekezőhelyeknél és egyebütt az erdei utak mentén (Deák-téri időjelzőnél, az Erzsébet-kertnél, a Hatvan Ferenc turistaháznál stb.). A huszas évek második felében felújítják az utak színjelzésének festését a legtöbb helyen, megtartva mindenütt a korábbi, még az előző évszázadból származó színrendszert (piros, sárga, zöld, kék és barna csikjelzés). Az országhatárhoz közelebb eső helyeken, egyes öreg fákon itt-ott e festés nyomai még mindig megtalálhatók, a festék vizsgálata alapján is azonosítható, hogy az új színjeleket valóban a huszas évek második felében festették. 1931-ben a korábbi évek felmérési munkája alapján az. Állami térképészet 14-es sorszámmal 1 : 25 000-es méretarányban kiadja az első korszerű, minden igényt kielégítő, szintvonalas „Soproni-hegység kirándulóterképe” című, turisztikai célokot szolgáló térképet (2. kép). Ez, 39, színjelzéssel ellátott kirándulóutat tüntet fel 125,2 km összhosszúságban. Ebből a jól, kényelmesen járható és jókarban lévő utak hossza 71,4 km. Közepesen járható a rossz vonalvezetés vagy meredek szakaszok miatt 42,5 km, nehezen járható a vízmosságok, meredek, gyenge állapot vagy zombékosodás miatt 11,3 km. Ha összehasonlítást teszünk az első világháború előtti úthálózat és az 1931-beli helyzet között, akkor kétségtelenül megállapíthatjuk, hogy a járható turistaútak összhosszúsága az új határ miatt nagyjából a felére csökkent. Viszont az is igaz, hogy a jobb karban lévő utak többsége maradt az országhatáron belül (116,9 km-ről 71,4 km-re változott a kifogástalan utak összhossza).

A harmincas években fellendül a Sopron városát környező erdők turisztikai élete. A Soproni Városszépítő Egyesület tartós kivitelű pihenőpadokat helyez el közelebbi és távolabbi utak mentén, kilátóhelyek, »páholyok« környékén. Megépítik kőből a reprezentatív Károly-kilátót a Károly-magaslaton. Működik és jó állapotban van a Muck-kilátó a Nyíres-en, a Várhely-kilátó, Hubertus-kilátó és a Pintytetői-kilátó. Mindegyikhez több, jó kirándulóút is vezet. Bár az eső ellen védelmet nyújtó kunyhók száma elég kevés: a Várhely alatt, a Ferenc (Vadász)-forrás mellett és az Asztalfőn van csak, viszont látogatott és kedvelt, bármikor ebédet biztosító vendéglők működnek: a Muck-kilátó mellett, Brennebergben, Görbehalmon, az Isten-székén, a katonai lövőde mellett és a Hubertus-kilátón túl. A Muck-kilátónál az István-menedékház pedig turistaszállást tud nyújtani. A kunyhókhoz hasonlóan a foglalt, jól kiépített források száma is viszonylag kevés: Deák-kút, Ferenc (Vadász)-forrás, Gyertyánfa-forrás, Búdós-kút, Kovács-kút (Ö-Brenneberg mellett) és a Tacsi-árok-forrás (régibbi nevén Orvosi-forrás), melyek mindegyikéhez jókarban lévő út vezet. A nem foglalt, szabadon feltörő források a szóbanforgó, 1931-ben kiadott „Soproni-hegység kirándulóterképe”-n nincsenek feltüntetve, bár ezekhez is mind vezettek utak (mint Ördögárok-forrás, Madárárok-forrás, Tolvajárok-forrás, Hermés-árok-forrás stb.).

A harmincas évek turisztikai életének fellendülésére és az erdőnek a közjólétben betöltött és felismert szerepére jellemző, hogy a városhoz közelebb fekvő kiránduló utakat söpörték! (a Károlymagaslat és a Daloshegy környéke). Új kirán-

dulóút is épül a Daloshegytől a Ferenc (Vadász)-forrásig, a festői szépségű Kecske-patak-völgyön keresztül, százéves lúcfenyők között. Az új út igen hamar közkedvelté vált, szerették a turisták, mert a Kecske-patakot kerülgetve hol a völgy egyik oldalán, hol a másik oldalán haladt, és a Muckra, Büdöskútra, Brennbergbe vagy távolabb, Asztalfőre kirándulók szívesen választották útvonalul.

3. A második világháború kezdetével és a háború alatt döntő változás történt a Sopront körülvevő erdőkben, elsősorban a várostól nyugatra fekvő területeken. Megindult a felelőtlen, rablógazdálkodásszerű erdőirtás, a táj képe ennek nyomán néhol teljesen és véglegesen megváltozott. Az erdőkből eltűntek a vidám hangú kirándulócsoporthoz, turisták, helyüket a városból a bombázásoktól féltő, majd a bombázások elől menekülő lakosság vegyes csapatai váltották fel. A háború utáni első öt éven — 1950-ig — az erdei utakon inkább csak gombát és tüzelőfát gyűjtögető emberekkel lehetett találkozni és csak nagyon kevés kirándulóval. Érdekes megemlíteni, hogy a háború alatti nagyarányú fakitermelés az erdei kiránduló utakat a legtöbb helyen sértetlenül hagyta, a fő szállító útvonal a Riczingi (Réczenyi) út és a Brennbergi út volt, ezek közelében irtották az erdőt, azt viszont úgy, hogy nyomai a mai napig is bizonyítják a pusztítást. 1945-től az ötvenes évek végéig az úthálózat állapota különösebben nem romlott, legfeljebb néhány utat benőtt az erdő vagy bozót, hiszen nagyobbarányú fakitermelésről nem lehetett szó az előbbieknél miatt a turisztikailag is érintett területeken. Közben egy nagyon szép új út is épült, az Alpési út, melynek egy korábban készült része az egykori Turistaszállót köti össze a Fáberréti útelágazóval, új szakasza (1949—1950) a Héttükkfától indulva szerpentes vonalvezetéssel, gyönyörű kilátással a Várhely-kunyhóig vezet. A kilátást az idők folyamán a fák ugyan már benőtték, mégis ez az út lett az egyik legkedveltebb turista út. (Az 1978—79-ben végzett reprezentatív felméréskor kiderült, hogy a megkérdezett, Sopronban üdülő és kirándulni szerető egyének 72⁰/₀-a végigjárja ezt az utat.) Ezekben az években már működnek Sopronban természetjáró szakosztályok, a turisztikai élet mégis csak nehezen éledezik. Ennek egyik oka az is, hogy határvédelmi biztonsági okokból igen szűkre szorul az a terület, melyen a kirándulás zavartalan lehet (közvetlenül 14,1 km²). A régi színjelzéseket javarészből megszüntetik, lekaparják, ugyancsak az előbbi okok miatt. Tájékoztató térkép nincs, nem adnak ki ebben az időszakban, és az új turista jelzések festése csak a későbbi években indul meg. Minden szempontból hátráltatóan hat a fejlődésre, hogy Sopron város és környéke *határsáv*.

A hatvanas években a határvédelem korszerűsítése (műszaki zár, 1964) lehetőséget ad a kedvező irányú fejlődésre. Nagyobb ütemben indul meg az új turista jelzések felfestése négy színben (piros, sárga, zöld és kék) és négy alakzatban (csík, kereszt, háromszög és kör). Megkezdődnek az új kirándulótérkép szerkesztésének előkészítő munkálatai. Közben befejeződik a Riczingi útról az Ultrára vezető erdőgazdasági út építése (1963). Az Erdészeti Technikum növendékeinek közreműködésével sok új forrásfoglalást készítenek régi, szabadon feltűrő források helyén, és a hozzávezető kisebb-nagyobb utakat is megépítik (Ólom-forrás, Csalóka-forrás, Bög-re-forrás, Hármás-forrás stb.).

A hetvenes években megjelenik — az azóta már nyolc javított kiadást is megért — Kartográfiai Vállalat által kiadott, színes, szintvonalas, igen korszerű, plasztikus, a domborzatot árnyalással is jellemző, 1 : 25 000-es méretarányú, jól áttekinthető, minden kiránduló utat, kocsitutat és egyéb utat feltüntető térkép, „Soproni hegység turista térképe” címmel, nagy példányszámban, mindenki számára hozzáférhetően. A térkép egyetlen hibája, hogy minden kiránduló út piros nyomásban jelenik meg rajta, a tényleges szint betűjelzés (P, S, Z, K) mutatja, a melléje nyomott alakzati jellel. Ha ezen a térképen a színnel jelölt turistautakat elágazástól-elágazásig terjedő szakaszonként soravesszük, akkor 83 ilyen szakaszt különböztethetünk meg, melyeknek összhossza 83,7 km (3. kép). Az 1975-ben végzett felmérés szerint a jelzéssel ellátott és a terepen azonosított kiránduló utak 83,7 km-es összhosszából jól járható 60,6 km, közepesen járható 12,5 km és nehezen járható 10,6 km. Az adatok jelen esetben is — mint a korábban elemzés alá vett térképeknél is — csak a várostól nyugatra fekvő hegyvidékre vonatkoznak. A határvédelem korsze-

rúsításával, mint ez a szóbanforgó turistatérképről is leolvasható, a bejárható terület nagysága 24,4 km²-re növekedett a korábbi 14,1 km²-ről. A turisztikai helyzet további javulását jelenti a Riczingi útból kiágazó Várhelyi bekötő út végleges elkészülése (1971). Kedvező irányú fejlődést eredményez az úthálózat kiterjesztésében a Béke-kilátó megnyitása (1975). Építése 1973-tól 1975-ig folyt. Az új Várhely-kilátó átadása 1980-ban (építése 1977-től 1980-ig tartott) igen erősen felélénkíti a kiránduló életet a környékén. A Tanulmányi Állami Erdőgazdaság 1980 és 1982 között új feltáróutat épít a Kis-Ultra és a Nagy-Ultra északi oldalán, valamint a Köves-árok külső szakaszán keresztül a Brennerbergi útig. Ez a szállító egyben nagyon szép kilátást nyújtó szerpentines kiránduló út is, mely a jövőben mindenképpen megérdemel valamilyen turistajelzést.

4. Kétségtelen tényként megállapítható, hogy a hatvanas és hetvenes években, továbbá az elmúlt utolsó három évben rendkívül sokat fejlődött a soproni hegyvidék turisztikai környezete. Új utak, új kilátók épültek, öröndetesen megszapordított az esőbeálló kunyhók és szalonasütő helyek száma. Forrásokat foglaltak nagy számban, és padokat helyeztek el utak és pihenőhelyek mellett. Továbbfejlesztették a jelzett utak hálózatát és a jelzésfelfestést. De mindezen igen pozitív jelenségek mellett az utóbbi nyolc évben negatív tünetek is mutatkoztak, melyek mellett nem mehetünk el szó nélkül. Az 1982-ben végzett új felmérés adatai riasztó változásról tanúskodnak: a 83,7 km-ből jól járható 49,8 km, közepesen járható 10,5 km és nehezen járható 23,4 km. Az utak állapotának e romlása — mint a terepen található nyomok azonosítása alapján megállapítható — 40%-ban abból adódott, hogy az Erdőgazdaság turistautakat használt faanyagszállításra, ill. közelitésre. Az ilyen utak közül csak néhány példát említve: sárga jelzés az Ágfalvi-gerincen, piros háromszög jelzés a Sepsőkövő-hegy környékén, piros háromszög jelzés a Szalamandra-tó felett a várhelyi oldalon, zöld kereszt jelzés a Vashegy alatt, kék kereszt jelzés a Kőhalom keleti oldalán stb. Nagymértékben romlott az utak állapota ugyancsak 40%-ban amiatt, hogy a legalapvetőbb karbantartási munkák, patakok és vízfolyások átereszeinek helyreállítása, vízvezető árkok megvonása, bevágások leomlott oldalainak kijavítása, bozótnyesés stb. elmaradtak. Néhány példa az ilyen utak közül: piros kereszt és piros jelzés a Tolvaj-árok-ban, piros jelzés a Kis-Ultra alatt, piros háromszög jelzés a Köves-árok felső szakaszán, kék jelzés az Ördög-árokban, zöld jelzés a Fűzes-árokban stb. Az útromlások további 20%-át az okozta, hogy az utóbbi hét-nyolc év tavasza és nyara a Soprontól nyugatra elterülő hegyvidéken különösen csapadékos volt, bővelkedett felhőszakadásokban. Ezek nyomán patakok helyenként új mederbe léptek, elmosták az utakat és átereszeket. Különösen a völgyek, árkok mélyén (Iker-árok, Fűzes-árok, Tacsí-árok, Tolvaj-árok, Köves-árok, Ördög-árok stb.) húzódo utak egyes szakaszait érte nagy károsodás.

5. Mindent egybevetve vitathatatlan tényként rögzíthető, hogy a hatvanas évek elejétől napjainkig igen sokat fejlődött a soproni hegyvidék turisztikai helyzete a közjólét javára. Egy dologra azonban nyomatékosan fel kell hívni a figyelmet, ami nem fejlesztési tevékenység, nem látványos, de alapvetően szükséges munka: a turisztikai területfenntartás, az úthálózat, berendezések, építmények, kilátók stb. folyamatos karbantartása. A jövőt illetően is — a szűkösebbé váló gazdasági lehetőségek egyébként is ebben az irányban hatnak — a felújítás, állagmegőrzés és alapvető karbantartás a javasolható és egyben égetően szükséges teendő.

A felsorolt turistatérképeken kívül vannak még másféle — a nagyközönség számára általában nem hozzáférhető —, kisebb példányszámban készült térképek, melyek elsősorban különféle üzemi célokat szolgálnak. Ezek közül említést érdemel a „Tanulmányi Állami Erdőgazdaság Hegyvidéki Erdészet Üzemi Térképe”, mely 1 : 10 000-es méretarányban 1953-ban, 1963-ban és 1973-ban került kiadásra az előzetes felmérések alapján (készül az 1983-as kiadás). Ügyszintén kisebb példányszámú a „Tanulmányi Állami Erdőgazdaság Parkerdejének Áttekintő Térképe” 1 : 25 000-es méretarányban, 1975-ös kiadással. Ez utóbbi szintvonalas térkép a turistautak jelzéseit is feltünteti.

Megkésett requiem

Bizonyára jó néhányan élnek Sopronban, akik emlékeznek arra, hogy az egykori Deák tér (ma Május 1. tér) végén egy szerény, egyemeletes, tornyos kis épület állott, ahonnan szinte a nap bármely szakában orgona, harmónium, zongora, hegedű hangja szűrődött az utcára. Tornyának kis acél harangja minden év szeptemberében köszöntötte a tanítói hivatást választó I. éves növendékeket, júniusban pedig búcsúztatta azokat, akik oklevelüket megszerezve a népoktatás akkor is rögzös útját választották hivatásul. Az épület helyén ma már csak emléktábla jelzi:

„E HELYEN ÁLLOTT 1858—1945-IG, LEBOMBÁZÁSÁIG AZ EVANGÉLIKUS TANÍTÓKÉPZŐ INTÉZET, HÍVEN SZOLGÁLVA A MAGYAR NÉPOKTATÁS ÜGYÉT; EMLÉKÉT MEGŐRZIK EGYKORI NÖVENDEKEI, SOPRON VÁROS TANÁCSA ÉS A SOPRONI VÁROSSZÉPÍTŐ EGYESÜLET. 1977”.

A második világháború bombatámadásaitól megrongálódott épület kis harangja 1946 májusában búcsúztatta utoljára a távozó növendékeket, s utána a sérült épület hamarosan összeomlott. (A kis acélharang ma a győrsági evangélikus templom tornyában található).

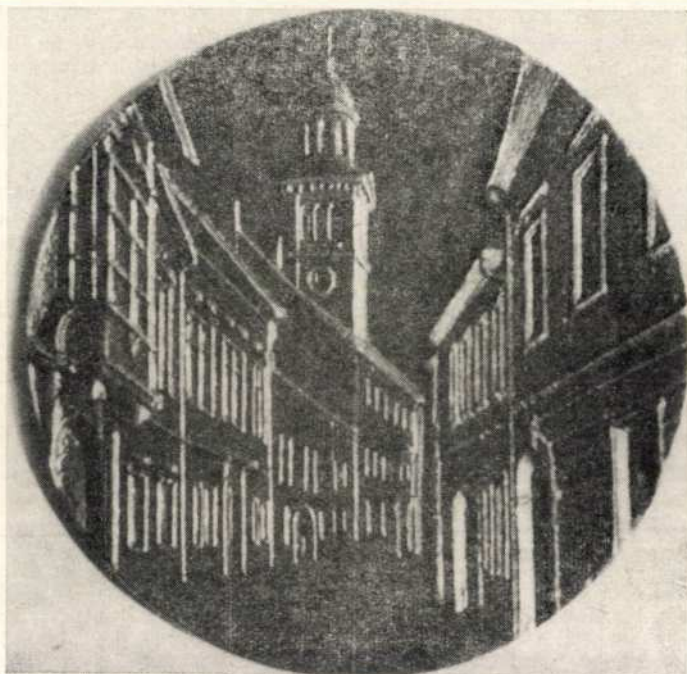
A sors különös szeszélye, hogy az iskola alapításának 100. évfordulója egybeesett a középfokú tanítóképzés megszüntetésével, és az érettségire épülő felsőfokú képzés megindításával.

Ez az iskolavesztett, utánpótlása-megszűnt, most már deresedő vagy teljesen dereshajú öregdiák-tábor 1983. aug. 20—21-én mégis összegyűlt Sopronban, hogy megemlékezzen a kibocsátó iskola megalapításának 125. évfordulójáról. Mintegy kétszázan jöttünk össze az ország minden részéről, sőt határainkon túlról is, hogy emlékezzünk volt iskolánkra, tanárainkra, azokra, akik már elmentek közülünk; köszöntsük az iskolánknak hajlékot adó várost, azt a történelmi közeget, melyben ifjú szívvel eszméltünk; örüljünk egymásnak, akik még ott együtt lehetünk. És hogy a volt diákok egyre apadó táborából ennyien összegyűltünk, mutatja azt a ragaszkodást, azt a szeretetet, a kibocsátó öreg iskola máig is ható szellemét, mely Sopronhoz, volt iskolánkhöz és egymáshoz kapcsol bennünket még ma is.

Az evangélikus tanítóképző nem tartozott a régi Sopron ún. előkelő, tekintélyes iskolái közé. Szegény családok gyermekeinek szegény iskolája volt. Teljes mértékben érvényesek rá Németh László szavai, melyeket a Medve utcai polgári c. könyvében írt, hogy a tanítóképzők és kereskedelmi iskolák voltak azok a hátsó lépcsőházak, amelyek lehetővé tették a polgári iskolák tehetséges és törekvő tanulóinak az értelmiségi sorba bejutást. Ennek illusztrálására álljon itt az iskola 1935—36. tanévi évkönyvének származási statisztikájából néhány adat:

kisbirtokos, napszámos gyermeke volt	38 növendék
kisiparos gyermeke volt	19 növendék
ipari segédszemély gyermeke volt	5 növendék
kiskereskedő, keresk. segédsz. gyermeke volt	6 növendék
közl. segédszemély gyermeke volt	11 növendék
pap, tanár, <i>tanító</i> gyermeke volt	20 növendék
másféle értelmiségi gyermeke volt	1 növendék
közhivatali altiszt gyermeke volt	11 növendék

Az iskola szegénységét nemcsak a már a mi diákéveinkben is 80 évesnél öregebb, statikailag is eléggé meggyengült épület mutatta, hanem a már idézett évkönyv egy másik adata: szertár gyarapításra csak 1041 P-t fordíthatott abban a tanévben az iskola. De a pedagógiai gondolkodás korszerűségét emeli ki, hogy ebből 529 P-t könyvtárfejlesztésre használtak fel. (Ma mennyire messze vagyunk

ettől az aránytól). Az évi tandíj 117 P volt a harmincas évek közepén, de a növendékek több mint egynegyede tandíjkedvezményt kapott. Az iskola felvevőkörzete szinte az egész országra kiterjedt, 1935—36-ban a főváros és a thj. városokon kívül 17 megyéből rekrutálódtak növendékei. Annak ellenére, hogy evangélikus felekezeti iskola volt, a tanulók mintegy 15⁰/₀-a más vallású — zömmel róm. katolikus — volt.

Az öreg falak között korszerű szemlélet, a maga idejében mindig haladó szellem irányította a nevelést. Egyházi intézmény létére mentes maradt — az akkori-ban egyáltalán nem ritka — felekezeti sovinizmustól. A tolerancia igénye és gyakorlata jellemezte tanáraink munkáját, ennek szellemét táplálták növendékeikbe. Örök emberi, erkölcsi normák, a nemes humánus széles horizontja vezérelték tevékenységét: népszolgálat, becsület, tisztesség, gyermekszeretet, pedagógiai kulturáltság, tudatosság képezték „ars paedagogicáját”. Ezeknek folyománya volt az a nyitottság, amely érzékennyé tett bennünket a mindig új és korszerű megértésére, befogadására, amely a társadalmi haladás lankadatlan szolgálatához vezetett.

Az a mintegy 2000 tanító, aki mesterségbeli felkészültségét az intézetben szerzte, zömében a magyar iskola, a magyar művelődésügy szolgálatában dolgozott és dolgozik még ma is, sok százezer gyermeket nevelve-tanítva a betűvetés, az emberség tudományára, a tudományos alapműveltségre; tehetséges gyermekek ezreit indítva el már akkor is a középfokú oktatás felé, amikor az még csak egy viszonylag szűk réteg igénye és lehetősége volt.

Ezek az emlékek, élmények készítették bennünket, iskola nélküli öregdiákokat, hogy a mát, a jövőt építve visszanezzünk, megemlékezve volt iskolánk alapításának 125. évfordulójáról. Közel kétéves szervező munka előzte meg és tette lehetővé, hogy találkozónk realizálódjék. Sopronon kívül Győrött és Budapesten élnek nagyobb számban volt soproni tanítóképzősök. E három csoport tervezte, szervezte a találkozót. Miután volt iskolánk helyét Sopron várossá nyilvánításának 700 éves jubileuma keretében emléktáblával megjelöltük, felvetődött, hogy volt iskolatársaink közül Bakó József és Kónya Lajos költők emlékét is megörökítsük. Ebben segített bennünket a város vezetősége és a Városszépítő Egyesület. Így kerülhetett sor a találkozó keretében Bakó József költő és Kónya Lajos Kossuth-díjas költő emléktáblájának avatására, és egy, az irodalmi munkásságukat reprezentáló irodalmi est rendezésére a Liszt Ferenc Művelődési Ház támogatásával, melyen Pósfai János, a Vas Népe szerkesztője, és Jávor Ottó író, Kónya Lajos volt tanártársa és barátja — akik az emléktáblákat is leleplezték — méltatta a két költő életművét.

A találkozó kiemelkedő élménye volt a Liszt Ferenc Művelődési Házban augusztus 21-én rendezett ünnepi megemlékezés, melyet a régi épület tornyában elhelyezett acélharang magnetofonra felvett hangja vezetett be, s melyen dr. Unger Mátyás, az ELTE Bölcsészettudományi Karának dékánhelyettese, az intézet volt növendéke mondott emlékbeszédet.

A találkozóra Kutas László szobrászművész készített az évfordulóra emlékeztető bronz plakettet.

Visszagondolva a találkozó emlékeire, köszönetet kell mondanunk Sopron város, a Városszépítő Egyesület, valamint a Liszt Ferenc Művelődési Ház vezetőinek, hogy támogatták e — számunkra minden bizonnyal utolsó — általános találkozó megrendezését, és emlékeztetését. A szervezés ezer gondját-baját és az ezzel járó sok munkát Sopronban élő volt iskolatársaink vették vállukra. Közülük Lehelvári Vilmos, Major Sámuel és Németh Lajos fáradtságos tevékenységét illeti névszerint is köszönet.

Emlékbeszéd a volt soproni ev. tanítóképző alapításának 125. évfordulóján

Alma Materünk születésének 125. évfordulóját ünnepeljük. Forrásainkból, mi-
ket eddig legteljesebben Rozsondai Károly szedett csokorba, kitűnik, hogy a Ké-
pezde u. 14. sz. alatti épületben 1858. okt. 4-én volt az első tanítási nap, s a máso-
dik világháborús bombazáporban megrongálódott épület tornyában — mielőtt az
magát sorsának megadva messzehangzó robajjal összeomlott volna — 1946. május
15-én szólalt meg utoljára az évnýtókra és évszázókra hívó kis acélharang. Lélekha-
rangként szólt: elsiratva egy jelképpé vált épületet, s elsiratva egy hontalanná vált,
száműzetésre kényszerült intézményt, amely egy évvel centenáriuma előtt hivata-
losan is megszűnt.

Intézetünkben még „siratófal” sem maradt. Az udvar, amelyet a százados hárs-
fák árnya tett meghitté s a botanikus kert tett változatossá, az udvar is csak hal-
ványuló emlékeink világában él. Utódaink, a minket követő nemzedékek számára
már nem hiányzik a múzeum mesterkéltén historizáló épületével átellenben az ev.
tanítóképző puritán egyszerűségű klasszicizáló homlokzata, s számukra az sem
okoz megrázkódtatást, hogy a műsák hangulatos kertudvarát, a városi játszóterek
szokott sivársága váltotta fel.

Bele kell nyugodnunk, hogy tárgyi emlék nem maradt, hogy nem ülhetünk a
nevekkel telefaragott, tanítónemzedékek sorát idéző — már diákkorunkban mú-
zeumi emlékeknek ható — iskolapadokba; hogy nem vehetjük kézbe az évfolyam-
ról évfolyamra hagyományozott ásvány- és növénygyűjteményeket; egykori szertá-
raink tanárok-készítette kincseit; hogy nem szólaltathatjuk meg a díszteremül is
szolgáló V. évfolyamos osztályteremben a principál sípjaitól oly ünnepélyesnek lát-
szó orgonát.

Az érzékekkel fogható emlékektől a kegyetlen sors megfosztott bennünket. Még-
is íme százával jöttünk össze. Lelkünkben még egyszer megszólalt a kis bochumi
acélharang, s hívó szavára eljött az egykori prepa, éljen bár itt e kis ország
valamely zugában, vagy a határon túl valahol a nagyvilágban.

Bennünk, számunkra ez az intézet most is él. Ifjú- és férfikorunk, befejezett
és befejezetlen munkánk, egész valónk elválaszthatatlan része, törekvéseink mo-
tiválója, gondolkodásunk, magatartásunk nagy mértékben való meghatározója. Ez
a titka annak, hogy ragaszkodunk a — most már csak múltba zártan élő — képez-
déhez. Ennek az intézetnek a története, ennek az intézetnek az egykori pedagógiai
légköre és gondolati útravalója a mi innen való, féltve őrzött kettős kincsünk,
amelyről nem lehet nem beszélnünk, amelyet röviden, nem tudományos teljességre
törekedően, hanem a férfikor értékelő, bár bizonyára szubjektív érzésektől is át-
hatott emlékezésével ez ünnepi alkalommal is fel kell idéznünk.

Az értő ember számára semmi sem árul el többet egy intézetről, annak jelle-
géről, értékeiről az intézet történeténél. Így van ez a mi esetünkben is. Az egykori
„értésítőkben” a ránk maradt levéltári forrásokból kitűnik, hogy a soproni ev. ta-
nítóképezde, a soproni tanítóképző hogyan, milyen szerepvállalással illeszkedett
történelmünk folyamába. Kitűnik, hogy intézetünk története, bár számos sajátos
vonással, de az elmúlt közel másfél évszázad magyar kultúrtörténetének, közokta-
tásügyének integráns része és sorsfordulói egybeesnek a nemzeti történelem fel-
emelő és tragikus sorsfordulóival. Emlékezzünk — röviden — e sorsfordulókra, s
idézzük intézetünk legjellegzetesebb sajátos egyéni vonásait!

A teremtő gondolat — az önálló ev. tanítóképzés gondolata — a magyar nem-
zettévalás nagyszerű periódusában, a reformkorban fogant, 1826-ban, mindössze egy
évvel az MTA alapítása után, Széchenyi reformmunkásságának kibontakozása, a
pezdíftó alkotás első éveiben fogalmazta meg a gondolatot Beliczay János esperes.
S néhány jellemző vonásra már itt, a kezdet-kezdetén fölfigyelhetünk. Korunk em-
bere túlságosan is hozzászólt, hogy minden jövőt formáló ötletet a fővárostól
várjon. Ez esetben a gondolat *vidéken*, a Berzsenyit is ihlető szelíd Kemenesalján

vetődött föl, még pedig közel felszázaddal a tanítóképzés állami, Eötvös féle — megoldása előtt, amikor a tanítók, különösen a falusi ludi magisterek még a társadalom legkülönbözőbb elemeiből kerültek ki, s közös jellemzőjüknek csak az volt tekinthető, hogy mindannyian valahogy az élet számkivetettjei, hajótöröttjei voltak.

A korra jellemző, hogy a gondolatot milyen hamar követte a megvalósulás első — bár még igen szerény — formája. 1829 és 1853 között a soproni ev. főtanodában, a liceumban már folyt a tanítói pályára készülők oktatása. Ez még nem volt önálló intézet. Ez szerény jelzése és elismerése volt annak, hogy a tanítói pálya, a pálya igényeitől meghatározott külön előkészítést igényel. Ezekben az években vált világossá az is, hogy éppen emiatt, bármennyire is összefonódott a magyarországi protestantizmus, különösen a református egyház esetében az egyetlen anyaintézetből indított papi és tanítói hivatás, a fejlődés az intézményi különválasztást követeli.

Nem lehet meghatottság és hála nélkül gondolni a közel ötödfél évszázados múltú, 425.¹ születésnapját közelmúltban ünneplő, Berzsényit és Kiss Jánost és annyi neves személyiséget nevelő liceumra, amiért — s ez intézetünk jellegét formáló egyik sajátosság is egyben — amiért a tanítóképzést évtizedeken át kebelén melengette, majd az önállósulás útjára segítette és azt önálló intézmény korában sem hagyta magára. Ez az összefonódottság, amely abban is kifejezésre jutott, hogy a két intézmény az 1885/86-os tanévig közös értesítőt, „Tanusítványt” jelentetett meg, a tanítóképző szellemi erejének egyik nagy tartaléka volt.

Az önállósulás folyamatát a közbejött történelmi megpróbáltatások sem tudták megállítani. A Bach-korszak, a szabadságharcot követő neo-abszolútizmus legnehezebb esztendei az önállósulás, a kis tornyos képezdei épület születésének éve. (Vö. SSz. 1981, 343—356). 1854—1858 között a liceumban már önálló „szemináriumi” osztályokat szerveztek, amelyekben többek között „tanmódot” és „iskolamesteri alkalmazástant” tanítottak. S ekkor lépett a színre az a férfiú, akinek a neve a soproni tanítóképző nevével, az ev. tanítóképzés megszervezésével elválaszthatatlanul egybeforrott, Pálffy József akkor éppen nagygeresdi lelkész, korábban egy ízben a liceum grammatikai osztályának tanára. Ő készítette el az önálló tanítóképzés tervezetét s ő irányította azt a szervező munkát, amellyel nagy tehetségű, ügybuzgó férfiak az iskola anyagi és szellemi tőkéjét összehordták. Király József Pált — intézetünk Pálffy utáni, második igazgatóját, akkor liceumi főigazgatót — az írói ambícióiról is ismert Kolbenheyer Mór soproni ev. lelkésszel együtt ő küldte nyugati tanulmányútra, hogy a tanítóképző ne holmi provinciális intézményként, hanem a kor színvonalán keljen életre. A tanulmányút — melynek során a küldöttek Svájcot, Hollandiát, Angliát s a német föld különböző országait is bejárták — egyben gyűjtő körút is volt, amelyen a küldöttek — s ez személyükre és a korra egyaránt jellemző — a protestáns fejedelmi személyeket, előkelőségeket, intézményeket és gazdag gyülekezeteket latin nyelvű oratiókkal, hangversenyekkel, illetve Arany Toldijának német nyelvű fordításával igyekeztek megnyerni.

Egykori intézetünk tégláit az adakozó nagylelkűség teremtette elő. A protestáns összefogás jegyében a határokon túliak is szépen adakoztak, az oroszlánrészt azonban itthon a liceummal, a tanítóképzés ügyével azonosuló értelmiségiek s még inkább a dunántúli gyülekezetek teremtették elő. Nem lehet meghatottság nélkül olvasni, hogy többek között Német Ferenc geresdi tanító 4 kötet könyvet, az asszonyfai hívek 2 mérő rozst és 1/4 mérő árpát, s legnagyobb adakozóként a soproni gyülekezet 4670 frt-t s a városi tanács 60 ezer téglát ajánlott fel. Így épülhetett meg — az ország másik végén levő ősi iskolaváros hasonló intézményével, a sárospatakiaval egyidőben — a soproni ev. tanítóképző.

Az ez után következő 99 év sem volt sohasem könnyű. Azt mondhatjuk, hogy ezt a majdnem száz esztendőt egyetlen megszakítatlan küzdelem jellemezte. Küzdelem a fennmaradásért, az anyagi eszközök előteremtéséért, az intézet — kor követelte — továbbfejlesztéséért. Az iskolafenntartó dunántúli ev. egyházkerület nem dűskálódott földi javakban s a gyülekezetek önkéntes adakozó kedvére sem lehetett

¹ A 425. születésnap nem igazolt (Mollay Károly jegyzete)

tartósan alapozni. A gyéren csörgedező külső és belső források egyre kevésbé fedték a legszükségesebbeket. Erősebb, biztosabb támaszról is gondoskodni kellett.

A dualizmus-kori Magyarországon — s később még inkább — a biztos anyagi támaszt az egyházi iskolák számára az államnak a VKM budgetjéből folyósított államszegélye jellemezte. Az államszegély igénybevétele természetesen csökkentette az intézet tanulmányi, szervezeti kérdésekben való függetlenségét. Együtt járt a közoktatásügy egészére jellemző — viszonylagos — egységesedési folyamat felerősödésével. Már az eötvösi koncepció — ha nem is érvényesülhetett teljes egészében — átfogta a magyar oktatásügy minden fokú és jellegű intézményét. A Ratio Educationis-szal kezdődő irányzat a 60-as, 80-as évek oktatásügyi törvényeivel és rendeleteivel jelentősen erősödött. Megnövekedett az állam szerepe. Ez természetesen a tanítóképzőkre is vonatkozott. 1868-cal és 1893-mal, a tanítóképzés törvénybe foglalásával, illetve 3 helyett 4 évvessé fejlesztésével a soproni ev. tanítóképző is szorosabban illeszkedett a magyar közoktatásügy terebélyesedő szervezetébe. Ez után meghatározó lett az állami tanterv, a törvényekben, rendeletekben előírt előképzettség, amely a tanulókra és a tanárookra egyaránt kötelező normákat írt elő.

A soproni tanítóképző bizonyos sajátosan egyedi vonásai azonban ez után is jellemzőek maradtak. Ezek legtöbbje összefüggött az intézmény egyházi jellegével. Így pl. az intézet továbbra is egyik fő feladatának tartotta, hogy a kántorképzéssel az alapfokú egyházzenei képzés otthona legyen.

E jellegzetes vonását külön is kiemelte, hogy harmadik — első tanítóképzőintézeti-tanári képesítéssel rendelkező — igazgatója az a Kapi Gyula volt, akinek nemes egyszerűségű harmóniákat árasztó korálkönyvét még a két világháború közötti nemzedék is forgatta.

A soproni képző mindig kis intézmény maradt. Sohasem nevelt tömegeket. Bár a líceummal való kapcsolata, illetve az anyagi eszközök szűkössége ezt némiképp magyarozza, saját testülete még a századfordulón is csak néhány tanerőből állott (1 igazgató + 2 rendes, 1 gyakorlóiskolai tanár 1904-ben). Igaz, a tanulólétszám is alacsony volt, 100 körül járt.

Ez a 90-100 preparandista viszont a történeti Magyarország szinte egész területéről verbuválódott. Sopron s a dunántúli vármegyék érthető túlsúlya mellett mindig jelentős hányaddal képviseltette magát a főváros, a Duna—Tisza köze, a Tiszántúl, illetve a Felvidék s néhányan még a Bánáttól és Erdélyből is a nekik távoli Sopront választották.

Az egyházi jelleg magyarozza azt is, hogy — bár az intézet kezdettől fogva magyar tannyelvű — a magyar anyanyelvűek mellett számos — Sopronból, Sopron környékéről vagy Tolna-Baranyából, a XVIII. századi telepítések során keletkezett „Schwäbische Türkei” helységeiből származó — német anyanyelvű vagy alföldi, tiszántúli szlovák anyanyelvű diák itt tanulta meg magasabb szinten a magyar nyelvet, itt szerette meg a magyar irodalmat s itt azonosult a magyar nemzeti történelmmel.

A századforduló után a dualizmuskori Magyarországon megsűrűsödött a politikai légkör. Ez a nagy illúziók és a tragikus tévedések, a nagy társadalmi és politikai kihívások s az elszalasztott, utolsó lehetőségek világa, melyben a — közben félévszázados jubileumát ünneplő — soproni képző is szembe kellett, hogy nézzen a lenni vagy nem lenni kérdésével. Az intézet kinőtte szűk kereteit, új iskola építése a további fennmaradás elengedhetetlen feltételének látszott. S ennek a költségeit már nem lehetett a félévszázadival azonos módon megoldani. Ebben a próbatételben már döntően az államra kellett hagyatkozni s mire az állam rászánta volna magát, közbeszólt az első világháború.

A forradalmak reménye és bukása, az integer Magyarország széthullása, az ellenforradalmi rendszer véres, gyötrelmes konszolidációja után a kérdések-kérdése még égetőbbé vált. Az 1923/24-es tanévtől a tanítóképzést 5 évre emelték s a koránál is öregebbnek látszó épület egyre kevésbé tudta befogadni a növekedőben levő tanulócsereget. S ezt a gondot az sem feledtethette, hogy e viharos évek, s kínzó lét-kérdések közepette 1933-ban az intézet 75 éves lett. Kónya Lajos Soproni évek c. művében így érzékelteti ennek a hangulatát: „Kora őszi napfényben, az udvari

hársfák alatt gyülekeztek a vendégek, papok-tanítók, vénék és fiatalok. Zengett az orgona, kórus énekelt, zenekar játszott magasztos ünnepi muzsikát".

Az igazi ünnepre, az új, az intézet múltjához s a tanítóképzés megnövekedett, akadémiai igényeinek megfelelő épület alapítására sohasem került sor. Az építési bizottság — milyen kegyetlen tréfája a sorsnak — a második világháború kezdetén alakult meg. Ami ez után következett, arról pedig nem lehet könnyes keserűség nélkül emlékezni. A második világháború fináléjában a bomba és aknazápor azt is elsöpörte, ami tanítónemzedékek sorának szűkös hajlékául szolgált.

A hontalanná vált intézmény számára már az új világ hajnala sem lobbanthatta fel a megújulás reményességét. Mire — az ellenforradalom utáni konszolidáció éveivel — a népi demokrácia nagy felsőoktatási intézmény-építő korszaka beköszöntött, a soproni tanítóképző megszűnt létezni.

Élt 99 évet. Ez alatt — Rozsondai szerint — kiállított 1819 tanítói oklevelet, 170 tanítóképzői, 111 líceumi érrettségi bizonyítványt és 1329 kántori oklevelet. Ennyiben volna összefoglalható a végső egyenleg?

A számadatok a statisztika elvont általánosításában önmagukban keveset árulnak el a lényegről és semmit sem tudnak mondani egy intézmény belső értékeiről, társadalmi jelentőségéről. 99 év alatt mintegy 2000 közkatona a magyar oktatásügynek! Ez a számadat az élet távlatait kapja, ha arra gondolunk, hogy intézetünk szolgálatra nevelt, s a szó legszorosabb értelmében vett néptanítókat adott. Néptanítókat, akik általában névtelenek maradtak, akiket nem övezett országos hírnév, de akik egy-egy kis rábaközi vagy kemenesaljai falu parasztjai számára a betűvetés révén ablakot nyitottak a világ felé, értő szemmel kiválasztották s a líceumba küldték a tehetséges parasztyerekeket, ahogy azt Szabó József ny. püspök saját élete történetéből elmondta, tanítója hadifogolyként a távoli Vlagyivosztkból írt levelében is arra intette apját, hogy a Jóska gyereket el ne felejtse beírtni a líceumba. Intézetünk néptanítókat adott, akik mertek és tudtak azonosulni a szegény ember gondjaival; néptanítókat, akik nagy többségükben az új gondolat erjesztői, hordozói, a demokratikus fordulat előkészítői voltak.

Intézetünk légkörét döntően meghatározta, hogy a tanítóképző plebejus iskola volt. Napí teherrel küzdő, de fiaikban kitörni vágyó parasztok, vidéki tanítók és városi kisemberek küldték ide négy polgárit, esetleg négy gimnáziumot végzett gyerekeiket. Plebejus iskola volt, mert — 1945-ig — ebből az intézményből nem nagyon vezetett út a magasabb műveltséget és a magasabb értelmiségi körökbe való belépést ígérő egyetemekre. A képzőbe jelentkezni egy életre szóló elkötelezettséget jelentett.

A tanítóképző s a tanítóképzősök világát nem kis mértékben formálta a genius loci, az, hogy intézetünk Sopronban volt, hogy diákként öt évet tölthetünk ebben a most már 700 éves [városi] múltra visszatekintő városban. Sopron nyitotta rá szemünket először a történelemre. Középkort és XVII—XVIII. századi barokkot lehelő kövei, történelmi nagyjainkat idéző emlékei, XIX—XX. századi ipari létesítményei éreztették a múlttal való elválaszthatatlan kapcsolatot, a történelmi fejlődés megállíthatatlan sodrását. Sopron határváros-végyvár jellege erősítette a magyar néphez tartozás élményét, a nemzeti értékekhez való ragaszkodást, a magyar nép jövőjéért való felelősségtudatot. Sopron nyitotta rá szemünket a szépre, keltette fel, erősítette meg bennünk a kultúra iránti éhséget. Mái él bennünk az egykori színházi előadások, irodalmi estek, az — európai rangú művészeket megszólaltató — hangversenyek, az egykori népi-zenei demonstrációk emléke, amikor Kodály keze intésére ezer soproni diák harsogta, hogy „Forr a világ bús tengere óh magyar".

A képző az iskolák államosításáig egyházi iskola volt. De nyugodtan állíthatjuk, hogy benne a felekezeti gyűlölködés és a dogmatikus korlátoltság a legkisebb mértékben sem érvényesült. Egyáltalán — visszagondolva saját 1935—1940 közötti iskolaéveimre — azt lehet mondanom, hogy iskolánkat, iskolánk szellemiségét nem a merev konzervatívizmus, a harsogó, később egyre nyíltabban fasisztoid vonásokat öltő, vak és korlátolt sovinizmus, hanem egyfajta világnézeti kiegyensúlyozottság és nyitottság jellemezte. Ez a studiumok egy részében — különösen az irodalom-, történelem-, neveléstudomány-, földrajz órákon — is érezhető volt s még egyértelmű-

ben érvényesült közéleti szereplésünkben. A felgyorsuló történelmi események sodra, a rég megoldásra érett szociális és politikai problémák bennünket is állásfoglalásra készítettek. Megérettük azt, hogy az ország sorsa dől el s a saját sorsunkról is szó van!

Hálával gondolhatunk vissza intézetünkre, amiért ebben a sorsfordító, kritikus világban, gondolkodásunkat — a maga nyílt és közvetett módszereivel — a demokratikus válaszok irányába fordította. Úgy vélem, hogy egyfajta új utakat kereső, gyökeres változásokat követelő és váró ellenzéki alakult ki közöttünk. Ebben kétségtelenül része volt annak, hogy a Pálffy-Önképzőkörben az irodalom, a kultúra — s óvatos formában — még a társadalom és a politika kérdései is szóba kerültek. Ennél is mélyebb hatást váltott ki az, hogy a Soproni Fiatalok Köre s annak — általunk is szerkesztett — periodikája, a Nyugati Őrszem révén közvetlenebb kapcsolatba kerültünk a népiesekkel, amit többek között Németh László, Féja Géza, s az iskolánkat külön is meglátogató Móricz Zsigmond előadásai jeleztek.

Az adott kor Magyarországon ez figyelemre méltó volt. Igaz ugyan, hogy nem kevés illúziót is tápláltunk. A magyar sorskérdéseket elsősorban a falu, a magyar parasztság felemelése révén kívántuk megoldani. Az egész magyar valóságot átfogó marxista gondolatvilág még csak nyomokban — egy-egy Iliás Ferkó útjában — mutatkozott. Mégis, úgy ítélem meg, hogy — akárcsak az 1945 előtti értelmiség jobbik részének — ez a demokráciára esküdő, rég megúnt anakronizmusokat, társadalmi igazságtalanságokat felszámolni akaró szemlélet könnyítette meg számunkra a népi demokratikus rendszer őszinte vállalását.

Iskolánk bennünket kemény munkára, a szakmai tudás a pedagógiai-pszichológiai felkészültség értékelésére, a gyerekek, az ifjúság szeretetére nevelt. Normálul azt adta útravalónak, hogy legjobb tehetségünk szerint nyújtsunk — amennyit csak tudunk — s legjobb lelkiismeretünk szerint követeljünk, amennyit csak lehet. Azt hiszem, hogy most, amikor az 1945 előtt végzetek többsége már „obsitot” kapott, nyugdíjas lett, vagy az aktív pálya zárása felé tart, elmondhatjuk, hogy az egykori soproni képzősök új világunk építésében, a mindennapi munkában, a tanításban, hála az egykori intézetnek, derekasan megállták a próbát.

Emlékezésünk nem lenne teljes, ha nem emlékeznénk meg a hála és kegyelet szavaival egykori tanárainkról. Elfogultság lenne azt állítani, hogy mindegyik kiemelkedő, maga szakjában nagy tudós vagy alkotóművész lett volna — bár szerencsére ilyenek is többen akadtak — de, ahogyan az a Kónya Lajos Soproni évek c. művében megrajzolt portrékból is kiderül, mindegyikük emlékezetes tanáregyéniség volt. Név szerint is hadd idézzem a száz éves tanári igazgatói arcképcsarnokból — a többiek helyett is — még egyszer az alapító, szervező Pálffy Józsefet, aki a tanítóképzés, a népiskolai oktatás ügyéért otthagya a jövedelmezőbb parókiát, a tanítónemzedékeket nevelő Hamar Gyula bácsit s intézetünk utolsó igazgatóját, Rozsondai Károlyt, a sokoldalúság, az alkotó szellemi nyugtalanság példaképét.

Emlékezésedemet hadd fejezzem be azzal a gondolattal, melyet más formában már a bevezetésben megfogalmaztam: a soproni tanítóképző megszűnt, épületét is elsodorta az idők vihara; számunkra ez az intézet még sem válhat sohasem múlttá, amíg csak élünk és alkotunk, szívünkbe zárva, lényünkkel azonosulva, intézetünk is élni fog.

Király Tibor:

Sopron a filatéliában

Első közlemény

1. A közel 150 évvel ezelőtt megjelent első postabélyeg megváltoztatta, egyszerűsítette a postakezelést, olcsóbbá tette és milliószorosára növelte a levelezők számát. Ugyanakkor megindult egy, a napjainkra világméretűvé fejlődő mozgalom: a bélyeggyűjtés. Sze:te a világban hódolnak e szép hobbynak s a gyűjtők számát csak milliókban számolhatjuk. Hazánkban is több százezren gyűjtik a bélyeget. 1840-ig a postai küldemények bérmentesítői díj: pénzben fizették. Ettől az időtől

kezdve az angol Rowland Hill újítását alkalmazta a posta és 1840. máj. 6-án kiadásra került a világ első bélyege.

Világviszonylatban bámulatos sikert aratott a bélyeg. Gyors ütemben jelennek meg a különböző országokban a bélyegek. A magyar bélyegek is az elsők között jelentek volna meg, ha az 1848-as forradalom nem bukik el.

Than Mór tervei alapján nyomásuk megkezdődhetett volna. Így azonban az osztrák bélyegek kerültek hazánkban is alkalmazásra. Az 1867-es kiegyezés hozta meg a magyar postaigazgatóság önállóságát. Ezután azonban még további négy évet kellett várni az önálló magyar bélyeg megjelenésére.

2. Sopron a magyar filatéliában is meghatározó szerepet töltött és tölt be. Az osztrák fővároshoz való közelsége, valamint az a tény, hogy az országban létrehozott kilenc postaigazgatóság egyike Sopronban tevékenykedett, nagyban hozzájárult, hogy a bélyeggyűjtés viszonylag korán kialakuljon városunkban. Sajnos szervezett for-

12 Mar 14

Az első ismert érkezési keletbélyegző, Sopron, 1758

2' Oedenbourg

mába, bélyeggyűjtő körbe tömörülve viszonylag későn jutnak el a soproni filatelisták. 1874 tavaszán alakult meg az első magyar bélyeggyűjtő egyesület Budapesten. A soproni filatelisták szervezetének először 1925-ben van nyoma. 1925-ben megalakul a Magyar Bélyeggyűjtő Egyesületek Országos Szövetsége (Magyar Bélyegek Monográfiája. Bp. 66.) és itt szerepel a vidéki tagegyesületek között a soproni »Sempronia« (Amatőrbélyeggyűjtők Asztaltársasága). Elnöke Schleiffer Richárd; titkára Ferenczy István. Feltehetőleg már korábban is lehetett a szervezett bélyeggyűjtésnek valamilyen szervezete. Ebben az időben az országban kilenc budapesti és kilenc vidéki (köztük a soproni) egyesület működött. Jelenleg 2230 bélyeggyűjtő kör működik az országban.

3. Sopron kedvező fekvése jelentős szerepet biztosított a számára. A hírszolgálat fejlődését elősegítette az árumegállító jog, melyet Sopron is megkapott a középkorban. Bécs közeli fekvése is nagy szerepet játszott Sopron fejlődésében. Mátyás király hadjárataiban a sereget követő hadipostákat is szervezett. (Mátyás király hosszabb ideig Sopronban is tartózkodott.) 1490-ben jelentős esemény történt postatörténeti szempontból. Miksa osztrák főherceg, igényt formálva a magyar trónra, seregével előrenyomult Székesfehérvárig és megbízta a kíséretében lévő Taxis János postamestert a hadiposta megszervezésével. Buda és Bécs között megjelenik az akkor már Európa hírű Taxis postája. Vajon ebbe Sopront is bekapcsolták?

1604-ben Bocskay István felkelése során a hajdúknak az idegen postamesterek iránti ellenszenvé odáig fajult, hogy pl. a Sopron—Nagykanizsa között lévő posták

közül nyolcat elpusztítottak (Id. Monográfia I, 155). 1749-ben Magyarországon tíz levélfáradat közlekedett, összesen 454 mérföldnyi útvonalon 165 postaállomással. A tíz kocsijárat közül a harmadik Bécs—Sopron között működött. A járatokon a levélposta általában hetenként kétszer közlekedett levon vagy könnyű kocsin. A levélpostán rendes szállításra legfeljebb 5 font súlyig lehetett levelet vagy csomagot feladni.

Az ennél súlyosabb küldeményeket a hetenként egyszer indított postakocsival továbbították. A küldeményeket felvételkor a postamester lemérte és a súly alapján kiszámított költséget, a súllyal együtt a levél hátlapjára feljegyezte.

A postaszolgálat spontán fejlődésének egyik következménye, hogy megjelenik a továbbított küldeményen a bélyegzés, amely utal a feladóhelyre. Sopron a Magyarországon bevezetett postabélyegzők használatának időrendjében az előkelő harmadik helyen áll. 1754-ben *v(on) Oedenburg* szövegű bélyegzést alkalmaznak. Az első ismert magyarországi postabélyegző egyébként 1752. ápr. 13-tól ismert és Debrecenben alkalmazták: V(ON) DEBRECZIN.

A küldemények érkezését és ennek keletbélyegzővel való megjelölését hazánkban először Sopronban alkalmazták. Az első ismert ilyen keletbélyegző 1758. márc. 12-ről való. Ezt a levél hátlapján alkalmazták (1. kép).

A kézi bélyegzés általánossá válása 1817 után következett be a postai kezelésben. Ennek oka a postai kezelés központi irányításának és ellenőrzésének megszigorítása, s ezen belül a postamesterrekhez intézett, feladási helybélyegző készítését ajánló felhívás volt (Id. Monográfia I, 229). A feladási bélyegző használata ekkor még nem kötelező, így a bélyegző formáját sem írták elő. Ennek következtében azok a postamesterrek, akik elfogadták az ajánlást bélyegző használatára, ízlésüknek megfelelő bélyegzőket készítettek. Ezáltal a legkülönbözőbb bélyegző formák keletkeztek. Sopronban a város nevét alkalmazták a legtöbb bélyegzőn (2. kép).

A bélyegzők használatának elterjedésével együttjárt alkalmazásuknak egyre többféle kezelési jelzésre való kiterjesztése (franco, portó, kocsiposta, érkezési helykeletbélyegző, recomandirt (3 kép). A felragasztható bélyeg alkalmazását az osztrák posta 1850-ben vezette be és Magyarországon is ezeket a bélyegeket voltak kénytelenek használni az első önálló magyar bélyeg megjelenéséig, 1871-ig. Így Sopronban is eddig az időig az osztrák bélyegek voltak használatban. Az ilyen bélyegek azonban a magyar bélyegyűjteményekhez, mint a gyűjtemény bevezető része, hozzátartoznak. Tehát a Sopronban feladott osztrák bélyeggel bérmentesített küldemények szerves részei egy magyar gyűjteménynek (4. kép).

A postabélyeg gyakran a politika eszköze is. Így az első osztrák bélyegkiadáson a kétfejű sasos címer, a nemzeti forradalmakkal szemben győztes abszolút monarchia jelképe is, s mint ilyen a bélyeg az elnyomott nemzetek gyűlöletének tárgya lett. Nem véletlen, hogy a Bach-korszakban a szembenállás egyik jelképe volt ezeknek a bélyegeknél megcsonkítása a levélre való felragasztás előtt, illetve ezen bélyegek nem alkalmazása a tiltakozás jeleként. A Hencz-féle postatörténet megörökítette egy anekdotát: a magyarok nem ragasztják az 1863-as kiadású bélyegeket leveleikre mert „nem akarják a kétfejű sas hátsó részét nyalni” (Id. Monográfia I, 240).

(Folytatjuk)

Népi hiedelmeink kutatása

(Hozzászólás Schram Ferenc könyvéhez)

Tizenkét évvel ezelőtt e helyen ismertettem Schram Ferenc „Magyarországi boszorkányperek 1529—1768” című munkájának két kötetét, amely 1970-ben az Akadémiai Kiadónál jelent meg (SSz. 1972, 257—263). Schram művelődéstörténeti és történeti néprajzi szempontból értékes és tanulságos anyagát folyóiratunk profiljának megfelelően elemeztem és egészítettem ki, hiszen Sopronból is, a volt vármegye területéről is számos, nyelvtörténeti szempontból is felhasználható forrást közölt. Az 1975-ben elhunyt szerző hagyatékából a néprajzos Katona Imre 1982-ben, ugyancsak az Akadémiai Kiadónál jelentette meg a mű harmadik, 398 lapnyi, befejező kötetét. A harmadik kötet előszavában Katona Imre foglalja össze Schram Ferenc életpályáját, tudományos munkásságát és közli megjelent műveinek jegyzékét. Schram erre a kötetre tartogatta a közölt 1030 boszorkányper anyagának feldolgozását.

Az 1030 boszorkányperből 103 per anyagát éppen a harmadik kötet tartalmazza, igazolással annak, hogy a boszorkányperek teljes anyaga még távolról sincsen felderítve. Sopron vármegye területéről 10 új pert közöl az 1633—1663 közti időből, még pedig hatot Nagylózsról és négyet Darázsfaluból (ma: Trausdorf Burgenlandban). Az első két kötetben nem található nagylózsi peranyag, viszont egyetlen darázsfalvi 1665-ből (II, 12—15). Az 1651. évi canonica visitatio szerint Nagylózsnak, a Viczayak birtokának tiszta, magyar lakosaiból kevés a katolikus, Darázsfalunak, az Esterházyak birtokának a 1663. évi canonica visitatio szerint tiszta horvát és katolikus lakossága volt (Buzás, Josef: Kanonische Visitationen der Diözese Raab aus dem 17. Jahrhundert. Eisenstadt, 1966—1967, I, 246; II, 235). A magyar és a horvát falu peranyaga is különbözik. Nagylózson két férfit és öt nőt, Darázsfaluban négy asszonyt vádolnak boszorkánysággal és bűbájossággal. Nagylózson: „Ember tetemből való chontokkal és porokkal való mestersegett exercealt”; „emberfejet főzven es annak leveben az Öregh emberek üngét megh mosvan ugy ördöngösköttek. Ezen kívül az ember allat megh egetven es annak porat mikor a törvenjek voltak ugj hintegettek hogj a Prokatorok ne szolhassanak”. A többi Sopron vármegyei jegyzőkönyvhöz képes szűkszavú lózsi jegyzőkönyvek kevés konkrét részletet tartalmaznak (pl. az egyik vádlott „eghnehanj izben Paraznasagban talaltatot”, nyilván az ördöggel), a vádlottakról is csak alig-alig tudunk meg valamit. Megtudjuk, hogy bilincsből várják ítéletüket, de nem derül ki, hogy az elrendelt *inquisito* 'kérdés' kivallatással vagy anélkül történt-e. A darázsfalvi jegyzőkönyvek minden esetben közlik, hogy a vádlottak önként és a hóhér által végrehajtott kivallatás alapján vallottak. Nyilván ugyanez volt a helyzet a nagylózsiaknál is, amint ezt a bevallott „tények” igazolják. A darázsfalviak ugyanarra a sorban feltett 13—21 kérdésre válaszolnak. Megtudjuk korukat (50—65 között), vallásukat (mind katolikus), mikor gyóntak és áldoztak utoljára, mióta üzik a boszorkányságot (2—20 év között), ki-ki ördögének nevét (*Máté, Menyhért, Jakab, Gergely*), ruháját (vörös, viaszszárga, fekete magyar ruha), hol tartotta esküvőjét az ördöggel (Darázsfalu szőlőhegyén, szántóföldjén, nyílt mezőn, a határban levő kökeresztnél), ekkor testét „pecséttel” (*stigma*) hol jelölte meg az ördög (hátán, szeméremtestén, hátsófelén, amit a jegyzőkönyv szerint a hóhér szemléje igazolt), megtagadta az Istent és a Szentháromságot, odaadta testét és lelkét az ördögnek. A többi kérdés az állítólag elkövetett egyes bűbajos és ördögös esetekre, megrontásokra (gabona, tehén, bor, beteg), éjfélí összejövetelekre stb vonatkozott. A darázsfalvi jegyzőkönyvekben feltűnő a lózsiakkal szemben, hogy nincsen szó a vádlottak tagadásáról. Ennek megfelelőek az ítéletek is: a nagylózsiak közül egyet felmentenek, hármat tisztító esküre, egyet további vizsgálatra, egyet vesszűzöttekre, egyet előzetes felmentés után megegetésre ítélik; a darázsfalviakat mind megegetésre ítélik. Mindenesetre kitűnik az itt elemzett

perekből, hogy az Esterházy birtokokon — úgy látszik — másképpen folyt a boszorkányüldözés, mint a vármegye egyéb birtokain. Ez persze a második kötet Sopron vármegyei anyagán még ellenőrizendő, de lényeges abból a szempontból, hatott-e a Sopron vármegyei joggyakorlatra az 1486-tól 1669-ig 29 kiadásban megjelent Malleus maleficarum ('A boszorkányok kalapácsa') című mű, a boszorkányüldözés hírhedt nyugat-európai törvénykönyve?

Schram Ferenc ugyanis két fejezetben összegezi a boszorkányperek társadalmi hátterét (a vádlottak társadalmi állása, tudományuk megszerzése, külsejük, erkölcsi életük, saját megnyilatkozásuk, a tanult emberek boszorkányhite, a közvélemény) és a boszorkányság rétegeit, köztük éppen a Malleus maleficarum kérdését, a demonológiát, a boszorkányok gyógyító tevékenységét, gazdálkodását és gyanúba kerülését. A helytörténeti kutatásnak ezeket a szempontokat belterjesebb vizsgálatnál hasznosítania kell.

Házi Jenőnek 1982-ben megjelent „Soproni polgárcsaládok 1535—1848” című munkájából máris előkerült néhány eset, amelyet érdemes lesz közelebbről is megvizsgálni. 1548-ban kétszeri kínvallatás után égetnek meg Sopronban egy rábaszentgyörgyi (Vas m.) boszorkányt; 1592-ben egy másikat; 1630-ban és 1662-ben is felmerül a boszorkányság vádja (i.m. 1 : 275; 2 : 950; 1 : 342; 2 : 869).

Bezzegh László:

Hozzászólás Hárs József „1944-ben készült légifelvételek Sopronról” című cikkéhez

Nagy érdeklődéssel szemléltem az Amerikából küldött légifényképek reprodukcióit (SSz. 1983, 327—329). Nagyon érdekes dokumentumok ezek számunkra, kár, hogy a nyomda korszerűtlen technikája a finomabb részleteket nem volt képes visszaadni.

Meg kell azonban jegyezmem, hogy a cikk szerzője a képek elemzésekor egy fontos adatot figyelmen kívül hagyott, ezért téves következtetésre jutott. Azt írja ugyanis, hogy „a második kép láthatóan egy, az elsőhöz hasonló felvétel kinagyított darabja.” A képek adataiból azonban kitűnik, hogy az első kép az eredetinek kb. kétszeres nagyítása, a második kép pedig valamivel kisebb, mint az eredeti lehetett.

Ugyanis az első kép 6 inch = 15 cm-es fókusz távolságú objektívvel, a második pedig 36 inch = 92 cm-es fókusz távolságú objektívvel készült. Ez olyan különbség, mintha egy kisfilmes fényképezőgéppel az ún. nagylátószögű objektívvel (amelynek fókusz távolsága 35 mm) és ugyanarról a helyről egy 210 mm-es ún. teleobjektívvel készítenénk felvételeket. Az utóbbival készített képen hatszor közelebb fogjuk látni a lefényképezett tárgyat, mint a nagylátószögűvel készített képen. Az adott légifényképek kb. azonos magasságból (23—24 000 láb) készültek, ez mintegy 7000 m-es magasság. A második kép tehát nem részlet-nagyítás (abból is látszik, hogy három képszel is rajta van), hanem az eredeti nagyságú, mégis olyan részletességű, mintha azt a 6 inch fókusz távolságú objektívvel kb. 1200 m magasságból fényképezték volna.

A légifényképek képmérete többnyire négyzetes, 7×7 inch (vagyis 18×18 cm) vagy 9×9 inch: ennek pedig 23×23 cm felel meg. A cikk 328. oldalán található 1-es lábjegyzet szerint a küldött képek mérete 190×222 mm, amelyben minden bizonnyal némi keret is benne van, az eredeti képek tehát 18×18 cm-esek, és a küldött képek nagyítás nélküli, eredeti nagyságú, ún. kontakt másolatok. Csupán az történt, hogy a kliszézsnél az elsőt kb. 2-szeresére nagyították, a másodikat pedig egy kevéssé kissebbítették. Szerintem előnyös lett volna mind a kettőnél az eredeti nagyságot megtartani a részletek összehasonlítása érdekében. Ezt az összehasonlítást persze az eredetieken lehetne eredményesen elvégezni, mert a gyenge nyomdatechnika miatt megjelent reprodukciók rossz minőségűek.

Véleményem szerint a nagylátószögű objektívvel (6 inch) készített felderítő kép Sopron nagyobb körzetéről akart tájékozódni: az amerikaiakat főként a vasúti közlekedés érdekelte, az látszik abból, hogy a készített fényképsorból azt a képet választották ki, amelyiknek a középpontjában a két pályaudvar van, és azokat erre utaló írással is ellátták. A bombázó kötelék navigátora valószínűleg ezzel a képpel felszerelve érkezett az 1944. december 8-i bevetésre, hiszen ennek eredményéből nyilvánvaló, hogy a főcélpontjuk a két pályaudvar volt.

A december 11-én készült hosszú gyújtótávolságú (36 inch) fényképezés célja a december 6-i bombatámadás eredményeinek a felmérése volt. Ezt az amerikaiak mindig megtették, ha a légi elhárítás ezt lehetővé tette. Sokszor már néhány órával a bombatámadás után. Nyilvánvaló, hogy az apró részleteket is kimutató fényképezés nem alacsonyról, hanem szintén nagyobb magasságból és hosszú gyújtótávolságú objektívvel történik, hogy a légelhárítás tüzetől minél távolabb tartsák magukat.

A cikkben elejtett megjegyzés alapján még néhány szót szólok a célzás megbízhatóságáról. Annak idején magam is hallottam olyan legendákról, hogy az amerikaiaknak olyan tökéletes célzóberendezéseik vannak, amelyekkel aránylag nagy magasságokból igen kis célpontokat is eltalálnak. Ez persze nem igaz. Ugyanis a célzásnak a megbízhatóságát olyan tényezők is befolyásolják, amelyeknek a megállapítása a levegőből nem lehetséges.

A bombavetés egyszerűen a kellő pillanatban a bombának a repülőgépből történő kioldását (leejtését) jelenti, ettől a pillanattól kezdve a bomba a vízszintes hajtás fizikai törvénye szerint esik. Légüres térben ez pontosan meghatározható félpárolba pálya, amely két erő összetevőjeként adódik. A bomba vízszintes irányban a repülőgép sebességét folytatja (egyenletes sebességű mozgás), függőlegesen pedig a szabadesés egyenletesen gyorsuló mozgását veszi fel. Levegőben történő vízszintes hajtásnál azonban a légellenállás miatt a vízszintes összetevő nem egyenletes, hanem lassuló mozgás lesz, a függőleges összetevő pedig csak közelítőleg szabadesés, mert a bomba alakjától, felületétől — vagyis a légellenállási tényezőtől — függően bizonyos sebesség elérése után már nem gyorsul tovább.

Míndezek azonban számításba vehetők. A repülőgépnek a földhöz viszonyított sebességét egész pontosan meg lehet a levegőből állapítani, és a bombatest kialakításától függő légellenállási tényező is megmérhető. Ezek szerint aránylag megbízható találatokat lehetne elérni, ha az az 5—7000 m-es levegőréteg, amelyen a bombának keresztül kell haladnia a célbaérésig, mozdulatlan lenne, vagy pedig egész vastagságában egy irányban és egyenletes sebességgel mozdulna el. Ez azonban soha nincs így! Ott fent a bombázó gépen csak az ottani légréteg elmozdulásának a sebességét és irányát tudják megmérni, és fel kell tételezniük, hogy az alattuk lévő egész légréteg hasonlóan mozog. Az esetek többségében néhány száz méterrel lejjebb már más a levegő elmozdulási iránya és sebessége, a földhöz közelebb eső pedig igen lényegesen eltér a fent mérttől. Ezek a fentről meg nem mérhető légmozgás-változások befolyásolják a szabadon eső bomba röppályáját és még kedvező légköri körülmények esetén is több száz méterrel elsodorhatják a pontosan megcélzott helytől a robbanó anyagot hordozó félelmetes testet.

Az amerikai bombázó kötelékeknek — tudomásom szerint — csak a vezérgépen volt bomba-célzókészülékük, a kezelőnek már kilométerekkel a cél előtt meg kellett határoznia a gép földhöz viszonyított sebességét és mozgásának az irányát. Ezek az adatok nem olvashatók le egyszerűen a repülőgép navigációs műszerei között található sebességmérőről, mert az a levegőhöz viszonyított sebességet mutatja. A két adat közötti különbség abból adódik, hogy az a légréteg, amelyikben a repülőgép halad, valamilyen irányban és sebességgel elmozdul. A levegőhöz viszonyított sebesség a műszerről egy pillanat alatt leolvasható, a földhöz viszonyított sebesség meghatározása viszont percekig tartó hosszadalmas eljárás. Az is lehet, hogy a cél fölé érve már nem is egészen igaz. A bombázó kötelék a vezérgép utasítására egyszerre kezdte el a bombák kioldását, és az egy gépben elhelyezett bombák sem egyszerre szabadultak el, hanem előre beállított szabályos időközönként egymás után. Így alakult ki az ún. „szőnyeg-bombázás”, amelynek középpontjában kellett

feküdni a lerombolni kívánt célpontnak. A bombázó kötelék nagyságától, hossz-irányú és szélességi elhelyezkedésétől függően a kioldott bombák meglehetősen nagy területet borítottak be és az említett bizonytalansági faktorok beszámításával is a bombák egy része eltalálta a kívánt célpontot.

Szerintem is bizonyos, hogy az amerikai bombázások célja kizárólag a pálya-udvarok lerombolása és ezzel a hadi utánpótlások megnehezítése volt. A céltól távolabb földet érő bombák részben a sok gépből egyidőben oldott „szőnyeg” méreteiből, részben a légköri bizonytalanságokból származó eltérésekből adódtak.

Tudomásom szerint a soproni múzeum a cikkben említett két fényképen kívül még számos korabeli légifényképet kapott Amerikából. Érdekes lenne ezek alaposabb tanulmányozása, és egybevetése a bombázások idejéből származó számos megmaradt földi fényképfelvétellel.

Tompa Károly:

A soproni egyetem mártirjai emlékhelyének felavatása

1. Az Erdészeti és Faipari Egyetem KISZ-szervezetének Hagyomány Bizottsága 1983. X. 6-án meghívókat küldött szét, amelyben XI. 1-én 15 órára a brennberg-bányai Kovácsárokba hívta az érdeklődőket az Egyetem 1945. márc. 30-án mártírhalt halt hallgatói, ill. dolgozói emlékkopjafájának felavatására. A kopjafa völgyre néző nyugati oldalán 1945. III. 30. alatta *Csaszlava Jenőné* neve, déli oldalán *Neumann János*, keleti oldalán, a szülőháza irányában *dr. Ferenczi Sándor*, déli oldalán *Ferenczi János* neve van bevésve.

A kopjafa már 1983. aug. 27-én a helyén állt és az OEE vándorgyűlésére érkező évfolyamtársak, az Erdélyi Diákotthon túlélő stb., mintegy 60-an tisztelegtek az emlékhely előtt.

A kopjafa a 142/C tag szegélyén, nagyjából a két kivégzési hely között áll. Az itt induló ösvény mentén, kb. 100 m-re lőtték tarkón *Csaszlava Jenőt* és feleségét, szemben, a 146/B jelű patak völgyben, a kopjafától mintegy 50 m-re gyilkolták meg a *Ferenczi* testvéreket és *Neumann Jánost*. Szemben, nyugati irányban, ma már beomlva, a 146/A jelű dombormot szelte át kb. 100 m hosszban az óvóhely, a szomorú esemény kiindulási pontja.

2. Tompa Károly emlékeszédében többek között a következőket mondta: Az Egyetem Hagyomány Bizottsága és a kevés túlélő nevében 38 év távlatából megilletődve emlékezünk ennél a kopjafánál 1945. március 30-ára, és elszorult szívvel mondom a felvett neveket: *Csaszlava Jenőné* könyvtáros, élt 30 évet; *Ferenczi János* szigorló erdőmérnök, élt 23 évet; *dr. Ferenczi Sándor* természetrajz tanár, igazgató, élt 44 évet; *Neumann János* II. éves kohómérnök-hallgató, élt 21 évet.

Az ő tragédiájuk bizonyítja, hogy a soproni egyetemi hallgatók évekre visszanyúló harca a Volksbund és a nácik ellen mártirokat is követelt közvetlenül a város felszabadulása előtt.

A Mátyás király u. 5. számú házban lévő akkori Erdélyi Diákotthonban — melyet a Városi Tanács és részben erdélyi bányászati és erdőgazdasági vállalatok támogatásával tartottunk fenn — 1945. március utolsó napjaiban mintegy 14 hallgató és hozzátartozója lakott. Itt élt a Zsil völgyéből származó *Csaszlava Jenő* és marosvásárhelyi felesége is, aki akkor az egyetemi könyvtár dolgozója volt. Mi erdélyiek, mint rászorulóknak, helyet adtunk *Neumann János* II. éves kohómérnök-hallgatónak is, aki a perbáli jegyző egyetlen fia volt.

Ezekben a napokban az emberek az óvóhelyeken kerestek menedéket. Az említett ház óvóhelyének lakóit még több veszély fenyegette, mint másokét, mert a mai MTESZ-székház (Széchenyi-ház) volt a nyilas pártház, ahonnan sűrű időközökben indultak a géppisztolyos, övüket kézigránátokkal teletűzdelő, fekete ruhás, csizmás, zöld inges pártszolgálatosok razziáikra. Közben a várost járó gépkocsikról

a hangszórók szakadatlanul üvöltöttek, hogy a kiűritési parancs értelmében mely évfolyam fiataljainak mikor kell gyülekezniük a Petőfi téren.

A Mátyás király u. 5. számú ház óvóhelyének vészkijáratát vasajtaja a kapu alá nyílt. Itt örködünk felváltva, hogy veszélyt jelezve riadóztassuk a többieket. A pincében átütöttük a falat a 7-es számba, ahonnan hátulról a romos lépcsőházon át a 9-es szám padlására jutottunk. Ezt a házat is elkerülte a nyilas őrző, mert kiégett, romos volt, és az utcáról megközelíthetetlen.

Közöttünk, testvére mellett talált menedéket Ferenczi János szigorló erdőmérnök bátyja, dr. Ferenczi Sándor természetrajz tanár, az erdélyi természettudomány egyik ismert reménysége, aki a tábori kórházból hivatalos eltávozási papírral jött, és így zászlósi egyenruhájával, pisztolyával támaszunkká is vált.

Amikor idegeink kezdtek felmondani a szolgálatot, elhatároztuk, hogy kiköltözzünk Brennbérgbányára; valamelyik bombabiztos óvóhelyen bújunk meg a zaklatás, elhurcolás és a légítamadások veszélye elől. Március 29-én Ferenczi János és Sándor, Neumann János, Csaszlava Jenő és felesége el is indultak, mi, többiek a bombázások miatt később már nem jutottunk ki. Ennek a pár perces késésnek köszönhetjük életünket. Az 5 barátunk itt Öbrennbérgben, a Kovács-árokban kutató tárnából kialakított óvóhelyen húzódott meg, ahol a brennbérgiek — nagyjából németek — és sok soproni is menedéket keresett. 30-án reggel híre ment, hogy a szovjet csapatok már a brennbérgi hegyekben vannak. Dr. Ferenczi Sándor zászlós egyenruhájában kísérte a csoportot, gondolván, hogy így nagyobb biztonságban vannak. A jó hírre a mellékhelyiségbe mentek civil ruhát ölteni, azt hívné, hogy már nem kell tartani a razzitától. Eközben néhány volksbundista nő leszaladt az öbrennbérgi vendéglőben tanyázó SS-ekhez — a magyarul is tudó brennbérgi és soproni németekhez — és azt jelentették, hogy a soproni főiskolások egy katonatiszt segítségével fel akarják robbantani az óvóhelyet, illetve veszélyes kémek ezek.

3. 4 évig együtt lakva, állítom, hogy egyik hallgató sem volt kimondottan kommunista, de általunk közismerten baloldali érzelmű, demokratikus felfogású, haladó szellemű emberek voltak. Ferenczi János erősen náciellenes beállítottságú, szegényparaszt, ill. molnár szülők gyermeke. Oroszul tanult, úgy várta a felszabadulást. Tanulmányait példásan folytatta, és már csak az utolsó, 3. szigorlata volt hátra. Csaszlava Jenőné férjéről ugyanígy vélekedtek évfolyamtársai és barátai. Neki tulajdonítják a korábban írt volksbundellenes titkos felhívás megfogalmazását is. Dr. Ferenczi Sándor kimondott tudóstípus, ugyancsak közismerten baloldali ember volt, de értelmetlen robbantásra egyikük sem gondolt. Hasonló gondolkodású volt Neumann János, ezért is voltak együtt, sorsuk is ezért volt közös.

Csaszlava Jenő (1916—1976) a Zsil-völgyi szénmedencében csillésként dolgozott, és önképzéssel elérte, hogy néhány év után bányafelmérői munkakörbe kerüljön. 1942-ben a szénbányák ösztöndíjával iratkozott be már nősen a József nádor Műszaki és Gazdaságtudományi Egyetem soproni Bánya-, Kohó- és Erdőmérnöki Karára. Mindjárt bekapcsolódott a soproni egyetemi hallgatók háborús kitelepülést elutasító, katonai szolgálatot megtagadó illegális mozgalmába. Sokat dolgozott az Ifjúsági Kör Közművelési Osztályához tartozó Kurucdombi Munkacsoportban és az általa szerkesztett felhívások helytörténeti szempontból is figyelemre méltók.

Ferenczi János a Torda melletti Alsójáran született 1922. február 12-én molnár, ill. szegényparaszt családból. Az 1941—1942. tanévben iratkozott be erdőmérnök-hallgatónak. Mi, túlélő barátai bizonyíthatjuk, hogy baloldali érzelmű, demokratikus felfogású, haladó szellemű ember volt. Nem volt kommunista, de becületesen hazafi, aki tudását, képességét egy új Magyarország felépítésének szolgálatába akarta állítani. Már 1942-ben intenzíven tanulta az orosz nyelvet, a felszabadulás utáni időkre készült. „Ferenczi János a fasizmus elleni küzdelem egyszerű harcosa volt, az egyetemi hallgatók náciellenes mozgalmanak mártírja” (vö. Kovács Győzőné [szerk.]: Győr-Sopron megye forradalmi harcosainak életrajz-gyűjteménye, Győr, 1975, 64—65; Hiller István: Soproni egyetemi hallgatók mozgalmai a két világháború között, 1919—1945. Sopron, 1975, 131—132).

„Ferenczi Jancsi rendkívül szorgalmas gyerek volt. Amíg mi a Rókalyukat látogattuk — ha volt pénzünk, — ő rendületlenül tanult. Mindig foglalkozott valamivel.

Arra is emlékszem, hogy baloldali gondolkozású volt, a politizálásoknál mindig az oroszok fölényét bizonygatta ..." — írja 1933. XII. 3-i levelében Musnai Károly ny. erdőmérnök Balassagyarmatról.

„Ferenczi Sándor (Alsójárja, 1901. aug. 7.—1945. márc. 29., Sopron) — természet-tudományi szakíró, szerkesztő. Középiszkolai és egyetemi tanulmányait Kolozsvárt végezte, Szegeden szerzett doktorátust. Nyomatásban megjelent disszertációja: A madarak öregkortól eltérő tollszínezete atavisztikus jelenség-e, avagy a környezet hatásának tulajdonítható? (Szeged, 1931). 1924-től tanár a kolozsvári unitárius kollégiumban, közben a Ferdinánd Egyetem állattani intézetének munkatársa (1925—28), szerkeszti az Erdélyi Kárpát-Egyesület lapját, az Erdélyt (1933—35), munkatársa számos folyóiratnak és napilapnak. A földművelésügyi minisztérium megbízásából erdélyrészi ornitológus, az EKE képviselője a romániai Természetvédő Egyesületben, az országos Természetvédő Bizottság alelnöke, 1940-től a máramaroszigeti főgimnázium igazgatója.

Erdély vipéráiról írt tanulmánya (1932), az EME vándorgyűlésein tartott előadása Erdély kihalt és kihalóban lévő emlősállatairól (1933) s a kolumbácsi légyrajokról Erdély nyugati részén (1934), cikke Brassairól mint természettudósról a Keresztény Magvetőben (1934) és a természettudományi szertárak kezeléséről az Erdélyi Iskolában (1943) különnyomatban is megjelent. Általános érdekű könyvecskéje: Kolozsvári útmutató (1941). Mint nevelő és természetjáró több nemzedékre hatott; az írók közül tanítványa, Létay Lajos emlékszik vissza rá halálával" (vö. Balogh Edgár [szerk.]: Romániai magyar irodalmi lexikon, Bukarest, 1981, 574).

Kemény János önéletrajzi regényében (Kakukkiófiókák, Bukarest, 1972) több helyen emlékezik meg Ferenczi Sándorról. „Három fő játszótársam volt abban az időben: Ferenczi Sándor, a molnár fia, ... Ferenczi Sándor, a későbbi természettudós, már gyermekkorában szenvedélyesen figyelte a madarak röptét, igyekezett eltanulni „beszédüket”, s rendkívüli izgalom lett úrrá rajta, amikor egy-egy számára ismeretlen fajtát sikerült fölfedeznie ...

Ismertünk minden Jára környéki madarat, alig akadt dolga annak a madár-meghatározó könyvecskének, amelyet annak idején a molnár fia, Ferenczi Sándorka állított össze régi képeskönyvekből, levelezőlapokból, újságkivágásokból. Ő most a nyári vakáció alatt a madártömés mesterségét gyakorolta, a Brehmet és mindenféle más természetrajzi könyvet tanulmányozott. Időnként mégis elcsaltam mérgei közül, amelyekkel a madarak bőrét, tollruháját tartósította, s vittem magammal a madarak röptét figyelni, hangjukat utánozni, csatangolni a füzesben," stb., stb.

4. Az említett nagypénteki délelőttön, a feljelentés után néhány perc múlva SS-ek rontottak a pincébe és kituszkolták az öt szerencsétlent. A két Ferenczit és Neumannt déli irányban a kovácsároki patak mentén lökdösték előre, a Csaszlava házaspárt pedig az óvóhely bejáratával szemben, a jöreményoldali gyalogösvényen hajtották a Muck fele, mondván, hogy viszik a német parancsnokságra. Pedig mindenki tudta, hogy a németek már onnan is elmenekültek! Az asszonymak már csak annyi ideje maradt, hogy odasúgja férjének: Jenő, ezek bennünket ki fognak végezni! A következő pillanatban Csaszlava Jenő erős ütést érzett a tarkóján — egy lövés érte közvetlenül közelről a géppisztolyból — és a földre bukva volt annyi ereje, hogy ne mozduljon, nehogy a géppisztoly sorozattal teljesen végezzenek vele. A fejlődés ellenére, csodával határos módon életben maradt. Rengeteg verveszteséggel, többször elalélva, másnap hajnalban vánszorgott be a Sörházdombig. Ott végre segítséget kapott, és bevitték az Orsolyarendházban berendezett kórházba, ahol a súlyos tarkólövést szenvedett Csaszlava Jenő 3 hét alatt annyira felépült, hogy vállalkozhatott egy még mindig veszélyes brennbergi gyalogútra az erdőn át. 1945. IV. 23.-án, hétfőn én kísértem el a tett színhelyére és nekem mondta el, még mindig csak akadozó szavakkal, hogy mi történt.

A kitóduló óvóhelyiek is közvetlen tanui voltak ennek a kegyetlenségnek, hiszen az öldöklés az óvóhely ajtajától 60—100 méterre történt. Amikor az SS-ek és cinkosaik megtudták, hogy az egyik kivégzett megmenekült, a négy holttestet sekély gödörbe hantolták, kis töltést húztak rá és egyszerű nyirfa keresztet tettek az ideiglenes sírok fölé."

Csaszlava ápr. 24-én kétoldalas feljelentést tett a soproni rendőrkapitányságnak, melyben az elmondottakat részletesen leírta és kérte a gyilkolásra bűjtatók és a gyilkosok felkutatását, megbüntetését.

„Feleségem felvette hosszúnadrágját — írja Csaszlava — az amúgy is hűvös és vizes óvóhelyen, midőn Ferenczi János hozzám jött és szólt, hogy idősebb bátyja ki akar menni az erdőbe, mert katonaruhában volt, revolverrel. E tervét megváltoztatta és az óvóhelyen lévő W.C.-be ment átöltözködni öccsével. Nemsokára az óvóhely délnyugati bejáratához mentünk ki Neumann Jánossal dohányozni, és egy pár percre rá három SS-katona jött géppisztollyal, az óvóhelyre irányítva fegyvereiket. Arra gondolva, hogy a férfiakat akarják összeszedni, az óvóhelyre siettem feleségemhez, míg Neumann kint maradt.

Feleségemhez érkezve mondotta, most hallotta a bentiektől, hogy ottani német lakosok feljelentettek bennünket az SS-eknél azzal az elképesztő váddal, hogy mi fel akarjuk robbantani az óvóhelyet. Egy szőke, szeplős fiatal lány vezetésével be is jött egy SS-katona géppisztolyát rámfogva. Dacára a nálam lévő és még megmaradt félévi egyetemi igazolvánnyal (minden más iratunk elveszett) igazoltam magam, mégis feleségemmel együtt összes csomagjainkkal hivatali helyiségükbe vezettek, ahol újból igazoltuk magunkat az egyetem által kibocsátott igazolvánnyal, feleségem, mint egyetemi tisztviselő nő irataival, én a félévi egyetemi igazolvánnyal.

Az egyik SS-vezető megparancsolta, hogy bontsuk fel csomagjainkat, mert a másikonál pisztolyt találtak. Ez bizonyára Ferenczi Sándor zászlós lehetett. Csomagjainkat kibontva abban kéjelegve turkáltak, ahol pár értékes dolgunkon kívül 15 napi étel, füstölt hús, szalonna, cigaretta, 1 üveg likőr és 1 üveg bor, valamint takarók és egyéb közszükségleti cikkek voltak. Ezután feleségem ridikülét vették el. Kikutatva azt, ugyancsak elvették a benne lévő 1800 P-t, mely összeget bombázási segélyként, valamint bombázás által meghalt sógorom után kaptuk.

Mindenünket elvéve, az SS-vezető elrendelte három géppisztolyos SS-katonának, hogy kíséren bennünket az erdőbe be Brennbergből Sopronba, a Muckon át vezető hegyi úton 2—3 km-t. Csomagjainkra azt mondták, hogy egyelőre ott maradnak.

Mitsem sejtve azt hittem, hogy a közvetlen utánunk kövő SS-katona a Muckra kísér fel, az ottani katonai parancsnoksághoz. Alig mentünk 200-300 métert, midőn feleségemet és engemet is tarkón lőttek.

Feleségemnek jobb arca teljesen szétroncsolódott a lövés által és szegény mellett halt meg. Én — szerencsésebb lövés következtében — 30-ról 31-re virradó éjjel a hegyen keresztül bevánszorigtam az egyetemre, ahol e vallomásomat elmondtam Sédor János rend. egyetemi tanár, dékán, Arringer erdőmérnök és Angyal Zoltán IV. éves bányamérnök hallgató előtt.

Az egyetemről az Orsolyita zárdában működő vöröskeresztes hadikórházba szállítottak be, ahol orvosi kezelésbe vettek.”

5. A soproni rendőrkapitányság nyomozásba kezdett, melynek eredményeként Csaszlava 1946. II. 22-re a soproni Népbíróságtól *Gludovátz József* és *Gablek Anna* ellen, 1946. III. 27-re mint tanú ugyancsak *Gludovátz József* ellen indított bűnügyben kapott idézést. Barátunk a következő levélben keresett meg bennünket, akik az ügyről tudtunk, ill. magunk is majdnem áldozatokká váltunk: „Fiúk! Feleségem, Ferenczi Sándor, Ferenczi János emh., Neumann János kmh. valamint az én feljelentőmnek és Ferenczi Sándor gyilkosának a főtárgyalása f. hó 27-én, szerdán d. e. 1/210 órakor lesz megtartva a városháza nagytermében. Jöjjetek el minél többen!”

A részletekről barátunk fia, ifj. Csaszlava Jenő bányamérnök által az apa hagyatékából megküldött 10 okmányból értesülhetünk. Sajnos a periratokhoz nem lehetett hozzájutni.

Mind az öt tettet, ill. felbűjtőt el is fogták. Két SS azonban még a népbírósági tárgyalás előtt megszökött. Ilyenformán a tárgyaláson, amely a városháza tanácstermében volt, csak két SS és a leány volt jelen. Mind a hárman tagadtak. Akkor az elnök feltette a kérdést: Mit szólnának, ha az egyik kivégzett feltámadna és itt most megjelenne? Azt válaszolták, hogy az nem lehet, mert ők senkit sem végeztek ki. Ekkor az elnök bevezettette Jenőt. A nő felsikoltott és elájult. Az elnök megkérdezte

Jenőtől, felismeri-e a tetteseket? Jenő rámutatott a lányra, hogy az vezette oda a négy SS-t, egyik SS-re, hogy ez ment a felesége, a másik meg ő mögötte.

A Népbíróság mind a hármat halálra ítélte (?). Két nap múlva azonban úgy hallottuk, hogy mind a három fogoly a fegyőrökkel együtt a tárgyalást követő éjszaka kiszökött Nyugatra (Dr. Szász Tibor ny. ERTI főosztályvezető kéziratából).

Ezután következtek a rehabilitációs tárgyalások a soproni járásbíróságon. Ennek tárgyalásaira Csaszlava 1946. VIII. 29-re, 1947. IV. 24-re és 1948. XII. 28-ra (ekkor Trimmel János és társa bűnügyéről szólt a tárgyalás Brennbérgbánya községi elöljáróságán) kapott „idéző végzéseket”. A végeredmény: végül is a tettesek büntetlenek maradtak. A gyilkosok gaztettét azonban nem fogja elmosni az idő. Erre nincs és nem lehet „erkölcsi alapot” találni, sem igazolást. A tényeknek ellentmond, hogy: „*Georg Lentz* ... Csaszlava Jenőnek és feleségének kivégzését az ő csomagjaikban megtalált értékes holmik (ékszerek és élelmiszerek) megtalálása után, azok megszerzése végett határozta el.” Amint az előzőkből láttuk, ékszerekről szó se volt és a gyilkosokat nem érdekelhette az élelem, hiszen jól el voltak látva és itthon voltak: csak civil ruhát kellett ölteniök. (Vö. SSz. 1980, 140—141.)

6. Mindezt azért írtam le viszonylag részletesebben, mert írásomat vitacikknek és kiegészítésnek is szánom, amelyben Szita Szabolcs korábbi észrevételeit szeretném helyesbíteni. („Észrevételek Hiller István—Németh Alajos: A háború és felszabadulás krónikája [Sopron, 1941—45] c. sorozatához. SSz. 1980, 140—141).

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Kovács László:

Megnyitó Wágner Ferenc budapesti fotókiállításán

(Sopron városi Tanács V. B. művelődési osztálya és a Soproni Öregdiákok Baráti Köre között kialakult jó kapcsolat eredményeképpen évente van lehetősége Sopron városának arra, hogy tehetséges fiatal alkotóit bemutassa a budapesti közönségnek. E sorozat keretében 1983-ban Wágner Ferenc fotókiállítását nyithattuk meg.)

Nemrég ebben a helyiségben az Országközi Nyugdíjasok Bizottsága és a Soproni Öregdiákok Baráti Köre jóvoltából három soproni képzőművész mutatkozott be alkotásaival.

Most ismét lehetőséget kaptunk arra, hogy fiatal, tehetséges ember munkáival ismertessük meg a soproni alkotók iránt érdeklődőket.

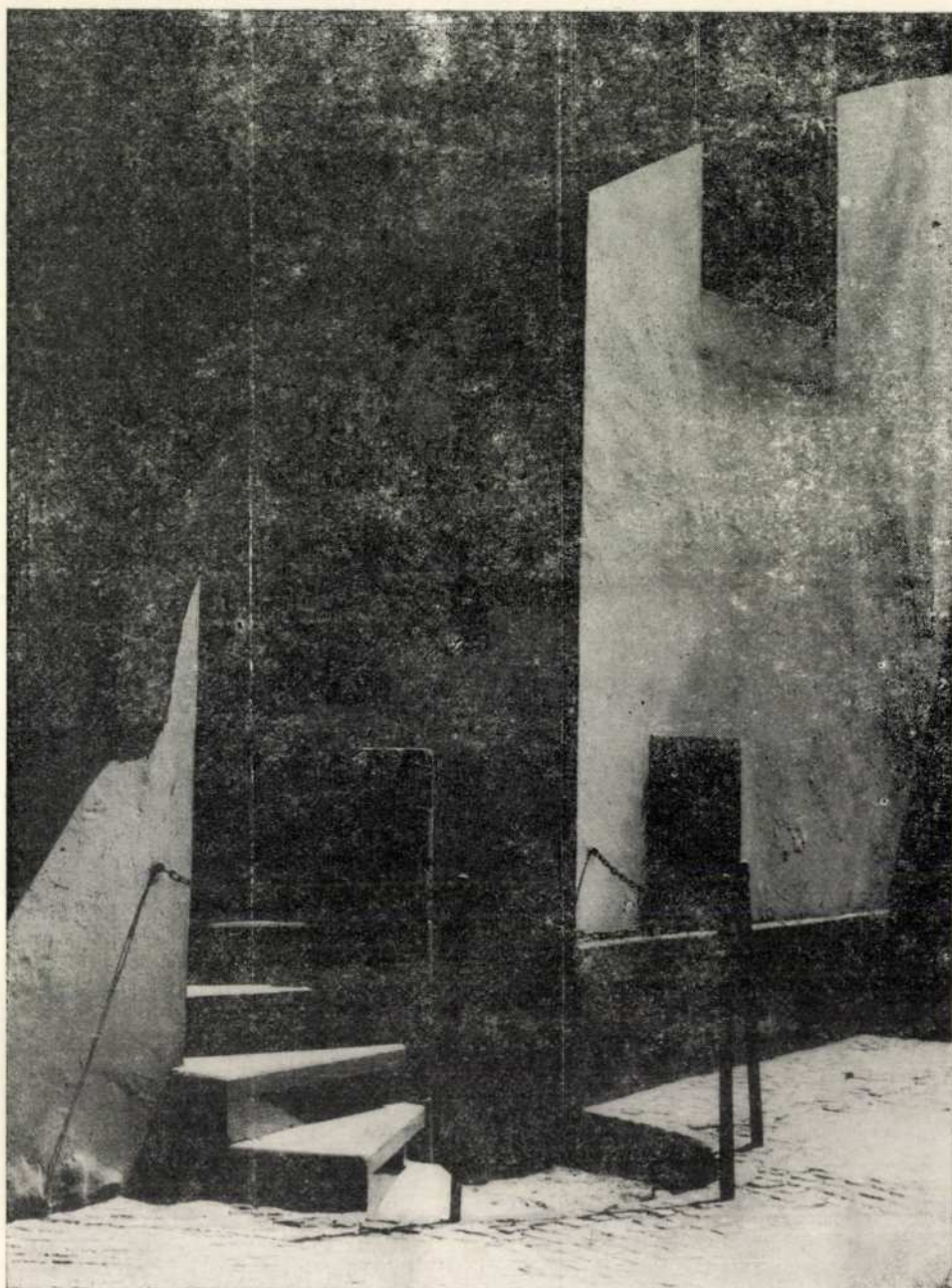
A kiállító Wágner Ferenc a soproni fotóklub tagja, azé a klubé, mely ismereteink szerint az országban másodikként alakult meg és szép múlttal rendelkezik. A klub történetének kezdetei Rupprecht Mihály, az első soproni fényképész nevéhez fűződnek. Mellette és munkája nyomán sokan kaptak kedvet a fotózáshoz, melynek eredménye 1863-ban a Képzőművészeti Körön belül a fényképezőket tömörítő csoport megjelenése lett. 1906-ban önállósult a fotósok csoportja és innen számítható az önálló fotóklub megalakulása, mely sikeres és kevésbé látványos időszakokat, megszakításokat átélve ma is működik. (A klub történetének ezt az új változatát a kutatás nem igazolja. Vö. Hárs József: Soproni Fotóklub (1902) SSz. 1980, 248—255).

A soproni Fotóklubnak nagy szerepe van a fotózás elterjesztésében, a művészeti nevelés és ízlésformálás területén végzendő munkában. A kezdeti, kizárólag bemutatókon történő részvételtől a közönséggel való aktív kapcsolattartásig jutottak el, a belső műhelymunka, nevelő tevékenység alapozta meg jó eredményeiket.

Az elismerések, az arany, ezüst, bronz plakettek, oklevelek kézzelfogható bizonyítékai a munkának, és maga a klub is megkapta nevelő-ismeretterjesztő-művé-

1. Az Orsolyatér éjjel

2. Lépcső

3. Orchidea

szeti tevékenységéért a Szocialista Kultúráért kitüntetését. Ezt a munkát példázzák a tárlókban elhelyezett anyagok, a régi és újabb kiállítások katalógusai, az emlékérmék és egyes jelentős alkotók munkái.

Egy klub életében a sikeres esztendő után talán természetesnek vehetők a gyengébb időszakok is. Jelenleg ez jellemző a klubra, de bizakodhatunk a leendő eredményekben, mert olyan tehetséges fiatalok találhatók a klub tagjai közt, mint a most kiállító Wágner Ferenc.

Wágner Ferenc 1951-ben született, távközléstechnikai műszerész, 1981-ben kezdett intenzíven fotózni, és akkor lépett be a Fotóklubba is, ahol ma már vezetőségi tag. Művészeti és társadalmi tevékenysége mellett fiatalok nevelésével is foglalkozik.

Képei 1981-től majd minden országos kiállításon szerepeltek. A rövid két és fél év alatt 14 kiállításon vett részt Győrtől Békéscsabáig a XVI. Prem-fotón éppúgy, mint az Országos Fotóművészeti Kiállításon, vagy az Életünk címet viselő bemutatón. Elismerést a Szolnokon megrendezett környezetvédelmi fotókiállításon kapott, harmadik díjat nyert és még ebben az évben a második aktfotó kiállítás különdíját is megkapta. Alkotásai a helyi lehetőségeken kívül a „fotó” című lapban is nagyon szép terjedelemben jelentek meg.

Stílusát még nem lehet kialakultnak tekinteni, ehhez még rövid ideje fotózik. Bizonyíték erre a kiállított anyag, melynek sokszínűsége ez a tény is befolyásolja. A hagyományos technika mellett szívesen alkalmazza a manipuláción alapuló új eljárásokat. Érdeklí a fotómontázs, szívesen választ témát a gyermekek világából és az utóbbi időben aktfotózással is foglalkozik. A jelenlévők bizonyára szívesen fogadják városunkról készített különleges hangulatú alkotásait is.

Ennyit bemutatásul a kiállításról és kívánom Önöknek, hogy a fotók adjanak örömet mindnyájuknak. Beszédeselek ezek a képek és a figyelmes szemlélőnek sokat elmondhatnak életünkről, mindennapjainkról, a környező világról. Köszönöm a kiállító nevében is a bemutatkozási lehetőséget, örülünk, hogy ismét itt lehetünk és ezt a kiállítást átadhatjuk Önöknek.

MEGEMLEKEZÉSEK

Pósfai János:

Bakó Józsefről

Örömmel tölt el, hogy Sopron város tisztelgő közönsége előtt szólhatok Bakó József munkásságáról, indulásáról, Sopronban töltött éveiről, költői és írói útjáról. Ha nem is az irodalomtörténész alaposágával, vagy a kritikus szigorával, sokkal inkább a szerkesztő emlékező örömeivel. Úgy is, mint aki személyesen ismerte őt, idézem fel kedves alakját, egyéniségét annak a szigorú erkölcsű embernek, aki nemcsak elkötelezett írói tevékenységével, de küzdelmes élete nemes példájával is haláláig tanított. A cselédsorsúak, a kiszolgáltatottak és megaláztatott írójaként tartja számon az emlékezet, ahogy az Alföld népe külön is magáénak tudja Veres Pétert, Szabó Pált, Erdei Ferencet, Orosháza Darvas Józsefet; a Viharsarok Féja Gézáét — úgy érezzük mi nyugat-dunántúliak, Szombathely, Sopron környékiek — másoknál sokkal jobban a magunkénak Bakó Józsefet.

Ezt akkor is kimondhatjuk, ha tudjuk, hogy vándorprédikátori küldetése három évtizeden át távol tartotta a bölcsőhelyétől, ahova mindig és mindenhol haza-vágyott, ahova a hosszú, gyötrelmes évtizedek alatt is vissza-visszatért. „Az Irottkó aljai zsellérellet, a falopásra a csempészkedésre szorítottak elesettsége általa lett irodalmunk részévé” — írták róla halálának tizedik évfordulóján az Életünk című folyóiratban. Bakó József az itt élő agrárproletárság keserveinek kimondója, élté-

nek megörökítője, sorsfordulójának előharcosa és együttérző krónikása volt. A szá-
zadeleji inaséletnek is ő a legjobb ábrázolója irodalmunkban, prózája igazságtiszte-
lete okán szociográfiai hitelűvé, az együttérzéstől pedig vallomásértékűvé vált. Nem
véletlenül írta róla egyik legjobb ismerője, barátja, a szombathelyi Hegedűs Ferenc:
„Az irodalmi köztudat Illyés Gyula könyvében, a Puszták népében tiszteli a cseléd-
élet klasszikus dokumentumát, Bakó élményvilágának zordonságát, bőségét, de egy-
ben megfigyelő képessége élességét és írói erejét is előnyösen jellemzi, hogy még
Illyés körképét is ki tudja egészíteni új vonásokkal, vagy színekkel”. Itt tudniillik
a nyomorgó, osztályosaihoz ekkor még semmiképpen nem sorolható kisiparosság, s
az általuk foglalkoztatott inasság keserű sorsának megdöbbentő ábrázolására gondol
a recenzens.

Bakó József neve mélyen zeng bennem; egy augusztus eleji napon, mézkesték
édes illatában, zümmögő bogarak danájában ültünk egy elhagyott, öreg kertben.
Szálás bajusza mögötti gyermekai mosoly simult az akkor már súlyos betegséget takaró
arcon, Drótkeretes pápaszeme mögül felizott a fény, hogy emlékeiben kutatva
elmesélje életét a gyermekkortól a hajszolt férfikorig és tovább. Siheder újságíró
voltam, áhítattal hallgattam bölcs szavait, mert így utólag bevallva nem sokat tudtam
akkor még életéről, költészetéről. Egyetlen versének bronznál keményebb sorai
zúgtak bennem, amely a néhány évvel korábban megjelent Két pillér közt című
kötetben is napvilágot látott, amelyet — mint az ma már irodalomtörténeti tény —
Szabó Lőrinc emelt egy antológia remekévé, egyszóval a Bolhát úz anyám c. vers
sorai bongtak bennem. „Jaj menekülj még kis üldözött, Hosszan, soká ... könnyek
között Hadd bámuljam vén anyámat Kinek kuporgatott gyér kényerét, Most, har-
mincöt éves híres, kidobolt Sorssal én eszem el, mert nincs egyéb”. Ennél döbbenete-
sebb jeladást aligha adhatott volna: a sorsa osztályos társaié, az alkalmi nincse-
teleneké.

Folytatva még ezt a találkozást; akkor ismertem meg igazán Bakó Józsefet. Ad-
dig nem tudtam kicsoda ő, hogy a vidéki szegénység prófétájával ülök együtt, hogy
egy sorsában, írói-költői tartásban is szinte páratlan egyéniség fogadott barátjává.
S amikor azt mondta, tegezzem, a fejem bubjától a talpamig elvörösödtem, de egy-
szer sem tudtam tegezve szólítani. Megilletődve, a megszólítást kerülve bukdácsol-
tam a szavak zavarában. Aztán riportot írtam róla Cselédek énekeke címmel, amely
1960-ban, éppen születése napján, augusztus 24-én látott napvilágot. Több mint húsz
esztendő távlatából jóleső érzéssel gondolom, hogy a nemescsói suszterből lett jeles
író arcát már akkor sikerült olyanná rajzolnom az általa elmondott életút alapján,
amilyennek látnunk kell őt, amilyennek ismernie kell a kései utódoknak, örökösök-
nek.

Miért idézem ilyen aprólékosan ezt a majdnem intimnek felfogható parányi
emléket? Azért, mert hitem, meggyőződésem szerint Bakó Józsefet nem ismerjük
ma sem eléggé. Még azon a tájon sem, amely általa lett irodalmunk kitörölhetetlen
része. Odahaza, a szülőföldjén sem kapta meg az őt megillető értékelést és megbec-
sülést, holott a megye irodalmi örökségében Bakó Józsefé az egyik, ha nem a leg-
gazdagabb termés. Nemes veretű versei, mindmáig élő és sokat mondó prózája a
magyar irodalomnak is, és főleg a népi írók által képviselt áramlatnak értékes ma-
radandósága, pótolhatatlan és megbecsült része. Ahogy Jankovich Ferenc írta róla:
„Egy csöndes forradalmár, aki tehetségét, szellemi rangját népünk lelkiismeretéből
hozta, aki még a néptanítóságot is a megszokottnál tágabban és magasabb fokon
értelmezte”. „Arra tanította a népet, amiért a legutóbbi időkig még börtön és hiva-
talvesztés járt: történelmi és társadalmi jogaira. A munka hitére, a holnap remé-
nyére, egymás kölcsönös szeretetére és megbecsülésére”. Egyszóval: emberségre.

Akkori beszélgetésünk után — szép és nagy terveit is magával vive — két év
múlva örökre elcsendesült nyugtalan szíve. A szegénység író-képviselője, a senkiből
lett „vándorprédikátor”, a „csöndes forradalmár” életéhez hasonló szerénységgel
végleg elaludt. Nem várhatta meg életregényét sem, amely a Magvető Könyvkiadó
gondozásában Följebb a kaptafánál címmel 1964-ben látott napvilágot.

Ültünk a körtefa alatt, hallgatóztunk. Pehelykönnyű zene szólt a kertből, olyan
volt, mint a rétek sóhajtása, vagy az elárvult vadgalambok lélegzése. Bakó József

ismerte a különleges hangokat, élvezte a zenét. A napsugarak átbújtak a csipetnyi levélréseken, eljászadoztak a homlokán, amelyen harmat-verejtékcseppek csillogtak. Ha most ülhetnék így együtt, rákérdeznék: miért nem írta meg azt az epizódot is élete regényében, amelyet akkor nekem elmesélt. Csodálkozom is, hogy a bozótos gyermekkor annyi keserű izgalmából az valahogy kiszorult.

Úgy idézem, ahogyan ő mondta: „Pendelyes gyerek voltam, kint játszadoztam a gazverte udvaron, amikor váratlanul nekem támadt a szomszédunk ökre. Kis híján a kútba estem. Ha akkor így történik, nem állna most mögöttem ez a hányatott élet...” Mosolygott hozzá, szelid arcán átsuhant a gyermekkori élmény. Mondhatott volna mást is, hiszen a korán megözvegyült, később bábaasszonnyá lett szegényasszony fiát érték ennél megrázóbb dolgok is. Káprázatos egyszerűséggel megírva kiolvashatók mind az említett önéletrajzszerű dokumentumregényből, amely megjelenése óta egyik legkedvesebb olvasmányom. De ő akkor ezt mesélte el, mintegy bevezetőjéül súlyos életének.

Apja uradalmi cseléd volt, s a kétéves fiúcska talán semmit sem értett még a koporsóra zúduló hantok dőrejéből, amikor apját temették. Azt is csak később tudta meg, hogy akit temetnek, írni-olvasni sem tudott. A kisfiú özvegy édesanyja és rokonai védőszárnyai alatt cseperedett föl. Még apró gyermek, amikor egy bal eset után, illetve ennek következményeként egy orvosilag félrekezelte csipőzületi gyulladás maradandó sántaságra kárhoztatja. Nem volt elég a szegénység átka! Édesanyja közben kitanulta a bábaságot, de a szegénységet ezzel nem tudta megváltani. Bakó József hiába volt fogékony az élet dolgaira, tanulásról szó sem lehetett. Az is nagy kegynek számított, hogy évek kálváriáson eljuthatott a cipész-mesterségig. Mikorra felszabadult, kitört a világháború, anyjával együtt még nagyobb nyomorúság köszöntött rá. Éjjelente olvasgatott, s még a kaptafa mellett megismerte az írás gyönyörűségét. Autodidakta módon jutott el addig, hogy a világot nemcsak megismerni kell, de valami módon kifejezni is. Gondolatait papírra vetette, s a verseit a kereseti adókönyvbe írogatta, amelyeket azonban sokáig senkinek sem mert megmutatni. Ma már az is irodalomtörténeti tény: az adókönyvbe írogatott verseivel lépte át a hallhatatlanság felé vívó út küszöbét.

E versekkel teleírt adókönyv volt ajánló levele a Szombathelyi Kultúregyesület Szépirodalmi Szakosztályához. Dr. Mészáros Hugó, Szombathelyi hajdani polgármestere, írói néven Ősz Iván, Dr. Várady Imre kultúregyesületi főtítká, a későbbi szegedi majd bolognai egyetemi tanár, Dr. Pável Ágoston könyvtáros-író vette partfogásba az induló költőt. Édesanyja aggódva figyelte és kétségbeesve ellenezte ezeket a látogatásokat, a sok olvasást és tanulást. Aztán, amikor Andráskai Müller Ede építési vállalkozó egymillió koronás támogatást nyújtott Bakónak a tanuláshoz, özvegy édesanyjának adta a felét, a másik felén pedig a fővárosba utazott. Mert ekkor már nem volt megállás, a belső tűz, a kitörni vágyás, a felfelé jutás kényszerítő ereje vitte. Még innen a harmincon, de már túl az élet sok keserű megpróbáltatásán: Pesten is a szegények kenyerén élt. Hogy közelebb kerülhessen az irodalom központjaihoz, mindenféle munkát elvállalt. Így lett szolga a Szent László járványkórházban, majd egy színész támogatásával nevelő egy intézetben. Nyomorúságos élete közepette magánúton próbált tanulni, végül dolga és tanulása befejezése nélkül tért vissza szülőföldjére.

„A reitenetek évei voltak ezek” — mesélte. A járványkórházban fedezte fel Peterdi Andor, Az Est szerkesztője. Fényképét, verseit leköszölte a lap egyik karácsonyi számában. A kolerások, pestisesek között átélt élményeiből született versben művészi szépséggel örökül meg az anya és fia sorsa: „Pillérek voltunk; miköztünk dagadt meg s apadt az élet. Láttuk, hol vannak az ösvények. Bár az első és utolsó jajok lemostak rólunk minden mesét, a látottakat úgy őrizzük, mint híd a hullámok énekét”.

Az említett verses közleményhez rövid életrajzot is adott, s ebben már megfogalmazta költői ars poeticáját: „Ady az én ideálom, szomorú hazaszeretete az eszményem és nem bánám, ha jobbról, balról folyton is csapkodnának mint őt, mégis az ő útját kívánom. Szembe mernék állni mindenkivel, csatázni mernék mindennel én is a boldogabb magyar jövőöért”.

A felröppenéshez mégis szombathelyi „úri barátai” s nem kevésbé Dr. Kapi Béla evangélikus püspök segítette hozzá. Amikor elolvasta Bolhát úz anyám című versét, vállalta Bakó taníttatását, Várady Imre pedig költői estet szervezett a tiszteletére. Szombathelyi fellépését valóságos sajtókampány előzte meg, a felolvasás után pedig banketten ünnepelték a kultúregyesület vezetői. Ez a szereplés juttatta végül is hozzá, hogy pártfogói Árva kalászkok címmel kiadták első verseskötetét.

Útja ezután Sopronba vezetett, ahol barátai segítségével végre beiratkozhatott a tanítóképzőbe. De szombathelyi barátaival nem szakadt meg a kapcsolata, sőt körük bővült. A már említettekén kívül támogató és igaz barátja lett Bárdosi Németh János, akihez pár évvel később Békéscsabáról levelében ezt írta a költő-tanító: „Ne feledd soha el, hogy egy testvéreddel több van mióta ismerlek!” S mindenképpen e baráti körhöz sorolható Weöres Sándor, akivel Pével Ágoston könyvtárában ismerkedett meg. A Szombathelyen megjelenő Vasvármegye című lap együtt közölte 1934-ben kettejük nyilatkozatát az élet sebeiről. E nyilatkozat azonban pontosan mutatja azt is, mennyire különböző alkatú a két költő. Weöres nyilatkozatában az élet és a művészet tragikus eltávolodásáról így ír: „A baj oka talán ott van, hogy a technika nem egészen egy évszázad alatt gyökerestől-tövestől kitépte az eddigi talajából és nehezen tud újra legyökerezni”. Bakó József, aki ekkor már helyettes tanító, imígyen figyelmeztet a magyar valóságot: „Tipikus magyar élet sorvadó, földtelen parasztság a nagybirtokok és az aránylag jól élő zsíros-parasztok között. Az intelligencia, amelynek egyedüli kulturális ténykedése: teaestek, bálók, előadások rendezése, ahol csak a boldog múltot rágódnak. A jelen, vagy a jövő nem szerepelhet, mert érzékeny pontokat kellene érinteni. Aki becsületes szándékkal szét akarná vonni a hazugság és közönyösség függönyét, a társadalom ellenségeként kezeli. A nép tengődik, egykéz, vagy prostituál... A jövő pedig haldoklik a frázisok ágán. Mit is lehetne tenni? A dolgok fölé emelkedve őszintén bevilágítani a fertőző góccokba. Fiatal, bátor harcosokat tenni az őrhelyekre. Irodalmi téren is a problémákkal való bátor szembenállást követelem. Az elefántcsonttorony híveit múzeumba kell rakni, hogy ne kísértsenek beteges finomkodásaikkal. Aktív, harcok irodalmat akarok adni, mert vergődő faj, pusztuló emberek fölött nem szabad rejtvényeket és álmokat fejteni. Segíteni! Segíteni, ha kell, vératömlesztéssel is!”

Ezt a népe sorsán csügö, aggódo szeretetet és harcok munkálást sugározza Bakó József valamennyi írása. Tizenegy könyve látott napvilágot, többségük verses kötet, s már halála után jelent meg életéről szóló gyönyörű prózája, a már említett Feljebb a kap'afánál. „A nyugtalan életre egy gyönyörű álom hajtotta, valami leküzdhetetlen vágy, hogy a közösségnek, szegény társai érdekében még hasznosabb életet élhessen” — írta róla Simon István a könyv bevezetőjében. Élete és költészete egygyéforrt. Írásaiban az általa képviselt szegénység mindennapi történései maradtak meg az utókornak, váltak igen fontos művészi és dokumentatív értékű híradássá, mondandóvá. Simon István szerint: „Társadalmunk történetének egy része ez is, melynek ismerete nélkül szegényebb lenne majd az utókor tudata”.

Amint arra már bevezetőmben is utaltam, Sopron — akár a közeli szülőföld, Szombathely és környéke — külön is magáénak tudja Bakó Józsefet. Életében két ízben is hosszabban időzött e város falai között. Előbb tizenkilenc éves cipészsegédként, utóbb — csaknem egy évtizeddel ezután — tanítóképzős növendékként. Soproni éveiről, tartózkodásairól Kovács József egy jelentősebb tanulmányban számolt be az Életünk című folyóirat 1972. január—februári számában. A szerző alapos utánjárással az életrajzi dokumentum kötetben leírt és más vallomások alapján mintaszerűen kíséri végig a költő itteni útját. Több cipézmester is alkalmazta, tapasztalt segédek tanították meg a szocialista tanokra, s mint Kovács József írja „... az olvasási kedv, a kultúrálódás vágya Sopronban ébredt fel Bakóban”. Innen vitt az útja nem sokkal később Zalaegerszegre, ahol már a szakegyletben könyvtárosi foglalkozást választhat egy időre.

A tanulmány szerint tíz évvel később a lázadó segédből szociáldemokrata, Népszava-előfizetőgyűjtő, majd a Tanácsköztársaság bőripari megbízottja lett. A háború és az éhezés éveiben megtámadta a tüdőbaj, amikor újra Sopronba érkezik, de ekkor már barátai segítségével a tanítóképzőbe. Képzős diákként bekapcsolódik az

irodalom műhelyeibe. Sopron, mint mindig, ez időben is érlelő melegágya a kibontakozó tehetségeknek. Résztvesz az irodalmi esteken, sőt az irodalmi pályázatokon rangos díjakat nyer. Három évvel később pedig a város jelentős támogatásával itt jelenik meg Földem! című kötete. „Szép, teljes értékű versek jelentek itt meg” — írták róla. A helyi lapok magasztalták, az Irodalmi Kör verseit a nagyközönség pártolására ajánlja.

Összefoglalóan azt mondhatjuk, hogy Bakó József költői felkészülése e város falai közt fejeződött be. Amikor a képző befejezése után Sopron útjára bocsátja, már kész alkotó, népéért határozottan kiálló, elkötelezett író. Három évtizedes önkényes bolyongásaiban több ízben visszatért Sopronba is, és mindig nagy szeretettel emlékezett meg az itt eltöltött évekről. Tisztelte ezt a várost, amely most évtizedek múltával halálával gondol egykori lakójára. A felavatott emléktábla immár a nyilvánosságnak szánva hirdeti emlékét.

Bakó József útja rögös és kemény út volt. Az igazság bátor hirdetője volt, aki ezt az utat járta. Példája adjon erőt, kitartást azoknak, akik mai körülményeink mellett sem restellik vállalni a nehezebben járható utat.

Jávor Ottó:

Kónya Lajosról

„A viharban olykor úgy eltűnnek fényes napjaim, már-már azt hiszem, csak versek maradnak belőlük, hogy fellobogjanak eszméletemben, mint kis zászlók az elmerült hajók kiálló árbocain”.

Kónya Lajos utolsó, *Soproni évek* címmel már halála után megjelent önéletrajzi regényének utolsó mondatát idéztem. Nem tudom, mit érezhetett a költő, amikor írta, amikor pontot tett a mondat végére. Fáradt volt akkoriban és zaklatott, fizikailag is kimerült, a levertség és reménykedés küszködött a beteg testben, melynek betegségét se ő, se más nem gyanította. Az idézett pár szó a művészi érzékenységnek és annak a józan líraiságnak a példája, amely férfiasan néz szembe az élet kérlelhetetlen törvényeivel.

Versei „kis zászlók az elmerült hajók kiálló árbocain”. A halál, az elsüllyedés képe mellett ott van a továbbélésé. A kis zászlók lobogása szinte vidáman, ugyanakkor Kónya Lajosra jellemző szerénységgel hirdeti az alkotás örömét, maradandóságát, s bár egy szóval sem említi, mi olvasók az egész képsort a végtelen tenger síkjába toljuk, benne saját magunkat, életünket, elmúlásunkat a lét végtelenségébe; a pusztító és megőrző időtlen időbe helyezzük.

De vajon tényleg lobognak-e a versek zászlai, vagy végleg elsüllyedtek a költővel együtt? Furcsa módon úgy fogalmazhatnánk: már többször is elsüllyedtek, de makacsul újra a felszínre bukkantak, s hogy ismét egyre többen látjuk, *meglátjuk* őket, erre bizonyosság a mai est is.

Ahogy említettem, Kónya Lajos művei megértek már néhány visszazoritást, ismerik a kényszerű némaságot. Mint fiatal soproni diák első verseskötetét, az *Úti sóhaj* címűt 1936-ban jelentette meg Gáspár Zoltán könyvnyomdájában. A kötetet maga illusztrálta kitűnő, hangsúlyozom, ötven év távlatából is kitűnő linóleummet-szettekkel. Ekkor még nem döntötte el: ecset vagy toll? Könyv-e vagy kalapács simul kezébe a jövőben. S bár a könyv lett — maradt — választott hivatása, a többihez se lett hűtlen, élete végéig festett, szobrokat faragott, szívesen kötötte be könyveit, sőt, ha kellett, az ellesett apai mesterség ismeretében ruhát is varrt.

Gyakran hajtogatjuk nosztalgikusan: igen, a reneszánsz ember már a múlté. Nos, Kónya Lajos a reneszánsz sugárzásában alakuló humanista volt, élte és észlelte a világ sokszínűségét, ismerte környezetét, értett a dolgok, az anyag természetéhez, megmunkálásához, legyen az fa, kő, ecset és vászon, énekelt dal vagy furulyaszó. Csak derült azon a botcsinálta lírikuson, aki kitekintve az ablakon csodál-

kozva kiáltott föl: mi az a nagy madár? Az a nagy madár egy varjú volt. Nem, ő még a gyógyfűvekkel is baráti ismeretségben volt, csak így táruhlhattak föl előtte az anyag mellett a lélek titkai. És mivel lírikus volt, — mily nehéz ezt a sok „volt”-ot kimondani — a szavak keretében ő is föltárta előttünk saját énjét. Erre ösztönözték élményei is, neveltetése, a magyar költői hagyomány, többek között Petőfié, aki egyik példaképe volt, nem lehetett ő bezárkózó, hanem csakis nyitott, adó egyéniség, költészetének kapuját is a közösségi gondok és örömök előtt nyitotta ki, ahogy még szinte kamaszfővel írja: „nem magamért szorongatott a düh” — a magyarság kinjait sorolta.

Az ismeretlenség, a némaságba szorított lét, az állástalanság, a frontszolgálat, a doni visszavonulás lelketfagyasztó időszaka után, a negyvenes évek végén váratlanul ível fel költői pályája. Erről az életrszakasról részletesen írt a kortárs jóbarát, az akkori írószövetségi titkár: Tamási Lajos. Néhány mondattal azért hadd idézzek el itt én is, mivel az ekkor tapasztalt, túlzás nélkül szédületesnek mondható emelkedés, majd zuhanás nem egyedi eset volt, hanem tipikus. Az egyik oka ennek a feladat megosztásában történt aránytévesztés. Mert a politikának joga van támaszt keresni a művészetben, de nincs joga azt önmaga alattvalójának tenni, kiszolgálójává lefokozni. A szárnyak megnyirbálása földhöz szorítottságot jelent, korlátot, távlatok hiányát. Mindez — ahogy a példa mutatta — egyaránt ártott a politikának és a magyar hagyomány ihletében amúgy is politizáló művészetnek.

A fiatalokban természetesen felvetődik a kérdés, de hát miért vállalta Kónya Lajos — és társai — a rája, rájuk kényszerített szerepet? Az eszközművészet szerepét.

Azért — és itt a kor egyik ellentmondása —, mert ők ezt a szerepet nem érezték kényszernek. Bennük — és itt nem a karrieristákról, a jellemtelenekekről beszélünk, hanem a Kónya Lajosokról — bennük a vállalás és az adás vágya és lehetősége elnyomta az esetleges kételyeket. Ők akkor nem korlátot érezték, nem szárnyszegést, hanem ellenkezőleg: kitárt kapukat láttak, az egész nép számára eddigi történelmünk során soha nem tapasztalt lehetőséget a felemelkedésre. Hadd tegyem rögtön hozzá: jogosan. Ők is, mint mindnyájan, viszonyítottak.

„Nem kell a munkás két kezünk,

agyunk aranyja sem kell ...” írja a költő a háború előtt *A mi ifjúságunk* című versében. „Nincs is másunk, csak álmunk”. Most úgy érezte, valóra válnak az álmok. S azt is tudta, a vers akkor válik igazán verssé, amikor a líra hangját sokan hallgatják, amikor ez a legegényibb műfaj megkapja a rezonanciát a közösségtől. És az eddig ismeretlen, némaságba szorított, még mindig fiatal költő most megkapta a biztató visszhangot. A hirtelen emelkedés közben — az írószövetség főtitkára, képviselő, diszpolgár, kétszeres Kossuth-díjas — bizonyára sok, a mélyben gyűlő baj elkerülte tekintetét, hiszen mégis csak az országgal együtt emelkedett, és ahol faragnak, hullik a forgács: e teória alapján sok mindent meg lehet magyarázni. Keserves, gyöttrő önmeggyőzés igyekezett feledtetni, hogy ezek a halmozódó forgácsok, az igazságtalanságok által megsértett emberi önérzet lepattogtatott darabjai egyszercsak a birhatatlanság hőfokára izzanak.

Mindez részben csak feltételezés, de az tény, hogy amikor nyilvánvalóvá vált az eszme, a szó és a gyakorlat közti különbség, szakadék: a becsapottak szégyene, oly magasra lobbant a félrevezetettek lelkiismeretfurdalása, hiszen ők is becsapott félrevezetőknek érezték magukat, az önvádtól gyötörve a jóvátétel reményében, hogy már nem gyógyította, hanem növelte a bajt. Mindkét tévedésükért megszenvetkedtek. Elsősorban a lelket zaklató érvek, ellenérvek közt hánykódó nyugtalansággal, és természetesen a mellőzéssel.

Pedig, és ezt már az 56 utáni — hivalkodás nélkül, csak érvként mondom — szoros ismeretség és barátság alapján állítom, Kónya Lajosnak a szocializmussal szemben soha még fenntartása sem volt, kizárólag a szocializmus eszméjét megcsúfoló gyakorlatot ítélte el.

Egyébként — bizonyára alkati ok is —, hangja csak ritkán vált át fortéba, csendes szavú költő, ahogy már fiatalon megfogalmazta: *Csendes ima az Úristenhez* soraiban: „Uram, én nem tudok / harsogva hívni milliőkat; / leszámolásra, harcra nincs dalom, / az én dalom csak vallomás, / vagy halk könyörgés ...” „Most min-

den mollban él, /Csak lágy akkordok zsonganak /és halkan temperált színek /melódiája szól, zenél” — írja másutt. A mives örömben tobzódó verseiben szinte tóthárpádi hangulatú sorokat találunk. Megjegyzem, amikor ő indult neki a Parnasszusnak, akkor még alapvető követelmény volt, hogy a költő ismerje mestersége szabályait, a formát. Ő különösen a nehéz, zárt, szonettformát kedvelte. Szép és jellemző sora: „a béke fénye csendben rám hullt”. Mindig békés, alkotó életre vágyott, s mikor ezt a vágyát megsemmisítették, akkor is, a háború, a halál iszonyatát éppen a visszafogottsággal érzékelteti 1942-ben:

„a Don már nincs sehol.
A halak is kihalnak benne,
kerüli a kozák,
megkékülve úsznak vizében
a halott katonák”.

Kónya Lajos írta az első hiteles frontnaplót, a *Hej, búra termett idő* című prózai kötetet, amely kitűnő társadalomrajz és kritika is egyben. Önéletrajzi sorozata: a *Kicsi a világ* és a *Soproni évek* elkészült igen jelentős kötetekben az egyéni érzés művészi igazsága segítségével éppen az általános társadalmi igazságot rögzíti a maga sokszínűségében. A tatabányai bányauzem hierarchiájáról például olyan találó képet ad, amely egy széles, realista regénynek lehetett volna az alapja.

Bántották a mellőzések, de különösen a hullámvasúthoz hasonlítható kritika, amely csak egyes kritikusok morális értéktelenségéről vallott, ám a reális világhoz való érzéke, humanizmusa, szüleitől örökölt kedve megóvta a kétségbeeséstől. „Az alázat és fegyelem hamuszürke köntösében” rakja a „szellem tégláit”: könyvtárban tölti napjait mint iskolai könyvtáros, élete végén pedig a Petőfi Irodalmi Múzeum munkatársa. Környezete igaz szívű barátot ismert meg benne, ki éppúgy szerette a csapongó tréfát, mint a vörösbor ízét.

Baudelaire említi, hogy ha egy költőhöz igazán közel akarunk kerülni, akkor meg kell találnunk a kulcsszót, amely felpattintja versei zárját.

Kónya Lajosnál két ilyen szót is találtam. Az egyiket versei témája és hangulata sugallja, ez a *meghittség*. A zárt formába illeszkedő mikrovilág, az apró tárgyak — pipa, burnótos szelence — szeretete, a természet, az élet, a szerelem szépségeinek üdvözlése azonban sosem válik nála még jó értelemben vett idillé, még a sárvári, soproni emlékekben, a legendás Tata, a jószívű Lackner-ház leírása Mágel Gusztiek családi otthonának melengető emléke közben sem. Mert a versek többségében ott az ellenpont — ahogy az életben is — a fény mellett az árnyék, a sorsot fojtogató szomorúság. A dallamos — a 10-es jambus áthajlik magyarosba — egyszerűségbe bújtatott bonyolult összetevőkből adódó fájdalomra példa *Borókaágon* c. verse:

„Borókaágon borong a gerle
Madár képében magamat látom
Tó zúg alattam fölöttem ég zeng
Körém kiárad nyugtalanságom

Kékvércse gondom köröz az égen
Sólyom szorongás szűköl a szélben
Szemem lehungyom hangodat hallom
Szó szóra koppan-csöpög a vérem”.

Jellemző ez Kónya Lajos csendes szóval történő szorongás-kiáltozásaira, versépítkezésére. Különbösen ritka nála a ténylegesen hangos indulat. Olyankor tör elő, ha valaki a világháború áldozatain, témáján humorizál, ha a magyar nyelvet, a népdalt, a költészetet védi, ha az érzelmi elsivárosodástól tart, mint a *Szerelmes ének* címűben.

A másik szó a *hűség*. Ezt viszont gyakran leírva is megtaláljuk kötetekben.

„... nem tudtátok megrontani ... a hűséget minden emlék iránt, /mit az idő e falakba rakott” — írja Sopron város falairól. Ide, „a dalok fényéből szőtt vidékre vágyik haza”. „Anyám dalai, édesszavú emlékek” — dalolja maga is; „szép emlékeink vörösborába merítsük arcunk!” — biztatja iskolatársait. Mert jól tudja: az emlék megtart, sőt, alapot és irányt ad, ahogy a soproni iskola tanárai teszik: „a lélek lágy szövetébe szövök a szorgos, szelíd jövődöt”.

Hűségének igazát, szépségét, megtartó erejét mutatják azok a vallomások, amelyek kerekén kimondják, kihez, mihez köt ez a hűség.

„Én nem lehetek áruló. /Utánam nyúlna a szegénység” — jelenti ki; és azt is: „Nem lehet hűtlen a szabadsághoz az ember”.

Ha Kónya Lajosra emlékezve fölidézzük az elsüllyedt hajók vízből kinyúló árbocait, és látjuk rajtuk az apró zászlókat, a költészet szimbólumait, melyek a hűség és a szabadság szavakat lobogtatják felénk, és ha mi ezeket le is olvassuk róluk, akkor ez a költészet nem süllyedt el, csak talpunk alá húzódott, mint a gyökér, mely tovább táplál, mint az anyaföld, mely biztonságot ad.

Hiller István:

Augusztinovicz Elemér (1904—1984)

Augusztinovicz Elemér utolsó, nyomtatásban megjelent írását a posta éppen aznap kézbesítette a Soproni Szemle előfizetőinek, amikor eltemették. Ebben úgy emlékezett a kortársról: ritka ajándéka a sorsnak, hogy valaki megérje kilencvenedik születésnapját teljes szellemi frissességben és jó egészségben. Ő maga a nyolcvanadikra készült nagyon, melytől csak néhány hónap választotta el. Hirtelen támadt

betegsége feszültséggel teli aggodást váltott ki városszerte; majd a szomorú, megdöbbentő hír, hogy meghalt, szívünkig hatolt.

A gyászjelentés röviden csak azt közölte, hogy Dr. Augusztinovicz Elemér, nyugalmazott középiskolai tanár, gimnáziumi igazgató, Sopron város kulturális életének tevékeny részese, a Tudományos Ismeretterjesztő Társulat városi szervezetének örökös tiszteletbeli elnöke volt. Sok ezren az országban és külföldön is, jól

tudjuk, hogy sokkal többet jelentett élete a köz számára, mint a tömör megfogalmazású mondat. Egész életében a közügyeket szolgálta. Közügyet szolgált mint tanár, mint szakíró és mint a tudományos ismeretterjesztés fáradhatatlan apostola.

Művelője volt az irodalomtörténetnek is. A budapesti Pázmány Péter Tudományegyetem és az Eötvös Kollégium tanárai tudós pályára szánták, gyorsan felismerték ilyen irányú tehetségét és képességeit. Tőle tudjuk, hogy nehezen választott. Vonzotta az irodalmi és a tanári pálya is. Kezdetben egyidejűleg művelte mindkettőt. Már 1926-ban bölcsészdoktor és ettől kezdve sorra jelennek meg színvonalas írásai országos tudományos lapokban, közlönyökben. Azután mégis úgy döntött, hogy a tanári katedrán fogja eltölteni életét. Az írást sem hagyta azonban sohasem abba. Több tudományos kötet szerkesztésében vett részt és a Magyar Irodalmi Ritkaságok sorozatába is beírta nevét, mint a Sopron a régi magyar irodalomban című kötet társkiadója. Helytörténeti folyóiratunknak, a Soproni Szemlének — mondhatjuk — haláláig hűséges munkatársa volt és maradt. Ezeket a munkáit is szigorú kritikai szellem, telhetetlen átadási, tanítási vágy és a szenvedélyes igazságkeresés jellemzi. Számos írást szánt még a Soproni Szemlének, komoly tervei voltak.

A tudományos ismeretterjesztésben csúcsosodott ki közéleti tevékenysége. Ez volt az eszméje, szenvedélye, örökös lázas tenniakarásának alanya és tárgya. A TIT meghatározó szerepet játszott életében. Csak legközelebbi munkatársai tudják, milyen határtalan volt a szeretete és ragaszkodása e szervezet iránt. Ez a ragaszkodás és hűség, szeretet és szolgálat páratlan volt és soha pótolható nem lesz. Ha a TIT-ről volt szó, akkor nem számított, hogy hajnalban kell kelni és éjfélig fenn lenni, nem számítottak kilométerek, órák, napok. Utazott, szervezett, vitatkozott, szenvedélyesen érvelt és ami a legcsodálatosabb volt, soha nem fáradt el ebben a munkában. A Tudományos Ismeretterjesztő Társulatnak nem volt olyan tevékenysége, amelyből oroszlánrészt ne vállalt volna és ez országos kezdeményezésekben is értendő. A „Gusztó bácsi” fogalom volt a Társulatban és a közművelődésben általában. Mindenki így szólította, aki közelebről ismerte. Ez a megszólítás a ragaszkodás és az együvértartozás kifejezése is volt. Így marad meg generációkban, amelyeket nevelt, tanított, amelyeknek közvetítette a tudományt. Meghatódottan örült, amikor egy-egy régi tanítványa meglátogatta, még jobban tanítványai sikerének, eredményeinek. Hadd juttassuk ma még egyszer kifejezésre hálánkat mindazért, amit tett, amit generációk kaptak tőle. Emlékét megőrizzük mindenkor, amikor felidézzük a vele eltöltött munkás éveket, szorgos napokat, példamutató hűségét. Soha nem fogjuk elfelejteni, mert felejthetetlenek azok a Nyári Egyetemek, az ezeket előkészítő bejárások, amelyeknek ő volt a sokoldalú központja. Szervezői tehetségét, irigylésre méltó ügybuzgalmát, elbeszéléseit, utánozhatatlan mozdulatait és soha meg nem szűnő humorát nem lehet elfelejteni. Mindazoknak, akik közel álltak hozzá, szürkébb lesz ezentúl az élete. Nagyon fog hiányozni a TIT-ben, melyet nélküle nehéz most elképzelni. És nemcsak munkatársainak, hanem városunk lakóinak is, akik nem fogják többé látni a rendezvényeken, az utcákon, kedvenc hírlapboltjában. Egy sopronival, egy hűséges elkötelezett tudományművelővel lettünk szegényebbek.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Mollay Erzsébet:

Carolus Clusius: Fungorum in Pannoniis observatorum brevis historia et Codex Clusii. Mit Beiträgen von einer internationalen Autorengemeinschaft. Herausgegeben von Stephan A. Aumüller und József Jeanplong. Akadémiai Kiadó, Budapest — Akademische Druck- u. Verlagsanstalt, Graz, 1983, Grossformat 247 Seiten

Pompás kiállítású és értékes tartalmú nyugat-magyarországi vonatkozású, bőrkötéses díszkiadást jelentetett meg közösen a grazi Akademische Druck- u. Verlagsanstalt és a budapesti Akadémiai Kiadó: Carolus Clusius (1526—1609) természet-tudós Fungorum in Pannoniis observatorum brevis historia című úttörő jelentőségű gombászati művét és a hozzájuk tartozó gomba-akvarelleket, az ún. Clusius-kódexből.

A faksimile megjelentetett mykológiai munka szerzője Charles de l'Escluse (humanista néven Carolus Clusius) egész életével és munkásságával példázza a kultúra, a tudományok nemzetköziségét, távoli embereket és vidékeket összekapcsoló erejét. Clusius Dél-Németalföldön született s miután keresztül-kasul beutazta és botanikai szempontból kutatta szinte egész Európát, utolsó éveit a hollandiai Leidenben töltötte, az egyetem és a botanikus kert szolgálatában. Mozgalmas életéből, egész Európát beszövő kapcsolatairól csak arra térünk ki, ami Ausztria és Magyarország számára a legfontosabb: tőle származik a nyugat-pannóniai flóra első tudományos leírása. E vidékhez kapcsolódik legjelentősebbnek tartott műve, a Fungorum historia („A gombák természetrajza”), amellyel megalapította a tudományos mykológiát.

Az idevágó művek keletkezésének körülményei igen tanulságosak: Clusius, aki 1573-tól 1588-ig kisebb megszakításokkal a bécsi udvar szolgálatában állt, 1573-tól kezdve többször meghívta Batthyány Boldizsár németújvári (ma: Güssing) és szalónaki (ma: Schlaining Burgenlandban) udvarába. Vele és Beythe István udvari lelkésszel (aki 1574—1576 között Sopronban volt lelkész) közösen indultak növény- és gombagyűjtő kirándulásokra Nyugat-Magyarországra, így Sopronba is, továbbá Horvátországba. E gyűjtőút eredményei a következő művek:

1. Rariorum aliquot Stirpium, per Pannoniam, Austriam & viciis quasdam Provincias observatarum Historia. Antwerpen, 1583 (Az első közép-európai botanikai mű);

2. Stirpium nomenclator Pannonicus. Németújvár, 1583 és Antwerpen, 1584 (Az előző műhöz kapcsolódó magyar—latin növénynévjegyzék, amely értékes magyar nyelvemlék);

3. Fungorum in Pannoniis observatorum brevis historia. Antwerpen, 1601. Ez a mykológiát, azaz a gombászatot megalapító műve, amelynek többek között az a nagy érdeme, hogy a lelőhelyeket is megadja, így pl. Sopront is. Ugyanis 1579 májusában Sopronon keresztül utazott Bécsbe és akkor gyűjtötte a *Horminum silvestre* IIII species altera nevű növényt: „Hujus unicam stirpem Maio mense florentem primum observabam anno MDLXXIX in siccoribus pratis Sopronio Pannoniae vicinis” (Ezt az egyedüli, májusban virágzó nemzetséget először az 1579. esztendőben a pannóniai Sopronnal szomszédos réteken figyeltem meg). Az egykorú latin—német szójegyzékek szerint a *Horminum* lehet *Hahnenfuss*, azaz boglárka (ma latinul: *Ranunculus*) vagy pedig *Salbei*, azaz zsálya (*Salvia*). A szárazabb rétek miatt sem lehet Clusius növénye boglárka, hanem csak zsálya: erdei zsálya (*Waldsalbei*; *Salvia silvestris*) a *horminum silvestre* jelzője miatt vagy pedig mezei zsálya (*Wiesen-*

saibei; Salvia pratensis) a szárazabb rétek lelőhelye miatt (vö. még Diefenbach, Laurentius: Glossarium Latino-Germanicum mediae et infimae aetatis. Francofurti ad Moenum, 1857).

Mindhárom említett műnek még külön értéket ad, hogy igen nagyszámú népi növény- és gombanevet közöl: több száz magyar, nyilván Bejthe István gyűjtéséből, kisebb számú német, flamand, délszláv népi nevet. Így ezek a művek fontos etnobotanikai forrásmunkák is (vö. még a 80. lapon, Clusius gyűjtőútjairól közölt térképet).

Batthyány Boldizsár saját költségére felfogadott egy festőt is, hogy a gombákról akvarelleket készítsen. A kutatások valószínűsítik, hogy ez a festő — könyvünk 87 táblát kitevő, szép akvarelljeinek festője — *Essaye le Gillon*, Clusius egyik unokaöccse volt. Az akvarellek nemcsak díszítő funkciójúak, hanem igen nagy mértékben hozzájárulnak a munka tudományos értékéhez. Ma is azt vallja a mykológia, amit Clusius ismert fel elsőként, hogy a gomba leírásának elengedhetetlen kiegészítője a színes ábra. A gomba-akvarelleket a mai gombász is megelégedettséggel szemléli, mert bemutatják — úgy ahogy azt ma is elvárjuk — nemcsak a gombakalapot felülnézetből, hanem megfordítva a termőréteg felől is, ami elengedhetetlen a meghatározáshoz; sőt az akvarellek néha még egy gombafaj fiatalabb és idősebb példányait is ábrázolják egymás mellett. Maga a rajzos gombaábrázolás sem számít még elavult módszernek, sokan ezt didaktikailag hasznosabbnak, a részleteket pontosabban kifejezőnek tartják, mint a fényképi ábrázolást. Mindez persze nem jelenti azt, hogy Clusius művét és a gombaakvarelleket használhatjuk modern gombahatározó helyett; — ezek ma csodálatot keltő és szemet gyönyörködtető alkotások.

A gombafestményeknek egyébként kalandos sorsuk volt. Annyi biztos, hogy Clusius eljuttatta őket az antwerpeni Plantijn-Moretus nyomdába, ott azonban nyomuk veszett (a gombamű kevésbé sikerült ábrázolásokkal jelent meg), aztán egy idő múlva Leidenben felbukkanván, a leideni egyetem könyvtárába kerültek.

Istvánffi Gyula (1860—1930), a kolozsvári és a budapesti egyetem botanika professzora az eredetiről készített sajátkezű másolatok alapján 1900-ban saját költségén kiadta a leideni Clusius Kódex akvarelljeit és a *Fungorum* históriá-t fakszimilében, ellátva tanulmányával: A Clusius-Codex mykologiai méltatása, adatokkal Clusius életrajzához. — *Études et commentaires sur le Code de l'Escluse augmentés de quelques notices biographiques*. Így érthető, hogy a mostani kiadás gondozói és tanulmányírói Clusius mellett Istvánffit illetik a legtöbb méltató, elismerő szóval.

Makkai László történész Clusius korát mutatja be. Stephan A. Aumüller osztrák botanikus, az egész kiadás fő ösztönzője, több tanulmánynak is a szerzője: ír Clusius családjáról és tanulóveiről, értékeli Clusiusnak az Ibériai-félsziget flóráját leíró úttörő jelentőségű tevékenységét, leírja a tudós bécsi működését, további tanulmányban frankfurti korszakát, s az ő tollából származik a clusiusi életművet értékelő záró tanulmány is, amelyben többek között a Clusius-kutatás további feladatait is körvonalazza. Viktor Petkovšek ljubljanei professzor értékeli Clusius pannóniai tevékenységének a délszlávokat érintő részét; a holland Pieter Smit Clusius életének utolsó szakaszával, a leideni korszakkal foglalkozik, Andrea Ubriksz olasz kutató pedig a nagy humanista tudós itáliai kapcsolatairól értekezik. Természetesen külön tanulmányt kap a *Fungorum* historia gombászati értékelése Pozsár Béla tollából, Bohus Gábor pedig elvégezte a megfestett gombák meghatározását, Clusius gombáinak revízióját.

Nekünk különösen érdekes az a tanulmány (Jeanplong József és Katona Imre), amely Clusius nyugat-magyarországi tevékenységét, Batthyány Boldizsárhoz és Beythe Istvánhoz való kapcsolatait tárgyalja. Az utókor számára is tanulságos háromjegyű munka- és baráti kapcsolata, az, hogy mit eredményezhet kultúratisztelő mecénás és igazi tudósok szerencsés egymásratalálása.

A tanulmányok nyelvéről a kiadók a németet választották, szem előtt tartva, hogy a közép-európai kultúrának leginkább ez a nemzetközi nyelve. Nem mulasztottak el azonban angol nyelvű összefoglalókat közölni a tanulmányokról, hogy a kiadás szélesebb nemzetközi érdeklődésre is számot tarthasson. Megjegyzendő még, hogy a kiadáshoz bőséges irodalomjegyzék, névmutató és Clusius összes művének

jegyzéke is tartozik. Idekívánczik, hogy Stephan A. Aumüller a kötet sajtóbemutatóján, most most pedig a Burgenländische Heimatblätter egyik legújabb számában (1983. 97—105) beszámolt arról: a krakkói egyetemi könyvtárban megtalálták azt a 14 kötetnyi, ugyancsak akvarellel díszített növényleírást, amely Clusiusnak tulajdonítható, s amely a második világháború folyamán a berlini Állami Könyvtárból tűnt el. Ennek a feldolgozása lesz a következő Clusius-kutatás feladata.

Ha Clusius életműve a tudomány nemzetköziségét és a különböző tudományágak egymással való összekapcsolódását példázza, akkor ugyanezt példázza pannón földön keletkezett egyik főművének jelen kiadása is, amelyet több nemzet anyagi és szellemi erőfeszítése hozott létre, hogy az egyetemes kultúrtörténet nagy alakja iránti megbecsülését kifejezze.

Metzl János:

Antalfy Gyula: Reformkori városrajzok. Panoráma Kiadó, Budapest, 1982, 440 lap.

A nagyon szépen, ízlésesen kiállított könyv a mai Magyarország területén lévő városok reformkori képét kívánja elénk idézni, korabeli folyóiratok, útirajzok, helyi krónikák alapján, nem tudományos igényvel. A kép azonban csak úgy lenne teljes, ha a reformkorszak azon jelentősebb városait is tárgyalná, melyek a mai országhatáron kívül esnek. Hiszen a reformkorszakban Pozsony volt az ország fővárosa, ahol az országgyűlés is ülésezett, amitől egyáltalában a korszak a nevét nyerte. Ezt egyébként a szerző is érzi, amit az előszó néhány mondata és egy korabeli pozsonyi városkép beiktatása is jelez. De Kolozsvár, Nagyvárad, Kassa nélkül sem képzelhető el a reformkorszak, hogy csak a legjelentősebbeket említsem.

Az első város, amit a kötet tárgyal, Sopron (13—29). Két kép illusztrálja a fejezetet, egy reformkorból való veduta és a Hering rajza után készült Pyne féle kőnyomat 1835-ből, az Előkapuról és a piacról. Az ismertetést a várost övező természet nagyon hangulatos leírásával kezdi. A ciklámen azonban nem a „völgyek hűvös erdei tisztásán” virít, hanem a hegyoldalakon, a fák között, az erdők mélyén. Ezután korabeli munkákból vett idézetekkel igyekszik bemutatni, milyen volt az akkori városkép, a lakosság összetétele és élete, a gazdasági és kulturális élet, ami természetesen nem lehet mindenre kiterjedő. Leginkább talán Sopron szabad királyi város és a megye képviselőinek a reformkori országgyűlésen való szereplése, Széchenyi tevékenységének közvetlen hatása hiányoznak. A könyvben Sopronnak szentelt fejezet azonban híven mutatja a város országos jelentőségét a reformkorban.

MUNKATÁRSAINK:

Hárs József statikus szerkesztő, Sopron, Május 1. tér 21—23.

[Dr. Mesterházy Sándor] ny. postaigazgató, Sopron, Hátsókapu 8.

Dr. Mészáros Gyula városi vb-titkár, Sopron, Pf. 27.

Dr. Grosina, Helmut okl. építész-mérnök, a burgenlandi tartományi kormány területtervezési csoportjának munkatársa (Kismarton/Eisenstadt)

Tipity János ny. építésztechnikus, 6721 Szeged, Madách u. 11.

Dr. Csanády Etele egy. adjunktus, Sopron, Ady Endre út 24.

Dr. Hunyadi Zoltán tanár, Budapest, Magyar László u. 8.

Dr. Unger Máttyás egy. docens, dékánhelyettes, Budapest, Pesti B. u. 1.

Király Tibor, Sopron, Május 1. tér 67.

Dr. Mollay Károly ny. egyetemi tanár, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Dr. Bezzegh László ny. egyetemi tanár, Sopron

Dr. Tompa Károly egyetemi tanár, Sopron, Pf. 132

Kovács László főelőadó, Sopron városi Tanács művelődési osztálya, Sopron, Pf. 127.

Pósfai János a Vas Népe szerkesztője, Szombathely

Jávor Ottó író, 1013 Budapest, Lánchíd u. 13.

Dr. Hiller István, a Központi Egyetemi Könyvtár főigazgatója, Sopron, Pf. 132

Dr. Mollay Erzsébet egy. adjunktus, 1118 Budapest, Köbölkút u. 11.

Dr. Metzl János kórházi főorvos, Sopron, Május 1. tér 35.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

Hárs, Josef: Vorgeschichte der Ödenburger Festwochen I. Teil

Westerházu, Alexander: 125 Jahre Ödenburger staatliches Telegrafenamnt

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

Mészáros, Gyula: Das Statut des Ödenburger Magistrats über die Benützung und Inbetriebhaltung der Segler- und Erholungsanlage am Neusiedlersee

Grosina, Helmut: Entwicklungsplan Nördliches Burgenland

Kleine Mitteilungen

Tipity, Johann: Schmiedeiserne Denkmäler aus Ödenburg II. Teil

Csanády, Etele: Statistische Angaben über die Touristenwege der Ödenburger Berge

Hunyadi, Zoltán: Ein verspätetes Requiem

Unger, Matthias: Gedenkrede an der 125. Wiederkehr der Gründung der Ödenburger evangelischen Lehrerpräparandie

Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. I. Teil

Mollay, Karl: Bemerkungen zu einer Quellenpublikation über die Hexenprozesse in Ungarn

Bezzegh, Ladislaus: Bemerkungen zum Artikel von Josef Hárs „Lauftaufnahmen von Ödenburg aus 1944“

Tompa, Karl: Enthüllung der Erinnerungsstätte für die Märtyrer der Ödenburger Universität

Kulturelles Leben in Ödenburg

Kovács, Ladislaus: Die Fotoausstellung von Franz Wagner in Budapest

Nekrologe

Pósfai, Johann: Über den Dichter Josef Bakó

Jávor, Otto: Über den Dichter und Schriftsteller Ludwig Kónya

Hiller, Stefan: Elmar Augusztinovicz (1904—1984)

Bücherschau

Mollay, Elisabeth: Carolus Clusius: Fungorum in Pannoniis observatorum brevis historia et Codex Clusii. Mit Beiträgen von einer internationalen Autorengemeinschaft. Hg. von Stephan A. Aumüller und József Jeanplong. Budapest—Graz, 1983

Metzl, Johann: Antalffy, Gyula: Ungarische Städte auf Zeichnungen aus der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts. Bp., 1982 (ung.)

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az író-
gépen hiányzó jeleket, mint pl. *í, ú, I, Ű* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre félsorral emelt, tintával bekarikázott számjegyyel utalunk, pl. ... városokat¹⁰.

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldjünk.

2. *A lapalji jegyzetek.* Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, főleg pedig a főszöveget hitelesítő, igazoló *pontos* irodalmi utalások, *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története 1841—1950. Sopron, 1960, 15. — A továbbiakban így Csatkai i.m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek válogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43). Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar missilis levél. Magyar Nyelv 1925, 114—20. — A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Újságcikkre így: pl. A szerző neve: a cikk címe Soproni Hírlap 1932, nov. 14.

Idegen nyelvű műve így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése: A levéltári jelzet. — A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (Sopron) nevét mindig rövidítve írjuk: GySmL. 2. sz. (Sopron m. vagy Sopron város).

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisírozásra alkalmas rajzot (térképvázlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fényképe(ke)t, ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata; negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Irodájánál (1900: Budapest, V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj: évi 96.— Ft; félévre 48.— Ft; példányonkénti eladási ár 24.— Ft.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levél cím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács V.B. Művelődési Osztálya

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szervezésével is támogassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Szabó Kálmán

Készült a Széchenyi Nyomda Soproni üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

84.2130 — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

HU ISSN 0133—0748

Közelkép

Közelkép

SOPRONI SZEMLE

XXXVIII. évfolyám 1984. 3. szám

SOPRONI SZEMLE

A soproni Városi Tanács és a Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata

Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR,
HÁRS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő,
HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, NYESŐ IMRE

TARTALOMJEGYZÉK

Lap

<i>Varga Imréné:</i> A soproni városi levéltár naptárgyúteménye (1585—1305) I. rész	193
<i>Hárs József:</i> A Soproni Ünnepi Hetek előzményei II. rész	220

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

<i>Horváth Zoltán:</i> Szélgjegyzetek Házi Jenőnek Soproni polgárcsaládok 1535—1848 (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 2 kötet, 1081 oldal) c. könyvéhez	241
---	-----

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Tipity János:</i> Soproni kovácsoltvas- emlékek III. rész	251
<i>Hiller István:</i> Hozzászólás Tompa Károlynak „A soproni egyetem mártirjai emlékhelyének felavatása” c. cikkhez	261

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Hiller István:</i> A TIT 1983. évi tevékenysége Sopronban	267
<i>Mastalirné Zádor Márta:</i> A 175 éves Erdészeti és Faipari Egyetem jubileumi ünnepségei Sopronban	272

MEGEMLÉKEZÉSEK

<i>Baranyai Lenke:</i> Tóth Ferenc (1915—1984)	276
<i>Berecz Dezső:</i> Megemlékezés Frankenburg Adolfról halálának századik évfordulóján	278

SÓPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Gömöri János:</i> Patek, Erzsébet: Neue Untersuchungen auf dem Burgstall bei Sopron. Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 63 (1983), 105—177 (Sonderdruck)	280
<i>Gömöri János:</i> Eibner—Presy, Alexandrine: Hallstattzeitliche Grabhügel von Sopron (Ödenburg). Eisenstadt, 1980	283
<i>Kovács József László:</i> Mollay Károly: Német—magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Budapest, 1982	285
<i>Mollay Károly:</i> Keszei Dénes: Nagycenk múltja és jelene. Sopron, 1983	287

LEVÉLSZEKRÉNY

MUNKATÁRSAINK

INHALTSVERZEICHNIS

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

1984

XXXVIII. ÉVFOLYAM

3. SZÁM

Varga Imréné:

A soproni városi levéltár naptárgyűjteménye (1581—1805)

1. Az utóbbi évtizedben megnőtt az érdeklődés a magyarországi kalendárium-irodalomnak, mint a közművelődés, a tömegkultúra egyik forrásának múltja iránt. A Magyar Rádió és Televízió Tömegkommunikációs Központjának kezdeményezésére 1972. január 1-től indultak meg az előmunkálatok a magyarországi kalendárium-irodalom rendszeres feltárására. A MTA Irodalomtudományi Intézete a XVIII. századot, a Petőfi Irodalmi Múzeum a XIX. század első felét vállalta. Az előmunkálatokról két beszámoló készült el, Gellériné Lázár Mártáé (A magyarországi kalendárium-irodalom a kapitalizmus korában, 1850—1945. Előzmények, hipotézisek és módszerek a tömegkultúra egy jellegzetes termékének vizsgálatához. Századok, 1974, 1226—1254; 1975, 112—150) és Szelestei N. Lászlóé (Kalendáriumok a 18. századi Magyarországon. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1980. Bp., 1982, 475—516). Ilyen összefüggésben nem érdektelen a soproni levéltár kalendárium-gyűjteményének feltárása, hiszen nem mindegyik naptárnak minden kiadása maradt fenn az egyes gyűjteményekben. Például Rennauer Fülöp soproni nyomdájának 1745. évi naptárát a nyomdáról folyóiratunkban megjelent cikk sem ismeri (Borsa Gedeon—Csatka Endre: Rennauer Fülöp soproni nyomdájának munkái. SSz. 1961, 50—54). A helytörténet számára sem érdektelen, kiknek a közreműködésével készültek e naptárak (pl. az 1745. évi Mironowsky Vencelével), milyen műveltséget közvetítettek az olvasóknak, a mi esetünkben a városi tanácsnak. Külön érdeklődésre tartanak számot a kalendáriumokban közölt krónikák (vö. Käfer István: Zsolnai szlovák kalendáriumok történetiszemlélete a Rákóczi szabadságharc koráról. Az Országos Széchényi Könyvtár Évkönyve 1972. Bp., 1975, 245—289; Dukkon Ágnes: Tótfalusi Kis Miklós naptárjai. Irodalomtörténeti Közlemények, 1978, 52—61).

A soproni gyűjteményben fennmaradt, 1730-ban Pozsonyban megjelent naptárhoz van hozzákötve Spaiser Ferenc pozsonyi nyomdász magyar krónikája (vö. a gyűjtemény 202. számát). A krónika lényegében csak az uralkodók uralkodási idejének felsorolásából áll, de tanulságos a krónika közlésének a megindokolása: „Erinnerung Des Auctoris an die Ungarische Nation. / Ich mus bekennen / dass mein Gemüth zu einem heftigen Mitleyden bewogen worden / als ich gesehen / welch ein zimlicher Abgang / geschriebener Historien, in der Ungarischen Mutter Sprache / diese unsern Vater-Landes sich befinde / aus welcher die gemeinen beyderley Geschlechts unserer vorfahrer vortrefliche Helden Thate erlehrne kunte: dachod andere Völker durch aus / ihre Geschichte

in eygener Sprache beschrieben. Derohalben erachte es nicht allein vor nöthig / sondern auch sehr nützlich / des Ungerlandes gantze Geschicht haubtsächlich und kürztlich zu verfassen. Damit aber hierzu ein jedweder mit fast unempfindlich geringen Unkosten gelangen möge / nahm ich mir selbst voraus einer gegen meine Lands-Leuthe tragendem Pflicht / am ende des Calenders alljährlich stuckweise etwas bis auf unsere Zeithen beydrucken zulassen / dermassen / dass / wo wir in diesem Jahr abgebrochen / hieselbst hin wiedrumb / mit Gottes hülfte / nechts künftigs Jahr angefangen werden solle; und also mit solcherley continuation ein jeder in kurtzer Zeit / nebst dessen Calendern / zu der gantzen Ungarisch-Historischen Wissenschaft leicht gelangen könne."

2. A feudáliskori Sopron tanácsát különféle nyomdákban készült és könyvkötők által bekötött naptárakkal tisztelték meg, amit a tanács ajándékkal vizsonozott.¹

1/a. Schrabs Mihály
soproni könyvkötő
pecsétje (Lad. S fasc. VII.
nr. 427)

Az ajándék 8 akó bor volt:

- 1636-ban bécsi nyomdász;²
- 1647-ben egy könyvkötő 1645. évjáratú borból;³
- 1665—, 1671—, 1673—, 1674—1675-ben Kohl Johann soproni könyvkötő dedikált naptáráért;⁴
- 1683-ban özv. Kohné, Sophie könyvkötő;⁵
- 1689—, 1690-ben a városi könyvkötő;⁶
- 1692—, 1694—, 1697-ben Windt Jacob soproni könyvkötő;⁷

1 Mollay Károly: Középkori soproni naptárak. SSz. 1962, 215.

2 Győr-Sopron megyei Levéltári Igazgatóság Soproni Levéltára (a továbbiakban: SvL.); Számadáskönyv (a továbbiakban: szk.) 1626, 100.

3 Uo. szk. 1647, 82.

4 Uo. szk. 1665, 50.; 1671, 139.; 1673, 121.; 1674, 125.; 1675, 121.

5 Uo. szk. 1683, 77.

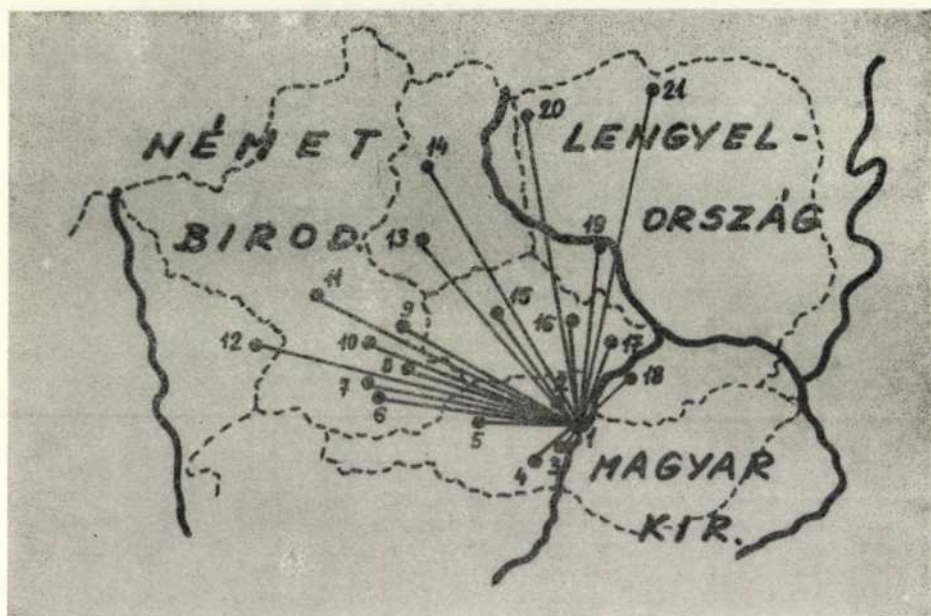
6 Uo. szk. 1688, 94.; 1689, 80.; 1690, 81.

7 Uo. szk. 1692, 64.; 1694, 110.; 1697, 98.

1/b. Kohl János soproni könyvkötő által bekötött és a soproni tanácsnak ajánlott 1655. évi naptár (99. sz.)

1703—, 1705—, 1707—, 1708—, 1709—, 1711-ben egy könyvkötő;⁸
 1715-ben Heimbeck Johann soproni könyvkötő;⁹
 1718—1721-ig Schraps Michael soproni könyvkötő (1/a kép);¹⁰
 1723—, 1726—, 1734—36—, 1746-ban Heimbeck Johann Georg soproni könyvkötő;¹¹
 1749-ben Schrabsné könyvkötő;¹²
 1754-ben Schrabs Gottlieb könyvkötő;¹³
 1756—57-ben Schrabsné Maria Magdalena könyvkötő.¹⁴

2. A naptárak származási helye a XVI—XVII. században (jelmagyarázat a 23. lapalji jegyzetben)

A városi tanácsnak az alábbi könyvkötők ajánlották díszesen kötött naptárjaikat:

1602—1605: Manlius Hans (Keresztúr, Sárvár, nyomdász);
 1606—1617: Pleiner Joseph (Wien);
 1618—1625: Bauer Matthias (Wien);
 1627—1633: Helm Laurentius (Wien—Sopron);¹⁵
 1635: Gregor Gelbhaar (Wien, nyomdász);

z

8 Uo. szk. 1703, 57.; 1705, 59.; 1707, 52.; 1708, 46.; 1709, 47.; 1711, 62.

9 Uo. szk. 1715, 54. — Windt Jacobnál állt alkalmazásban (Házi Jenő: Soproni polgáresládok. Bp., 1982, 2. kötet. 552).

10 Uo. szk. 1718, 64.; 1719, 52.; 1720, 51.; 1721, 48.

11 Uo. szk. 1723, 60.; 1725, 62.; 1726, 69.; 1734, 59.; 1735, 71.; 1736, 69.; 1746, 60.

12 Uo. szk. 1749, 60.

13 Uo. szk. 1754, 39.

14 Uo. szk. 1756, 47.; 1757, 67.

15 Bécsből vallása miatt került Sopronba és itt nyert polgárjogot 1629. május 30-án (Házi

1636—1647: Melchior Beldt (Sopron);
 1648—1649: Andreas Löffel (Sopron);
 1650—1685: Johann Kohl (1/b. kép);¹⁶
 1686—1690: Samuel Schreiber (Sopron);¹⁷
 1692—1699: Jacob Windt.¹⁸

A XVIII. században a soproni könyvkötők a naptárak bekötéséért már nem bort, hanem készpénzt kaptak: 1771-ben Mathias Fischer¹⁹ „Feingebundene

3. Sopron látképe az 1585. évi (3. sz.) címlapján

Titular Calender aufs Rathaus" 3 fl 40 kr; Heimbeck Anna Maria által elvégzett munkáért a tanács 1774/5-ben összesen 44 fl-ot fizetett. Egyik tétele: „in das Rats Zimmer und in die Canzley 2 Titulatur mit Lateinisch und deutschen

i. m. 2. k, 557). Köszönet Tirnitz Józsefnek a segítségért.

16 1651. december 1-én nyert soproni polgárjogot (Házi i. m. 2. k, 256). 25 évig dolgozott szakmájában; halála után özvegye folytatta tovább az ipart. Az üzletet Michael Zakarias, majd 1697-ben Schrebs Michael vette meg (Csatka Endre: A leghíresebb régi soproni cég. Sopronvármegye, 1925. jan. 13).

17 Volt kőszegi polgár, Sopronban 1686. október 30-án nyert polgárjogot (Házi i. m. 2. k, 825).

18 Ingenrietből jött Sopronba és kapott polgárjogot 1688. január 15-én (Házi i. m. 2. k., 949).

19 Uo. szk. 1771. 374. sz. Matthias Fischer Lőcsén született, apja is könyvkötő volt. 1767-ben engedélyt kért a tanácstól könyvkötőipar üzésére, mivel az elhalt Schrebsné (Magdalena) örököseitől megvette az üzletet Tanácsjegyzőkönyv 1767, 59.

Calender" 3.20 fl.;²⁰ az 1792/3. évben Mathias Pfundtner könyvkötészeti munkájának elszámolásából:²¹ „Titulatur Calender wie gewönlich in Rothen Leder" 3.30 fl.

A naptárakat bejegyzési naptárként „Schreibkalender" használták. Ezekből alakult ki a levéltár naptárgyűjteménye, amely 136 kötetből áll. A könyvkötő egy-egy kötetbe több naptárt kötött egybe. A naptárak szerkezete azonos-ságot mutat.²² Az év napjai után jóslások, tanácsok, néhol fametszetek díszítik azokat. Aztán következik az asztrológiai rész, amelyben a 4 évszokról, termékenységéről, háborúról, békéről, vásárok helyéről, idejéről, városi kapuk nyitvatartásáról, érvágásról, postajáratokról stb. olvashatunk (2. kép).²³ A képek, né-

4. Az 1747. évi practicaban (10. sz.) a tél ábrázolása

ha emblématikus, allegórikus formában is ismereteket, tanácsokat közölnek. A fényképeket Németh Ferenc (Városi levéltár) készítette.

A naptárak a nyomdák, ill. nyomdászok, címek, szerzők legfontosabb adataival, valamint a megjelenés helyével, idejével:

²⁰ Uo. szk. mellékletei (a továbbiakban szk.) 1774, 333. sz.

²¹ Uo. szk. 1792/3, 202. sz. 1776-ban lett polgár (Házi i. m. 1. k., 115).

²² Ortutay Gyula: Kalendáriumolvasó magyarok. Tükör, 1936, 1. sz.

²³ A 2. kép jelmagyarázata: 1. Sopron; 2. Bécs (Wien); 3. Németújvár (Güssing); 4. Graz; 5. Linz; 6. München; 7. Augsburg; 8. Regensburg; 9. Nürnberg; 10. Fürth; 11. Amberg; 12. Frankfurt a. M.; 13. Strassburg (Strasbourg); 14. Lépese (Leipzig); 15. Magdeburg; 16. Prága (Praha); 17. Leitmischl (Litomyšl); 18. Olmúc (Olomouc); 19. Nagyszombat (Trnava); 20. Boroszló (Wrocław); 21. Stettin (Szczecin); 22. Dancka (Gdansk).

APERGER, ANDREAS²⁴

1. New vnd Alter Schreib Calender. — Nützliche Kräuter Practic. Pan-gratz, Christian. Augspurg, 1647.
2. New vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Joly, Nicolaus. Augspurg, 1647.

APFFEL, MICHAEL²⁵

3. Schreib Calender. — Prognosticum Astrologicum. Fabricius, Paul.²⁶ Wien, 1581, 1585. — A címlapon körben a városok látképei (Ödenburg, Pressburg, Graz, Linz stb.)

5. Az 1618. évi naptár (11. sz.) címlapjának részlete
(Augustus római császár)

BAUMANN, GEORG

4. Schreib Calender. Practica. Frölich (Fröhlich), Dávid.²⁷ Bresslaw, 1636, 1637, 1642, 1649.

²⁴ Benzing, Josef: Die Buchdrucker das 16. und 17. Jahrhunderts im deutschen Sprachgebiet. Wiesbaden, 1963, 20.

²⁵ Wiens Buchdrucker-Geschichte. Wien, 1883. 1. kötet, 175; Benzing i. m. 457.

²⁶ Schulek Tibor: Bornemissza Péter 1535—1584. Győr, 1939, 15.

²⁷ Az első rendszeres magyar földrajzkönyv írója. Magyar Eletrajzi Lexikon 1. kötet. Bp., 1959, 546; Monsberger R. Ulrik: A hazai német naptáriródalom története 1821-ig. Bp., 1931, 19.

5. New vnd Alter Schreib Kalender. — Astrologisches Judicium-Prognosticon Astrologicum. Hancke (Hannke, Hanke), Valentin.²⁸ Bresslaw, 1636, 1637, 1648.
6. New vnd Alter Schreib Kalender. — Astrologische Muthmassung. Gebhard, Georg. Bresslaw, 1642. — A naptárban: „December 8. Ferdinan-

6. Az 1699. évi naptár (14. sz.) metszete

us 3. wird zu Edenburg in Ungern zum Ungerischen Könige gekrönet. 1625.”

7. Welt Spiegel oder Historischer-Kalender. — Astrologisches Bedencken. Frölich, David. Bresslaw, 1647.

²⁸ Zinner, Ernst: Geschichte und Bibliographie der astronomischen Literatur in Deutschland zur Zeit der Renaissance. Stuttgart, 1964, 403.

8. Neuer vnd Alter Schreib-Calender. — Prognosticon. Magirus, Johann. Bresslau, 1648, 1649.
 9. New vnd Alter Schreib-Kalender. — Prognosticon. Neubarth, Christoph. Bresslau, 1649.

BERGEMANN, CHRISTOAN SIGISMUND

10. Astronomischer, Historischer und Schreib-Calender. — Practica. Der Königl. Preuss. Academie der Wissenschaften. Berlin, 1747.

7. Az 1725. évi naptár (18. sz.) metszete

BLANCKEN Blanck, Planck, Planken, JOHANN²⁹

11. New vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Kepler (Kepler), Johann. Lintz, 1618.

²⁹ Benzing i. m. 280.

12. Prognosticum Astrologicum. Rivandrus, Joannes. Lintz, 1622.
 13. New vnd Alt Schreib Calender. — Prognosticum. Buchmann (Puchmann), Valentin. Lintz, 1623.

BRECHENMACHER, CASPAR⁸⁰

14. Europaeischer Currier Das ist: Neuer und Alter ...
 Geschichts Calender. — Practica. Han, Paul Conrad Balthasar.
 Augspurg, 1695, 1699, 1706, 1707, 1715, 1723.

8. Az 1683. évi nagyszombati naptár (26. sz.) címlapja Nagyszombat látképevel

15. Französicher Kriegs-Trangsalen- und Landplagen Calender. — Prognosticon. Han, Paul Conrad Balthasar. Augspurg, 1697.

⁸⁰ 30 Benzing i. m. 22.

16. Neuer und Verbessertes ...Welt und Natur-Calender. — Practica. Freymann, Erasmus. Augspurg, 1704.
17. Neuer Sybillinischer Weissagungs-Calender. — Practica. Hackespan, Ciriack. Augspurg, 1706, 1707, 1713, 1717.
18. Neuer und Verbesserter — Natur und Kunst-Curiositaeten Calender. -- Practica. Seemann, Andreas. Augspurg, 1725.

9. Az 1695. évi nagyszombati naptár (26. sz.) metszete
(‘az ártalmakat megfékezem’; ‘minket megvéd az árnyék’; --
baloldalt Merkurkereszt)

BRUCKNER, CHRISTIAN BARTHOLOME

19. Curioser Schreib-Calender. — Prognosticon. Smirnodowski, Nicolaus. Wienn, 1723.

COSMEROVIUS, JOH, CHRISTOPH³¹

20. Crackawer Schreib Calender. — Practica. Zorawsky, Nicolaus. Wienn, 1683, 1684, 1685, 1686.

³¹ Benzing i. m. 459.

*Christianorum cum turcis pugna, inter Tibiscum et Temesvarium 30 Augusti
1696, in qua, ex nostris perierunt 3705 ex hostibus vero tantum 8000*

10. Az 1697. évi nagyszombati naptár (26. sz.) metszete
(a keresztények harca a törökkel a Tisza és Temesvár
között 1696. aug. 30-án, amelyben a mieink közül elvesztett
3765, az ellenségből legalább 8000)

11. Az 1698. évi nagyszombati naptár (26. sz.) metszete
(a nagyszombati jezsuita akadémia)

COSMEROVIUS, MATTHAEUS³²

21. Crackawer Schreib Calender. — Practica. Zorawsky, Nicolaus. Wienn, 1643, 1646.
22. Calendarium. — Prognosticon. Zorawsky, Nicolaus. Viennae, 1674. (latin nyelvű)

12. Az 1782. évi pozsonyi naptár (28. sz.) címlapja

COSMEROVIN, SUSANNA CHRISTINA³³

23. Crackawer Schreib Calender. — Practica. Zorawsky, Nicolaus. Wienn, 1699.

³² Benzing I. m. 459.

³³ Benzing I. m. 459.

DÜMLER, JEREMIAS³⁴

24. Newer vnd Alter Schreibcalender. — Prognosticum Astrologicum. Albanus-Marius (Halbmayer). Georg. Nürnberg, 1636.
25. Newer vnd Alter Schreibcalender. — Prognosticon Astrologicum. Goldmeyer, Andreas. Nürnberg, 1644.

13. Az 1647. évi naptár (20. sz.) metszete (allegorikus képek a békéről és a háborúról)

EGYETEMI NYOMDA (Tyrnaviae)

26. Calendarium Tyrnaviense. — Prognosis. Nagyszombati Egyetem Jézus Társaság egyik csillagászatot kedvelő tagja.³⁵ Tyrnaviae, 1681, 1682, 1683, 1687, 1688, 1690, 1693, 1694, 1695, 1697, 1698, 1699, 1700, 1701, 1702, 1703, 1704, 1709, 1712, 1713, 1714, 1715, 1716, 1717, 1719, 1720, 1721, 1722, 1723, 1724, 1725, 1727, 1730, 1731, 1737, 1738, 1741, 1742, 1744, 1748, 1749, 1750, 1751, 1756, 1757, 1759, 1761, 1766, 1775.

³⁴ Benzing i. m. 344.

³⁵ A naptár szerkesztői a nagyszombati egyetem jezsuita tanárai voltak, akik naptáraik asztronómiai részét a bécsi egyetemmel hagyták jóvá. Monsberger i. m. 40.

EGYETEMI NYOMDA Buda

27. Calendarium. Tyrnaviae, 1786: Buda.
1778, 1786, 1792, 1793, 1796, 1798, 1799, 1800, 1801, 1805. Az 1792—
1805. évi naptárak mellett „Schematismus Incltyti regni Hungariae”.

EGYETEMI NYOMDA Buda

28. Régi és új kalendárium. Buda, 1782.

ENDTER, CHRISTOPH³⁶

29. Neuer und Alter Tisch- und Küchen Calender. — Practica. Seidel, Abraham. Nürnberg, 1674.
30. Neuer und Alter Schreib-Calender. — Prognosticon. Sattler, Georg Christian. Nürnberg, 1674.
31. Neuer und Alter Schreib-Calender. — Prognosticon. Freund, Marcus. Nürnberg, 1674.
32. Neuer und Alter Haupt-Calender. — Astrorum Sator. Freund, Marcus. Nürnberg, 1674.
33. Neuer und Alter Schreib-Calender. — Prognosticon. Schmidt, Nicolaus. Nürnberg, 1674, 1680.
34. Neuer und Alter Historischer Calender. — Prognosticon Meteorohistoricum. Freund, Marcus. Nürnberg, 1680.
35. Neuer und Alter Fränckischer Crais-Calender. — Grosse Practica. Freund, Johann Georg. Nürnberg, 1680.
36. Neuer und Alter Zeit- und Wunder-Calender. — Astrologische Zeit- und Wunder Practica. Freund, Marcus. Nürnberg, 1680.
37. Neuer und Alter Göttlicher Schutz und Siegs Calender. — Prognosticon. Holderbusch, Jacob. Nürnberg, 1681.

ENDTER, CHRISTOPH ÖRÖKÖSEI

38. Neuer und Alter Schreib-Calender. — Prognosticon. Freund, Marcus. Nürnberg, 1681.
39. Neuer und Alter Fränckischer Crais Calender. — Grosse Practica. Freund, Johann Georg. Nürnberg, 1681, 1682, 1683.
40. Neuer und Alter Schreib-Calender. — Prognosticon. Schmidt, Nicolaus. Nürnberg, 1682.
41. Neuer und Altetr Historischer Calender. — Prognosticon Meteorohistoricum. Freund, Marcus. Nürnberg, 1681, 1682, 1683.
42. Neuer und Alter Göttlicher Schutz- und Siegs Calender. — Prognosticon. Holderbusch, Jacob. Nürnberg, 1682.
43. Neuer und Alter Europeischer Kriegs- und Siegs-Calender. — Practica. Freund, Marcus. Nürnberg, 1683.
44. Neuer und Alter Kriegs-Mord und Todt-Jammer und Noth Calender. — Prognosticon Astrologicum. Adelsheim, Philomusus. Nürnberg, 1683.

³⁶ Benzing i. m. 342.

ENDTER, GEORG

45. New vnd Alt Schreibkalender. — Gross Prognosticon. Herlicius, David. Nürnberg., 1622, 1623. — Az 1622. évből csak prognosticon van.
46. Newer Wienerischer Schreibcalender. — Grosse Wienerische Prognosticon. Mylgiesser, Leonhard. Fürth, 1626. — A prognosticonban közli a szerző, hogy a naptár kiadását Mannagettától vette át.

14. Az 1633. évi naptár (39. sz.) metszete (Rothenburg an der Tauber látképevel)

47. Newer und Alter Schreib-Calender. — Practica. Mileium, Alexandrus. Fürth, 1626.

ENDTER, JOHANN ANDREAS FIAI

48. Neuer und Alter Europaeischer Kriegs- und Siegs-Calender. — Practica. Freund, Marcus. Nürnberg, 1685.
49. Neuer und Alter Türcken Calender. — Prognosticon. Holderbusch, Jacob. Nürnberg, 1685, 1694, 1698.

50. Neuer und Alter Zeit- und Wunder-Calendar. — Astrologische Zeit- und Wunder Practica. Freund, Marcus. Nürnberg, 1685, 1686, 1688, 1689, 1692, 1700.
51. Neuer Haupt-Calendar. — Astrorum Sator. Freund, Marcus. Nürnberg, 1685, 1693, 1701, 1702, 1703.

15. Az 1682. évi naptár (42. sz.) metszete (allegórikus képekkel)

52. Neuer und Alter Schreib-Calendar. — Prognosticon. Schmidt, Nicolaus. Nürnberg, 1686, 1694.
53. Neu und Alt Schreib Feyer- und Namens Calendar. — Grosse Practica. Weiber-Freund, Cornelius. Nürnberg, 1687.
54. Neuer und Alter Recht Astronomischer ... Curiositäten-Calendar. — Practica. Sturm, Johann Christoph. Nürnberg, 1687.
55. Neu und Alter Oesterreichischer Staats-Calendar. — Grosse Practica. Rosenthaler, Simon. Nürnberg, 1687.
56. Reisender Leute und Soldaten approbiter ... Neuer und Alter Ross-Artzney-Calendar. — Grosse Practica. Winter, Georg. Simon. Nürnberg, 1688.

57. Das beschnittne Männer-Lob oder Frommer Weiber Creutz-Prob ...
Schreiber-Reyer- und Namens Calender. — Practica. Rundraus, Ernst.
Nürnberg, 1689.
58. Neuer Kriegs-Mord und Tod-Jammer und Noth Calender. — Prognos-
ticon Astrologicum. Adelsheim, Philomusus. Nürnberg, 1689, 1703.

16. Az 1685. évi naptár (48. sz.) metszete

59. Neuer und Alter Fränckischer Crais-Calender. — Grosse Practica.
Freund, Johann Georg. Nürnberg, 1693.
60. Approbites Haus-Medicus, oder Neuer und Alter ... Calender. — Prac-
tica. Strobandt, Carolus. Augustus. Nürnberg, 1694.
61. Neu- und Alter Zeit Betreibungs-Calender. — Grosse Practica. Augu-
stissimus, Rupertus. Nürnberg, 1694.
62. Neuer Türcken Calender. — Practica. Holderbusch, Jacob. Nürnberg,
1701.

ENDTER, JOHANN ANDREAS FIAI ÉS ÖRÖKÖSEI

63. Der Astrologischen Sibyllen ... Neuen Stadt- und Land-Calender. — Practica. Freymund, Ernst. Nürnberg, 1705.
64. Neuer ... Calender. — Practica. Gauppen, M. Johann. Nürnberg, 1705, 1724, 1733.

17. Az 1685. évi naptár (49. sz.) metszete (I. Lipót császár és IV. Mohamed török császár; a német—római sas legyőzi a török kutyát)

65. Neuer Türcken Calender. — Practica. Holderbusch, Jacob. Nürnberg, 1705, 1706, 1707, 1712, 1713, 1714, 1716, 1725, 1727.
66. Neuer Kriegs-Mord und Tod-Jammer und Noth Calender. — Prognosticon Astrologicum. Adelsheim, Philomusus. Nürnberg, 1705, 1707.
67. Der Italiänischen Wahrsagers ... Welt- und Staats-Calender. — Prognosticon. Han, Paul Conrad Balthasar. Nürnberg, 1715, 1720, 1722, 1724, 1725, 1737.

68. Neuer Haupt-Calender. — Astrorum Sator. Freund, Marcus. Nürnberg, 1716, 1724.
69. Neuer und Alter Zeit- und Wunder-Calender. — Astrologische Zeit- und Wunder-Practica. Freund, Marcus. Nürnberg, 1718, 1719, 1721.
70. Neuer und Verbesserter ... Himmels-Bothe oder Astronomischer Wahrsager ... Calender. — Calendrischer Anhang. Fabricius, Georgius. Nürnberg, 1727.

18. Az 1688. évi naptár (50. sz.) metszete

ENDTER, JOHANN ANDREAS ÖRÖKÖSEI

71. Der Italiänischen Wahrsagers ... Welt- und Staats-Calenders. — Prognosticon. Han, Paul Conrad Balthasar. Nürnberg, 1737, 1741.
72. Neuer Türcken Calender. — Practica. Holderbusch, Jacob. Nürnberg, 1738, 1742, 1744, 1747.
73. Neuer Kriegs-Mord und Tod-Jammer und Noth Calender. — Prognosticon Astrologicum. Adelsheim, Philomusus. Nürnberg, 1744, 1747.
74. Der Astrologischen Sibyllen ... Neuen Stadt- und Land-Calender. — Practica. Freymund, Ernst. Nürnberg, 1744.
75. Neuer Haupt-Calender. — Astrorum Sator. Freund, Marcus. Nürnberg, 1747, 1750.

ENDTER, WOLFGANG³⁷

76. New vnd Alt Schreibkalender. — Gross Prognosticon Astrologicum. Herlicius, David. Nürnberg, 1626, 1627, 1628, 1629, 1631, 1632, 1635, 1637, 1638, 1639, 1640, 1641, 1642, 1643, 1644, 1645, 1646, 1647, 1648, 1649, 1651, 1652, 1655. Az 1627. évi praktikában: az 1611—1626. évek között Herlicius David kiadott könyveinek és írásainak katalógusa. Az 1627—1637. évek közötti naptárak címlapján Wien, 1638-tól Linz városkép látható.
77. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon Astrologicon. Nagel, Paul. Nürnberg. 1628, 1629.
78. Newer vnd Alter Schreib-Calender. — Prognosticon. Partlicius, Simeon. Nürnberg. 1628, 1631, 1632, 1635, 1638, 1639, 1640, 1641, 1642, 1643, 1644, 1645, 1646, 1647.
79. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Kresslin, Georg. Nürnberg, 1629, 1631, 1632, 1637, 1640, 1641, 1642, 1643.
80. Newer vnd Alter Schreibkalender. — Prognosticon Astrologicum. Goldmayer, Andreas. Nürnberg, 1631, 1632, 1655, 1656.
81. Newer vnd Alter Schreibkalender. — Practica. Ehinger, Elias. Nürnberg, 1632.
82. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Practica. Ritter, Franz. Nürnberg, 1638, 1639, 1640, 1642, 1644.
83. Newer vnd Alter Schreib Kalender. — Prognosticon Astromantica. De Werve, Hermann. Nürnberg, 1638, 1639, 1640, 1641, 1643, 1644, 1645, 1646, 1647, 1648, 1649, 1650, 1651.
84. Newer vnd Alter Schreib Kalender. — Practica. Horky, Martin. Nürnberg, 1638, 1639, 1640, 1641, 1643, 1645, 1646, 1648, 1649, 1650, 1652, 1660.
85. New vnd Alt Schreib Calender. — Prognosticon. Frölich, David. Nürnberg, 1639, 1641, 1642, 1643, 1645, 1646, 1647, 1648, 1649, 1650, 1652, 1654.
86. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Gründliches Bedencken. Gartnerus, Jacobus. Nürnberg, 1640, 1641, 1642.
87. Newer vnd Alter Schreib-Calender. — Diarium Astrologicum. Crusius, Johann. Nürnberg, 1640, 1641, 1642, 1645, 1646, 1647, 1649, 1650.
88. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon Astrologicum. Foman, Johann Christian. Nürnberg, 1641, 1644.
89. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon Astrologicum. Eichstadius, Laurentius. Nürnberg, 1642, 1643, 1644, 1645.
90. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Hulst, Johann. Nürnberg, 1643.
91. Newer vnd Alter Schreib-Calender. — Practica. Trew, Abdius. Nürnberg, 1643, 1644, 1646, 1647, 1649, 1654, 1657, 1660.
92. New Calender Newer Wurtz- und Kräuter Calender. — Praxis oder Practick. Rosencreutzer, Marx Friedrich. Nürnberg, 1644, 1645, 1647, 1648, 1651, 1652, 1653, 1655, 1656, 1657.
93. New vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Hiebner, Israel. Nürnberg, 1647, 1648.

³⁷ Benzing i. m. 342.

94. New vnd Alter Astrologischer Kriegs-Calender. — Prognosticon. Freund, Marcus. Nürnberg, 1647, 1648, 1649.
95. Newer vnd Alter Schreib-Calender. — Prognosticon. Freund, Marcus. Nürnberg, 1650, 1651, 1652, 1656.
96. Newer vnd Alter Schreib-Calender. — Prognosticon. Magirus, Johann. Nürnberg, 1652, 1653, 1654, 1655, 1657, 1660.

19. Az 1685. évi naptár (50. sz.) metszete

97. Newer vnd Alter Haupt-Calender. — Astrorum Sator. Freund, Marcus. Nürnberg, 1653, 1654, 1655, 1656, 1657, 1660.
98. Newer vnd Alter Schreib-Calender. — Practica. Stieffenberger, Vitus. Nürnberg, 1654, 1656.
99. Neuer vnd Alter Astrologischer Teutscher Friedens und ausländischer Königreiche Kriegs-Calender. — Prognosticon. Freund, Marcus. Nürnberg, 1660.

FELSSECKER, WOLFF.EBERHARD³⁸

100. Neuer und Alter ...Kriegs- und Siegs-Calender. — Grosse Practica. Wagner, Johann Christoph. Nürnberg, 1674, 1692.
101. Neuer und Alter mit der Zeit-Lauff-Friedens- und Geschichts Calender. — Prognosticon Astrologicum. Freymund, Wilhelm. Ernest. Nürnberg, 1681.
102. Neuer und Alter ...Kunst- und Handwerks-Calender. — Practica. Juhrmann, Johann Friedrich. Nürnberg, 1681.
103. Simplicianischer Wunder Geschichts Calender. — Grosses Astrologisches Jahrbuch. Simplicissimus, Simplicius. Nürnberg, 1689.

FELSSECKER, JOHANN JONATHAN

104. Neuer und Alter Simplicissimi Enekels Curaschianders Historischer Nach der Zeit Lauff Kriegs-Siegs-Wunder und Geschichtes Calender. — Grosse Practica. Nürnberg, 1692.
105. Neuer und Verbessert Vernunft-Weisheit- und Jugend-Calender. — Practica. Sturm, Johann Christoph. Nürnberg, 1702.

FELSSECKER, JOH. JONATHAN ÖRÖKÖSEI

106. Kriegs- und Siegs-Calender. — Practica. Jocifer, Johann. Nürnberg, 1712.

FORMICA, LEONHARDT³⁹

107. Schreib-Calender. — Prognosticon. Rechberger, Wilhelm. Wienn, 1604, 1605.

FORSTER, MICHAEL

108. Neuer und Alter Schreibkalender. — Prognosticon. Latermann, Paul. Amberg, 1619.

FRANCKEN, DAVID⁴⁰

109. Schreibkalender. — Practica. Henisch, Georg. Augspurg, 1605, 1613. — 1605-ből csak naptár, 1613-ból csak practica van.
110. Prognosticon Astrologicum. R Emmelinus, Joannes. Augspurg, 1622.

FUHRMANN, VALENTIN⁴¹

111. New vnd Alter Schreibkalender. — Prognosticon. Caesius, Georgius. Nürnberg, 1602, 1606.
112. Neuer vnd Alter Schreibkalender. — Practica. Winckler, Nicolaus Eberhardus. Nürnberg, 1607.

FUHRMANN, GEORG LEOPOLD⁴²

113. Neuer vnd Alter Schreibkalender. — Prognosis Astrologica. Koestner (Köstner), Sebastian. Nürnberg, 1611, 1612, 1613. Az 1613. évből csak prognosticon van. Az 1611. évi naptárban a Bocskay-féle felkelésről

38 Benzing i. m. 244.

39 Benzing i. m. 437. Apffelnél tanult Bécsben.

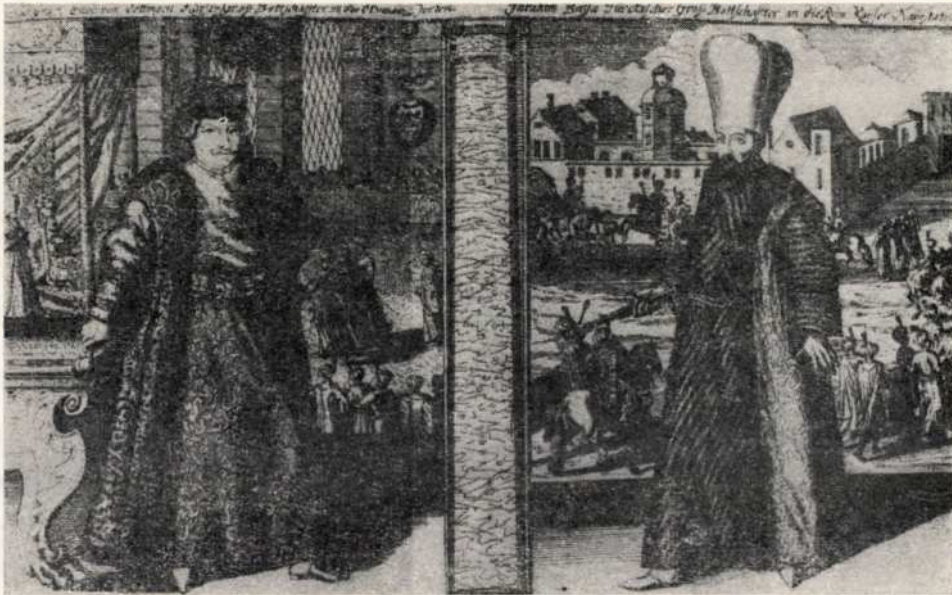
40 Benzing i. m. 20.

41 Benzing i. m. 340.

42 Benzing i. m. 342. F. Valentin fia.

és annak leveréséről olvashatunk. Az 1612. évi naptárban: Párizsban 1590-ben olyan nagy volt az éhség, hogy kutyát, macskát, egeret és szőlőlevelet ettek. 1590. szeptember 5-én Bécs és környékén földrendést észleltek s a Szent István templom tornya is megrongálódott. Az 1612. évi prognosticonban Géza, István, András, Béla, Salamon és Aba királyokról emlékezik.

114. Gross Prognosticon Astrologicum. Herlicius, David. Nürnberg, 1613. Benne H.D. 1582—1610 között megjelent könyveinek és írásainak katalógusa.

20. Az 1701. évi naptár (62. sz.) metszete (von Oettingen gróf császári követ a török portán és Ibrahim basa török követ a német-római császárnál)

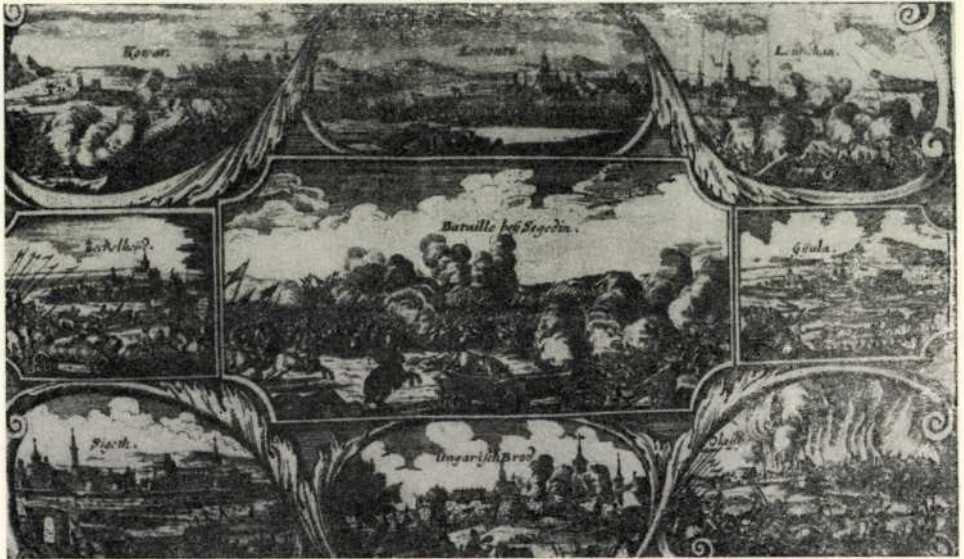
115. Practica. Winckler, Nicolaus. Eberhardus. Nürnberg, 1613.
 116. Prognosticon Astrologicum. Albanus-Marius (Halbmayer), Georg. Nürnberg, 1613, 1615.
 117. Prognosticon. Stoeckel (Staeckel), Lucas.⁴³ Nürnberg, 1616.
 118. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Schaerer (Schärer, Scherer), Melchior.⁴⁴ Nürnberg, 1616, 1617.
 119. Astrologische Practic. Camerer, Johann Rudolf. Nürnberg, 1617.
GELBHAAR, GREGOR⁴⁵
 120. Schreib-Calender. — Prognosticon Astrologicum. Mannagetta, Joannes Guilielmus. Wienn, 1624, 1626. A címlapon Wien látképe.
 121. Schreib Calender. — Prognosticon Astrologicum. Mylgiesser, Leonhard. Wienn, 1627, 1628.

43 Zinner i. m. 369.

44 Zinner i. m. 399.

45 Benzing i. m. 456. Wiens Buchdrucker-Geschichte 1. kötet, 200—1.

122. Schreib Calender. — Prognosticon Astrologicum. Haringshausen, Joannes. Wienn, 1631. — A naptárnál a vasárnapi evangélium képei láthatók.
123. Schreib Calender. — Prognosticon. Winckler, Heinrich. Wienn, 1633, 1635.
124. Crackawer Schreib Calender. — Prognosticon. Jablonsky, Nicolaus. Wienn, 1645.
125. New vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Püchler, Vitus. Wienn, 1645, 1646.

21. Az 1705. évi practica (65. sz.) metszete (balról jobbra: Kóvár, Léva, Löcse, Székelyhíd, Szeged, Gyula, Sziget, Magyar-Bród, Olaszi)

GRÜNDER, GOTTFRIED⁴⁶

126. New vnd Alter Schreib-Kalender. — Prognosticon Astrologicum. Hancke (Hannke, Hanke), Valentin.⁴⁷ Bresslaw, 1653.
127. New vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Neubarth, Christoph. Bresslaw, 1653.

HAUPT, SEBASTIAN

128. Schreib Calender. — Prognosticon. Wittichius, Joannes Alexandrus. Grätz, 1638.

HÄNDL, MATHIAS

129. Cracawer Schreib Calender. — Practica Astrologica. Nagoth, Albert. Ollmütz, 1624.

⁴⁶ Benzing I. m. 62.

⁴⁷ Benzing I. m. 402.

HEIN, MELCHIOR GOTTFRIED

130. Neuer und Verbessertes Welt-Calender. — Practica. Mohr, Casparo Nürnberg, 1709, 1715, 1716, 1717.

HANRICUS, NICOLAUS

131. New vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Joly, Nicolaus. München, 1638, 1642.

22. Az 1724. évi naptárban (68. sz.) a június ábrázolása (A képeket Németh Ferenc készítette)

HEYDEN, MARX⁴⁸

132. New vnd Alter Schreib-Calender. — Prognosticon Astrologicum. Welper, Eberhard. Strassburg, 1626.

HEYINGER, ANDREAS⁴⁹

133. Warschauer Schreib-Calender. — Astrologische Practica. Dubrawsky, Michael. Wienn, 1693, 1704, 1706, 1709, 1712, 1714.

HILLER, ERHART

134. Schreyb Calender. — Prognosticon. Tripet, Maximilian. Wienn, 1596.

48 Benzing i. m. 424.

49 Benzing i. m. 462.

HOFMANN, JOHANN GEORG⁵⁰

135. Neuer und Alter Ausserlesener Denkwürdiger Historien Calender. — Prognosticon. Krügener, Michael. Regensburg, 1688.

HRADETZKY, NICOLAUS

136. Crakawer Schreib Calender. — Crakawer Practica. Hercius, Paulus. Ollmütz, 1627, 1629, 1631, 1632. Az 1627. évi practikában: „Királyságok állapotáról” c. fejezetben Magyarországról is olvashatunk: „Dem Ungern wirdt guttes glück vorheischen / werden an Güttern und Nahrung sich auch bessern und zunehmen: Weil ihr Zaichen ein gutten zustand hat. Und noch bey ihme der bedeuter sich findet; Aber weil er Krebsgängig / darumb bringt er jnen hindernüss / unnd werden mit vielen Kranckheiten angefochten und mit Kriegsbeschwerden geplaget werden / besondern weil auch wie wol Krebsgängig, in ihr Zeyhen ein schädlichen Quadrat wirfft. Im Sommer werden ihr Bottschafften schlechten Fortgang haben. Der Herbst vorheischt bessere zeit / werden doch mit Kriege unbeschweret nicht bleiben.”
137. Crakawer Schreib-Calender. — Crakawer Practica. Bandorkovicz, Joannes. Ollmütz, 1633.
138. Crakawer Schreib Calender. — Crakawer Practica. Zorawsky, Nicolaus. Ollmütz, 1636, 1638, 1640, 1641.
139. Crakawer Schreib Calender. — Crakawer Practica. Chodovicus, Nicolaus. Ollmütz, 1642.

(Folytatjuk)

Hárs József:

A Soproni Ünnepi Hetek előzményei II. rész

4. Mielőtt tovább tárgyalnánk az eseményeket, fel kell figyelniük egy érdekes tényre: milyen magától értetődően használják az ilyen fogalmakat, mint „ünnepi játékok” és „magyar Salzburg”. Vajon mire gondoltak és ugyanarra gondoltak-e? És ma mit értünk ezeken?

A svájci Solothurn központi könyvtárában 1960. okt. 22-től nov. 12-ig a könyvtár és a berni színházi gyűjtemény anyagából kiállítást rendeztek. A „Zweihundert Jahre Schweizerisches Festspiel” katalógusának előszavában, a többszáz éves folyamatos gyakorlat által hitelesített öntudattal állapítják meg, hogy a XX. század ünnepi játékaik nem az igaziak. A Festspiel lényege, hogy bizonyos nemzeti ünnepekhez, évfordulókhoz kötődik, azoknak szabadtéri megjelenítése, újrarájátszása, teljesen amatőr alapon. Célja a közösségek — egy-egy

⁵⁰ Benzinger i. m. 364.

város, vidék, vagy kanton — öntudatának erősítése, a közösségi kapcsolatok szilárdabbá tétele, és persze egyre inkább az idegenforgalom.³⁸

Magyarországon abból az időből egy ilyenről tudok: a cserkészek „... megcsinálták az 1849. június 28-i győri csatát” — közli a Gy. H. 1935. szept. 17-én. Hogy miért nem a napján és miért nem valami kerek évfordulón, az örök titok marad. (A szombathelyiek történelmi karneváljait is ide számíthatjuk, de azokat jóval később, csak 1961-ben kezdték el.)

Kóh Ferenc rendezvénye nem formájában, hanem tartalmában tér el ettől a svájci fogalomtól (bár hangsúlyozza, hogy Haydn születésének évfordulója volt az indítéka). Salzburg pedig formájában is, tartalmában is egészen más. Mozart szülővárosa a múlt század közepe óta tartományi székhely, a zene és más művészetek otthona, s ugyan rendeztek falai között zenei eseményeket már korábban is, a Salzburgi Ünnepi Játékok Házának Közössége („Salzburger Festspielhaus-Gemeinde”) 1917-ben nem ott, hanem Bécsben alakult meg. Hoffmannstahl Jedermannját a Dóm előtt mutatták be 1920. aug. 22-én, ez igaz, de már akkor is rendeztek templomi hangversenyeket, s a szeszélyes időjárás következtében egyre több félíg, vagy egészen zárt helyre vonult vissza ez a rendezvény-sorozat. Az indulás ötödik évében már ideiglenes Festspielhausuk volt, s a különféle helyszínek, létesítmények fokról-fokra elért felszereltsége mára teljesen függetleníti őket a szabad tér legnagyobb rémétől, az esőtől. A drámaíró Hoffmannstahl, a karmester és operagazgató Schalk, a zeneszerző Richard Strauss és a rendező Reinhardt lángesze az első perctől biztosította a tartalom magasrendűségét, a bécsi művészek közreműködése a színvonalat, az 1936-ban hozott törvény a gazdasági alap állandóságát, a kedvező földrajzi helyzet, az idegenforgalom létesítményeivel együtt pedig az egyre növekvő számú nemzetközi közönséget.³⁹ Ma már — sokak szerint — az amerikai sznobok számára árulják a bő egy hónap alatt sorra kerülő több mint százhusz rendezvény méregdrága jegyeit. (A Grosses Festspielhausban 1983-ban egy operajegy ára 200—2400 öS, a legolcsóbb állóhely egy zenekari hangverse-nyen 50 öS.)

Részmegoldásokat átvehetünk tőlük, de egészében nincs sok értelme az összehasonlításnak (mint ahogy az 1950 óta minden júl. 10—aug. 25. között, legalább 33 helyszínen zajló Dubrovnikai Fesztivállal sem).⁴⁰

Miért emlegették mégis a „magyar Salzburgot” és az „Ünnepi Játékokat” nemcsak Sopronban, hanem az ország más részein is? Főként üzleti fogásból,

38 A 84 + 2 lapnyi katalógus alcíme: „Originalentwürfe und Bühnenmodelle, Gouachen, Druckgraphik und Photos. Alben und Bücher vornehmlich aus den Beständen der Schweizerischen Theatersammlung Bern, sowie aus der Schweizerischen Landesbibliothek Bern und der Zentralbibliothek Solothurn”. Külön említi a vevey-i Winzerfestet, amely 1797 óta egészül ki — a felvonulás mellett — pantomimmal is. Ott ma (1955) már 16 000 ülőhelyes amfiteátrumban 5 nappali és 6 esti előadást tartanak, 3 millió frankos költséggel, de változatlanul amatőr alapon. Vö. a mi szüreti felvonulásunk első jelentkezésével: „Soproni szüret. Bandérium felvonulás”, Soproni Nótész 1932. szept. 18. (Barna-fotó.)

39 Az adatokat ld. Josef Kaut: Festspiele in Salzburg. Eine Dokumentation. Salzburg, 1969. Zsebkönyv-kiadása München, 1370, 292 lap. A mintaszerű monográfia — az értékelő fejezeteken kívül — az összes addigi előadás részletes adatait is tartalmazza. Csak sajnálhatjuk, hogy nálunk sokszor annak a megállapítása is szinte lehetetlen, hogy pl. a barlangszínházi előadásokon egyes szerepeket (lemondások, cserék miatt) valójában kik is alakítottak-énekeltek.

40 A külföldieket sem a hangzatos címek vonzzák. Egy későbbi példa: a Soproni Ünnepi Hetekre 1963-ban a „vasfüggöny” mögé látogató újságíróknak a városról a monarchiabeli kisvárosok jutnak eszébe („Mitten im Eisernen Vorhang”. Blick [Zürich] 1963. júl. 27.). 1932-ben is már elég nagy volt a lemaradásunk.

a nagyzozásnak arra a szokására alapozva, amely a trafikból dohánytözsédét, az előadásorozatból először szabad líceumot, majd szabadegyetemet csinált. Erre figyelmeztetett Kárpáti Aurél a Pesti Naplóban, 1935-ben, mondván, hogy helyes művészi megalapozottság nélkül a szegedi szabadtéri játékokból (s nyilván a máshol rendezettekből is) „kultúrspecialitásból menthetetlenül fakuló vásári produkció lesz”.⁴¹

Láttuk, hogy az idegenforgalom számára minden üzlet volt, ahová filléres vonatokat lehetett indítani, de mi volt az üzlet azok számára, akik a meghirdetett műsort összehozták? Kiknek érte meg annyit fáradozni azért a néhány előadásért, amely — kiszolgáltatva az időjárásnak, a közönség szeszélyének és a hatóságok akadékoskodásainak — sohasem bizonyult bő jövedelemforrásnak? Ha körülnézünk a harmincas évek nyári rendezvényeinek kulisszái között, elég hamar megkapjuk rá a választ: a sanyarú sorsú magyar vidéki színészetnek. (Az amatőr kísérletekről majd később.)

A szegedi játékok egyik kezdeményezője, Hont Ferenc mellett, Sziklai Jenő ottani színigazgató, akinek másik állomása Győr. Az utóbbi helyen, évekig tartó szívós harc árán, sikerül elérnie, hogy (1935-ben) felépíthessen egy szabadtéri színpadot, s ettől kezdve évről-évre meglehetősen nagy sikerrel léptesse fel ott addig eléggé mellőzött társulatát. (Ezt a nyári szinkört vehetjük az 1966-ban indított Győri Zenei Nyár előképének.)⁴²

Sziklai Sopronban is próbálkozott, hiába. Érthető, hiszen nálunk akkor Tolnay a színtársulat direktora. A téli szezon 1934-ben február elején ért véget, s Tolnay az újságnak adott nyilatkozatában annak a reményének adott kifejezést, hogy júl. 16-án ismét megjelenhet a városban, hogy háromheti próba után legalább egy hétig szabadtéren előadásorozatot tartson. Nem sikerült.

Nem azért, mert nem voltak Sopronban a szabadtéri próbálkozásoknak hagyományai. Erzsébet-kerti (akkor Neuhof) arénát emleget Slachta Etelka 1840. máj. 24-i feljegyzésében, Csatkai Endre a soproni színészet története 1841—1950 c. munkájában pedig megírja, hogy a XVIII. sz. kedvelt katona-

41 Kárpáti i. m. 72. lap. A szerző következetesen szabadtérellel. „Csongor és Tünde a Margitszigeten” c., a Színház és Filmművészet 1955. évf.-ban megjelent cikkében (in: Kárpáti Aurél: Színház, Bp., 1955, 239.) a költői mondanivalót, a mélyebb tartalmat félti a látványosságtól: „Majd két évtizede több ízben kifejtettem elvi felfogásomat az akkortájt divatbajott szabadtéri színelőadásokról. Ma sem mondhatok mást, mint akkor; minden ilyen kísérletet velejében elhibáztottnak tartok”.

42 Egy tűzbiztos nyári szinkör tervét készítette el Wälder Gyula a győrieknek. A Gy. H. 1933. dec. 28. szerint az építmény 30 300 P-bé kerülne. Sziklai színigazgató a medencés uszodában akar Aldát, Bizáncot, Cigánybárót játszani. Gy. H. 1934. júl. 4. Szegeden játszottak az uszodában (ld. Szöged híros város... 11—17. lap). Győrött volt a Rábán amatőr színelőadás: József Ferenc főherceg Columbusát mutatták be 1934. szept. 15., 16-án. Gy. H. 1934. aug. 17., szept. 14., szept. 16. Korábban már megrendezték Baján, ezt az előadást mint kigyerek láttam. A Santa Maria mása volt kikötve, s a Sugovica lejtős partján ült a közönség — pallókon, pokrócokba csavarva. A hajó oldala a cselekménynek megfelelően, különböző helyeken kinyílt és megvilágosodott, vagy a fedélzet kapott reflektorfényt. Az ötlet talán Amerikából ered: A Mississippin volt kalandozó színházhajó. Jerome Kern „Üszó színház” c. musicalje, a műfaj egyik klasszikusa, szól erről (1927), ld. Hont Ferenc — Staud Géza (szerk.): A színház világtörténete. Bp., 1972, II. köt. 863. lap. Az esemény győri változata Sziklai malmára hajtotta a vizet: a következő évben már a győri „Margitszigeten”, a Radó téren zajlanak az előadásai, mégpedig nagy sikerrel (rossz idő esetén az Apollo-mozi a menedék). A Montmartrei ibolyá-val kezdtek, a Szép Heléna, János vitéz, Cigányszerem, Három a kislány, Víg özvegy, Tatárjárás következett (Gy. H. 1935. jún. 15., 27., kk.). 1936-ban a Biesinger-parkban „pompás szabadtéri színpad” várja a Pillangókisasszony közönségét (Gy. H. 1936. jún. 27.). A belügyminiszter döntése 1937-ben: Győr a szegedi színház nyári állomása marad (Gy. H. 1937. júl. 11.).

drámáját, a Waltron grófort 1785-ben ugyancsak a Neuhoftban, szabadtéri előadásként láthatta a soproni közönség (9. lap). Pokorny német színikazgató 1842-ben a magyar társulatot az Erzsébet kertben az arénában játszattá (Csatka i. m. 11. lap). Az aréna feltehetően zárt színkör lehetett. Nyári arénát emleget a Soproni Napló 1905. aug. 10-én, a „Nyáralótelep Sopronban” c. sorozat negyedik közleményében. „A nyári arénában, mely szintén a Városligetben építendő fel, az állandó magyar színtársulat szórakoztatná a közönséget” — írják. A következő évben, febr. 8-án „Nyári színházi aréna Sopronban” c. cikkükben a színügyi bizottság javaslatával foglalkoznak. Építsenek az Erzsébet-kertben nyári arénát a német színészek számára azok, akik még mindig ragaszkodnak hathetes vendéjátékukhoz. Inkább nem ragaszkodtak ... (A lövőterekbeli nyári színpadról írott cikket Szabó Jenő idézi a SSz. 1933, 103. lapján.)⁴³

A Svm. „A szellemi tulajdon” címen cikkez arról (1934. febr. 9-én), hogy nincs igazuk a szegedieknek, mikor azt állítják, hogy minden magyarországi szabadtéri terv az ő játékaik utánzata. Ilyen máshol is lehet, s láthatóan a színikazgatók törekednek is erre. Pécs, Kaposvár, Szombathely, Kőszeg, Tata-tóváros, Szabolcs stb. neve fel-felbukkan az újságok idevágó hírei között. A mozgalom valóban elég széleskörű: a kereskedelmi minisztériumban külön megbeszélést tartanak róla. Az erről beszámoló cikk címe: „Országos akció az ünnepi játékok érdekében”.⁴⁴

Tolnai Andor és Hont Ferenc már 1934 elején elkezdte a soproni szabadtéri előadások előkészítését. A Hány János bemutóját tervezik (Svm. 1934. febr. 2.). A szegedi szabadtéri előadások fő kezdeményezője az evangélikus teológia előtti térséget véli legalkalmasabbnak. Szerinte a legrosszabb a város-háza előtt lenne, mert ott nem lehet nagy tömegeket mozgatni. Hont mint rendező — kihasználva a térség méreteit — nagy statisztériát alkalmazott Szegeden már az előző évi előadásokon is.⁴⁵ A látványosság a szabadtéri előadások egyik fő eleme. A finomságok viszont nem érvényesülhetnek a technika kezdetlegessége miatt. Ezért nem csodálható, hogy akiknek egzisztenciális érdekük nem fűződött hozzá, aggályosnak ítélték ezeket a bemutatókat. Amit templomok elé, várak udvarába, vagy egyszerűen csak a csillagos ég alá terveztek, az az irodalmi vagy zenei anyag beeröltetése volt az igazi elefántot, lovakat, kocsit felvonultató tömegjelenetek közé. Ez alól nem volt kivétel az 1938-ban épült Margitszigeti Szabadtéri Színpad, vagy Szeged sem. Sergio Failoni mondotta: „Ha egészen őszinték akarunk lenni, a szabadtéri előadások csak egy eredményt értek el, éspedig azt, hogy forró nyári napok után este a hűvösön

43 Tolnay nyilatkozata: Svm. 1934. febr. 6. Vö. Berecz Dezső: A soproni színészet vergődése a két világháború között. SSz. 1981, 161—171. Sok igazság van abban, mégis igen veszélyes nézet, amit Kóh 1933. jan. 5-ére, „Válasz Frankl Pálnak” címmel a S. H. számára papírra vet: „... egy alkalmas műkedvelő, ki egyéniségének megfelelő szerepet átszemlélve alakít, többet ér az átlagszínészénél”. Ez a későbbiekben gyakran vezetett a hivatásosak indokolatlan lebecsülésére. — Pozsonyban is volt aréna. Vö. Elfriede Müll: Die Familie Megerle und ihre Beziehungen zum Wiener Theater. Wien 1949 (Doktori értekezés, Kézirat.) Idézi a Pozsonyban megjelent Pannonia c. lap cikkeit 1844—46-ból, „Freilichtbühne”-nek jelölve az intézményt, ahol délutáni napfényben játszanak.

44 Svm. 1934. márc. 6.

45 Ld. Szóged hírső város ... Első próbálkozások c. fejezetét (11—17. lap). Eszerint Hont Ferenc 1927. máj. 27-én a Délmagyarországban vetette fel a szegedi szabadtéri játékok eszméjét. Az 1931. évi első előadás (egy misztériumjáték) 450 főnyi statisztériát mozgattak, 3232 személy nézhetette végig.

lehetünk. A veronai aréna kivételével akusztikailag az összes többi helyek alkalmatlanok [...] A szabadtéri színpaddal csak azért rokonszenvezem, mert olcsó és így a nép széles rétegei is látogathatják”.⁴⁶

A csillagos éggel harmonizáló görögök színjátszását Jászai Mari támasztotta föl Nagyváradon 1897-ben. Elektráját a gorsiumi játékokig, a szombathelyi Iseumig és a mi barlangszínházi bemutatóinkig (1970) sehoh az országban nem követte hasonló. Szombathelyen is, a Barlangszínházban is Huszár Klára a rendező, Gorsiumban azok a győriek játszanak, akik nálunk edződtek a szabadtérhez!⁴⁷

A soproni Hány János elmaradt, de megtartották Szombathelyen, 1934. szept. 1-én és 2-án, az ottani ünnepi hét első két napján. A Gy. H. szerint a budapesti IBUSZ-hoz küldött 2000 db belépőjegyet igen hamar szétkapkodták, újabb 2000-et kellett postázni. A Szent István parkban, a Kálvária mellett megtartott első előadásról riport olvasható az előbb említett újságban. Ebből megtudjuk, hogy a főpróbán esett az eső, s azt is, hogy lám a szombathelyiek lelkesedését még ez sem lohasztotta le. Ez annál is inkább becslendő, mert az előző év Cigánybáró-bemutatója a rossz idő miatt nem hozta meg a várt bevételt: a 3500 P-s kiadás ellentétele mindössze 2400 P volt (Svm. 1933. júl. 13.). A Cigánybárót ifj. Roubal (Rubányi) Vilmos vezényelte, s operaházi tagok alakították főbb szerepeit. Az egy évvel későbbi Hány címszerepét Palló Imre énekelte, s ígérték közvetítését a rádióban.⁴⁸

Az amatőrök körében szinte divattá vált szabadtéri játékok rendezése, alaposan megnehezítve ezzel a hivatásos színészek dolgát. Egyesek kis ráfordítással nagy bevételt reméltek olyan helyeken, ahol se színházépület, se színházi kultúra nem volt, s ahol meg lehetett lovagolni a tömegek vallásos érületét, vagy egyszerűen igénytelenségét. Mikópusztától Vasvár-Szentkútig (népies misztériumjátékok a búcsún) vagy Bábolnapusztától a Kurucdombig sokfelé próbálkoztak jótékony célú vagy kevésbé jótékony célú jövedelemszerzéssel. A divatra jellemző, s a kíméletlen verseny hatását is jelzi egy ágrólszakadt cirkuszi társulat hirdetése a Gy. H.-ban: ezek erénynek próbálták feltüntetni azt, hogy még ponyvájuk sem volt.⁴⁹

46 Sergio Falloni: Hangfogó nélkül. Bp., 1962, 25. és 28. lap. A Veronában (1890) született karmester évtizedekig a bp.-i Operaház és zenei élet vezető egyénisége. Felesége Klier Nelly balettművésznő, Klier Márkus soproni ékszerész lánya. Falloni Sopronban halt meg (1948). Lányuk, Donatella mint zongoraművésznő többször szerepelt városunkban az Országos Filharmónia szólistájaként (legutóbb 1983. ápr. 26-án).

47 Jászai kísérletét ld. Hegedűs Géza—Pukánszky Géza: A színpalak között. Bp., 1967, 210. Egyesek Justh Zsigmond parasztszínházát (1890—94) is az első kísérletek közé számítják, ott azonban Plautusnál korábbi szerzőket nem vettek elő. Ld. Staud Géza (szerk.): A színház világtörténete II. köt. Bp., 1972, 751.

48 A szombathelyiek 1933. évi rendezvényéről: „A szabadtéri ünnepi játékok július 8-án”. Vasvármegye, 1933. júl. 2. 4. p.; Heintz Fülöp: „Kétezer ember tapsolta végig a Cigánybáró előadását”. Uo. 1933. júl. 9. 3. p.; (Sztár): Nagy anyagi veszteséggel végződött a szabadtéri színjáték”, uo. 1933. júl. 12. 2—3. p.; 1934-ről pedig ld. a Gy. H. tudósításait Ujlaki Andor tollából: 1934. szept. 1., aug. 31., szept. 2. A Svm. 1933. jún. 20. hibásan júl. 1-re teszi az előadást. Szombathelyi és községi tervek szerint ott júl. és aug. hónapokban kéthetente, esetleg hetente rendeztek volna operaelőadásokat, ahogy azok 1964 óta megvalósultak. Szombathelyen az Iseumot 1956 után tarták csak fel, tehát ott korábban nem is alakulhatott volna ki Mوزart-kultusz a napkorongos Sarastroval.

49 Szabadtéri előadás a Kurucdombon: Svm. 1937. aug. 7. Orovits (ld. SSz. 1982, 66—72) rendezésében a Szélmalomlaktanya udvarán táncoltak és előadták Pálffy Magdolna 14 éves kislány „Szellő tündér bűnhődése” c. mesejátékát. A győri hirdetés: „Katona szabadtéri cirkusza (teljesen ponyva nélkül) városunkba érkezett”. Gy. H. 1933. szept. 7.

5. Sopronban a hivatalos város is megmozdul, de nem valami szerencsésen. A Svm. 1933. márc. 3-i számában kedvetlenül tudósítja olvasóit arról, hogy összehívták a városházára az idegenforgalmi bizottságot, mindenkit, csak éppen a sajtót nem. Ezek után a nagyközönségnek már kevés köze lesz a filléresektől függően jún. 4-től 11-ig tervezett soproni ünnepi héthez. Az új elnevezés a Soproni Kereskedelmi testület memorandumából való. Ennek szerzője Varga Ferenc fűszernagykereskedő és fényképész, a Lenck cég utóda a Várkerületen, az átjáró bejáratától jobbra.

A terv osztrák—magyar motorversenyről, főiskolai ballagásról, zenegyesületi hangversenyről (esetleg Dohnányival), az Irodalmi Kör idegen felolvasókkal rendezendő estjéről szól. Ez kiegészülne a város által a Kaszinóba összegyűjtött művészeti tárgyak kiállításával és különféle kisebb sporteseményekkel.

Prickler János bankigazgató „Rendezzük meg Sopron idegenforgalmi hetét!” (S. H. 1933. jan. 22.) címen a tulajdonképpeni ünnepi hetek műsorát javasolja, mondván, hogy a „város által [1932 őszén] bemutatott szüreti multság és borvásár, dacára a rossz időnek, szintén jelentékeny számú érdeklődőt hozott ide”. (A szüreti lovas-felvonulásról van egy fénykép a Soproni Notesz 1932. szept. 18-i számában. Tudtommal ez az első jele annak, hogy Sopronban szüretkor valamiféle ünnepségeket rendeztek.)

Tervek tehát voltak, de hová helyezték el a vendégeket? A Svm. ápr. 4-i számában (Jy.) „A »Fizető vendég« intézménye Sopronban” címmel ír arról az Angliában már régen ismert szokásról, hogy villatulajdonosok, vagy nagyobb lakással rendelkezők szerény ellenszolgáltatás fejében vendégül látnak egészen idegen, de társadalmilag hasonló egyéneket, családokat. „Mondhatnók úgy is, hogy [az illető] meghívja azokat házába vendégül és a vendég megtéríti házigazdája költségeit. Egyik sincs kötve a másikhoz”. Egy-két hirdetőtábla a vasúton, röplap és egy szerv kell hozzá, amely közvetítene.

Júniusban már arról cikkeznek, hogy nem szabad eltemetni a soproni ünnepi játékokat. (Egyes események, mint pl. a ballagás, vagy a motorverseny, lezajlanak „ünnepi” jelző nélkül is.) Ennek érdekében Thurner Mihály polgármester tárgyal Mohácsi Jenővel és meghívják Márkus Lászlót a Nemzeti Színház éléről helyszíni szemlére, hogy hol lehetne helyi erővel és világhírű művészekkel valami nagyot produkálni, majd az év végén megszólal megint a város legfőbb irányítója, hogy a műtörténeti kiállítás nagyon alkalmas volna, a terv nincs elejtve, szívesen látjuk a különböző társadalmi egyesületek közreműködését, s vállalnánk a nyári programok egyeséges irányítását.

Közben hírt ad arról a Gy. H. (1933. márc. 10.), hogy a győri iparkamara kezdeményezésére intézményes idegenforgalmi propagandát szerveznek, vidéki idegenforgalmi heteket rendeznek a magyar városok. Ezentúl nyáron is indít majd filléreseket a MÁV. Budapesten, a Nemzetközi Vásáron, közös pavilonja lesz Debrecennek, Szegednek és Kecskemétnek; Sopronnak, Székesfehérvárnak és Veszprémnek; Pécsnek, Esztergomnak, Győrnek és „...egy-egy vidéki városban olyan idegenforgalmi programot állítanak össze, hogy az idegenforgalom egy héten át az országnak ebbe a városába irányuljon”. A tervből még ebben az évben megvalósul annyi, hogy a Nemzeti Munkahét ipari és mezőgazdasági kiállítása — mintaként a többiek számára — a TESZ (Társadalmi Egyesületek Szövetsége) rendezésében megnyílik Budapesten (Gy. H. 1933. okt. 26.).

Sopronban egyelőre nagy vonzóerő maga a környék is. A Sv. 1933. máj. 11-i számában olvashatunk egy győri dicséretet Sopron címére. A győri filléres utasai kirándultak a hegyekbe. Egyetemisták és nagyobb diákok kalauzolták őket díjmentesen a városban. „Mikor lesz ilyen turista kultúra a mi árva Bakonyunkban?” — sóhajt a cikkíró. Az ide látogató pestiek pedig csodálkoznak: sártengert, libákat, vadászkalapot vártak. Esti korai lefekvés, az van. De van séta a jó levegőn, vagy beszélgetés egy korsó sör és sóskifli mellett. Itt is akad jó cigány — mondja Komor Géza „Éjjeli élet nálunk Sopronban” c. írásában (Sv. 1933. máj. 7.) Eközben elmúlt az 1933. esztendő, Az ember tragédiája szegedi bemutatójának éve.

1934-ben azért lépünk egyet előre: megépül a Lövér-szálló első szárnya, s az év elejétől különféle bizottságok üléseznek, több tervről is olvashatunk. (Tolnayékról már volt szó.) Májusra szeretné a TESZ soproni kerülete a Nemzeti Munkahetet, amely végül is szept. 2-től 9-ig valósul meg. Nyárra sétahangversenyeket terveztek a Várásra, sőt — a város kezdeményezésére — foglalkoztak egy 24 tagú vonózenekar szervezésével, élén Graff Vilmos zeneiskolai tanárral (jún. 15—szept. 15. között havi 10 szerepléssel), hogy szalonzenekari jellegű szórakozást is nyújtsanak az üdülőknek. Az Oe. Ztg. egyik, erről szóló cikke után Wrchovszky tömör megjegyzése, az albumába ragasztott kivágat mellett: „Nem sikerült”.

A katonazenekar gyakran játszott az Erzsébet-kert pavilonjában (a Várison is). Egyik kedvelt műsorszám volt a „Rezervista álma” c. háborús hangulatú Ziehrer-kompozíció, amelyben igazi gépfegyver is szerepet kapott. Hangja csendes nyári estéken a vasúton túli városrész gyermekeit riogatta, míg a szülők a pavilon körüli székeken vagy a kiosk asztalai mellett üldögéltek. A műsor nyilván a könnyű szórakoztatást szolgálta. Az egyvelegek, indulók között elhangzott Hamara Antal „Sopronyi-Thurner induló” c. szerzeménye is (S. H. 1938. aug. 3.). Később, érdekes kezdeményezésként, hangversenyeket tartottak a gazdanegyedekben, pl. 1938. júl. 31-én, vasárnap de. 11—12 között a Dorfmeister utcában, aug. 7-én a Balfi utcában (S. H. 1938. júl. 27. uo. írnak az előző évi hasonló megmozdulásokról is).

Nagyobb rendezvényre 1934. szept.-ig kellett várni. Másodikán nyílt a Nemzeti Munkahét. 92 helybeli iparos, 18 helyi és 47 vidéki gazdaság vett részt rajta, 12 662 helybeli és 5616 vidéki látogatót számláltak össze. A rendezők nagyon büszkék voltak arra, hogy nem nyújtózkodtak tovább, mint ameddig a takarójuk ért, s így deficit nélkül úszták meg az egészet.⁵⁰

A 15 éve alapított TESZ helyi elnökének, vitéz Szepessy-Bugsch Aladár ny. altábornagynak, összefoglalójából mindössze egy-két — óvatos mértéktartással megrendezett — kiállításra következtethetünk, de ha elővesszük a korabeli sajtót, kiderül, hogy színes, változatos esemény-sorozat zajlott a szürke égbolt alatt. A Győri úton, a Palatinus nevet méltatlanul viselő beszálló vendéglő mellett, a vámnál, a felhőszakadás miatt csak kevesen fogadhatták a megnyitóra érkező kereskedelemügyi minisztert, Fabinyi Tihamért, s a Gyöngyösbokréta kapuvári és szanyi csoportjainak bemutatója a sportpályáról a színházba szorult (így is akadt néhány üres páholy); az iparosok seregszemléje a Kaszinó földszintjén és emeletén, a mezőgazdasági kiállítás a papréti (ma: Ifjúság tér)

⁵⁰ A TESZ soproni elnökének levele a Bp.-i Nemzetközi Vásár igazgatójának 1934. okt. 26-1 érdeklődésére, nov. 10-én, 18 028/1634. nov. 12. számon. Soproni városi Levéltár XV. 14/932. Vitéz Szepessy-Bugsch Aladár (1807—1838) síremlékét ld. a régi Szt. Mihály-temetőben.

tornacsarnokban annál jobban sikerült. A Lővér-szállóban rendezett nemzetközi sakkversenynek a soproniak számára nagy felfedezettje volt a budapesti nyolcadik as realista: Szabó László (a későbbi nagymester).

Igaz, hogy a Katolikus Legényegylet 75 éves jubileumát is akkor ünnepelték, de a soproni cserkészek szükségrepülőterének és hangárjának felavatása tömegmegmozdulássá vált. Megvolt a maga jelentősége az ipartestületek vármegyei vándorgyűlésének és a kirakatversenynek is. A polgárság bizonyos rétegei számára fővárosi színvonal érzetét kelthette a nap mint nap a Kaszinóban megrendezett divatrevü, három manökennel. Viszont igazi népünnepély körvonalai bontakoztak ki már az előzetesekben, ahogy az egyik helyen megfogalmazták: „... a szórakoztató program nagyrésze mindenestre a Papréten zajlik le az agilis Friedrich Károly moziigazgató irányítása mellett, itt lesznek a zenekari hangversenyek [nem komolyzeneiekről van szó], énekkari versenyek, borkóstoló, cigányzene, népmulatság, egyszóval vidámság, látnivaló, móka, jókedv”. Ezt a műsort a memorandum az év elején még „kommersz” műsornak nevezi.

A sok esemény ellenére a hét mégsem volt olyan látogatott, amilyenre, kedvezőbb időzítés esetén számíthattak volna. Városon belül még csak össze tudták hangolni a különböző rendezvényeket (ma már tudjuk, hogy ez is nagy szó), arra azonban nem jutott energiájuk, hogy a vármegyén kívüli eseményekre is ügyeljenek. Hát még arra, ami az országhatáron túl történt. Ugyanis pontosan ebben az időben (szept. 2–8.) volt nyitva Bécsben egy hatalmas nemzetközi vásár, magyar részvétellel. A hazai dolgokban sem álltak a helyzet magaslatán: Fabinyi miniszter Szombathelyről jött Sopronba (nagy rábeszélésre) munkahetet nyitni, Szombathelyről, ahol előző napon ugyanez a tevékenység jutott osztályrészéül. Ebből háborúság is támadt a két város között. A vasiak Sopron szemére vetették, hogy egy korábbi minisztériumi megbeszélésen, amelynek éppen a különböző ünnepi hetek összehangolása volt a célja, Heimler Károly, városunk képviselője, csak a soproni ünnepi játékok elmaradásáról beszélt, s nem emelt kifogást az ő tervük időzítése ellen. Heimler most az újságnak tett nyilatkozatában elismerte, hogy annakidején megígérte a szombathelyi polgármesternek, megpróbálja máskorra tétetni a munkahetet, azonban a TESZ ez elől elzárkózott. „A város nem szólhat bele abba, hogy egyik vagy másik egyesülete” hogyan alakítja ki munkaprogramját. Ez a védekezés gyenge lábakon áll, hiszen a TESZ nem „egyk vagy másik” egyesület, s a februári értekezleten a városházán minden illetékes helyeslésével halasztották májusra szeptemberre a rendezvénysorozatot. Így a mellőztetésnek az a bús felhánytorgatása se hat elég meggyőzően, amikor „Miért nem kapott filléres vonatot a két ünnepre Sopron?” címmel (Svm. 1934. szept. 8.) közlik, hogy az akkor országosan indítható 14-ből kettőt Szombathely kapott.⁵¹

51 A tervezgetésekről: Svm. 1934. jan. 13., febr. 6.; ne májusban legyen, mert akkor BNV lesz Bp.-en: uo. jan. 16.; bizottság: uo. febr. 1.; Rábaközi Bokréta: uo. febr. 1., 2.; előzetes: Gy. H. 1934. aug. 25., S. H. 1934. aug. 18.; a kereskedelmi miniszter érkezéséről: uo. aug. 19.; a program: uo. aug. 23.; a becsi vásár hirdetése: uo. aug. 19.; a soproni rendezvény helyszíni beszámolója: uo. szept. 4., 6., 7., 8. stb.; a szombathelyiek „támadásáról”: uo. aug. 19. A sakkversenyéről és azon Szabó László szerepléséről ld. Szabó László: 50 év – 100 000 lépés. Bp., 1981. 30. lap. A könyv függelékének első képe jó felvétel a résztvevőkről. Szabó László 1917. márc. 19-én született Bp.-en, nem sokkal soproni szereplése előtt nyerte el a mesteri címet, nagymester 1948-ban lett (ld. Szabó László i. m. 6. lap.).

6. A Gy. H. „Vidéki hírek”-rovatában jelent meg az a kis közlemény, hogy Sopronban az idén (1935-ben) nem rendeznek szabadtéri előadásokat az idegenforgalom szórakoztatására, hanem a helyi zeneegylet és irodalmi kör közös nyári hangversenyt ad a „Löwer”-szálló kertjében (ápr. 25.). De már jún. 27-én megállapítják, hogy Sopronban az irodalmi kör által szervezett szabadtéri előadás ötlete „megrekedt valahol és el is pusztult”.

Parragi György, a Svm. felelős szerkesztője, cikket írt a Hétfőbe 1935. jún. 23-án „Ünnepi játékokat Sopronban és Kismartonban a magyar—osztrák kultúrbarátság jegyében” címmel, s bár voltak akkor már, a sok irredenta szólam közepette, a valóságot tisztelő megnyilatkozások is, ennek a javaslatnak még nem lehetett foganatja.

Történt azért valami 1935 nyarán is. Kóh parttalan képzeletét megihlette Liszt halálának közelgő 50. évfordulója (1936), s az Oe. Ztg. 1935. jún. 20-án hírt adott 12 előadásból álló sorozatáról (Rekviem, Szent Erzsébet legenda stb.). A cikk-kivágat mellett Wrchovszky közlése: „Nicht ausgeführt!”. Addig is, míg ez a nagyszabású terv hamvába holt, 1935. aug. 14., 15-re szabadtéri balettrevüt szervezett. Elképzelése szerint fővárosi balett-csoport közreműködésével kétnapos nagyszabású és látványos szabadtéri előadás lesz Sopronban. Az elsőt az Erzsébet-kert középső nagy virágágyásai között, a gyepen, a másodikat viszont a Löwer-szálló mögötti térségen rendezik meg. Pallay Anna, az operaház volt primabalerinája, egyben a testnevelési főiskola tánctanárnője hozza el növedékeinek 15 főnyi csoportját (S. H. 1935. júl. 19.).

Kóh kérvényét csak az újsághír megjelenése után, júl. 22-ére keltezve adja be a városházára, ahol a 12 120-as számot kapja. Ebben azt írja, hogy „... hosszú utánjárással, fáradozással és anyagi áldozatok árán sikerült” Pallayt és csoportját leszerződtetni. „E nagyszabású szabadtéri előadásokat aug. 14-én és 15-én, a mellékelt helyszínrajz szerint a Löwerszálló kertjében, a teniszpályák mögött elhelyezett táncdobogón, arccal a szállóépület felé, a helyi szépségek kidomborításával [!] kívánom lebonyolítani”. Egyúttal indítványt tesz szétszedhető dobogó készítésére, amely majd máskor más célra is megfelelné (ld. 21. jegyzetet). Nem biztos, hogy elkészült. A két nap költségvetése: 450 P a villany, 200 P a víz [!], 150 P a fuvar, ugyancsak 150 P a vigalmi adó (ezeket a városnak kellene vállalnia). Szüksége lenne még az obligát 800 P készpénzre is. Mindenesetre ráütik a „Sürgős”-bélyegzőt. A S. H. 1935. aug. 4-i tudósítása szerint a kisgyűlés, Heimler elnöklelte alatt, kisebb vita után az anyagot most, a pénzt csak előadás utánra ajánlja meg.

A balettjelenetek közé négy énekszámot iktattak (Mozart: Varázsfuvola — Sarastro egyik áriája Schumann: A két gránátos; Wagner: Lohengrin — a király áriája; Nicolai: A windsori víg nők — ária). A vendég énekes a soproni származású Horn József (a meghívón a kölni operaház basszistája, egy újsággözeleményben a bécsi népopera [Volksoper] tagjaként említik, egy másik hír szerint a grazi opera gárdájába tartozik), zongorán kíséri Struglitzné Hämmrich Lujza. Érdekes, hogy (b. d.) a S. H. 1935. aug. 15-i számában Hornt baritonnak mondja, 15 éves színpadi múltját említi, s dicséri meleg, nagyterjedelmű hangját, előkelő előadásmódját.

A rendezvény, a többször ismételt hirdetés szerint: „Csodás látványosság! Pazar kivilágítás! Pompás kosztümök! Jegyek 50 f-től 4 P-ig az Idegenforgalmi Irodában és a Löwerszállóban”. Az időjárás azonban közbeszólt, s mindkét napon a színházba szorultak nézők és előadók az eső és a hideg elől. Telt ház volt, és siker is, mégsem az igazi. Kóh keserű megjegyzése: „még mindig jobb, ha

elázik az előadás, mintha leégték volna” — írja Komor Géza a beszámolójában (S. H. 1935. aug. 17.).

A nagy ráfizetés csökkentésére új terv születik. Aug. 24-én kelt beadványában Kóh a város segítségét az először megjelölt helyen szept. 1-én, vasárnap este 1/2-9-kor rendezendő tűzijátékhoz kéri, „mely sétahangversennyel és táncbemutatóval lesz kibővítvé”. Az aug. 29-én kelt és 30-án expedált polgármesteri határozat tudomásul veszi Kóh bejelentését, de közli, hogy a 12 020/153 közgy. 1935. I. döntés csak az aug. 14- és 15-i szabadtéri előadásokra vonatkozik, ezért nem áll módjában elengedni a villany, víz stb. költségeket, de nincs kifogása az ellen, hogy azokat a létesítményeket, amelyek a Lövér-szálló kertjében még állnak, használja. A Sv. 1935. szept. 1-én jelenti, hogy „A vidék legnagyobb tűzijátékát rendezik ma este a Lövér-szálló kertjében”, 20—40 filléres jegyekkel, 3 soproni úrlány táncszámaival kiegészítve.

A S. H. szept. 3-án örömmel nyugtázza, hogy hatalmas közönség gyönyörködött a vasárnap esti tűzijátékban és a „kisebb méretű” balett revü számaiban. Kifogásolja, hogy legnagyobbbésztt álló tűzijátékot láttak, „a magasba szökkenő rőppentyúk még nagyobb sikert arattak volna”. A fél kilenckor kezdődött műsornak fél tizenegyre lett vége.

Korántsem ilyen lelkes Mészáros Sándor, költő-tanár, az Irodalmi Kör hosszú időn át egyik vezetője (SSz. 1982, 292. és 296. lap) „Művészet és tűzijáték” c. cikkében (S. H. 1935. szept. 6.): „Országos viszonylatok helyett, beígért filléres vonatok nélkül, magunkban voltunk, családi használatra, így a művészi egyenlegen nem eshetett csorba [...] A szabadjára hangolt vásár, konfidens hang” sehogyse illett a környezethez, inkább a Széna tér tájéka-hoz (az azóta a Kőfaragó téri lakótelep DK-i házsorával beépített térségen szokták volt felverni sátraikat a vándorcirkuszok. -mozik, egyéb mutatványosok). A rendezés nem kívánt senkit sem megtéveszteni: művészi mélység helyett revüt ígért. A „megafónig felerősített hangosság, tömegreklám, a deszkákra, lát-nivalókra alapított kínálat” volt a jellemző a produkcióra, de legalább — amint egy visszaemlékező mondja (1982. dec. 29.) — ragyogott felettük a csillagos ég.

S egy kellemetlen utóhang: „Visszaadta a megmaradt jegyeket, de nem számolt el a vasárnapi tűzijáték egyik pénztárosa. Ha ma délig nem jelentkezik, megteszik ellene a feljelentést” (S. H. 1935. szept. 5.). Óriási volt az érdeklődés, háromezernél többen tolongtak, hullámozottak az előadás környékén, ezért mozgópénztárosokat kellett alkalmazni, hogy legalább a 20 filléres külső jegyeket váltsa meg a nyüzsgő tömeg. Talán nagyobb sikerrel, mint ahogy arra a fenti újságközleményből következtetni lehet.

7. Kóh figyelme most a fertőrákosi kőfejtő felé fordult. Köves Ferenc villanygyári főmérnök özvegyének visszaemlékezése szerint (1983. jan. 29.) Kóh több alkalommal is adott itt rögtönzött hangversenyt kórusának tagjaival, míg az ismerősök, érdeklődők a barlang szájával szemben lévő sziklákon üldögéltek. (Kövesék a főrendezőt egy katonatiszti család házimuzsikálásain ismerték meg.)

Tény, hogy már 1935. nov. 14-én találunk az új színhely felfedezéséről cikket a S. H.-ban. „Operaelőadás a kőfejtőnél” címen olvasható, hogy az anyagi nehézségek ellenére miíven nagyszabású programra készülődnek. Ebben a programban több szabadtéri előadás is szerepel, „többek között — és ezt érdekes ötletnek tartják zenei körökben — a kőfejtőnél, amelynek nagyszerű akusztikája alkalmas volna operák bemutatására” (az Aidát akarják ott előadni). A

cél tehát már eleve különbözött attól, amit pl. a szentmargitbányaiak (St. Margarethen) 1926-ban kezdtek: köfjejtőjüket passiójátékok háttéréül használják azóta is. Parasztok passiójátékáról megyénkben Farádról tudunk ebből az időből. Ezek előtt mindig a nagy példa: Oberammergau lebeg.⁵²

1937-ig kellett várnia a közönségnek, mire az álmok, legalább részben, valósággá váltak. A S. H.-ban olvasható hirdetés szerint szabadtéri előadások lesznek a fertőrákosi köfjejtőben. jún. 27-én, vasárnap este fél kilenckor, operaházi művészekkel, nagy zenekarral és 400 szereplővel. Lenyűgöző, misztikus látványosság. Belépőjegyek és kedvezményes autóbusszjegyek az Idegenforgalmi Irodában (ahol ma az IBUSZ található). Az eseményről ebben a jún. 27-i számban cikk is jelent meg. Nagy hatást keltett tegnap a szabadtéri előadás Fertőrákoson megtartott főpróbája, írják. A világitást külön is dicsérik. Egy másik helyen: „nagyerősségű reflektorok” felszereléséről beszélnek. Ezek az előteret világitották meg. („Gigantikus díszletek, óriási kórus az opera gárda vasárnap esti szabadtéri előadásán”. S. H. 1937. jún. 25. 4. p., a köfjejtőnek az útikalauzokból ismert képével). Pénteken ugyanis Sopronba érkezett Rubányi (vagyis ifj. Roubal Vilmos, akinek a nevével a szombathelyi ünnepi játékokon találkozunk) és az Operaház zenekarának több tagja, akik a soproni katonazenekart voltak hivatottak kiegészíteni. Már szabadok voltak, hiszen az Operaház idenye az épületben jún. 15-én, Vajdahunyad váránál 16-án zárult.⁵³

„Szabadtéri játékok a fertőrákosi köfjejtőben” olvashatjuk a S. H. 1937. jún. 20-i számának Napi Hírek-rovatában. A rendezvény műsorán Verdi Rigolettójából és A trubadúrból vett részletek, Erkel Hunyadi Lászlójának börtönjelenete és Kéhler Rákóczi nyitánya állnak, Némethy Anna, Laczó István, Rubányi Vilmos, Fangh Frida, Horn József, Kóh Ferenc „és még mások” előadásában (a nevek ebben a sorrendben!). Közreműködik — többek között — a 4. [helyesen: 5.] honvéd gyalogezred zenekara. Az első próbát már pénteken este megtartották a Kaszinóban, akkor még a budapesti énekesek nélkül. Szombat estére zenekari főpróbát jelez a S. H. 1937. jún. 26-án. És végre felvirrad jún. 27-e! Délelőtt még próba a helyszínén (Némethy Anna visszaemlékezése szerint), este pedig az Idegenforgalmi Iroda 7 órától elindítja a buszokat. Ahogy egy megtelt, már megy is. Oda-vissza 30 fillér.

„Tündérszép éjszaka a rákosi köfjejtőnél ... Nagy sikere volt a szabadtéri operaelőadásnak” — látható a S. H.-ban (jún. 29.) Kárpáti Sándor cikke felett. A kedvező időben bemutatott műsor elején a Hunyadi László nyitánya állott, a színpadon valami élőképben Szilágyi Erzsébettel, majd a kritikus szerint a

52 A szentmargitbányaiakról: Bernhard Dobrowsky: Die Passion im Steinbruch. Volk und Heimat 1901. 3. sz. 18—25. A Heves megyei Mikófalva passiójának szomorú példáját említi a stílusos kezdetet lejáratozó mohó üzleti érdeklődésére Kárpáti Aurél i. m. 72—75. „Népies mysteriumjátékok az augusztusi Vasvár—Szentkúti búcsún”. Svm. 1937. júl. 29. Ezek aug. 14., 15. és szept. 12-én lesznek a „kies erdő mélyén lévő gyönyörű völgyben”. Kultúrvoanat indul a szentistváni alapítású kegyhelyre Bp.-ről — Fertőrákossal kapcsolatban az oberammergau passiót emlegetik: „A fertőrákosi köfjejtő szabadtéri játékanak főpróbája”. Svm. 1937. jún. 27. A SÚH előzményeiről ld. még SSz. 1967, 200—201. A farádi passiójátékról: Győri Nemzeti Hírlap 1943. febr. 27.

53 Volf még két Fidelio-juk Bp.-en, a Mezőgazdasági Múzeum (Vajdahunyai vára) udvarán, a második jún. 16-án. Ld. A M. Kir. Operaház Evkönyve az 1936—37. évről. Ezután nézhetek nyári mellékkereset után. — Rubányi (ifj. Roubal) Vilmos (1905—1972) sokáig az Operaház repertoárkarmestere, majd Szegeden, Miskolcon, végül Debrecenben működött. A Szegedi Ünnepi Játékok egyes előadásait is vezényelte. Az 1936—37. idenyben még korrepetitor, 1937—38-ban a 7 karmester közül a 6. helyen áll (ld. az évkönyvet).

mantuai csapszék következett a Rigoletto megfelelő részleteivel. Kis szünet múltán A trubadúr cigánykórusa, Azucena és Manrico kettősével és a kolostorjelenet került sorra. Zárószámként ennek a Verdi-operának a katonakórusa hangzott el. Németh[y] Anna (alt), Balogh Mária (szoprán), Laczó István (tenor), a soproni születésű Horn József (basszus) és Kóh (ezúttal baritonként) énekelte a szólókat.⁵⁴

„Ahogy az égő gyertyát tartó fehér-fekete apácák hosszú sora a titokzatos sötétből felbukkant, hogy a kereszthez vonuljon, ahogy a rejtelmes háttérből előretódult a fáklyások menete, a kórus, a sokszínű statiszták tömege, s kigyúltak a tüzek, fényszórók, vörös és lila sugarak, ez olyan megkapó és bűvölő volt, hogy felejthetetlen mély hatást tett mindenkire”. Vajon lefilmezte-e Friedrich? — kérdi. (Ott volt, de — sajnos — technikai okok miatt nem tudta a látványt lencsevégre kapni.)

Hogyan is kezdődött „ezen a mesésen csodás természetadta színpadon, amelyen több sincs a magyar határokon belül”? Lassan [...] elhelyezkedtek a nézők a rákosi kőfejtő előterében, a különböző magasságokban kínálkozó sziklateraszokon. Százak, meg százak jutottak ide is, oda is és fönt a peremen sűrű emberkoszorú feketéllett köröskörül ...Lent a mélységben pedig már ott nyüzsgött a zenekar, mögötte gigantikus oszlopokkal határolt kőszínpadon a mantuai kurta kocsmá [...] a feketén tátongó barlangnyílások egyikének sötétlő sarkában a Trubadurbeli kolostor fehér keresztje, ahol a jámbor apácák a híres »Miserere«-t [!] éneklék. A földalatti óriásméretű mélységekben pedig már gyülekezik a hatalmas kórus”. Kétszázan vannak, aztán a rendezőség, fáklyavivők, kellékesek, tűzoltók. Az emeletnyi magas barlangtermek mindjárt természetadta öltözőknek, díszlet- és kelléktárnak is szolgáltak. Valahol közben egy kis kritikai megjegyzés tűnik fel: a zenekar „a színpadi tömegekkel szemben kissé hézagosan hangzott”.

Az óriási statisztériát főleg fertőrákosiakból verbuválta a rendezőség. Az érdeklődés olyan nagy volt, hogy még egy 85 éves rákosi embert is fel kellett venni statisztának, mert mint mondta „ha senki se marad otthon a faluban, ő is velük akar menni ...” (S. H. 1937. jún. 15.). A júl. 8-i számban már azt állapítják meg, hogy a fertőrákosiak mint közönség [is] 50 filléres jegyeikkel megmentették az előadást a „legsúlyosabb katasztrófától”. Mintegy 1500-an voltak kint a kőfejtőben nézők. Hogy ebből mennyien lehettek a „megmentők”? A falu lakosság száma az 1930-i népszámlálás adatai szerint 3371, ez 1941-re 3742-re növekedett (ld. Thirring Lajos: Sopron vármegye községeinek újabb népejlődése. SSz. kiadv. 148. sz. VI. évf. 1942. 4. sz.).

A S. H. jún. 29-i számában közlik, hogy milyen idő volt előző nap Sopronban. A szőlészeti és borászati szakiskolától nyert értesülésük szerint a hőmér-

⁵⁴ Kárpáti Sándor zenetanár (1872–1939), a soproni tanítóképzőben tanított, számos zenei tárgyú cikke jelent meg, férfikarokat komponált (ld. Zenei Lexikon Bp. 1965, II. köt., 305.). Nekrológiát Kóh Ferenc írta meg (Svm. 1939. febr. 28.). Az idézetben szereplő énekesekről: Némethy Anna (később, megkülönböztetésül az akkor már híres Némethy Elizától, nevéből elhagyja az y-t) akkor került a kórusból a szólisták közé. Kolozsvárott sz. 1908. „Rövid időn belül a színház első altisztája lett. A magyar operajátszás történetének talán legszebb alt hangja”. (Várnai Péter: Operalexikon. Bp., 1975, 315.). Kár, hogy a háború és az azt követő évek elzártsága nem tették lehetővé számára a nemzetközi karriert. Ma orvos férjével és családjával Bp.-en él, s éneket tanít. 1956 tavaszán is szerepelt Sopronban, A trubadúr Azucenájaként. Laczó István (sz. Szombathely 1904, megh. 1965) „egyike volt a legszebb magyar tenorhangoknak” (Várnai Péter i. m. 250.). 1935 óta volt az Operaház tagja. Balogh Mária-ról egyelőre még nincs adatunk, Horn-ról már korábban volt szó.

séklet reggel 7 órakor 19,2, éjjeli minimum 11,6, déli hőmérséklet 26,0, ugyanaz a talaj felszínében 32,0 C fok. A Meteorológiai Intézet jelentése szerint meleg, fülledt idő várható, több helyen, főként nyugaton zivatar.

A vihar az újságírás egén tört ki nemsokára. A S. H. júl. 8-i, csütörtöki vezércikkében a „fényes erkölcsi siker” ellenére kimutatható 2000 P ráfizetés-ről írva szemrehányón kérdi: „Miért maradtak azok is távol az előadásról, akiknek joguk van arra, hogy művészkörökhöz valóknak számítsák magukat? Mi az oka ennek a részvétlenségnek?”.

A választ kendőzetlen őszinteséggel adja meg Lantos-Kiss Antal (1909—1973),⁵⁵ a pap-irodalmár és zenekritikus „Orfeusz a kőfejtőben” címmel a Svm. júl. 11-i, vasárnapi számában (amiért ugyanitt 14-én „a soproni zenekultúra egy elismert szakemberétől” dicséretet kap). A szerző jóval a rákosi színelőadás előtt írt egy cikket, amelyben „cles szavakkal rámutatott a kőfejtői előadás propagandájának kirívó hibáira és előre megjósolta a kudarcot arra az esetre, ha ezeken a hibákon nem változtatnak”. Máskor kérnek cikket, az övéit is közölték eddig, ezt azonban nem jelentette meg a S. H. szerkesztősége. A rendezőség előzeteseit viszont sűrűn.

Ezek „inkább elrettentőek voltak mint vonzók”. Majd így folytatja: „... a szabadtéri előadások gondolatát nagyon szép tervnek tartjuk, s mert éppen a kitűnő dolgokkal szemben kell erős kritikát gyakorolni ...”, most se rejti véka alá véleményét. Az előadást megelőző vasárnapig senki sem tudta, a beavatottakon kívül, mi lesz az előadás műsora. Suttogtak Rigolettóról, Walter Rózsi, Pataky Kálmán felléptéről stb. Az óriás esőtől átázott plakátokon csak „operaházi tagok” szerepelnek, név nélkül. A produkciót megelőző napokban olvashatták végre a részletes műsort. Csupa ismeretlen név, csak az alt énekesnőt dicséri. (Ha „naprakész” ismeretei lettek volna a magyar zenei életről, tudhattott volna Németh Anna és Laczó István operaházi státusáról, de ő csak a karmesterről hallott, róla is valószínűleg az előző évekbeli szombathelyi szereplése kapcsán.)

A műfaj bizonytalansága se volt éppen csábító. „Zsákba macskát senki sem vesz”. Nem a férőhelyek korlátozott volta, és az élvezet misztikussága vonz, hanem az előre pontosan meghatározott program, mint Salzburgban, vagy Szegeden. Nevetséges dolog az előkészületek komolyságát azzal hangsúlyozni, hogy „csiszolják az ülőhelyeket”. A továbbiakban elmarasztalja a fegyelmезtlen fertőrákosi statisztériát, majd kifejezi csodálatát Rubányi Vilmos operaházi karnagy iránt, aki egyetlenegy [össz]próba után végeredményben simán végigvezényelte az előadást. Pedig aligha lehetett jókedvében, hiszen teherautón akarták kivinni — a többiekkel együtt — a színhelyre. De ő is, a szólisták is félretettek minden egyéni érzékenységet és megpróbáltak minden tőlük telhetőt a siker érdekében. A zenekaron azonban ez se segített, „nehezen birkózott meg Verdi partitúrájával”.

A végső tanulságok: „a beszámoló kritikák érdemen túlmenően elismerést és a valóságnak nem egészen megfelelő ismertetést adtak ...” Ez nem volt a soproni zenei élet megnyilatkozása. „Tudomásunk szerint az esetnek legna-

⁵⁵ Lantos-Kiss Antal Kiss Antoniusként vétegett föl a Schematismus venerabilis cleri alutiae Dioecesis Jaurinensis Pro Anno Domini 1947-be (135—136. lap). 1909-ben született, először 1933—38 között volt Sopronban, előbb a Szt. Mihályról elnevezett városplébánián, majd hitoktatóként. A Kecse-templom igazgatójaként halt meg. Temetése 1972. ápr. 26. (a kat. konvent adatai szerint).

gyobb élménye a kőfejtőbarlang megvilágítása volt, amely valóban gyönyörű és felejthetetlen látványt nyújtott. Zenei szempontból azonban igen-igen sok kívánnivalót hagy maga után ez a bemutatkozás". De ez is emberfeletti, mert csak egyetlen ember lelkesedésének, fanatizmusának eredménye. Jobb lett volna, ha rendezőgárda segíti Kóht, persze ezeket nem azután kell felkérni, miután már kinyomtatták a nevüket a plakátra. A cikkíró végül megkérdezi, hogy kiváló helybeli énekesnőnk, Kőszegi Fangh Frida művésznő (énekiskolájának záróvizsgájáról júl. 2-án tudósít az újság), miért nem énekelté Azucena szerepét, pedig hirdették a plakátok. Ehhez csak annyit, hogy Fangh Frida ekkor már aligha volt hangjának teljében. Az 1910-es években írnak határokon túli hírnevéről. Egyébként feltételezhető, hogy Kóh Rubányira bízta, kit hoz el Budapestről szólístaként. Ez derül ki Németh Anna visszaemlékezéséből is (1982. dec. 11.).

Németh Anna ma is felvillanyozva beszél a kőfejtőbeli akusztikáról és a sikerről. Balogh Máriával érkeztek szombaton este vonattal Sopronba, Rubányi ígérte, hogy várja őket, persze sehol senki. Már azon voltak, hogy visszafordulnak, mikor Balogh Mária javaslatára bekukkantottak a közeli kocsmákba. Rövidesen rátaláltak Rubányira, aki erre elvezette őket szállásukra („egy nagy térre, ahol szobor van”), később szerenádöt adott nekik, de ők — fáradságukra, meg a másnapi próbára és előadásra hivatkozva — nem mertek mulatni (Németh Anna közlése 1982. dec. 11.).⁵⁶

Talán anyagilag is rendbe lehetett volna hozni a dolgokat, ha van lehetőség az ismétlésre (bár ha jól meggondoljuk, ezeknek a több helyről összeverbuvált, haknit és amatőrséget vegyítő rendezvényeknek jellemzője a megismételhetetlenség).

Már Lantos-Kiss előbbi cikkében olvasható, hogy „az újabb híradások szerint irányváltozás előtt áll a szabadtéri előadások ügye, s másutt keresnek színteret” nekik. Az ok egészen prózai és a győri püspökségnek, mint a kőfejtő telekkönyvi tulajdonosának magatartásában keresendő. A S. H. 1937. júl. 8-i számában megkérdezik Kóhtól, hogy nem tart-e újabb előadást. A válasz: nem lehet, „mert a győri püspökség ezt nem engedélyezné, mint ahogyan a jövőben semmiféle előadásra nem adja oda a kőfejtőt, még akkor sem, ha a hallgatók biztonságának felelősségét a rendezők vállalnák”. Ilyen „érvekkel” utasítja el a turisták és a szépítő turistautak, ill. kilátók építésére vonatkozó terveit is (SSz. 1983, 117). A Sv. 1922. ápr. 23-i száma hírt ad arról, hogy a Tómalom feletti kilátó terve azért szenvedett akkor hajótörést, mert a püspökség féltette erdejét a tűzveszélyes sétálóktól.

⁵⁶ Fangh Frida siketeiről tudósít a Die Musik IX. évf. 1909/1910., 8. füzet, 113. lapon: „Dresden — ... Als Azucena erregte Fr. Fangh vom Zürcher Stadttheater Aufmerksamkeiten”. Itthoni pihenéséről és hangversenyéről az Oe Ztg. 1912. jún. 14-i és 18-i számában olvashatunk. Neve az 1937. jún. 27-i előadásra felkértek között: S. H. 1937. jún. 20. A fertőrákosi statisztériáról: S. H. 1937. jún. 15. A statiszták lelkesedése és Lantos-Kiss Antal által kifogásolt fegyelmezettsége nem zárja ki egymást. A kevés próba és a darabok ismeretének hiánya éppúgy okozhatta, mint a nézőtéri falubeliekre figyelés. A falu zenei háttere: Rákoson működik egy férfialegyet és az iparosok, valamint a templom zenekara, ld. Sopron szab. kir. város „Civitas Fidelissima” és Sopron vármegye Címháza 1930—32. 689. A lakosság zöme a kitelepítéskor (1946) kicserélődött (ld. Szülőföldünk a Kisalföld pályázat 1967. és 1969. évi versenyére érkezett helytörténeti munkák átdolgozott gyűjteményes kötetében a Fertőrákos c. fejezetet az 506. lapon). Az énekesnők vsz. a 22.19-kor Sopronba érkező sebessel jöttek. Erre Győrött a Budapestről 17.20-kor induló személyről szálltak át. (S. H. 1937. máj. 14. A nyári menetrend.)

Ennek akkor egy megoldása lett volna, ezt vetette föl az 1937. okt. 11-i városi közgyűlésen Pinezich István országgyűlési képviselő, a turisták és a szepítőik tevékeny támogatója (ld. SSz. 1967, 97—113, 200.). A szónok azt ajánlotta az óvatos városnak, hogy vegye meg a kőfejtőt. A jegyzőkönyv szerint: „Kétségtelen, hogy a város szempontjából nem mindegy az, hogy a bánya kinek a tulajdona. Ha a bányát megszerezze, a kőfejtést szabályozni tudjuk. [A kőfejtő mint a püspökség vállalata az 1930—32. évi címtár szerint még működik, vezetője Haas Endre kőfejtő kisiparos.] A kőfejtő egyébként kétségtelenül európai viszonylatban is látványosság. Tudomása szerint a győri püspökség hajlandó a kőfejtő eladására [...] kösse ki [a város], hogy a vételárat Sopronban létesítendő püspöki palotával, akár más módon, de Sopronban helyezze el”. A közgyűlésről tudósító újság kissé másképpen fogalmaz:

„Magas színvonalú vita keretében kezdte meg Sopron városa a költségvetés tárgyalását [...] Dr. Pinezich István nagyszabású beszéde” (Svm. 1937. okt. 12.) cím alatt találjuk az idevágó mondatokat: „Fontolja meg a város, és tegye meg a kellő lépéseket arra, hogy a rákosi kőfejtőt vegye meg mert csak így tudja igazán az idegenforgalom és a szabadtéri előadások szolgálatába állítani. Tegyen a város ajánlatot a püspöknek és hogyha elfogadható áron megvehető, akkor vegye meg, azzal a feltétellel, hogy a vételárat Sopronban építse be”. A lényeg azonos: Kóh panaszja eljutott a városatyákhoz. A panasz júl. 8-án hangzott el, a júl. 29-i közgyűlés még túl közeli, aug. 21-én Pinezich nem volt jelen, az ehhez képest első alkalom éppen az volt, amikor exponálta a témát, sajnos hiába. Pinezich nem próbálkozik többet, Kóh azonban nem hagyja abba tervezgetéseit. Kőfejtőbeli rendezése csak a jéghegy csúcsa: egy nagyszabású nyári sorozat egyetlen megvalósult eseménye.

1937. jún. 14-én keltezett kérvényben keverednek a reális megállapítások az irreális elképzelésekkel. „Városunk idegenforgalma és annak további eredményteljes fejlesztése megkívánja — írja —, hogy a városunkban nyaraló és idesereglett vendégeinknek a nyári főévadban Sopronhoz mint általánosan elismert kultúr- és zenevároshoz illő, nívós művészi eseményekkel és rendezésekkel különleges szórakozást nyújtsunk”.

Az elmúlt év őszén ismét megszervezte az operatársulatot és szívós, fáradtság munkával olyan színvonalra emelte, hogy a budapesti és a bécsi operaház művészei „büszkeséggel és biztonságban csillogtathatják művészetüket” ilyen kórus előtt. Társulatáról csak így beszél: „én és a vezetésem alatt álló Operatársulat és zenekar”. Nyárra tervezett műsoruk élén áll a már tárgyalt jún. 27-i. Eredetileg jún. 19- és 20-án lett volna, de a 27-re tervezett ügyvédkongresszus idegenforgalma miatt (és reményében) áthelyezték, hogy aztán éppen ezt a kongresszust jelöljék meg a részvétlenség egyik okaként.

Kóh Ferenc rendezési és szervezési módszereire jellemző, hogy alig két héttel ez előtt a bemutató előtt a műsor még így fest: bevezető hangverseny [!], II. Rákóczi Ferenc valamiféle táborjelenete, a Hunyadi Lászlóból a börtönjelenet, a Rigoletto második felvonása (tudvalevő, hogy ez nem a leírás szerinti mantuai csapszékben, hanem a herceg palotájában játszódik), A trubadúr klostorjelenete, cigány- és katonatábora, majd záróhangverseny [?] és a kőfejtő megvilágítása reflektorokkal, magnézium- és bengálfénnyel.

A dokumentumokban nem esik róla szó, de fogas kérdés, hogyan oldották meg a reflektorok áramellátását. Kezdjük először egy hangulatos képpel, amelyet az Oc. Ztg. közöl 1930. ápr. 1-én, R. B. aláírással. „Im Kroisbacher Steinbruch”. A hely az ó-egyiptomi istenkultuszra emlékezteti. Az írás vége: „Wenn

man aus den Steinhallen heraustritt, sieht man ein Häuschen am Eingange des Steinbruches und am Dache ist eine Radioantenne ausgespannt ...” A kőfejtő bejáratánál álló kis ház tetején rádióantenna? A látszat csal: ez még nem jelent villanyt. Olvassuk csak el Drach Jenő uo. közölt hirdetését (ápr. 2.): „Wir ändern Ihren Batterie-Radioapparat auf einen Wechselstromapparat”.

Márpedig — a S. H. 1937. jún. 15-i előzetese szerint — „A monumentális oszlopok tövében tizenöt reflektor mellett még 100 fáklya és több száz villanylámpa” adott fényt. Fertőrákos villamosítását, az iparügyi miniszter közbelépésére, a város vállalja magára, de hogyan? Az 1937. ápr. 29-i közgyűlés jegyzőkönyvében az 5995/23 kgy. 1937. XII./sz. alatt olvasható: „a városi villamosmű távvezetéke a Fertőrákos községhez közel fekvő fegyintézetig már ki van építve”. A további munkához szükséges tervek már készen vannak, 50 000 P-ből telik az egésze. A város elvállalja, mit is tehet egyebet, de „csak akkor tartozik tényleg megkezdeni, ha a község viszonyai ... megfelelően alakultak”. Június 27-ig nincs nyoma a hírekben, hogy hozzákezdtek volna.

Id. Petró János a vízműtől vagy a katonaságtól kölcsön kapott agregátra gyanakszik (közvetlen ismerete nincs róla, mert a villanymű alkalmazottja volt ugyan, de vidéken), Köves László vízműigazgató, Köves Ferencnek, a villanymű akkori főmérnökének fia, emlékszik arra az agregátra, amellyel a villanymű dolgozói a felszabadulás utáni első május 1-ék felvonulásainak előestéin egy erős reflektort működtettek. Édesanyja a fegyháztól a barlangba kiépített vezetékről tud, de akkor már háborús idők jártak. Baumann József (1983. márc. 6.) műszakilag elképzelhetőnek tart egy leágazást a távvezetésekről, csak sajnos a távvezetésekről magáról nincs tudomásunk. Legalább ilyen bizonytalanok a válaszok arra nézve is, hogy a reflektorok honnan származhattak. Köves László: „Sopron Város Világítási és Erőátviteli Vállalata” címen megírt, jól összefogott története sem ad bővebb magyarázatot (vö. Észak-Dunántúl áramszolgáltatásának története. Győr, 1971, 63—86. lap).

Térjünk vissza Kóh 1937. jún. 14-i beadványára. A beadványban nincsenek felsorolva a közreműködő operaházi művészek, csak a soproni operatársulatot és -zenekart, valamint a kb. 250 főnyi fertőrákosi statisztériát emlegeti a rendező.

Kóh Ferenc a festőtermet csak jún. 3-án kéri, s mihelyt a fényképkiállításnak vége, meg is kapja jún. 7-től 12-ig, hogy a tulajdonát képező 18 db díszletfalat megfestesse, s a város kiselejtezett díszleteit reklámtáblaként használhassa.⁵⁷ Nem nagyon siet a kották beszerzésével sem. Ápr. 30-i az a kérelme, amelyben a megszünt városi zenekar kottáihoz szeretne hozzájutni. A máj. 18-án kelt határozat szerint ezeket átvételi elismervény ellenében a leventezzenekar vezetőjétől kaphatja meg. Az ápr. végi folyamodványból megtudjuk, hogy a Soproni Operatársulat működésének biztosítására a gyalogezred zenekarából, a város hivatásos és válogatott műkedvelő zenészeiből mintegy 44-56 fős szimfonikus zenekart szervezett Kóh. Elképzelése az, hogy heti 3—4 próbát tart.⁵⁸

57 9241/1937. I. (jún. 4.). Soproni városi Levéltár III. 68/934. csomó. Kóh felajánlja, hogy a kiselejtezett díszletfalakat — reklámtáblaként való felhasználásuk után — az eredeti színre átfestí. Ez a határozatban is szerepel (Gálos József 1982-beli visszaemlékezése szerint Kóh maga festette).

58 7231/1937. I. sz. akta az előbbi iratcsomóban. A szimfonikus zenekar létszáma feltűnően bizonytalan. Nehéz ezt összeegyeztetni azzal, hogy ugyanakkor kottákat kér a zenekar számára. De hányat? (És mit?)

Ez az ismeretlen összetételű zenekar működött volna közre a tervezett egyéb rendezvényeken is. Júl. 17—18-ra ütemezték be A trubadúrt magyar szólistákkal, aug. 14-re viszont bécsiakkal; a zenekart budapesti zenészek, a kórust pedig néma statiszták tömegei egészítették volna ki. Ez utóbbiak 200-an lettek volna, egy század gyalogságon, huszárokon és egy üteg tűzérségen kívül. Aug. 20-án balettrevü, szept. 5-én szabadtéri hangverseny és tűzijáték szórakoztatta volna a vendégeket a Lövér-szállóval szemben lévő városi telekre képzelt állandó szabadtéri színpadon (itt ma a KPVDSZ-üdülő ebédlője és konyhája áll). Közben még egy nagyszabású szabadtéri hangversenyre is futotta volna az erejükből, a Városház téren, aug. 7-én. A szállóval szembeni létesítmény tervét Kóh két héttel az első előadás előtt rajzolta meg.

Az enyhén lejtő terepen 32 sor padulésből álló, 60 m szélességű, 50 m mélységű nézőtér látható a vázlaton. A kétoldali páholyokon és az állóhelyeken kívül kb. 3200 néző kapott volna itt helyet, ha egy személyre kb. 60 cm-t számítunk. A terven nyoma sincs a műszaki létesítményeknek, vagy akár az öltözőknek. A színpad egy sík terep a zenekari árok és a mai Szabadság krt. között, háttérében a Winkler út—Lövér-szálló (ma SZOT-üdülő) közötti keretekkel. Határozott visszalépés az 1932. évi városház téri elképzelésekhez képest, hogy parkolóról se gondoskodik.⁵⁹

Ehhez az alkotáshoz tetemes földmunka is szükségeltetett, amif a mérnöki hivatalnak kellett volna elvégeznie. A jún. 14-i folyamodvány több ilyen tételt is tartalmaz, mivel azzal Kóh is tisztában van, hogy a bevételből nem várhatja kiadásai teljes fedezetét. A rendkívüli kiadásokra és főleg a propagandára alkalmanként 300 P-t kér, valamint kéri a vendégművészek ellátását és elszállásolását. A „jelképes díszletek”-hez 1200 P segélyt szeretne, ennek fejében azokat előadás után átadja a városnak, hogy a színházban felhasználhassák (nyilván nem tudta volna hol tárolni a következő nyárig). Szeretné a Városház teret és a Lövér-szálló előtti területet igénybevenni és lezáratni. A városi színházat a próbákra és az esetleges rossz időre kéri díjmentesen átengedni, a színházi kellékekkel, kottatartókkal, fényszórókkal [!], emelvényekkel és székekkel együtt. A városi gazdasági hivaltaltól teherfuvarra, viharlámpákra, rudazó kötelekre és ponyvára számít, a kertészettől pedig dísznövényeket és kézzel csavart füzéreket remél. A 12 pontba még belefér a faanyag biztosítása, az áram, a filléres vonatok beállítása (az Idegénforgalmi Hivatal által).

Talán egyik legérdekesebb, de mindenesetre igen jellemző a rendező nagyvonalúságára, a hetedik pont. Ebben nem kevesebbet kér, mint a múzeum régi sisakjait, pajzsokat, lándzsákat és egyéb fegyvereket A trubadúr katonatáborához. Kölcsön „teljes garanciával”. Mindenen túl: eredeti kellékek színrevitele akkortájt már fölösleges naturalizmusnak hatott.

Kóh, terveinek megvalósulása esetén, húsz pengő vigalmi adót szándékozik fizetni, átalányban. A város ezen áldozata — állapítja meg —, a „többi városok szabadtéri előadásainak kiadásaihoz viszonyítva elég csekély”. mégis oly művészi teljesítményt jelent, mely méltó lesz Sopronhoz, „és ismét elsők leszünk a vidéki városok között, kik saját erejükből nagy szabadtéri operaelőadásokat tudnak létesíteni”. Az idő előrehaladottsága miatt gyors intézkedést kér. Feltehetően szóltak neki, hogy adjon be valami részletesebbet is, legalább arról a szállóval szembeni színpadról, ekkor rajzolta meg a vázlatot, s mel!

⁵⁹ A Lövéri Szabadtéri Színpad (állandó használatra megépítve) 1 : 500 léptékű terve a Soproni városi Levéltár III. 226/937. csomóban, 1937. júl. 3.

lékelt hozzá egy igen-igen szükséavú költségeloirányzatot. Ennek végösszege 12 730 P. Részletezve: 3200 P földmunkára, 2800 P faanyagra, 30 szekér kavics (nyilván ingyen a várostól), 1700 P villianszerelésre, 800 P „különleges színházi berendezésre” és 200 P fuvarra. Esetenkénti hozzájárulás a várostól: 300 P propagandára, 15 P/nap/vendégművész vagy zenész ellátására és elszállásolására, 20 P vigalmi adó, 50 P díszítésre [!]. A bemutató előadáshoz szükséges díszletekhez 1200 P hozzájárulást kér. A 7 rendezvény együttvéve adja ki az előbb említett végösszeget, a 12 730 P-t. Ebből csupán 240 P marad a vendégművészekre, vagyis tizenhatször 15 P! Ez is bizonyítja Kóh tervezetének felületességét, arról nem is beszélve, hogy a városház téri hangverseny technikai kellékeit teljesen kifejejti a felsorolásból.

Egy művészre 15 P-t szánni teljes képtelenség. Összehasonlításul: a pályája kezdetén álló Fischer Annie 1937 tavaszán (vö. S. H. 1937. márc. 7.) 3 zongoraversenyt játszott a zeneegylet hangversenyén. Wrchovszky feljegyzése: „Ausgaben aproximativ: F. A. Honorar u. Reise P 450. Filharmoniker 6 a 25.-”. Tehát a kíségitők is 25 P-t kaptak! A művészetben való takarékoskodás általában akkor is megbosszulja magát, ha közben sűrűn emlegették — ellentételként — a lelkesedést, a „soproni szívet”.⁶⁰

A város válasza júl. 19-én született meg. A pénz- és jogügyi bizottság a témának a napirendről való levételét javasolja, mivel az előkészítés és a kormányhatóságok jóváhagyásának beszerzése erre az időnyre már nem lehetséges (jó példa arra, hogy városaink önkormányzata ekkorban már milyen szűk térre szorult össze). Nem zárkózik el azonban az elől, hogy egy 1938-ra szóló, de alaposan megokolt, „valószínű költségvetéssel” és tervekkel felszerelt kérelmet támogasson. A határozatot maga Sopronyi-Thurner Mihály polgármester írta alá.⁶¹

8. Ez a döntés lényegében pozitív, különösen ha meggondoljuk, hogyan fogadták a Corvin Utazási és Fürdőiroda „Soproni Ünnepi Hét”-tervezetét. A fővárosi cég első ajánlata jún. 14-én kelt. Nagyon helyesen leszögezik, hogy az addigi soproni rendezvényekből hiányzott az országos propaganda. Ők ezt már több éve csinálják (Göcseji Hét, Ceglédi Napok, Hortobágyi Nap, Debreceni Kertészeti és Virágkiállítás stb.), s ah. szerephez jutottak, a siker nem maradt el. A sikert pedig főként a fővárosból induló filléres utasai biztosítják, akik naponta átlag 10 P-t költenek el fejenként. Ebből — adó formájában — a városnak is jut jövedelem. Október végi levelükben 40—50 000 látogatót ígérnek, s gyors választ kérnek, mert évente csak 10 város kapja meg az 50%-os menetdíjkezdvezményre való jogot, s ezt már most kell kérni 1938-ra.

A levélhez részletes tervezetet is mellékelnek, amely a propagandának minden válfaját tárgyalja a filmtől a fizetett újságközleményekig, a rádiótól a falvakat járó hangszórós autókig. A lényeg az, hogy a rendezés egy kézbe fússon össze, mert általában a szétszervezés a sikertelenség oka. Ez az egyközpontúság elve persze nem azonos Kóh Ferenc egyszemélyi rendezői diktatúrájával, hiszen itt egy rendezőapparátus szakszerű vezetéséről beszélnek. A terv

60 A nagy álmokból egy őszi bemutató maradna: A trubadúr 1937. nov. 18-ra hirdetett előadása azonban Kóh „torokgyulladásá miatt” elmarad, S. H. 1937. nov. 18. — A közvélemény inkább a Gyöngyösbokrétát és hasonlót hiányolja. Svm. 1937. ápr. 2. (javasolják a külföldiek számára).

61 10 021/937 (júl. 19.), Soproni városi Levéltár III. 228/937. — Thurner 1934-ben magyarosított. A Gy. H. 1934. ápr. 26-án elégtétellel veszi tudomásul. Thurnerről: Soós Imre: Soproni és Sopronmegyei fejek. Sopron, 1930, 16—17. lap. (Fényképpel.)

„Ősök—utódok történelmi, ipari kiállítást” állít a középpontba. Ehhez különféle gyűlések, előadások, versenyek csatlakoznak. Ilyen részletes terv, s nagy apparátus ellenére a 17 600 P-ös kiadással szemben csak úgy tud 29 500 P bevételt kimutatni, hogy ebbe beleszámítja a város 7000 P-s adományát, valamint a megye és a minisztériumok 2500 P-nyi hozzájárulását.⁶²

A város válasza annyi, hogy megbízzák az irodát Sopron fővárosi képviselőjével (amiért az IBUSZ kellőképpen megörökölt), küldenek néhány fényképet a városról, az áruház közönségének okulására, s megemlítik, hogy előreláthatóan 1940-ben tartanak majd egy nagyobb szabású évforduló-ünnepet, homályban hagyva a kérdést, hogy minek az évfordulóját.⁶³ Pedig már megjelent a szuvenir-boltok előőzvényének hirdetése: „Művészi soproni látkepes emléktárgyak herendi porcelánból. Glaser, Várkerület 65. Idegenforgalmi Irodával szemben” (Svm. 1937. júl. 3.).

1938. szept. 8—19-ig rendeztek még egy Kézműipari Kiállítást,⁶⁴ ezután — a háború végéig — már nem sok történt az Ünnepi Hét vagy a szabadtéri előadások ügyében. A három közeli város — Győr, Szombathely és Sopron — zenei kultúrateremtő és -átadó szervezeteinek összefogásáról beszélt 1940 tavaszán, városunkban, Kodály. Alkossanak egy zenei egységet, javasolta „a magyar zene művésze”. Szeretné meghonosítani ezzel azt, ami Angliában bevált. Egymáshoz közel lévő városok — így ezen a vidéken Sopron, Győr és Szombathely — zenei egységet alkotnának, vagyis közös zene- és énekkarral mindig más városban lépnének fel, amivel a város idegenforgalmát is növelnék. „Természetesen ez a fellépés egy ünnepi zenei hét keretében történne”. A tetszetős elképzelés sem a háborúval, sem a próbalehetőségek megoldatlanságával (az amatőrök utaztatásának nehézségeivel) nem számolt, sem azzal, hogy akkoriban Szombathely zenei élete még messze elmaradt a másik két városé mögött. Figyelmen kívül hagyta a lokálpatriotizmus gátjait is (ki kinek rendelje alá magát a közös cél érdekében). Ma pedig már annyira mások a szervezeti feltételek, hogy csak ritka esetekben sikerül összehozni valamit, ami Kodály eredeti elképzelésére emlékeztet.⁶⁵

Kóh Ferenc azonban továbbra sem fogyott ki a nagyszabású tervekből. 1938. márc. 6-án [!] a S. H.-ban jelentette meg a nyárra vonatkozó elképzeléseit. „Két nagyszabású szabadtéri játék lesz az idén a városháztéren”. A cikkben Kóh úttörő munkájáról, az oratóriumok bemutatásáról van szó.

62 Soproni városi Levéltár IX. 9/37. Az ajánlat a 10 175/1937. I. jún. 16-i és okt. 9-i aktákban, a város döntése uo. a 17 923/1937. I. számon, de 1938. jan. 11-én kelt ügyiratban. A Corvin-ajánlathoz: szemben az ott szereplő 10 P-vel, amennyit egy filléressel érkező utas költene a városban, az Idegenforgalmi Hivatal az 1937. évről szóló jelentésében (Soproni városi Levéltár III. 74/932. csomó) erre a kategóriára 3 P-t hoz ki, ifjúsági csoportokra 2 P-t, a felnőttek csak egy teljes nap itt-tartózkodás esetén költenek átlag 10 P-t. Ez az összeg csak az itt nyaralók teljes költségezését beleszámítva emelkedik 10 P fölé. (Az itt-tartózkodás átlaga 1936-ban 1,75 nap és 13,30 P költsékezés, 1937-ben 1,83 nap, 14,68 P költsékezés.)

63 A Corvin Utazási és Fürdőiroda Bp. VIII. Blaha Lujza tér 1. sz. alatt, az áruház részeként működött. A zsidótörvények életbeléptetése után keresztényesítették. Az IBUSZ (1927 óta Idegenforgalmi, Beszerzési, Utazási és Szállítási Részvénytársaság, ld. Ssz. 1967, 104.) viszont — már csak nagy múltjánál fogva is — igényt tartott az ország egész idegenforgalmának irányítására. Soproni városi Levéltár IX. 9/37. csomó, 7923/1937. I.-ben.

64 Svm. 1938. szept. 10., uo. szept. 11., 15. Az első napon 1500 látogatója volt, filléres vonatok is jöttek, kutya- és mezőgazdasági kiállítást is rendeztek.

65 „Tizenöt év után ismét Sopronban Kodály Zoltán”. S. H. 1940. máj. 12. Ezt a látogatást és a három városra vonatkozó tervet részletesen elemzi Nagy Alpár (Kodály Zoltán és Sopron. Ssz. 1971, 41—51; 1980, 236.), de a Mester korábbi látogatásáról nem tud.

1940-ben ugyancsak a S. H. ad teret (ápr. 7-én) az újabb merész álmoknak. „Sopron nyári szenzációja. Sorozatos szabadtéri előadások és hangversenyek az idegenforgalom szolgálataiban” címmel emlékeztetnek arra, hogy Kóh immár hatodízben kívánja megrendezni az ünnepi játékokat. Jún. 28., 29., 30-án a számunkra már ismeretlen Trojanoff-balet előadásait tervezi szabadtérre, júl. 4-én Beethoven C-dur mise és Kodály Budavári tedeum a műsor, Horváth József vezényletével (Ez a májusban már megvalósult hangverseny tulajdonképpen zeneegyesületi rendezvény volt az operakórus közreműködésével, vö. S. H. 1940. máj. 26.)

Hogy milyen lehetett Kodály zenéjének fogadtatása, arról csak közvetve, Lantos-Kiss Antalnak egy más hangversenyről írt cikkéből értesülünk („Gondolatok egy ifjúsági rádióhangversennyel kapcsolatban”. S. H. 1937. jún. 9.) A Margitszigeten is, Győrött is van már éneklő ifjúság, csak Sopronban nincs, állapítja meg. Bartók és Kodály dalait éneklük máshol, itt, mikor a közelmúltban Zathureczky a Kaszinóban Bartókot játszott, egy úr a közönség köréből nevetve befogta a fülét. Ilyenféle reakciót ma is tapasztálhatunk (nem is mindig jótalanul), ld. SSz. 1981, 191.

Kóh júl. 6-ra a Máté-passiót, 7-re a Messiást ütemezi be. Bach és Händel a Budapesti Ének- és Zeneegylet előadásában, Lichtenberg Emil vezényletével, 600 szereplővel csendülne fel (vajon hol?), júl. 13-án a Budapesti MÁV Ének- és Zeneegylet fogadná Sopron, 14-én a Sopron vármegyei Bokrétásokat, aug. 17., 18., 20. lennének a János vitéz szabadtéri színrevitelének napjai, szept. 1-én tűzijáték fénye ragyogná be az eget, mintha Európában nem is lenne úr a fajelmélet és a háború.⁶⁶ A szanyiak is inkább otthon ünnepelnek („Ahogy idegenek látták a szanyi Bokréta-napot”. S. H. 1941. máj. 31.). Akkor volt tíz éves a csoport. A dalosok már az előző évben sem sereglettek össze a megyeszékhelyen. Elmaradnak a daloskerület 1940 nyarára tervezett megyei versenyei „a rendkívüli idők következtében bizonytalan időre ...” — írja a S. H. 1940. júl. 7-én. Fény és csillogás? Hiszen már a fénycsökkentő nélkül közlekedő gépjárműtulajdonosokat is szigorúan megbünteti a soproni rendőrkapitányság (S. H. 1940. aug. 30.).

Egy nagy zenei eseményről tudunk — a zeneegyesület hangversenyein kívül —, ez pedig a Szent Mihály-templom orgonájának villamos hangszerré való átépítése (híradás szól róla a S. H.-ban 1942. aug. 14., az avató hangversenyről uo. 1943. aug. 22-én írnak).

Az 1943. évi Soproni Munkahét⁶⁷ lényegében azonos volt az 1934. évvel, de a háborús események és a belpolitikai változások erősen befolyásolták a külsőségeit. Eredetileg a nemzetvédelmi propaganda miniszter nyitotta volna meg, végül mégis egy szakmabeli: Varga József ny. kereskedelem és közlekedési miniszter (egyben volt iparügyi miniszter, 1941-ig) tartotta az ünnepi

⁶⁶ „Két nagyszabású szabadtéri játék lesz az idén a városháztéren. Kóh úttörő munkája. Oratóriumok”. S. H. 1938. márc. 6. Elmaradtak. Nem valósultak meg az 1940-re tervezett rendezvények sem. Kóh a S. H.-ban 1940. ápr. 7-én nyilatkozik róluk, bevéve a sorba a Zeneegyesület VI. bérleti hangversenyének (Beethoven C-dur miséje és Kodály Budavári tedeuma) ismétlését is. Az ismétlésről nem tudunk.

⁶⁷ S. H. 1943. aug. 22., 26., 27., 29., 31. (két beszámoló), szept. 1. („Paulini Béla irányítása mellett mutatkozik be Sopronban a kétszáztagú Gyöngyösbokréta”), szept. 2. (Frankenburg-est, a rádió viaszlemezen öröklíti meg a megnyitót, szept. 7. (ld. fent). Állandó belépő 5 P, napi belépő 2,50 P.

beszédet. A részletes tájékoztatót nemcsak trafikokban, hanem a Soproni Magyar Szövetségben is osztogatták. Az Országos Magyar Bokréta Szövetség — Paulini Béla alapítása — most a kalotaszegiek csoportján kívül egy Bácskába települt bukovinai székely és egy „visszatért” felvidéki Bokréta tánckart is felvonultatott. A kiállításokon a bevonulások és anyagihiány miatt nehezebb körülmények közé került kisiparosság mellé felzárkózott a város gyárripára. Volt ezen kívül díszturna bemutató és passiójáték (Farádról) a színházban, képzőművészeti kiállítás és a Frankenburg Irodalmi Kör estje, ONCSA-házak átadása az Anger-réten, „Virágos Sopron” ablakdísz-verseny és kerékpárosok háztömb körüli viadala (benzinhiány!), bélyegkiállítás, cserkész-, mezőgazdasági szemle, női divatbemutató, a Szent István-templom felszentelése (Haydn C-dúr miséjével) és előadás a levéltárról, daloshangverseny és tenisz-, vitorlázó- és céllövőverseny is. „Jobb, szebb és gazdagabb mint vártuk, ez az általános vélemény” (S. H. 1943. szept. 7.). A munkaheti babakocsi korszót Friedrich lefilmezte (előrejelzés az újságban aug. 26-án). A megnyitót a rádió viaszlemezre vette.⁶⁸

Illetékesek tervbe vettek egy művészeti hetet 1944—45-re, az 1943. ápr. 15-től máj. 7-ig tartott győri Művészeti Hét mintájára. Érdeklődnek a szomszéd város főjegyzőjétől a részletek iránt, s mikor megtudják, hogy a győriek mindössze két rendezvényben voltak érdekelve, a többi a fővárosból importálta a kultuszminiszter megbízásából a rendezést vállaló Országos Irodalmi és Művészeti Tanács, akkor büszkén jegyzik meg, hogy Sopron az irodalmi, a zenei és a képzőművészeti részt is saját erőből tudja vállalni.⁶⁹ A háború azonban megálljt parancsol még a tervezgetéseknek is.

A szabadtéri színjáték tüzei a Várkerületen törtek az ég felé, a kőfejtő mélyén vagongyári gépeket szereltek, s a város nemhogy fát, vagy díszletet vagy kottát nem tudott biztosítani polgárai számára, de még elegendő kemény-papírt és szőget sem, arra, hogy lakásuk üvegtelen ablakán be ne fújjon a szél.

68 Friedrich Károly visszaemlékezése (1983. márc.) szerint a babakocsi korszót valóban lefilmezte. Már 1934-ben is (Fábján Lajos közlése).

69 Soproni városi Levéltár „Sopron ismertetése” IX. 2/942. csomó. 14 798/943. P. sz. A főjegyző nov. 15-én érdeklődik győri kollégájánál, Kamenszky polgármester 1943. nov. 22-én küldi el javaslatát a vallás- és közoktatásügyi miniszternek. Győrött 1939-ben is tartottak már művészeti heteket. Ápr. 15-től máj. 8-ig kiállítás, irodalmi és zenei est, a Bp.-i Filharmónia Ferenccsikkel és az operaház balettkara szerepelt a műsoron. Ld. Gy. H. 1939. márc. 11., ápr. 15. stb. Itt mondok köszönetet az anyaggyűjtés során tapasztalt szolgálatkészségért és segítségért a munkámban névszerint említett visszaemlékezőknek, a soproni levéltár, a múzeum, a városi, az egyetemi és a megyei könyvtár, a Vas megyei könyvtár, az Országos Széchényi Könyvtár, az Osztrák Nemzeti Könyvtár, a salzburgi ünnepi játékok sajtóirodája dolgozóinak, valamint Kocsis Józsefnek, Fábján Lajosnak és Farkas Imrének észrevételeikért.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Horváth Zoltán:

Széljegyzetek Házi Jenőnek Soproni polgárcsaládok 1535—1848 (Akadémiai Kiadó, Budapest, 1982, 2 kötet, 1081 oldal) c. könyvéhez

A történettudomány művelői Házi Jenő nevét együtt említik a magyar középkori források legjelesebb közlöinek (Fejér, Wenczel, Szentpétery stb.) nevével.* Nemcsak a 13 kötetes „Házi-sorozat”-ot alkotta, amely Sopron város középkori okleveleit, egyéb forrásainak jelentősebb részét tartalmazza, hanem az újkor forrásanyagából közléte: „Magyar Zsidó Oklevéltár” több kötete is, — egyenként 500—600 oldalas terjedelemben — nagyobb részt Házi Jenő munkája.¹ Mindkét forráskiadvány külön-külön is megfelelne elismerésre méltó életműnek. Ugyanígy a „Soproni polgárcsaládok” című kétkötetes, 1081 oldalnyi alkotás is. A kézirat kiadását a városi „Kiadványi Bizottság” ajánlotta 1972-ben a Magyar Tudományos Akadémiának.²

A polgárkönyveket 1535-től 1848-ig, illetve 1851-ig vezették.³ Összesen 13 kötet, névmutatóval. Nem vezették 1581—1611 között, elégték az 1655—1676. években írtak. A hiányt Házi Jenő a tanácsjegyzőkönyvekből pótolta, végül is 12 096 polgár felvételéről számol be. A polgárkönyvekből közli a polgárjogot nyert nevet, vallását, foglalkozását, származási helyét, apja nevét, foglalkozását, valamint anyja nevét. Az utóbbi esetben csak a keresztnév szerepel a polgárkönyvben. A polgárkönyvi adatokat a szerző kiegészítette az evangélikus 1624—1760., és az 1652—1756 között keletkezett katolikus anyakönyvi bejegyzésekkel. A polgárok leglényegesebb életrajzi adatainak összegyűjtése végett hangvászorgalommal átvizsgálta még a korszak valamennyi forrásanyagát: a végrendeleteket, hagyatéki leltárokat, a teleggényveket, a számadás-könyveket a tanácsi és bírósági jegyzőkönyveket stb., amelyek a történeti korszaknak valóságos kincseshányái.

Házi Jenő kétkötetes tudományos alkotása lehetővé teszi, hogy feltárhassuk a soproni polgárság fejlődéstörténetét, ipari, kereskedelmi tevékenységét. Polgáronként megadja többek között a végrendeletek, hagyatéki leltárak levéltári jelzetét. A hagyatéki leltárak (inventáriumok) tartalmazzák a polgárok bútoraik és könyveik⁴ egyenkénti felsorolását. A leltárakból képet alkothatunk a hitelviszonyokról, a polgárok követeléseiről és tartozásairól, egyik-másik iparos vagy kereskedő árukészletéről stb. Az ingatlanok adás-vételét gyakran közli a szerző. A kétkötetes műről már több ismertetés jelent meg.⁵ Ezek tartalmazzák a könyv szerkezeti felépítését. Házi Jenő által az előszóban, valamint a polgárok származásáról és foglalkozásáról írtak rövid összefoglalását.

Elismeréssel írunk arról, hogy az „irányítószámok” segítségével milyen gyorsan megtalálható a keresett polgár neve, valamint az egyes foglalkozást űzők neve. Tisztelettel és elismeréssel írunk Házi Jenő kimagasló alkotó munkájáról. Véleményünk megegyezik az övékével. A gazdag forrásanyagot tanulmányozva úgy véljük, hogy a szokásos könyvismertetés gyakorlatától el kell térnünk. Valamennyi közölt adatot, forrásmegjelölést fontosnak tartjuk a kutatómunka számára. Ámbar vitatkozhatnánk egy-egy közölt rész arányain, például azon, hogy a szerelmi és házassági élet visszasságait bemutató leírások rovására egyéb, más — fentebb említett — gazdaságtörténeti adatok közlése hasznosabb lehetett volna. Mégis az a meggyőződésünk, hogy Házi Jenő egyes részletkérdések kidolgozását a könyv terjedelmének korlátozottsága miatt nem vállalhatta, ill. valójában nem is tartozott feladatai közé.

*A lábjegyzeteket kivételesen a cikk végén közöljük.

Hozzászólásainkat ezért nem elsősorban kritikai élel fogalmazzuk: ezek saját témánkban, a XIX. század polgárságának történetében gyökereznek.

Ki lehetett polgár? Erre már 1941-ben válaszolt Házi Jenő. A polgárjog elnyerésének feltétele 1535—1775 között a házingatlan volt, azt követően megelégedtek azzal, hogy a polgár „ipara vagy ingatlana után adófizető legyen” ... Ugyanakkor szigorúan megkövetelték, hogy „házas legyen, vagy rövid időn belül megházasodjék ... és az iparos mester legyen”.⁶ A polgári tulajdon, egyúttal az adózás alapja a „háztelek” (Hausgrund) volt, amely a „ház-(hely)-hoz tartozott, meghatározott (külső telek) egyes háztelki szántóföld, rét, szőlő és az erdőségek elválaszthatatlan összességét” jelentette.⁷ A polgárok háztelkét, hasonlóan a földesúri joghatóság alatt álló jobbágyság telki állományához, 1776-ban összeírták és osztályozták,⁸ majd ismét kimutatták az 1828. évi országos (regnicolaris) összeírás készítésekor.⁹ A városban lévő ház és udvar 116 holdnyi (à 1200□-öl) területet 15 osztályba sorolták. A 2998 hold (à 1200□-öl) szántót négy osztályba, a 490 napszámot (à 800—1000□-öl) kitevő rétet két osztályba.

A polgári és jobbágysági telki állomány között az alapvető különbség a tulajdonjog kérdése. A polgári háztelk magántulajdon volt, a jobbágysági a földesúré, ámbar azt a jobbágytól 1767 után nem vehette el, viszont háztelkét családjára részére törvényes eljárással kisajátíthatta.

A házingatlant csak tartozékaival együtt lehetett eladni. A külön eladás engedélyezését 1837-ben Ertl Nep. János javasolta. A szegényebb polgárok azért tartakoztak, mert félték a nagy gazdaságok kialakulásától, a vagyonosok pedig tiltakoztak a környező községbeliek földvásárlásaitól.¹⁰ A föld- és háztulajdon kötetlen adás-vétele a kialakuló tőkésrendszer előfeltétele volt. Továbbá a vagyoni differenciálódás következményeként bonyolult volt a részháztulajdon és a hozzátartozó külterület együttes értékesítése. Sopronban 1858-ban 1124 háztulajdonos volt, ebből fél házrésznel kisebbet bírt 589 fő.

Sopronban a háztelki állományhoz 24 hold szántó tartozott, ilyen 1828-ban csupán egy volt.¹¹ A felváltási könyvekben 1837 után a ház- és kültelek együttes és külön eladására is találunk példát. A helyi újságban 1858-ban (!) még így hirdettek: „Eladó Sopron egyik legszebb háza a Templom utcában; jó állapotban, tágas istállókkal, 20 hold szántóval, 2450 fl. CM. jövedelemmel, 25 öl tűzifa és 200 q kőszén kedvezményes áron való vásárlással”. Ez a ház a mai Templom u. 6. számú, Bezerédj-Schwartz-ház.¹² A feudális rendszer bomlása, a ház- és külső telek külön eladása a reformkorban odavezetett, hogy polgárnak olyat is felvettek, aki csupán keresete után fizetett adót és semmiféle ingatlannal nem rendelkezett.

Az évenként átlag felvett polgárok száma: a XVI. században 34, a XVII-ben 38, a XVIII.-ban 36, a XIX.-ben 49 fő.¹³ A polgárok száma 1784-ben 1129 volt, örökösökkel együtt 1861, amely a 3993 felnőtt férfi lakosságnak 46,6%-a, 1789-ben 49%-a,¹⁴ 1847-ben 1258 a 3653 kereső családfőnek 34,44%-a.¹⁵

Mind ez ideig nem mutatták ki a polgárok megoszlását foglalkozási főosztályok és alcsoportok szerint, valamint a vagyoni rétegződésükről sem kaptunk tájékoztatást, ill. a felvételük alapjául szolgáló anyagi helyzetükről (1. sz. táblázat).¹⁶

Táblázatunkból kitűnik tehát, hogy a polgárok 50,64%-a iparos volt, őstermelő 31,80%, kereskedő 10,41%, közlekedésbeli 0,71%, a vagyonukból élők 1,27% és értelmiségiek (szabafoglalkozásúak és közszolgálatiak) 5,17%.

Ha ezt a fenti adatsort összevetjük az 1848. évi népösszeírásban kimutatott családfők számával, akkor kitűnik, hogy az ott felvett 412 paraszti birtokosból 376 polgár, tehát 91,26%. A 965 iparosból 637, tehát 66,01%, a 189 kereskedőből 131, azaz 69,31%. Megjegyezzük, hogy nem minden családfő volt polgár, ill. apa és fia esetében nem minden polgár családfő. A fenti adatok szerint tehát a polgárjog 1847-ben is fontos tényező.

A községek, mezővárosok vásárait árujával látogató kereskedő és céhes iparos számára pl. a vámmentesség üzleti jövedelme egy részének megtartását jelentette, Sopron megyében 1830-ban még 21 vámhely volt.¹⁷ Továbbá a polgár választotta a város vezetőit és közülük választhatták a tisztviselőket.

A ház és külső tartozékainak külön eladása az 1847. évig jelentősen átment a gyakorlatba, általánosnak mégsem mondható, mert a „csak házat” és „csak külső telket” bírók száma 29,46%-ot tett ki. Az 1258 polgár közül 406, azaz 32,27% nem rendelkezett semmiféle ingatlannal, közülük 322 (78,31%) iparos volt. Jelentős számban: csizmadia, varga, szabó.

1. sz. táblázat

	házat	A polgárok közül		ingat- lant nem	össze- sen
		házat és külső telket bírók	csak külső telket s z á m a		
Östermelők:					
kertészek	1	10			11
„mezei gazdák”		300	57	19	376
fertály és hegymester	3	7	1	2	13
összesen:	4	317	58	21	400
Iparosok:	91	182	42	322	637
Kereskedők:	21	55	7	48	131
Közlekedés:					
bérmocsisok		5	1	3	9
Szabadfoglalkozásúak:					
ügyvéd	1	8	2	1	12
orvos	2	2	1	5	10
gyógyszerész	1	1		2	4
összesen:	4	11	3	8	26
Közszolgálatiak:					
tanácsos		4	1		5
városi tisztviselők	1	10	5	2	18
egyéb tisztviselők	3	5	4		12
tanítók	1	3			4
összesen:	5	22	10	2	39
„Magukéből élők”:					
nemesek	5	7		1	13
		2		1	3
összesen:	5	9		2	16
Mindösszesen:	130	601	121	406	1258

A „ház- és külső telket bíró” 601 tulajdonos közül 300 „mezőgazdász” (földműves), azaz 50%. A földműves—szőlőművesek háztulajdona valójában részház. Az 1858. évi adatunk tíz évvel későbbi ugyan (de az 1847. évi állapotokra is utal): eszerint az 1142 háztulajdonos közül 490 östermelő és közülük 415 félházi részről kisebbet birtokolt.

A város lakossága következőképpen, ahogy azt Házi Jenő is munkájában kiemelte, polgárokból és lakókból (*Inwohner*) állt.¹⁸ Többségük zsellér, volt köztük azonban jómódú „polgárféle” főnemes, nemes. A nemesek a XVI—XVIII. században

telepedtek le a biztonságot adó várfalak közé, majd a XVIII—XIX. században a városias életforma vonzotta őket. A többségében németajkú polgárság nem szívesen látta a kiváltságos magyarokat. Kötelezvényt (reversalist) kért tőlük, hogy a város teherviseléséhez hozzájárulnak.¹⁹ Végül a városokat a XVII. században törvény kötelezte a nemesek befogadására, de városi ingatlanaik után adókötelezettségük a XVIII. században is megmaradt.²⁰ Nemességük révén élvezték a polgárok egyik legfontosabb jogát, a vámentességet, ezért nem volt érdekük, hogy a polgárok sorába lépjenek. A nemesek száma 1789-ben 233.²¹ Az első 150 legtöbb adót fizetők között 1858-ban 16, 1886-ban 9 és 1911-ben csupán négy nemes fordul elő. Ház- és földingatlanait a feudális viszonyok bomlásával a vagyonszerző polgárok vásárolták meg.²² Hiányoljuk, hogy a polgárjogot nyert nemesek irányítószámai nincsenek külön csoportosítva.

A magyar településtörténeti kutatás unikumnak számító egyik forrásanyagát adta kézbe Házi Jenő kétkötetes munkájával. Jelentőségét növeli, hogy a településtörténeti kutatás kibontakozása napjainkra esik. A MTA Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottsága a településtörténeti témakörben már több konferenciát is rendezett. Az előadások, konferenciák anyagát négy kötetben közreadták.²³

A helynévmutató hiányát pendkívül fájjaljuk. Tanulmány tárgya lehet, mi ösztönözte hazája elhagyására például az osztrák örökös tartományok, Németország fiatal férfi lakosságát, iparosokat, kereskedőket.

Az idegenek folyamatos bevándorlását Thirring Gusztáv úgy értékelte, hogy azok „felfrissítették” a város ősrégi lakosságát.²⁴ Valójában már az elsőként betelepülők és közvetlenül fiaik közül számosan meggazdagodtak és egyúttal a városi életben, politikában társaik fölé emelkedtek. Ilyenek Lackner Kristóf, Dobner Nándor, Vághy (Wagner) Xav. Ferenc, Pfeiffer Péter, Storno Ferenc, Flandorffer Ignác, Schwartz (Medgyesy) Miklós, Kánia József stb.

Póda Endre a német nyelvterületről érkezettekéről írta, hogy azok rokoni kapcsolataikat fenntartották és leszármazottaik rendszeresen látogatták a németországi egyetemeket.²⁵ Nem vitatható, hogy kereskedelmi kapcsolatok, vagyis a közvetlen érintkezés, a német és magyar nyelvismeretük megkönnyítette a különféle eszmék, építési stílusok átvételét és továbbadását. Gondolunk itt a reformációra, a korai kapitalisztikus létesítményekre és a II. Internacionálé tanításaira is.

Házi Jenő névszerint felsorol hetven evangélikus polgárt, akik 1608—1665 között vallási üldöztetésük miatt telepedtek le Sopronba.²⁶ Köztük, 1626-ban nyolc posztókésszítő, az évszázadokon át virágzó soproni posztóipar meghonosítója.

Sopron XIX. század második felében élt vagyonos polgárságából a legtöbb adót fizetők száma 1858-ban 150, 1886-ban 214, és 1911-ben 236, összesen 600 fő. A hatszáz főből elsőként betelepült 257 fő származása helyéről, foglalkozásáról és vallási hovatartozásáról külön tanulmányt készítettünk.²⁷ A hatszáz fő közül nem foglalkoztunk a fentebb említett három év csupán egyikében előforduló magánzókkal és a 257 fő leszármazottainak rokonsági körébe nem tartozó nemesekkel és földművesekkel. Ezek száma mindösszesen: 102 (nemes: 28; földműves: 18). A 257 fő közül 1851 előtt betelepültek száma: 140. A történelmi Magyarország határain túlról érkezett 1851 előtt 25 katolikus és 24 evangélikus. A legtöbb adót fizetők közé jutott már 1858-ban 17-17 fő.

Az üzleti konjunktúra következményeként érkezett Sopronba az alsó-ausztriai Waidhofen an der Thaya-ról 27 katolikus sertéskereskedő. A balkáni, főképpen szerb-horvát sovány sertést (Frischling) szállították Nyugat-Európába. A közvetítő kereskedelembe betöltött szerepükről, vagyonosodásukról, egyúttal a soproni piac forgalmáról, virágzásáról és megszűnésének okairól részletes ismertetést adtunk.²⁸ Ugyancsak a XIX. század elején érkezett Flandorfferék őse Steirsbergből (Karintia), Hillebrandék elődje Teschenből (Szilézia), Schwartz Miklós családja Nischdorfból, Hildéké Glattrauból (Csehország).

Az evangélikus vagyonos családok ősei: Krausz, Lenck, Ritter, Thirring, Töpler XVII. századi eredetűek. Bajorországi 5, szászországi 2, lengyel 2 stb. Kizárólag evangélikusok voltak: a posztósok, a szappanosok, a vaskereskedők, a mészárosok. A cé-

hes kisipari keretekből nőttek ki, ill. XIX. századi leszármazottaik egyike-másika foglalkozást is változtatott. Az évszázadok során nagyon sok vándorló iparos legény csupán hátán batyuval érkezett és soproni polgárrá lett. Házi Jenő szerint itt-maradásukban „kétségbe nem vonható döntő szerepük volt a soproni leányoknak és asszonyoknak, akik iránt kevés kivétellel szerelemre gyulladtak”.²⁹ Úgy vélem nagy szerepet játszott az egymásra utaltság is. Az iparos vándorlegény a helyi iparos özvegyével, lányával kötött házasság révén juthatott leggyorsabban a polgárok sorába és a mesteremberek közé. A nők kiszolgáltatottságára jellemző, hogy nem találtunk Házi Jenő munkájában olyan esetet, hogy a feleség a házasságtörést elkövető férjének nem bocsátott volna meg, és ne könyörgött volna annak életéért vagy büntetésének mérsékléséért a városi vagy felsőbb hatóságoknál. Házasság révén jutott a legvagyonosabbak sorába pl. Lackner Ádám ötvös legény, akinek életrajzát ismerjük³⁰ és id. Storno Ferenc.³¹ Az utóbbi Langethaller Zsuzsával, Hartner János (1806—1847) özvegyével kötött házassággal jutott a soproni IV. számú kéményseprő kerülethez, és miután Hartner János leánya, Anna nem ment férjhez, az ő házigatlana is Stornoék tulajdona lett.

A betelepültek leszármazottai később más családokkal bonyolult rokonsági kapcsolatba kerültek. A fentebb említett Lenck, Krausz, Töpler stb. evangélikusok már a XVIII. században. A XIX. század első felében jött katolikusok gyermekei először katolikusokkal kötöttek házasságot, majd az 1870-es évektől az evangélikusokkal is. Az 1911-ig elsőként betelepült legtöbb adót fizetők, valamint egyeseségű rokon leszármazottaik közül az élcsoporthoz tartozókat találunk katolikusokat 1858-ban 24, 1886-ban 43 és 1911-ben 49 főt, az evangélikusok közül 1858-ban 40, 1886-ban 77 és 1911-ben 58 személyt.³² A házassági kapcsolatok példaként említjük Bauer Mihály, Pfeiffer Mátyás, Baumgartner György, a három sertéskereskedő leszármazottainak³³ egymásközi házasságát.

Házi Jenő munkája a rokon kapcsolatok kutatásában önmagában nem elégséges. Polgár csak férfi lehetett. A kötetben a polgárjogot nyert férfi leszármazottak kerültek egy helyre és alkotják az ún. polgári családot. Ez esetben is találtunk kivételt. Ki gondolná, hogy az 1831-ben polgárjogot nyert Bauer Ferenc, majd Antal (1847-ben) és József (1851-ben) az 1844-ben betelepült Mihály fiai.³⁴

Ahogy fentebb említettük, a felvételt nyert polgár anyjának csupán a leánynevet jegyezték be a polgárkönyvbe. Így az anyai leányági rokonság kutatásában a polgárkönyvi bejegyzések nem elegendőek. Általában a végrendeletekben, hagyatéki leltárakban megtaláljuk a feleség (szülő) leánykori nevét is, ill. egyéb forrásokban.³⁵ Házi Jenő munkájában a rokonsági kapcsolat anyai ill. leányágon csak akkor tűnik ki, ha a polgár polgár leányát vette feleségül.³⁶

A Házi Jenő munkájában szereplő polgárok neve az irányítószámok segítségével rövid idő alatt megtalálható. Véleményünk szerint nemcsak az irányítószámokat, hanem a vezetékneveket is kövér szedéssel kellett volna kiemelni. A több formában előforduló nevek nem minden esetben találtunk utalást a névmutatóban. A XIX—XX. századi forrásunkokban gyakori például a *Zügn* és *Boór* név. Mindkét nevet a névmutatóban a soproni német nyelvű *Zigen* és *Pór* alatt találjuk.³⁷ Az utalást akkor is megtennénk, ha a név gyakoribb írásformája a polgárkönyvekben nem fordul elő.

A Démy-testvérek (János és Pál), mészárosok, apja 1832-ben nem a Sopron vármegyei Tamásiban volt mészáros, hanem Bakonytamásiban. Teréz nevű lányát az ottani vendéglős Loksa György vette nőül,³⁸ majd fiuk, Loksa Dániel Sopronba települt.

A foglalkozás-mutatóban a Hartner kéményseprők irányítószáma téves, nem 5186—5189, hanem 6186—6189. Az ősternelőket a szőlőkapás és a gazdapolgár címszó alatt találjuk. Az 56 szőlőkapás közül a XVI. században hármat vettek fel polgárnak,³⁹ 1604 és 1695 között 52 főt és 1789-ben egyet számláltunk össze. Az 52 szőlőkapás nagyobb számban idegenből érkezett.⁴⁰

A kötetben több polgár neve mellett szerepel a „kapás” foglalkozás-megjelölés, viszont az eredeti polgárkönyvekben hiányzik.⁴¹ Bizonytalán Házi Jenő foglalkozásukat közvetve, egyéb iratanyag alapján állapította meg.

A „gazdapolgár” címszó alatt felsorolt irányítószámok a tartalmi részben kivétel nélkül a XVIII—XIX. században polgárjogot nyert „földműves”-t jelentenek.

Az eredeti polgárkönyvekben a „földműves” német megfelelői: *Wirtschaftsbürger*, *Wirtschaftsmann*, esetenként *Landwirth*.⁴² A polgárjelölt foglalkozása *Wirtschaftsmann*, apja *Wirtschaftsbürger* (gazdapolgár) avagy *Wirtschaftsmann*.⁴³ Főképpen 1830 után szerepel a földműves polgárjelölt, mint *Wirtschaftsbürger*, aki valójában még nem polgár. Csak a felvételi díj lefizetése és a polgáreskü letétele után lett azonos jogállású minden más foglalkozású polgárral. A földműves számára is a polgárjog elsősorban piaci árújának (borának) vámentes szállítását jelentette. Sopronban a szőlőművelés, ill. a borkivitel az eredeti tőkefelhalmozódás egyik fő tényezője volt.

Házi Jenő a „földművesek” három gazdasági csoportját nem említi, sőt a gazdapolgárokat (*Wirtschaftsbürger*) azonosítja a szőlőművelőkkel, mert a szőlőművelés fontosabb volt a gabonatermesztésnél.⁴⁴ Ezeket kb. 1780-tól Sopronban gazdapolgároknak (*Wirtschaftsbürger*) hívják. Számuk a kifejezetten a szőlőkapásokkal együtt említettekkel 887, ill. 895. A 895 fő felvételét közli századonkénti megoszlásban is: a XVII. században 1, a XVIII.-ban 153 és a XIX.-ban 741. A XVI—XVIII. században 154 fő lenne csak gazdapolgár? — teszi fel a kérdést. A kérdésre válaszol is: „Ahogy a XIX. században felvett polgárok 31,6%-a gazdapolgár, bizonyosan így volt ez a XVI—XVIII. századokban is. Ezért az egyes századokban felvett polgárok számából 31,6%-os kulccsal kiszámította a „helyes eredményt”.⁴⁵

A megkérdőjelezhető eljárással kapott eredmények: a XVI. században 706, a XVII.-ben 1224, a XVIII.-ban 1139 fő. Azaz összesen 3069 fő, mely a 4870 ismeretlen foglalkozású polgáraink 63,01%-a. Úgy véljük, legalább megközelítőleg a fenti hasonló „helyes eredmény”-re jutunk, ha a 4870 polgár 31,6%-át tekintjük őstermelőnek, azaz 1539 főt, és osztjuk meg a századok között.⁴⁶

A soproni őstermelők feudáliskori társadalmi-gazdasági struktúrája mindmáig „fehér folt” helytörténetírásunkban. Thirring Gusztáv szerint az „őstermelő” réteg adatainak társadalmi és gazdasági szempontból is jellegzetes kategóriákra való felbontásához nincsenek meg a szükséges támpontok.⁴⁷ Csupán azt állapította meg, hogy „az agrár népességnek az egyik nagy kategóriája a birtokosoké: túlnyomóan a törpe- és kisbirtokosoké volt”. Mindezek, ill. a paraszti rétegek kategóriái azonban kimutathatók az 1738—1853 között évenként adózás céljából összeállított telekkönyvekből (*Vermögensbuch*, *Grundbuch*).⁴⁸ Tény azonban, hogy a fentebb említett három gazdasági csoport, és a szőlőkapások foglalkozás-megnevezése külön nincs feltüntetve az 1853 előtti forrásokban.

Ezeket a Bach-korszaki adókivetési lajstromok tartalmazzák. Mindezek és főképpen Házi Jenő állítása, miszerint a gazdapolgárok azonosak a szőlőművesekkel, ösztönöztek arra, hogy az 1858. évben adófizető őstermelők föld-, és külön szőlőterületét a paraszti birtok kategóriánkénti megoszlásában, továbbá az egyes gazdasági csoportok (*Landwirth*, *Wirtschaftsbürger*, *Wirtschaftsmann*, *Weingärtner*, *Tagelöhner*, *Gärtner*), valamint az egyenes adóösszeg alapján kategorizált társadalmi rétegek szerint kimutassam. Ezúttal csak munkám főbb eredményeit közlöm.

Sopron adófizetőinek száma 1858-ban 3640, ebből az őstermelő 1126 fő, adómentes 129. A megadóztatott földterület 2947 kat. hold föld. A három említett gazdasági csoport, azaz a 297 földműves földterülete 2192 kat. hold, amelyből a 174 gazdapolgáré (*Wirtschaftsbürger*) 1207 kat. hold. Az 543 szőlőkapásé (*Weingärtner*) 675 kat. hold, 141 napszámosé 59 kat. hold, a 16 kertészé 21 kat. hold volt.

A szőlőterület 482 kat. hold, amely 661 adófizetőé, nem volt polgár, ill. nem fizetett adót további 336 fő. A 482 kat. hold szőlőterületből a 232 földműves részesedése 244 kat. hold, azaz 50,62%, ezen belül a 141 gazdapolgáré 155 kat. hold. A 346 szőlőkapás részesedése 202 kat. hold, a 80 napszámosé 35 kat. hold, 3 kertészé 1 kat. hold szőlő. E szőlőterületen a földművesek és a szőlőkapások napszámosok stb. fele-fele arányban osztoztak (244 ill. 238 kat. hold).

Vizsont a 297 földműves földjének csupán 11,13%-a szőlő, ezen belül a gazdapolgároké 12,84%, ugyanakkor a szőlőkapások stb. földterületének 31,52%-a szőlőterület.

Egy földművesre eső szőlőterület: 1 kh. 65 □-öl, és egy szőlőkapásra, napszámra: 887 □-öl jutott. Ez adatokból a szőlőterület jelentősége ugyan kitűnik, mégis úgy véljük, nem lehet a XIX. században a földműveseket, ill. a gazdapolgárokat a „szőlőművesekkel” azonosítani.⁴⁹ A nagyobb kiterjedésű szőlőbirtok nem érte el a négy kat. holdat. Három birtokosnak volt 3 kat. holdon felül, huszonháromnak két holdon felül, összesen 54 kat. hold, ebből szőlőkapás négy. Az egy és két hold közötti szőlőterület a legjelentősebb: 184 kh. szőlőt 135 adófizető birtokolt. A szőlőterület növelésének akadálya a pénztőke hiánya, amelyhez az 1850-es években hozzájárult a gazdasági válság is. A bérmuksások száma pedig jelentős. A 129 adómentes őstermelőnek egyenként csupán 100-200 □-öl földje lehetett. A nincstelen napszámos pedig 314 fő.

A fentebb ismertetett család- és településtörténeti rész korábbi, 1982 előtti munkánk eredménye, viszont a polgárok és az őstermelők rétegződését, ill. csoportjait azért mutattuk be, hogy ezáltal is dokumentáljuk, hogy Házi Jenő alapos, lelkiismeretes munkája a további kutatásra milyen inspirációkkal szolgálhat.

Házi Jenőnek, a soproni helytörténetírás nesztorának, aki e két kötet megjelenésének évében, 1982-ben ünnepelte 90. születésnapját, további jó egészséget kívánunk.

1 Magyar–Zsidó Oklevéltár (szerk.: Scheiber Sándor). A V–XVIII. kötet megjelent az 1959–1980. közti időben. Házi Jenő több szerzővel közreműködött a VII–XIV., XVII–XVIII. kötet anyagának gyűjtésében. Nevéhez fűződik a VI., XV. és XVI. kötet okleveleinek gyűjtése.

2 A „Kiadványi Bizottság” a helyi MSZMP városi Pártbizottsága és a Városi Tanács VB. határozatára alakult 1973-ban, hogy várostörténeti munkák kiadásával méltóan ünnepeljék meg a soproni önkormányzati jog elnyerésének 700-ik évfordulóját. Mollay Károly javaslatára a Történettudományi Intézet már 1941-ben szerződést kötött Mollay Károllyal és Házi Jenővel a középkori, ill. újkori (1535–1848) polgárcsaládok történetének megírására (Mollay Károly közlése).

3 A polgárkönyvek 1849–1850-ben nem tartalmaztak bejegyzést. Az 1851. évben 75 főt vettek fel, Házi Jenő valamennyit közli.

4 Példaként említjük meg a hagyatéki leltárak alapján összeállított „Magángyűjtemények Nyugat-Magyarországon (1555–1721)” c. munkát (Szeged, 1982. Könyvtári Füzetek. II. Kiadja a József Attila Tudományegyetem Központi Könyvtára és az I. sz. Magyar Irodalomtörténeti Tanszék). A Vitnyédi Istvánnak vagyonelkobzásáról készített jegyzőkönyvből 552 könyv leírása szerepel. Minden szakterületet átfogó könyvanyag.

5 Borbély József: Népszabadság 1983. július 19.; Szabó Jenő. In: Soproni Füzetek '82. Sopron, 1983, 198–200.; Gisela Auer: Burgenländische Heimatblätter 1983, 142–143. Gisela Auer osztrák részről elismerésre méltó, jó ismertetést ad Házi Jenő munkájáról. Mégis kifogásolja, hogy a német polgárok keresztnévét csak magyar fordításban és nem az oklevelekben írt eredeti német formában közli. Például a „Farkas” keresztnévnek több német változata van: *Wolfgang*, *Wolfhart*, *Wolf*, *Wölffel*. Ugyanez áll az eredeti német utca- és termegjelölésekre is. A folytatás igazán meglepő: „Was der Verfasser damit beabsichtigt, liegt auf der Hand”. Miért kellene a keresztnévek, utcák, terek nevét németül is közölni? A példák egész sorával azt is lehetne bizonyítani, hogyan lett a városi jegyző tolla nyomán magyar személy- és helynévből jó hangzású német. A polgárkönyveket német nyelven vezették, az egyéb iratanyag zöme is német és latin nyelven. Milyen „kézen fekvő” szándéka lehetett Házi Jenőnek? Minden bizonnyal a kötetek német nyelvű kiadása esetében a névmutató a *Wolf* név valamennyi változatát tartalmazná. Továbbá Házi Jenő azt írja, hogy Sopron vármegyén kívül 782 polgár vándorolt be Magyarországra egy-egy területéről, majd részletezi, hogy Pozsony megyéből 121, Moson megyéből 91, Vas megyéből 335, Horvátország területéről 21, Magyarország egyéb részéből 214 fő. Gisela Auer pedig így vette át: „Különösen vonzóerőt gyakorolt a város a nyugat-magyarországi térség lakosságára, kapcsolva Pozsony megyét is. Magyarország egyéb részéből 214 polgár jött”.

Ez utóbbi igaz. Sőt szerintünk a 214 polgár egy része szintén német ajkú, „másodlagos áttelepülő”, elődeik egy vagy több nemzedékkel korábban érkeztek hazánkba, pl. Ulein Antal Bátaszékről (Tolna megye), aki Sopronban saját költségén készítette el Deák Ferenc ülöszobrát. Viszont az is igaz, hogy Vas, Moson és Pozsony vármegyéből nem kizárólag német anyanyelvű áttelepülők érkeztek.

A nyugat-magyarországi (der westungarische Raum) térség hangsúlyos szembeállításá Magyarországnak egyéb területével részben még elfogadható. De a hozzáfűzött következtetés már a két ország népének példamutató, baráti együttműködésének, kölcsönös megértésének szellemét sérti: „Diese geringe Zahl spricht für sich. was die nationale Zugehörigkeit des Ödenburger Bürgertums betrifft”. Tény, hogy a középkor óta, már a XIV. század elejétől a magyar városok (Buda, Győr, Székesfehérvár stb.) lakosságának jelentősebb része német nyelvterületről származott, tehát „nemzeti hovatartozása önmagáért beszél”. Az is tény, hogy Sopron német ajkú lakossága a XVI–XVII. században az evangélikus vallás szabad gyakorlása miatt ragaszkodott a rendi Magyarországhoz. A szabad királyi város önkormányzati jogával 1848-ig háborítatlanul élhetett és attól éppen a Bach-korszak fosztotta meg. Az osztrák városok önkormányzati jogát az abszolút császári hatalom a XVIII. században felszámolta, a magyar városoké 1848-ig megmaradt. A XIX. század második felében Sopron kereskedelmét és iparát elsősorban az osztrák verseny tette tönkre.

A soproni népszavazáskor 1920-ban Sopronban a magyar anyanyelvűek számaránya 48,7%, a németeké 48% volt. Magyarországra szavazott 12 327 fő (72,75%), Ausztriára 4 620 fő (27,25%). Csak a 21. életévet betöltött személyek szavaztak. Viszont 1941-ben Hitler „hódításainak zenitjén”, a 42 235 lakosból 7698 fő (felölt és gyerekek) azaz 18% vallotta magát német nemzetiségűnek, ugyanakkor a német anyanyelvűek számaránya kb. 35–40% volt. Valójában nem többen akartak az ún. „Német Birodalom”-hoz tartozni 1941-ben, mint Ausztriához 1921-ben. Ha ugyanis az 1921. évi 4620 felnőtt szavazóhoz hozzászámítjuk a gyermekeket, megközelítőleg az 1941. évi adatokat kapjuk.

A karintiai népszavazási terület déli zónájának lakosságából 1920-ban 31,4% német és 68,6% szlovén anyanyelvű volt. Az 1920. október 9-i népszavazás eredménye: Ausztriára esett 22 025 szavazat (59,4), Jugoszláviára 15 279 szavazat (40,96%). Vö. Fogarassy László: A soproni népszavazás. SSz. 1971. 346.

A népszavazás végeredményét a birtokon belülség lényegesen meghatározta. Így Karintiában az osztrákok, Lengyel–Sziléziában a németek és Sopronban a magyarok győztek. A Nyugat-Magyarország területéért vívott küzdelemben egyik ország polgári kormányát sem érdekelte, hogy a német, a magyar és a horvát anyanyelvű lakosságnak mi a véleménye a nemzeti és a népi hovatartozásról.

Ausztria 1919–1921 között nem tudta birtokba venni a St. Germain-ben neki ítélt Nyugat-Magyarországot, ezért Velencében 1921. október 13-án egyezsre és titkos megállapodásra kényszerült Sopron sorsát illetően. Ezt az egykorú nyilatkozatok és események bizonyítják.

Bethlen István, a tárgyalások magyar résztvevője írta a velencei tárgyalásról Prónaynak: „... biztosítottuk a megegyezés rendjén, hogy Sopron és környéke, formailag népszavazás útján, de tényleges magyar birtok fog maradni...”, a népszavazás „magyar közigazgatás alatt fog nyolc napon belül végrehajtani, amint az Ausztriának jutó területekről a felkelők visszavonulnak”. Schober kancellár azt is megígérte, hogy a magyar részről javasolt határkiigazítást a nemzetgyűlésben elfogadtatja. A fentiek szerint történt a népszavazás és a határkiigazítás. Ausztria népszavazás nélkül tíz falut, 4303 lakossal visszahagyott Magyarországnak. A határban a Halál kaszá... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. Budapest, 1963, 288; Horváth Zoltán: Három ország küzdelme Nyugat-Magyarorszáért (A népszavazás ötvenedik évfordulójára). Kisalföld, 1971. december 14–15. Schober kancellár a tárgyalások osztrák vezetője, 1921. november 30-án: neki más, mint „a diplomáciai eszközök rendelkezésre nem állottak, s ha ezen eszközök már előbb nem voltak elégségesek, hogy Burgenlandot birtokba vegyük, úgy nekem a Velencébe való meghívás visszautasításával, az entente-hatalmaknak, főleg az olasz királyi kormánynak súlyos rosszallásával kellett volna számolnom”. (gr. Sigray Antal beszéde a nyugat-magyarországi ellenállásról. Bp., 1922, 15. Elhangzott 1922. jan. 19-én a nemzetgyűlés ülésén.) Walheim tanár, az Oedenburger Heimatsdienst, korábban karintiai szervezet vezetőjének nyilatkozata 1921. december 18-án a bécsi városháza népesarnokában, nyolcszáz résztvevő előtt (az osztrák rendőrség jelentése szerint): „Elsőként Walheim tanár szólt fel, aki Burgenlandban a jelenlegi politikai helyzetet ismertette, miközben a kormánynak szemrehányást tett, hogy Velencében Burgenland érdekelt élarulta. Az osztrák kormány képviselői, midőn Velencébe utaztak, már Sopronnak a feladását ehatározták. Most, amikor Burgenland osztrák birtokban van, ezt nyugodtan mondhatja és ez adott esetben be is bizonyítható”. Dr. Ursin különösen támadta az antantot, magatartását a burgenlandi kérdésben és szövetségi tolvajbandának nevezte: „Als erster Redner ergriff Professor Walheim das Wort, der die gegenwärtige politische Situation im Burgenland besprach und hiebei der Regierung den Vorwurf machte, dass sie in

Venedig die Interessen des Burgenlandes verraten hatte. Die Vertreter der österreichischen Regierung waren nämlich, schon als sie nach Venedig fuhren, zur Preisgabe Oedenburgs entschlossen gewesen. Jetzt, da das Burgenland in österreichischem Besitze sei, könne er es ruhig sagen und werde es gegebenen Falles auch beweisen. Dr. Ursin polemisierte vornehmlich gegen die Entente, die er „eine interalliierte Gaunerbande“ nannte ... (Hof- Haus und Staatsarchiv, Wien. Neues Politisches Archiv. Fasc. 910—910—325—326. Polizei Direction in Wien — das Bundesministerium für Äusseres, Wien, 19—12. 1921.)

Dinghofer dr. 1921. december 30-án Linzben tartott beszédében megvédte Schober kormányát: „...arra a szemrehányásra, hogy a nagynémet párt nem utasította vissza kezdetől fogva a velencei egyezményt, azt feleljük, hogy nem akartunk kormányválságot előidézni, mert különben Ausztria Nyugat-Magyarországból előreláthatólag semmit, sem Sopront, sem a terület egyéb részét nem tarthatta volna meg“ (Sigray i. m. 15.).

A formai népszavazásra Ausztria polgári kormányának volt szüksége, mert egyébként Sopron feladása miatt a nacionalisták elsöpörték volna, és félt a munkáshatalom uralomra jutásától is.

Végül a velencei tárgyalásokon Schober kancellár és Bethlen külügyminiszter biztosították „a megegyezés rendjén, hogy Sopron és környéke formailag népszavazás útján, de tényleg magyar birtok fog maradni“. Egyik ország polgári kormányát sem érdekelte, hogy Nyugat-Magyarország német, magyar és horvát lakosságának mi a véleménye a nemzeti és a népi hovatartozásról. (A határban a Halál kaszál ... Fejezetek Prónay Pál feljegyzéseiből. M. Tört. Társulat. 1963. Szerk.: Szabó Agnes és Pamlényi Ervin. 288.)

6 Házi Jenő: A soproni polgárjog megszerzésének története. SSz. 1941, 269—279. A közgyűlés (*Communitas*) 1687-ben a tanács figyelmébe ajánlotta, hogy helytelen, miszerint „a nem iparosok is polgári jogokat szereznek“ (Sopron szab. kir. város monográfiája Sopron, 1894, II. k., 172).

7 Győr-Sopron megyei Levéltári Igazgatóság Soproni Levéltára (továbbiakban: SVL): Acta politica et oeconomica, fasc. XXV. nr. 6913.

8 SVL. Conscriptiones 66—68.

9 Uo. fasc. XVIII. nr. 195.

10 Uo. fasc. XXV. nr. 6918; Horváth Zoltán: A jobbágyvilág alkonya Sopron megyében. Bp., 1976, 15.

11 Uo. fasc. XVIII. nr. 195. A Szent György utca 11. sz. ház Szentgyörgyi Horváth Zsigmond tulajdona volt. Helytörténetünk mindmáig adós azzal, hogy Sopronban kimutassa a magyar nemesség városépítő tevékenységét, Szerintünk a magyar nemesek építették Sopron legjelentősebb, XVII—XVIII. századi házait, ill. reneszánsz és barokk palotáit.

12 Oedenburger Intelligenz- und Anzeige-Blatt IV. Jahrgang Nr. 1. (1858. jan. 4.). Hirschenhofner Lipót háza 1850—1969 között. SVL. fasc. XVIII. nr. 195; nr. 48. Vö. Sopron város Adóhivatala 1858. évi Adókvetési Lajstrom 9. sz.

13 Házi Jenő: Soproni polgáresaladók 7. lap (számításunk szerint).

14 Thirring Gusztáv: Sopron város a 18. században Sopron, 1939, 147.

15 Thirring Gusztáv: Adatok a száz év előtti Sopronról és 1848. évi népességéről. Sajtó alá rendezte: Thirring Lajos (SSz. kiadványainak új sorozata: 1. szám) 47. Vö. Szab. kir. Sopron város összes Polgárainak 1847. évi Nevlajstroma. 1848. jan. 18. Hochecher János számvevő s birtokkönyv vezetője (SVL. Acta pol. et. oec. fasc. XVIII. nr. 261.

16 Uo.

17 Horváth i. m. 181.

18 Házi i. m. 993.

19 SVL. Iad. XXVI. et LI. fasc. I. Példa: Reversales Demetry Káldy de Felső Káld, super assumta obligatione Civill (1569. jún. 28.). Iad. XXXVI. et LL. nr. 12. A magyarok panasza Kassa és Sopron szab. kir. város ellen (a koronázás előtt), II. Mátyás. 1608. évi törvény 14. cikkelye)

20 Thirring Sopron városa 236.

21 Uo. 147.

22 Thirring Sopron házai i. m. Néhány példa a XIX. század eleji háztulajdoncseréire: Ferencz József tér (Fő tér); Szent György u. 11., 5., 18., 22. sz.; Új utca 5. sz.; Kolostor u. 3., 9. sz.; Templom u. 5., 14., 16., 18., 21., 26. sz. stb.

23 A Magyar Tudományos Akadémia Pécsi és Veszprémi Akadémiai Bizottságának értesítője: A Dunántúl településtörténete. IV. 1867—1900. Veszprém, 1982. A siófoki településtörténeti konferencián elhangzott előadások, korreferátumok szövege (1980. május 22—23).

- 24 Thirring: Sopron város 155.
- 25 Sopron sz. kir. város Monográfiája; Póda Endre: A soproni plébánia története 9.
- 26 Házi: Soproni polgárcsaládok 994—995.
- 27 Előadás formájában elhangzott a Soproni Helytörténészek Baráti Köre ülésén (1984. március 13-án): Sopron XIX. századi vagyonos polgárainak betelepüléséről.
- 28 Horváth Zoltán: A soproni sertéskereskedelem a XIX. század második felében. Vö. A fentebb említett MTA. PAB-VEAB. értesítőjét, 75—93. Részletesebben: Wie aus Waidhofener Schweinhändlern vermögende Bürger von Sopron (Ödenburg) und ungarische Grundbesitzer wurden. Burgenländische Forschungen Sonderband VII: Burgenland in seiner pannonischen-Umwelt. Festgabe für August Ernst. Eisenstadt. 1934, 162—186.
- 29 Házi: Soproni polgárcsaládok 997.
- 30 Payr Sándor: Emlékezés Doktor Lackner Kristófról (1571—1631). Sopron, 1932; Kovács József László: Lackner Kristóf és kora (1571—1631). Sopron, 1972.
- 31 Vö. Becht Rezső: Évfordulók a Storno-házban. SSz. 1972, 269. Hartner Jánosnak a ma is élő Hartner-családhoz való rokonsági kapcsolatához nem fér kétség. Feltételezhető, hogy Becht Rezső tévedése Storno Gábor tájékoztatásán alapul.
- 32 Horváth Zoltán: Sopron legtöbb adót fizető polgárainak rokoni csoportjai és körei a XIX. század második felében (kézirat). Előadásként elhangzott a Soproni Helytörténészek Baráti Köre ülésén (1982. november 2).
- 33 Horváth: Wie aus Waldhofener Schweinhändlern stb. 170.
- 34 Uo. Bauer Mihály leszármazottai: 3., 13., 14., és 19.
- 35 Az 1830-as évektől rendelkezésre állnak: gyászjelentések, 1857-től nekrológok (újságok); árvaszéki iratok a régiebb időktől.
- 36 Házi i. m. vö. 7807., 9382. irányítószámmal. Thirring G. így írt: „A régi házassági és halálozási anyakönyvekbe jegyezték be a nőket csak a keresztnévükön, és így további kutatásnak még a lehetősége sem forog fenn” (A soproni Thirring-nemzetség 300 éves múltja. Sopron, 1934, 6).
- 37 Házi 1058. és 1076. irányítószám.
- 38 Loksa Dániel házasságkötését (szüleinek adata) Id. evang. anyakönyv: 1859. jún. 21; — Házi 3563. irányítószám.
- 39 A három polgár: 1570-ben (7662. irányítószám); 1584-ben (10 731); 1587-ben (8783).
- 40 Házi 62: Sopronban özvegyet vett feleségül: 2588., 3708., 4173., 5159., 10 667. stb. irányítószám alatt.
- 41 Uo. irányítószám: 514., 546., 572. (Bauer János); 86. Amtmann János 1769. II. 15. (lakó fia); 88. Amtmann György 1793. I. 23; 1211. Plank Péter 1777. V. 23.
- 42 Uo. Landwirth: Gallovics Ignác 1809. II. 21. (5308.)
- 43 Uo.: Wirtschaftsman apja Wirtschaftsbürger (7917., 5048., 4910.) vagy Wirtschaftsman (5047). A jelölt Wirtschaftsbürger és apja is (3323., 1753. irányítószám).
- 44 Uo.: 1015. irányítószám.
- 45 Uo.: 1016. irányítószám.
- 46 Uo.: 1015. irányítószám. A 4870 ismeretlen polgár között: iparos, kereskedő stb. foglalkozású is volt.
- 47 Thirring G.: Adatok a száz év előtti Sopronról 41.
- 48 SVL. Sopron Város Adóhivatalának iratai: Adókimetással kapcsolatos könyvek 1738—1848.
- 49 Sopron város szőlőterülete lényegesen csökken, főképpen Sziléziának Poroszországhoz való kerülése után: 1757-ben még 1822 kat. hold, 1784-ben 1537, 1852-ben 1148 kh., 1857-ben 1001 kh., 1860-ban 1155 kh. (Thirring G.: Sopron városa 181; Mühl Nándor: A soproni szőlészet története 1845—1945. A Soproni Szemle kiadványainak új sorozata, 5. szám. Sopron, 1964, 84).

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Tipity János:

Soproni kovácsoltvas- emlékek

III. rész

17. sz. kép: sírkereszt a Balfi úti ev. temetőben. Készítette „Johann Steiner Schlossermeister 1857—1916”, akit ide temettek. A sírkerítésre tervezett és még a mester életében megálmodott és elkészített alkotás ragyogóan bizonyítja, hogy alkotója méltó képviselője volt a magyarországi vasművészetnek. Nagy kár lenne e csipkefinom művet veszni hagyni. Műemléki védelmet érdemelne.

18. kép: Sírkerítés a Balfi úti ev. temetőben Alexander Neuberger (1841—1910) sírja körül. Készítette Nitsch György soproni műlakatos. Anyaga 8×8 és 12×12 mm-es pálcavás, 30×30 -as sarokoszlopokkal. A szépen kidolgozott és elhelyezett levelek, rozetták, virágok és más elemek szépen dekorálják az egyszerű kerítést.

19. sz. kép: sírkerítés a régi róm. kat. temetőben Magdalena Printz és Josef Printz (1816—1907) sírján. Készítette „Mathias Peischl Schlossermeister Ödenburg”. Anyaga 12×12 és 8×20 mm-es pálcavás- és laposacél, 40×40 mm-es sarokoszlopokkal. Szép példája az egyetlen motívum ismétlésével való díszítésnek. Mégis kellemes látvány.

20. sz. kép: sírkerítés a Balfi úti ev. temetőben a Stark és a Nitsch család sírboltja körül. Készítette „Nitsch György Sopron”. Anyaga 10×10 és 15×15 mm-es pálcavás, 30×30 mm-es sarokoszlopokkal, valamint $25 \times 25 \times 4$ mm-es peremes laposacél fogópárokkal. Századeleji munka, a szecessziós korszak hagyatéka. Megdolgozhatott vele a mester.

21. sz. kép: sírkerítés a Balfi úti ev. temetőben Wilhelm Pfendesack és Johann Steiner sírján. A 17. sz. sírkereszt erre van ráépítve. Még aránylag jó állagú, de már ápolásra szorul. Anyaga: az egész kitöltő rész 5×10 , a sarokoszlopok 35×35 mm-esek. Ritka felfogásban készült emlék.

22. sz. kép: sírkerítés és kapurészlet a Balfi úti ev. temetőben id. Forster Gusztáv (1827—1901) sírja körül. Mestere: „Peischl Ágost Sopron”. Anyaga 12×12 , 15×15 mm-es pálcavás, 22×22 mm-es oszlopokkal. Tobzódó fantázia terméke, amelynek minden díszítése itt kegyeleti jelleggel van elhelyezve. A kapun levő kereszt, a finom akantuszlevelek, a natur rózsaaágak és az oszlopokon levő virágcsokrok mintegy a szeretet erős kötődéseként vannak jelen.

23. sz. kép: kandeláber a régi róm. kat. temetőben Anton Hauer (1848—1904) családi sírhelyén. Készítette Ludwig Gaubi ebenfurti műlakatos. Anyaga: oszlop, alul 25×25 -ös rúdvas, feljebb csavarva, 8×20 mm-es hajlított támaszokkal, gömb, bilincs és spiráldíszítés. Finomművi munka.

24. sz. kép: kandeláber a róm. kat. új temetőben Johann Rozinek (1850—1926) sírján. Anyaga: oszlop, 20×20 -as, alsó támasz 3×20 , a felső konzol 5×20 mm-es. Díszítése: csavarás, rozetta, bilincs, akantuszok.

25. sz. kép: kandeláber a Balfi úti ev. temetőben id. Forster Gusztáv (1827—1901) sírján. Mestere Peischl Ágost. Anyaga: oszlop, lent 20×20 , fent 15×15 mm-es, támasz 20×3 mm-es szalagvas. Stabil szerkesztésű munka ízléses, ötletes díszítés mint kacs, golyó, levél, bilincs, rozetta, csavarás.

(Folytatjuk)

17

105

220

99

E. Pulzmann 982

VESITÉS

16

66

116

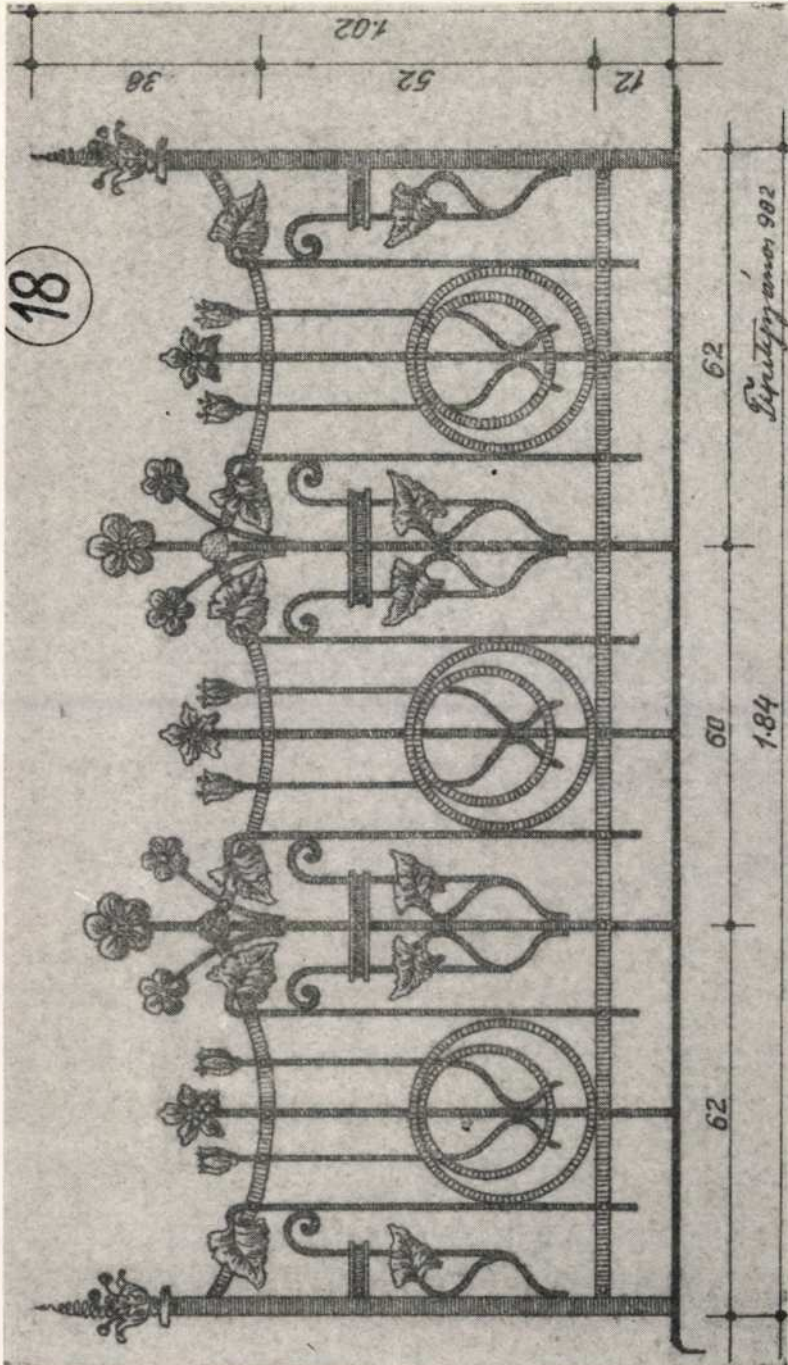
Ruhestätte
der Familien

WILHELM PFENDESACK

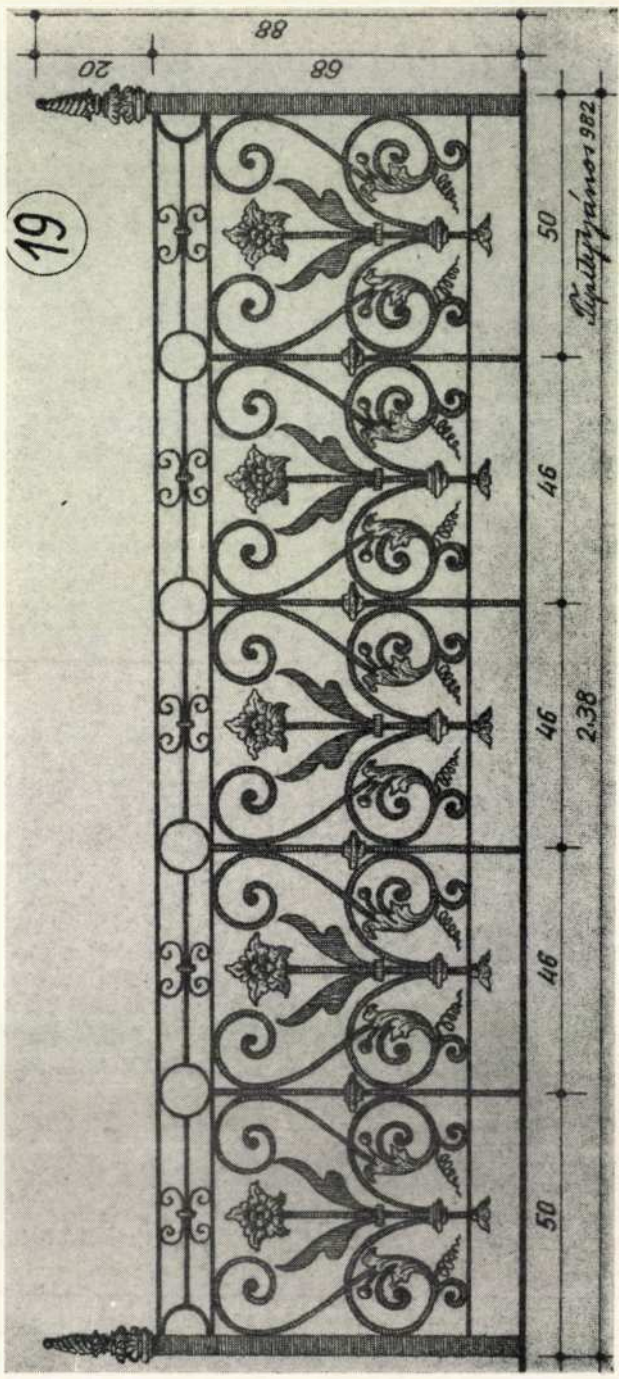
und

Johann Steiner

18

19

Laptev yamov 982

50

46

46

46

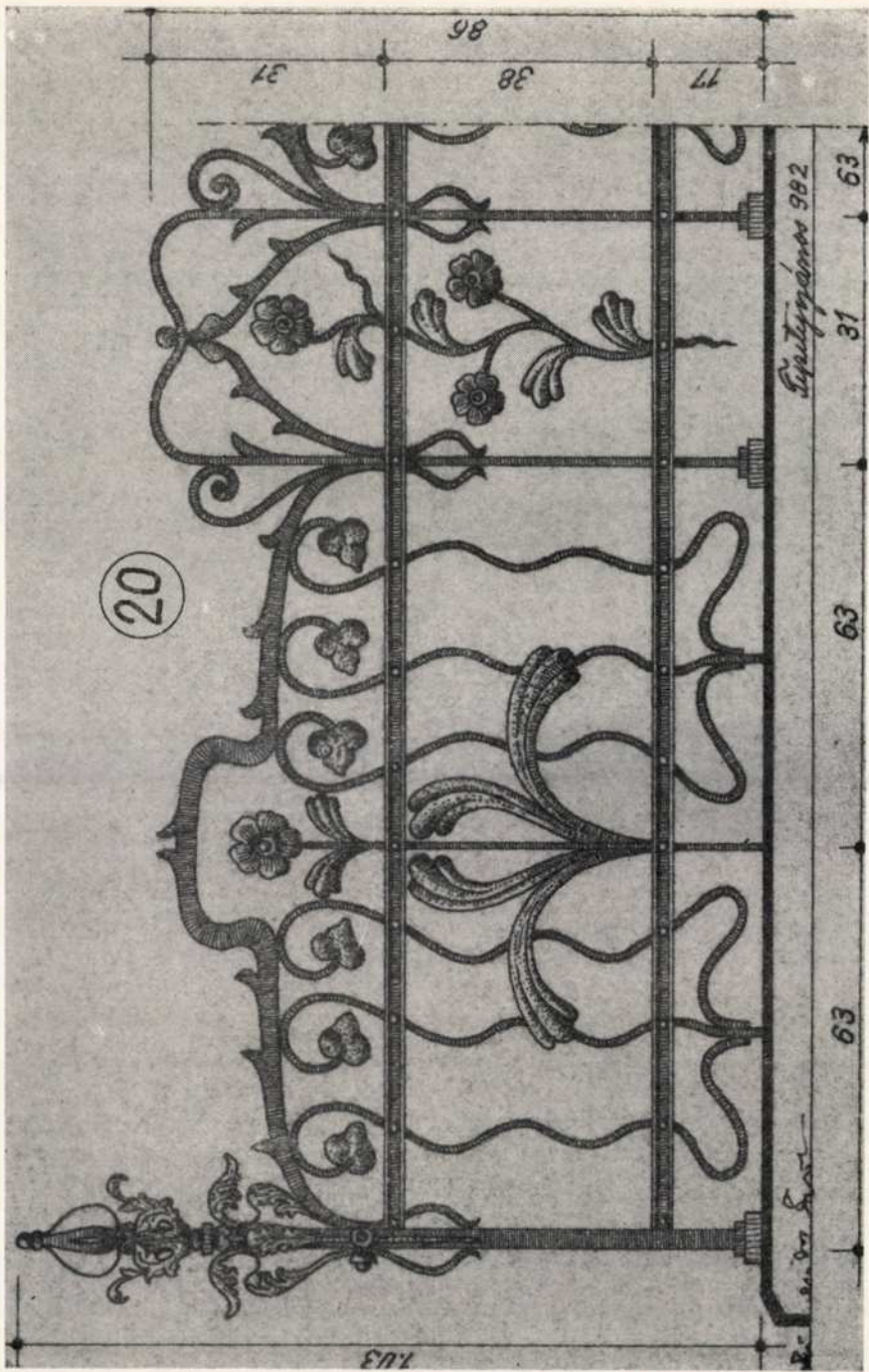
50

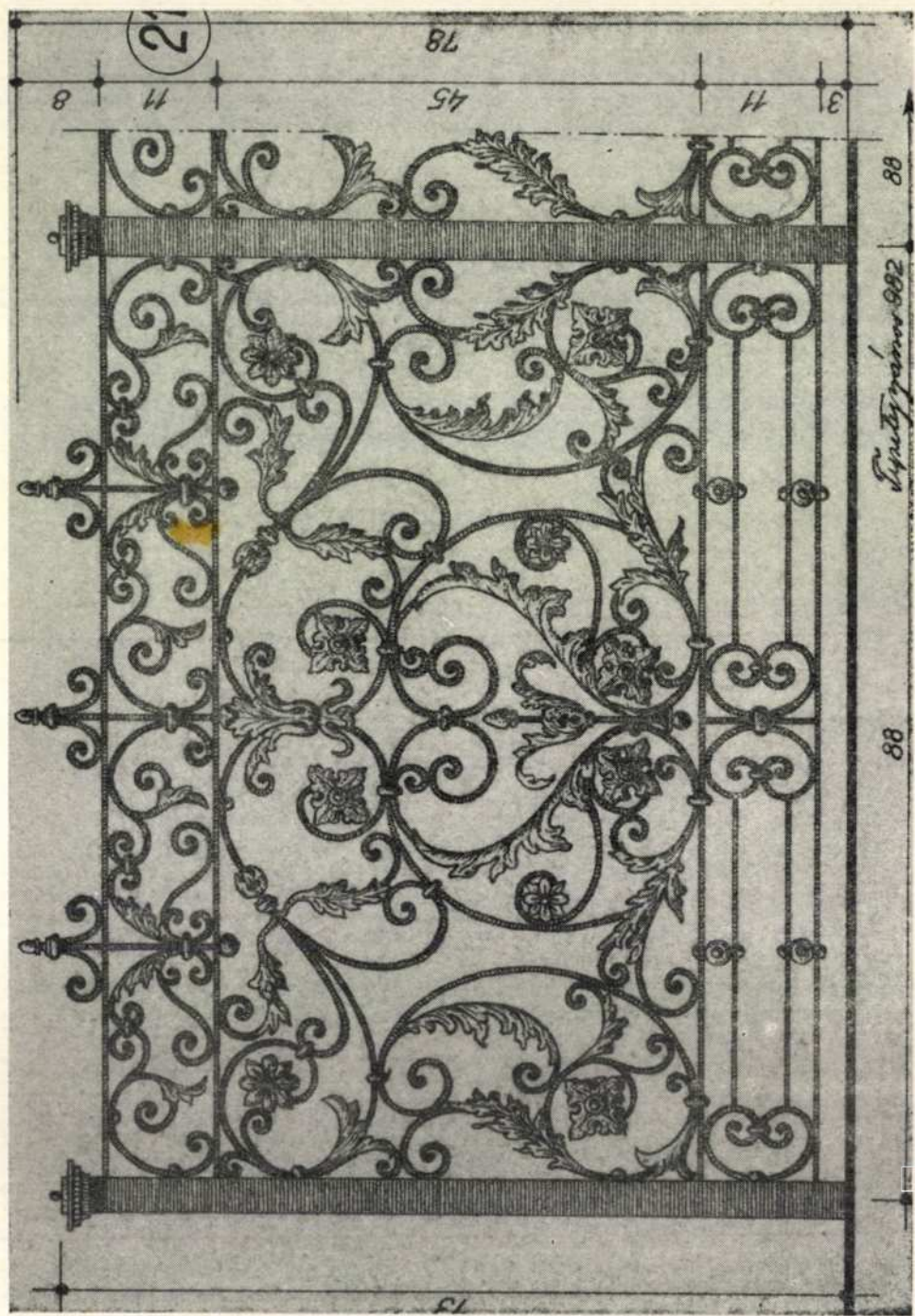
2.38

88

68

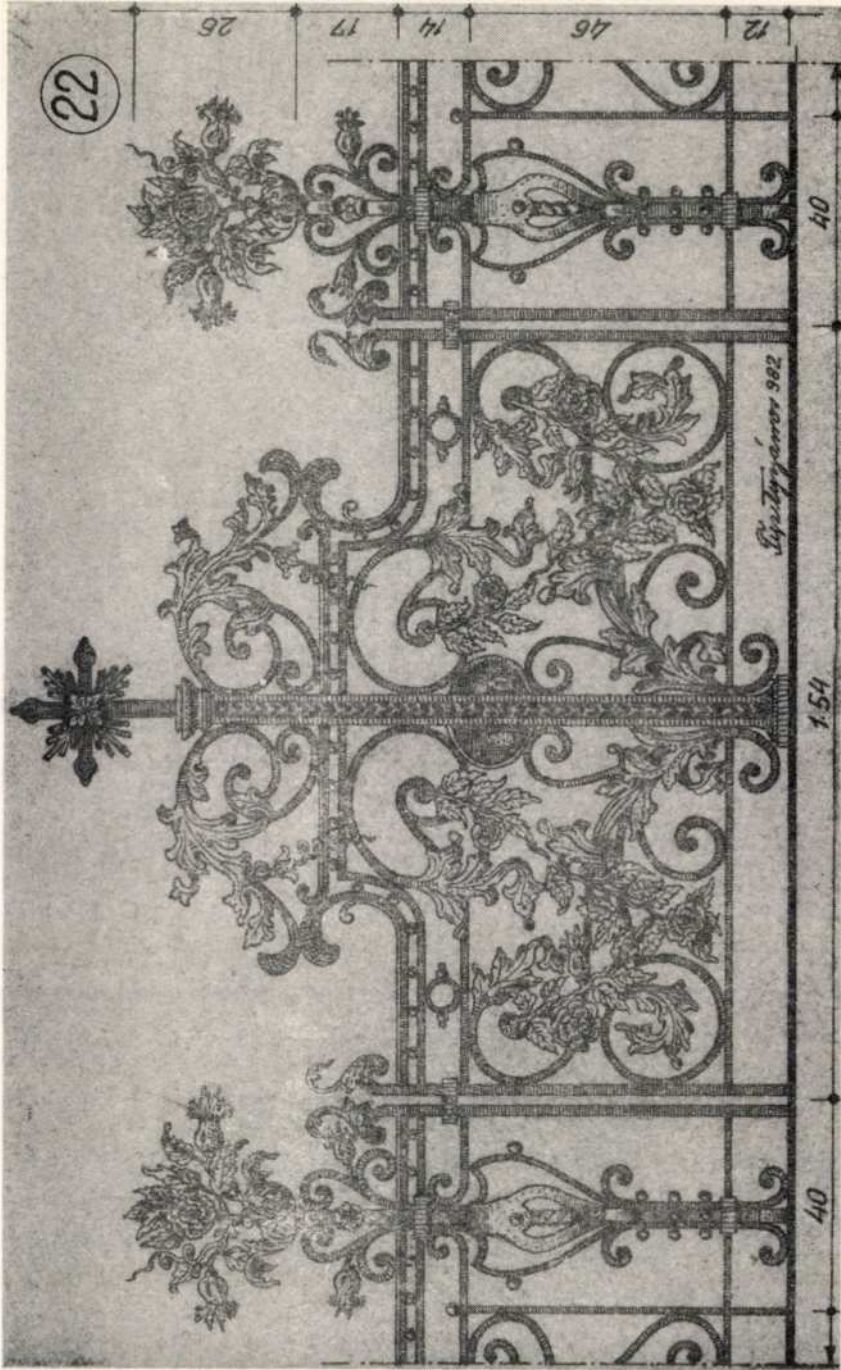
20

Лытыгинъ 082

88

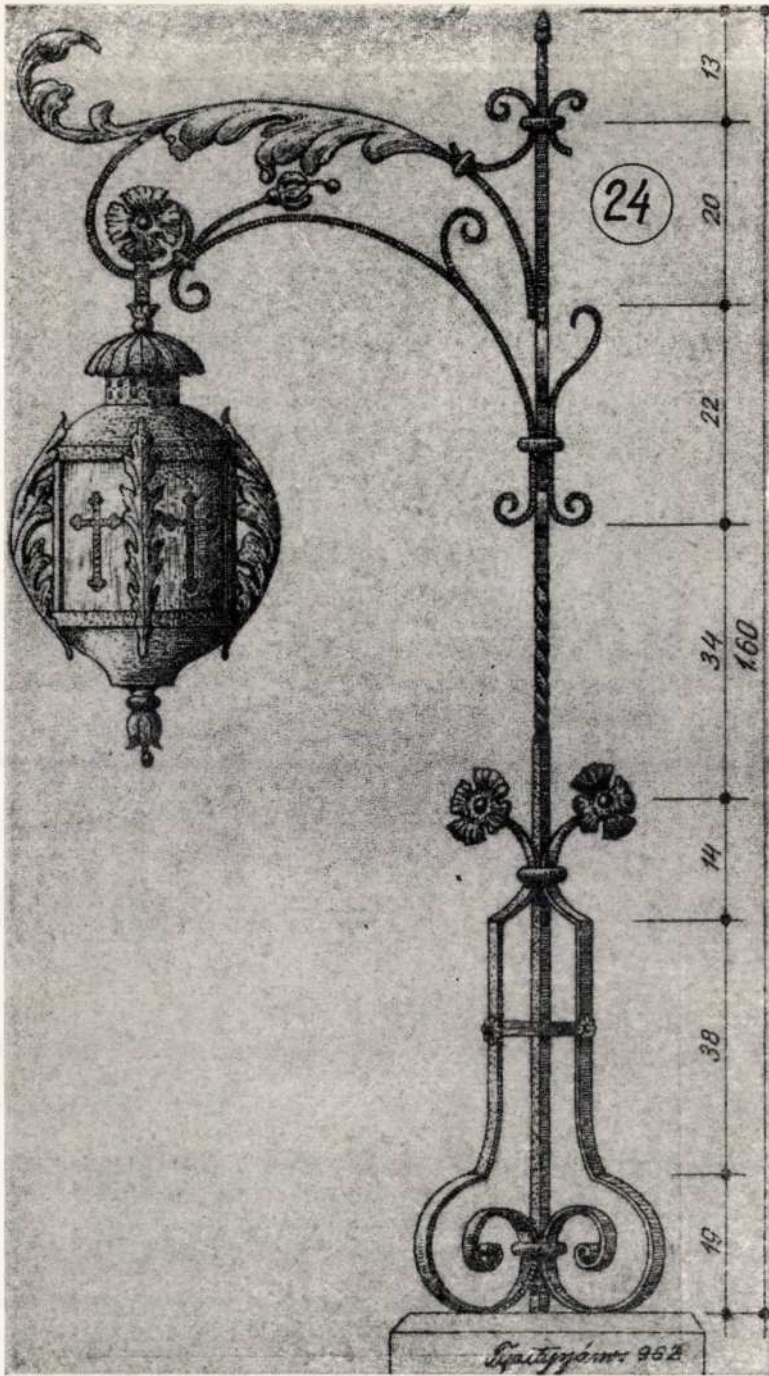

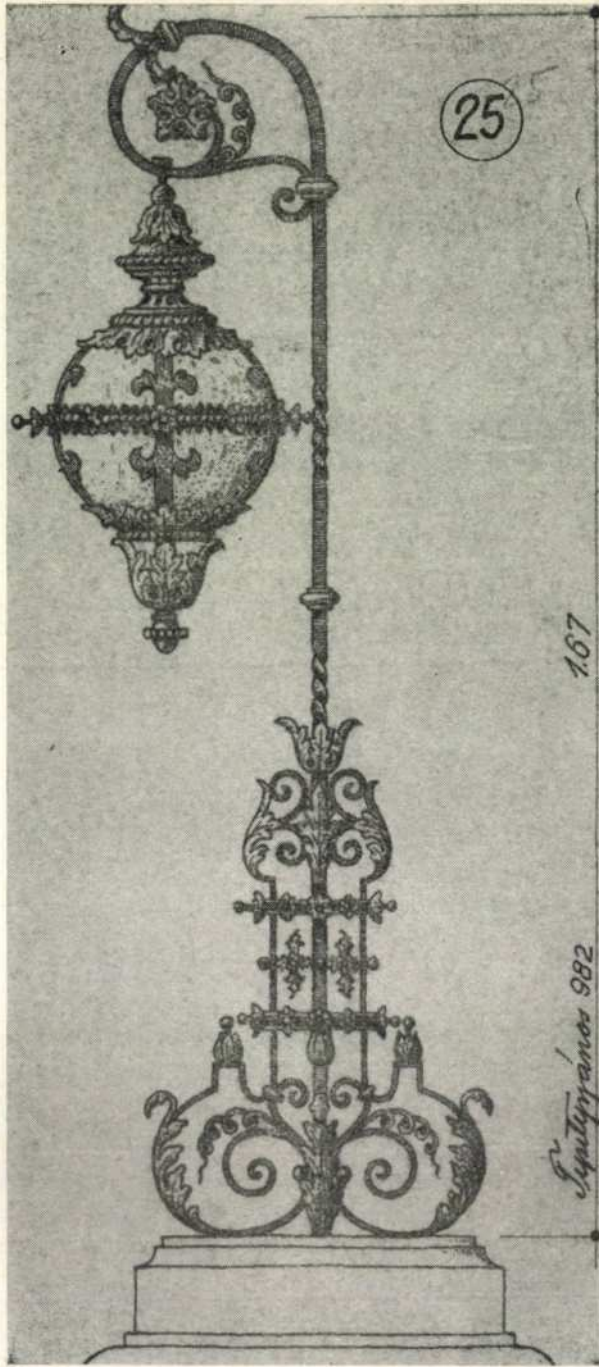
23

134

Antiquario 582

25

167

Exposition 1882

Hozzászólás Tompa Károlynak „A soproni egyetem mártirjai emlékhelyének felavatása” c. cikkéhez

A soproni egyetemi hallgatók 1945. március 30-i halálával kapcsolatban korábban azt igyekeztem bizonyítani, hogy e tragédia a hallgatók következetes náciellenes, fasisztaellenes magatartásának, ilyen jellegű cselekménysorozatának volt következménye. (Hiller I.: A soproni egyetemi hallgatók mozgalmi a két világháború között. SSz. kiadványai. Új sorozat, 8. 173—218, valamint SSz. 1978. 319.) Évekkel később azután olyan írás jelent meg, amely felfogásomat, egyre biztosabb meggyőződésemet „tendenciózusan idealizált, ismételtlen megmásított beállításának” minősítette. Egészen pontosan: „Az ottani állítással szemben” nem, „fasisztaellenes magatartásuk” volt az oka kivégzésüknek”. (SSz. 1980. 140.) Ismét évek teltek el és megjelent egy kortársnak, az átélőnek és túlélőnek dokumentáit visszaemlékezése, amely — szerintem bizonyító erővel — ugyancsak azt bizonyítja, amit korábban én is, nevezetesen, hogy a hallgatók tragikus halálának oka elsősorban, vagy kizárólagosan azok náciellenes, fasisztaellenes magatartása volt, akkor is, ha a gyilkos fegyverek egy ürügy miatt szóltak meg. Mindez nem mond ellent annak a megfogalmazásnak sem, csupán a körülményekre utal, hogy a kivégzett Ferenczi János „a háború áldozata”, a „háború örületé”. Az első vitacikk megjelenése óta több dokumentum került elő, amelyeknek ellenőrzése után bizonyára egyértelművé válik az is, ami ma még bizonytalan.

Ezúttal egy újságcikket ismertetek, amely már 1945-ben is politikai indítékú gyilkosságot sejtet. Egyúttal arra is rávilágít, hogy e gyilkosság híre gyorsan messzire is eljutott és mozgosító erejű lehetett a bűnösök kézrekerítésére, megbüntetésére. Tompa Károly írja, hogy „végül is a tettesek büntetlenül maradtak. A gyilkosok gáztettét azonban nem fogja elmosni az idő. Erre nincs és nem lehet „erkölcsi alapot” találni, sem igazolást”. (SSz. 1984. 176.) Hogy miért is és hogyan történhetett, hogy a tettesek büntetlenül maradtak, annak kiderítése a helytörténeti kutatók feladata marad. Ezek után következnek a jelzett cikk, amely emléket állít a soproni egyetemi hallgatóknak és amelynek közlése hozzájárulhat a tudományos álláspont kialakításához, különösen abban a kérdésben, hogy vajjon a „háború áldozatai”, vagy a „fasisztaellenes magatartás” mártirjai voltak-e?!

A „Világosság” című kolozsvári napilap¹ írta 1945. július 22-i számában: „Emlékezés. Szedlaccsek Ernő bányamérnök szigorló az alábbi sorokat küldötte be lapunknak, kegyelettel emlékezve meg Dr. Ferenczi Sándorról, a kolozsvári unitárius kollégium közismert tanárának és sors társainak tragikus haláláról.

1945 április 1-én a béke és feltámadás ünnepén az óvóhelyek penészes falai közül előbújva láttuk meg az első orosz katonát. Felszabadultunk!

Várva vártam ezt a pillanatot és most, hogy elérkezett, csak azt vártam, hogy Veled találkozhatnék. Felszabadulva terveket szőni a jövőbe és visszaemlékezni nehez egyetemi éveinkre, amikor oly kevesen — de főleg mi Erdélyiek — rendíthetetlenül bíztunk a győzelemben, a náciizmus összeomlásában. Ekkor még nem tudtam, hogy Te Ferenczi János, ki annyira vártál egy ilyen (húsvéti ünnepet) a felszabaduláskor már halott vagy.

1 A Világosság című lapot Balogh Edgár alapította és szerkesztette. Ezeket írja: „Az én feladatom Világosság címen új napilap megalapítása és szerkesztése volt. Az újság egy héttel a felszabadulás után, 1944. október 18-án jelent meg, szerkesztésében részt vett Nagy István, Jékely Zoltán, a Magyar Népi Szövetségben azonnal szerepet vállaló Kós Károly, később Benedek Marcell és a tábornok-kormányzó lágeréből kiszabadított Kacsó Sándor.” (Balogh Edgár: Kolozsvár, 1944 őszén. Népszabadság. 1984. augusztus 25. 13.)

Két nappal utána hallottam e rövid, de annál fájdalmasabb hírt „Ferenczi János szigorló erdőmérnököt, Dr. Ferenczi Sándor a kolozsvári unitárius gimnázium tanárát, Neumann János harmadéves kohómérnökhallgatót, Csaszlava IV. éves bányamérnökhallgatót és feleségét nagypénteken délután Brennebergbányán az SS banditák tarkónlőtték”.

Mélyen lesújtva hallgattuk az érthetetlen tragédiáról szóló híreket.

A soproni Erdélyi Diákotthonban laktatok és jól tudtuk, hogy a sűrű bombázások elől menekültetek el a brennbergi bányatárók biztonságosabbnak látszó óvóhelyre.

Néhány nap múlva azonban világosan látszott szomorú tragédiátok háttere.

Csaszlava Jenő életben maradt. Fejlövésével, a felesége holtteste mellett visszanyerte eszméletét, nagy vérvesztése után, bevándorolt a 12 km-re lévő Sopronig. Kórházi ágyán érte a felszabadulás és azonnal jelentést tett a GPU-nál és rendőrségnél. A brennbergi tanú vallomása alapján megtudtuk, hogy a gyilkosok kivétel nélkül soproni svábok.

Ekkor mindannyian visszaemlékeztünk arra a felejthetetlen 1942. márciusi napra, amikor még a hitlerista ideológia az egyetemi hallgatók rétegei között sem tudott teret nyerni és a soproni egyetemi ifjúság testületileg tüntetett azok ellen a sorsosok születésű SS-isták ellen, akik a felvonulásukkor az országzászlót tiszteletadás helyett leköpdösték.

Te is ott voltál Ferenczi János és emlékszem egymás mellett álltunk a Volksbund háza előtt és követeltük, hogy a leköpdösött zászlót a májusi ... szabadság ünnepnek csufolt nyilas gyásznapon is. (A kipontozott rész a rendelkezésünkre álló másolaton olvashatatlan. A szerző megjegyzése.) A soproni színház legfelső erkélyének utolsó sorában meghűzódva gyanútlanul hallgattuk a sok géppisztolyos gyerekek mellett a leventék és a sok gyermek felesketését az esztelen harcra.

Mosolyogtunk mert csak mosolyogni mertünk, egymás oldalát bökdösve a hungarista ideológia szólamaiban.

Akkor már tudtuk, hogy ez az utolsó megcsufolása volt a szabadság ünnepnek. A VÖRÖS HADSEREG 35 km-re volt az Osztrák határtól és amint fogytak a kilométerek úgy tűntek el a nyilaskeresztes karszalagok. Végre eltűntek. Fellélegeztünk. A rettenet megszűnt és mi erdélyi hallgatók felszabadultunk, hogy boszút állhassunk halálotokért. Szedlacsek Ernő szigorló bányamérnök.”

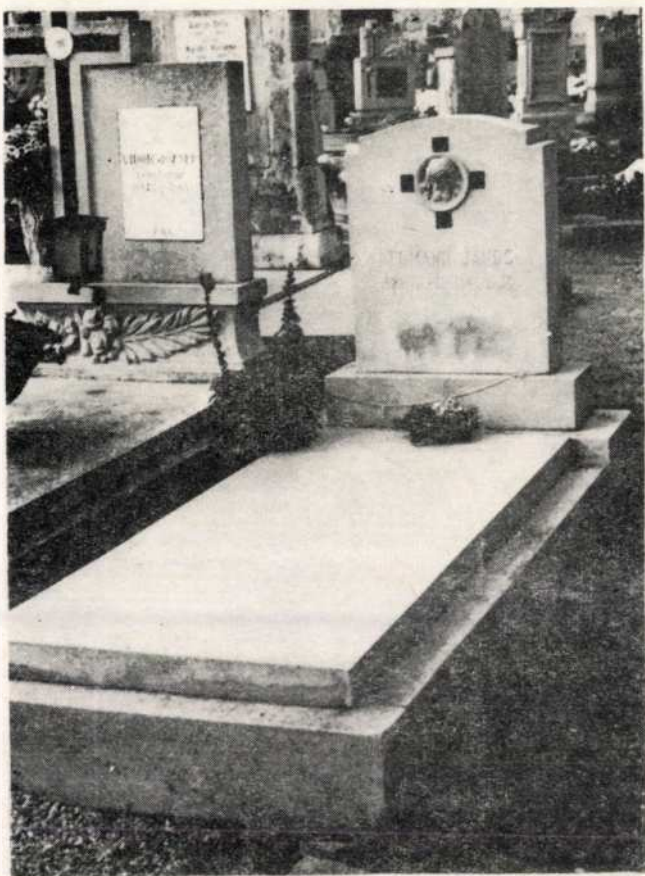
Tompa Károly: A soproni egyetem mártírjai emlékhelyének felavatása című cikkéből technikai okok miatt kimaradt a képanyag (SSz. 1984, 172—176.). A képet az alábbiakban közöljük.

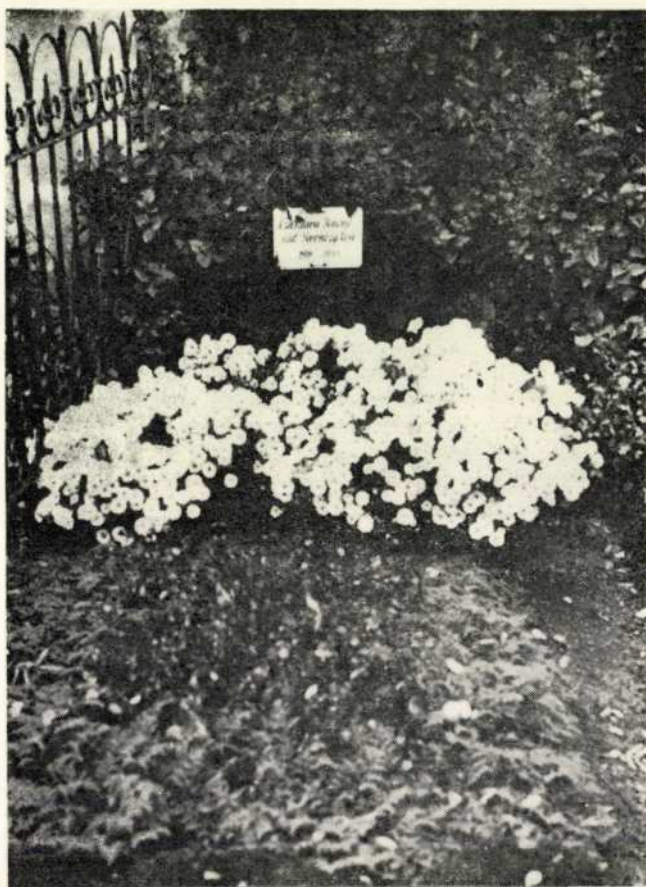
1. A soproni Egyetem 1945-ös mártírjainak emlékkopjafája Óbrennberg-Kovácsárokban (Foto: dr. Varga F.-né)

2. Ferenczi János szig. erdőmérnök és dr. Ferenczi Sándor
tanár sírja a soproni Evangélikus temetőben
(Foto: dr. Kárpáti L.)

3. Neumann János II. kmh. siremléke a soproni
Szent Mihály temetőben
(Foto: dr. Kárpáti L.)

4. Csaszlava Jenőné volt sírfelirata a régi Szent Mihály temetőben
(Foto: dr. Kárpáti L.)

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Hiller István:

A TIT 1983. évi tevékenysége Sopronban

A TIT Városi Szervezete Sopronban a már kialakult gyakorlatnak megfelelően folytatta tevékenységét. Természetesen mint minden évben, ezúttal is megvalósultak olyan aktuális feladatok, melyeket a munkatervbe nem foglaltak bele. A korábbi gyakorlatnak megfelelően továbbra is fenntartottuk az együttműködést társszervezeteinkkel, igyekeztünk tovább szélesíteni kapcsolatainkat különböző intézményekkel, vállalatokkal.

Az előadások száma az előző évhez képest 1002-ről 1106-ra nőtt, ami kiugróan magas. Nagymérvű emelkedést mutat a vegyes összetételű hallgatóság és a fizikai dolgozók részére tartott előadások száma. Ez öröndetes eredmény és igazolja a kialakított széleskörű kapcsolatokban rejlő sikereket.

Sajnálatos volt, hogy a 27. Soproni Nyári Egyetem külföldi résztvevők nélkül került megrendezésre.

A taglétszám továbbra is állandó emelkedést mutat, ami az érdeklődés folyamatos fokozódását is jelenti a tudományos ismeretterjesztés iránt. Hasonló tevékenységet folytató társintézményeink és vállalatok számára is mindig készségesen bocsátottuk rendelkezésre helyiségeinket térítés nélkül, kölcsönösségi alapon. Ilyen vonatkozásban is jó a MTESZ-szel való kapcsolatunk.

Szerződésünk volt a következő intézményekkel, üzemekkel: ELZETT Művek Soproni Gyára, SZOT Észak-Dunántúli Üdülési és Szanatóriumi Igazgatóság Gazdasági Szervezete, SOTEX, Pamutnyomóipari Vállalat, Ruhagyár, MSV Soproni Szövőgyára, Talajerőgazdálkodási Vállalat, Richards Finomposztógyár, AFIT, Hazafias Népfront, Vöröskereszt, Tanulmányi Állami Erdőgazdaság, Büntetésvégrehajtó Intézet, 403. sz. Ipari Szakmunkásképző és Távokzlési Szakközépiskola, Kállai Éva Leánykollégium, Arany János Leánykollégium, Fertőrákosi Társadalmi Szervek Háza, Sopronkőhidai Kultúrház.

A TIT szervezésében elhangzott előadások száma: 1106. Nők részére: 58, férfiak részére: 45, KISZ-fiatalok részére: 361, vegyes összetételű hallgatóság részére: 642, fizikai dolgozók részére: 156.

A TIT-klubban elhangzott előadások száma: 146.

Klubelőadások száma: 40.

Január: Dr. Gömöri János: Scarbantia

Lovas Gyuláné: Kópháza és nemzeti sajátosságai

Füzy Lajosné: Hegyek, tengerek, városok

Dr. Metzl János: Az adriai tenger szigetei

Február: Andrassy Péter: Állat- és növénykertek Európában

Molnár László: Képek a magyar bányászat múltjából

Garád Róbert: A Fertő múltja és jelene

Szabados László: Görög útiélmények

Március: R. Szabó Lajos: Madách Imre

Lovas Gyula: Sopron nehéz esztendeje

Martos András: Erdély

Dr. Kékesi Ferenc: „Morbus sacer”

Dr. Fűrész Oszkár: Vadászélményeim

Április: Dr. Kárpáti László: Barangolások a Francia Alpokban

Lukin László: Brahms életműve

Dr. Horváth Zoltán: Sopron legtöbb adót fizetőinek rokoni kapcsolatai a XIX. század második felében

Nagy Alpár: Liszt Ferenc művészete magyar szemmel

Május: Víg Péter: Két szobrász

Faller Antal: Bolyongás a Naprendszerben

Badiny Gyula: Ukrajna és várai

Dr. Tremmel Ottó: Az öregkor betegségei

Június: Hárs József: Érdekességek megyénk régi fényképezéséből

Nagy Alpár: Liszt Ferenc magánélete

Dr. Friedrich Károly: Sopron ünnepei

Szeptember: Finta Béla: A GYSEY életéből

Alexay Zoltán: A Szigetköz élővilága

R. Szabó Lajos: Juhász Gyula költészete

Horváth István: A Niagara vizesés

Október: Dr. Fogarassy László: Képek Pozsony történetéből

Rácz Józsefné dr.: Parkerdők berendezése

Sz. Egyed Emma: Az éremkészítés

Hárs József: A só útja

November: Szabados László: Nyugati körút öt országon át I-II. rész

R. Szabó Lajos: Babits Mihály

Finta Béla: Középkézsi államok

December: Nagy Alpár: Zenei kaleidoszkóp

Andrássy Péter: Az öröklődés

Lovassné Szabó Ágnes: A századforduló kézimunkái Kópházán

Sarkady Sándor: Sopron mai irodalmi élete

Napjaink történelmi tudata szabadegyetem

Dr. Kurucz Imre: Az ismeretterjesztés lehetőségei és feladatai a szocialista történelmi tudat formálásában

Dr. Tráser László: A fiatal irodalom történelemszemlélete

Dr. Gecsényi Lajos: Munkásmozgalomtörténet és történelmi tudat

Jakab Zoltán: A rádió és televízió történelmi tudatot formáló szerepe

Dr. Gergely András: Történelmi tudat és nemzeti önismeret

Dr. Juhász Gyula: Magyarország részvétele a II. világháborúban

Dr. Vasváry Artur: A Balaton és környéke

Dr. Környei Attila: Történelmi események hazánk térképén a 18. századtól az 1848/49-es szabadságharc bukásáig; A szabadságharctól napjainkig

Dávid Ferencné: A magyarországi román, gót, reneszánsz és barokk művészet; A magyarországi klasszicista, eklektikus és modern építészet

Dr. Göcsei Imre: A Nyugat-Dunántúl; A Kisalföld

Dr. Bárány Ferenc: Az 1950-es évek a köztudatban

Marosán György: Az 1956-os ellenforradalom a köztudatban

Teázónkban vendégünk volt:

Jakab Zoltán: A műholdak által történő televíziós közvetítések lehetőségeiről

Liska Tibor, Türei Sándor, Fáy Árpád: Napjaink szocialista vállalkozásai

Bognár Dezső: Egy élet a közösség szolgálatában

Órsi András, Marosi Mária: A fafaragó és szövő műhelyében

R. Szabó Lajos: Nőnap-i köszöntő

Kreiter Mária: Az értelmiség helyzete Győr-Sopron megyében

Csete György: Mai magyar építészetünk

Marosi Júlia: Ei kell indulni minden úton

Dr. Csikós József: Diplomás, vagy értelmiségi

Dr. Órs Félix: Asztrológia

Olimpiatörténeti Szabadegyetem

- Dr. Hegedűs Csaba: Olimpiai élményeim
Bácskai Kornél: Moszkvai élmények I-II.
Dr. Keresztény József: Sport és irodalom
Dr. Kun László: Nemzetközi sportszervezetek
Elbert György: A MOB és a NOB helyzete
Dr. Reisinger János: Az olimpiai gondolat ma
Dr. Frenkl Róbert: Orvosbiológiai és orvospszichológiai kérdések
Dr. Nádori László: A tudományok szerepe a sportteljesítmények fokozásában
Printz János: Az olimpiák lebonyolításának gazdasági kérdései
Dr. Gönczöl László: Fejezetek Győr-Sopron megye sporttörténetéből
Papp Győző: Győr-Sopron megyeiek az olimpián
Rókuszfalvi Pál: Sportpszichológia
Komlósi Gábor: Sportújságírás
Dávid Sándor és Dobor Dezső: A TV és a sport kapcsolata
Dr. Kutassi László: Sporttörténeti kutatások legújabb eredményei és szervezeti lehetőségei hazánkban

Kőrösi Csoma Társaság

- Dorosmai Imre: Az örmény nyelv története
Vásáry István: Juliánus és a keleti magyarság

Világjáró Magyarok Szabadegyeteme

- Dr. Vasváry Artur: India
Zoltai Márta: A felkelő nap országa: Japán
Finta Béla: A Földközi tengeren Barcelonától Várnáig
Juhász Árpád: A havas Kaukázus
Dr. Göcsei Imre: Egyiptom
Dr. Kubinszky Mihály: Az Alpések és az építészet
Dr. Batizi László: Prága és környéke
Dr. Pócs Tamás: Kuba

A Magyar Líra Századai Szabadegyetem

- A magyar népköltészet
Balassi Bálint: Júlia versekből, Egy katonaének, Adj már csendességet
Csokonai Vitéz Mihály: Lilla versekből, Az estve, A tihanyi Ekhóhoz, Szerelmedal a ...
Kölcsey Ferenc: Himnusz, Huszt, Zrínyi második éneke
Vörösmarty Mihály: Szózat, Gondolatok a ..., A merengőhöz, Előszó, A vén cigány
Petőfi Sándor: Júlia versekből, Egy gondolat bánt ..., Dalaim, Levél Arany Jánoshoz, A XIX. század költői, Tájversekből, Európa csendes ...
Arany János: A nagykőrösi korszak balladáiból, Ószikék
Ady Endre: Léda és Csinszka versekből, Az I. világháború idején írt versek, Kuruc verseiből
A Nyugat költői: Babits Mihály: A lírikus epilógja, Húsvét előtt, Ősz és tavasz között, Jónás könyvéből
Kosztolányi Dezső: Boldog, szomorú dal, Halotti beszéd, Hajnali részegség
József Attila: Holt vidék, Óda, Eszmélet, A Dunánál, Hazám, Nagyon fáj, Karóval jöttél
Illyés Gyula, Juhász Ferenc, Nagy László, Váci Mihály

Országjárásvezetőképző Tanfolyam:

- Dr. Batizi László: Budapest, A Dunakanyar
Zoltai Márta: Az országvezetés módszertana, Földtörténeti korok, felszíni képződmények, ásványi kincsek

Zoltai Márta: A Dunántúli-középhegység, A Mecsek
Pályi András: Az Északi-Középhegység, Az Alföld
Baranyai Lenke: Történelmi események hazánk térképén 1526-ig; Történelmi események hazánk térképén 1528-tól a 18. század végéig
Sarkady Sándor: Nyugat-Magyarország irodalmi emlékei; Kelet-Magyarország irodalmi emlékei

Az Egészségügyi Szakcsoport Tudományos Ankétja

Dr. Metzl J.—Dr. Németh F.: Tapasztalataink az akut cholecystitis korai műtéti kezelésével
Dr. Váry L.—Dr. Török Á.—Dr. Bánkúti P.: Vesemedence plasztikai műtéteink értékelése: 175—1981.
Dr. Böröczky B.—Dr. Huszár L.: Nyaki terimék fül-orr-gégészeti vonatkozásai
Dr. Kedvesi A.—Dr. Szlávik L.: Hasüri tályogok öblítő kezelése
Dr. Reiser E.—Dr. Nikolics K.: Injekciók együttes adásának inkompatibilitásai
Csizmadiané Gangl T.: Újabb szempontok az orvos-gyógyszerész szakmai kapcsolatban.
Dr. Tóth P.—Dr. Horváth Z.—Dr. Mikola Zs.—Dr. Szász Á.—Dr. Szőnyi E.: Különböző érettségű újszülöttek kiseddkori morbiditása.
Dr. Eper T.: A csecsemőkori bőrhaemangiómák sugárkezelésének eredményei osztályunkon
Dr. Reuter M.—Dr. Szatmári Gy.—Dr. Molnár Á.: Operált coarctatio aortae betegeknek ergometriás terhelése
Dr. Winkler M.—Dr. Freyler A.: A süketnéma fiatalok szemészeti szűrővizsgálatának jelentősége, különös tekintettel a pályaválasztásra
Dr. Horváth D.: Béta receptor blokkolók helye a mai terápiában
Dr. Bolyky L.—Dr. Bolyky Lné.: A hipertonia gyógyszeres kezelésének forgalmi alakulása öt év tükrében
Dr. Petró O.—Dr. Pálffy A.: Amylase-isoenzym laboratóriumi meghatározás diagnosztikai használhatósága
Dr. Pintér K.—Dr. Pálffy A.: Candidák előfordulásának gyakorisága és identifikálása vizsgálati anyagunkban
Dr. Maróti M.—Dr. Winkler M.—Dr. Freyler A.—Dr. Váry L.: Húgyssavkőves betegek szemészeti vizsgálata
Dr. Reuter E.: Törekvés a chronikus schizofren betegek tünet-specifikus pharmacoterápiájához
Dr. Magyar E.: Az „orvos-gyógyszer” a mentál-higiénés gondozásban
Erdélyi A.: Gyógyszeres interakciók
Mühl N.-né: Adatok az 1979—81. évi soproni gyógyszerfogyasztásról
Mersich G.-né dr.: Újabb adatok a kenőcsök reológiai tulajdonságaihoz
Élő P.: Különböző alapanyagokkal készült prometaziniumklorid tartalmú kúpok vizsgálatára
Szalai M.: Újabb adatok a bőrvédő készítmények technológiájához
Kocsis K.: Gyári készítmények helyettesítése

27. Soproni Nyári Egyetem

Témája: Magyarországi bioszféra rezervátumok
Résztevők száma: 44 fő (42 magyar, 2 NDK állampolgár)
Köszöntő: Dr. Igmándy Zoltán
Megnyitó: Nádor György
Előadások:

Gollnhoffer Sándor: Sopron napjainkban
Szakál Ernő: Sopron műemlékváros
Rakonczay Zoltán: A természetvédelem napjainkban

- Dr. Berczik Árpád: A nemzetközi MAB-program és a bioszféra rezervátumok
 Kopasz Margit: Magyarország bioszféra rezervátumai, szerepük a nemzetközi
 kutatásban, a hazai természetvédelem rendszerében
 Dr. Aradi Csaba: A Hortobágyi Nemzeti Park, mint az első magyar bioszféra
 rezervátum
 Dr. Tóth Károly: A Kiskunsági Nemzeti Park, mint BR, különös tekintettel a
 monotroning rendszerre
 Dr. Madas László: A Pilisi BR, mint rekreációs terület
 Dr. Gyulai Iván: Az Aggteleki Karszt BR bemutatása
 Dr. Kósi Kálmán: Soproni belvárosi séta
 Dr. Kárpáti László: A Fertő élővilága
 Dr. Vida Gábor: Génbankok, génvédelem
 Nechay Gábor: Területen kívüli faji védelem Magyarországon
 Dr. Majer Antal: Erdőgazdálkodás — erdészeti kutatás védett erdőkben
 Dr. Csapody István: Jellegzetes tájvédelmi körzeteink

Kirándulások (tanulmányi): Fertő, Nagycenk—Szigetköz, Hanság

Egyéb rendezvények:

- Régi Zenei sudió hangversenye a Jezsuita teremben
 Elekes Zsuzsa orgonahangversenye az Evangélikus templomban
 Erkélyzene a Pötéren
 A Magyar Állami Népi Együttes előadása a Barlangszínházban
 Látogatás a kékfrankos hazájában, régi soproni poncichter pincékben

Egészségügyi Szabadegyetem

- Dr. Rohonyi Béla: Az immunológia, mint a kórfolyamatok szemléletének modern
 felfogása
 Dr. Kékesi Ferenc: Lelki egészségünk esélyei
 Dr. Nikolics Károly: A gyógyszerkutatás jelene és jövője
 Dr. Eper Tivadar: A technikai forradalom hatása a radiológiára
 Dr. Órs Félix: Keringési betegségek várható eredményei
 Dr. Horváth Dénes: Modern fegyvereink az antibiotikumok
 Dr. Tóth Péter: A gyermekgyógyászat fejlődésének új útjai
 Dr. Varga László: A fájdalomcsillapítás új útjai
 Dr. Szepesi Zsuzsa: A mozgásszervi betegségek gyógyításának perspektívája
 Dr. Reisner Erzsébet: Nyomelemek szerepe az életfolyamatokban
 Mersich Gáborné dr.: Modern gyógyszerformák

Tudós Klub

- „Hogyan? Miért?” Beszélgetések a tudományos gondolkodásról
 Vezetői: Dr. Árvay György. Beszélgető partnerek: Dr. Alpár Gyula, Dr. Fehér
 Márta, Dr. Grastyán Endre, Dr. Hankiss János, Dr. Verő József

Csillagászati Világhét

- Schalk Gyula: Az elemi részecskéktől az emberi agyig
 Schlosser Tamás: Az űrhajózás és a csillagászat legújabb eredményei

Tanfolyamok

- Nyelvtanfolyam: 17 csoport (6 kihelyezett), 12 tanár vezetésével 355 fő, német,
 angol, orosz, francia
 KRESZ-tanfolyam: 9 csoport, 361 fő
 Tűzvédelmi tanfolyam: 2 csoport, 40 fő
 Egyetemi előkészítők: 3 csoport

Működik:

Országjárásvezetők Baráti Köre
Fafaragó szakkör
Kertbarátok köre
Irodalombarátok Köre
Ifjú Történelembarátok Köre
Csillagászok Baráti Köre
Kis Matematikusok Baráti Köre
Kis Biológusok Baráti Köre
Kis Oroszosok Baráti Köre

A TIT-klubban tartott ülések

Unesco Jeunesses Musicales
Városszépítő Egyesület
Nyári Egyetem Intézöbizottsági
Tömegszervezeti
Népművelők Egyesületének
Hazafias Népfrent
MHSz
Egészségügyi konferencia
Gyógyszerész klub
KISZ-vezető továbbképzés
Pedagógiai szakcsoport
Filozófiai szakcsoport
Magyar Lovasszövetség

Elnökségi Üléseink: (márc. 24., dec. 21.)

Munkacsoportok

Filozófiai, hadtudományi, biológiai, irodalmi, nyelvi, pedagógiai, művészeti, matematikai, műszaki, egészségügyi, földrajzi, jogi, nemzetközi-politikai

Taglétszám: 330.

Elnökségi tagjainak száma: 25.

Tiszteletbeli elnökségi tag: Dr. h.c. mult. dr. Tárczy-Hornoch Antal, akadémikus, tud. tanácsadó; Dr. Kárpáti László ny. szakfelügyelő tanár

Mastalirné Zádor Márta:

A 175 éves Erdészeti és Faipari Egyetem jubileumi ünnepei Sopronban

Az önálló erdészeti felsőoktatás kezdetének 175. évfordulója alkalmából nemzetközi jubileumi ünnepsorozat zajlott 1983. augusztus 26—27-én Sopronban, az erdész- és a faiparos társadalom részvételével, s összefogásával.

Bár Sopron csak 1919 óta mondhatja magát az erdészeti felsőoktatás fellegvárának, az eltelt 64 évben ez a tény meghatározó jellegű volt a város fejlődésére. Az oktatási intézmény és a város élete összefonódott, szinte eggyé vált. Ennek tanúbizonysága ma már nemcsak a városkörnyéki, tanulmányi célokra használt erdő, a számos kulturális és sportlétesítmény, az oktatási célokat szolgáló épület és lakóépület, hanem a városban elhelyezett, az egyetem történetével kapcsolatos és arra utaló számos emléktábla, a volt oktatókról elnevezett tér és utca, s nem utolsó sor-

ban iskola. (Pl. Vadas Jenő utca, Mikoviny út, Roth Gyula Erdészeti és Faipari Szakközépiskola, Fekete Zoltán Kollégium stb.)

E nagy jelentőségű jubileum tiszteletére az 1983. év folyamán számos szakmai tanácskozást, ülésszakot tartottak, mégis az augusztusi szakmai, kulturális és művészeti rendezvények jelentették az évforduló valódi megünneplését.

Az Országos Erdészeti Egyesület és a Faipari Tudományos Egyesület együttes vándorgyűlést tartott. A plenáris ülésen jelen volt Vánca Jenő mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszter. Rendkívül nagyra értékelte „az egyetemek — köztük az erdészeti, faipari tudományokat összegyűjtő, azokat fejlesztő, továbbadó egyetem — tevékenységét.” Hisz „sok tekintetben a mai erdészeti, faipari oktatás milyenségétől függ az, hogy a jövő század elején milyenek lesznek erdeink.”

Dr. Gál János, az Erdészeti és Faipari Egyetem rektora mondott ünnepi beszédet „Az erdészeti és faipari felsőoktatás 175 éves története, fejlődés” címmel.

A Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium, az Ipari Minisztérium, az Erdészeti Tudományos Intézet, a Faipari Kutató Intézet, a Gödöllői Agrártudományi Egyetem és Vadbiológiai Kutató Állomása, a MÉM Erdőrendezési Szolgálat, a Bútoripari Fejlesztési Intézet és a Geodéziai és Geofizikai Kutatóintézet rendezésében nemzetközi tudományos konferenciát is tartottak. Itt erdészeti, faipari, geodéziai és vadgazdálkodási szekciókban 71 előadás hangzott el.

Ugyancsak az egyetem jubileumi ünnepeinek keretében került sor az Erdészeti és Faipari Egyetem 176. tanévnyitói tanácsülésére. Az elnökségben a párt és kormány vezető szerveinek, a helyi vezető szervezetek képviselői, a Magyar Tudományos Akadémia, az ágazati tudományos intézetek képviselői, 14 hazai és 12 külföldi egyetem, főiskola rektora, rektorhelyettese vagy főigazgatója, s az egyetemi tanács foglalt helyet. A múlt ismertetése, a jelen és a jövő feladatainak körvonalazása után, az ünnepi köszöntések, a tisztelgő üdvözlések következtek. Ez üdvözlő szavak nemcsak az Alma Maternek szóltak, hanem az otthont adó városnak, Sopronnak is. Az üdvözlések sorát Markó József Sopron város tanácselnöke zárta, s „Pro Urbe” kitüntetést nyújtott át dr. Majer Antal tanszékvezető egyetemi tanárnak, a város és környéke szobrá, jobbá tétele érdekében kifejtett érdemes munkásságának elismeréseként. A tanévnyitók hagyományainak megfelelően tiszteletbeli doktori címek adományozására, arany-, gyémánt- és vasdiplomák kiosztására, címzetes egyetemi tanári és docensi címek odaítélésére, s új műszaki doktorok avatására is sor került.

A Házoldal és a Hidegvízvölgy környékére szakmai tanulmányutat vezettek. A résztvevők a Printz-pihenőtől kiindulva a Deákkút mellett a Fáber-réten, Hétkütkön át, az Ultrák-oldali új feltárolt értek a Kővesárok-völgybe, Görbehalomra, s a végcélhoz, közben gyönyörködhetek a táj szépségében, viszontláthatták a kedves, hangulatos soproni erdőket. Megismerkedhetek az erdőművelési-erdőnevelési kísérletek eredményeivel. A Kis-Ultra oldalában, az egyik legszebb kilátást nyújtó helyen az egyetem emlékkövet állított Sopronnak. Dr. Igmándy Zoltán rektorhelyettes emlékezett meg az új otthonra találásról, s dr. Ulreich József tanácselnök-helyettes átvette az emlékművet a város részére. Az emlékkő környéke szépen rendezett, a kirándulók számára pihenésre csábító. A hidegvízvölgyi Vadászház melletti réten hangulatos uszónával zárult a kirándulás.

A tudományos és szakmai rendezvényeket szervesen egészítették ki a város különböző helyein rendezett kiállítások. Ezek közül elsőként kell megemlékeznünk a központi Erdészeti, Faipari és Geodéziai Gyűjtemény megnyitására. A Templom utcában, a Központi Bányászati Múzeum tőszomszédságában, a másik Esterházy palotában, a Tanulmányi Állami Erdőgazdaság jelenlegi épületében 4 helyiségből álló bemutató kíván izelítőt adni abból a gazdag gyűjteményből, amely az egyetem, közelebbről a Központi Könyvtár birtokában és kezelésében van. Erdészeti, faipari és geodéziai szakmatörténeti emlékeket, s általános egyetemtörténeti kiállítást is láthat a látogató. A magyar erdészet és faipar áldozatkészségéből itt alakítják majd ki az épület valamennyi helyiségében az erdészeti, faipari és geodéziai múzeumot, amely Sopron belvárosának érdekes színtöltője lesz. A jelenlegi gyűjteményes kiállítás is

sok érdeklődőt vonzott. Dr. Papócsi László mezőgazdasági és élelmiszerügyi miniszterhelyettes nyitotta meg.

Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtárában reprezentatív műemlék-könyvkiállítás volt. A miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtárával való együttműködés eredményeképpen bemutathattuk közös műemlék könyvtárunkat. Miskolcra számos bányászati, kohászati, pénzverési, sóbányászati szakkönyvet kaptunk, amelynek segítségével a műemléki állomány 12 szakcsoportját be tudtuk mutatni az érdeklődőknek. Az ősi könyvtár legelső, udvari kamarai rendelettel beszerzésre előírt öt szakkönyvét, tankönyvét is kiállítottuk.

A kiállítást dr. Királyi Ernő, a MÉM Erdészeti és Faipari Hivatalának vezetője nyitotta meg. Ugyanekkor felhívta a figyelmet a jubileum alkalmából rendezett fafaragó tábor „késztermékeire”, azokra a kiállításra érdemes faszobrokra, amelyek az egyetem botanikus kertjében nyertek elhelyezést.

Az egyetem KISZ-házában volt látható az „Erdő és vad a képzőművészetben” c., valamint a „Diákélet — diák hagyományok” c. kiállítás. Dr. Tóth Sándor, a MÉM Erdészeti és Faipari Hivatala főosztályvezetőjének megnyitója után rendkívül szép és érdekes kiállításban gyönyörködhetek a látogatók. Ez utóbbinak talán külön vonzereje volt, hogy aki megtekintette, visszaidézhetette ifjúságát, Sopronban eltöltött szép éveit és emlékeit. A fiatalságnak pedig jó például szolgálhatott a jövőre nézve.

A Központi Bányászati Múzeumban a „Bányászati, erdészeti és kohászati felsőoktatás kialakulása” címmel rendeztek kiállítást, tisztelegve a 175 éves Alma Mater előtt. Bemutatták az erdészeti felsőoktatás bölcsőjét, fejlődését, a szakok életének összefonódását. A megnyitóbeszédet dr. Hegyi Imre kandidátus, a Központi Bányászati Múzeum múzeológusa tartotta.

Az ünnepségsorozat maradandó emlékeként számos kiadvány jelent meg. A Mezőgazdasági Kiadó gondozásában az egyetem jubileumi évkönyve, a „Mindnyá-

jan voltunk egyszer az Akadémián ... Sopron" c. könyv II. kötete (szerkesztette: dr. Hiller István és dr. Igmándy Zoltán.) A történeti áttekintéseken kívül megemlékezik a kötet az 1919—1982 között elhunyt tanszékvezető egyetemi tanárokról, s 1969-től közli a végzett okleveles erdőmérnökök, okleveles faipari mérnökök, okleveles faipari üzemmérnökök, okleveles szakmérnökök, okleveles földmérő üzemmérnökök, okleveles földrendező üzemmérnökök névsorát. 1970-től pedig doktoraink és díszdoktoraink névsorát.

Megjelent „Dr. H. D. Wilckens. Az erdőszettudomány első professzora Magyarországon” c. könyv, amelyben Hiller István Wilckens életútját és tudományos munkásságát dolgozza fel.

Az Erdő és a Faipar c. szakfolyóiratok ezévi 7. száma teljes egészében e jubileumnak szentelte tartalmát. A Soproni Egyetem c. egyetemi újság is különszámot jelentetett meg. Az Erdőgazdaság és Faipar c. szakfolyóirat pedig folyamatosan, több számon át szentelt tanulmányokat, szócikkeket a 175 éves Alma Mater történetének.

A Nemzetközi Jubileumi Tudományos Konferencia Előadásainak Összefoglalói címmel jelent meg egy magyar és egy német nyelvű kiadvány. A szakmai tanulmányút kalauza volt az Országos Erdészeti Egyesület közgyűlésének kiadványaként megjelent Tanulmányút c. füzet.

Dr. Juhász Miklós szerkesztette a második kiadását megért, nagyon népszerű „Barangolások a soproni erdőkben” c. könyvet.

A bányász-kohász-erdész összefogás szép példája a következő két munka:

A miskolci Nehézipari Műszaki Egyetem Központi Könyvtára és a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára munkatársai készítették el „A selmecbányai akadémia oktatóinak lexikona 1735—1918” c., dr. Zsámboki László, szer-

kesztette könyvet. A miskolci egyetemen rendezték sajtó alá, jubileumunkra az érdeklődők kezébe kerülhetett. Több helytörténeti vonatkozása is van a munkának.

A miskolci Péch Antal Miniatűr könyv Gyűjtők Klubja gondozásában, a Bánya- és erdészettörténet c. minikönyvsorozat tagjaként adták ki az 1770. évi Mária Terézia féle Erdőrendtartás magyar és német nyelvű változatát kolligátumként. 150 számozott példány is készült.

Az ünnepi alkalomra Renner Kálmán soproni éremművész szép, kétoldalas bronz plakettet készített.

A kétnapos ünnepség alatt fakultatív kulturális programok lebonyolítására — Sopronnak és környékének megismerésére — is volt lehetőség. Baráti találkozók, s egy nagyszabású erdész-faiparos bál tette még emlékezetesebbé a jubileumot.

Ugyancsak megemlékezések voltak erről az eseményről a Magyar Televízióban, s riportok hangzottak el a Magyar Rádióban is. 1983 novemberében közel 60 perces filmet sugároztak az erdészképzésről, az egyetemről, tisztelegve ezzel a 175 éves Alma Mater előtt.

MEGEMLEKEZÉSEK

Baranyai Lenke:

Tóth Ferenc (1915—1984)

Dőlnek az idő baltája alatt az életfák. Üres foltok jelzik a soproni pedagógus-társadalom soraiban a nagy tanáregyéniségek hiányát.

Márciusban, szinte egyidőben temettük dr. Augusztinovicz Elemért és Tóth Ferencet, Mindketten generációkat neveltek, mindketten hosszabb ideig tanítottak az Evangélikus Líceumban, majd utódjában, a Berzsényi Gimnáziumban, a Széchenyi Gimnáziumban is, és az oktatás más terein. Mindketten sajátos, megismételhetetlen színfoltjai voltak városunk életének. Augusztinovicz Elemér markáns színfoltja a közélet fórumairól hiányzik, Tóth Ferenc pasztell színű alakja az emberi kapcsolatokból. Mi volt a vonzereje személyiségének, erre keressük a választ.

Mindenekelőtt a tisztasága. A mindenkori külső és belső rendezettség, emberiség. Mindig, mindenkivel való kapcsolatában tisztelettudó szerénység, másokra orientáltság jellemezte. A másik emberben elsősorban a jót kereste, s mutatta fel. Szinte beteg lett, védtelen, ha mással találta szembe magát. Kedves humor hatotta át, az élet pozitívumai felé fordult. A kis örömeket szinte felnagyította, ezért tudta a szegénység miatt nehéz gyermekkorra ellenére megőrizni magában a derűt. Az örök javító tanárok közül való volt, az értékörző, értékátadó tanárok közül.

Értékei között első helyen az otthonról hozott és haláláig megőrzött tisztesség állt. Ha iskolaigazgatóként (1970—76-ig volt a Széchenyi Gimnázium élén) nehéz ügyekben kellett igazságot szolgáltatnia, nagy pedagógiai tapintattal úgy tette, hogy önzérete, tekintélye a legkevésbé sérüljön az érintetteknek.

Aztán a kötődései: a családjához, amelyből jött (1915. dec. 5-én született Pápán), szülőföldjéhez. Szép gesztussal a pápai öregdiákok meleg szavakkal egy marék anyaföldet hoztak sírjához, az hulljon elsőnek koporsójára. Igaz szeretet hatotta át a családjában és a tanítványaival való viszonyában is. Érdekes, hogyan tudott ő, a halk lényű izzani, ha ezekről a kötődésekről volt szó, de negatív irányban, a rosszal való harcban nem gerjedt benne indulat. Szaktárgyait, a magyar nyelv és irodalmat és a latin nyelvet azért szerette, mert általa tudta népünk és az emberiség közös értékeit továbbadni.

Értékei között első sorban volt a munka is. Mindig mindent igyekezett pontosan elvégezni. A kis és nagy feladatok között nem tett kivételt. Gondosan készült, ha az oktatásügy kérdéseiről kellett az iskolában végzett megfigyelések alapján a minisztériumnak beszámolnia (1972-ben), vagy ha a televízió játékos vetélkedőjén kellett iskoijának kuglizással pontot szereznie (Májusfa, 1973). Egy hétig készült, hogy rossz dobásával ne rontsa a gyerekek teljesítményét. Felejtethetlen, ahogy csokornyakkendősen, csöppet kikacsintva a szerepből (a játék is életeleme volt) a győzelemhez szükséges pontokat megszerezte!

És igaz demokrata lelkületű volt. Mindenki­ben egyformán az embert tisztelte, és egyforma magatartása volt feletteseivel, beosztottjaival, tanítványaival szemben. Ám — talán mert a kékfestőse­géd édesapa hat gyermeke közül csak ő jutott kiváló képességei által a szellem emberei sorába —, vonzódásaiban kicsit mindig lefelé fordult, a nehézségekkel küzdők felé, és akkor volt boldog, ha mások útját egyengethette. Erre különösen 1947-ben, a Berzsenyi Népi Kollégium nevelőtaná­raként nyílt lehetősége. Búcsúztatásakor a soproni öregdiákok nevében erről Györffy Sándor így vallott: „Nagy iskolák erényeit hozta át hozzánk a túlpartra”, és sorolta hosszan, milyen messze, milyen magasra jutottak az őt ma is tisztelő tanítványai, „és a tanár bizonyítványa a tanítványaiban van” — mondta.

Lelkesen foglalkozott felnőttekkel is, nemcsak oktatáspolitikai feladatként, de szíve szerint. 1951-től tanított levelező hallgatókat is a Berzsenyi Gimnáziumban, amelynek 1939—1963-ig tanára volt. (Ezután hét évig az Erdészeti Egyetem dékáni hivatalát vezette, de akkor is tanított óraadóként a Gépipari Technikumban, mert gyerekek nélkül, tanítás nélkül élni nem tudott.)

Államunk kétszer az oktatásügy kiváló dolgozója, majd a Munka Érdemrend ezüst fokozatával tüntette ki.

Már kisdíák korában, a pápai Református Gimnáziumban gyengébb társait tanította. Nem a pénzkeresetnek örült, hanem a tanítva tanulásnak.

A kórházi ágyon, amikor eszmélete a külvilággal már nem tudott kapcsolatot tartani, önkivületében akkor is tanított. Ennyi a pályáíve. 1884. március 10-én Budapesten halt meg. Nem gyűjtögette — Németh László szavaival élve — a maga halhatatlanság-perselyét, hanem szétosztotta magát, a szertehullámzó jót szolgálva. Szeretetünk örzi, és jó tudni, hogy sokan vagyunk.

Berecz Dezső:

Megemlékezés Frankenburg Adolfról halálának századik évfordulóján

Soraim megírására nemcsak a kultúrtörténeti illendőség ösztönöz, hanem az a felismerés is, hogy egyre kevesebben tudják, ki volt az a Frankenburg Adolf, akinek Sopronban utcája és emléktáblája van. Halad az idő, az ember felejt. Nevét az irodalomtörténet is, a sajtótörténet is számon tartja és valaha gyakran emlegettek Sopronban, hiszen ő alapította az itteni irodalmi kört s annak első elnöke volt. Az már véletlenség, hogy első irodalmi zsengejét, a „Der erste April” c. egyfelvonásost a soproni német színészek mutatták be (1834) és Sopronban jelent meg utolsó könyve, a „Bécsi élményeim” 1880-ban, majd a második kiadás 1883-ban. A soproni irodalmi kör adta ki Frankenburg életének és működésének összefoglalójaként Machatsek Lucia „Frankenburg Adolf” című tanulmányát 1938-ban. (Életrajz és bibliográfia.)

Nöde emlékezzünk. Frankenburg Adolf 1811. november 21-én született Németkeresztúrott, előtte egy hónappal október 22-én született Doborjánban későbbi barátja, Liszt Ferenc. Mindkettőjük apja az Esterházyak egy-egy gazdatisztje volt, mindkét család barátkozott egymással úgy, hogy a kis Adolfot Liszt szülei, Liszt Ferencet pedig Frankenburgék kereszteltették. Mindkét családban németül beszéltek.

Frankenburgék fia nyugtalan természetű emberke volt (Lisztéké is), a gimnázium alsó négy osztályát a soproni bencéseknél járta, de nem nagyon szeretett tanulni. Két évet Pécsen töltött, a VII. osztályt pedig Győrött járta, ámde ugyanakkor járta Hivatal Anikó¹ lábnyomát is, s miatta követte a színészeket Komáromba és Esztergomba is. Szombathelyen végezte a VIII. osztályt s onnan ment Egerbe jogásznak, ott ismerkedett meg Vilt Ninával, akit 1835-ben feleségül vett.

Addig azonban még sok minden történt, Frankenburg sok mindenbe belefogott és sok mindent abbahagyott. Többféle hányattatás után elhatározta, hogy megnősül és apja nyomokait követve gazdálkodni fog. Ki is bérelt Somogy megyében egy százholdas birtokot, odavitte az egeri Ninát. Saját bevallása szerint a százesztendő kalendárium útmutatásai alapján vitte a gazdaságot. Persze hogy nem sikerült semmi. Azaz, hogy valami mégis történt, Frankenburg Somogyban vált igazán íróvá, elbeszéléseit, tudósításait onnan küldözte a pesti lapoknak, főleg a Regélő c. folyóiratnak és sikere volt. Vissza is adta a bérletet és visszatért Pestre. Ott íróbarátai szívesen fogadták, irnoki állást szereztek neki a Magyar Tudományos Akadémián. Szorgalmasan írta tárcáit, elbeszéléseit, humoros karcolatait. Az utóbbiak újdonságnak számítottak az akkori magyar sajtóban. Írásai kötetben is

¹ Hivatal Anikó (1814—1891) később a Nemzeti Színház népszerű tagja, id. Lendvay Márton felesége. A Dunántúli Színjatszó Társaságról van szó, melynek vezetője Komlóssy Ferenc volt.

megjelentek. A német színház négy darabját adta elő. Majd belső munkatársa lett Kossuth Pesti Hírlapjának, Szabadgondolkodású cikkei nem tetszettek a kormánynak, ezért állami állást kínáltak neki, feltéve, hogy a Pesti Hírlappal szakít. Frankenburg, aki vagyontalan s akkor már családos ember volt, az ajánlatot elfogadta. Így került a kincstári levéltárba. Ugyanakkor megindította irodalmi folyóiratát, amely Életképek címen vonult be az irodalomtörténetbe, s amelyben Jókaitól, Petőfitől, Vörösmartytól kezdve minden akkori magyar író megszólalt és Frankenburg honorálta is őket. Ámde a kormánynak ez sem tetszett. Tehát áthelyezték Bécsbe, az ottani magyar kancelláriához titkárként. Ez 1847 tavaszán történt² s attól kezdve Frankenburg közel két évtizeden át Bécsben élt. Nem sok öröme volt benne. A forradalom leverése után gyanúba fogták, hogy része volt a bécsi felkelés kirobantásában. Csak nehezen tudott szabadulni s ezt követően hol egyik, hol másik bíróságnál vagy kancelláriánál titkároskodott. Sehol se tudott megállapodni vagy előbbre jutni. Felesége 1850-ben meghalt, egyetlen fiuk ismeretlen okból öngyilkos lett. Frankenburg újból megnősült, egy osztrák báróányt vett feleségül, ez a házasság azonban nem sikerült, hamarosan különváltak, törvényesen elválni azonban nem tudtak.

Frankenburg pesti barátaival és a pesti lapokkal tartotta a kapcsolatot, sűrűn küldte kéziratait mind a magyar, mind a német nyelvű lapoknak. 1866-ban nyugdíjazását kérte, siettel vissza Pestre, majd 1868 májusában Sopronba költözött. Lakása: Szt. György u. 24. Sopronban maradt egészen 1881 októberéig,³ „amikor Carina Anna operaénekesnővel házasságra lépett. Hogy soproni tartózkodása folyamatos volt-e vagy voltak-e rövidebb vagy esetleg hosszabb megszakítások, ma már megállapítani nem lehet.

Carina Anna 25 évvel volt fiatalabb Frankenburgnál.⁴ Bécsben született (Gschmeidler Katalin) és 1862-ben németországi színpadokon kezdte pályafutását. 1863 és 1867 között a pesti Nemzeti Színház szerződéses tagja volt s nagy sikereket ért el. Egy 1867. április 19-én kelt, Frankenburg kezeírásával írt levelében kéri a Nemzeti Színház igazgatóságától felmentését, mivel a bécsi opera előnyös szerződéssel kínálta meg. Tehát ebből következik, hogy Carina Anna és Frankenburg már 1867-ben ismerték egymást. Frankenburg segítette a levelezésben, bécsi és más külföldi szerződés volt kilátásban, ami érthetővé teszi azt, hogy Frankenburg Sopronba, tehát Bécs közelébe költözött.

Pályája végén Carina Anna is soproni lakos volt.⁵ Hogy mikortól kezdve, arra nincsen adatunk, de az köztudomású, hogy az irodalmi kör megalakulásakor (1877. III.) Sopronban lakott. Podmaniczky Frigyes, a Nemzeti Színház intendánsa 1877. dec. 2-án írt levelet Carina Annának s azt Sopronba, Szt. György u. 24. sz. alá címezte.

Carina Anna 1877. dec. 22-én a pesti Nemzeti Színház színpadán a Don Juanban mondott búcsút a színpadnak 15 éves pályafutása után. Továbbra is soproni lakos maradt egészen 1881 októberéig. Frankenburg második felesége ugyanis ez évben halt meg s Frankenburg Carinával október 10-én Nagycenken oltár elé járulhatott. Ott, ahol Frankenburg szülei is esküdtek. Tíz nap múlva búcsút mondtak Sopronnak, a soproni barátoknak és Budapestre költöztek.

A soproni irodalmi kör alakulásának körülményei, Frankenburg idevágó érdemei közismertek.⁶ Az irodalmi kör 1912. febr. 14-i tanácsülésén Mészáros Sándor főtítkár terjesztette elő az elnökségnek azt a javaslatát, hogy Frankenburg születésének száz éves évfordulója alkalmával az egyesület nevét „Frankenburg Irodalmi Körre” változtassák. Az igazgatótanács ezt az indítványt „kegyelettel” elfogadta, majd a jún. 16-i közgyűlés alapszabályba foglalta.

2 Az Életképek szerkesztését Jókai Mór vette át.

3 Berecz Dezső: Frankenburg búcsúja Soprontól. Soproni Hírlap 1928, VII. 1.

4 Berecz Dezső: Frankenburg Adolf harmadik felesége. SSz. 1941, 280–290.

5 Az előző jegyzetben említett tanulmányomban ezzel a kérdéssel nem foglalkoztam bővebben.

6 Augusztinovicz Elemér: A Frankenburg Irodalmi Kör hét évtizede. SSz. 1982, 289–301.

Kegyeltsértés volna most felvetni azt a kérdést, helyes volt-e ez az elnevezés, amikor körülöttünk Kisfaludy Sándorról (Győr), Faludi Ferencről (Szombathely), Vörösmarty Mihályról (Székesfehérvár) s annak idején Pozsonyban Toldy Ferencről neveztek el az irodalmi köröket, annál is inkább, mert hiszen Frankenburg az irodalmi kör alapításával — és most Mikszáth Kálmán emlékezéséért idézem: „örökgörében hozzáfogott megmagyarosítani egy ódon német várost”⁷

Frankenburg Adolf 1884. júl. 3-án halt meg a Gráz melletti Eggenbergben, ahol gyomor bajára keresett gyógyulást. Ravatalánál Jókai Mór így szólt: „Te voltál az, aki engem az életbe bevezettél, bocsásd meg nekem, ha én vagyok, aki az életbe bevezettél, bocsásd meg nekem, ha én vagyok, aki az életből kikísérlek.” Carina Anna tíz hónap múlva, 1885. máj. 7-én 49 évesen követte őt a halálba. A Kerepesi temetőben közös sírban porladnak. A védetté nyilvánított, 34/1-3-11. számú sírt a Fővárosi Tanács gondozza (a Fővárosi Temetkezési Igazgatóság szíves közlése).

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Gömöri János:

Patek, Erzsébet: Neue Untersuchungen auf dem Burgstall bei Sopron. (Mit einem Beitrag von Gy. Szádeczky-Kardoss). Sonderdruck aus: Bericht der Römisch-Germanischen Kommission 63, 1982, Verlag Philipp von Zabern, Mainz am Rhein, 105—177. lapok, 4 térkép és rajzmelléklet

Mióta Bella Lajos 1887-ben „14 napi kemény munka” után megállapította, hogy a Várhely egy őskori nép lakó- és temetkezőhelye volt, a Várhely halomsírainak és sáncainak titka szinte folyamatosan foglalkoztatja a tudományos közvéleményt és a soproni honpolgárok fantáziáját.

Ásatási expedíciók indultak a titkok fátylának fellebbentésére. kezdetben Bella gyalogosan, ásóval és csákánnyal, legutóbb az 1970-es években Patek Erzsébet a Magyar Tudományos Akadémia Régészeti Intézetéből jól szervezett sáttortáborokkal, geodétákkal, restaurátorokkal.

Az igen szép kiállítású, gazdagon illusztrált, 70 oldalas tanulmány természetesen nem térhet ki az 1971—78 között folyt ásatások minden mozzanatára, célja, hogy a legújabb eredményeket a nemzetközi Hallstatt-kutatás asztalára helyezze. A munka hét fejezetre oszlik. Az elsőben a Várhely és környéke Hallstatt-kori leleteit ismerteti a szerző nagyon szép kivitelű, de helyenként nem németes alaposággal készült térképvázlatok segítségével. Az 1. ábrán például az erődített telepek, a nyílt telepmaradványok, a halomsírok és halom nélküli temetők (Flachgräber), valamint a szórványleletek térképes ábrázolását látjuk. A Krautäcker lelőhely (23.) feletti patakszakasz Rákpatakként van jelölve. Itt az Ikva folyik, amit a szövegben említ is a szerző. A Rák-patak Sopron K-i határában ömlik az Ikvába, ami a 2. képen, már jól van ábrázolva. 26. számmal feltüntet a szerző egy „Sopron zárda (Kloster)” lelőhelyet. Erről tudni kell, hogy az „Isteni Megváltó Leányai” zárdájából (mai: Ovónőképző Intézet) származnak az itt jelzett fibulák. Leltározásra a „római sírleletek Sopronból” feliratú tábláról leszedett leletekkel együtt kerültek. Tehát egy iskolai gyűjtemény darabjai voltak, pontos lelőhelyük nem ismert. A

⁷ Berecz Dezső: Frankenburg arcvonásai. *SSz.* 1955, 3—4. sz. 114—116.

szövegben (111. l.) a Krautäcker lelőhelytől 1 kilométernyire délnyugatra említi a szerző ezt az „egykori klastromot” a térképen pedig attól délkeletre ábrázolja (1. és 2. kép). Ez és egyes határnevek pontatlan írásai odavezethetnek, hogy „megszaporodik” a hallstattkori lelőhelyek száma, illetve a későbbi azonosítások nehézzé válnak. Így Kapuvár-Kistölgypuszta helyett (4. jegyzet, 111. l.) Kapuvár-Kistölgyfa (kavicsbánya) lelőhelyet kell értenünk. Magyarfalva-Fillérerdő (Pfenningwald) helyett (4. jegy., 110. l.), Magyarfalva-Garasos erdő értendő (így szerepel a soproni térképeken). Marbersatz (2. kép, 111. l.) nem helység (Ortschaft), hanem csak egy dűlő (Flur). A telepmaradványok között pedig az 1. kép. 5. („Fertőrákos, Rákos Bach”) jelű lelőhely mellett feltűntethette volna a szerző a Sopronkőhida-Tómalom dűlőben feltárt korai vaskori maradványokat. Így határozottabban állíthatta volna, Pusztai Rezső és Tomka Péter nyomán, hogy a Fertőrákos—Kőhida dűlői hallstattkori temetőhöz a korabeli telep maradványait pontosan beazonosították (vö. Patek 35. és 36. jegyzeteit) a Rákos patak melletti csatornázási munkák megfigyelésekor és a közeli Tómalom-dűlőben végzett régészeti ásatásnál. S nem csak a felszínen talált cserepek utalhatnak „valószínűleg egy korabeli telepre” (111. l.). E Fertőrákos és Sopronkőhida környéki lelőhelyek térképes ábrázolása is pontatlan. Az 1. és 2. képeken lapos síroknak (Flachgräber) jelöli a Fertőrákos—Kőhida dűlői lelőhelyet s ezt a szövegben is hangsúlyozza (111. l.), holott az ásató határozottan állította: „A temetési rítus és a tárgyi anyag megegyezik a soproni Várhely tumulusos temetőjével” (Pusztai R.: Régészeti Füzetek 24, 1971, 7).

A 2. képen ezt a „Fertőrákos” felíráttal jelölt temetőt a Rákosi pataktól É-ra kellett volna jelölni, nem Sopronkőhida helyén. Ezek a valószínűleg rajzolói pontatlanságok és fordítóilag, nyelvtanilag helyes, de helytörténetileg, névtörténetileg hibás topográfiai nevek, mint pl.: a Bécsi domb *Wiener Hügel* fordítása (112. l.) a régi és helyes *Wiener Berg* helyett lényegesen nem érintik a munka értékeit, csak apró szépséghibák, mint a ragyogó új épületen a kicsi helyen lepergett vakolat.

A fejezetben Patek röviden ismerteti a Várhely környéki egyéb erődített telepeket, így a Váris (Károlymagaslat) sáncairól megállapítja, hogy azok valószínűleg nem épültek ki teljesen, az itteni munkák félbemaradtak (109.). A Várisi 29 lakógödörből Bella ötöt tárt fel, itt tehát a telepet jobban átkutatták, mint a Várhelyen. A hét tumulusból ötöt ásott ki Bella. A további erődítéseknel (Istenszéke, Fertőrákos-Kecskehegy, Magyarfalva-Fillérerdő, sic!) a használatos magyar elnevezéseket is megadja a szerző. Sopron-Häuslerberg (Redoutenberg) alatt a Bánfalva (Sopron-Kertváros) feletti Zsellérhegyet (Sánchegyet) kell érteni. A Feketeváros (Purbach) mellett emelkedő Burgstall és egyéb, Ausztriába eső lelőhelyek említése után a terület (Alpokalja, Soproni medence) geológiai, geográfiai és klimatikus viszonyait vizsgálja fel.

Érdekes megfigyelése: a Borostyánkő út melletti telepek létrejötténél kiemeli, hogy az É—D irányú főút fontos pontjai voltak, ahol K—Ny irányú főutak (a Duna, Rába, Mura, Dráva és Száva völgyében) a Borostyánkő úttal útkereszteződéseket alkottak. S ezeket kapcsolatba hozza a pannoniai városalapításokkal is (113. l.). Kár, hogy ezt a fontos tévelt nem fejti ki kissé részletesebben, legalább is a környék vonatkozásában, s az Ikva völgyét, a Soproni medencét, mint a Kisalföld és a Bécsi medence közötti fontos átjárót itt nem említi.

A következő fejezetben a Várhely-kutatás történetét ismerteti. Majd Szádeczky-Kardoss Gyula az erődítmény felméréséről és feltérképezéséről számol be. Az Erdészeti és Faipari Egyetem hallgatói diplomamunka keretében 1974—76 között végezték a felméréseket (1. és 2. melléklet) Szádeczky-Kardoss vezetésével. Mivel a mérési pontokat a szükséges helyeken betoncövekekkel jelölték, a továbbiakban a várhelyi kutatások pontosan a korábbi eredményekhez lesznek mérhetőek, ami a jelentős őskori telep ásatásának fontos alapfeltétele. A ma látható erődítményt a felmérés alapján ismerteti. A mérési pontok pontos eligazodást adnak a sáncok, a kapuk helyének azonosításához.

Patek az 1971—78 közötti ásatások ismertetésekor először a telepet és a sáncokat írja le. A sáncokat kilenc helyen metszették át, négy helyen a hallstattkori sáncokat,

három helyen a kelta elősáncokat, és két helyen belső osztósáncokat. A telep belsejében egy szelvényt ástak ki.

A sáncok előtti 159 halomsír között feltünteti az 1970-es években kiásott 10 sírt (81., 131., 170., 224., 215., 83., 73., 98., 177., 75.). Eligazodásul mutató szolgál, amely a Bella-féle sírszámozásokat a maiakkal összeveti. Szép, rajzos táblákon közli a legfontosabb leleteket és az időrendről szóló fejezetben külön tárgyalja a sáncok és a telep, valamint a halomsírok leletanyagát.

A sáncok és telep legkorábbi leletei a Hallstatt B/2—3 periódusból, az Urnamezős kultúrából származnak. A Hallstatt C- és D-periódusban is bizonyítható a telep élete. Ez utóbbi korban a Krautäcker lelőhellyel (Jereván lakótelep) egyidejűség is kimutatható a kerámialeletek alapján (154. l.). A Hallstatt D-periódus első fele után egészen a La Tène D-periódusig lakatlan volt a várhelyi erődítés. Ez legalább olyan hosszú idejű települési folytonossági megszakadást jelent, mint a római kori Scarbantia és az Árpád-kori Sopron közötti 300—400 esztendő.

A temető vizsgálatából három fontos következtetést vont le Patek: 1. Eddig nem állapíthatók meg időrendileg elkülönülő sírcsoportok a halomsírok között; 2. A sírokban nagyon kevés fémtárgy található; 3. A sírok edényleletei — típusaikat tekintve — nagyon erősen őrzik az Urnamezős kultúra hagyományait. Az edénytípusokat jól áttekinthető rajzos táblán is közli. Összefoglalóan megállapítja, hogy a Várhelyen a Hallstatt B-periódusban kezdődött a település (170. l.), ekkor már a kő, fa, föld szerkezetű sáncokat is megépítették s a legkorábbi halomsírok is ebből az időből valók. A Hallstatt C-periódusban a sáncokat átépítették és újabb halomsírcsoportokat emeltek. Az elősáncok és a két belső sánc a késői La Tène-korban épültek. Végül a soproni leletek összefüggéseit vizsgálva, rámutat azok Al-Duna vidéki és balkáni kapcsolatai mellett a Dnyeszter vidékig nyúló keleti analógiákra. A délkeleti Alpok korabeli Hallstatt kerámiájával is kimutathatók a kapcsolatok, mind edényformák, mind díszítőmotívumok tekintetében. Patek Erzsébet munkájával egyidőben jelent meg Janez Dular: *Haistatska keramika v Sloveniji* (Ljubljana 1982) c. munkája, amelyben a délkeleti Alpok vidékének hallstattkori kerámiáját dolgozza fel formai, időrendi, készítéstechnikai, kereskedelmi stb. szempontok szerint vizsgálva a kérdést.

A soproni, a hazai és mondhatjuk európai vaskorkutatás fontos eseménye Patek Erzsébet 10 éves várhelyi kutatásának közzététele, ha egyelőre csak előzetes összefoglalás formájában is. E munka nyomán várhatóan újabb régészeti tanszékek oktatói és hallgatói gárdája kerekednek fel a Várhely megtekintésére, a magányos vaskorkutatók gyakoribb fel-felbukkanásáról nem is beszélve.

Részben az 1970-es évek várhelyi ásatásainak eredményeként vált valósággá az 1943 szeptemberében a Soproni Hírlapban közzé tett terv: „Ligetté varázsolják a Várhely kelta temetőjét. Firamist állítanak két soproni régész emlékének. A Várhelyet a Lövérékkal korszerű úttal kötik össze”. Bella „piramíását” 1957-ben felavathatták a Várhelyen, 1972-ben a liget egy részét is kialakították a halomsírkiállítás megnyitásával. Elkészült a korszerű út is. Az ásatási helyeken magyarázó táblákat helyeztek el a Tanulmányi Erdőgazdaság. Ennek a régészeti parknak folyamatos rendbentartása most már még fontosabb feladatunk, mert Patek tudományos publikációi újra az érdeklődés előterébe helyezték ezt a fontos lelőhelyet.

Gömöri János:

Eibner-Persy, Alexandrine: Hallstattzeitliche Grabhügel von Sopron (Ödenburg). Die Funde der Grabungen 1890—92 in der Prähistorischen Abteilung des Naturhistorischen Museums in Wien und im Burgenländischen Landesmuseum Eisenstadt. Eisenstadt, 1980. (Wissenschaftliche Arbeiten aus dem Burgenland. Heft. 62), 324 oldal, 3 térképmelléklet, 2 rajzmelléklet

A Burgenländisches Landesmuseum igazgatójának, Hanns Schmidnek az előszavával megjelent szép kiállítású, gazdagon illusztrált kötet hézagpótló munka nemcsak Sopron és környéke településtörténeti-régészeti kutatásában, hanem a nyugat-pannoniai vidék Hallstatt-korának megismerésében is. Hanns Schmid az előszó első soraiban kiemeli Bella Lajos közel 100 évvel ezelőtt kezdődött kutatásának jelentőségét a környék Hallstatt-korának feltárásában. Rámutat a magyar és az osztrák kutatók folyamatos együttműködésére a vaskori kultúrák nyugat-dunántúli leőhelyeinek kutatásában. Ezek közül kiemeli a Burgenländisches Landesmuseum és a Liszt Ferenc Múzeum, valamint Győr-Sopron megye egyéb múzeumai között mostanában megerősödött kapcsolatokat. A vaskori leletek feltárásában konkrétan éppen a Sopron-Várhely-i ásatásokon és a Sopron-Krautacker leőhely feltárásában több alkalommal munkatársként dolgoztak a kismartoni Burgenländisches Landesmuseum kutatói is. Eibner-Persy 1966-ban készítette a bécsi egyetem régészeti tanszékén azt a dolgozatát, amelyben az Ausztriában őrzött soproni, korai vaskori sírleleteket dolgozta fel. Ezek az 1890—92-ben előkerült leletek elsősorban Bella Lajos, M. Hoernes, O. Müller és Estei Ferenc Ferdinand ásataiból valók, amelyeknél Bella Lajos végezte a régészeti szakmunkát (Arch. Ért. 1892, 321). A könyv első részében Eibner-Persy a leőhelyet ismerteti a régi Burgstall-Várhely-i sáncfelmérések, valamint Patek Erzsébet újabb publikációiban megjelent térképek átvételével. A 7 c. képen nyilván rajzoló előírás következtében a két belső osztósánc és az elősáncok tévesen HaD korúnak vannak feltüntetve, ezek helyesen LTD korúak, ahogy a 8. képen már jelöli is. Ezután leírja a Sopron környéki Hallstatt-kori sáncok (elsősorban a Várhely) és halomsír-kutatások történetét. Itt azonban nem szorítkozik csak a korai vaskorral foglalkozó munkák említésére, hanem igyekszik a környékről bővebb településtörténeti áttekintést adni az új kőkortól a középkorig, kezdve Bella, 1887. júliusi várhelyi kutatásával s befejezve Patek 1975. évi munkájának említésével, bőven kamatoztatva Nováki Gyula (SSz. 1955) összefoglalójának eredményeit a Várhely-kutatás történetéről.

A következő fejezetben leírja a várhelyi 4., 14., 21., 27., 28., 29., 34., 50., 52., 53., 59., 65., 71., 89., 92., 103., 116., 139., 144., 148., 149./1891, (dupla megjelölés, valószínűleg 147) és a károlymagaslati második halomsír leleteit, amelyeket a Naturhistorisches Museum őskori részlegében őriznek, Bécsben.

Részletesen foglalkozik a kerámiák típusaival az edényeken kívül orsógombok, agyagprizmák, agyagcsövek, agyaggyöngyök tipológiájával, agyagkorongokkal. Tipológiailag osztályozza a bronztárgyakat és gyöngyöket, a kő-, fa és csontdarabkákat. Külön fejezetet szentel az edények díszítési elemeinek, díszítési technikájának vizsgálatára. Az edények felületi kezeléséről, festéséről az inkrusztációról (ez a kémiai analízis alapján valószínűleg a mélyedésekbe dörzsölt fehér csonthamu), a fekete bevonatról, a kannelurázásról (párhuzamos besimítások), a bekarcolt rajzokról, fésűdíszekről, pecsételésekről, pontdíszítésekről, körzőbekarcolásokról, plasztikus díszekről.

A geometrikus munkákat ebben a fejezetben tárgyalja, a figurális ábrázolásoknak azonban külön fejezetet szentel. Ismerteti az európai híru soproni bekarcolt urnákra vonatkozó eddigi irodalmat, és a rajzok különböző értelmezéseit. Eredeti méretben közli a 27. tumulus szövjelenetes, hárfás urnájának rajzát, az öt emberábrázolással, valamint a 28. halomsír kocsijelenetes, vadászejelenetes és birkozókat ábrázoló urnájának rajzát.

A hangszerrel ábrázolt soproni figura analógiáit az egész Hallstatt-körből összegyűjti, s megállapítja, hogy a keleti Hallstatt-kultúra hasonló ábrázolásai görög-ion

hatásra és a szitulaművészet keletiesedő összetevőinek (Közelkelet, Szíria, Fönícia, Ciprus és az egyiptomi művészet, valamint a 7. századi attikai művészet) hatására jöttek létre. A különböző edénytípusok kombinációjából táblázatot állít össze, amelynek alapján meghatározza a várhelyi telep melletti halomsírok kronológiáját. Az első csoportot a Hallstatt-B, Hallstatt-C fordulójára, a 14. sírt a Hallstatt-C periódusba, a II. csoport korábbi fázisát a Hallstatt-C1, későbbi fázisát a Hallstatt-C2 periódusba helyezi. A 148. halomsírt a Hallstatt-D korszak elejére keltezi. A 89. halomsírban ezektől későbbi, az i. sz. I. sz. második felére keltezhető, római kori benszülött utótemetkezés található. Ezekután meghatározza Sopron helyét a keleti Hallstatt-kultúra körében. Imponáló az irodalmi anyag felvonultatásában és elemzésében. Végeredményben azonban arra az eredményre jut, amit Patek Erzsébet is kifejtett (SSz. 1974, 55; 1975, 272; 1977, 150; Arch. Ért. 1976, 3).

A könyv második részében közölt katalógusban részletesen leírja a Sopron-Várhely-i és Károlymagaslat-i leleteket, amelyek kisebb részben a Burgenländisches Landesmuseum (korábban a kismartoni Wolf-gyűjtemény és Este-gyűjtemény), nagyobb részben a bécsi Naturhistorisches Museum őskori gyűjteményében található. A leleteket általában 1:2, 1:4 léptékű rajzokkal közli, darabonkénti részletes leírással, leltári számmal és méretekkel.

Külön táblát állít össze az edényeken található rajzok motívumkincséből, és néhány helyen lehetősége van a halomsírok alaprajzának közlésére is. Ferenc Ferdinánd soproni gyűjteményének (most: kismartoni Landesmuseum) ismertetése előtt röviden vázolja a gyűjtemény történetét. 1892-ben Ferenc Ferdinand Sopronban állomásozott és Bella Lajossal három helyen végzett ásást. Július elején a várostól ÉNy-ra (Eibner-Persy szövegében hibásan: ÉK-re), a Bécsi dombnál végeztek ásást, ahol már 1882-ben és 1888-ban a Lőportoronynál nagyobb ásások folytak (Paur Iván által feltárt nagy kelta temető). Néhány jászpis és tűzkőtöredék, valamint edénytöredékek kívül mást nem találtak. December közepén a Domankosok kertjében, a Széchenyi tér mögött, a város DK-i részén (Eibner-Persy szövegében hibásan: DNY-i) összesen 8 római sírt ástak ki.

Eredményesebbek voltak a júliusi Burgstall-i ásások, ahol a főherceg kívánságára két kisebb és két középnagy halomsírt ástak ki. Ezek a leletek a konopisti (Csehország) kastélyba kerültek, a főherceg gyűjteményébe, azután a bécsi Modena palotában voltak kiállítva. A főherceg halála után a gyűjtemény a császári ház tulajdonába ment át (1916).

Később a gyűjtemény a Kunsthistorisches Museumba került más régészeti leletekkel együtt. A soproni edényeket azonban ott nem vették leltárba, hanem 1929-ben Alfonz A. Lurb, a Burgenländisches Landesmuseum akkori vezetőjének kérésére kölcsönbe Kismartonba kerültek. Itt 1980-ban leltározták a soproni leleteket. Az ásítás leleteinek egy része azonban a soproni múzeumban maradt. Az eredeti kéziratot az Este gyűjteményről, benne a „Soproni ásások” c. kézirat ma a bécsi Néprajzi Múzeumban található.

A jelentős várhelyi ásások leletanyagának ez a szétszórtsága is szükségessé tette e könyv megjelentetését. Bár a Naturhistorisches Museum kiállításában a legszébb soproni leletek láthatók és Kismartonban kézbevehetik a szakemberek a soproni edényeket, mégis csak egy ilyen tudományos igényű publikáció viheti előre a Sopron-környéki vaskori kutatások ügyét. Hogyha megjelenik Patek Erzsébet kéziratban már elkészült könyve a várhelyi ásításokról, Jerem Erzsébet tollából pedig elkészül a Sopron-Krautäcker lelőhely vaskori telepeinek ismertetése, kevés olyan vidéke lesz az országnak és a tágabb környéknek, ahol a vaskori kultúrák ilyen jól tanulmányozhatók, mint Sopronban. Ha ezekhez a későbbiekben kapcsolódik még a scarbantiai ásításokról kiadandó hasonló tudományos pontossággal írt kötet, akkor a településtörténet olyan folytonosságát foghatjuk meg, a Krautäcker (Jereván lakótelep) — Várhely-Scarbantia (Sopron-belvárosa) között (főleg a még nem közölt várhelyi kelta leletek Patek Erzsébet-től várt ismertetésével), amely alapvetően új alapokra helyezheti Scarbantia elődtelepeiről, Sopron kialakulásáról alkotott eddigi nézeteiket. Ezért hasznos tehát Eibner-Persy munkája, amelyben 544 várhelyi és 12 károlymagaslati tárgyat ismertet és értékel.

**Mollay Károly: Német—magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig. Budapest, Akadémiai Kiadó, 1982, 644 l.
(Nyelvészeti Tanulmányok 23.)**

Mollay Károly német—magyar nyelvi érintkezések a XVI. század végéig című nagy monográfiája terjedelmét nézve is tekintélyes kiadvány: a kérdés legalapossabb, legkörültekintőbb összefoglalása.

A mű két részre tagolódik, egy tizenegy ives, önmagában is monográfia-méretű tanulmányra, s az ezt követő, lehetőleg minden összefüggést feltáró etimológiai szócikkekre. A jelentős nyelvtörténeti szakaszt elemző mű létrejöttét a szerző csaknem öt évtizedes kutatói munkája, eredményei tették lehetővé. Mollay Károly tudományos munkásságának jellemzője a számos tudományág ismeretanyagát összekapcsoló kutatás. Ennek az imponáló kézikönyvnek a szerzője nemcsak nyelvész-helytörténész, hanem olyan szakember is, aki munkáját kiváló történeti, helytörténeti ismeretek birtokában végzi, erős háttérrel az alapos levéltári kutató munka. Mollay Károly impozáns életmű-bibliográfiája is megállapításunkat igazolja. (A bibliográfia megjelent a Festschrift für Prof. Dr. sc. Karl Mollay tanulmánygyűjtemény függelékeként, Bp., 1978.)

E könyvek, tanulmányok, cikkek szerzője munkásságában egyesülnek a felsorolt tudományterületek 1935-ben megjelent első írásától kezdve (Három bibliográfia a hazai németsegről), első önálló könyvétől (Középkori soproni családnevek Bp., 1938.) mostani, eddigi életművét összefogó monográfiájáig. Az átlagos művelt olvasó azonban ritkán forgatja a Nyelvészeti Tanulmányok kötetét. Ezért néhány olyan nyelvtudományi összefüggésre utalunk, mely Sopron helytörténete iránt érdeklődők számára meglepően új, egyben értékes ismeretekkel szolgál.

Mollay Károly könyve bevezető részében összegzi a korábbi kutatást, latin nyelvű forrásainkban magyar scriptor által feljegyzett német szórványemlékek tanulságait, mint pl. Kézai Simont, aki 1285-ben felsorolja krónikájában a Sopron megyében birtokos Nagymartoniakat, de nem magyar, hanem német (*Merteinsdorfer*) nevűket, (*qui Mertinsdorfarum nominantur*), ennek nyomán Mollay fejt meg a német eredetű, -ár végű magyar szavakat (pl. *bognár*, *boglár* stb.). A bevezető tanulmány figyelmeztet arra, hogy ófelnémet jövevényszavaink az udvari és egyházi műveltség köréből valók. Ha magyar scriptor jegyez fel ilyen kifejezést, mint *purcravius* (1256/1339), amellyel összevethető a *porkoláb* szavunk, az több szempontból lehet tanulságos.

Mollay Károly szófejtései akkor kapják majd meg összefüggés-rendszerüket, ha a teljes hazai korai újfelnémet szókinccs (1350—1686) szótárra szerkesztése megindulhat! Különösen érdekessé válnak Mollay Károly kutatásai, amikor beszámol a soproni többnyelvűség kérdéseiben folytatott vizsgálatairól. Ezt 1247-től, a johanniták soproni hiteleshelyének megalakulásától 1604-ig, Lackner Kristóf soproni irodalmi társaságának megszervezéséig végezte el a szerző. Kutatásaiban feltárta a város német—latin, német—magyar, német—magyar—latin, német—magyar—latin—horvát többnyelvűségét.

1365-ig, a bécsi egyetem megalakulásáig a latin írásbeliségben közvetett olaszországi hatást tudott kimutatni. Különösen fontos helytörténetünkre a *deserta civitas = Ódenburg* összefüggések vizsgálata. A szerző kimutatta, hogy ez a latin értelmezés jellegzetesen humanista magyarázat, inkább koholmány (fentiek „A hazai németiség első tömeges bevándorlása” c. fejezetben olvashatók.) Fontos helytörténeti ismeret Mollay azon megállapítása is, hogy az utcanév keletkezésétől, indítékától feljegyzéséig 55-60 évre volt szükség, azaz két nemzedéknyi idő. Lényeges nyelvtörténeti, egyben helytörténeti eredmény Klingenberg (magyarul: Kelénpatak) eredeti magyar *Ják* nevének felismerése. Ez magyar névadással keletkezett. (A név-

történet azonosításához a szerző a teljes számbajövő oklevélananyagot felvonultatja.) Mollay helyesen mutat rá arra a tényre, hogy német jövevényszavaink magyarázataánál 1342—1526-ig egyre inkább, de 1686-ig nagy mértékben kell a szókinccs hazai német forrásaira gondolni. Az utóbbi időszakban a hazai német nyomdászat termékei is hatnak majd!

Fontos helytörténeti ismereteket nyújt Mollay Károly azzal a nyelvtörténeti megállapítással, amikor a hazai latin—magyar szójegyzékeket magyarazza. Rámutat, hogy a *Soproni szójegyzék* társaival együtt nem iskolai célra született, hanem ezek a magyarul nem tudó idegen nótáriusok, klerikusok magyar nyelvre tanítását szolgálták.

A 17. 3. fejezet a soproni német nyelven oktatás első hazai, városi adatait is rögzíti. 1533-ban tart egy soproni német írnok nyilvános német iskolát. A latin nyelvet zsoltárokon tanulták, Sopronban ehhez latin—német glosszariumot használtak. 1300—1350 tájától már működik a plébániai latiniskola, így a magasabb szintű soproni oktatás kezdeteit ettől az időponttól kell követni!

A bevezető tanulmányt záró, 20. szótani vonatkozású fejezet gazdag szócsoportokat rajzol ki. Az integrált szók a magyarban már meglévők jelentését differenciálják. Így népnevek (*kerontár, stájer*), foglalkozási nevek (*kalmár, komplár, kufár*) stb., további tizenegy csoportban öltözéknevek, anyagnevek, eszköznevek stb. gazdag tárháza található. Ugyanilyen nagy köröket rajzol ki a műben a szinonimák csoportja (emeljük ki közülük csak a tulajdonságokat) (buta—ostoba: *dőre*; csaló: *ledér*; galád: *lator*; együgyű: *tomb*) stb.

Hogy milyen gazdag művelődéstörténeti anyagot rejt a többszáz szócikk, annak példája legyen a *kalandos*. Megtudjuk, hogy a kalandosok észak-magyarországi társulása eleinte csak papokból, majd világiakból is állók vallási szervezete volt, a magyar szó középfelnémet eredetű. Összejöveteleiket a hónap első napján tartották, ezért keletkezett német nevük a latin *colere* ~ *calendas* alakokból. Előfordul családnévként is, Kalender alakban (így hívják pl. Jókai uzsorását a Mégis mozog a föld c. regényben). Sopronban viszont a *bruderschaft* (latin *confraternitas*) elnevezés volt ismert. Összegzésünket, a soproni helytörténetnek is nélkülözhetetlen elemzésekre való figyelemfelhívó válogatást még sokáig folytathatnánk. Ehelyett azonban egy gondolatunkat szeretnénk kifejteni, mely akár javaslat is lehet.

Azt szeretnénk, ha ez a gazdag életműösszegzés minél többek kezébe kerülne. Reméljük, hogy az ismertetés nyomán számosan keresni fogják a soproni helytörténet barátai számára is fontos művet. Erre külön indok pl. a könyv függelékében szereplő remek *Balf* szócikk!

De segíthetne ebben maga a tudós szerző is! A nyelvtörténeti kutatás is számos olvasóra találhat, ha közelebb hozzák az olvasóhoz. Erre ma már számos népszerű paperback-sorozat ad lehetőséget!

Mollay Károly számos tanulmányában bizonyítja, hogy mestere az érdekesen olvasmányos fogalmazásnak is. Ebben a művében azonban az életmű-kutatás gondos summázása volt a feladata. Ezért örülnénk annak, ha egyik népszerű tudományos ismeretterjesztő sorozatunkban (Gyorsuló idő, Gondolat zsebkönyvek stb.) olyan olvasmányos, érdekes összegzésre vállalkozna, ahová a nélkülözhetetlenül szükséges szakapparátus mellett minden valóban izgalmas eredményét, fejtegetését is átmentené. Egy ilyen könyv a középkori városi élet hűsége tükrözhetne! Így adhatna minden érdeklődő egyetemista, főiskolás diák, nyelvtörténet iránt érdeklődő kezébe izgalmas, ismeretbővítő kézikönyvet, melyet örömmel forgatna a nyelv történeti fejlődése iránt fogékony olvasó. Kérjük Mollay Károlyt, vállalkozzék erre, és dolgozza bele a mindnyájunkhoz közelálló, gazdag soproni anyagát is.

Keszei Dénes: Nagycenk múltja és jelene. Sopron, 1983, 246 lap

25 éves kutató- és gyűjtőmunka eredményeként adta közre községtörténeti monográfiáját Nagycenk nyugalmazott iskolaigazgatója. Hét fejezetben és a „Függelék”-ben tárja fel mindazt, amit a bevezetésben jelzett célja eléréséhez szükségesnek tart: „Községünk jelenét csak a múlttal való összehasonlítás alapján értékelhetjük igazán”; „Másik szempont volt a lakóhely megszerettetése és az ahhoz való ragaszkodás megteremtése”; „Szeretném továbbá a könyvet iskolásaink kezébe is adni”. A monográfia tehát elsősorban a község lakói számára készült. Ezért találhatók a könyvben a községtörténethez nem tartozó részletek (pl. a Nádasdyak, a Széchenyiek, más birtokos családok nem cenki története stb.).

Minden községtörténetnek a középkori fejezet a legnehezebb része: az adatok szörványosak és elsősorban birtoktörténetiek. Éppen a kezdetekre nézve minden község neve szolgáltathat bizonyos felvilágosítással. Mind a két Cenk falu neve személynévi eredetű, ilyen elnevezések azonban csak a XI–XII. században keletkeztek: legalább az első falu eredetét erre az időre kell tennünk, habár mindkét falu nevére az első adatok csak a XIII. század végéről (1291, 1281) származnak. A két falu egymástól való megkülönböztetésére szolgáló jelzők is elárulnak egyet-mást (*Cenk, Gödörcekn, Vámoscekn, Nagycenk, Németcekn*; illetve *Tótcekn, Dánielcekn, Davidcekn, Kiscenk*). E jelzők történeti magyarázatát meg lehet kísérelni.

A szerző helyesen hamar túljut a középkoron, a könyv túlnyomó része az új- és a legújabb korról foglalkozik. Bőségesen adatozza a két faluból egyesült község gazdaságtörténetét, a legújabb korban politikai történetét is, külön kiemelendők a „Függelék” egyes fejezetei, statisztikai adatai, a dülönevek kimutatása, néprajzi részletek stb. Nagyon tanulságos a „Függelék”-ben a község hat legrégebbi utcájának települési jegyzéke 1639-től 1980-ig. Ritka az olyan községtörténet, ahol az utóbbi feldolgozás elvégezhető. Éppen ezért sajnálható, hogy még nem készült el a község társadalomtörténete az anyakönyvek feldolgozása alapján. Soós Imre e folyóiratban már 1939-ben felhívta a figyelmet, hogy „a falutörténetet az anyakönyvek feldolgozásával kell kezdeni” (SSz.1939, 158). Reméljük, hogy a szerző e könyv megírásával munkáját még nem tekinti befejezettnek.

Két apró megjegyzés: a soproni Ikva ugyan Sopronkertes határában ered, de nem *Tase*, hanem *Merenye* volt az eredeti neve (11; vö. SSz. 1981, 238); a 88. lapon említett „éjjeli énekiés” a halottvirrasztás magyar szokásával függ össze (SSz. 1976, 328).

LEVÉLSZEKRÉNY

Hajnal János írja: A Soproni Szemle 1984. évi 1. számában közzétett cikkembe (Siegendorfra emlékezem ...) sajnálatos kézírathiba került. A 79. lapon az 1945. február 28-a helyesen március 28-a.

Munkatársaink:

Varga Imréné levéltáros, Sopron, Pf. 82.

Hárs József statikus szerkesztő, Sopron, Május 1. tér 21/23.

Dr. Horváth Zoltán levéltári igazgató, Sopron, Pf. 82.

Tipity János építésztechnikus, 6721 Szeged, Madách u. 11.

Dr. Hiller István, az EFE Központi Egyetemi Könyvtárának főigazgatója, Sopron, Pf. 132.

Mastalirné Zádor Márta tud. főmunkatárs, Sopron, Pf. 132.

Baranyai Lenke gimnáziumi tanár, Sopron, Vasvári Pál u. 3.

Dr. Berecz Dezső író, Sopron, Kisfaludy u. 8

Dr. Gömöri János régész, Sopron, Liszt Ferenc Múzeum

Dr. Mollay Károly egy. tanár, 1118 Budapest, Kőbölkút u. 11.

Dr. Kovács József László főiskolai tszv. tanár, 2072 Zsámbék, Lenin tér 3.

Dr. Hajnal János a Legfelsőbb Bíróság tanácselnöke, 1113 Budapest, Ulászló u. 39.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

- Varga, Gyöngyi:* Die Kalendersammlung des Ödenburger Stadtarchivs I. Teil
Hárs, Josef: Die Vorgeschichte der Ödenburger Festwochen II. Teil

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

- Horváth, Zoltán:* Glossen zum Buch von Jenő Házi „Ödenburger Bürgerfamilien 1535—1848“ (Akademie-Verlag, Budapest, 2 Bände, 1081 Seiten)

Kleine Mitteilungen

- Tipity, Johann:* Schmiedeiserne Denkmäler aus Ödenburg III. Teil
Hiller, Stefan: Ergänzung zu Karl Tompa: Enthüllung der Gedenkstätte der Märtyrer der Ödenburger Universität

Kulturelles Leben in Ödenburg

- Hiller, Stefan:* Bericht über die Tätigkeit des Ödenburger Zweiges der Gesellschaft zur Verbreitung wissenschaftlicher Kenntnisse im Jahre 1983
Mastaliř-Zádor, Martha: Das 175jährige Jubiläum der Universität für Forstwesen und Holzindustrie in Ödenburg

Nekrologe

- Baranyai, Helene:* Franz Tóth (1915—1984)
Berecz, Desider: Adolf Frankenburg zu seinem 100. Todestag

Bücherschau

- Gömöri, Johann:* Patek, Erzsébet: Neue Untersuchungen auf dem Burgstall bei Sopron. Bericht der Römisch—Germanischen Kommission 63 (1983), 105—177 (Sonderdruck)
Gömöri, Johann: Eibner-Presy, Alexandrine: Hallstattzeitliche Grabhügel von Sopron (Ödenburg). Eisenstadt, 1980
Kovács, Josef Ladislaus: Mollay, Karl: Deutsch—ungarische Sprachkontakte bis zum Ausgang des 16. Jahrhunderts. Budapest, 1982 (ung.)
Mollay, Karl: Keszei, Dionys: Vergangenheit und Gegenwart von Grosszinkendorf. Ödenburg, 1983 (ung.)

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. A *kézirat gépelése*. Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézirással javítsuk ki. Ugyancsak kézirással jelöljük be az írógépen hiányzó jeleket, mint pl. *í, ú, Í, Ű* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre felsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utalunk, pl. ... városokat¹⁰.

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható elő példányt küldjünk.

2. A *lapalji jegyzetek*. Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, főleg pedig a főszöveget hitelesítő, igazoló *pontos* irodalmi utalások, *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatkai Endre: A soproni színészet története 1841—1950. Sopron, 1960, 15. — A továbbiakban így Csatkai i.m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek válogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatkai: A soproni színészet 43). Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégebb magyar missilis levél. Magyar Nyelv 1925, 114—20. — A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így: pl. Házi Jenő: Sopron város címere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Újságcikkre így: pl. A szerző neve: a cikk címe Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegen nyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése: A levéltári jelzet. — A Győr-Sopron megyei 2. sz. Levéltár (Sopron) nevét mindig rövidítve írjuk: GySmL, 2. sz. (Sopron m. vagy Sopron város).

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisírozásra alkalmas rajzot (térképvizlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Irodájánál (1900. Budapest, V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj: évi 96.— Ft; félévre 48.— Ft; példányonkénti eladási ár 24.— Ft.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács V.B. Művelődési Osztálya

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szervezésével is támogassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Szabó Kálmán

Készült a Széchenyi Nyomda Soproni üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

84.3235 — — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

HU ISSN 0133—0748

SOPRONI SZEMLE

Kötelepéldány

XXXVIII. évfolyam 1984. 4. szám

SOPRONI SZEMLE

A soproni Városi Tanács és a Városszépítő Egyesület helytörténeti folyóirata

Alapította: Heimler Károly

Főszerkesztő: MOLLAY KÁROLY

A szerkesztőség tagjai:

BOGNÁR DEZSŐ, DOMONKOS OTTÓ, FARKAS IMRE, GOLLNHOFER SÁNDOR,
HARS JÓZSEF olvasószerkesztő, HILLER ISTVÁN titkár és technikai szerkesztő,
HORVÁTH ZOLTÁN, KÖRNYEI ATTILA, NYESÓ IMRE

TARTALOMJEGYZÉK

	Lap
<i>Varga Imréné</i> : A soproni városi levéltár naptárgyúteménye (1581—1805) II. rész	289
<i>Horváth Emil</i> : Hegykő, Fertőhomok, Hidegség osztály- és rétegszerkezetének alakulása (1960—1983)	312

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

<i>Szita Szabolcs</i> : Csatkai Endre munkaszolgálatosa (1944—1945)	332
---	-----

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

<i>Tipity János</i> : Nagycenki és fertői kovácsoltvas- emlékek	345
<i>Király Tibor</i> : Sopron a filatéliában. Második közlemény	350

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

<i>Nagy Alpár</i> : A Kodály-centenárium soproni eseményei	353
<i>M. Kiss Pál</i> : Gáspárdy Sándor soproni kiállítása a Festőteremben	356
<i>Faragó Sándor</i> : Jelentés a Rábaközi Múzeum 1983. évi munkájáról	358

MEGEMLÉKEZÉSEK

<i>Lukács Dezső</i> : Százhetvenhat éve született Dörner József (1808—1873)	359
<i>Taschner Frigyes</i> : Gottschling Károly (1904—1983)	361
<i>Hillebrand György</i> : Bayer Lipót (1899—1984)	364
<i>Szita Szabolcs</i> : Búcsú Bayer Lipóttól	365

SOPRONI KÖNYVESPOLC

<i>Fried István</i> : Csatkai Endre: Kazinczy és a képzőművészetek (1925).	367
<i>Hiller István—Mastalirné Záder Márta</i> : Sopron bibliográfiája az 1983. évre	368

LEVÉLSZEKRÉNY

383

MUNKATÁRSAINK

383

INHALTSVERZEICHNIS

384

SOPRONI SZEMLE

HELYTÖRTÉNETI FOLYÓIRAT

XXXVIII. ÉVFOLYAM

1984

4. SZÁM

Varga Imréné:

A soproni városi levéltár naptárgyűjteménye (1581—1805)

II. rész

KLOSSMANN, CASPAR

140. New vnd Alter Schreib Calender. — Astrologische Mutmassung. Neubarth, Christoph. Bresslaw, 1651.

KOHL, JOBST WILHELM⁵¹

141. Neuer- und Alter Artzney- und Gesundheits-Calender. — Practica. Lullius, Pharamundus Reimondus. Nürnberg, 1695.
142. Neuer und Alter Sehr Nützlicher und Offtbewehrter Bauer-Regels-Calender. — Vollkommene grosse Bauern-Regels Practica. M.J.U. Nürnberg, 1695.

KOPPMAYER, JACOB⁵²

143. Neuer und Alter Oesterreichischer Fürsten-Calender. — Prognosticon Meteorologicum. Dornfeld, Georg. Augspurg, 1690.
144. Neuer und Alter Pohnischer Reichs-Calender. — Prognosticon. Wagner, Johann Christoph. Augspurg, 1690.

KRUSEN, HANS

145. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon Astrologicon. Nagel, Paul. Dantzig, 1625, 1626.

KÜRNER, JOANNES JACOBUS⁵³

146. New vnd Alter Schreib Calender. — Astrologicum. Kürner, Joannes Jacobus. Wienn, 1682, 1683, 1685, 1686, 1692. Az 1682. évi naptárban magyarországi háborúkról találunk adatokat 1528—1591 között. Az 1685. évi prognosticonban a bécsi kapuk nyitvatartási rendjét közölték.

LANDTRACHTUNGER, JOHANN CHRISTOFF⁵⁴

147. New vnd Alt Schreibkalender. — Gross Prognosticon Astrologicum. Herlicius, David. Alt Stettin, 1618, 1619.

51 Benzing i. m. 4.

52 Benzing i. m. 22. Felesége Veronika Schultes.

53 Benzing i. m. 461. Első felesége M. Cosmerocius leánya.

54 Benzing i. m. 406.

LATOMUS, SIGISMUND⁵⁵

148. Newer vnd Alter Schreib Kalender. — Prognosticon Astrologicum. Caesius, Johann. Frankfurt am Mayn, 1610, 1611, 1612, 1613, 1616, 1617, 1618, 1624. Az 1617. évből csak prognosticon van.
149. Newer vnd Alter Schreibkalender. — Judicium Astrologicum. Arthus, Gothard. Frankfurt am Mayn, 1624, 1625.
150. Alter und Newer Schreibkalender. — Prognosticon. Schröter, Bartholomaeus. Frankfurt am Mayn, 1621, 1625.

LATOMUS, SIGISMUND ÖZVEGYE⁵⁶

151. Newer vnd Alter Schreib Kalender. — Judicium Astrologicum. Arthus, Wilhelm. Frankfurt am Main, 1628. — Frankfurt városának ajánlja a naptár készítője.
152. Newer vnd Alter Schreib Kalender. — Prognosticon Astrologicum. Caesius, Johann. Frankfurt am Mayn, 1629.

LAUER, JOHANN

153. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Caspar, Joannes. Nürnberg, 1615, 1619.
154. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon Astrologicum. Fabricius, David.⁵⁷ Nürnberg, 1615, 1616, 1617, 1618. Az 1618. évből csak prognosticon van.
155. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon Astrologicum. Marius, Simon. Nürnberg, 1615, 1619, 1622, 1627, 1628, 1629. Az 1619. és 1622. évből csak prognosticon van.
156. New vnd Alt Schreib Calender. — Prognosticon. Kresslin, Georg. Nürnberg, 1616, 1617, 1618, 1619, 1622, 1627. Az 1616, 1617, 1618. és 1622. évből csak prognosticon van.

LOCHNER, CHRISTOFF⁵⁸

157. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Caspar, Joannes. Nürnberg, 1611, 1613.
158. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon Astrologicum. Marius, Simon. Nürnberg, 1612

LOCHNER, JOH. CHRISTOFF

159. Neuer und Verbesserter ... Heerpaucker-Calender. — Practica. Frommann, Johann. Nürnberg, 1704.

LÖWE, ANTON

160. Oekonomisch-historischer Kalender. — Oekonomische Artikel. Pressburg, 1786.

MANGER, MICHAEL⁵⁹

161. Newer vnd Alter Schreibkalender. — Practica. Henisch, Georg.⁶⁰ Augspurg, 1585, 1588, 1592. 1597. 1598, 1599. Az 1588, 1592, 1599. évinél practica nincsen, az 1598. évi pedig hiányos.
162. Practica. Winckler, Nicolaus Eberhardus. Augspurg, 1588.

55 Benzing i. m. 122.

56 Benzing i. m. 122.

57 Pallas Lexikon. Bp., 1894. 6. kötet, 635.

58 Benzing i. m. 341.

59 Benzing i. m. 18.

60 A német naptáritrodalom megalapítója, bártfai származású. Monsberger i. m. 15.

MANNEL, HANS⁶¹

163. Schreibkalender. — Prognosticon. Caesius, Georgius. Güssing, 1584.

NERLICH, NICOLAUS⁶²

164. New vnd Alt Schreib Calender. — Prognosticon. Kresslin, Georg.
Leipzig, 1610.

165. New vnd Alt Schreib-Calender. — Practica Astrologica. Moller, Albin.
Leipzig, 1610, 1612, 1622, 1623, 1625, 1626, 1627.

23. Az 1727. évi naptár (70. sz.) metszete Nürnberg látképével

NERLICH, NICOLAUS ÉS CHRISTOFF

166. New vnd Alt Schreib-Calender. — Practica. Astrologica. Moller, Albin.
Leipzig, 1615, 1616, 1617, 1619.

NERLICH, NICOLAUS ÖZVEGYE ÉS ÖRÖKÖSEI⁶³

167. New vnd Alt Schreib-Calender. — Practica. Moller, Albin. Leipzig,
1628, 1629, 1631, 1637, 1638, 1639, 1643.

61 Borsa Gedeon: Ismeretlen Manlius-naptár. Magyar Könyvszemle, 1955, 114.

62 Benzing i. m. 267.

63 Benzing i. m. 267.

ODERLITZKY, ANTON

168. Alt- und Neuer Schreib-Kalender. — Practica. Pressburg, 1792.

RAUCH, SEBASTIAN

169. Calendarium Tyrnaviensis. — Prognosis. A Nagyszombati Egyetemen a Jézus Társaság egyik csillagászatot kedvelő tagja. Monachij, 1686.

RECHTEN, JOACHIM

170. Gross Prognosticon und Practica. Herlicius, David. Alt Stettin, 1611.

25. Az 1643. évi naptár (90. sz.) címlapja

RENNAUER, JOHANN PHILIPP

171. Neuer Schreib-Calendar. — Prognosticon. Mironowsky, Wencel. Oedenburg, 1745.

RICK, JOHANN

172. Crakawer Schreib Calendar. — Crakawer Practica. Mileius, Alexander. Leytmischl, 1625.

27/a és 27/b: Az 1674. évi naptár (100. sz.) címlapja; a naptárban február ábrázolása

RICKHES, MICHAEL⁶⁴

173. Schreib-Calendar. — Prognosticon. Wechtler, Joann Conrad. Wienn, 1633, 1636.

RICKHES, MARIA ÖZVEGY

174. Schreib-Calendar. — Prognosticon. Wechtler, Joann Conrad. Wienn, 1637, 1639, 1640, 1641.

28. Az 1635. évi naptár (123. sz.) címlapja

RICKHES, MATTHEUS

175. Schreib-Calendar. — Prognosticon. Wechtler, Joann Conrad. Wienn, 1643, 1644, 1648.

ROYER, PAUL

176. Crackauer Schreib-Calendar. — Practica. Wonomirsky, Stanislaus. Pressburg, 1727.

⁶⁴ Benzing i. m. 459. Halála után özvegye, majd fia, Mattheus folytatta az ipart.

Und da acht tag vmb war
ren/Luce am 2. Cap.

1. Da Jesus 12. Jar alt
war/Luce am 2.

3. Jesus gieng vom Berg
herab/Matth: am 8. Cap.

2. Von der Hochzeit zu
Cana/Johann: 2.

Jesus tritt in ein Schiff/
Matth: am 8.

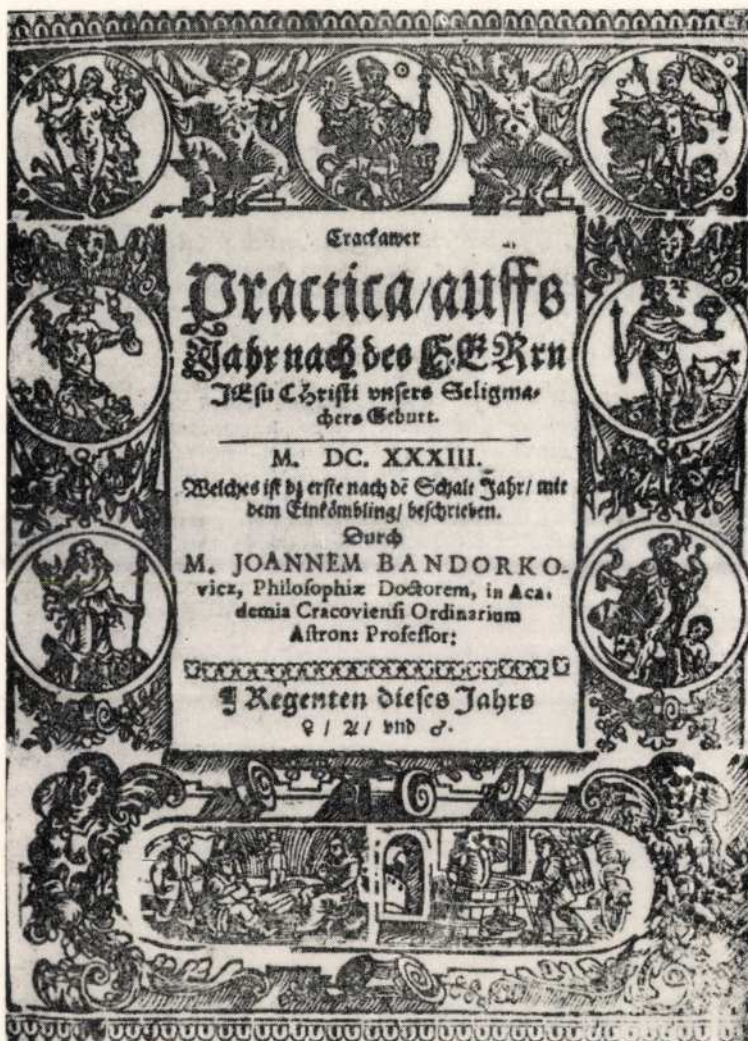
- ROYER, JOHANN PAUL ÉS SPEISER, FRANZ
177. Crackauer Schreib-Calendar. — Practica. Czadeczky, Ferdinand. Pressburg, 1736.
- ROYERIN, MARIA MAGDALENA ÖZVEGY
178. Crackauer Schreib-Calendar. — Practica. Neupart, Joannes. Pressburg, 1737, 1740.
- ROYER ÖRÖKÖSÖK
179. Crackauer Schreib-Calendar. — Practica. Neupart, Joannes. Pressburg, 1741.
- ROYER NYOMDA
180. Crackauer Schreib-Calendar. — Practica. Wonomirsky, Stanislaus. Pressburg, 1748.
- ROYER, FRANZ ANTON
181. Crackauer Schreib-Calendar. — Practica. Wonomirsky, Stanislaus. Pressburg, 1749.
- RÖHRER, JOHANN GÜNTER⁶⁵
182. Neu und Alter Hauss-Wirtschafts-Schreib-Calendar. — Astrologisches Prognosticum. Neubarth, Christoph. Bresslau, 1682.
183. Neu- und Alter Schreib-Calendar. — Astronom- und Astrologischer Bericht. Neubarth, Joannes. Bresslau, 1686, 1690, 1693 1695, 1697, 1699.
184. Neu- und Alter Hauss-Wirtschafts- und Schreib-Calendar. — Prognosticum. Hancke, Valentin. Bresslau, 1698, 1699.
- SARTORIUS, JOHANN FRIEDRICH⁶⁶
185. New und Alt Schreibkalender. — Prognosticon. Huberinus, Mauritius. Nürnberg. 1619, 1622, 1623, 1627, 1629, 1632. Az 1619. és 1622. évből csak prognosticon van. A naptárak címlapján Wien és Linz városképe.
186. Neuer vnd Alter Schreib Calendar. — Prognosticon. Schaerer, Melchior.⁶⁷ Nürnberg, 1619, 1622, 1624, 1626. Az 1619. és 1622. évből csak prognosticon van.
187. Neuer und Alter Schreibcalendar. — Prognosticum. Albanus-Marius (Halbmayer), Georg. Nürnberg, 1622, 1626, 1632. 1622-ből csak prognosticon van.
- SCHILGEN, JOHANN BAPTIST
188. Neuer Crackauer Schreib-Calendar. — Practica. Gentili, Mathias. Wienn, 1721, 1723.
- SCHMID, MARIA ÉVA ÖZVEGY
189. Neuer Crackauer Schreib-Calendar. — Practica. Gentili, Mathias. Wienn, 1719, 1720, 1721.
- SCHMIDT, PETER⁶⁸
190. Prognosticon Astrologicon. Menzius, Johannes. Magdeburg. 1611.
- SCHRAMM, PAUL
191. Crakawer Schreib Calendar. — Crakawer Practica. Mileius, M. Alexander. Ollmütz, 1619, 1622, 1623. Az 1619. és 1622. évből csak practica van.

⁶⁵ Benzing i. m. 62.

⁶⁶ Benzing i. m. 344. Felesége Fuhrmann G. L. özvegye.

⁶⁷ Zinner i. m. 399.

⁶⁸ Benzing i. m. 291.

30. Az 1633. évi practica (137. sz.) címlapja (a csillagjólás allegorikus képeivel, alul mezőgazdasági munkák, köztük a szüret ábrázolása)

SCHÖNIG, JOHANN ULRICH⁶⁹

192. Practica. Winckel, Nicolaus Eberhardus. Augspurg, 1616, 1617, 1622.

193. Newer und Alter Schreib Calender. — Practica Astrologica. Ritter, Franz. Augspurg, 1616, 1617.

194. Prognosticon. Joly, Nicolaus. Augspurg, 1616, 1617, 1622.

SCHÖNIG, VALENTIN

195. Schreyb Calender. — Prognosticon. Tripet, Maximilian. Augspurg, 1595.

31. Az 1395. évi naptár (141. sz.) címlapja

SCHULTES, JOHANN

196. Newer Alter Schreib Calender. — Practica. Galgemayr, Georg. Augspurg, 1615, 1616, 1618, 1619, 1622. 1624, 1628, 1629, 1637, 1638, 1646, 1651. Az 1624. évi naptár hiányos. Az 1615—1622. évi naptárt Geitzkoffler Zachariasnak ajánlja Galgemayr, alatta a Geitzkoffler címer.⁷⁰

197. Newer vnd Alter Schreibkalender. — Practica. Ehinger, Elias. Augspurg, 1624, 1638, 1639.

⁶⁹ Benzing i. m. 20.

⁷⁰ Siebmacher, J.: Allgemeines Wappenbuch. Nürnberg, 1605, 43. Tompos Ernő szíves közlése.

198. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Sperber, Johann Gabriel. Augspurg, 1628, 1629, 1646, 1650.
199. New vnd Alter Schreib-Calender. — Prognosticon Astrologicum. Welper, Eberhard, Augspurg, 1639, 1650.
200. New vnd Alter Schreib Calender. — Prognosis Astrologica. Stainhofer, Udalricus. Augspurg, 1650.

SPAISER, CHRISTIAN

201. Alt- und Neuer Schreib-Kalender. — Practica. Pressburg, 1778.

32. Az 1621. évi naptár (150. sz.) címlapján Tycho de Brahe (1546–1601) csillagász

SPAISER, FRANZ

202. Crackauer Schreib-Calender. — Practica. Neupart, Joannes. Pressburg, 1730, 1747, 1751, 1754, 1757, 1759, 1762, 1766, 1767, 1768, 1775. Az 1730. évihez hozzákötve: Spaiser, Franz: Kurtz- verfaste Ungarische Chronik.
203. Magyarországi statusok titulussal bővített új kalendárium. — Astrologica. Neupart János. Pozsony, 1754.

STÖR, MICHAEL⁷¹

204. Newer vnd Alter Schreibkalender. — Prognosticon. R Emmelinus, Joannes. Augspurg, 1626.

STRAUSS, NICOLAUS

205. New vnd Alt Schreib-Calender. — Practica Astrologica. Moller, Albin. Prag, 1618.

⁷¹ Benzing i. m. 21.

STRAUBEL, JOHANN THEOPHIL

206. Neuer, und Alter Schreib-Calendar. — Astronom-, und Astrologischer Bericht. Neubarth, Joannes. Bresslau, 1737, 1740.

STREIBIG, GEORG JOHANN⁷²

207. Crackauer Schreib-Calendar. — Practica. Dubranowski, Stanislaus. Raab, 1742, 1745, 1761, 1769, 1770. Az 1745. évi naptár hiányos.

33. Az 1624. évi naptár (149. sz.) címlapja a Habsburg császárok képével

STREIBIG, JOSEPH ANTON

208. Crackauer Schreib-Calendar. — Prognosticon. Dubranowski, Stanislaus. Raab, 1731.

STREIBIG, JOSEPH

209. Neu eingerichter alter und neuer Crackauer Schreib Kalender. — Prognosticon. Einen Liebhaber der mathematischen Wissenschaften. Raab, 1800, 1801. Az 1800. évi naptár hiányos.

TRATTNER, JOH. THOMAS

210. Alt- und neuer Crackauer ... Schreib Calendar. — Beschreibung. Wien, 1759.

⁷² Vö. SSz. 1958, 100; 1961, 38; Pitroff Pál: A győri sajtó története (1772–1850). Győr, 1915.

UT(Z)SCHNEIDER, MARIA MAGDALENA⁷³

211. Neu- und Alter Schreib-Calender. — Prognosticon Astrologicum. Gottlieb, Udalricus Hudalricus. Augspurg, 1697.

VOIGT, LEOPOLD⁷⁴

212. Crakauer Schreib-Calender. — Crackauer Grosses Prognosticon. Gostuiowsky, Joannes. Wienn, 1693, 1699, 1700, 1701.

34. Az 1612. évi naptárban (165. sz.) Nicolaus Nerlich Merkur-keresztes nyomdász-cimere

VOIGT, IGNATZ

213. Crackauer Schreib-Calender. — Crackauer Grosses Prognosticon. Gostumiowsky, Joannes. Wienn, 1713, 1714, 1718.

73 Benzing i. m. 21.

74 Benzing i. m. 460. Felesége Kürner J. J. leánya.

214. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon Astrologicum. Marius, Simon. Nürnberg, 1603, 1607, 1610.
 215. Alter vnd Newer Schreibkalender. — Gründlicher Bericht. Schölin, Johann. Nürnberg, 1605.
 216. Newer vnd Alter Schreib-Calender. — Prognosticon. Messing, Bernhard. Nürnberg, 1605, 1607.
 217. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon Astrologicum. Müller, D. Josias. Nürnberg, 1607.

35. Az 1686. évi nagyszombati prognosisban (169. sz.)
 Buda látképe nyugatról és keletről jelmagyarázattal

218. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Prognosticon. Caspar, Joannes. Nürnberg, 1610.
 219. Newer vnd Alter Schreib Calender. — Practica. Ebner, Sebald. Nürnberg, 1611, 1612, 1613. Az 1611. és 1613. éviben csak practica van.

⁷⁵ Benzing i. m. 341.

220. Neuer vnd Alter Schreibkalender. — Practica. Hermann, Albert. Nürnberg, 1613, 1615.
221. Neuer und Alter Schreibkalender. — Prognosticum Astrologicum. Albanus-Marius (Halbmayer), Georg. Nürnberg, 1616, 1617, 1619. Az 1616. évből csak prognosticum van.

36. Rennauer János Fülöp soproni nyomdász
 1745. évi naptárának (171. sz.) címlapja

222. Neuer und Alter Schreibkalender. — Prognosticon. Stoeckel (Staeckel), Lucas.⁷⁶ Nürnberg, 1618.
223. Neuer und Alter Schreib Calender. — Astrologische Practica. Camerer, Johann Rudolf. Nürnberg, 1623, 1624.

⁷⁶ Zinner I. m. 369.

224. Neuer und Alter Schreibkalender. — Prognosticon. Svvalbacijs (Schwalbach). Johann Georg.⁷⁷ Nürnberg, 1623, 1624.

NYOMDA NÉLKÜLIEK

225. Crackawer Schreib Calender. — Prognosticon. Tonski, Joannes. H.n. 1644. — A kalendárium kötésekor a címlap alját levágták.

Wann die Ordinari Posten in De- denburg der Zeit ein- und ablaufen.

Ankommende Posten.

Au Sonntag

Kommt an die Wiener Ordina-
ri-Post um 11. Uhr Mittags,
mit welcher einlauffen die Brieff
aus dem Reich, aus Bayern,
Pfalz, Schwaben, Tyrol, Welsch-
land, Seranien, Frankreich, En-
gel- und Holland, aus Sachsen,
Wehlen, Brandenburg, und al-
len Nordischen Ländern, inglei-
chen aus Böhmeim, Mähren,
Schlesien, und Kärnten.

Abgehende.

Diesen Tag laufft die Ordina-
ri Post ab um 1. Uhr Nachmit-
tag nach Essig, Peterwartein,
bis Bellegrad, und weiters hin-
unter, wie auch nach Barstein,
und in ganz Croaten.

Montag.

Kommt an gegen 10. Uhr
Nachts die Ordinari aus erst-be-
schriebenen Hungarischen Sla-
vonischen und Croatischen Der-
thern, und laufft in einer folgen-
den Stund, in die oben-benannte
Derther.

Donnerstag.

Kommt die Wiener Ordina-
ri-Post an um 11. Uhr Mittags,
und gehet ab um 1. Uhr Nach-
mittag. Sommer-Zeit kommt an
die Ordinari von ob-benannten
Slavonischen und Croaten um
10. Uhr Nachts, Winter-Zeit
auch dffiers.

Dienstags und Freytags.

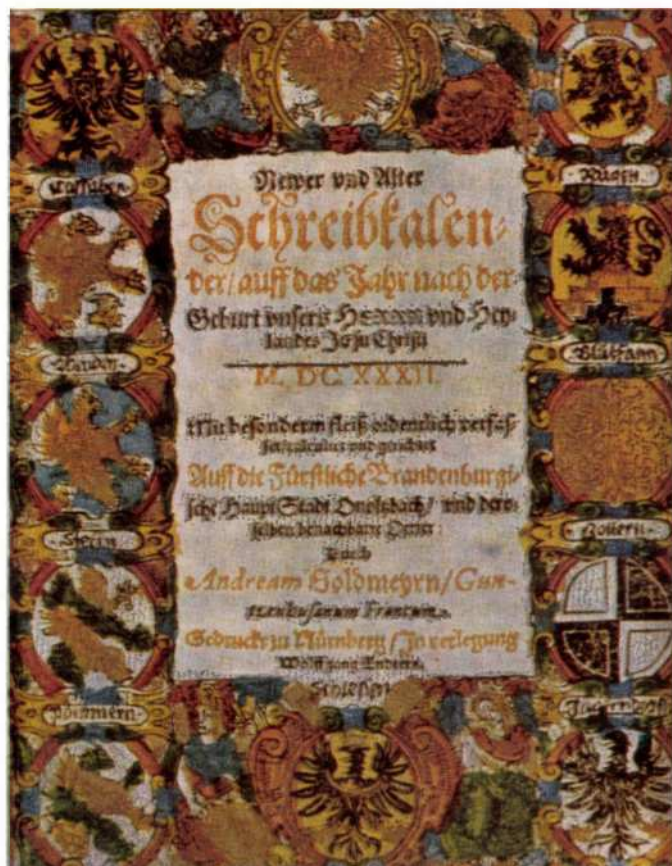
Früh um 8. bis 9. uhr welche
auch so gleich nachher Wienn ab-
gehet.

NB. Auffer diesen gehet die Ordinari-Post von hier nachher Pres-
burg, Dienstags und Freytags um 6. Uhr früh, und kommt von
dannen Mittwoch, und Samstag umb 8. auch 9. Uhr Nachts.

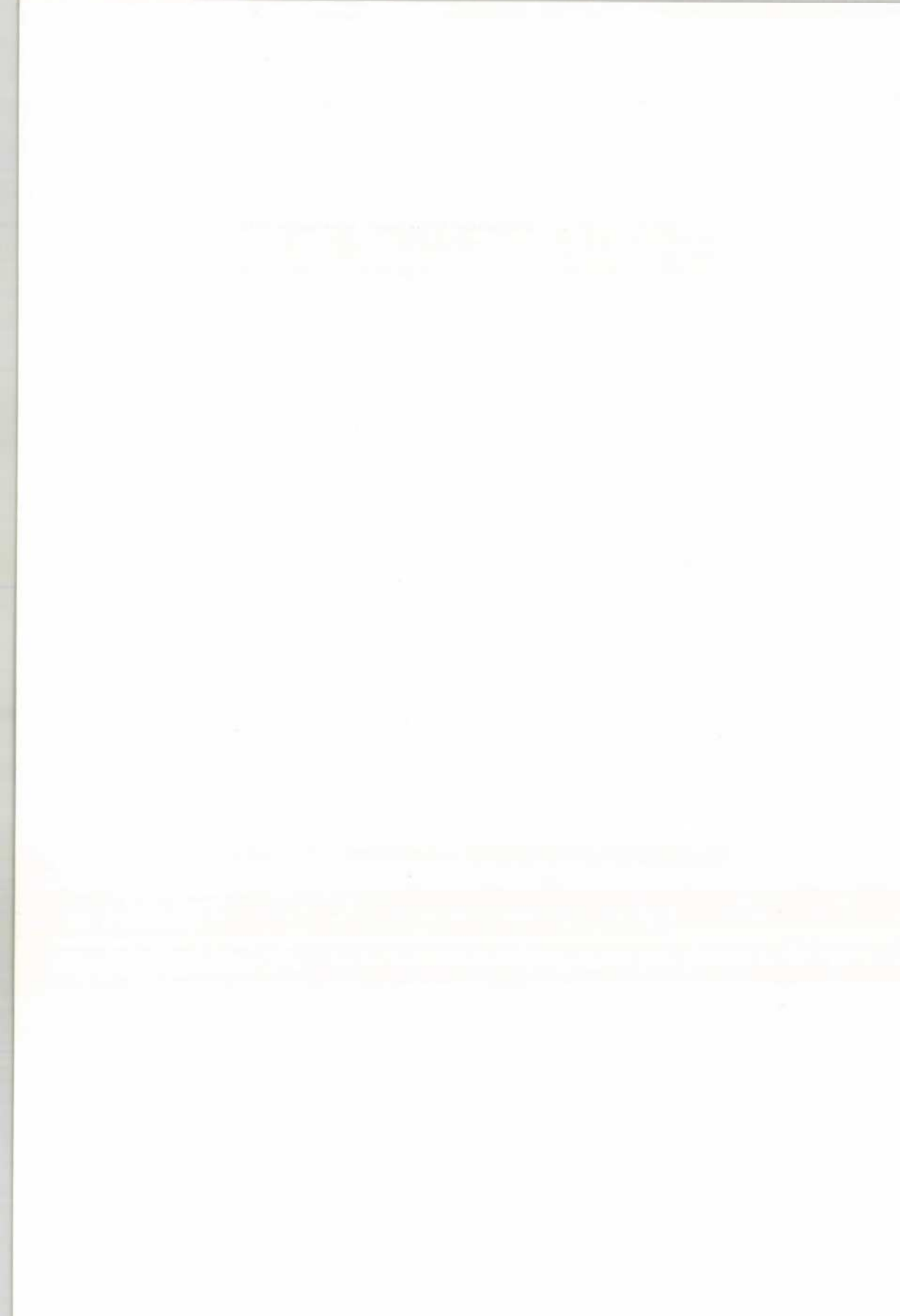
37. Az 1745. évi soproni naptárban (171. sz.) a postajárat rendje

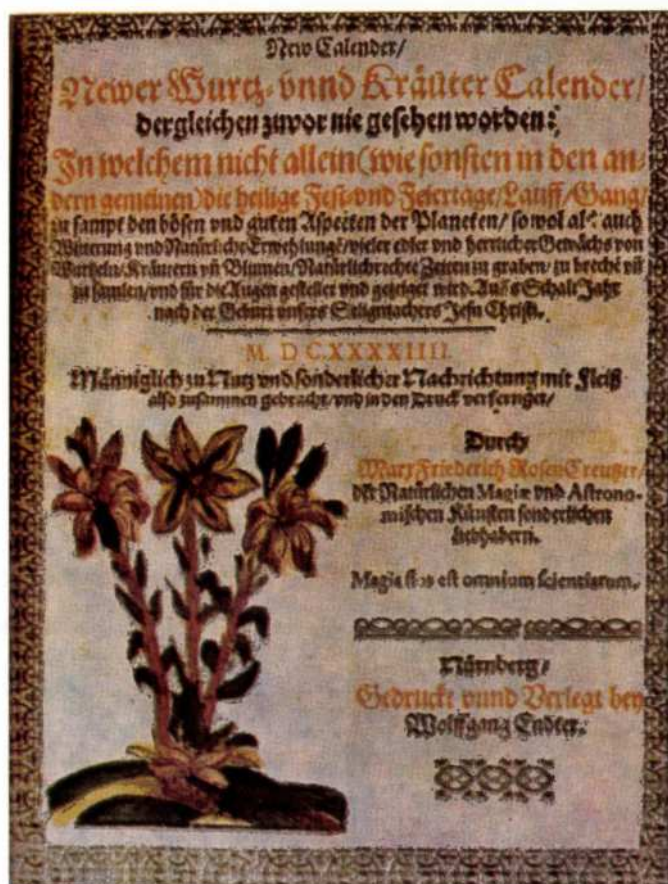
226. Leutschauer Schreib-Calender. — Practica. Christian Joachim von
Chotieschau. Leutschau, 1738.
227. Alt- und Neuer Schreib-Calender. — Practica. Kesikawsky, Ladislaus.
Leutschau, 1749.

⁷⁷ Zinner I. m. 401.

24. Az 1632. évi naptár (80. sz.) címlapja
 németországi címerekkel

26. Az 1644. évi naptár (92. sz.) címlapja

3. A naptárak készítői: a nevek utáni számok a naptáraknak az előző fejezetben található sorszámát jelölik:

Adelsheim, Philomus (44, 58, 66, 73) matematikus

Albanus-Marius (Halbmayer), Georg (24, 116, 187, 221) asztrológus

Arthus Dantiscus, Gothard (149) magister, történész és matematikus a majnai Frankfurtban (1570. Danzig—1630. Frankfurt)

38. Streibig György János nyomdász 1761. évi naptárának (207. sz.) címlapja

Arthus, Wilhelm (151) matematikus

Augustissimus, Rupertus (61)

Bandorkovicz, Joannes (137) filozófiai doktor, egyetemi-professzor

Buchmann (Puchmann), Valentin (13) költő, csillagász

Caesius, Georgius (111, 163) lelkész. A másképpen *Blaeu Bläuw, Blauw* nevű nevezetes amszterdami nyomdászcsalád tagja?⁷⁸

Caesius, Johannes (148, 153) L. az előbbit!

Camerer, Johann Rudolf (119, 223) orvos

Caspar, Joannes (153, 157, 218) magister

Chodovocius, Nicolaus (139) orvos, filozófus, asztrológus

Chotieschau, Christian von (226)

Crusius, Johannes (87) prédikátor

39. Az 1761. évi naptárban a február ábrázolása (207. sz.)

Curaschiander I. Simplicissimus

Czadeczky, Ferdinánd (176) matematikus, csillagász

Dornfeld, Georg (143)

Dubranowski, Stanislaus (207, 208) matematikus

Dubrawsky, Michael (133) matematikus

Ebner, Sebald (219) matematikus. Vö. *Ebner, Julius*: *Stammbaum der württembergischen Familie Ebner*. Ulm, 1911.

Ehinger, Elias (81, 197) magister. a pfortai (Naumburg közelében) gimnázium rektora (1573. Christgarten — 1653.)

Eichstadius, Laurentius (89) orvos

⁷⁸ A 111. sz. naptárt a soproni tanács számára Manlius (Mannel: 163. sz.) János német-újvári (Güssing Burgenlandban) műhelyében kötötték be. A kötésből a nyugat-magyarországi horvátok nyelvemléke került elő. Vö. *Borsa, G.—Hadrovics, L.*: *Protestantische Werke in kajkavisch-kroatischer Sprache aus der Druckerei des Joannes Manlius*. *Studia Slavica*, 1982, 67–90. (Mollay Károly jegyzete)

- Fabricius*, David (154) csillagász (1564. Esens—1617. Ostel)
Fabricius, Georgius (70)
Fabricius, Paul (3) orvos, matematikus, csillagász (†1589. Wien)
Fomann, Johann Christian (88) matematikus, csillagász
Freund, Johann Georg (35, 39, 59) csillagászati tudományok kedvelője
Freund, Marcus (31, 32, 34, 36, 38, 41, 43, 48, 50, 51, 68, 69, 75, 94, 95, 97, 99) csillagász

40. David Herlicius képe az 1623. évi practicában (45. sz.)

- Freymann*, Erasmus (16) csillagász
Freymund, Ernst (63, 74) csillagász
Freymund, Wilhelm (101) matematikus
Frölich, David (4, 7, 85) a késmárki kollégium tanára, aki 1633-tól kezdve szerkesztette a híres lócsei kalendáriumot (1595. Késmárk—1648. Lőcse). Vö. még a 27. jegyzetet.
Frommann, Johann (159) csillagászat kedvelője
Galgemayr, Georg (196) matematikus (1561.); vö. Württembergische Vierteljahrshefte für Landesgeschichte. Neue Folge XII, 231.

- Gartnerus, Jacobs* (86) prédikátor, író
Gauppen, Johann (64) magister
Gebhard, Georg (6)
Geitzkoffler, Zacharias kir. tanácsos; neki ajánlva a 196. sz. naptár (1560—1617) Augsburgban élt, a császári hadsereg főprófuntmestere
Gentilli, Mathias (188, 189) csillagász
Goldmayer, Andreas (25, 80) matematikus (1603. Gunzenhausen—1664. Nürnberg)
Gostumiowsky, Joannes (212, 213) matematikus
Gottlieb, Udalricus (211) filozófus
Hackespan, Ciriack (17) matematikus
Halbmayer l. Albanus-Marius
Han, Paul Conrad Balthasar (14, 15, 67, 71) matematikus
Hancke, Valentin (5, 126, 184) teológus, csillagász
Haringshausen, Joannes (122) filozófus, orvos
Henisch, Georg (109, 161) matematikus, orvos (1549. Bártfa—1618. Augsburg)
Hercius, Paulus (136) filozófus
Herlicius, David (45, 76, 114, 147, 170) filozófus, orvos, csillagász (40. kép)
Herman, Albert (220) csillagász
Hiebner, Israel (93) művészetek kedvelője
Holderbusch, Jacob (37, 42, 49, 62, 65, 72)
Horky, Martin (84) matematikus
Huberinus, Mauritius (184) matematikus, csillagász
Hulst, Johann (90) hamburgi hajós, kormányos és matematikus. Vö. Der deutsche Roland XI, 141.
Jablonsky, Nicolaus (124) matematikus
Jocifer, Johann (106) csillagászat kedvelője
Joly, Nicolaus (2, 131, 194) Vö. Zeitschrift des deutschen Sprachvereines 1922, 128; csillagász
Juhrmann, Johann Friedrich (102) csillagász
Kepler, Johann (11) csillagász (1571—1630)
Kesikawsky, Ladislaus (227) csillagász
Koestner, Sebastian (113) plébános
Kresslin, Georg (79, 156, 164) lelkész
Krügener, Michael (135) matematikus
Kürner, Joannes Jacobus (146) könyvnyomdász
Latermann, Paul (108) matematikus
Lullius, Pharamundus Reimondus (141)
Magirus, Johann (8, 96) magister (1537. Backnang—1614. Cannstatt)
Mannagetta, Joannes Guilielmus (120) orvos, matematikus, egyetemi tanár (1588. Wilhelmsburg—1666. Wien)
Marius, Simon (155, 158, 214) csillagász (1570—1624.) (41. kép)
Menzius, Johannes (190) csillagászat kedvelője
Messing, Bernhard (216) csillagász
Mileius, Alexander (47, 172, 191) magister
Mironowsky, Wencel (171) csillagász
Mohr, Caspar (130) magister
Moller, Albin (165, 166, 167, 205) magister
Müller, Josias (217) csillagász
Mulgiesser, Leonhard (46, 121) orvos, csillagász
M. J. U. (142)

41. Simon Marius képe az 1622. évi practicanban (155. sz.)

- Nagel*, Paul (77, 145) magister, csillagász a XVII. század első felében
Nagoth, Albert (129) filozófiai, jogi doktor, matematikus
Nagyszombati jezsuiták (26, 169)
Neubarth, Christoph (140, 182, 183)
Neubarth, Neuparth, Joannes (9, 127, 178, 179, 202, 203, 206) sziléziai csillagász (1651—1711)
Pangratz, Christian (1) csillagász, botanikus
Partlicius, Simeon (78) filozófus, orvos, matematikus
Preussische Akademie der Wissenschaften (10)
Püchler, Vitus (125) matematikus
Rechberger, Wilhelm (107) filozófus, orvos, matematika professzora (†1657)
Remmelinus, Joannes (110, 204) filozófus, orvos
Ritter, Franz (82, 193)
Rivandrus, Joannes (12) csillagász
Rosencreutzer, Marx Friedrich (92) csillagász
Rosenthaler, Simon (55) csillagászatot kedvelő
Rundraus, Ernst (57)
Sattler, Georg Christian (30) matematikus
Schaerer, Melchior (118, 186) lelkész
Schmidt, Nicolaus (33, 40, 52) művészetek kedvelője
Schröter, Bartholomaeus (150) matematikus
Schülin, Johann (215) lelkész
Seemann, Adreas (18) csillagász
Seidel, Ábrahám (29) csillagászatot kedvelő
Simplicissimus (103, 104)
Smirnodowski, Nicolaus (19) matematikus
Spaiser, Franz (179) magyar krónika; pozsonyi nyomdász
Sperber, Johann Gabriel (198) matematikus, orvos
Stainhoffer, Udalricus (200) orvos. csillagászatot kedvelő
Stieffenberger, Vitus (98) csillagászatot kedvelő
Stoeckel/Staeckel, Lucas (117, 222) matematikus
Strohbandt, Carolus Augustus (60) orvos, filozófus
Sturm, Johann Christoph (54, 105)
Svvalbacijs/Schwalbach, Johann Georg (224) író, csillagászatot kedvelő
Tonski, Joannes (225) orvos, a matematika professzora
Trow, Abdius (91), az altdorfi egyetem matematika professzora
Tripet, Maximilian (134, 195) udvari káplán (†1597)
Wagner, Johann Christoph (100, 144) csillagász
Wechtler, Joann Conrad (173, 174, 175) orvos
Weiber-Freund, Cornelius (53)
Welper, Eberhard (132, 199) matematikus
Werve, Hermann de (83) csillagász (1585—) (42. kép)
Winckler, Heinrich (123) magister
Winckler, Nicolaus Eberhardus (112, 115, 162, 192) orvos, fizikus, csillagász
Winter, Georg Simon (56)
Witichus, Joannes Alexandrus ((128)
Wonomirsky, Stanislaus (176, 180, 181) csillagász
Zorawsky, Nicolaus (20, 21, 22, 23, 138) filozófus, orvos, matematikus

42. Herman de Werve 53 éves korában az 1638. évi naptár (83. sz.) címlapján

Hegykő, Fertőhomok, Hidegség osztály- és rétegszerkezetének alakulása (1960—1983)

1. A társadalmi struktúra változását befolyásoló tényezők

A hegykői tanács irányítása alá három település tartozik: Hegykő, Fertőhomok és Hidegség. Települési struktúrájukat meghatározta a Fertő és Sopron közelsége. Szalagrendszerben települt utcáik a közlekedési út mellett hosszan elnyúlnak. Lakosságuk már egységesnek mondható, horvát nyelvet beszélő magyarokból és csak magyarul beszélő magyarokból áll.

Jellemző volt a falvakra a „piacolás”. Az asszonyok távolabbi városok (Szombathely, Sárvár, Celldömölk, Zalaegerszeg stb.) piacain árulták, kisebb számban még ma is árulják háztáji termékeiket. Ezáltal a szomszéd falvakkal szemben jelentősebb anyagi haszonra tettek szert, amely meghatározta a három település anyagi helyzetét.

A lakosság 70%-a mezőgazdasággal (földművelés-állattenyésztés) foglalkozott, a 30%-ot a városokba eljáró ipari munkásság és más csoportok tagjai tették ki (16. sz. táblázat). Helybeli üzem a Fertő-menti Zöld Mező MGTSZ és az Építőipari Szövetkezet. Az utóbbi 1977-ben megszűnt, illetve fuzionált a Fertői Szövetkezettel. A falvak életében végbement lassú, strukturális változást követte a nagyarányú mobilitás a vizsgált időszakban.

A három község lakossága 1970-ben 2751 fő volt, mely 1980-ra 2336 főre csökkent. A csökkenés 1982-ig folytatódott (2067 fő). A szerkezeti változást a lélekszám változása is követte. Mi volt ennek az oka?

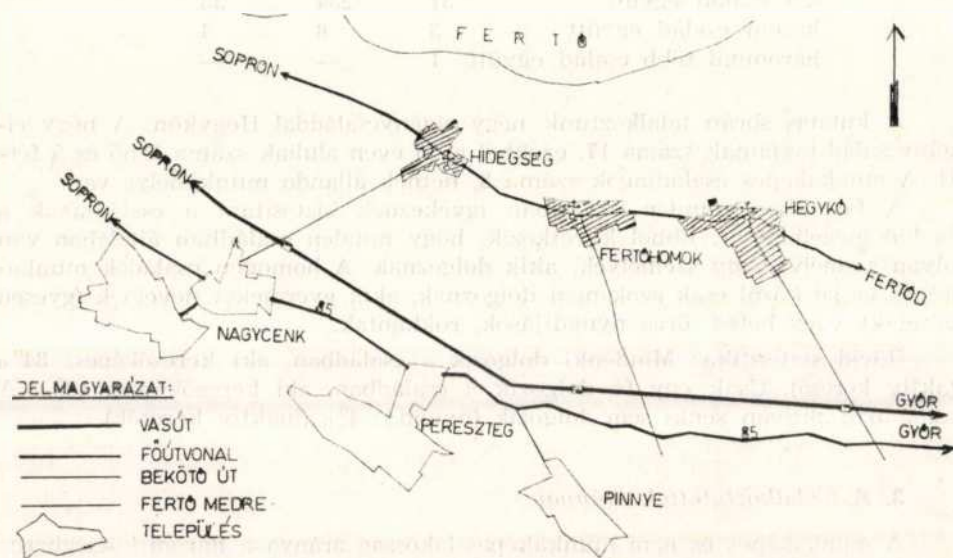
A nagyüzemi termelési forma bizonyos specializálódást hozott létre. A mezőgazdaság szakosításával a termelőszövetkezetekben kialakultak a növénytermesztők, állattenyésztők, traktorosok (gépesek) stb. Külön kell említeni a virág- és dísznövénykertészet felfutását, amely szakmunkásképzést megkövetelő foglalkozási ág lett. A termelőszövetkezet az 1980-as évre megerősödött. Hegykő községben összpontosult az irányítás és a gazdálkodási egység. A másik két településen (Fertőhomok, Hidegség) nincs jelentősebb gazdasági alközpont vagy ágazat. Ezek a községek teljesen leépültek társadalmilag, gazdaságilag. A fiatalok közül sokan nem a mezőgazdaságot és a falut választották, hanem az ipart és a várost. Legtöbben Hidegségről és Fertőhomokról költöztek el Sopronba, kevesebben Kapuvárra, Győrbe. Az egyetlen ipari tevékenységet folytató Építőipari Szövetkezet 1977-ben megszűnt, fuzionált a Fertői Építőipari Szövetkezettel. A hegykői származású dolgozók közül többen, akik addig a szövetkezet dolgozói voltak, nem követték a szövetkezetet Fertőre, hanem másutt vállaltak munkát. Egy részük a helyi MGTSZ-ben kapott munkát, mások Sopronban kerestek megélhetést.

A lakosság elenyésző része (10—15 fő) a Fertőszentmiklósi Nádgazdasági Vállalatnál dolgozik. Téli időszakban több MGTSZ-dolgozó (az, aki a növénytermesztésben dolgozott) a Nádgazdasági Vállalatnál szerződéses munkaviszonyt kötött nádaratásra.

A lakosság számarányának csökkenésében közreérik a családok szaporodása is. Fertőhomok és Hidegség községek lakóinak száma a fiatal lakosság elköltözésével csökken. Az idősebb középidős családokban nincs szaporodás.

A faluban maradt kevés számú fiatal család, egy, illetve két gyermekkel szaporodik. Ez a folyamat negatív (előregedés), illetve stagnáló szaporulat, mely nem gyarapítja a falu lakóinak számát egy emberöltő után (16. sz. táblázat).

Jobb a helyzet szaporodás tekintetében Hegykő községben. Több fiatal telepszik le, s marad a faluban, több család „nagycsaládos”. A községben a kétgyermekes családok száma kb. 60%, az egy- és három-, vagy ennél több gyermekes családok számaránya 30—10%-ban oszlik meg. A vizsgált időszakban jó arányban növekedett a kétgyermekes családok száma. Ez a lakosság számának szinttartásához elegendő, de a lakosság számának növekedéséhez nem! Jól tükrözi a 16. sz. táblázat, amelyben érzékelhető az, hogy Hegykőn a szapo-

rolat pozitív irányba hajlott 1980-ban. Fertőhomokon pedig még mindig többen halnak meg, illetve költöznek el a faluból, mint amennyi a szaporulat.

2. A községekben a családok száma évről-évre változik, hasonlóan a gyermekszülések számához. Nyilvántartásuk nagy gondosságot kíván. A statisztikai adatok közül a legfrissebbet, az 1983. év adatait emeljük ki: 1. sz. táblázat: A családok száma községenként:

	F.homok	Hegykő	Hidegség
ebből:	181	602	134
gyermektelen	21	26	8
1 gyermekkel	34	103	24
2 gyermekkel	40	106	29
3 gyermekkel	8	37	6
3-nál több gyermekkel volt családjuk, de egyedül élnek	77	324	67

A falun élő lakosság általában „nagy családban” él, amely két-három generációt foglal magában. A mi fertői falvainkban is megtalálható ez a jelenség, de inkább csak kétszalados formában. Általában együtt élnek a nyugdíjas szülők a gyermekeikkel és az unokáikkal.

2. sz. táblázat:

	F.homok	Hegykő	Hidegség
egyedül élők	94	110	56
két család együtt	37	234	33
három család együtt	3	8	4
háromnál több család együtt	1	—	—

A kutatás során talákoztunk négy cigánycsaláddal Hegykőn. A négy cigánycsalád tagjainak száma 17, ezekből a 16 éven aluliak száma 3 nő és 5 férfi. A munkaképes családtagok száma 8, hétnek állandó munkahelye van.

A falvakban minden családban igyekeznek biztosítani a családtagok a család megélhetését. Ebből következik, hogy minden családban általában van olyan személy, vagy személyek, akik dolgoznak. A homogén családok munkaképes tagjai közül csak azok nem dolgoznak, akik gyermeket nevelnek (gyesen vannak), vagy beteg, öreg nyugdíjasok, rokkantak.

Rövid statisztika: Mindenki dolgozik a családban, aki keresőképes: 84⁰/₀ (aktív kereső). Csak egy fő dolgozik a családban, aki keresőképes: 12⁰/₀. A családban aktívan senki sem dolgozik (nyugd.): 4⁰/₀ (inaktív keresők).

3. A foglalkoztatottak arányai

A munkaképes és nem munkaképes lakosság aránya a három községben:

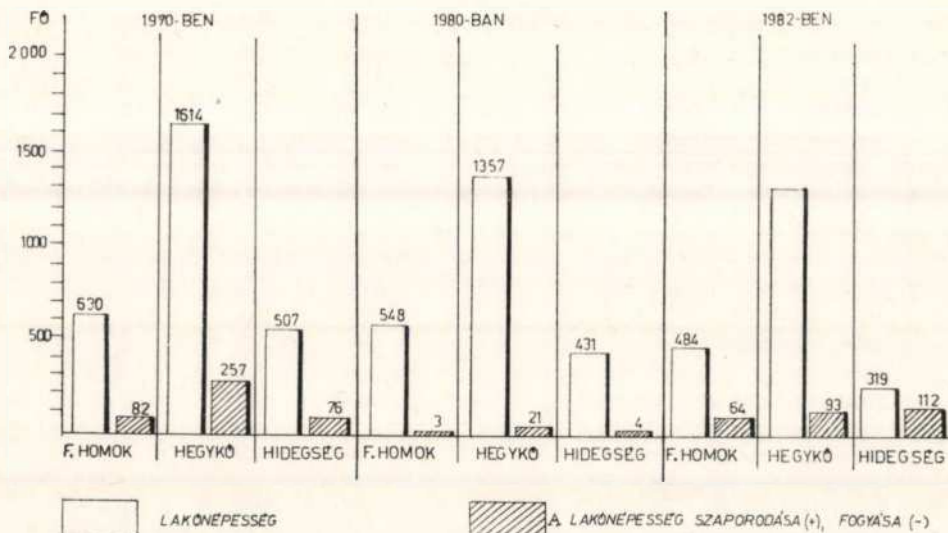
	1975.	Vált.	1978.	Vált.	1980.	Vált.	1983.
Munkaképes koron aluli:	450	-24	426	-4	422	+4	423
férfi	220		207				211
nő	230		219				212
Munkaképes korúak:	1260	-73	1187	-20	1167	+1	1168
férfi	630		590				543
nő	630		597				625
Munkakép. kornál idősebb:	500	-13	487	+10	497	+21	476
férfi	243		235				190
nő	257		252				286
Eljárók száma	515	-47	468	± 0	468	-184	284
Bejárók száma	28	+10	38	+4	40+2	+1	43
Cigány lakosság	12	+7	19	+4	21+2	-6	17

Röviden külön kell ismertetni a községekben élő lakosság szóródását a fenti megoszlásban ahhoz, hogy egy-egy község lakosságának szerkezetét elemezni tudjuk. Ezért az 1983. évi adatszámokat községenként ismertetjük:

	F.homok	Hegykö	Hidegség
Munkaképes koron aluliak:	79	289	55
ebből:			
férfi	42	141	28
nő	37	148	27
Munkaképes korúak (aktív)	272	721	175
ebből:			
férfi	143	308	92
nő	129	413	83
Munkaképes koruknál idősebbek (inaktív)	133	254	89
ebből:			
férfi	60	101	29
nő	73	153	60

1. SZÁMÚ GRAFIKON

A KÖZSÉGENKÉNTI NEPESSÉG

Az új nyugdíjtörvény életbelépésével nagyobb mértékben csökkent az aktív keresők aránya. A csökkenéshez járul még az hogy az iparban dolgozók (akik naponta jártak el a faluból a munkahelyükre) a munkahelyen telepedtek le, építettek házat, fizettek be társasház építésére nagyobb összegeket. Természetes folyamatnak kell venni a MGTSZ tagságának csökkenését is. A munkaképes kornál idősebb lakosok száma csökkent, annak ellenére, hogy nagyobb arányú volt a nyugdíjazás.

A bejárók száma kis mértékben emelkedett. Jelentősebb részük vezető beosztású dolgozó, vagy értelmiségi. A bejárók száma az MGTSZ-ben és az oktatási intézményekben emelkedett. (A TSZ-ben alkalmazottak, óvodában óvónők, iskolában pedagógusok).

A községekben nemzetiségiék nem élnek, de az idősebb lakók (főképp nyugdíjkorúak) még beszélik a horvát nyelvet Hidegségen és Fertőhomokon. A régi nemzetiségi szokások, hagyományok nyomait még meg lehet találni ünnepeken, táncmultságokon, esküvőkön. A nyelvjárásuk kevert (horvát-német), az irodalmi nyelvet nem értik meg.

A községekben élő cigánylakosság, ill. lakosok száma szaporodott. Igaz ezek a cigányok beolvadtak a magyar lakosok rétegeibe. Családok száma 4; tagjainak száma 17. Egyaránt megtalálhatók az MGTSZ-ben és az iparban. Van köztük növénytermesztő, gépkezelő és kőműves. Valamennyi keresőképes, rendszeresen dolgozik, állandó munkahelyük van.

A szakirodalom a társadalmi kategóriákról azt állapítja meg, hogy nem egyöntetű az egynemű kategóriákba tartozó családok száma. Ez leginkább a „foglalkozási szerkezetből” adódik.

Községeink az „agrár jellegű” főtípushoz tartoznak („a keresők több mint 50⁰₀-a agrárkereső”).

4. sz. táblázat: *Társadalmi kategóriák 1983-ban:*

	F.homok	Hegykő	Hidegség
paraszt (mezőgazd. munkás is!)	249	516	141
munkás	137	295	104
értelmiség	12	119	14
egyéb	7	45	5

Hasonló megfigyelésre tehetünk szert akkor, amikor összeállítjuk a társadalmi kategóriákat családok szerint:

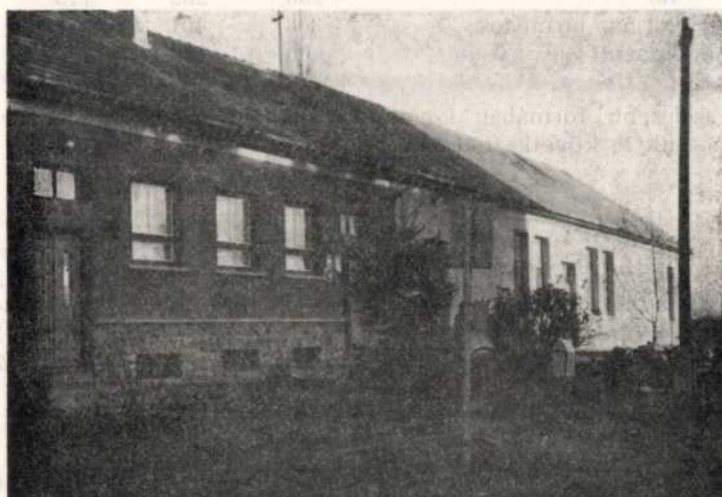
5. sz. táblázat:

	F.homok	Hegykő	Hidegség
csak paraszt	107	312	61
csak munkás	30	126	29
csak értelmiség	1	12	3
csak egyéb	2	8	1
munkás+paraszt	18	36	32
munkás+értelmiség	12	29	4
munkás+egyéb	7	43	—
paraszt+értelmiség	—	6	3
paraszt+egyéb	3	23	1
értelmiség+egyéb	1	7	—
Összesen:	181	602	134

A családok, családtagok foglalkozása alapján mindhárom település mérésük után agrár jellegű. Felmérésünk alapján ez a kategória dominál 52,34⁰₀-os arányban. Számszerűségében ezt követi a munkásság 20,17⁰₀-os arányban. A többi foglalkozási ág nem számottevő.

4. A termelőszövetkezeti parasztság helyzete

A falvak egyetlen nagyobb gazdasága a „Fertőmenti MGTSZ”, amely a vizsgált időszakban megerősödött. A termelőszövetkezet vagyona (annak ellenére, hogy a 23 év alatt alapvetően a struktúrája nem változott) emelkedett.

3—4. Fertőhomok: utcakép; tanácsi kirendeltség és kultúrház

A 18 és 40 év közötti korosztályba tartozók számára 131 fő (a 30 év alattiak száma mindössze 61 fő), a 41 és 60 év közöttiek száma annak majdnem kétszerese (110) fő. Még rosszabb a helyzet, ha az első és az utolsó 10 évet hasonlítjuk össze. A 20 éves korosztályig fő található, az 50–60 év között pedig 129 fő az előzetes adatok alapján.

6. sz. táblázat:

	1960	1970	1980	1982
A MGTSZ vagyona (e/Ft):	67 909	88 340	122 356	133 875
ebből tartalékalap (e/Ft):	162	1680	3185	4676
Egy főre jutó átlagjövedelem (Ft/év):	16 500	37 800	44 818	49 898

Mint munkahely vonzóvá vált. Változott a jövedelem módja is. A MGTSZ bérfizetésre tért át, amelyet havonta fizetnek, s ki-ki egész évi munkája és teljesítménye alapján és végén nyereségrészesedésben részesül. Bevezették a differenciált bérezést is. Legtöbbben mint szövetkezeti tagok, de mint „mezőgazdasági munkások” dolgoznak.

7. sz. táblázat:

A statisztikák alapján az aktív kereső tagok száma változott, s emelkedett a nyugdíjasok, járulékosok száma:

	1970	1980	1983
tsz-tagok száma	798	753	727
ebből aktív tagok száma	550	412	341
férfi	300	210	228
nő	250	202	113
nyugdíjas, járulékos	308	401	460
alkalmazott	60	60	74

Sokkal szélesebb formában szemléltetjük a tsz-tagok számát helységenként, s vonhatunk le következtetéseket.

8. sz. táblázat:

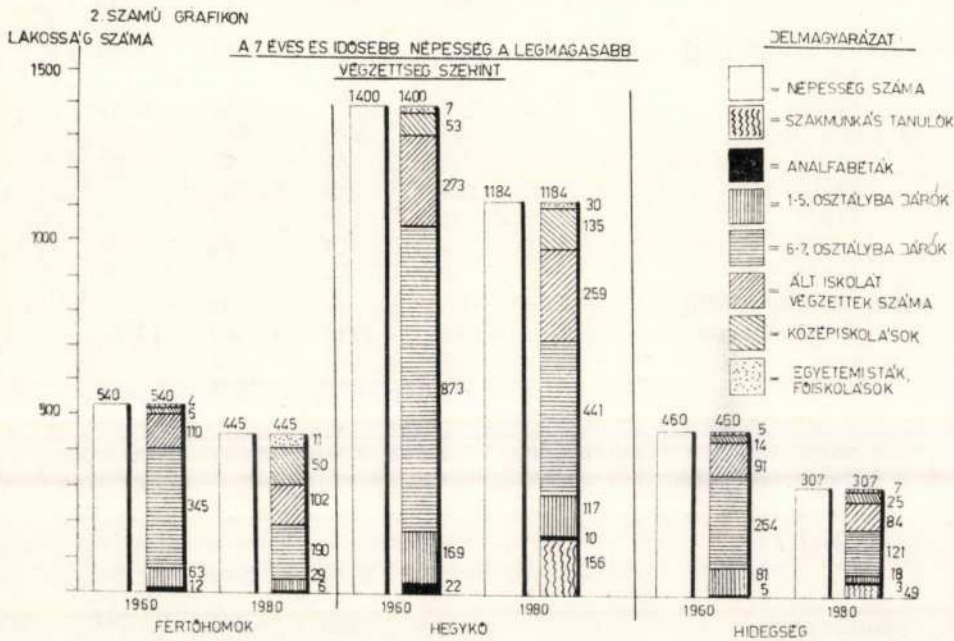
	F.homok	Hegykő	Hidegség	Összesen
tsz-tagok száma	168	437	122	727
ebből aktív tagok száma:	66	226	49	341
nők	25	65	23	113
férfiak	41	161	26	228

Az aktív keresők korcsoportonkénti megoszlása:

16—20 éves korig	—	6	—	6
21—30 éves korig	11	43	7	61
31—40 éves korig	9	51	4	64
41—50 éves korig	12	55	14	81
51—60 éves korig	34	71	24	129

A 16 és 40 év közötti korosztályba tartozók száma 131 fő (a 30 év alattiak száma mindössze 67 fő), a 41 és 60 év közöttiek száma ennek majdnem kétszerese (210) fő. Még rosszabb a helyzet, ha az első és az utolsó 10 évet hasonlítjuk össze. A 20 éves korosztályig 6 fő található, az 50—60 év között pedig 129 fő. Az előregedés szemmel látható.

Az úgynevezett „harmadik nemzedéken” belül igen csekély a mezőgazdasági fizikai dolgozók aránya. „Leginkább a szakképzett mezőgazdasági fizikaiak maradtak meg apjuk csoportjában”.¹ Általában a fiatalok a szakképzett szelrelők, traktorosok, gépkocsivezetők, vagyis szakmunkások, míg apjuk, illetve az 50–60 évesek növénytermesztők (gyalogmunkás) és állattenyésztők (szarvasmarha etető vagy fejő). A két generáció között gondolkodásban, kvalifikációban, életvitelben és életmódban óriási különbség van. Ennek kutatása napjainkban folyik. E gondolatok motiválására mutatjuk be a MGTSZ-ben dolgozó aktív tagok megoszlását ágazonként:

9. sz. táblázat:

	F.homok	Hegykő	Hidegség	Összesen
Irodisták (alk.+tsz.-tagok)	8	47	4	59
Alkalmazottak	2	29	4	35
Növénytermesztők	17	31	13	61
Állattenyésztők	11	32	9	52
Kertészet	8	21	5	34
Gépesek (traktoros+gkv.)	16	49	8	73
Ipari ágazat	2	14	2	18
Fogatosok	2	3	4	9
Összesen	66	226	49	341

¹ Hanák Katalin: A falusi lakosság nemzedékek közötti mobilitásának néhány vonása. Vö. Vágvölgyi András (szerk.): A falu a mai magyar társadalomban. Bp., 1982.

Az élenjáró termelést folytató szövetkezetben legnépesebb ágazat a növényesek és gépesek csoportja. Erősen megduzzadt az irodisták és alkalmazottak száma. Sajnálatos módon csökkent a kertészetben dolgozók száma, s így az ágazat termelőképessége is, amely az energiahordozók fogyasztásával van összefüggésben.

Nagyon csonka lenne a kép, ha nem utalnánk a termelőszövetkezet fejlődésére, és arra, hogy mivel foglalkoznak a tagok.

10. sz. táblázat: A MGTSZ területe és állatállománya

	1960	1970	1980	1983
Összes terület (ha)	3042	3060	3055	3045
ebből:				
szántó	2315	2317	2119	2199
rét, legelő	404	309	419	494
szőlő, gyümölcs	6	84	55	55
kertészet	160	223	307	94
erdő	121	119	126	124
nádas	—	8	29	29
egyéb	36	—	—	50
Állatállomány (db)				
szarvasmarha	680	1091	1316	1686
ló	132	114	30	22
sertés	450	1336	1335	—

Nem lenne teljes a felsorolás, ha a háztáji állatállományt nem számítanánk a leírás összéképebe:

11. sz. táblázat:

	1960	1970	1980	1983
szarvasmarha	850	320	141	84
ló	—	2	1	1
sertés	2000	1300	714	591

A termelőszövetkezetben a szarvasmarha-állomány felfutóban van, a többi állattartási fajtakból (a háztáji állatállományon belül) a tartási kedv csökkent, ennek gazdaságpolitikai okai vannak.

A termelőszövetkezetben a fejlődés a tagoktól iskolázottságot is követel. Ennek megfelelően érzékenyen reagált a tsz. vezetősége és tagsága.

12. sz. táblázat: A tagság iskolázottsága

	1960	1970	1980	1983
8. osztály alattiak	76	54	51	44
8. osztályt végzetek	180	110	60	62
szakmunkások	30	70	183	172
középfokú végz.	13	25	37	45
felsőfokú végz.	3	9	17	18

6--7. Hegykő: üdülőtelep; napközi otthon

A tagság kiöregedésével folyamatosan csökken azoknak a dolgozóknak a száma, akik nem végeztek el az elemi iskolát, még az elemi iskola 6. osztályából kimaradtak, vagy valamilyen probléma miatt az általános iskolát nem fejezték be. A tagság, évtizedek elteltével, növelte iskolázottságát. Erősen növekedett a szakmunkások, az 1970-es és az 1980-as évek között a közép- és felsőfokúak száma. Szakemberekkel megfelelően ellátott a szövetkezet.

A tsz-dolgozók a termelőszövetkezetet magukénak vallják. Belső erkölcsi magatartásuk alapján végzik mindennapi munkájukat. Egyre kevesebb azoknak száma, akik csak azért dolgoznak, hogy a munkanapok száma elég legyen a nyugdíjalaphoz és a háztáji föld használati jogához. Életmódjuk egyre jobban megközelíti a munkások életmódját. Sőt, a mezőgazdaságban több munkahelyen jobb munkakörülmények vannak, mint az iparban (virágkertészet, gépkarbantartók, raktári dolgozók stb.).

Ezt az állítást azzal tudjuk alátámasztani, hogy az iparban dolgozók naponta 1—2 órát utaznak, s keresetük is kevesebb, mint a tsz-dolgozóké. A termelőszövetkezetben is 8—10 órát dolgoznak naponta. A mezőgazdaságban dolgozók, az ipari dolgozókkal szemben, a háztáji gazdaságban dolgoznak többet. Bevezették az 5 napos munkahetet is. Ez viszont több jövedelmet is biztosít. A lakosság nagy többségében zöldségtermeléssel foglalkozik, amelyet a gazdaságon keresztül szerződéses formában, vagy a piacon értékesít. Többen (de ez nem jellemző) állattartással is foglalkoznak. Mindez jövedelemkiegészítést jelent.

A tisztán parasztcsaládok száma a legmagasabb (480), ezt követi a munkáscsaládok száma (185). E két kategóriában, ill. kategóriát követi a vegyes-családok száma. Megítélésünk alapján legjobban, legokosabban és a legmodernebb lakáskultúrában élő családok a vegyes-családok (munkás-paraszt-szellemi). Ezek a családok ötvözik a város adta kultúráját a falun lévő lehetőségekkel. Ezek a családok anyagilag a leggazdagabbak.

5. A faluban élő munkások.

A munkásság számaránya (ha a mezőgazdaságban dolgozó munkást nem számítjuk) tíz éves távlatban stagnált, illetve az utolsó években emelkedett.

13. sz. táblázat:

	1975.	Vált.	1978.	Vált.	1980.	Vált.	1983.
Ipar	310	—28	282	+1	283	+73	356
Építőipar	150	—57	93		93	—2	91
Közlekedés	32	+4	36		36	+2	38
Kereskedelem	45	—10	35		35	+16	51
Összesen	537	—91	446	+1	447	+89	536
Ebből:							
férfi	300	—60	240		240	+46	286
nő	237	—31	206	+1	207	+43	250

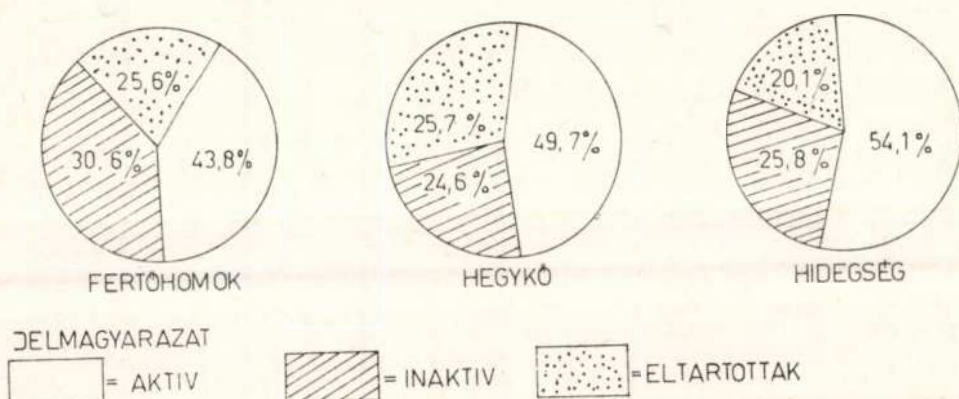
A legnagyobb ingadozás az iparban volt (könnyűipar, gép- és szerszámipar, faipar-butoripar stb.), ezt követte a kereskedelem. A legstabilabb a változásokra a közlekedés. A munkások négy településen belül ipari centrumokban helyezkedtek el: Fertődön: építőiparban, faiparban; Fertőszentmiklóson: textiliparban, feldolgozóiparban stb.; Kapuvártott: húsiparban.

Az iparban jelenleg dolgozók számát a II. fejezet elején találjuk meg helységenként. Ezeket a munkásokat képzettségük és foglalkozásuk alapján több kategóriába sorolhatjuk:

a) Alkalmi munkások (időszakosan foglalkoztatottak) erdőgazdaságban, cukorgyárban, nádgazdaságban. Az alkalmi ipari munkások „kétlaki” munkások, akik nem szakadtak el a mezőgazdaság területéről az ún. „szezonban”. Nyáron a mezőgazdaságban, télen az iparban keresi meg a család megélhetését. Ezeknek a munkásoknak a többsége munkás-paraszt családokból került ki. Ez a kétarcúság lassú mobilitást „sugall” az új generációnak. A mobilitás aránya ebben a rétegben 30%-ra tehető;

3. SZÁMÚ GRAFIKON

A NÉPESSÉG AKTIVITÁS SZERINT 1980-BAN.

b) Szakképzetlen ipari munkások (állandó dolgozói az iparnak, de szakképzést még nem szereztek) az összes munkások 35%-át teszik ki. Ők az ipar minden ágazatában megtalálhatók. Itt ebben a munkás rétegben találkoznak az apák a fiaikkal (inmobíli);

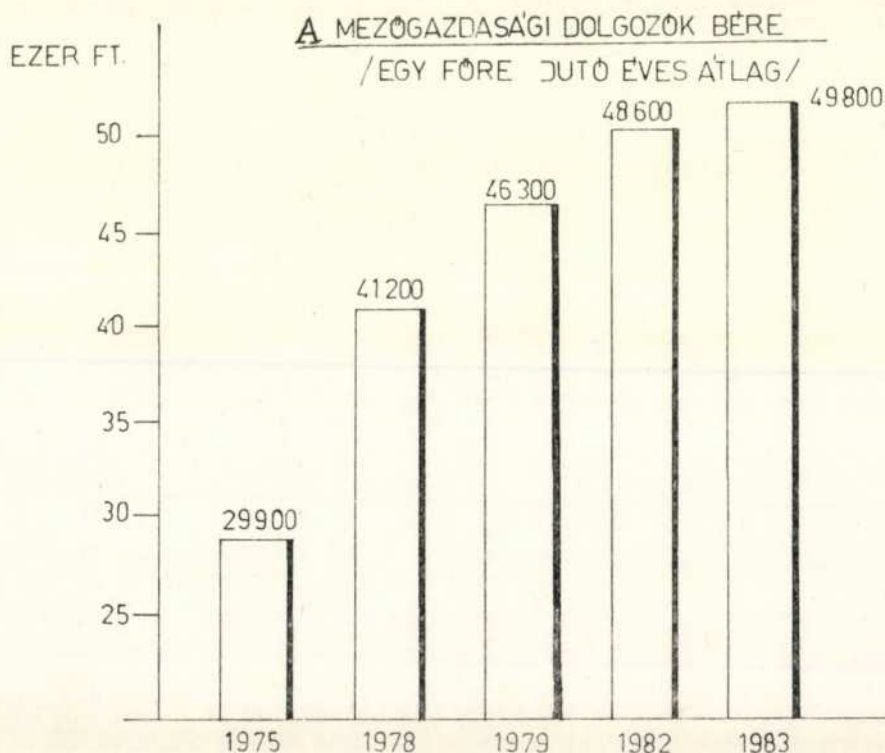
c) Szakképzett ipari munkások falusi agrár, alkalmi munkás, szakképzetlen, illetve szakképzett apák gyermekei (21%). Értelmiségi és egyéb családokból származó munkások adják a munkások kisebb részét (14%).

A falvakban élő munkások a községeikben a község társadalmi megmozdulásain, társadalmi és politikai szervezetek ülésein elenyésző számban vesznek részt. Politikai öntudatuk, társadalmi átalakítást, mobilitást segítő szándéku csak tetteiken keresztül sugárzik ki a falvakban. Ez abban mutatkozik meg, hogy önként vállalják, — esetenként javasolják —, a társadalmi munkavégzést. Gondolkodásuk, politikai látásuk érettebb, lakáskultúrájuk fejlettebb, mint a mezőgazdasági dolgozóké.

6. A nem fizikai dolgozók.

Az értelmiségiek és a vezetők száma folyamatosan emelkedett. Az úgynevezett „régii” értelmiségiek helyébe új generáció került, részben a régi értelmiségiek csoportjából, részben a két osztály tagjainak sorából. A szellemi dolgozók 20%-a vezető beosztású, ezért meghatározó szerepet töltenek be a falu politikai, gazdasági és kulturális életében:

4. SZÁMÚ GRAFIKON

14. sz. táblázat:

	1975-ben	Vált.	1978-ban	Vált.	1982-ben
Tanácsi dolgozók	7	—	7	—	7
Orvos+védőnő	4	-1	3	—	3
Óvodai pedagógusok	5	+3	8	—	8
Iskolai pedagógusok	14	—	14	—	14
Takarék szöv. dolg.	3	+1	4	—	4
Tsz. alk.+tagok	12	+2	14	—	14
Összesen	45	+5	50	—	50

10—11. Hegykő: Általános iskola

Külön említést érdemel a szellemi dolgozók településenkénti megoszlása (1983. szept. adat):

15. sz. táblázat:

	F.homok	Hegykő	Hidegség	Összesen
Tanácsi dolgozók száma	1	5	1	7
Orvos, védőnő		2		2
Óvodai pedagógusok	4	2	1	7
Iskolai pedagógusok	2	7	1	10
Takarék szöv. dolgozó	—	3	—	3
Egyéb	5	100	11	116

Meg kell jegyezni, hogy a helyben lakó értelmiségiek közül (pedagógusok, adm.) többen más településen teljesítenek szolgálatot, mások bejárók, akik itt ebben a táblázatban nem szerepelnek.

7. Kisárutermelők, kiskereskedők

A hegykői „Termál-fürdőtelep” kiépítésével megszorodott a kiskereskedők száma. 1983-ban a szerződéses üzletek divatjában mindennel próbálkoztak az iparosok, kiskereskedők, kisárutermelők, hogy megfelelő haszonra tegyenek szert. A péken és cukrászaton kívül találunk lángossütőt, lacipecsenyést, butikost, kisvendéglőt és éttermet. Az utóbbiból három van Hegykőn, egy-egy Fertőhomokon és Hidegségen.

Nem jó, de megfelelő az ÁFÉSZ üzlethálózatának áruellátása. Jelentős tevékenység még a háztáji és kisegítő zöldségtermelés és a sertéshízalás. Ez a tevékenység a lakosság 2/3 részét foglalkoztatja. A helyi MGTSZ-nek „háztáji” irodája, átvevőhelye és raktárai vannak.

8. A tudományos-technikai forradalom és a falu

A községeket is érintette a fejlődés, a haladás. Az MGTSZ-ben korszerű gépek, eszközök segítik a termelést. Az elkészült regionális vízmű egészséges vizet szolgáltat a lakosságnak. Lehetőség nyílt arra, hogy a régi házakban fürdőszobát alakítsanak ki. Az új lakások csak fürdőszobával épülnek. A lakások 17⁰/₀-ában központi fűtést alakítottak ki. A háztáji gazdaságokat hivatott segíteni a harminckét kerti traktor, a 205 darálógép, amelyeket rendszeresen működtetnek. A korszerűsödés elindult, s betört a tehénistállókba. Három család rendelkezik fejőgéppel.

A lakosság komoly anyagi lehetőség birtokában él. A házak 80⁰/₀-át az utóbbi 10 éven belül építették át, korszerűsítették. A faluban 917 családnak 271 gépkocsija és 155 motorkerékpárja van. A családoknak több mint 1/3 része gépjárművel rendelkezik.

A vizsgált időszakban 30 új, a követelményeknek megfelelő lakás, ill. családi ház épült. A lakosság tájékozottságáról árulkodik az, hogy 525 tv-vel és 57 színes tv-vel rendelkezik. Az újságok száma 1295 (napilapok: 583; hetilapok: 540; 172 havilapok). Ezek a számok azt jelentik, hogy minden családnak egy vagy két újság jár. A rádiók számát nem áll módunkban közölni, mert családoként csak egy van nyilvántartva, holott ennél több is van megítélésünk szerint (kb. 1893). A három községben, a strukturálódási mutatók még az egyszerű embereknek is szemléletesen mutatják a fejlődést.

16. sz. táblázat:

	F homok	Hegykő	Hidegség	Összesen
Gépkocsik száma	58	116	42	216
Kistraktorok, kerti gépek	9	8	15	32
Motorkerékpár	41	44	55	140
Színes tv	19	23	15	57
Tv	140	303	70	513
Rádió	353	1098	442	1893
Újság: napilap	129	360	94	583
hetilap	100	340	100	540
havilap	20	142	10	172
Üdülőttelep házai	—	262	—	262
még nem épült fel	—	23	—	23
A termál forgalma	—	100 000	—	100 000
A lakóházak száma	146	352	108	606

A községi tanács és a lakosság összefogása által létrejött változások:

A községek területén lévő járdák 90%-a szilárd burkolatú. A közvilágítás a főutonalakon higanygözlámpákkal történik. A községek vasútállomással nem rendelkeznek. A személy- és áruforgalmat a VOLÁN Vállalat autóbuszai és teherautói bonyolítják le. Naponta 32 autóbuszpár viszi, hozza az utasokat. Hegykőn új szolgáltatóház, Hidegségen faluház épült. A társközségekben a szolgáltatási házakat korszerűsítették. A helyi filmszínház Hegykőn hetente két alkalommal, Hidegségen hetente egy alkalommal üzemel.

Hegykőn iskolabővítés, illetve felújítás történt. Korszerű iskolát építettek. Ezzel a három község területéről az iskoláskorú gyermekek (alsó és felső tagozat) a hegykői Általános Iskolába járnak.

Korszerűsítették a fertőhomoki és hegykői óvodát is. A vizsgált időszakban sor került központi napközis konyha kialakítására. Ez az intézmény látja el az óvodákat, iskolákat és az öregek napközi otthonát napi háromszori étkezéssel (200 adagos konyha). Külön említést érdemel a Hegykő határában kialakított hétvégi üdülőttelep. Az üdülőttelep létrejött a Termál-fürdő következménye. Az üdülőttelepen 285 telket mért fel és adott el a községi tanács. Jelenleg 262 ház teljesen felépült, 10 házat most építenek, 13 telken még nem kezdtek meg az építkezést. Az üdülőttelepet 1978-ban 68 000, 1980-ban 76 000, 1982-ben 105 000, 1983-ban 100 000 vendég látogatta, vette szolgáltatásait igénybe. A lakosság ehhez a nagyarányú változáshoz társadalmi munkával járult hozzá, évente az adózáson kívül. Egy főre jutó társadalmi munkaóra 1975-ben 120, 1978-ban 276, 1980-ban 552, 1983-ban 630 óra volt.

Az előző fejezetekben megállapítást nyert az, hogy a MGTSZ-ben jobbak a kereseti lehetőségek vagy hasonlóak, mint bármely ipari jellegű vállalatnál, gyárban. A MGTSZ-ben a jövedelem módja készpénzfizetés és évvégén nyereség kifizetése.

1975-ben 1 tagra átlag	29 900 Ft esett
1978-ban 1 tagra átlag	41 241 Ft esett
1979-ben 1 tagra átlag	46 317 Ft jutott
1982-ben 1 tagra átlag	48 630 Ft jutott
1983-ban 1 tagra átlag	49 898 Ft jutott

Durván számítva átlagban a havi háromezer forintos fizetést egészíti ki minden tagnál a kisárutermelés. Ez az összeg a munkától függően emelkedik vagy csökken.

Gyökeresen megváltozott a műveltségi színvonal falun. A közlekedés adta lehetőségek közelebb hozták a város kulturális centrumait a falvakhoz. (Időnként több, faluról jött dolgozó néz színházi előadást, mint városi.) Rendszeres mozielőadások vannak a falvakban. Járási felmérés alapján az ált. iskola 8 osztályát — 30 éven aluli — 10 fő nem végezte el. Rendszeresen folyik szakmunkásképzés a MGTSZ-ben. 1978-ban 134 dolgozó tett sikeres vizsgát a következő szakokban: 74-en kertészetből, 25-en növénytermesztésből, 25-en állattenyésztésből. Egyéb szakvizsgákat adatok hiányában nem áll módunkban közölni.

A szakterületi szakoktatás mellett rendszeres politikai képzés is folyik. Évente 50 fő vesz részt pártoktatáson. Rendszeres a tsz-ekben a szakmai ismereteket nyújtó, de képepítést nem biztosító tanfolyamok szervezése. A községek lakói éves szinten 5—5, TIT által biztosított ismeretterjesztő előadást hallgatnak.

Sokoldalú a falu lakosságának a tevékenysége, ez az utcák arculatán is látszik. Az egész környék legszebb, legvirágosabb falvai a Fertő partján találhatóak.

9. Mindhárom faluban a mostani korra jellemző a lassú heterogenitás. Jellemző osztályok: a helyben dolgozó parasztság, és az ipari centrumokban dolgozó munkásság. Az osztályok tevékenységüknel fogva lassan összeolvadnak. Más rétegek a két osztály kiegészítői. Egyéb dolgozók: államigazgatási, egészségügyi és kulturális ágazatban dolgozók. A strukturális változás a vizsgált időszakban lassú volt, a mobilitás viszont felgyorsult.

A lakosság száma nem emelkedett. A vizsgált községeinkben a Ratkó-korszakból született gyermekek, most már apák és anyák, adják a gyermekáldást. Amennyivel ma többen vannak, annyival több gyermek születik, de ez semmi esetre sem a gyes hatása. A demográfiai hullám éves eltolódással követte egymást: először a városokban, nagyközségekben, majd a községekben jelentkezett. A kis településeket, a vegyes jellegű falvakat az 1980-as években érte el.

Sajnos demográfiai hullámról a három községben nem beszélhetünk. A lakosság nivellálódása felgyorsult. A falvakban a vegyes családok kialakulása tört utat. A lakosság életszínvonala jóval alacsonyabb, mint a városon élőké, jövedelmük ennek ellenére majd kétszerese a városon élő dolgozókének.

A jövő tendenciája, több szakmát biztosító oktatási rendszer létrehozása. főleg a mezőgazdasági szektorban dolgozók részére.

17. sz. táblázat: *Az aktív és inaktív lakosok tagozódása*

Aktív keresők:	Összesen	Munkás	Szöv. paraszt	Nem fiz.	Kisárutermelő
Fertőhomok					
1970	115	31	73	11	—
1980	90	33	43	9	5
Hegykő					
1970	283	85	166	32	—
1980	260	93	127	34	6
Hidegség					
1970	94	29	50	15	—
1980	69	30	30	9	—
Összesen					
1970	492	145	289	58	—
1980	419	156	200	52	11

12—13. Hidegség; Fertőhomok felől; Nagycenk felől

Inaktív keresők:

Fertőhomok	Összesen	Munkás	Szöv. paraszt	Nem fiz.	Kisárutermelő
1970	29	6	22	1	—
1980	59	46	1	—	12
Hegykö					
1970	59	12	44	3	—
1980	93	20	65	7	1
Hidegség					
1970	16	1	15	—	—
1980	30	2	25	3	—
Összesen					
1970	104	19	81	4	—
1980	182	68	91	10	13

Az osztályok és rétegek szerkezetének változásai tíz év alatt eltolódtak. Az aktív keresők között a munkásság és a kisárutermelők lélekszáma emelkedett, a szövetkezeti parasztság és az értelmiségiek száma csökkent.

18. sz. táblázat: *Népesség, szaporulat*

	Lakónépesség	Szap. (+)	Fogyás (—)	Élve születés	Halálozás, elköltözés
Fertőhomok					
1970	630		—82	36	118
1980	548		—3	80	83
1982	484		—64	11	6
Hegykö					
1970	1614		—257	124	381
1980	1357	+21		213	192
1982	1264		—93	22	18
Hidegség					
1970	507		—76	43	119
1980	431	+4		63	59
1982	319		—112	3	5
Összesen					
1970	2651		—415	203	618
1980	2336	+22		356	334
1982	2067		—269	36	29

19. sz. táblázat: *A népesség aktivitás szerint*

Összesen	Keresők		Eltartottak		Évben
	aktív	inaktív	0—13	14—x	
Fertőhomok					
558	322	83	93	60	1970
495	217	151		127	1980
Hegykö					
1403	699	197	303	204	1970
1312	652	322		338	1980
Hidegség					
340	184	88		68	1970
441	259	59	77	47	1980
Összesen					
2402	1280	339	473	311	1970
2147	1053	561		533	1980

Az aktív keresők száma csökken, az inaktív keresők és az eltartottak száma emelkedett 10 év alatt.

20. sz. táblázat: A lakóházak főbb adatai 1980-ban

Község	Összesen	Lakásos		Közművesített			Vízöblí- Fürdő-		
		1	2	Villany	Gáz	Víz Szennyv. tésés WC sz.			
F. homok	145	145	—	144	125	94	95	73	73
Hegykő	343	340	3	343	299	252	254	220	220
Hidegség	99	98	1	99	92	79	79	62	62
Összesen	587	583	4	583	516	425	428	355	355

A lakóházak 99,3%-a egylakásos kertes ház. Egy ház kivételével valamilyen villanyvilágítás van. A Fertőmenti Regionális Vízmű üzemelésének hatására sokat fejlődtek a községek. A házakhoz korszerű szennyvíztárolókat építettek, melybe a fürdőszobák és WC csatornáit kötötték be. A lakások 60%-ában vízöblítéses WC és fürdőszoba található.

21. sz. táblázat: A 7 éves és idősebb népesség legmagasabb iskolai végzettsége

	Összesen	Ált. isk.				Középis.		Felsőf.	
		0	1—5	6—7	8	1—4 éretts.	bef.	okl.	
Fertőhomok									
1960	540	12	63	345	110	2	4	—	4
1980	445	6	29	190	102	19	31	2	9
Hegykő									
1960	1400	22	169	373	276	26	27	—	7
1980	1184	10	117	441	259	40	95	1	29
Hidegség									
1960	460	5	81	264	91	8	6	—	5
1980	307	3	18	121	84	6	19	1	6
Összesen									
1960	2400	37	313	1482	477	36	37	—	16
1980	1936	19	164	752	445	65	145	4	44

A mobilitás (20 éves távlatban annak ellenére, hogy a lakosság száma csökkent) a társadalmi fejlődéssel lépést tartott. Középiskolában és egyetemen végzettek száma ötszörösére, illetve háromszorosára emelkedett.²

² Vö. még Népszámlálás 1960, 3/H.; 1970, 3.; 1980, 8. kötet: Győr-Sopron megyei adatok. Bp., 1962—1981.

HELYTÖRTÉNETÍRÁSUNK IDŐSZERŰ KÉRDÉSEI

Szita Szabolcs:

Csatkai Endre munkaszolgálat (1944—1945)

Csatkai Endre küzdelmes életútjának¹ egyik legsúlyosabb időszaka a második világháború éveire esett. Az Anschluss miatt Ausztria elhagyására kényszerült, elvesztette a kismartoni Wolf gyűjtemény gondozásánál vállalt munkáját. Ezt követően Sopronban művészettörténeti kurzusokat tartott, magántanítványokat vállalt, a hírlapi és folyóiratcikkek, kiadványok tiszteletdíjaiból tartotta fenn magát. Magyarország német megszállásáig hat munkája jelent meg önálló kiadványként. A tanulmányok, könyvismertetések és kisebb közlemények száma 103-at tett ki. A hazai napilapokban és hetilapokban 1938-ban 28 cikket publikált, 1939-ben 54, 1940-ben 52, 1941-ben 60, 1942-ben 62, 1943-ban 48 cikke jelent meg. A náci nyomás nehezítésével az országos fórumokról fokozatosan kiszorult, így 1942-től újságcikkét csak helyileg, az Új Sopronvármegyében tudott elhelyezni. Itt kapott nyilvánosságot 1944-ben még 12 cikke, melyek közül az utolsó (Mozart Requiemje és a Szent Mihály templom egyházi zenéje címmel) 1944. április 1-én jelent meg.²

1944. április 5-e után gyors egymásutánban bocsátották ki a fajgyűlölő, zsidóellenes intézkedéseket, melyek megszegőit — német mintára — büntették, még mielőtt a rendeletek megjelentek és az érintettek tudomást szerezhetek volna róluk. Elrendelték a megkülönböztető kanárisárga csillag viselését, előkészületeket tettek a zsidó lakosságnak a gettózásra szánt házakba költöztetésére. Egyre zsugorodott a zsidónak számító soproni lakosok mozgási, kapcsolatteremtési lehetősége, ezzel együtt élelmiszer fejadagjuk is.

A fasiszta téboly felburjánzása Csatkai Endrét is — állandó optimizmusa és korábbi kikeresztelkedése mellett — mélyen megrendítette.

Május elején már hallani lehetett az ország keleti és déli részén történt gettózásokról, kegyetlenkedésekről és a Kistarcsán fogvatartottak deportálásáról. Mégis, írta 1957-es visszaemlékezésében Raab Márton,³ a soproni zsidók abban bíztak, hogy a soproni hatóságok nem fogják ezt megtenni és megengedni. Reményeik azonban a német biztonsági szervek, a velük együttműködő, a megszállókat kiszolgáló magyar hatóságok intézkedései folytán rövid idő alatt szertefoszlottak.

Sopronban is kijelölték az „összeköltöztetésre” alkalmas területeket és épületeket. Gettóként vették számításba a Jacobi szivarkagyár használaton kívüli épületét, a Paprét nagy részét, a Szent György és a Templom utca egyes épületeit, az Új utcát, de a Várkerület egyes házait⁴ is. Naponta tűntek el emberek, a rémület és a rettegés légkörében lépésről-lépésre közeledett az iszonyat azokhoz, akiket a nürnbergi fajmítosz halálra ítélt. Szögesdrót karámok, feszes vigyázzban álló emberistállók, gázkamrák és haláldoboz gázautók, emberhullaégető kemencék vártak azokra a soproniakra is, akiket a gettókba préseltek.

A náci propaganda ugyanakkor „gyávi munkát”, megfelelő körülményeket „ígért” a náci „igazságosság” szellemében a máglyára szántaknak,⁵ akiket létük miatt

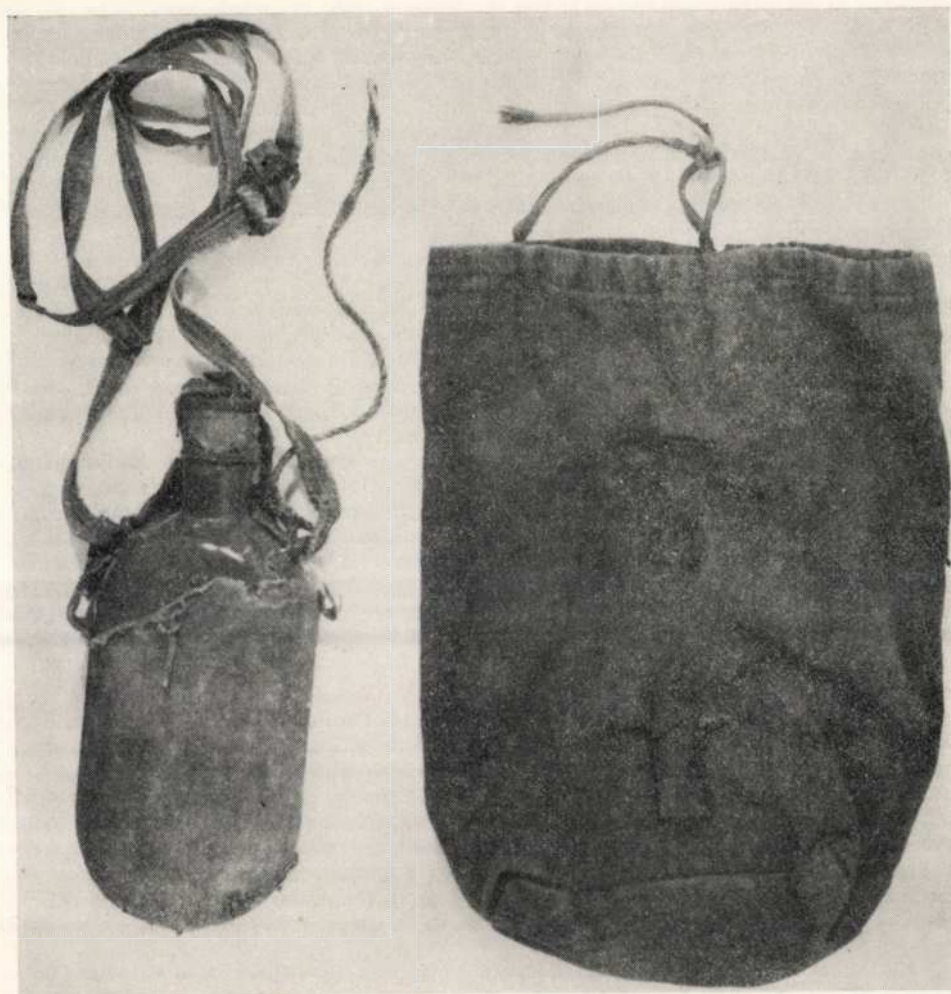
1 SSz. 1970, 194—200, 273—278; 1971, 59—66; Csatkai Endre: Kazinczy és a képzőművészetek. Bp., 1983, 9—14.

2 SSz. 1971, 67, 69—71, 157—161. A Soproni Szemle 1944. febr. 15-i száma még közli szerkesztőbizottsági tagjának egy cikkét.

3 SSz. 1957, 248—249.

4 SSz. 1964, 341.

5 SSz. 1957, 249.

1. Csatkai Endre munkaszolgálatos oldalzsákja, kulacsa. (Adorján Attila felvétele)

eleve bűnösnek, eleve bűnpártolónak bélyegeztek. A kritikus helyzetben Sopron város egyes vezetői többek „kikérésével”, akkori megfogalmazással „a belső front erősítése szempontjából jelentős” mezőgazdasági munkára való beosztásával próbálkoztak. Így május hónaptól a fiatal nők önkéntes jelentkezés alapján ültetési, répa-egyelési stb. munkákat végezhettek a Nyugati-majornban (Zwirschitz-major). A jelentkezők a gettóból naponta kijártak a városon túli földekre, ahol napestig — némi díjazás mellett — hadifogoly lengyel munkavezető felügyelete alatt dolgoztak.⁶ Többen közülük azért is jelentkeztek, hogy kellő edzettséget, jártasságot szerezzenek a várható németországi „munkához”. A zsidó férfiak közül pedig egyeseket júniusban, „a nagymérvű munkáshiány miatt” mint nélkülözhetetlen munkaerőket kikértek a kapuvári 19. honvéd bevonulási központtól, valamint a kőszegi III. munkaszolgálatos zászlóaljparancsnokságtól a város „házilag kezelt gazdasága” számára. A „zsidó munkásokat” a város népmozgalmi hivatala foglalkoztatta, „munkaszolgálati jegy” alapján.⁷ Ezek a munkák június végéig tartottak, majd megszűnt a kikérés lehetősége.

A megyeszerte ismert és tisztelt Csatkai Endre (bár neve nem szerepel a „kikértek” fennmaradt listáján) júniusban a Templom utca 11. sz. lakásáról szintén közmunkára járt. Dolgozott katonai raktárban, téglagyárban, temetők takarításán és a városi gazdaság városzzéli egységében, a Malom utca 27. sz. alatti ún. Schönherr-malomban.⁸ Június végén Zalaegerszegre rendelték, ahonnan menyasszonyának megírta,⁹ hogy „egészen kurta elintézés” után, elrendelt útja Kőszegre vezet, „minden könnyítés nélkül”. A levelezőlapon azt is közölte, hogy mindössze öten vannak 1896-os születésűek, „összeverődve a Dunántúlról”.

A kőszegi III. sz. munkaszolgálatos zászlóalj munkaszolgálatra kényszerítettek elosztóhelyeül is szolgált. Csatkai rövid időt töltött Kőszegen. Nagy hegyi gyakorlatok után fahordással és kőhordással foglalkoztatták, majd a katonai mosodába került. Július 6-án munkaszolgálatos alakulatát bevagonírozták és útnak indították. Nyolc napos hányódás, vagonélet következett, szétbombázott pályavárkonyon és légítamadások sújtotta városok során át. Az útvonal Szolnok, Debrecen, Zilah és Dés volt, a végcél pedig (mint érkezéskor kiderült) a rettegi munkatábor. „Talán itt is maradunk” — írta a titokban feladott levelezőlapon¹⁰ Sopronba — mivel eladdig egyik helyről a másikra vetették őket. Rettegen „végére” sátorlakók lettek, vasutat építettek.

Retteg (Reteag) a történelmi Magyarország Szolnok-Doboka vármegyéjének Romániához csatolt kisközsége volt a dési járásban. A második bécsi döntéssel viszszerkerült településen Csatkai a 103/303. sz. kiegészítő munkásszázad kötelékébe tartozott. Az egység reggel 5 órától este 6 óráig dolgozott. A munkát csak kéthetente, vasárnap delután szakíthatták meg felszerelés-karbantartás, körlettakarítás, némi pihenés céljából. „Eleinte földmunkát végeztem, majd zabot arattam (kézzel!), végre vízfordó lettem. Mintegy másfél kilométeres pályán hurcolom a vödöröket” — írta menyasszonyának¹¹ az állandó esők áztatta, sárdagasztó rettegi környékről.

6 Kornfein Ferencné (Sopron, Kísfaludy u. 3.) közlése. Fényképük Szita Szaboles: Holocaust az Alpok előtt Győr, 1983, 153.

7 „Fegyvertelen álltak az aknamezőkön...” Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon. Szerkesztette és a bevezető tanulmányt írta Karsai Elek. Bp., 1962, 556–565.

8 Heimler Karoly: Sopron topográfiaja. Sopron, 1936, 36 (Zwirschitz-major, Schönherr-malom).

9 A soproni Liszt Ferenc Múzeum a Csatkai hagyatékban a munkaszolgálatot teljesített Csatkai Endre 20 levelezőlapját és 16 levelét őrizi. A különböző helyen kelt, tintaceruzával készült írásokat jegyesének, Szattinger Erzsébetnek (későbbi feleségének) küldte Sopronba. Az első levelezőlap 1944. VI. 21-én Sopronból keltezett az utolsó levél pedig Erseküjvárról 1944. XII. 24-én. A feldolgozáshoz a dokumentációt időrendbe soroltam, a hivatkozásokat ennek megfelelően végeztem. A levelezésre dr. Domonkos Ottó kandidátus, a Liszt Ferenc Múzeum igazgatója hívta fel a figyelmet, melyet ezúton is köszönök.

10 3. sz. levelezőlap, 1944. VII. 13-án Rettegről.

11 4. sz. levelezőlap, 1944. VII. 24.

2. Csatkai Endre arcképe, 1942. Repr. Németh Ferenc

Csatkai bő másfél hónapot töltött Rettegen. Öt levelezőlapja és három levele jutott el Sopronba, különböző segítő kezek, jóézésű emberek révén.¹² Második levelezőlapját Rettegről Szabó Lajos néven írta, melyben harmadik személyben számolt be a vele történetéről. Jelezte, hogy „Endre nem írhat, csak két hetente”, de jól van, egészséges és bírja a munkát. Augusztus 1-i levelében közölte, hogy igen nehéz írni, „idő és más alkalom folytán”. Egyben kitért arra is, hogy „aki ír, úgy írjon, hogy ne várjon választ”. 17-i levelezőlapjának címzése is idegen kéztől (talán az ismeretlen feladótól) származik. Ekkor attól tartott, hogy „holt híret” költik már, pedig „minden módon” próbált levelet a postára eljuttatni, ami „igen nehéz”. Visszont a neki szánt küldeményeket kézhez kapta, köztük Annus és mások levelezőlapjait.¹³ Augusztus 13-án első ízben engedélyeztek teljes napi munkaszünetet, amit pihenéssel töltött.¹⁴ A kubikusmunka után továbbra is vízfordóként dolgozott. A nagy hőségben a vaspálya mellett ez „terhes feladat, de szabadon járhatok és ha lehet, le is ülhetek” — nyugtatta az érte aggódókat. Újra zsebkést, szappant, papírféleségeket, zoknit stb. kért, mivel „rengeteg holmi eltűnik” a szalmapadozatú, „saját tervezésű” sátorban.¹⁵

Augusztus 20-i levelében munkájáról, talpfarakodásról adott számot, melyet nagy hajszában végeztek. Írni továbbra is „csak dugva lehet ... se asztal, se pad és végre az ujjaim is alig mozognak”. Valamiképpen újra értesült arról, hogy Sopronban már haláláról beszélnek. Pedig egészséges — írta — csak a „hatalmas” munka miatt „nagyon heringforma lettem és öreg”. Jó kapcsolatteremtő képessége miatt helyileg segítőkre is akadt, Balázs Mártonék rettegi családja támogatta élelmiszerrel, jó szóval. Vele volt több Sopron megyei munkaszolgálatos¹⁶ és unokabátyja, Katona Imre is.

21-én nagy öröm érte. Csomagot kapott Sopronból, benne a szeretett soproni ciklámot és számos apró cikket. Most „kemény munka és enyhébb szolgálat váltakozik” — írta az ismeretlen kéz címezte beszámolójában. Reménnyel töltötte el, hogy egy veszprémi századtársa visszakapta rangját és mentesítése következtében távozott a munkaszolgálatos egységtől. Az eset kapcsán őt is Horthy kormányzó „kegyelmével” biztatták társai. Majd Csicsókeresztúrott dolgoztatták századát, a sok gyaloglás közben gyakran gondolt Sopronra és ottani szeretteire, emellett a tudósok híresztelt mentesítésének elnyerése foglalkoztatta. Külön öröm volt számára, hogy több lapot is kapott, ám válasza nem nyílt lehetősége.

Szeptember elején a Dés járási Bacza községben dolgoztak. Naponta szakaszvezetőjük kedvtelése szerint 20—22 km-t is gyalogoltak, „katonalépésben”. A vízfordóként dolgoztatott Csatkai pedig ezen felül 10—12-öt. Az időt már nem tudták megállapítani, óráikat is elvették, újságot (nyíltan) nem olvashattak. Vízfordás közben „szinte hallja a számára kedves soproniak hangját”. A monotonitásból és a távoli Sopron iránti vágyakozásból csak az zökkenti ki, hogy „itt is szeretnek, de inkább a szegényebbek, míg az úri osztály azt szeretné, hogy ha kedve szottyán ivásra, már ott álljak a háta mögött. Nem is hiszi — írta Sztattinger Bözsi-¹⁷ — milyen vad tud lenni a szomjas ember ...”

Váratlan örömet szerzett számára, hogy szeptember 3-án a század leveleit cenzurázó századparancsnok külön hívatta, s azonnal közölte menyasszonya levelének legfőbb mondanivalóját, hogy ... „mentességért folyamodik a város”. A kitasírtól való menekvés reményét felvillantó közlés azonban Csatkait nem zökkenti

12 A munkaszolgálatosoknak általában megtiltották a posta igénybevételét, levelek küldését. Egyes alakulatoknál a keret nemritkán megsemmisítette, vagy saját céljaira fordította a munkaszolgálatos legénység küldeményeit.

13 Zádor Anna művészettörténészről van szó; valamint a soproni Caesar-családtól, Nováki Gyulától és Duxéktól kapott Csatkai Endre menyasszonyán kívül alkalmilag lapokat. Néhány fennmaradt küldemény ugyancsak a soproni Liszt Ferenc Múzeum gyűjteményében.

14 Csatkai Endre 1896. augusztus 13-án született, e napon tehát 48 éves volt.

15 6. sz. levelezőlapja, 1944. VII. 17-én kelt.

16 Polgár János, Szűcs László és Újhelyi Tibor nevét említi.

17 10. sz. levele, 1944. IX. 4.

Felgármester Ur!

Dr. Csatkai Endre írónak eredményes munkája Sopron város múltjának feltárásában közismert.

A nevezett, bár most busgó katolikus, mégis a törvény értelmében sajdónak számít és így félsz, hogy értékes könyvtára, levelezése és jegyzetei esetleg veszendőbe mennek, illetve olyan helyre kerülnek, ahol azok Sopron szempontjából felhasználhatók nem lesznek.

A magam részéről a város érdekében állónak tekintem e gyűjteménynek a városi levéltárban való elhelyezését, ezért tisztelettel azt javaslom, hogy a vonatkozó rendeletek értelmében ebben az irányban a szükséges lépéseket tegyék meg.

Sopron, 1944 május 3-án.

Vitéz Hlavil

városi főlevéltáros.

Felgármester Ur!

Mivel az én lakásfelszerelésém értéke a 10.000 P. alatt van, ennélfogva a vonatkozó rendeletek értelmében ez anyag felett szabadon rendelkezem. E jogommal ötle a könyvtáramat, levelezésemet és kézirataimat a városi levéltárnaa ajándékozom. Kérem az elszállítás iránt intézkedni.

Sopron, 1944 május 9-én.

Csatkai Endre dr.

3. Feljegyzés Csatkai Endre könyvtára, levelezése és kéziratai levéltári letétjéről, 1944. május 3. Repr. Németh Ferenc

geinek oltalomleveleiben próbálták fellelni.²⁹ Majd rövid idő alatt kiderült, hogy Budapesten a nyilas terror eluralkodásával az oltalomlevelek egyre kevesebb biztonságot nyújtanak, így „van, aki menivel birtokában is itt marad” — írta Csatkai november 20-i levelében. Mégis, kéri menyasszonyát, kísérelje meg számára a pápai nunciaturától egy vatikáni oltalomlevél megszerzését, „amelynek birtokában nem kerülhet más államba”.

December elején sorsa újra súlyosbabbá vált. „Önmagában a munka kibírható, de a vágatások a munkahelyre, a kimondhatatlan sár kint, a ruha és a cipő gyors lötkremenetele annyira súlyossá teszik az életet, hogy sokszor nehéz elviselni.” A kálvária decemberi stációján Csatkai rongyokkal bélelte ki nadrágját, s gyötrelmei a mellén és nyakán keletkezett fájdalmas furunkulusok miatt tovább fokozódtak. A levélírást újra tilalmassá tették, s nem kapták meg a hazai csomagokat sem. A levelek már hetes késéssel érkeztek. Így 17-én értesült Sopron tragédiájáról, az 1944. december 6-i bombázásról, az ismerősök, jóbarátok otthonai pusztulásáról, menyasszonya holmijainak megsemmisüléséről. Az elégtelen táplálkozás kihatott közérzetére, megírta³⁰ azt is, hogy „hallása nem nagyon javul”.

A változást konyhaszolgálatra való beosztása hozta meg. Rövid ideig „egy jól fűtött csürben” dolgozott, ahol fahordás, tisztogatás és hámozás volt a munkája, de lehetőség nyílt krumplicsütésre és kenyérpírtásra is. A furunkulusok miatt azonban nemsokára munkaképtelenné vált. Napját kénytelen volt fekvé tölteni, nyakát pólyázni kellett. Ezalatt gondolatai szárnyán gyakran Sopronban járt. Igen aggódott a városért, a bombázások következményei foglalkoztatták. December 20-a körül a hadihelyzet miatt egyre nőtt a feszültség Érsekújvárott is. Két munkaszolgálatos század dolgozott itt egymás mellett, melyek állománya számára az egyik legégetőbb kérdés sorsuk bizonytalansága volt. Csatkai legnagyobb gondját a kemény télen a hiányos és elégtelen ruházata jelentette. Néhány ruhadarabját a további útra elengedhetetlen bakancsra próbálta cserélni. Az érsekújvári munkaszolgálatról fennmaradt utolsó (1944. december 24-én kelt) levele is hű képet ad megpróbáltatásairól. „A bizonytalanságtól nagyon szenvedek, mert sokszor egyedül vagyok, s ha nem is, hallásom erősen megromlott, nem tudok részt venni a társalgásban.”

Az érsekújvári távozást (1944. december 26.) követő napokról kevés ismeretes. A várt Komárom helyett a kíséző munkaszolgálatosok 103/303. százada nekivágott a Csallóköznek, ismét ismeretlen végcélal. „Itt pár napig kóboroltunk — írta Csatkai Endre 1955-ös visszaemlékezésében³¹ — míg aztán a tábortól csendőrök ránk találtak és négy nap alatt Kópházára hajtottak.” Sopron egyik rangos tudósa tehát féléves hányattatás után újra közel, mindössze hét km-re került szeretett, féltett városához. Ez a távolság azonban még további három könnyes-véres hónapig leküzdhetetlen akadálynak bizonyult. A felszabadító Vörös Hadsereg érkezéséig Csatkaira, a munkaszolgálatosok, a polgári lakosság ezreire újabb viszontagságokat mért a fasizta terror, az elnyomás iszonyata.

Sopron vidékén 1945 januárjában az ún. német Birodalmi Védőállás (Reichswehrstellung) állásainak, torlaszainak és páncéllarkainak építése folyt. Tizenegy sáncos táborban³² sokezer kényszermunkást hajtottak ki naponta munkára a községek csürjeiből, pajtáiból, munkaszolgálatos „szállásnak” igénybevett épületeiből. A kópházi tábor 1944 novemberében hozták létre,³³ ahova kezdetben zsidó női munkaszolgálatosokat — a hegyeshalmi halálmenet résztvevőit — irányították, akik általában nyolc napos gyalogút után kerültek ide. A számozott pajtákba sorolt foglyokat a Stellungsbau azonnal munkára fogta. A rendelkezésre álló adatok szerint

29 A kérdéstről Teleki Eva: Nyilas uralom Magyarországon 1944. okt. 16.—1945. ápr. 4. Bp., 1974, 134—130; Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon Bp., 1948; uő.: Raoul Wallenberg regényes élete, hősi küzdelmei, rejtélyes eltűnésének titka. Bp., 1948.

30 33. sz. levél, 1944. XII. 8.

31 Győr-Sopron megyei Hírlap, 1955. II. 20—25.

32 Történetük: Holocaust az Alpok előtt 49—89.

33 I. h. 77—80.

szültség a keret magatartására is hatással volt. Csatkaik egyik óre miatt szolgálata „igen megnehezedett”. A hajszá következtében gondot okoztak a láb fájásokat kiváltó visszerei is. „Már napkelte előtt, holdvilágnál hordtuk a vizet, hogy az ebéd időre meglegyen.” Emellett sokat szenvedett a tisztálkodás hiányától, mivel csak néhanapján tudott kezett mosni, de mosásra egyáltalán nem adtak vizet. Az erő-tartalékait már felélt ember számára a vizesvödörök egyre nehezebbek, csökkent kitar-tása²² is. „A nagy ügy kezd nálam letűnni a napirendről, igen kétlem az időben történt elintézését ...”

E nehéz napokban egy emberséges szakács segíti, kitarásra ösztönzi. Ez a gesz-tus hitet, további erőt adott a nehéz vödörökkel lépésről-lépésre birkózó Csatkáinak. Gyakran „biztatón rám mosolyog és titokban odacsúsztat valamit” — írta²³ a vele szolidáris emberről. A pótfalatok segítettek erősödésében, amire a következőkben igen nagy szüksége volt. Október 8-án alakulatát Szolnokról éjszaka útnak indították. Újszászról 10-én érték Budapestre, Rákospalotára. „A hírek szerint Érsekújvár-ra kerülünk” — jelzi a rákospalotai állomásról küldött levelében.²⁴ A hír igaznak bizonyult, a nyilas hatalomátvételt követő napokban századuk már Érsekújvárral tartózkodott, ahol rövid ideig egy laktanyában nyertek elhelyezést. 19-i lapja szerint „most csürben hálunk”.

Az érsekújvári munkaszolgálat több mint két hónapig, 1944 karácsonya más-napjáig tartott. Az időjárás 1944 őszén korán hűvösre fordult, november elején már fagyos volt. Munkájáról alig ejtett szót levelezőlapjain, csak annyit közölt,²⁵ „ha isten haza vezet, főzni, mosni fogok, de fát vágni soha.” Századuk sorsát egyre bizonytalanabbnak ítélte meg: „csupa kérdőjel áll minden út végén ...” Valószínű, hogy a naponta arató tömeghalál, de a „pesti események miatt” saját halála is fog-lalkoztatta. Vívódo sorai²⁶ közül felragyog rajongó városzeretete, hűsége: „... nem akarnék örökre idegen földben nyugodni, hanem a Szent Mihályban (rég); szeret-ném, ha jegyesem felvehetné özvegyként a nevemet.” Itt meg kell említenünk, hogy jegyese érsekújvári tartózkodásáról értesülve, odautazott, hogy a szeretett férfit láthassa. Közlebről meg nem határozható alkalommal nemhogy találkozhatott volna vőlegényével, hanem letartóztatták és néhány napig fogva tartották.²⁷

November hónapban nemegyszer visszatért sorai között Sopron sorsára is, mi-vel többiben arról értesültek, hogy a várost bombatámadás érte. 13-tól újra kubi-kusként dolgozott, „mivel az oltalomlevelek folytán számunk megcsappant, ki kel-lett mindenkit a munkára küldeni, akinek ép keze, lába van”. Így reggelente „el-fulnessztó rohamlépésben” tették meg az utat a munkahelyig, ahol „nehéz és kevésbé nehéz munka egyaránt van”. Megnyugtatóként azt is papírra vetette,²⁸ hogy a nap folyamán „kétszer is” tartanak negyedóra szünetet. Igaz, hogy zuhogó esőben is dol-gozni kell „de akkor csak délig”. Imre unokabátyjával egy szállásra kerültek, „ahol mosakodni is lehet” és saját „finom pirítóst” is fogyaszthatnak. „Tán nem is rossz itt lenni a sötétben, nem lát, nem hall az ember, csak abból érzi az idők változá-sát, hogyan bännak vele.”

Ezekben a hetekben újabb tízezreket hajtottak gyalog németországi kényszer-munkára. Köztük voltak zörgő konzervdoboz csajkáikkal, verejtékfoltos viharka-bátban, rongyokba és zsákcafatokba kötözött testtel támolyogva a kiűrtett területek-ről elhajtott munkaszolgálatos sorstársaik is. E meneteket látva a században egyre többen keresték a menekülés útját, melyet egyidőben a semleges országok követsé-

22 20. és 21. sz. levelezőlapja, 1944. X. 2. és X. 4.

23 22. sz. levele, 1944. X. 6.

24 23. sz. levél, 1944. X. 10.

25 27. sz. levelezőlapja, 1944. XI. 4.

26 29. sz. levele, 1944. XI. 10.

27 SSz. 1970, 274.

28 30. sz. levél, 1944. XI. 20.

ki a nyers realitásokból: „... óvatosan örülök, mert sok-sok időbe telik, ha sikerül.” A lombsátorból immár barakkba költöztetett, megalázott vízfordó a szállingózó hírek (és rémhírek) miatt mindössze azt kívánta, hogy „csak ne vigyenek innen tovább kifelé”.

A városi mentőakció híre a század együttérzésével, várakozásával is találkozott. Szeptember 5-én kelt lapjából: „Az egész tábor feszülten várja, mikor hívnak vissza. Én kissé kétkedő vagyok, bár a szeretet megnyilvánulása jól esett.” A gyors változások, a román kiugrás következményei, a vert hadak visszaözönlése a reménykedő, ám kételkedő Csatkaiak igazolták. Másnap bevagonirozták alakulatát, újabb tartós utazás és vagonlakás vette kezdetét. Először Zsibón, kitérőleg Nagybányán jártak (szerelvényük általában éjszaka mozgott), majd Szatmár és a trianoni határhoz közeli Erkörtvélyes következett. Útközben egy ételosztás alkalmával hirtelen tolatásba kezdett szerelvényük és Csatkaiak leforrázták levessel. Balkeze csúnyán felhólyagzott, de a remény csökkentette fájdalmát. Hisz „... mire hazamegyünk, meggyógyul”.

A rettegő táborból indított munkaszolgálatos szerelvény 1944. szeptember 16-án már Szajolban¹⁸ volt. Körletet nem biztosítottak az odaözönlő egységeknek, emiatt esténként más-és más állomásra vonatztak ki, „megszokott” vagonjaikban háltak. „A pokróc hiányát sem érzem, mert a heringes hordóban sem lehet hideg, úgy fekszenek ugyanis éjjel.” Ekkor már tart a hűvös időtől, mivel egy vékony ruhája és egy viharokabátja volt. Munkahelyükön állandósult a légveszély, naponta 3–4 óras légiriadókat éltek át a félórásra eső tiszaparti akáci ligetben. A légiriadó szüneteiben romok között dolgoztak.¹⁹ Csatkai a munkaszolgálatosok konyhájánál volt vízfordó. Vödreit magas töltesre kellett felcipelnie, a bombázások utáni törmelék, romok és a különböző vágányok között botorkált. Munkája veszélyei közé tartozott, hogy megromlott hallása miatt nem, vagy alig észlelte a vonatok közeledtét.

Századparancsnokáról megírta, hogy korábban Bősárkányon volt tanító, aki együttérzéssel érdeklődik továbbra is a vízfordó munkaszolgálatos sorsa iránt. Csatkai a felmentésben ekkor alig reménykedik. „Én azt hiszem, előbb befejeződik a háború, míg megjön...” Majd szeptember 23-án: „A jó hírt persze nagyon várom, de tudom, hogy ma mástól fő mindenki feje.”

Sajnos, ismét Csatkai Endre helyzetértékelése bizonyult valóságnak. Tény, hogy Sopronban a város világi és egyházi értelmisége körében mentőakció indult a megalázó kényszermunka alóli mentesítés érdekében. Beadvánnyal fordultak a belügyminiszterhez, melyben Csatkai értékes, a magyar tudomány számára jelentős munkásságát, a város érdekében kifejtett több évtizedes publicisztikai tevékenységét, a katolikus hitre való korábbi áttérését sorakoztatták fel.²⁰ A beadványra azonban válasz nem érkezett, annál szebben vizsgáztak azok, akik aláírták, támogatták²¹ a kormányzói felmentést szorgalmazó kérelmet.

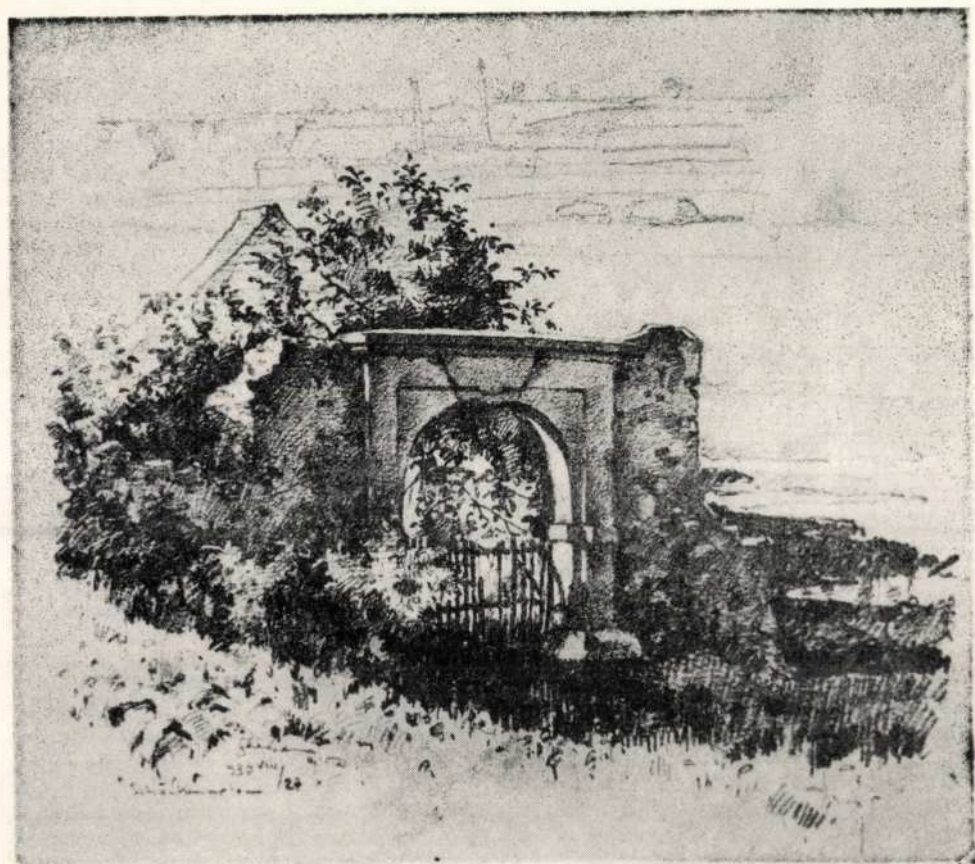
A szajoli munkaszolgálat 1944. október 8-ig tartott a 103/303. sz. kisegítő munkásszázad számára. A század szállásául egy kiürített istálló szolgált, ahol éjjel szorosan fekvé melegítették egymást a feszes munkatempótól kimerült munkaszolgálatosok. A légénység körében a tél közeledtével „óriási a levertség, amelyet többek között az állandósult bélhurut, a sokrétű és korlátlan kiszolgáltatottság, a levelek, küldemények „eitünése” kísért. Csatkai állandó esőzésben, csúszós és meredek töltesen hordta a konyha számára az ivóvizet. A bizonytalanság, az állandósult fe-

18 15. sz. levelezőlapja, 1944. IX. 16.

19 Szolnokot 1944 júniusa óta bombázta a náciellenes szövetségesek légiereje. Jászkunság, 1980. 1–2. sz.

20 A fogalmazvány kéziratos vázlata a soproni Liszt Ferenc Múzeum gyűjteményében. Csatkai katalizációja 1938. okt. 22-én volt.

21 Kézírásos lista ugyanott. A listán szereplő személyek (sorszám szerint) Házi Jenő, Papp Kálmán, Berecz Dezső, Bürcsner László, Ferták Jenő, Gacs János, Garami Elek, Hőgyész Pál, Kardos Árpád, Horváth József, Király Jenő, Pinezich István, Lauringer Ernő, Mészáros Sándor, Németh Sámuel, Ostör József, Pogácsa József, Pröhle Károly, Romwalter Alfréd, Ruhmann Jenő, Sopronyi-Thurner Mihály és Sümeghy Dezső.

4. A Schönherr malom hátsó kapuja, Sterbenz Károly rajza. Repr. Németh Ferenc

Kópházán 1300 nőt dolgoztattak, akiket december közepén 40-50 fő kivételével Németországba (zömmel a Bécsújhely melletti Lichtenwörthbe³⁴) szállítottak. Helyükbe a fővárosból férfi munkaszolgálatosok érkeztek mintegy ezren, majd januárban létszámuk a korábban kiűritett ukrainai és szerbiai területekről ide irányítottakkal 1800 főre duzzadt.

Az újonnan érkezetteket alaposan átkutatták. Valamennyi használati értékkel bíró tárgyat az örök elkobozták, majd a foglyokat a Niederdonau-vonalnak a soproni kaput elreteszelő szakaszának építésére fogták. A sokszorosan megalázott emberek reggelente öreik sorfala között vették fel a földmegmunkáló szerszámokat. A munkára kivonulás során nemritkán az örök botokkal vertek minden munkaszolgálatost arcon, fejen. A sorból való esetleges kilépésért agyonlövés járt. A verés általános és mindennapos volt, rendszeresen megbotozták a legyöngült, beteg, a kivonulásra képtelen kényszermunkásokat³⁵ is. Az elkeseredés többeket öngyilkosságba hajszolt.³⁶

A kópházi tábor foglyait reggeltől besötétedésig, szakadatlanul dolgoztatták. A falutól több kilométeres távolságra terepakadályok és tanksapdák, műszaki záruk terepmunkái és futóárkok készültek. A munkaszolgálatosoknak naponta és egyenként legalább két köbméter földet kellett kitermelniük az erősen fagyott talajból. Az élelmezés minimális volt. Általában kora reggel, kivonulás előtt keserű feketekávé, alkalmanként délben a munkahelyen repálevest, este pedig két deci babot, darab kenyert kaptak a csontig fagyott, üszkös sebekkel borított, rongyokba burkolózott foglyok. Életük még munka közben sem volt biztonságban. Az utak és a munkahelyek környékén gyakran dörrent a lövés, „...mikor az ember úgy elaljasult, hogy önként, kéjjel őt, nemcsak parancsra ...mikor ki szót emelt, az bújhott, s rághatta szegyenében ökleit”.

Csatkai Endre ilyen körülmények között töltött három hónapot az élet és a halál mezsgyéjén Kópházán. Visszaemlékezése szerint az elmúlás szele többször megérintette. Előfordult, hogy egy nyilas suhanc egy „jobb bakancs kedvéért” közvetlen mellette lötte agyon bajtársát.³⁷ Látta a tengernyi kínt, átélte a sokféle betegség, az éhezés megannyi gyötrelmét. Naponta öten-hatan meghaltak és kerültek a hullavermekbe a csontvázzá alázott bajtársai közül, akik még előző napokban vele együtt reménykedtek a túlélésben. Akik az élet érdekében négykézláb tántorogva is föl-kúsztak a szükségzállás rohadt szalmájáról, hogy valami maradék krumplit vagy répát, valami maradék ehetőt találjanak.

„Ha megütöttek, csontot ért, húsom már nem volt: fagyos lábammal alig tudtam vánszorogni, három elfagyott ujjammal nagy nehezen bírtam csak emelni az ásót.” S mégis ment, vitte akarata, míg gyötört teste bírta. Naponta vonult az újbarbárság áldozataként a régi löverseny pálya mellé az Ikva medrét tisztogatni, partját rendezni. „Csodálkozom, hogy élek” — írta Radnóti Miklós halála évében. S mi csodálhatjuk Csatkait, hogy mindezt kibírta szeretett városa sziluettjét látva, ám oda megtérhetetlen. Aki egy tudott lenni mindenkor a házával, ismerte a szülőföld milliányi apróbb-nagyobb történéseit és értékét, melyből e felejthetetlen hónapokban kitagadták. Aki emberségében szégyellte magát azok helyett is, akik rá naponta kezet emeltek és újabb megaláztatásokkal kísérelték megsemmisítését. Akinek sokaknál jobban fáj, amit a bombázók az országból elpusztítottak, a régi Sopront,

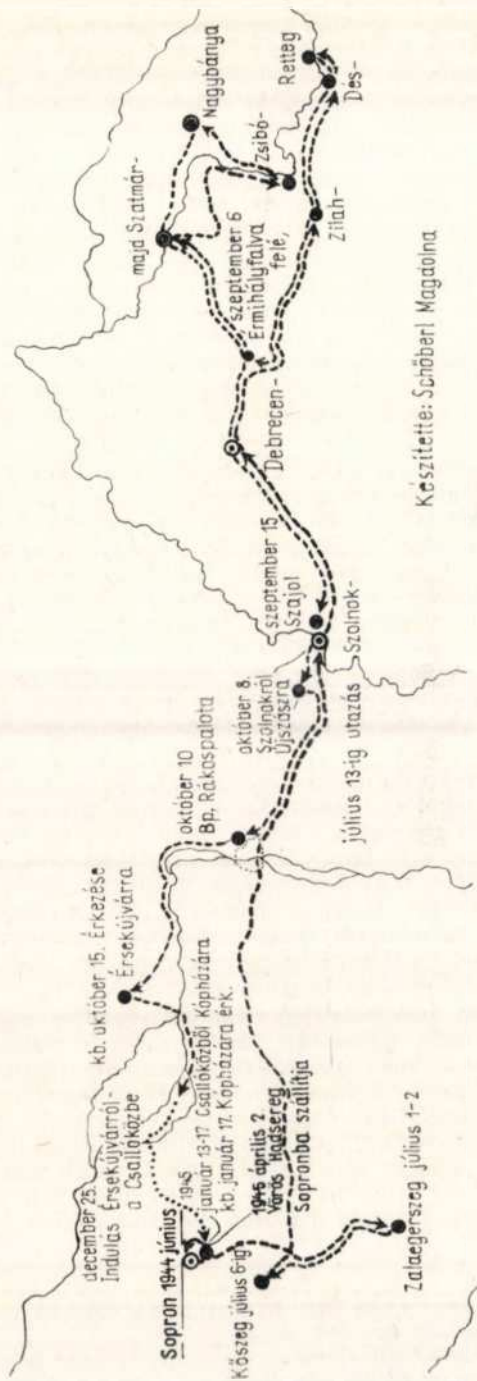
34 Lichtenwörth története röviden Mementó. Magyarország 1944. Bp., 1975, 201–210. Elek Mária írásában és Nincs vége c. eddig kiadatlan munkájában, valamint Új Élet, 1979. V. 15.

35 Győr-Sopron megyei Hírlap, 1955. II. 20. Csatkai írta: „...ha razzia volt és elcsípték az embert, akkor büntető munkára vitték, persze előbb alaposan helyben hagyták.” Az épülő védvonal végén cölöpözték ki az ún. büntetőárkot, amelyet a még érintetlen terepen kellett megszabott idő alatt kiásni. Elek Mária Nincs vége c. munkájában megírta, hogy a kópházi Bauführer úgy rendelkezett: „Es gibt keine Kranke! Nur Arbeitsfähige gibt's oder Leichen!”

36 Kópházán ilyen körülmények között halt meg 1944. december 1-én Mohácsi Jenőné, a jeles Madách-fordító felesége. Új Élet, 1984. január 1.; kópházi anyakönyv 1944. 62. sz. GySmL: 2. és SSz. 1964, 281.

37 Győr-Sopron megyei Hírlap, 1955. II. 20.

Csatkai Endre munkaszolgálatja

Készítette: Schöberl Magdolna

5. Térkép Csatkai Endre munkaszolgálatos kálváriájának 1944—1945-ös útvonaláról

a kultúra számtalan örökét, az egyszerű emberek otthonait. Akit majdnem megöltek, pedig sohasem ölt.

1945 márciusa elején Csatkai Endre már igen legyengült és az éhezés, az általános kimerülés okozta betegség eluralkodott rajta. Az egyik kópházi istállóban kijelölt „körletben” tanyázott.³⁸ „Reggel a bajtársaim kitámogattak a trágyadomb mellett heverő pár gerendára, körülraktak pokróccal és azután összecsucuklottam, magam elé meredve ültem estig” ... Állapota a „pihenés” ellenére sem javult. Március 16-án a tábor egyik „gyengélkedőjébe” került, amely tifusz és kolera felíratot (jó-kora halálfejjel ékesítve) viselt, s gyakorlatilag az elkülönítő pajta szerepét töltötte be. E pajtában emlékezte szerint 50-60, halál előtti állapotú nagybeteg feküdt a földre dobott rongyok között, szörnyű bűzben és állandó veszekedésben.

Csatkai ezekben a hetekben furunkulózis okozta nyílt sebekkel volt borított, melyek kezelésére a náci táborok szokásai szerint orvosi ellátásra nem számíthatott. Rendkívül fájdalmas sebeit csak napsütéssel tudta gyógyítani. „Jobban ugyan nem lettem, de rosszabbul sem” — írta a március második feléről szóló emlékeiben. Aztán a pajta elzártágában a napok mindinkább ködbe veszttek, 26-án Imre unokabátyja talált rá. Tőle próbálta Csatkai megtudakolni, van-e még háború? Látogatója elcsodálkozott, majd közölte, hogy Szombathely és Győr előtt állnak a szovjet csapatok.³⁹

A kópházi tábor foglyai március 27-én már nem kaptak kenyeret. A készülődés láza mindinkább előntötte a Sopron környéki községet is. Bár szívósan tartotta magát a hír, hogy a német határnál (s éppen a szomszédos Sopronkeresztúrnál) Hitler beveti a Vörös Hadsereget megállító és megsemmisítő „csodafegyvert”, a vert hadak áradata mindinkább hömpölygött nyugat felé. 28-án és 29-én a németek — minden előzetes tervet félretéve — kiűritették Kópházát is. Ezekben a napokban a Zsuzsanna-vonal Győrtől délnyugatra kiépített védelmi rendszere összeomlott, s kirajzolódtott a Vörös Hadsereg egyik lehetséges támadási iránya: a soproni térség átkarolása és elfoglalása. A Sopron előterében összpontosított német erőket bekerítés fenyegette, az állandósult szovjet légi fölény és a szovjet páncélos ékek bekerítés fenyegetése miatt a „tervszerű” kiűrités fékevesztett meneküléssé torzult.

Csatkai rokonát ezernyi sorstársával együtt a rabtartók útnak indították 29-én nyugat felé.⁴⁰ Búcsúzásokor Csatkai már csak négykézláb bírt helyzetet változtatni. A betegpajta egyes lakói a kivégzést várták, tudták, hogy az SS, a tábori csendőrség nem hagy élő foglyot, szemtanút a kiűrités után. A község felszabadulása előtti órákban aknák hullottak, erős harci zaj hallatszott. Március 31-én délutánra mindez megszűnt „... suttogták, hogy Sopron felszabadult. De gondolataim még mindig nem tudtak a valóság szilárd talajára evickélni. Én még továbbra is meggyalázott rab-szolgának éreztem, helyesebben tudtam magamat.” Állapota miatt a „halálpajtában” vegetált Csatkai továbbra is a félholtak között.⁴¹ „Szegény bajtársaim nagyon rosszul voltak és egyfolytában nyögtek, sírtak.”

1945. április 1-én húsvétvasárnap volt. Az éhező és nagybeteg Csatkai a kópházi plébánostól próbált támogatást kapni, mivel a plébános egy ízben fogsága alatt is segítségére volt. Most alig ismerte meg a hozzá vánszorgó roncs embert, aki így írta le 1955-ben akkori önmagát:⁴² „rongyokban lógott rajtam a tetves ruha, de hajam ápolatlanul, szakállam piszkosan keretezte zöldes-sárga arcomat.” Április 2-án még mindig a községben volt, a pajta bűzében lakott. Az utcára kimenve élelmet koldult, „olyan gyenge és elhagyatott volt”. Aztán nem bírta tovább, s tejjel töltött kulacsával és kis tarisznyájával elindult Sopron felé. Először Harka felé próbálkozott, az állomáshoz vezető dűlőúton. 100 lépésenként megpihent, s kulacsából merített némi erőt.

38 I. h.

39 Győr-Sopron megyei Hírlap, 1955. II. 22. E napok története Veress D. Csaba: A Dunántúl hadi krónikája 1944—1955. Bp., 1984, 310—327.

40 Holocaust az Alpok előtt 92—98.

41 Győr-Sopron megyei Hírlap, 1955, II. 24.

42 I. h.

A legyengült, volt kényszermunkás azonban hatalmas akaratereje ellenére sem bírt tovább menni. Az Ikva menti drótakadályok között még csak átbújt, eljutott vissza a soproni országúthoz, de ott egy kilométerkő mellett összeroskadtt. Szovjet tréncoksi vette fel, így érte el kilenckhavi kényszermunka után Sopront. A kocsi vág-tája közben⁴³ „még egyszer felgöngyölödött szenvedéseim színhelye: az Ikva medre, amelyet tisztítottunk, a hegy, amelynek tetején sáncot ástunk, lefelé jövet pedig egy hatalmas fatörzset kellett cipelni”.

„Alaptermészetem mindig derült volt” — írta visszaemlékezésében. „Itt sem vártak engem” — tréfálkozott magában a kórház elé érve, ahol „48 kilóra sorvad-tan, rongyosan, férgesen, felismerhetetlenségig eltorzultan, de Sopronban már és a Szovjet Hadseregnek hála, szabad emberként” állt.⁴⁴ Erejét részben visszanyervén egy hónap múltán már részt vett a soproni múzeum háborús sérüléseinek felszámol-ásában⁴⁵ és folytatta a nácizmus időleges térnyerésekor félbeszakadt, hazáját és szeretett városát máig gyarapító, hatalmas munkásságát.⁴⁶

KISEBB KÖZLEMÉNYEK

Tipity János:

Nagycenki és fertői kovácsoltvas- emlékek

26. sz. kép: kétszárnyú rácskapu a nagycenki Széchenyi kastélyban az Országos Lótenyésztési Felügyelőség Ménösszpontosító Állomás épülete mellett. Anyaga: a rá-csczat 10×20, az alsó és a felső díszítéseké 20×20 mm-es. A nagyméretű, nemes hajlítások, a művészien megmunkált akantuszlevelek méltóak az emlékhelyhez.

27. sz. kép: sírkereszt a róm. kat. temetőben id. Széchenyi Rezső (1862—1928) sírján. Anyaga: a függőleges főváz 30×30, a több része felfelé vékonyodó kivitelű. A vízszintes keresztváz 20×20 mm-es, a többi 10×10 mm-es. Teljesen egyedi munka.

28. sz. kép: lépcsőkorklát a fertői Esterházy kastély udvari, emeleti feljárójának egy mezejében (29 db különböző térkitöltéssel). Anyaga: a keret 30×30 mm-es, alul és felül peremes laposacéllal van takarva, a belső hajlítások 20×20, illetve 12×12 mm-esek. Az egész lépcsőkorklát két oldalról felvezető sora egybelátva hatalmas, lenyűgöző szépségű munka.

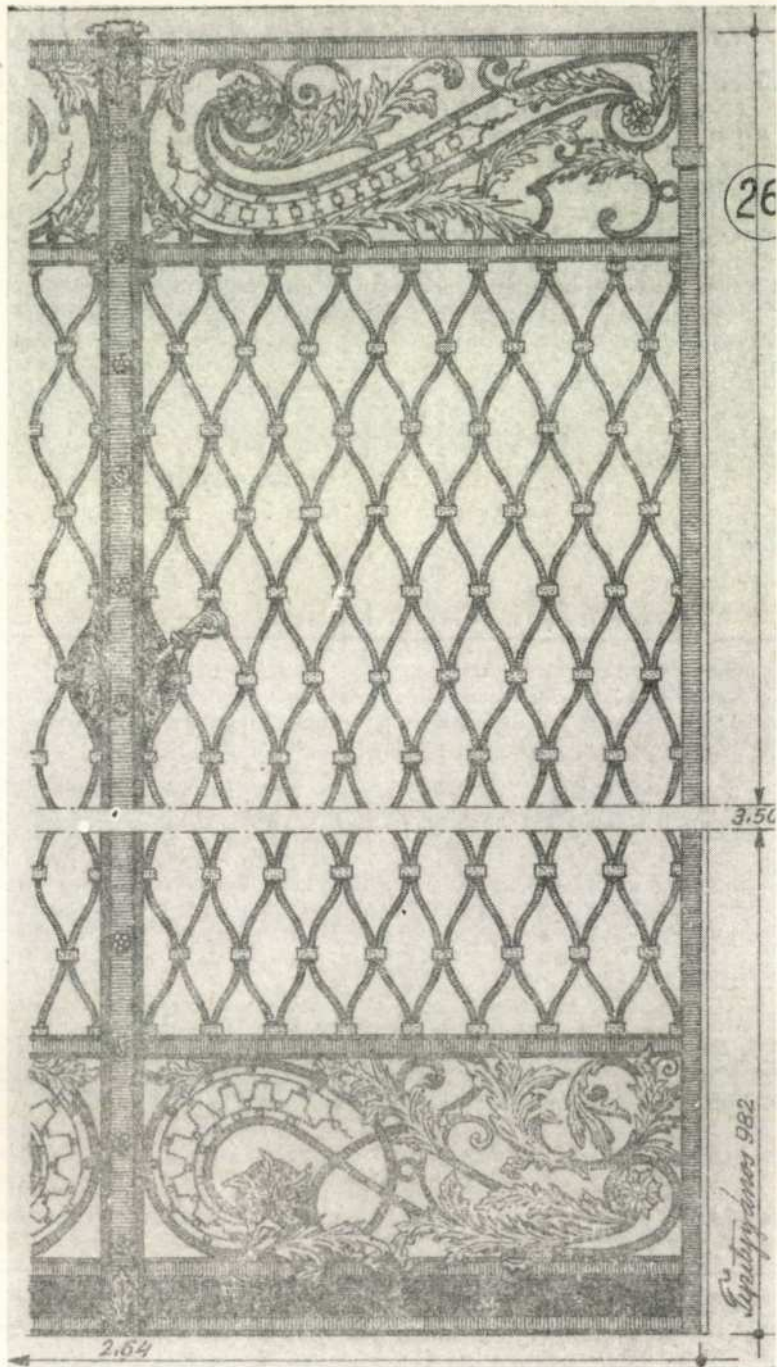
29. sz. kép: sírkereszt a róm. kat. temetőben Dr. Marót Jánosné Sényi Mária Magdolna (1921—1971) sírján. Anyaga: a kereszt 50×6 mm-es, irdalt felülettel, a díszítések 4×10 mm-es szalagvasból készültek, a végek levélkezdeményekké alakít-va. Kései munka a lakatosság másodvirágzásának korából.

43 I. h. 1955, II, 25.

44 I. h.

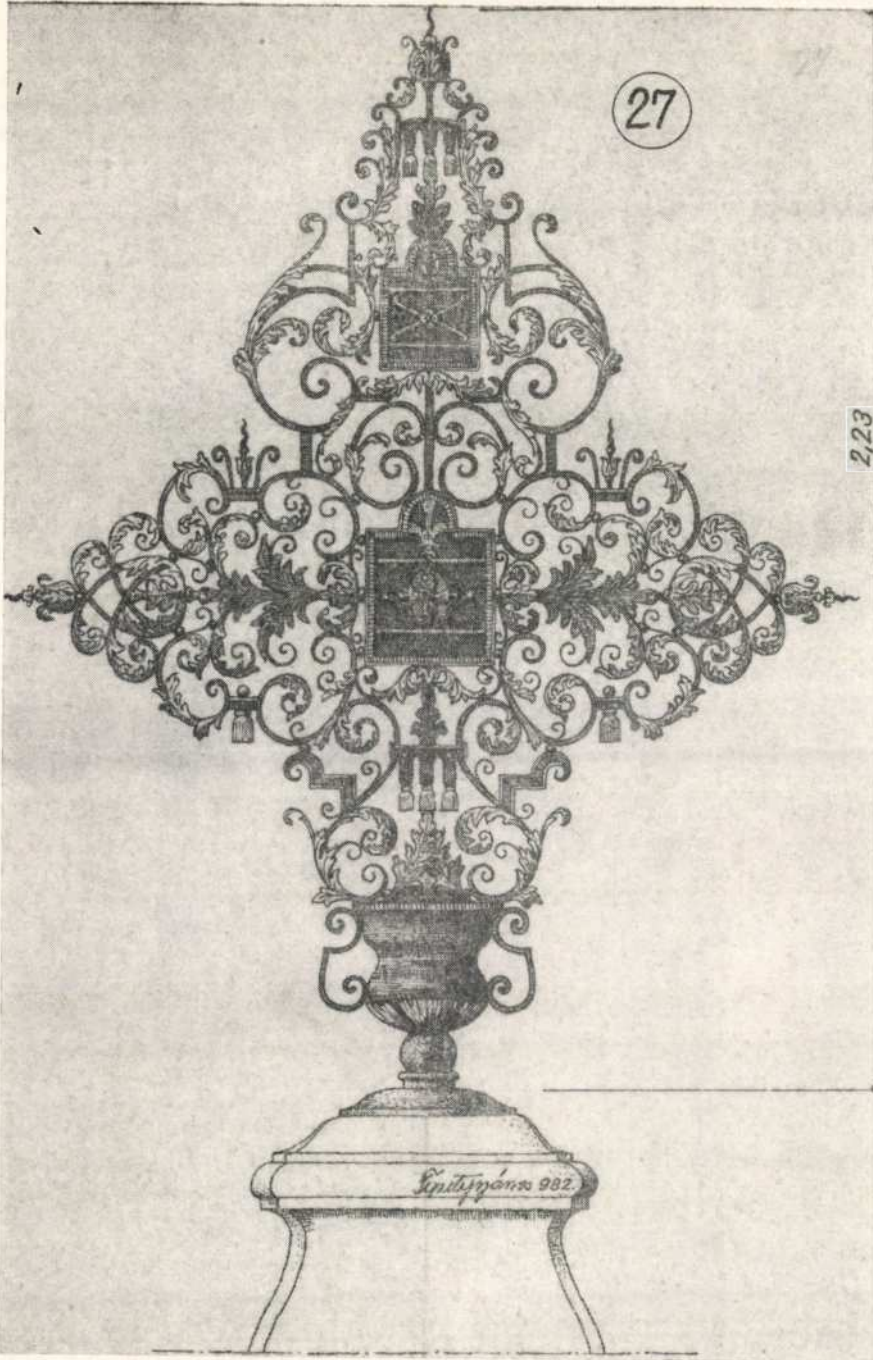
45 SSz. 1970, 276—278.

46 Csatkai Endre munkaszolgálatának szolnoki idejéről is megemlékezett: Fasiszta rabság-ban Szolnok környékén 1944. szeptember—október. Jászkunság, 1968, 4. sz., 175—181. (Mollay Ká-rolly jegyzete)

27

2,23

Επιτύχων 982.

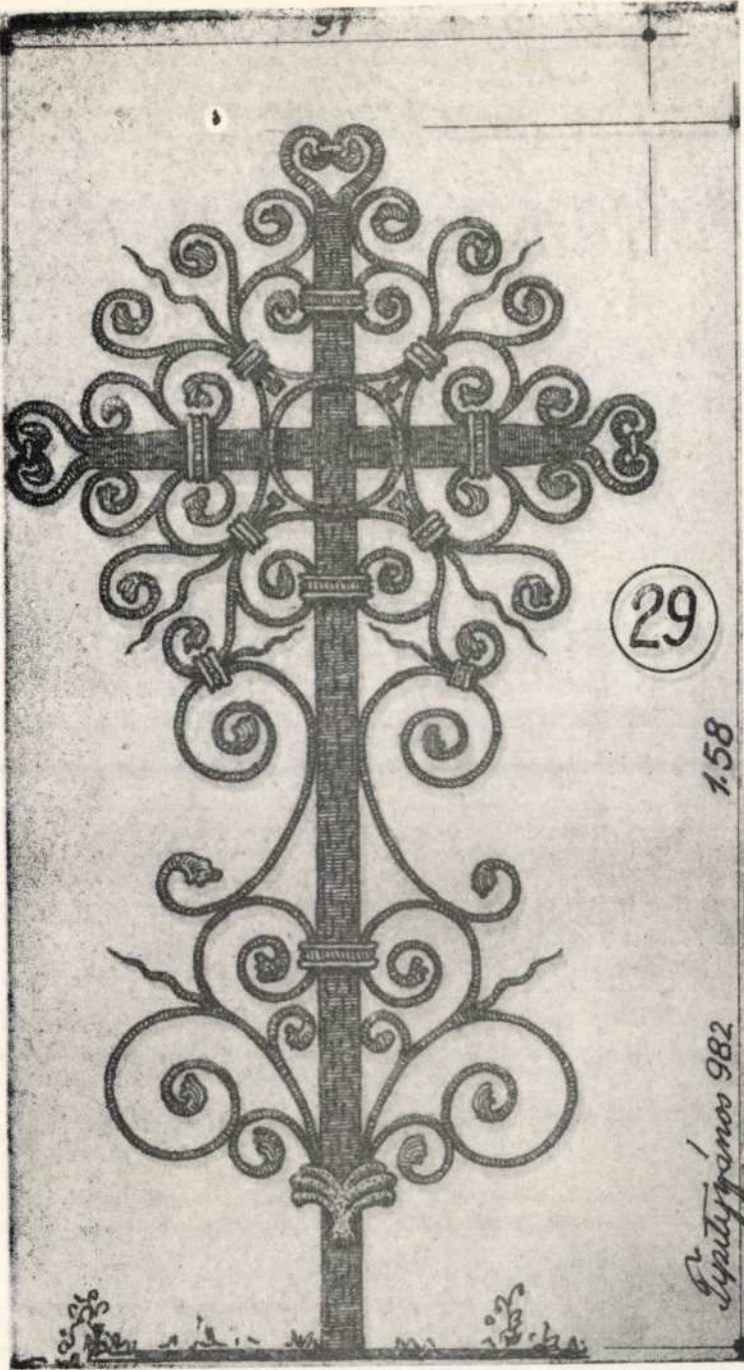

182

No. 982

72

28

37

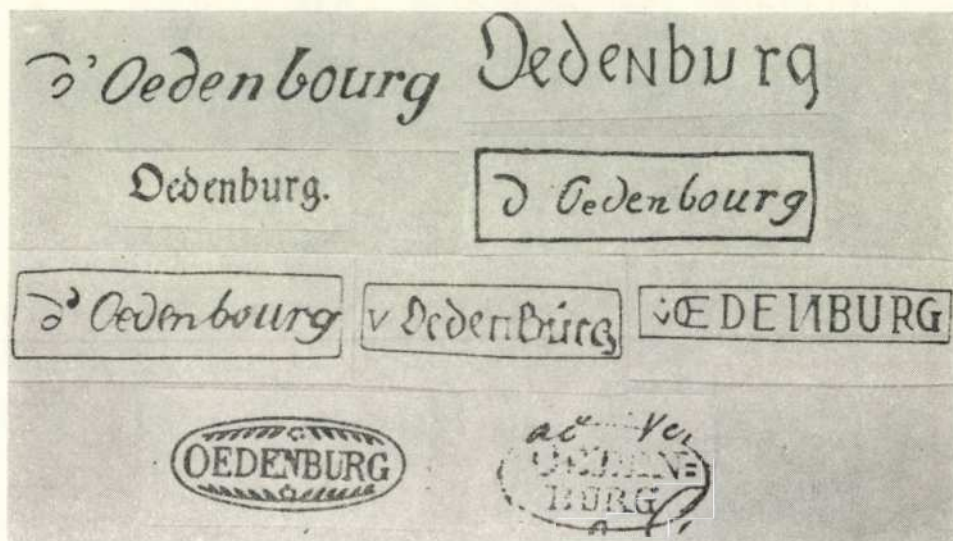
29

158

Epytygnos 982

Sopron a filatéliában Második közlemény

4. Magyarországon — így Sopronban is — kezdetben a postahelyek nevét feltüntető helybélyegzéseket alkalmazták. 1752-ből ismerjük az első helybélyegzőt; 1817-ig a posta által a postabélyegzők kötelezővé tételéig (amikor már előírásokat találunk a bélyegzők formáját illetően) 135 különböző bélyegző alkalmazásáról van ismertünk. Sopron (*Oedenburg*) postabélyegzőin alkalmazásuk kezdetétől végéig követ-

5—7. kép

hetjük a bélyegzők formáinak alakulását, a bélyegzők kivitelezésének finomodását, formálódását. Az 1817-ig terjedő időszakból egybeépített hely- és keletbélyegzőt nem ismerünk. A helybélyegzőket ebben a korszakban különálló betűkből rakták össze vagy fém- (esetleg fa) lapba vésték. A korszak bélyegzői öt típuscsoportba tartoznak: sorbélyegzők, négyszögletes, ellipszis alakú, körbélyegzők és a különleges alakú bélyegzők csoportjába. A soproni bélyegzők az első négy csoportból valók. Különleges bélyegzést Sopronban nem alkalmaztak.

A sorbélyegzők előnye abban állt, hogy viszonylag könnyen lehetett elkészíteni, mégpedig kis előállítási költséggel (5. kép). Ezt a bélyegzőt városunkban 1760-tól 1769-ig használták.

A négyszögletes alakú bélyegzők a sorbélyegzők keretbe foglalásából jöttek létre és 1752-től 1850-ig alkalmazták őket. Sopronban 1754-től 1761-ig háromfelét is alkalmazták. (6. kép).

Az elliptikus keretű bélyegzők divatja Bécsből terjedt el hazánkban: 1817-től 1861-ig alkalmazták őket. Városunkban ebből kétféle típust használtak. Az elsőt 1818-tól 1819-ig, a másikat (OEDEN/BURG) 1819-től 1839-ig alkalmazták (7. kép).

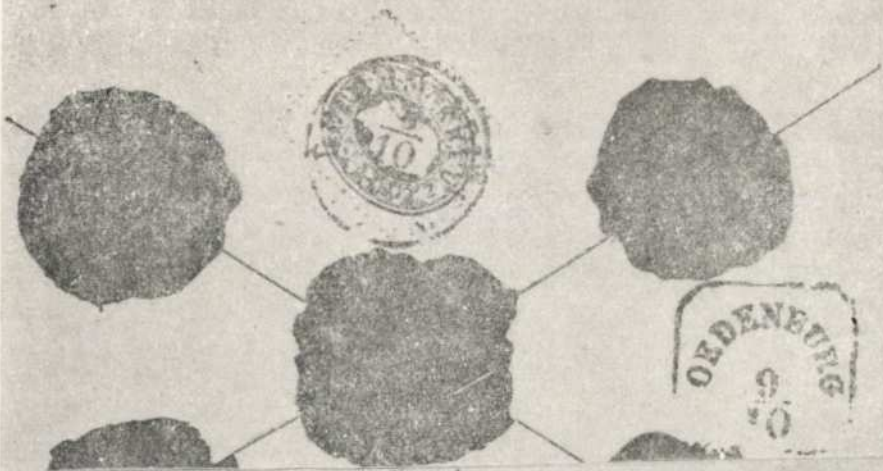
5. A bélyegzések következő fajtáját a keletbélyegzők képviselik. Az ilyen feladási hely- és keletbélyegző 1843—46-ig volt használatos (8. kép).

Az érkező keletbélyegzők két nagy csoportba oszthatók aszerint, hogy a hónap betűvel vagy számmal van jelölve. A legrégebb ismert típus a havi keltezésű írott-

ÖDENBURG
25. JAN.

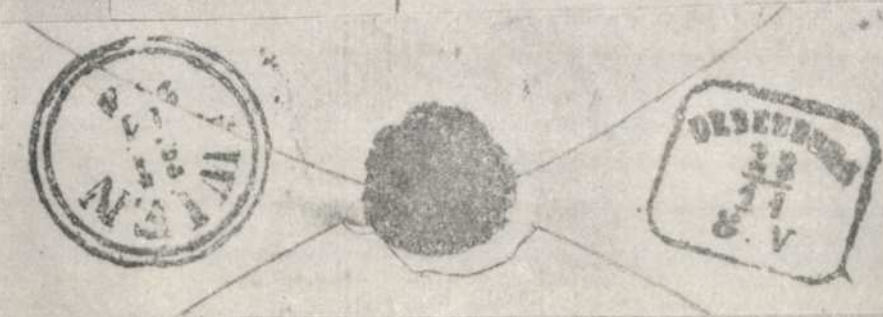
12 Marty

Den 15ten Decz

ÖDENBURG $\frac{6}{6-12 V. 1}$

ÖDENBURG $\frac{2}{1-7 N. 7}$

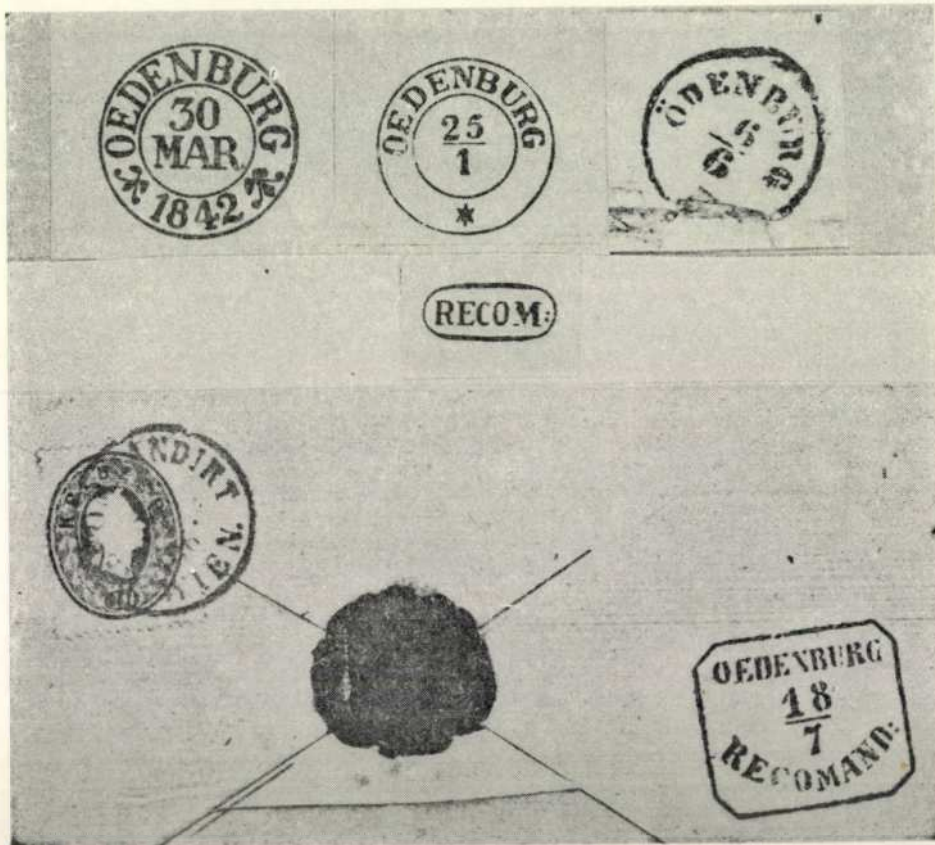

Handwritten text: *Herrn Herrn Johann...*

betűs érkezési keletbélyegző. Hazánkban Sopronban alkalmazták először 1758 és 1768 között (9. kép). Időrendben a fraktúr (gót) betűtípusú bélyegzők következnek. Az első 1762-ből való és első alkalmazása ugyancsak Sopronból ismeretes (10. kép).

A feladási hely-keletbélyegzőket négyszögletes és ellipszis alakban használta a városi postahivatal. Ezekre jellemző, hogy a helynév ívelt alakban helyezkedik el a bélyegzőben. 1850-től 1867-ig alkalmazták őket (11. kép). A kétsoros keltezésű és az egysoros, napszakjelzést mutató bélyegzőt az országban egyedül csak Sopronban alkalmazták (12. kép). A bélyegzésben a „V” betű *Vormittag* 'délelőtt' jelen-

15—18. kép

tésű. Ugyancsak Sopronban alkalmazták a kerekített sarkú, közel négyzet alakú bélyegzőt. A harmadik sor az óra és napszak jelzését foglalja magába. Felette a hó és a nap jelzése helyezkedik el (13. kép). Az ellipszis alakú hely-keletbélyegzők Sopronban 1850—52-ig kerültek felhasználásra. A bélyegző csak a hónapot és napot jelezte (14. kép).

6. A kétkörös bélyegző megjelenése szintén városunkhoz kötődik. 1837-ben Magyarországon először itt alkalmazták a háromrészes, évszamos keltezéssel ellátott bélyegzőt. Példánkat hosszú ideig csak Zágráb postamestere követte. 1846-ban került központi rendelkezés után országszerte bevezetésre ez az újabb soproni kezde-

ményezés, újítás. A korábban leírtak alapján megállapíthatjuk, hogy Sopron postamesterei vállalkozó kedvűek lehettek és törekedtek az újra. Ezt bizonyítja, hogy több olyan újításuk volt, amely az országban először itt került alkalmazásra. Nagyon szép a bélyegző kivitelezése (15. kép). Ezt a bélyegzőtípust 1837—49-ig használták. A jóval egyszerűbb kivitelezésű kétkörös bélyegzőt (16. kép) 1850 és 1851 között alkalmazták. 1853—58-ig egykörös bélyegzőket használtak (17. kép). Meg kell még említeni a postai továbbításra utaló különböző jelzések közül a Sopronban is alkalmazott, ajánlásra utaló bélyegzéseket (18. kép).

(Folytatjuk)

SOPRON KULTURÁLIS ÉLETE

Nagy Alpár:

A Kodály-centenárium soproni eseményei

1982. március 24-én az Éneklő Ifjúság járási bemutatóján Káldy János „Kodály Zoltán” c. költeményét mondta el beköszöntésül egy fertőszentmiklósi felsőtagozatos diáklány. Ezt követően Kodály biciniumainak egész sora¹ csendült fel jól, rosszul, majd három gyermekkari művet² hallottunk. Március 25-én megnyitásképpen Illyés Gyula „Bevezető egy Kodály-hangversenyhez” c. versét szavalta el Horváth Veronika, a Széchenyi Gimnázium diákja; 26-án, a városi énekkarok hangversenyén — ugyancsak változó színvonalon — sorra-rendre megszólaltak Kodály-szerzemények: kisebbek, nagyobbak, könnyebbek, nehezebbek.³ Mindkét napon „A magyarokhoz” c. hatalmas kánon tett pontot az éneklő fiatalok seregszemléjére, a résztvevők közös előadásában.

A Liszt Ferenc Női Kar április 26-án ünnepelte fennállásának 15. évfordulóját. Ünnepi hangversenyét a LFMK nagytermében tartotta. Műsorában több Kodály-kompozíció is elhangzott: A 150. genfi zsoltár, Harmadik olasz madrigál, Új esztenédőt köszöntő, Villó, Vízkerezt. Itt adta elő az Adagiót a közreműködő T. Kelemen Mariann gondokán, zongorán kísérte Sz. Bencsik Erzsébet.⁴

Május 4-én a Jeunesses Musicales Klubban a „Kodály és mi” c. foglalkozáson (I. rész) tisztelgett a klub tagsága a zeneszerző, pedagógus, tudós előtt. A II. részt május 6-án jelezte a Soproni Közművelődési Tájékoztató.⁵

1 Hej, Vargáné, Úttörőinduló, Füttyül a rigó, Napsugár a levegőben, Eriks a szőlő, Kis kacska, Réten, réten, A mi cicánk, Mély erdőn, Jertek velem, Kis kece, Sej, filipa, Leégett a galambháznak.

2 Katalinka (a fertőszentmiklósi általános iskola kórusa), Villó, Gergelyjárás (a fertődi általános iskola énekkara), vezényeltek: Rozsonits Géza, Fehérvári Benedek.

3 Angyalok és pásztorok, Úttörőinduló, Jó gazdasszony, A szabadság himnusza, Nincsen apám, Szolmizáló kánon, Karácsonyi pásztorlanc, Kodály-gyűjtötte népdalok, Gergelyjárás, Pange lingua, Zöld Erdőben, Hegyi éjszakák I., Karácsonyi pásztorlanc, Nagyszalontai köszöntő, A magyarokhoz; Házam előtt, Ez a lábom, Zöld erdőben, Kis kece lányom, Volt nekem egy kecském, Elmegyek, elmegyek, Réten, réten, ABCD, Itthon vagy-e, Bújj, bújj, Úgy tetszik, hogy..., Zöld erdőben, A juhász, Béke-dal, Ifjúság mint sólyommadár, Csillagoknak teremtője, Kiolvasó, cseremiszbiciniumok, Vejnemőjnen muzsikál, A 150. genfi zsoltár, Pünkösödölő.

4 Kisalföld, 1982. ápr. 24.

5 Soproni Közművelődési Tájékoztató (SKT) 1982. május (12.)

Június 12-én a Liszt Ferenc Művelődési Központ (LFMK) hangversenytermében „A zene mindenkié” sorozatban Kocsis Zoltán Kossuth-díjas zongoraművész lépett fel. Kodály-műveket is megszólaltatott.⁶

Szeptember 29-én e sorok írója „Kodály életműve” címmel tartott előadást a TIT-klubban.⁷

Október 16-án az evangélikus templomban Laborczy Erzsébet orgonaestjén szólalt meg az Organoedia, illetve az egyik Kodály-epigramma, orgonaátiratban. 28-án a Soproni Liszt Ferenc Női Kar adott hangversenyt Nagycenken Kodály Zoltán emlékére, tiszteletére.⁸

November 8-án a LFMK hangversenytermében került sor az Országos Filharmonia (OF) 1982/83-as, általános iskolásoknak szervezett hangversenysorozatának első előadására „Kodály Zoltán és századunk magyar zenéje” címmel, ahol Jász Klára (ének) és Szelecsényi Norbert (zongora) Kodály-dalokat interpretált, többek között a Kitrákotty-mesét is „eljátszották”.⁹

14-én a Liszt Ferenc Női Kar részt vett a CSEMADOK Liszt Ferenc Klubjának (Pozsony) Kodály-centenárium emlékhangversenyén,¹⁰ s négy Kodály-kompozíció magasszintű tolmácsolásával aratott nagy sikert.

19-én Budapesten a HNF VI. kerületi Bizottságának Népköztársaság úti helyiségében, a Soproni Öregdiákok Baráti Körének összejövetelén Nagy Alpár ismertette Kodály Zoltán soproni látogatásait, meg a kodályi „három város” tervet.¹¹

22-én a LFMK-ban nagyszabású Kodály-emlékhangverseny zajlott le születésének 100. évfordulója tiszteletére. A központi rendezvényen Fasang Árpád mondott emlékező beszédet megnyitásként, majd Kodály-művek következtek: Pünkösdlő, Vejnemőjnen muzsikál,¹² Epigrammák,¹³ Nagyszalontai köszöntő, Székely keserves, Esti dal,¹⁴ Adagio,¹⁵ A 150. genfi zsoltár, Harmadik olasz madrigál, Hegyi éjszakák III., Kodály-gyűjtötte magyar népdalok, Vízkereszt.¹⁶ A hangversenyt követő napon Fasang Árpád a Soproni Óvónőképző Intézet Közművelődési Bizottsága és Ének-Zene Szakcsoportja meghívására az intézet klubjában emlékezett Kodály Zoltánra: főlelevenítette ismeretségük érdekes, emlékezetes epizódjait, a találkozásokat, a köztük történt levélváltásokat, majd elbeszélgetett az érdeklődőkkel.

November 26-án mintegy húsz tagú pápai delegáció látogatott el Sopronba. A látogatás során a pápai óvónők az István bíró utcai 1. számú óvodában találkoztak soproni kollégáikkal, majd a Hársfasor utcai 6. számú óvodában megtekintették a Kodály-emlékműsort.¹⁷

6 SKT 1982. június (2., 9., 43.) Elhangzott a Hét zongoradarabból (Op. 11.): Székely keserves (Nr. 2.); ... il pleure dans mon coeur, il pleut sur la ville” (Nr. 3.); Székely nóta (Nr. 6.). Vö. Kisalföld, 1982. VI. 9.

7 SKT 1982. IX. (47.)

8 SKT 1982. X. (2., 59., 43., 62.). Vö. Kisalföld, 1982. X. 28. 8. Az együtttest Kovács Sándor vezényelte; Fodor Gábor (fuvola), Dárdai Árpád (zongora), a bevezetőt, az összekötő szöveget Nagy Alpár mondta. Műsor: Harmadik olasz madrigál, Ave Maria, A 150. genfi zsoltár, népdalcsokor a Hús magyar népdal c. sorozatból, Epigrammák (Fodor-Dárdai), Zöld erdőben, Karácsonyi pásztortánc, Villó, Bartók: 15 magyar parasztdal (Dárdai), Vízkereszt.

9 SKT 1982. okt. (2.).

10 Kisalföld, 1982. XI. 17. 8. A CSEMADOK pozsonyi városi Bizottságának keretel között működő Liszt Ferenc Klub a volt Prímás-palotában rendezte az emlékhangversenyt. A soproniak Liszt- és Kodály-művekkel álltak dobogóra, vezényelt Kovács Sándor, zongorán kísért Dárdai Árpád, Kodálytól a következőket énekelték: Harmadik olasz madrigál, A 150. genfi zsoltár, Villó, Vízkereszt.

11 SKT 1982. november (3., 51.)

12 Énekelte a Hunyadi János utcai Általános Iskola kórusa, vezényelt: Újjné Keszei Márta és Pirgerné Megyeri Zita.

13 Előadta a Fodor-Dárdai duó fuvolán, illetve zongorán.

14 A Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar műsora volt, vezényelt: Dárdai Árpád.

15 A T. Kelemen Mariann (csello) és Sz. Bencsik Erzsébet (zongora) kettős tolmácsolta.

16 A Liszt Ferenc Női Kar műsorszámait Kovács Sándor vezényelte.

17 Kisalföld, 1982. XI. 27. 12. A Kodály-emlékműsort a Hunyadi utcai Általános Iskola zenei tagozatú V. c. osztálya adta.

December 1-én Szombathelyen, a Tanárképző Főiskola dísztermében Győr, Sopron, Szombathely művésztanárainak közreműködésével hangversenyt rendeztek J. Haydn születésének 250., Kodály Zoltán születésének 100. évfordulójára emielyezve. Sopronból Fodor Gábor (fuvola) és Dárdai Árpád (zongora) vettek részt a találkozón az Epigrammák sorozattal.¹⁸ 2-án a Soproni Állami Zeneiskola tanulóinak legjobbjai léptek fel a LFMK nagytermében. Műsoruk első felében Kodály-műveket énekeltek, játszottak.¹⁹ 7-én a Budavári tedeum előadását hiába várták a bérlettulajdonosok az OF programjában. 15-én Lukin László előadását hallottuk a TIT-klubban: Kodály Zoltánról.²⁰ 16-án „Elindult egy ember” (Garai G.) címmel emlékműsort adott a LFMK-ban az óvónőképző intézet versmondó gárdája, a kórház Dialóg Stúdiója, a Berzsenyi Dániel Gimnázium és a Széchenyi István Gimnázium énekkara. 22-én a Liszt Ferenc Női Kar Budapesten vendégszerepelt az országos Kodály-hangversenyen a Sportcsarnokban.²¹

1983. január 18-án a LFMK-ban Kovács Endre orgonált, többek között az Orgonamise egyik tételét.²² Február 9-én Kodály-énekversenyt szerveztek az Úttörőházban.²³ Nem sokkal előtte a 403-as szaknunkásképző intézet bérleti rendezvényén hangzottak el a Hány János dajjáték részletei.²⁴

Március utolsó hetében ismét az Éneklő Ifjúság bemutatói bővelkedtek Kodály-darabokban.²⁵ 23-án a járási énekkarok hangversenyén, 24-én, 25-én pedig a városi kórusok műsorán találkoztunk a tiszteletadás eme formájával. Három nappal később a Liszt Ferenc Pedagógus Énekkar a KPVDSZ üdülőben adott műsort. A reneszánsz-mesterek sorát két Kodály-művel zárták: a Békességóhajtással meg az Esti dallal. 30-án az óvónőképző Kodály-hangversenye²⁶ fejezte be a márciusi rendezvényeket.

Április 22-én Kodály Missa Brevisét mutatta be az Esztergomi Monteverdi Kamarakórus a LFMK-ban, Hunyadi Zoltán vezényelte.²⁷ 23-án a VIII. Országos Pe-

13 Vas Népe, 1982. XI. 28. 8.

19 SKT 1982. november (16.), december (2.); Kisalföld, 1982. XII. 2. E Kodály-művek csendültek fel: Nagyszalontai köszöntő, Aurea libertas, Éneklő Ifjúság (kórus), Gyermektánc (Keszei Tekla zongorán), Epigrammák (részletek, Szeles Nóra esellón), Gyermektánc (zongorán: Czuczor Attila), Epigrammák (részletek, fuvolán Berényi Edit), Esik a városban (zongorán Kónya Gabriella), Adagio (zongorán Kiss Mária), Valsette (zongorán Bárdosi Szilvia), Székely nóta (zongorázta Molnár Zsolt). A hangszeres darabok megszólaltatása előtt Borgulya László tanár mondott ünnepi köszöntőt.

20 SKT 1982. december (30.); Kisalföld, 1982. XII. 15.

21 Kisalföld, 1982. XII. 16. A zenés irodalmi összeállítást, amely éppen Kodály Zoltán születésnapjára esett, nem fogadta kellő érdeklődés: sem a 16 órakor, sem a 19 órakor kezdődő előadáson nem volt megfelelő számú közönség. Vö. SKT 1982. december (4.).

22 Soproni Műsor (SM) 1983. január (2.).

23 SM 1983. február (5., 30.).

24 SM 1983. január (2.).

25 Zöld erdőben, Kis kece lányom, Fűtül a rigó, A juhász, Katalinka, Édesanyám kiállott a kapuba, Kis pej lovam, Erik a szőlő, Jó gazdasszony, Vásárhelyi piacon, Marseillaise, Tábortűznél, Cu föl, lovam, Egyetem, begyetem, Gergelyjárás, Villő, Tavasz (az Epigrammák-ból), ABCD, Nagyszalontai köszöntő, A 150. genfi zsoltár, Karácsonyi pásztortánc, Úttörőinduló, Az igaz bölcs, Túl a vizen, Szőlőhegyen, Házasodik a vakond.

26 Műsor: Cohors generosa (vegyeskar), Kerék Imre: Kodály (elmondta: Szedenik Ágnes óvónő), Enek Szent István királyhoz (vegyeskar), Epigrammák (Fodor-Dárdai duó), Két népdal (énekelte: Szaló Iлона I. éves hallgató), Éva, szívem, Éva, Falu végén, Cu föl, lovam, Zöld erdőben, Karácsonyi pásztortánc (I. évfolyam kórusa), Gavott (Fuchs Edina, Szalai Katalin, Godó Csilla, Szarvas Tünde hallgatók), népdalokat énekel Molnár Márta II. éves hallgató, magyar és szlovák népdalok Bartók és Kodály feldolgozásában (Fuchs Edina, Szalai Katalin, Godó Csilla), Bartók: Parasztdalok (Fodor-Dárdai duó), részletek a Hány János c. dajjátékból (szólót énekelte Szaló Iлона I. éves hallgató, előadta a részleteket az I. évfolyam énekkara, vezényelt: Kovács Sándor, zongorán kísért: Dárdai Árpád.

27 SM 1983. április (3.); Kisalföld, 1983. április 23.

dagóguskórus Találkozó résztvevői összkarban, Fasang Árpád vezényletével a „Jeligé”-t dalolták.²⁸

Május első hetében a Liszt Ferenc Női Kar Varsóban járt, fellépett az ott megrendezett nemzetközi kórustalálkozón: „...műsorán Kodály Zoltán, Bartók Béla, Bárdos Lajos és Decsényi János művei szerepeltek. A szakvélemények szerint a kórus kimagasló színvonalon szolgáltatta meg Kodály és Bartók műveit.”²⁹

A Kodály-centenárium soproni eseménysorozatát május 8-án az Éneklő Ifjúság megyei bemutatója zárta.³⁰

M. Kiss Pál:

Gáspárdy Sándor soproni kiállítása a Festőteremben (Megnyitóbeszéd 1983. szept. 11-én)

Megilletődve állok, több évtizedes barátság emlékeivel, Gáspárdy festményei között. Hogy áthidalhassam azt az időt, amíg ez a megilletődés tárgyilagosan tiszta látással higgad, Goethe Faustjának egy híres gondolatát idézem: „Mi egyszerűbb a szépségnél, mely minden szemet egy látásra megragad, és mégis, mi nagyobb misztérium, mint a szépség, ha azt kezded firtatni, miért szép valami?”

A műalkotás híd a művészet és a közönség között: lélektől lélekgig ível. Egy ember vallomása, üzenete. De meglátjuk-e, megérezzük-e minden alkotásban azt az üzenetet, amit a művész kifejezni akart? Sokszor csak nézzük a művet, de az alkotó legbensőbb szándéka értetlen marad. Mindez nemcsak a művész kifejezőerejétől, hanem saját látásmódunktól, a művészetben való jártasságunktól is függ. Minden műalkotás befogadására — s különösen ha először találkozunk vele! — időre, elmélyült szemlélődésre van szükség. Nem véletlen, hogy kiállításokon, ankétok alkalmával, újságcikkekben szenvedélyes vitákkal találkozunk. Egyesek még a múlt századi naturalizmus szellemét idézzetik, mások a „parttalan realizmus” ürügyén nyitják tágra a kapukat. De mi az, amit Gáspárdy Sándor művein formál, amit önkéntelen ajándékként átnyújt nekünk? Azt és úgy fest, ahogyan szíve diktálja, környezete és életútja meghatározza.

Életútja Orsovától Pesten és Marosvásárhelyen át a Balatonig, majd mai lakóhelyéig, Sopronig, elárulja, hogyan lett a tájfestés egyik meghitt képviselője. Már főiskolai tanára, a kiváló nagybányai mester, Réti István is segítette ebben. Híres mondását ma is emlegeti: „A művészetet csak a legnagyobb odaadással, alázattal, a technikai ügyeskedés háttérbe szorításával szabad szolgálni”. Bár egy ideig közigazgatási pályán dolgozik Gáspárdy, majd mint rajzszakfelügyelő működik, igazi szenvedélye a festészet. A következetes munka, a műgond és alaposság nevelték képességét, az alkotó tudatosság tette gazdaggá életművét. Nem akar meglepni mindenáron való eredetieskedéssel, meghökkenteni, újszerűnek látszó kísérletezésekkel. Nem akar kilépni önmagából. Olyan festő, aki őszintén, bensőségesen, festői érzékenységgel ábrázolja szűkebb hazája tájait.

28 SM 1983. április (3.).

29 Kisalföld, 1983. V. 12. A lengyel fővárosban énekelt Kodály-művek: Negyedik olasz madrigál, A 150. genfi zsoltár, Ave Maria.

30 SM 1983. május (7.). Kisalföld, 1983. V. 7. 12. „Éneklő Ifjúság, Kórusok bemutatója.” A megyei bemutatón 7 énekkar szerepelt (1 kisdobos-kórus nyitotta, üdvözölte a találkozó résztvevőit) Sopron, Jánossomorja, Ménfőcsanak, Kapuvár, Mosonmagyaróvár, Győr „színeiben”. Az elhangzott Kodály-művek (sorrendben): Zöld erdőben, Házam előtt, A panyiti halastóba, Száraz dió, Csak azt szánom-bánom, Az igaz bölcs, Mostan kedvem kerekedik, Komoly öreg Vejnemőjnen, Köszönöm, Vejnemőjnen muzsikál, Pünkösddől, Túrót eszik a cigány, Zöld erdőben, Egyetem, begyetem.

Jelen kiállítása lényegileg tájképek sorozata. Szereti, érti a természetet, a látotakat élményszerűen festi. A harmóniára szelidült rend uralkodik művein. Derűt, fényt sugároznak nemcsak tájképei, hanem mindenekeelőtt szeretett városának, Sopronnak, a messzi múlt üzenetét sugalló házairól készült alkotásai. Legújabbán a Balaton mellékét festi szingazdag képein. Sajátos technikával készült művein nyomon követhetjük barangolásait. A művészet és az utazás testvérek ezen a földön. Képein más és más nézőpontból figyeli a tájat, hol a dombok lábától felfelé, hol a rálátás nyújtotta látképét néhány erőteljes, de harmonikus foltra és vonalra egyszerűsítve. Általában nem széles vedútákat fest, legtöbbször egy-egy művészileg kivágott városrészlet, sikátor, kényszerű kanyarba szorult szűk utca, vagy paránvi udvar érzékelteti nála a hely atmoszféráját. Sokféle hangulatot válthat ki a művészből a természeti jelenség, lehet szomorú és örömteljes, lehet zárkózott és közlekeny, fenséges és ünnepélyes, de szerény és egyszerű is. Ahogy most végigtekintjük olajképeit, érezzük, hogy nem alaptalan az a felfogás, hogy a táj, vagy egy város szépségére igen gyakran a művészek hívják fel a figyelmet.

Az inspirációt mindig a valóság nyújtja, de egyre inkább a táj lelkét érezteti. A mindig megújuló természet közelségében, a mindig más és más megkapó látványok hangulati változatát örökíti meg. Képeit szemlélve a látszat helyett a lényeg megismerése vonzó. A szerkezet tisztaságát áthatja a líra melegsége. Mindez novellisztikus, elbeszélhető tartalom nélkül, csupán a kép eszközeivel valósul meg. Mint maga mondja: „Közel egy évtizedig jóformán természet után festettem. A hetvenes években rátértem az élmény utáni festésre, s a táj belső mondanivalóinak kifejezését tartom fontosnak”. A természeti valóságot Gáspárdy művészi szintre emeli, Delacroix francia festő azon intelméhez híven, hogy a „természet csak szótár, abból formálja a művész mondatait”. Művei így tartós élményt hagynak a figyelemmel közeledőben, akkor is, ha nem hangzatos témákat, hanem egy kerítést, kapukat, tetőket, vagy éppen egy elhagyott magános házat örökít meg. Vásznain szinte önálló életre kelnek a fák, a hajlott, göcsörtös, színesen pompázó törzsek és koronák. A távlatot gyakran az előtérben álló ágas-bogas fákkal hangsúlyozza.

A művészi örömet szerző benyomásokról elsősorban a színek győznek meg. A színek a mondanivaló igazi hordozói, kifejezői, mert azoknak külön nyelvezeti, expresszív ereje van művein. Ahogy Chardin mondja: „A színeket csak felhasználjuk, ám az érzéssel festünk”. Nem bocsátkozik bizonytalan kísérletekbe, rábizza magát az egyéni alkatából fakadó nyelvezetre. Egyetlen divatos, felkapott művészi áramlat sem téríti el; az érzékletes, érzelemgazdag kifejezés jellemzi. Tájképei egyben hitvallás a hazai táj szeretetéről.

Bár Medgyessy Ferenc találó megjegyzése: „Mindig az a leghitelesebb, ha a művészek maguk mondják el, amit munkásságukban lényegesnek találtak”, úgy gondoljuk, hogy a látogatók őszinte megjegyzései segíteni fogják további új és jelentős művek készítésére.

A gazdag anyag láttán felmerül a kérdés: mi ösztönzi a művészt ilyen fáradhatatlan munkára? Mi ihleti alkotásra? Hiszen őt éppúgy, mint bármely más foglalkozású embert, a mindennapi élet ezernyi apró gondja, baja, tennivalója veszi körül. Válaszoljunk Ady szavaival: „Éhe a szépnek”. Kívánjuk, hogy ez a termékenyítő éhség további komoly művészi alkotások hosszú sorát eredményezze.

Mindehhez jó egészséget, sok művészi élményt kívánunk Szabó Lőrinc biztató soraival:

„Hinni a szépet, a lehetetlent
Hogy egyszer valóra válik.
Hinni a vágyban, akaratunkban
S ha kell, bizni halálíg.”

Jelentés a Rábaközi Múzeum 1983. évi munkájáról

Munkánkat ebben az évben is meghatározott és jóváhagyott, a megyei szervezetbe is beépült munkaterv szerint végeztük. A szokásos munkaköri feladatok mellett (gyűjtés, feldolgozás, leltározás stb.) kiemelkedő volt az idei évben különösen a honismereti tábor megszervezése és lebonyolítása. Ebben az évben a tábor székhelye és gyűjtőkörzete Veszvény és annak határa volt.

Az előkészítés, szervezés már jóval korábban megindult. A résztvevők a megye felsőfokú oktatási intézményeinek hallgatóiból rekrutálódtak. És pedig: Erdészeti- és Faipari Egyetem (Sopron), Agrártudományi Egyetem (Mosonmagyaróvár), Közlekedési és Távközlési Főiskola (Győr), Tanítóképző Főiskola (Győr), Óvónőképző (Sopron). A központ — a korábbiakhoz hasonlóan a Rábaközi Múzeumban volt. Elszállásolást a Veszvényi Általános Iskola biztosított. A tábornak volt két olyan kiemelkedő hatása, amely maradandó. Először is a fiatalok megismerkedhettek egy zár'abb falusi közösséggel, az ottani emberek nyíltszívűségével; másodsor a falu lakói pedig bizonyosságot szerezhettek arról, hogy „ezek a mai fiatalok” tudnak fáradhatatlanok lenni, udvariasak lenni, és két hét alatt a szó-szoros értelmében beilleszkedni a falu közösségébe. Ezt a kölcsönhatást tartottuk tartalmilag döntően fontosnak. A 25 fős tábor az előre meghatározott munkaterületen végezte 2 héten át feltáró és gyűjtő munkáját. Az eredmény nem maradt el: közel 300 db néprajzi tárgy, több mint 100 oldalnyi megfigyelés, fotók és magnószalagok a mutatói a tábor eredményességének. 1984-ben a tábor Baboton lesz. Nagyon bevált a Múzeumok Megyei Igazgatósága, a KISZ és a Hazafias Népfront Megyei Bizottságának az a kezdeményezése, hogy a tábort megyebeliekkel kell benépesíteni.

Ettől eltekintve éves munkánkat változatlan személyi ellátottsággal végeztük. A Megyei Igazgatóság 1983 nyarára is 2 hónap időtartamra még egy fő foglalkoztatását lehetővé tette. Az elmúlt évekhez hasonlóan Kapuvár Város Tanácsa 50 ezer Ft céltámogatást folyósított, mely összegből — mint korábban is — 2 db Pátzay kis-bronzot vásároltunk a Mester özevgyétől.

I. A gyűjtemény gyarapodása.

	1983	Kezdettil összesen
Régészet	13	2564
Numizmatika	—	1217
Természettudomány	—	952
Néprajz	313	3488
Képzőművészet	7	1198
Iparművészet	2	199
Helytörténet	20	2278

II. Látogatottság

Múzeum	8679
Pátzay-kiállítás	3610

(Az „egyéb” kiállítóhelyek adatai nem szerepelnek a fenti statisztikában.)

III. Kiállítások

Múzeumban:

96. Új szerzemények.

Városi Kiállítóteremben:

97. Xantus Gyula gyűjteményes kiállítása II.

98. Színház a XIX. századi képzőművészetben.

Egyéb helyeken:

99. Varga Tibor munkásmozgalmi tevékenysége. (Varga Tibor Általános Iskola)
100. Válogatás a múzeum képzőművészeti anyagából. (III sz. Általános Iskola)
101. 50 éves a hangosfilm Kapuvárott. (Mozi)

IV. Egyéb gyűjtemények

	1983	Kezdetől összesen
Tört. dokumentáció	160	6929
Adattár	34	814
Negatív	204	8272
Diapozitív	160	1036
Hangszalag	2000	6080
Könyvtár (kötet)	148	4316

V. Megjelent dolgozatok

20. Faragó Sándor: Jelentés a Rábaközi Múzeum 1981—1982. évi tevékenységéről. SSz. 1983, 279.
21. Faragó Sándor: Áldozó József. SSz. 1983, 363.
22. Kapuvári képeskönyv. Széchenyi Nyomda, Győr, 1983.

MEGEMLEKEZÉSEK

Lukács Dezső:

Százhetvenhat éve született Dorner József (1808—1873)

Dorner József, a Magyar Tudományos Akadémia levelező tagja, a magyar flórakutatás, a növények bonc-, élet- és fejlődéstanának egyik hazai úttörője 1808. nov. 2-án Győrben született. Az elemi és algimnáziumot itt, a filozófiai tanfolyamot a soproni liceumban végezte. 1824—27 között gyógyszerészyakornok Sopronban, a Kochmeister-gyógyszertárban, majd Pesten és Pozsonyban gyógyszerészegéd. A bécsi egyetemen a természetismereti előadásokat hallgatta (1831—36). Megszerezte a gyógyszerészmesteri oklevelet (1836).

A Kárpát-medence virágosnövényeit gyűjtve a Bánátot utazta be. Ekkor ismerkedett meg Heuffel János megyei fizikussal (mai szóval: megyei főorvos), a híres floristikussal. Vele együtt bejárta Torontál megyét, megfordult Herkulesfürdön, Orsován, Mehádián és más helyeken is.

Jómódú kereskedő apja 1836-ban Pozsonyban gyógyszertárat vásárolt számára. Itt élt Dorner 1840-ig. Közben 1839-ben megjelent könyve a bánati növénygyűjtéseiről. Pozsonyból elköltözve a Helytartótanács Egészségügyi Osztályán vállalt állást. Házasságából (1845) gyermekek nem születtek.

1847-ben belépett a Magyar Természettudományi Társulatba (továbbiakban: Társulat), es abban igen aktívan tevékenykedett. Még 1846-ban Bugát Pál indítványozta, hogy a Társulat botanikusai gyűjtsenek adatokat a különböző növények, gyümölcsök időjárással kapcsolatos különböző fejlődési fokozatairól, hogy a „kifejlődési fokozatokat diametrikus számítással meg lehessen határozni” Dorner „klíma-

Pest—Buda környéke természeti viszonyainak feltárására. A Társulat e munka előkészítésére Sadler József professzor elnökletével bizottságot küldött ki, amelynek egyik tagja Dorner volt.

1848-ban Eötvös József miniszter Dornert tehetsége és tudományos munkássága elismeréséül a művelődésügyi minisztériumban alkalmazta.

1849-ben Dorner megismerkedett Rochel Lajossal, akivel a Pesttől távolabbi vidékeken is sokszor járt gyűjtőúton. Kora szellemének megfelelően Dorner florisztikai és rendszertani irányban végezte kutatásait. Jó barátságba került Sadler Józseffel és Lang Adolffal, akik támogatták említett vizsgálatait.

Dorner a Társulat 1851. évi közgyűlése által megválasztott növényteni választmányának is tagja volt Ugyanebben az évben elkészült „Pest—Buda természeti viszonyainak Kutatási Terve”. A földtanból, növény- és állattanból, valamint a kémiából kitzűzött pályatételek kidolgozót a Schuster-alapítvány kamataiból kívánták jutalmazni. Hazánk akkori legjobb szakemberei kapcsolódtak bele ebbe a nagy lelkesedéssel megindult munkába. Szükségesnek tartották azonban, hogy előbb meteorológiai megfigyelések is történjenek. Ezek elvégzésére Dorner vállalkozott

A dunántúli és kisalföldi tájakon is több gyűjtőutat tett Dorner. Haynald kalocsai érsek, aki maga is lelkesen művelte és pártfogolta a hazai flórakutatást, nagyon méltányolta és támogatta Dorner ezirányú munkásságát. A hazai és külföldi folyóiratokban közölt cikkei ismertté tették nevét. Így, amikor a bécsi múzeumokban összehasonlító kutatásokat végzett, megismerkedett Fenzellel is. Más külföldi és hazai kutatókkal is levelezett, sokuknak becses adatokat szolgáltatott munkájukhoz. Berlinből pl. Ascheron kereste fel őt, és a magyar növénynevek kiejtését és helyesírását tanulta tőle.

1846-tól kezdve a Magyar Flóra megírásának és kiadásának — akkor még mérés — gondolatával foglalkozott Dorner. Kora legkiválóbb florisztikusait, Heuffelt és Sadlert kérte fel, segítsék tervei megvalósítását. Ez a nagy mű Magyarország, Erdély, Horvátország és Dalmácia páfrányait és virágos növényeit tárgyalta volna Endlicher természetes rendszere szerint. Tartalmazta volna Linné szellemében a fa-

jok rövid ismertetését (diagnosis), leírását, és minden növénynél azok nevét, akik publikáltak az illető fajról. Sadler nem sokkal ezután meghalt (1849. III. 12.). Heuffel mindinkább visszavonult. Dorner egyedül nem akart a nagy műhöz hozzáfogni. A szép terv tehát nem valósult meg.

A szabadságharcban Dorner is résztvett; bukása után minisztériumi állását elvesztette. Visszavonulva a magánéletbe több cikket közölt a hazai és külföldi folyóiratokban a növényekről. Említett nagy terve meg nem valósulása után a növények bonc-, élet- és fejlődéstanával foglalkozott. Ebből az időből való több értékes, a Társulatban előadott és publikált tanulmánya (pl. az élősökdő növényekről, az aranka-félék bonctani viszonyairól, a szőlőbetegségekről stb.). Ezért választották meg 1853-ban a szarvasi evangélikus gimnáziumban a természettudományok tanárává. Nevelői és oktatói munkája mellett folytatta kutatásait is, eredményeit részben a gimnázium értesítőjében közölte. 1858-ban a MTA levelező tagjává választotta, így a MTA folyóiratban is megjelentek tanulmányai, melyek mind kora színvonalán álltak.

1860-ban a pesti evangélikus gimnázium választotta meg tanárává, élete végéig itt tanított. Pesten a szakirodalomhoz is jobban hozzájutott, és szakemberekkel folytathatott eszmecserét. Előadásokat tartott, sokat publikált. Megírta a mikroszkóp történetét, és összehasonlította a magyar flórát Alsó-Ausztria növényvilágával.

Tudományos munkásságának előző részében flóra-kutatásokkal foglalkozott, növényfajokról és rendszertani csoportokról közölt dolgozatokat és monográfiákat. Azután hazánkban addig nem művelt területekre (a növények belső szerkezete, élettan, fejlődéstörténet) tért át. Kitűnő vegytani ismeretei, a mikroszkopizálásban való jártassága segítették eredményei elérésében. Tanulmányai a növényi embriokról, a fanerogámok (virágos növények) megtermékenyítéséről Schleiden eredményeihez hasonlíthatók. A *Cochlearia officinalis*-t saját bonctani készítményeiben két éven át vizsgálta.

E tudományágaknak úttörő kutatója volt hazánkban. Sajnos, nem volt szakember, aki Dorner kutatásait folytathatta volna. Csak jóval később Jurányi Lajos munkássága révén indult el a növény bonc-, élet- és fejlődéstan a korszerű fejlődés útján.

Dorner kitűnő tanár volt. gazdag ismeretanyagát világos előadásaiban tanítványai színvonalához szabta. Ásvány-, növény- és állattani tankönyvei megfeleltek a korabeli módszertani követelményeknek. Szabatos stílus jellemzi ezeket, akárcsak tudományos műveit.

Önzetlenül, sőt áldozatokat vállalva végezte kutatásait. Fáradtság, megerőltetés, sőt hosszú betegsége sem akadályozták oktató-nevelő tevékenységének lelkiismeretes teljesítésében. Idős korában egyedül élt. 1873. október 3-án meghalt.

Taschner Frigyes:

Gottschling Károly (1904—1983)

Az egy év híján 100 évig fennállt és 1858-ban alapított soproni Tanítóképző 1925-ben végzett növendékei között volt Gottschling Károly, aki Sopronban született 1904. szeptember 10-én a Pócsi út 11-ben. Édesapja, szintén Gottschling Károly, szőlőmunkás és városi tűzoltó. Édesanyja Spanraft Erzsébet a GYSEV takarító-nője.

Egyéves korában édesapja szívizomgyulladásban meghalt. Özvegyen maradt édesanyja nevelte fel igen szerény körülmények között. 5 elemi és 4 polgári után került az 5 éves tanítóképzőbe, ahol tanítói oklevelet szerzett. Tanítói pályáját az akkori pályázati és választási rendszerben Györköny községben kezdte. Ötéves Tolna megyei működés után hívták meg a soproni egyházi evangélikus népiskolába. E ta-

nítói évei alatt ismerkedett meg a Slöjd-iskolával, aminek nagy híve és terjesztője lett. A munkatevékenység famegmunkáló ágának oktatását a népiskola tantestülete által készített tanmenet szerinti közügyvesítési gyakorlat szolgálta.

Az államosítás után Lövöre került tanítani, 1952-ben pedig a Gyógypedagógiai Nevelő és Foglalkoztató Intézethez, ahol a társadalom gyengébb képességű gyermekeinek oktatását, és szorosan vett munkára nevelését tekintette a továbbiakban életcéljának. Miután a famunka volt az a terület, amihez előtanulmányai, ügyessége és precizitása alapján értett, ezen a területen próbálta ki az értelmi fogyatékos

gyermekek ilyen irányú oktathatóságát. Bár a szöveg oktatásán is gondolkodott, de néhány éves kísérletezés eredményeképpen, felmérve a soproni intézmény akkori lehetőségét is, a fogyatékos gyermekek famunkára való oktatása hasznosabbnak, gyorsabban és hosszantartóan alkalmazhatónak, kevesebb befektetéssel megvalósíthatónak tűnt, ami az évek folyamán beigazolódott. Beigazolódott annál is inkább, mert a munkafázisok kidolgozása és oktatása révén évről évre magasabb szinten begyakorolva, eljutott az asztalosipari foglalkoztató megalapításához.¹ Elképzeléseit munkatársai révén olyan szintre emelte, hogy országosan elismerték a soproni

¹ Gottschling Károly: A famegmunkálás módszertani kérdései az értelmi fogyatékosok oktatásában. Gyógypedagógia, 1961. júliusi szám.

Állami Gyógypedagógiai Nevelő és Foglalkoztató Intézet asztalosipari oktatását az értelmi fogyatékos, elsődlegesen debilis növendékek körében. Az elismerést miniszteriumi, szakfelügyelői ellenőrzési jegyzőkönyvek őrzik. Az elismerést főleg a felszaporodott tapasztalatcsere-látogatók száma, a kiállítások látogatottsága, a beiskolázási körzet növekedése jelentette. A végzett növendékek betanított-munkás bizonyítványt kaptak, amely bizonyítvánnyal minden asztalosipari vállalat vagy szövetkezet szívesen alkalmazta a kikerülő fiatalokat. Sajnálatos módon nyugdíjba vonulása után az ezirányú képzés visszafejlődés után megszűnt és a mai napig nincs megoldva megyei szinten.

Az Állami Gyógypedagógiai Nevelő és Foglalkoztató Iskola és Nevelőotthon a mai Kisegítő Iskola és Nevelőotthon elődje. Ez intézmény első igazgatóhelyettese volt az alapító Doborjáni Ferenc igazgató mellett.

1965-ben nyugdíjba küldték. Pedig még volt előtte feladat, de az új igazgató nem tartotta fontosnak, hogy azt elvégezze. Ezért kicsit magába fordult, de a gyerekek számára mindig nyitva volt az ajtaja.

Lakáskörülményeinek végleges megoldásáért vágott bele 1964-ben családi ház építésbe. Feleségével egytértésben olyan lakást óhajtottak, amely végérvényesen nyugodtá teszi öregkorukat. Nagy nehézségek árán 1965 végére elkészültek. A közös saját fészek örömét csak néhány évig érezhették. Gottschling Károly 1969. december 27-én özvegyen maradt. Nem akart egyedül maradni és nagyon megijedt az egyedüllétől. Unokái enyhítették fájdalmát. Különösen leányunokájához ragaszkodott nagyon, halmozta el a maga módján szeretetével és gondoskodásával.

Az 1950-es évek közepétől fokozatosan kapcsolódott be a város idegenforgalmát szolgáló életbe. Mint soproni, minden utcát és házat, a benne lakó embereket ismerő lokálpatrióta gyorsan feltalálta magát. Mint pedagógus tudta, hogyan kell a hallgatóközönségének beszélni. Másként érdekelte a várostörténet az általános iskolást, a középiskolást, a főiskolást, az Alföldről jövő tsz-dolgozót, Budapestről jövő hivatalnokot vagy esetleg külföldről érkező idegent. A 60-as évek elejétől igen sok turista látogatott hazánkba és ezek vezetésénél felhasználta német nyelvtudását, amit a soproni és környéki nyelvjárásokkal fűszerezett. Megtalálta nyugdíjas életének tartalmát, gyarapította Sopronnal kapcsolatos tudását, járta a könyvtárakat, levéltárakat és rengeteg jegyzetet készített. A jegyzetek rendezését későbbre halasztotta. A szoros értelemben vett idegenvezetést 1974-ig végezte, amíg trombózisai ebben meg nem akadályozták.

A 70-es évek hátralévő esztendei alatt a múzeumokban vállalt teremőri teendőket, de soha nem elégedett meg csak az őrzéssel, mindig beszélt annak, akit érdekelt. Voltak visszatérő látogatók, akik keresték és kérték ismertető szavait. Mindenhol jól érezte magát, de legjobban a Bányászati Múzeumban volt otthon. Vezető és dolgozógardája igen lelkesé tették. Belekóstolt a numizmatikába. Az érmék világa tovább gyarapította történelmi ismereteit, akinek tehetett továbbadott. Szívinfarktusa megállította újult lendületében 1981-ben. Féléves kórházi ápolás után került haza. Visszavágyott a Múzeumba, de a „motor” nem erősödött, hanem folyamatosan gyengült. Keringési elégtelensége először utcához, majd udvarhoz, végül szobához és ágyhoz kötötte.

1983. október 29-én a szív működés megállt.

Bayer Lipót

(1899—1984)

Újabb pótolhatatlan veszteség érte a soproni nyomdásztársadalmat. Bayer Lipót személyében olyan szakembert ismerhettünk meg, aki tevékenységével és az általa vezetett üzem színvonalas termékeivel Sopronon túl is országos hírvé tette a Röttig-Romwalter, részvénytársasági alapon működő nyomdát.

Bayer Lipót Sopronban született iparos családban. Elemi iskoláinak elvégzése után könyvkötőtanuló lesz a Schwartz-könyvkereskedésben. 1918-tól kisebb-nagyobb megszakításokkal dolgozik a Röttig-Romwalter nyomdában mint könyvkötő, az akkori tulajdonosok legnagyobb meglepedésére.

Az első világháború elvesztése és a burgenlandi terület elcsatolása egyaránt sújtotta az üzleti és a kulturális életet a városban és ez kihatott a nyomdászatra is. A nyomdákat a megrendelések hiánya, a nyomdászokat munkanélküliség sújtotta. Bayer Lipót nem hagyta el magát ebben az időszakban sem. Egyéniségéből adódott, hogy tudását hangyaszorgalommal mind magasabbra és magasabbra emelte és ebben nem ismert se lehetetlent, se fáradtságot. Így jutott el, a régi nyomdász hagyományokat ápolva, a jóhírű bécsi Schrötter-céghez mint könyvkötő, de mihelyst tehetett, már jött is vissza szeretett városába.

Bár még fiatal könyvkötő, mégis ha munkára jelentkezett, kinyíltak számára a nyomdák kapui. 1922-től végleges állást kap a Röttig-Romwalter nyomdánál. 1932 újabb fordulópont az életében. Három társával (Linka József, May Rudolf, Geracsek Henrik) bérbé veszik a Röttig-Romwalter nyomdát. A bérleti szerződés érdekessége, hogy a 10 évre szóló szerződésnek évi 10 000 aranypengő a bérleti díja. A bérlők magukra vállalták az eladósodott nyomda adósságának törlesztését és kötelezik magukat arra, hogy továbbra is megjelentetik az „Oedenburger Zeitung”-ot, a gazdapolgárok németnyelvű napilapját, melynek későbbiek folyamán Bayer Lipót lett a felelős kiadója.

Az ismert gazdasági körülmények és a komoly bérleti díj ugyancsak nagy szakmai tudást és szorgalmat kívánt a bérlőktől. A nyomda a 30-as évek közepétől a 40-es évek elejéig kiváló minőségű termékeivel méltán lett híressé országszerte. 1938-tól a bérlőkből részvénytársasági tulajdonosok lesznek: az egyik igazgató Bayer Lipót.

Munkásságának megismeréséhez nélkülözhetetlen egyéniségének megismerése. Tökéletességre törekedett, autodidakta módon maximalista volt mind önmagával, mind a környezetével szemben. A nyomdászat minden ágában komoly irodalmat gyűjtött össze és valamennyit magáévá tette. Haláláig lépést tartott a technika fejlődésével. Nem lehetett szakmájával kapcsolatban olyan kérdést feltenni, amire ne válaszolt volna és amit nem tudott volna alátámasztani.

Alapszakmájában a könyvkötést művészi színvonalra fejlesztette. Műhelyének berendezése utolérhetetlenül gazdag volt, nem jött zavarba, ha barokk vagy ha éppen szecessziós stílusban kellett restaurálnia vagy újra kötnie egy könyvet. Méltó utódja és követője volt a nagyhírű soproni könyvkötőknek. Örömmel tanított és adta át tudását. Szakmájának titkaiba egy fiatal soproni könyvkötőt avatott be az utóbbi időben és ő benne látta a soproni könyvkötő hagyományok folytatóját és múzeális értékű műhelyének megőrzőjét. Sokoldalúságának egyik jellemzője, hogy 1920-tól tagja volt a soproni „Dalfűzér” (Liederkrantz) férfi énekkarnak.

A Szociáldemokrata Párt tagja és aktivistája volt a párt megszűnéséig. A nyomda államosítása után rövid ideig mint könyvkötő dolgozott, majd szeretett nyomdájában gépei orvosa. Egy kis kitérőt tett az Elzett soproni Tűgyárába, ahol nemcsak szakmai, hanem gazdasági tanácsaira is szükség volt. Nyugdíjas éveit újra nyomdánkban töltötte, hol gépet szerelt, hol tanácsot adott. Az utóbbi időben csak besétált, figyelt, ha jókedve volt sokat mesélt. Szemünk sarkából figyeltük, mert ha összeráncolta homlokát, akkor annak oka volt.

Hosszú szenvedés után 1984. március 24-én elhunyt, meg nem valósított tervei-vel, ötleteivel, amelyekből sohasem fogyott ki.

Szita Szabócs:

Búcsú Bayer Lipóttól

Századunk soproni nyomdászatának egyik jelentős alakja, Bayer Lipót 1899. január 21-én Sopronban látta meg a napvilágot a Fővényverem 1. sz. alatti (ma Csányi János krónikaíró emléktáblájával díszített) házban. Apja Payer Gottfried bádogossegéd, csehországi illetőségű osztrák állampolgár volt, anyja pedig Répce-kethelyről (ma Mannersdorf a. d. Rabnitz) származott. A család 1902-ben a Rózsa utca 13. sz. alá költözött. Bayer Lipót Schwartz Károlynál tanult könyvkötést, majd a Piri és Székely nyomdában segédként dolgozott. Már 1916-ban könyvkötőnek és szerelőnek vallotta magát. Egy év múlva a Monarchia haditengerészeti bázisának számító Pólába vonultatták be. Megjárta Albániát és a hegytűzéreknél szerzett maláriával hosszabb kórházi kezelésre szorult.

1919 februárjában a Röttig-Romwalter Nyomda Rt-nél állt munkába. Az ifjú segédet mélyen foglalkoztatta az új technika, a korszerű eljárások alapos megismerésére törekedett. 1921-ben az akkor szokásos szakmai vándorútra, valcolásra indult. Elképzelései azonban nem teljesültek. Rövid ideig a Paulus Mill féle boríték- és papírgyárban dolgozott, majd visszatért könyvkötőnek és raktárosnak a soproni Röttig-Romwalter nyomdába, ahol a következőkben évtizedeket töltött. Szaktudása mindinkább kiteljesedett, elsajátította a nyomdászat valamennyi szakmai fogását.

A világgazdasági válság szorításában a kilencvenezet pengő alaptőkével bíró Röttig-Romwalter Rt. igen nehéz helyzetbe került. Vesztesége az 1928–1933. évek között meghaladta a 31 ezer pengőt, emiatt is a Deák tér 56. sz. alatti nyomdát a részvénytársaság bérbeadta. Az 1932. május 28-án kelt szerződés szerint Bayer Lipót, Geracsek Henrik, Linka József és May Rudolf tíz esztendőre, évi tízezer arany-pengő fizetése fejében bérelte ki az Oedenburger Zeitungot is előállító, expedáló nyomdát. Megvették nyersanyagait, árukészletét s a négyes vállalkozás a következő években nem másért, mint a szerződés szigorú feltételei éves teljesítéséért dolgozott. Két esztendő múltán Geracsek Henrik, a legtöbb pénzzel rendelkező szakember kivált, a továbbiakban a Bayer, Linka és May hármas küzdött a rendelők és az olvasók bizalmának megnyeréséért, a nyomda hírnevének növeléséért.

Sok izgalommal járó, áldozatos munka árán a Röttig-Romwalter nyomda ki- jutott a hullámvölgyből. A bérlőknél készült nyomtatványok, kiadványok külleme, versenyképes kivitele egyre nagyobb megbecsülést, majd anyagi biztonságot hozott. De jelentek meg nyomdájukban olyan, ma kézikönyvként is használatos kötetek, mint pl. Heimler Károlytól Sopron topográfiája (1936), különböző évkönyvek, az Irodalmi Kör, a Városszépítő Egyesület kiadásai, köztük az 1937. május 15-én elő- szőr napvilágot látott Soproni Szemle. 1939-ben Bayeréktől került ki a Sopron mű- emlékei (Belváros) című pompás munka, amely az év egyik legszebb könyve volt. A magas színvonalú kiállítás is meghatározó volt e soproni kiadványok további megítélésében éppúgy, mint egyes írók, költők soproni indulásában, melyről Becht Rezső és Kónya Lajos hálával emlékezett meg.

A nyomda ezermesterének számító Bayer Lipót munkáját alkotó, magasfokú igényesség, a nyomdászat válfajainak elmélyült ismerete és szeretete jellemezte. Keze alól csak hibátlan, minden igénynek részleteiben is kifogástalanul megfelelő nyomdatermék kerülhetett ki. Ugyanakkor sokoldalú érdeklődése és tájékozottsága következtében mindenről volt véleménye. Bayerék vállalkozásánál kereshették ke- nyerüket, találtak támaszra a soproni munkásmozgalom egyes vezetői, aktív tagjai. A bérlők hitvallása mutatkozott meg 1942-ben a Soproni Magyar Szövetség propa- gandaanyagainak ingyenes elkészítésében és más hasonló gesztusok során is.

1944. december 6-án a nyomda üvegteteje a vasutat ért légitámadástól megse- misült, felszereléseit törmelék borította el. Az 1945. március 4-i bombázás nyomán pedig az egész üzemépület tető nélkül maradt, a nyomda gépeit a Pataks utca 45. szám alá (ún. Gellis nyomda helyiségeibe) költöztették. Innen került ki Bayer és társai munkájával az Új Sopron, a demokratikus, szabad sajtó első soproni terméke. Novembertől sikerült a berendezést a Deák téri üzemépületbe visszatelepíteni, et- től fogva Bayer Lipót a korábbi igényességgel itt tevékenykedett. A nyomda részt vállalt a hároméves terv teljesítéséből. Régi munkatársai közül hárman kapták meg a Magyar Köztársaság elnökének elismerését, Fűrész Gyula pedig 1949-ben élmun- kás is lett. A Röttig-nyomdát 1949 decemberében államosították. Bayer Lipót a Nyomda NV-nál dolgozott tovább, majd gazdag szakmai ismereteire építve létre- hozta a Soproni Tűgyár dobozüzemét.

Nyugdíjas éveit sem engedtek pihenést számára. Részletesen foglalkozott szak- könyvei feldolgozásával, megóvásával. Lakása a gyűjtő, a valós értékeket gyarapító, a példaadó hagyományokat örökítő soproni vendéglátó otthona volt. Szakmai-em- beri tapasztalatait szívesen osztotta meg barátaival, az ifjabb nemzedékkel. Jól fel- szerelt műhelyéből gyakran kerültek ki meglepetést és örömet szerző, nagy műgond- dal készült tárgyak.

Poldi bácsi Sopron egy darabja volt. Szeretett szülőföldjén élénk figyelemmel kísért minden megőrzésre méltó régít, de minden újat is. Alakja feltűnt az ásatá- soknál éppúgy, mint az új lakótelepeket jelző karcsú daruknál, a Soproni Ünnepi Hetek, a múzeumi és műemléki hónap megannyi kiállításán és rendezvényén. Köz- ben észleleteit szóvátette, gyakran megoldásokat javasolt s nem sajnálta az időt egyes hivatali ígéretek számon tartására sem. 1984. március 24-i távozása fájdalmas veszteség.

SOPRONI KÖNYVESPOLC

Fried István:

Csatkai Endre: Kazinczy és a képzőművészetek (1925). Budapest 1983. MTA Művészettörténeti Kutatócsoportja, 139 lap, 36 tábla

A soproni Liszt Ferenc Múzeum „Csatkai-hagyatékából” került elő a Múzeum egykori igazgatójának 1925-ben, Császár Elemérhez benyújtott doktori disszertációja. A téma jelentőségére való tekintettel (azóta sem született összefoglaló jellegű tanulmány ebben a témában ilyen terjedelemben), de nem utolsósorban a szerző miatt is, vállalta a Magyar Tudományos Akadémia Művészettörténeti Kutatócsoportja a kézirat szövegének „megszerkesztését”, méltó kiadását. Az ismertető nem tehet mást, mint ismertetése elején meghatottan konstatálja, hogy az egykori soproni diákból kiváló művészettörténésszé érett Galavics Géza remek szerkesztői munkát végzett, a kiadvány méltó a bibliofil Kazinczyhoz és a Kazinczy-rajongó Csatkai Endréhez. Méltó a kiállításban, az illusztrációk megválogatásában, a pályatárs, Zádor Anna készítette előszóban, amelyet a helytörténeti kutatás jól használhat (Csatkai Endre szépen megrajzolt pályaképe ez), a jegyzetanyagban, a hely- és névmutatóban (Szabó Péter, ifjú Kazinczy-kutató gondos munkája), a Csatkai Endre által kedvelt és nagyra tartott művészettörténész, Rózsa György áttekintő utószavában. Ha hiányérzetünk van, az csak alig szóra méltó: szeretttük volna, ha valaki (pl. a Csatkai-hagyaték őrzői közül) összeállította volna Csatkai Endre Kazinczyról szóló dolgozatainak jegyzékét. Ez a Soproni Szemlében közölt régebbi Csatkai-bibliográfiák alapján nem okozott volna nehézséget. Hiszen Csatkai Endre írt Kazinczyról kis színes népszerűen (pl. Kazinczy szerezcsenéről, Angelo Solimanról), a disszertációból kiemelt egy gondolatot Kazinczy és a kertművészet „viszonyáról”; foglalkozott egy, a Kazinczy-könyvtárban egykor föltalálható kolligátummal, s így Kazinczy olvasmányait segítette meghatározni. A Soproni Szemle szerkesztőjeként pedig Kazinczy Ferenc és Sopron kapcsolatait dolgoztattat föl (Kelény Ferenc: K. F. soproni kapcsolatai. SSz. 1959, 305—324).

A kötet részletes bírálatát majd másutt végezzük el. Itt inkább arra szeretnők felhívni a figyelmet: mit jelentett Csatkai Endre életében Kazinczy Ferenc példája.

A választ nagyon egyszerűen megfogalmazhatjuk: példát jelentett. Emberileg is, íróilag is. Ti, olyan értelemben, hogy lehet mostoha sorsot, mellőztetést legyőzni; hogyan lehet messze a nagyvárosi központtól is éber szemmel kísérni a tudományok, a művészetek fejlődését, s e magatartással hadat üzeni a provincializmusnak; hogyan lehet mentesnek lenni előítélettől, de elfogultnak lenni a szép, a jó javára.

Így ez nagyon általánosnak hat. Zádor Anna bevezetőjében joggal állítja, hogy Kazinczyhoz hasonlóan Csatkai Endre is behálózta levelezésével Magyarországot, sőt, tudjuk, hogy Magyarországon kívül is akadtak levelezőtársai. Csatkai levelei — hasonlóan a Kazinczyéihoz — bővelkedtek a szellemes csattanókban, az anekdotikus történetekben, a borsos, még közeli személyeket sem kímélő megjegyzésekben. De emellett találon jellemezte a Sopronban koncertet adó zongoristákat, bőségesen beszámolt koncertekről, színelőadásokról, saját zenedélutánjairól, olvasmányairól. A kultúrában élt és a kultúra által; a humoron eresztette át az élet nem csekély nehézségeit.

Viszonylag fiatalon talált rá Kazinczyra. Ennek a korai érdeklődésnek dokumentuma a disszertáció, amely már reprezentálja Kazinczy Ferencnek és Csatkai Endrének két kedves foglalatosságát: a törődést az irodalom és a képzőművészetek ügyével. Kazinczy azért is lett szeretett hőse Csatkainak, mert képzőművészeti elveivel irodalmi és nyelvújítási-nyelvfejlesztési célokat támasztott alá, és fordítva,

irodalmi-nyelvi programja képzőművészeti elveiben is tükröződött. Ma azt mondják, hogy interdiszciplináris kutatás; Csatka Endre disszertációja ennek a kutatási eljárásnak korai és színvonalas hírnöke. Ehhez a kutatási eljáráshoz megfelelő hőst talált, Kazinczyt, akinek irodalmi és képzőművészeti tájékozottsága, irodalmi és képzőművészeti érdeklődése, irodalmi és képzőművészeti elméleti munkássága egyként értékelőre talált az 1925-ös doktori disszertációban. Csatka tanulmányának érdekes fejezete az, amelyben irodalom és képzőművészet találkozásáról ír, szépen fejti ki Kazinczy Ferenc képzőművészeti tárgyú verseinek jelentőségét — mind az irodalom, mind a képzőművészetnek irodalmi recepciója szempontjából. Ezzel szintén a későbbi kutatás előtt járt: majd Szauder József fogja a neoklasszicizmus poétikájának szemszögéből ilyen módon látni Kazinczy tevékenységét.

Nemhiába volt soproni Csatka Endre: ebben a disszertációban is (ha áttételes módon is) előkerül Sopron, igaz, Kazinczy kedves levelezőtársa, Kis János személyén keresztül. Nemcsak levelezésükből merít bőségesen, hanem idéz Kis Jánosnak Kazinczy Rochefoucauld-fordításához írott előszavából is (31. lap), szóba kerül Kis János olasz festő által készített arcképe (52. lap), valamint Sopron poétájának egy verse. Tudjuk, hogy Kazinczy azt szerette volna, ha összegyűjtött művei előtt egy-egy általa tisztelt nagyság, barát portréja díszelne. Közéjük szánta Kis János arcképét is (58. lap). Matthison követését ajánlotta Kazinczy Kisnek (60. lap), éppen nem sikertelenül, tehetjük hozzá. S Kazinczy volt az, aki 1815-ben kiadta Kis János verseit, az I. kötetben Kis portréjával, melyet J. Niedermann után Neidl metszett (76. lap).

Még egy, a könyvben már nem található mozzanatról szólunk. Csatka Endre szép tervei közül az egyik legdédélgettebb terv az volt, hogy egyszer megírja a magyar műgyűjtés történetét. Tudjuk, ebből a tervből viszonylag kevés valósult meg. 1958-ban 24 lapnyi füzet formájában jelent meg vázlata a soproni műgyűjtés történetéből. Csak sejtjük, hogy a nagyszabású vállalkozásban Kazinczynak számottevő szerep jutott volna. Hiszen kora egyik legkiválóbb (műgyűjtője volt. Ez elmaradt találkozásért is kárpótolt azonban a most megjelent mű, Csatka Endre doktori disszertációja. Az 1925-ben írt mű friss maradt 1983-ra is.

Hiller István—Mastai Irén Zádor Márta:

Sopron bibliográfiája az 1983. évre

A bibliográfiában szereplő rövidítésekre nézve vö. Soproni Szemle 1978, 268; 1979, 362.

Abonyiné Palotás Jolán: Az ipari specializáció mértékének alakulása hazánk gazdasági körzeteiben és megyéiben. FRK. 31 (107), 1983, 97—108.

Akácós Sándor: Erdőgazdaság az oktatás szolgálatában. Ni. 103, 1983, 54—55.

Alpárné Szála Erzsébet: Nyár a Központi Bányászati Múzeumban. BKL-B. 116, 1983, 851.

Andrássy Péter: Kitaibel Pál a magyar Linné. B. 38, 1983. 1. sz. 36.

Arrabona 21. Győr, 1979 (1983), Xántus János Múzeum 273.

Auer, Gisela: Házi, Jenő: Soproni polgárcsaládok 1535—1848. BHBl. 45, 1983, 142—143.

Aumüller, Stephan A.: Alte Holzkreuze in burgenländischen Friedhöfen. Volk und Heimat 38, 1983, 4. sz. 34—37.

Aumüller, Stephan A.: Berberitze oder Sauerdorn (Berberis vulgaris L.). Volk und Heimat 38, 1983, 1. sz. 45.

Aumüller, Stephan A.: Der Schlehdorn (Prunus spinosa L.) oder die Wilde Pflaume. Volk und Heimat 38, 1983, 4. sz. 45.

- Aus alt wird neu NZ. 27, 1983. nov. 19.
- Ádám József—Höröcsöki Ferenc: Alaphálózati doppleres mérések végrehajtása és tapasztalatai 1982-ben. GK. 35, 1983, 411—417.
- Ágfalvi, András: Offener Brief an Ferdinand Becher in Brennb. NZ. 27, 1983. nov. 5.
- Ágostházi László: Az Új utca 18. sz. épület helyreállítása Sopron belvárosában. M. 27, 1983, 29—42.
- Balázs János: Bakos József köszöntése 70. születésnapján. MNy. 79, 1983, 494—496.
- Balogh János—Sükösd László: Manninger Vilmos pályadijának 80 éves évfordulójára. Orvosi Hetilap 124, 1983, 2693.
- Balogh László: TDK munka az Erdészeti és Faipari Egyetemen. Er. 32, 1983, 302.
- Banny, Leopold: Krieg im Burgenland. Bd. 1. „Warten auf den Feuersturm.” Eisenstadt, 1983, Nentwich/Lattner 435.
- Baráth Zoltán: A Berzsenyi Dániel Gimnázium jubileuma. SSz. 37, 1983, 37—39.
- Barbalics Imre János: Sopron egy 1920. évi osztrák szükségpénzen. SSz. 37, 1983, 53—55.
- Bariska István: A községi pestisszobor szobrászának felfedezése (Servatius Leithner soproni mester községi munkájáról). Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1983, 11—12. k. 363—380.
- Bariska István: Servatius Leithner soproni szobrászmester községi munkája. SSz. 37, 1983, 176—181.
- Bartal Ernő: A kaboldi várkastély. SSz. 37, 1983, 152—166.
- Becher, Ferdinand: Der brennende Berg. NZ. 27, 1983. aug. 6.
- Becher, Ferdinand: Die Vergangenheit präsentiert. NZ. 27, 1983. júl. 16.
- Becher, Ferdinand: Herbst im Brennb. NZ. 27, 1983. okt. 8.
- Bedécs Gyula (összeáll.): Győr-Sopron megye a reformkorban és 1848—49-ben. Bp., 1983, TIT 88.
- Béldi Ferenc: Az alap kutatások helye és fontossága a faiparban. Fa. 33, 1983, 213—215.
- Bellér Béla: Az osztrák—magyar viszony és a burgenlandi kérdés (1927—1928). SSz. 37, 1983, 17—37.
- Bemutatjuk a Győr-Sopron megyei Tanácsi Tervező Vállalatot. Bp., 1983, 10. sz. 6—7.
- Bemühungen zur Verwirklichung von Nationalparks. NaLa. 1983, 6. sz. 160—165.
- Bencze Lajos: Különleges esetek. Ni. 103, 1983, 491—492.
- Benkő Lázár: Kányaszurdoki leletek keltezése termolumineszcens módszerrel. A. 21, 1979 (1983), 107—109.
- Berecz Dezső: 90 éve született Geleji Dezső (1893—1969). SSz. 37, 1983, 360—363.
- Berecz Dezső: Megemlékezés Erdős Aladáról (1894—1966). SSz. 37, 1983, 282—284.
- Berger, R.: Endlich sind im burgenländischen Naturschutz einige Veränderungen eingetreten, die Mut zu Hoffnung, vielleicht sogar leichtem Optimismus geben. Was geschah? Volk und Heimat 38, 1983, 1. sz. 42—43.
- Bertalan Lajos: Egy burgenlandi író nyugat-magyarországi barangolásai. É. 20, 1983, 1053—1054.
- Bertalan Lajos: Vers és próza Burgenlandból. É. 20, 1983, 857—858.
- Bolgár Józsefné: Vizsgálatok a Pinusok virágzás- és természetbiológiája köréből. (II. közlemény: A porzós virágzás vizsgálata 1979—1982). Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények 1982 (1983), 2. sz. 171—179.
- Bognár Dezső: Észrevételek Szita Szabolcsnak „Adatok a háborúellenes és antifasiszta ellenállás Sopron megyei történetéhez (1944—1945)” című cikkéhez (SSz. 1983, 1—4. sz.) SSz. 37, 1983, 305—324.
- Borbély, József: Aufschlussreiche Chronik. Alte Ödenburger Bürgerfamilien. BR. 17, 1983. aug. 1.

- Borbély József: Börtön a határon. Sopronkőhidai história. Gyászos fejezet: 1944 decembere. Magyarország 20, 1983. febr. 6.
- Borbély József: Fertőszéplak. Skansen am Neusiedler See. BR. 17, 1983. jan. 10.
- B(orbély) J(ózsef): Selmezbányáról Sopronba. 175 éves a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem. Dunántúli Napló 40, 1983. aug. 17.
- Borbély, József: Sopron. Mittelalterliche Synagogen. BR. 17, 1983. márc. 14.
- Borbély József: Soproni polgárok. Inwohner, jövevények. A főlevéltáros könyve. Magyarország, 20, 1983. jún. 19.
- Borbély József: Sportélet az Erdészeti és Faipari Egyetemen. EF. 37, 1983, 8—9. sz. 10—11.
- Borbély, József: Steinbruch am Fertő-Ufer. Fertőrákos. BR. 17, 1983. jan. 3.
- Borosy András: Az Árpád-kori királyi vármegye felbomlása és hadakozó népeinek sorsa. HK. 30, 1983, 527—552.
- Borovi József: Az egyetemalapító Pázmány Péter. Vi. 48, 1983, 488—492.
- Búcsú Nagy Jánostól. SE. 1983, 6. sz. 1.
- Burgenland. Jahrbuch für ein Land und seine Freunde 1984. Wien, 1983, Belvedere-Hadwiger 147.
- Chlastacz, Michel: Hongrie. Le „commercial” á l'offensive. La vie du rail 1983. dec. 15. 4—5, 8—10.
- Chlastacz, Michel: MOROP 1983. A l'est, du rétro ... La vie du rail 1983. dec. 15. 13—14.
- Chmelar, Hans: Banny, Leopold: Krieg im Burgenland. Bd. I. Eisenstadt, 1983. BHBL 45, 1983, 143—144.
- Császár László (összeáll.): A műemlékvédelem Magyarországon. Bp., 1983, Képzőművészeti K. 334.
- Cseri Rezső—Lehotay-Horváth György: Nyolcvanezer hektárnyi gond. Az OKTH Észak-dunántúli felügyelőségén. B. 38, 1983, 400—404.
- Csoma Zsigmond: Nyugat-magyarországi terményfuvarosok. (Adatok a dél-burgenlandi paraszti borkereskedelemhez és bormértékekhez.) A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1981—1983. 183—207.
- Csokonai Tibor: Svaiczter Gábor főkamaragróf karosszékének restaurálása. BKL-B. 116, 1983, 604, 608, 612.
- Cziráki József: A 25 éves faipari mérnökképzés értékelése. Fa. 33, 1983, 210—212.
- D. P.: Ez volt a 175. Diáknak lenni. MI. 27, 1983. júl. 15.
- Dalocsa Gábor: A faipari mérnökképzés: társadalmi igény. Fa. 33, 1983, 207—209.
- Dávid Ferenc: Sopronbánfalva. Kolostorhegyi lépcső. Adatok Schweitzer György soproni szobrász működéséhez. EE. 15, 1983, 55—92.
- Dercsényi Balázs: Pékmúzeum Sopronban. TM. 94, 1983, 11. sz. 34—35.
- Dercsényi Balázs: A soproni ó-zsinagóga. TM. 94, 1983, 3. sz. 34—35.
- Dobesch, H.—Neuwirth, F.: Das Klima des Raumes Neusiedler See. Eisenstadt, 1983, Amt der Burgenländischen Landesregierung Landesamtdirektion — Raumplanungsstelle 111. (Raumplanung Burgenland 1983/1.)
- Dobos Iona: Népszokások a városban. Valóság 26, 1983, 10. sz. 56—64.
- Dohndorf, Beate: Universitätsprofessor Karl Mollay 70 Jahre. Sich selbst und andere fordern. NZ. 27, 1983. nov. 26.
- B. Dorner Mária: Adatok a szombathelyi piaci kápolna történetéhez. Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1983, 11—12. k. 329—362.
- Egermann, Gerhard: Oberpullendorf, medizinisches Zentrum des Bezirkes. Volk und Heimat 38, 1983, 2. sz. 27—28.
- Ehrenhofer, Wolfgang: Eine Stadt stellt sich vor. Volk und Heimat 38, 1983, 2. sz. 22—23.
- Ehrenhofer, Wolfgang: Vereinsleben. Volk und Heimat 38, 1983, 2. sz. 28—29.
- Ein Maler von Burg Forchtenstein. Vidovszky im Burgenland. BR. 17, 1983. szept. 5.
- Elhunyt Lisiczky Lajos. V. 9, 193, 10. sz. 1.

- Emléktábla Manninger Rezső szülőházán. Sopron, 1982. október 2. Magyar Állatorvosok Lapja 38, 1983, 59—62.
- Emőd Pál: Útjelző üdülőknek, kirándulóknak. Sopron és környéke. Ünnepi Hetek június 24—július 17. között. Népszava 111, 1983. jún. 23.
- Erdész Antal: Egy iskola bemutatkozik. SSz. 37, 1983, 266—275.
- Az erdészeti felsőoktatás megindítása 175. évfordulójának egyetemi ünnepségei. Er. 32, 1983, 490—494.
- Erdészeti Múzeum Sopronban. B. 38, 1983, 465.
- Az erdészettörténeti szakosztály. Er. 32, 1983, 571.
- Az Erdőmérnöki, a Faipari mérnöki, a Földmérési és Földrendezői Főiskolai Kar kutatási témái. 3. Közlemény. Sopron, 1983, EFE 190.
- Az Erdőmérnöki Kar tanszékeinek történelmi alakulása. Er. 32, 1983, 311—321.
- P. Erményi Magdolna: Gyümölcsstermesztés a nagy-uradalmakon a XVIII. században. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1981—1983. 113-143.
- Értékes könyvekkel gyarapodott a soproni múzeum. Dunántúli Napló 40, 1983. jan. 12.
- Estéli József—Hetényi Ernő: Kőrösi Csoma Sándor dokumentáció. Bp., 1983, Buddhist Mission 257.
- Az 1983 évi „Bedő Albert” díjasok. Er. 32, 1983, 486—489.
- Fafaragó tábor. SE. 1983, 2. sz. 9—10.
- Fallenbüchl Zoltán: A sőügy hivatalnoksága Magyarországon a XVIII. században. Levéltári Közlemények 50, 1979 (1983), 225—290.
- Faller László: Entz Géza irodalmi munkássága. EE. 15, 1983, 501—509.
- Faller Gusztáv: Kiegészítés Faller Jenő bibliográfiájához. BKL-B. 116, 1983, 644.
- Faragó Sándor: Áldozó József (1892—1893). SSz. 37, 1983, 363—365.
- Faragó Sándor: Jelentés a Rábaközi Múzeum 1981—1982. évi tevékenységéről. SSz. 37, 1983, 279—281.
- Fazekas Jenő: Récesey Ottmár. GK. 35, 1983, 447—448.
- Fehér István: A bonyhádi hűségmozgalom történetéhez. Bp., 1983, Akadémiai 73. (Nemzetiségi Füzetek 4)
- Fehér, Klára: Erfinder der Privatzimmerdienstes. Das Nagycenk von Széchenyi. BR. 17, 1983. márc. 28.
- Fehér Klára: Innenstadt Sopron. Platz der Wunder. BR. 17, 1983. márc. 21.
- Fertődér Musikhaus im neuen Gewand. NZ. 27, 1983. okt. 22.
- Firbás Oszkár: Az ifjú szak- és betanított munkások vetélkedője. Er. 32, 1983, 514—515.
- Floiger, Michael: Das Hügelland von Mattersburg, eine „fleissige” Landschaft. Volk und Heimat 38, 1983, 3. sz. 26—28.
- Főnagy—: Létszámpótlás, szakcsoportok szervezése. EF. 37, 1983, 8—9. sz. 20—21. p.
- Forray R. Katalin: A felsőfokú továbbtanulás iránti igények alakulása. Pedagógiai Szemle 33, 1983, 527—539.
- Für Lajos (szerk.): A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1981—1983. Bp., 1983, MÉM 485.
- G. L.: Megemlékezés azokról, akiknek szakmánkat köszönhetjük. BKL-K. 116, 1983, 169.
- G. L.: Zádor Anna: A klasszicizmus és romantika építésze Magyarországon. Bp., 1981. M. 27, 1983, 211.
- Gál János: 175 éves az Alma Mater. Er. 32, 1983, 291—295.
- Gál János: 175 éves az Alma Mater. Fa. 33, 1983, 195—197.
- Gál János: Oktatásunk tartalmi korszerűsítésének feladatai. SE. 1983, 4. sz. 4—6.
- Gárdonyi Tamás: Új teória a budavéri szoborleletekről. Restaurálás, művészi fokon. Dunántúli Napló 40, 1983. jan. 22.
- Gáti György: Elme- és fűrészelésítés Sopronban. EF. 37, 1983, 10. sz. 3—5.
- Gáti György: Erdészeti, Faipari és Geodéziai Múzeum. EF. 37, 1983, 11. sz. 1.

- Gebhardt János: Szocialista brigádok Fertődért. EF. 37, 1983, 3. sz. 19.
- Geophysical Observatory Reports of the Geodetic and Geophysical Research Institute of the Hungarian Academy of Sciences. Year 1982. Observatory of Nagy-cenk. Sopron, 1983, Széchenyi Ny. 135.
- Gerencsér Kinga: Az egyetemi hallgatók beilleszkedése. FSz. 32, 1983, 752—757.
- Gerencsér Kinga: A faipari mérnök- és üzemmérnökképzés innovációja a kép-zés beindításától Fa. 33, 1983, 357—360.
- Gerencsér Miklós: A karácsonyfa érkezése. NSz. 41, 1983. dec. 21.
- Gerencsér Miklós: Silvanus iskolája. 175 éves a soproni Erdészeti és Faipari Egyetem. NSz. 41, 1983. szept. 17.
- Gergely Ferenc: Leánycserkészlet Magyarországon. Pedagógiai Szemle 33, 1983, 675—690.
- Gerő László: Császár László (főszerk.): A műemlékvédelem Magyarországon. (Bp., 1983.) M. 27, 1983, 313—316.
- Gollnhofer Sándor; Roisz Vilmos festőművész kiállításának (1982. június 13—30) megnyitója. SSz. 37, 1983, 276—277.
- Gólya József 1913—1982. M. 27, 1983, 64—65.
- Gombás Vilmos: Szarka Árpád festőművész kiállításának megnyitója. SSz. 37, 1983, 73—76.
- Gömöri János: Jelentés a Nyugat-magyarországi vasvidék régészeti kutatásá-ról II. A. 21, 1979 (1983), 59—36.
- Gömöri János: A vaskohászati maradványok régészeti kutatásáról. A szakonyi vasolvastó telep. BKL-K. 116, 1983, 97—103.
- Granasztói György: A polgári család a középkor végi Magyarországon. TSz. 25, 1982 (1983), 605—664.
- Grandits, Valentin: 450 Jahre Kroaten im Burgenland. Volk und Heimat 38, 1983, 4. sz. 38—39.
- Grosina, Helmut: Neusiedler See: Mehr Gedanken als Taten. BL. 34, 1983, 1—2. sz. 38—39.
- Grosina, Helmut: Wie steht es um ein Gesamtkonzept Neusiedlersee. Volk und Heimat 38, 1983, 3. sz. 41—44., 4. sz. 42—43.
- Guzsik Tamás: Későgotikus „Pálos” műhelyek Magyarországon. ÉÉ. 15, 1983, 199—217.
- Gyarmathy András: Sopron vízellátásának rekonstrukciója. MűT. 1983, 5. sz. 12—15.
- H—: Boltról boltra. Ni. 103, 1983, 60.
- Hajdú Erzsébet: Beiträge zur Volkskunde der Ungarndeutschen (Red.: Iván Balassa—Claus Klotz—Kar! Manherz). Budapest, Ungarische Ethnographische Gesell-schaft, 1975, 260 Seiten, Budapest, Lehrbuchverlag, 1979, 230 Seiten, Budapest, Lehr-buchverlag, 1981, 303 Seiten, Budapest, Lehrbuchverlag, 1982, 308 Seiten. SSz. 37, 1983, 284—286.
- Halkovics László: Adalékok a magyarországi városi gázgyártás és szénfeldol-gozás történetéhez. Magyar Kémikusok Lapja 38, 1983, 267—279.
- Hambuch, Wendel: Im Lutherschen Geist. Professor D. Dr. K. Pröhle. NZ. 27, 1983. nov. 12.
- Hargitai László: A Faipari Mérnöki Kar oktató-nevelő munkája. Fa. 33, 1983, 219—224.
- Hargitai László: A faipari szakközépiskolában végzett tanulók megfelelése az erdészeti és faipari egyetem faipari mérnöki karán (sic!), az előképzettséggel kap-csolatos problémák. Fa. 33, 1983, 136—142.
- Hárs József: 1944-ben készült légifelvételek Sopronról. SSz. 37, 1983, 327—329.
- Heckenast Gusztáv: Bécsi svéd követjelentések Magyarországról, 1652—1662. TSz. 26, 1983, 205—223.
- Hegyí Imre: A bányászat és a régészet együttműködése. BKL-B. 116, 1983, 626 és 630.

- Hegy Imre: Író-olvasó találkozó a múzeumban. BKL-B. 116, 1983, 635.
- BKL-B. 116, 1983, 627—630.
- Hegy Imre—Locsmándy Erzsébet: A Központi Bányászati Múzeum könyvtára. Heitler, László: Münzenausstellung in Ödenburg. NZ. 27, 1983. szept. 3.
- Heltai János (összeáll.): A magyar könyv-, nyomda- és sajtótörténeti szakirodalom 1982-ben. MKSz. 99, 1983, 415—422.
- Hillebrand György: May Rudolf (1906—1982). SSz. 37, 1983, 187—188.
- Hiller István: Az Alma Mater a reformok és nagy változások időszakában (1895—1919). Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián 29—70.
- Hiller István: Büszkeségünk a Műemlékkönyvtár. SE. 1983, jubileumi szám 10—15.
- Hiller, István: Die Türken vor Wien. Burgenland 81—85.
- Hiller István: Dr. H. D. Wilckens. Az erdészettudomány első professzora Magyarországon. Sopron, 1983, EFE 222. (Az EFE Tudományos Közleményei 1983, 1. sz.)
- Hiller István: Egy ritka pécsi újságról. Az Új Dunántúl 1945-ös különkiadása. Mozgósító szalagcím. Dunántúli Napló 40, 1983. aug. 24.
- Hiller István: Egyetentörténeti kutatásaink nemzetközi kölcsönhatásai. Er. 32, 1983, 303—310.
- Hiller István: Az Erdészeti és Faipari Egyetem 175 éves! EF. 37, 1983, 5. sz. 14—16. 6. sz. 6—7., 7. sz. 14., 8—9. sz. 8—9., 10. sz. 8—9.
- Hiller István—Mastalirné Zádor Márta: Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára. Könyvhónapi rendezvények. Magyar Mezőgazdaság 38, 1983, 5. sz. 4.
- Hiller István: Erdészeti kultúránk Mária Terézia korában. Az 1770. évi Erdőrendtartás. Miskolc, 1983, Péch Antal Miniatürkönyv Gyűjtők Klubja 13—14.
- Hiller, István: Ergebnisse der Zusammenarbeit auf dem Gebiet des Bibliothekswesens zwischen den sozialistischen Ländern aus der Sicht der Soproner Universitätsbibliothek. ZB. 97, 1983, 403—407.
- Hiller István: A faipari felsőoktatás története. Fa. 33, 1983, 161—166, 199—204.
- Hiller István: Határmenti irodalom-helytörténeti találkozó Kismartonban. SSz. 37, 1983, 77—78.
- Hiller István: Kiegészítés a Jakóby László emlékülésen elhangzott előadásokhoz. BKL-B. 116, 1983, 499—500.
- Hiller István—Igmándy Zoltán (szerk.): Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián ... Sopron. Kecskemét, 1983, Petőfi Ny. 196.
- Hiller István: Mollay Károly 70 éves. SSz. 37, 1983, 325—327.
- Hiller István: Néhány tapasztalat finn testvérintézményeinkben. MÉLK. 1983, 4. sz. 13—18.
- Hiller István: Parragi György és Sopron. (Emlékezés születésének 80. évfordulójára.) SSz. 37, 1983, 78—89.
- Hiller István—Mastalir Ernőné—Nándori Gyuláné—Zsámboki László: A selmecbányai akadémia oktatóinak lexikona 1735—1918. Miskolc, 1983, Nehézipari Műszaki Egyetem 370.
- Hiller István—Mastalirné Zádor Márta: Sopron bibliográfiája az 1982. évre. SSz. 37, 1983, 368—382.
- Hiller István: Sopron és környékének munkásmozgalma a Hitler- és Volksbundellenes küzdelmek időszakában 1939—1945. Sopron, 1983, MSZMP Győr-Sopron megyei Bizottsága 192.
- Hiller István: Százéves az „Erdészeti talajtan”. Er. 32, 1983, 507—508.
- Hiller István: Százhetvenöt esztendő. Erdészeti felsőoktatásunk évfordulójára. MN. 46, 1983. júl. 6.
- Hiller István: A TIT 1982. évi tevékenysége Sopronban. SSz. 37, 1983, 181—186.
- Hiller, István: Universitätsbibliothek in Sopron. BL. 34, 1983, 1—2. sz. 14—15.
- Hiller, István: Verkehrsprojekte um den Neusiedlersee. BL. 34, 1983, 1—2. sz. 44—45.
- Hiller István: Z historie vyuchy dřevárstva na byvalej banskostiavnickej akademii, Zborník lesnickeho, dřevárskeho a pol'ovnickeho múzea 12, 1983, 225—238.

- Holl Béla: Szigeti Kilián (1913—1981). SSz. 37, 1983, 366—368.
- Holló Lajos—Verő József: Geofizikai mérések a Magyarfalva-Kányaszurdok-I. vaskohónál. A. 21, 1979 (1983), 109—112.
- Homonnay Zsombor: „Jó szerencsét!” Ni. 103, 1983, 52—53.
- Horváth Mihály: Sopron város V. ötéves középtávú pénzügyi és fejlesztési tervének teljesítése (1976—1980). SSz. 37, 1983, 133—142.
- Hotel „Sopron” erőffnet. BR. 17, 1983. jún. 13.
- Hrenkó Pál: Tóth Ágoston ismeretlen arcképe. GK. 35, 1983, 362—364.
- Hunyadi István: Az özvegy nők helyzete Nyugat-Magyarország paraszttársadalmában a 16. században. TSz. 26, 1983, 446—457.
- (iszj): Soproni kilátások. Új szálloda a Koronázó dombon. Autósélet 14, 1983, 7. sz.
- Ideenwettstreit zwischen Budapester und Wiener Studenten. Neueste Nachrichten 17, 1983. jún. 29.
- Igmándy Zoltán: Az egyetem, mint a hivatásra nevelés kohója. Er. 32, 1983, 299—300.
- Igmándy Zoltán—Winkler András: Egyetemi évek (1962—1982). Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián 71—82.
- Ikvai Nándor: Megnyitóbeszéd a soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium iskola-történeti kiállításán. SSz. 37, 1983, 39—41.
- Imre Mária: Honismereti tábor a Hanságban. H. 11, 1983, 1. sz. 23—24.
- Imre Samu: Kettős kötődésben. A burgenlandi magyarok és az óhaza. MH. 6, 1983, 2. sz. 54—58.
- Járy, Péter: Meister der ungarndeutschen Musikunst. NZ. 27, 1983. febr. 5.
- Jenkei János: Szalatnai Rezső: Két hazában egy igazsággal. Napjaink 22, 1983, 7. sz. 27—28.
- Jósa Jenő: Elemzés az eddignél alaposabb felsőfokú gépész képzettség biztosításának szükségességéről és lehetőségéről. Fa. 33, 1983, 276—279.
- Jubileumi zárszámadás. SE. 1983, 2. sz. 3—8.
- Juhász Árpád: Évmilliók emlékei. Magyarország földtörténete és ásványi kincsei. Bp., 1983, Gondolat 511.
- Juhász Miklós (szerk.): Barangolások a soproni erdőkben. Bp., 1983, Panoráma 172.
- ka-pa: Prominzi und andere Naschereien. NZ. 27, 1983. okt. 22.
- Káldy József 1920—1983. Er. 32, 1983, 333—334.
- Dr. Káldy József emlékére. SE. 1983, 4. sz. 1.
- Kanyó, László: Brennborg, Agendorf und Kroisbach. NZ. 27, 1983. okt. 15.
- ka: Die alte Frau und das Holz. NZ. 27, 1983. okt. 22.
- Ka: Ein Löwe auf Ödenburgs Strassen. NZ. 27, 1983. jan. 29.
- Kanyó, László: Neobarock aus Ödenburg. NZ. 27, 1983. jan. 22.
- Kanyó, László: Neuwein. NZ. 27, 1983. okt. 15.
- Kanyó, László: Wahlversammlungen in Agendorf. NZ. 27, 1983. okt. 15.
- Kara Tibor: Az Erdészeti és Faipari Egyetem köszöntése. Fa. 33, 1983, 198.
- Karczag, László: Alleinstehend in Europa. Die Eisenbahn Raab-Ödenburg-Ebenfurt. NZ. 27, 1983. jún. 11.
- Kárpáti László: A Fertő-táj madárvilágának ökológiai vizsgálata. Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények 1982 (1983), 1. sz. 111—203.
- Kárpáti László (szerk.): A Magyar Madártani Egyesület Tudományos ülése I. Sopron, 1982 (1983), EFE 173.
- Kaszap András: A magyarthoni földtani irodalom jegyzéke 1982. FK. 113, 1983, 365—386.
- Kecskés Mihály: Fehér Dániel. Bp., 1983, Akadémiai 215 p.
- Keller László: A Sopron—Nagykanizsai vasútvonal múltjáról. Vasút 33, 1983, 5. sz. 26—27.
- Keszei Dénes: Tévedések Nagy- és Kiscenk múltjával foglalkozó írásokban. SSz. 37, 1983, 275—276.

- Kitaibl, Hans: Die Siegel der Marktgemeinde Purbach am Neusiedler See. BHBl. 45, 1983, 61—66.
- Király Pál: Erdőművelési gépek bemutatója. EF. 37, 1983, 2. sz. 4—7.
- K(irály) P(ál): Dr. Farkas Vilmos 1915—1983. EF. 37, 1983, 6. sz. 17.
- Király Pál: Dr. Káidy József 1920—1983. EF. 37, 1983, 5. sz. 8—9.
- Király Pál: Köszöntünk Alma Mater. Er. 32, 1983, 298.
- Király Pál: Napirenden: a fertői kastélypark. EF. 37, 1983, 3. sz. 16—19.
- K(irály) P(ál): Szakmánk életéből: Az Alma Mater üdvözlése. EF. 37, 1983, 11. sz. 2—4.
- K(irály) P(ál): A 175. évforduló jegyében megrendezett egyetemi tanévnyitó Sopronban. EF. 37, 1983, 11. sz. 5—7.
- Király Tibor: A soproni tábortól a küldöncjárat. SSz. 37, 1983, 334—341.
- Királyi Ernő: A magyar erdőgazdálkodás szolgálatában. Er. 32, 1983, 288—290.
- Kis János—Udvari Gábor: Dunántúl—Alföld. TM. 94, 1983, 11. sz. 16—17.
- Kiss Bertalan: Vadgazdasági technikusok. EF. 37, 1983, 2. sz. 18—19.
- N. Kiss István: Az agrár monokultúrák és Magyarország aktív külkereskedelmi mérlege 16—18. század. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1981—1983. 209—227.
- Kiss, Paul: Eine Stadt mit einer originellen Kulturszene. Volk und Heimat 38, 1983, 2. sz. 24—25.
- Knefely Mária: MAVAD-körkép. Ni. 103, 1983, 60.
- Kóbor, László: Unter Ungarn im Burgenland II. Zweisprachige Lehrbücher. BR. 17, 1983, nov. 7.
- Kóbor, László: Unter Ungarn im Burgenland III. Kulturpläne. BR. 17, 1983, nov. 14.
- Kóhalmy Tamás: A soproni és fertői táj. Ni. 103, 1983, 56—59.
- Koloszár József: A szalvón tölgy érdekében. Er. 32, 1983, 350—355.
- Komornik Ferenc: Miért szép Kapuvár? NSz. 41, 1983, nov. 2.
- Koós László: Nemzetközi színvonal. Hotel Sopron. V. 9, 1983, 5. sz. 2.
- Korkisch, Adolf: Burgenländischer Wortschatz — eine Herausforderung. Volk und Heimat 38, 1983, 4. sz. 40—41.
- Kornidesz Mihály: A IV. Országos Érembiennálé megnyitója (1983. június 24.). SSz. 37, 1983, 354—356.
- Környei, Attila: Tíz éves a Széchenyi István Emlékmúzeum. SSz. 37, 1983, 169—175.
- Köszegfalvi György: A magyarországi településrendszer fejlesztésének kérdései. Vá. 19, 1983, 4. sz. 21—23.
- Kótai József: Ötvösművészet a hódoltság korában. Mü. 24, 1983, 4. sz. 18—20.
- Köttner-Benigai, Klara: Ein UNESCO-Jubiläum: Jaroslav Hasek, der Schöpfer des „Schwejk“. BHBl. 45, 1983, 49—52.
- Kovács Emília: Módszertani munka a szakszervezetek Győr-Sopron megyei Tanácsa soproni körzeti könyvtárában. Kisalföldi Könyvtáros 1983, 2. sz. 36—43.
- Kovács Illés: A faipari mérnökképzés megszervezése. Fa. 33, 1983, 205—206.
- Kovács József László: Johann R. Bünker: Tréfák, mondák és mesék. MH. 6, 1983, 1. sz. 83—84.
- Kovács József László: Keller Juliane: Grazer Frühdrucke (1559—1619). Graz, 1970 (Arbeiten aus der Steiermärkischen Landesbibliothek am Joanneum, Graz, Heft 12). SSz. 37, 1983, 188—189.
- V. Kovács Sándor: Soproni Füzetek 1930. Szerkesztette Sarkady Sándor. Sopron, 1981, 224. SSz. 37, 1983, 91—92.
- Kovács-Gombos Gábor: A brennbergi bányásztemplom és festményei. BKL-B. 116, 1983, 636—640.
- Kovacsics József: Dr. Thirring Lajosról megemlékezés. Demográfia 1983, 4. sz.
- Kövér István: 100 éves a köszeg-szombathelyi vasútvonal, Dunántúl első helyi érdekű vasútja. Vasi Szemle, 37, 1983, 418—441.

- M. Kozák Éva: A vértesszentkereszti egyenes szentélyzáródású templom. *ÉÉ.* 15, 1983, 311—326.
- Krisch Aladár: Kezdődik a vendégforgalom. *V.* 9, 1983, 4. sz. 3.
- Krisch Imre: A jövő mérnökeinek nyelvtudásáért. *EF.* 37, 1983, 2. sz. 15.
- Krisch Imre: Nyelvtanfolyamok meghirdetése. *EF.* 37, 1983, 3. sz. 7.
- Kubinszky Mihály: Az építési és építészeti tantárgyak jelentősége a műszaki felsőoktatásban. *FSz.* 32, 1983, 541—545.
- Kubinszky Mihály: Konferencia a rétegelt-ragasztott fatartós szerkezetek építéséről, Sopronban. *Fa.* 33, 1983, 232—233.
- Kubinszky Mihály: Konferencia a rétegelt-ragasztott tartók gyártásáról és alkalmazásáról. *SE.* 1983, 6. sz. 12.
- Kubinszky Mihály: Megnyitó Kévés György építész kiállításán. *SSz.* 37, 1983, 278—279.
- Kubinszky Mihály: Az új soproni szállodák. *Vá.* 19, 1983, 5. sz. 20—21.
- Kubinszky Mihály: Régi magyar vasútállomások. *Bp.*, 1983. Corvina 72+24.
- Kubinszky Mihály: Városaink vasúti összeköttetése. *Vá.* 19, 1983, 6. sz. 25—27.
- Kutas Józsefné: Emlékezés Csikor Elemérré. *Vasi Szemle* 37, 1983. 119—121.
- Kücsán József: Fertőszéplak. *Falumúzeum.* *Bp.*, 1983, Pannon ny. 16. (Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára 143.)
- Láng, Miklós: Ein Maler von Burg Forchtenstein. *Vidovszky im Burgenland.* *P.* 11, 1983, 2. sz. 34.
- Láng Miklós: Vidovszky Béla Győr-Sopron megyei alkotásai. *SSz.* 37, 1983, 349—354.
- László Gyula: Sopron. Caesar-ház. *Bp.*, 1983, Pannon ny. 16. (Tájak, Korok, Múzeumok Kiskönyvtára 150.)
- Legány Zoltán: Kun Attila 1924—1983. *MÉP.* 1983, 4. sz. 62.
- Lelkesné Felvári Gyöngyi—Francesco Paolo Sassi: A magyarországi pre-alpi metamorfitek kialakulásának vázlatja. *A Magyar Állami Földtani Intézet évi jelentése az 1981. évről* 449—465.
- Lengyel Alfréd: A Bach-kori Győr nevelésügye az önkényuralmi rendelkezések tükrében. *A.* 21, 1979 (1983), 231—245.
- Lőrincze Lajos: Avatóbeszéd Gombocz Zoltán emléktáblájánál. *SSz.* 37, 1983, 42—44.
- L(ovas) G(yula): Aranydiploma. *V.* 9, 1983, 9. sz. 4.
- Lovas Gyula: Fejezetek vasútunk történetéből. 46—55. *V.* 9, 1983, 1—12. sz. 2.
- Lóvei Pál: A fertődi Muzsikaház. *MÉ.* 31, 1982 (1983), 310—312.
- Lukács Dezső: Soós Lajos (1879—1972). *SSz.* 37, 1983, 89—91.
- Lukács Dezső: Soós Lajos (1879—1972). *Vasi Szemle* 37, 1983, 122—127.
- Linzer, Hans: Mönchhof. Volk und Heimat 38, 1983, 3. sz. 19—21.
- M. A.: Erdők, fák adjunktusa. *Mö.* 26, 1983, 5. sz. 19.
- M(uck) T(íbor): Belépett az ezredik tag. *A soproni városszépítők eredményes esztendeje.* *K.* 39, 1983. jan. 25.
- M. T.: Közérdekű magánvélemény. Megértés, türelem, humanizmus. *Egészségügyi Dolgozó* 27, 1983, 7. sz.
- Maar, Grete: Ein handgeschriebenes Weinbuch aus 1832. *BHBl.* 45, 1983, 19—29.
- Madas András: Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián. *Er.* 32, 1983, 295—297.
- Magyar levéltári irodalom bibliográfiája 1978. *Levéltári Közlemények* 50, 1979 (1983), 349—354.
- A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve 1981—1982. *Bp.*, 1983, Népművelési Prop. Iroda 267.
- A magyar munkásmozgalmak történetéről szóló cikkek jegyzéke. 1982. október—november—december. *Párttörténeti Közlemények* 29, 1983, 215—218.
- Magyarország fontosabb természetvédelmi területei I, *TM.* 94, 1983, 10. sz. 19—26.
- Majer Antal: Erdészeti felsőoktatásunk fejlődése a tantárgyak és a soproni évek tükrében (1808—1919, illetve 1919—1983). *Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián* 9—27.

Mártha Zsuzsanna: A baromfi és termékei a magyar külkereskedelmi forgalomban az 1920—1938 években. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1981—1983. 229—267.

Martos Gábor: A Központi Bányászati Múzeum pedagógiai-, közművelődési feladatai. BKL-B. 116, 1983, 631—635.

Mastalirné Zádor Márta: Az Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára könyvtárosainak továbbképzéséről. MÉLK. 1983, 4. sz. 7—12.

Mastalirné Zádor Márta—Zilahi József: In memoriam. Mindnyájan voltunk egyszer az Akadémián 104—136.

—mayer—: Musiker mit Leib und Seele. NZ. 24, 1983. febr. 19.

Mayer, Eugen: Nachklang zum Haydn-Jahr. BL. 34, 1983, 1—2. sz. 1—3.

Mayer, Josef: Das Bundesrealgymnasium und Bundesgymnasium Mattersburg. Volk und Heimat 38, 1983, 3. sz. 22—24.

Mayer, Josef: Die Dreifaltigkeitssäule in Forchtenstein oder auch Henker haben Ängste. Volk und Heimat 38, 1983, 1. sz. 19—25.

Mayer, Josef: Das Frischherzkreuz in Mattersburg. Volk und Heimat 38, 1983, 2. sz. 34—37.

Mayer, Josef: Der Türke am See oder Verzweifelte Kinder. (Aus einer alten Chronik). Volk und Heimat 38, 1983, 3. sz. 33—37.

Megemlékezés Thirring Lajosról. Statisztikai Szemle 61, 1983, 910—911.

Mesterházy Sándor: Eiső kísérletek a „telefonnal” Szombathelyen. Vasi Szemle, 37, 1983, 568—583.

Mesterházy Sándor: 90 éves volt a soproni közhasználatú helyi távbeszélő hálózat (1890—1980). SSz. 37, 1983, 237—256.

Mészöly Győző: Egnapos hétvégi kirándulások. Üdülőerdők. II. A Dunától nyugatra. Nagyító 1983, 10. sz. 18—20.

Mészáros Józsefné: A szakszervezeti könyvtárhálózat munkája és helyzete 1970-től napjainkig. Kisalföldi Könyvtáros 1983, 2. sz. 11—17.

F. Mészáros Henrietta: Szó- és szólásmagyarozatok. A Csákány családnévről. MNy. 79, 1983, 71—78.

Metzl János: Tüskés Tibor: A nyugati kapu. Móra Ferenc könyvkiadó, Budapest, 1981, 295 lap. SSz. 37, 1983, 382—383.

B.Mezei Éva: Soproni anziksz. Gondoljunk a turistákra. MHi. 16, 1983. jan. 25.

Mikola Sándor fizika emlékverseny 1982. Fizikai Szemle 33, 1983, 114.

Milletich, Helmut Stefan: BG und BRG Eisenstadt. Volk und Heimat 38, 1983, 1. sz. 10—11.

Milletich, Helmut Stefan: BG und BRG Eisenstadt. Volk und Heimat 38, 1983, 38, 1983, 2. sz. 45.

Moess Alfréd—M. Román Éva: Megyei és városi physicusok Magyarországon a XIX. század fordulóján. Levéltári Közlemények 50, 1979 (1983), 291—310.

Mollay Károly: Kőszeg 1532. évi ostroma és Sopron. SSz. 37, 1983, 193—236.

Mollay Károly: Szakál Ernő 70 éves. SSz. 37, 1983, 257—258.

Molnár Imre: A Győr-Sopron megyei munkásmozgalom-történet kutatásának, feldolgozásának helyzete és további feladatai. SSz. 37, 1983, 69—73.

Molnár László: A bányászati múzeológia fejlődése és helyzete Magyarországon, BKL-B. 116, 1983, 579—585.

M(olnár) L(ászló): Dr. Hiller István: Sopron és környékének munkásmozgalma a Hitler és Volksbundellenes küzdelmek időszakában 1939—1945. BKL-K. 116, 1983, 541.

Molnár László: A Központi Bányászati Múzeum épületének története és műemléki helyreállítása. BKL-B. 116, 1983, 617—626.

Molnár László: Nemzetközi vándorkiállítások bányászati múzeumokban. BKL-B. 116, 1983, 601.

Molnár Sándor: Huszonöt éves a faipari mérnökképzés Sopronban. EF. 37, 1983, 2. sz. 16.

- Molnár Sándor: 25 éves a faipari mérnökképzés Sopronban. Fa. 33, 1983, 1. sz. 30.
- Molnár Sándor: Dr. Pallay Nándor professzor 80 éves. Fa. 33, 1983, 252—253.
- Molnár Sándor: Dr. Pallay Nándor 80 éves. SE. 1983, 4. sz. 7.
- Mónus Imre: Az első évtized ... Kisalföldi Könyvtáros 1983, 2. sz. 4—10.
- Mónus Imre: Természettudósok, műszaki alkotók, orvosok. Életrajzi bibliográfia 1960—1980. Győr, 1983, KTMF 137.
- Moravánszky Ákos (összeáll.): Az Osztrák Rádió és Televízió tartományi stúdiója, Kismarton (Eisenstadt). MÉP. 1983, 4. sz. 53—55.
- Móser Zoltán: „Pünkösdnek jeles napján.” Vi. 48, 1983, 326—329.
- Mühl Nándor: A soproni helyi szervezet 1982. évi munkája. BKL-K.-Ö. 116, 1983. 90.
- Nagy Alpár: A tizenöt éves soproni Liszt Ferenc női kar (1967—1981), SSz. 37, 1983, 55—68.
- Nagy Márton: 425 éves a soproni Berzsenyi Dániel Gimnázium. Fizikai Szemle 33, 1983, 112—113.
- Németh Margit: A nyugat és dél-pannoniai városlapítások Hadrianus koráig (i. sz. 117—138). SSz. 37, 1983, 258—265.
- Neuer Grenzübergang zwischen Kópháza und Deutschkreuz. Neues aus Ungarn 32, 1983, 3. sz. 4.
- (Ö. F.): Sopron. Stadt auf römischen Grundmauern. BR. 17, 1983. máj. 16.
- Obermayer György: A Tanulmányi Erdőgazdaság az oktatás szerves része, a gyakorlat fő bázisa. Er. 32, 1983, 322—324.
- Az Országos Erdészeti Egyesület 1983. évi vándorgyűlése, Sopron, augusztus 26—27. Er. 32, 1983, 477—485.
- Pajkossy Györgyné: Ellebodius és baráti körének könyvei az Egyetemi Könyvtárban. „Nicasii Ellebodii Casletani et amicorum”. MKSz. 99, 1983, 225—242.
- Pamlitscuka, Rudolf: Architekt und Maler. BL. 34, 1983, 3—4. sz. 16—19.
- Pántosné Derimova Tatjana—Pántos György—G. A. Vahaye: Néhány magyarországi erdei ökoszisztéma avartakarójának átalakítása, AT. 32, 1983, 365—371.
- Papócsi László: Megnyitó beszéd a Központi Erdészeti, Faipari és Geodéziai Múzeum avatásán. Er. 32, 1983, 494—495.
- Patek, E(rzsébet): Die hallstattzeitlichen Glasperlen Transdanubiens. Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1983, 11—12. k. 161—180.
- Paul, Hans: Die Organisation der Medizinalverwaltung in Westungarn um 1850. BHBl. 45, 1983, 30—48.
- Paul, Hans: Der Türkenzug von 1683 gegen Wien nach dem Bericht von Hans Tschány. Volk und Heimat 38, 1983, 1. sz. 6—7.
- Perschy, Jakob: Marktgemeinde Purbach. Volk und Heimat 38, 1983, 2. sz. 31—33.
- Pethő Szilveszter: Dr. Tarján Gusztáv ny. egyetemi tanár, az MTA rendes tagjának tudományos és szakmai munkássága. NME Közleményei I. sorozat Bányászati 31, 1982 (1983), 3—4. sz. 159—161.
- Pflagner, Margit: Streifzüge durch Westungarn. Sopron- und zweitausend Jahre. Volk und Heimat 38, 1983, 1. sz. 41.
- Pflagner, Margit: 450 Jahre Kroaten im Burgenland. BL. 34, 1983, 1—2. sz. 4—5.
- Pilissy Lajos: 10 éve hunyt el Lomniczy Dezső, egyesületünk volt főtitkára, a Fémkohászat rovat első szerkesztője. BKL-K. 116, 1983, 142.
- Porpáczy Aladárné: A szamóca vírusmentesítési folyamata és az izolátor alatti első szaporítás technológiája. Kertgazdaság 1983, 4. sz. 61—64.
- Pozsgai Jenő: Adatok környezetkímélő gyomirtási eljárások kidolgozásához a cukorrépa-termesztésben. AT. 32, 1983, 3—4. sz. 559—562.
- Prickler, Harald: Gálosháza. BHBl. 45, 1983, 155—185.
- Prickler, Harald: Die Lindgrabener „Kärtenmühle” und der Kartenmaler Johann Matthias Perschitz. BHBl. 45, 1983, 67—72.
- Printz János: Egy híján száz óra a sportról Sopronban SSz. 37, 1983, 347—349.

- Probst, Franz: Die fünf Literaturen unseren Landes. Volk und Heimat 38, 1983, 3. sz. 37—39.
- Probst, Franz: Theater in der Türkenzeit. Volk und Heimat 38, 1983, 2. sz. 10—12.
- Paulay Endre: Urkundebuch des Burgenlandes. Vasi Szemle 37, 1983, 608—611.
- Pusztai László: A magyar építészeti múzeum két világháború közötti gyűjteményei. MÉP. 1933, 2. sz. 35—37.
- Pytlík, Radko: Jaroslav Hasek am Neusiedlersee. BHBl. 45, 1983, 53—60.
- Ragasztott faszerkezetek konferencia. MÉPi. 32, 1983, 7. sz. 446.
- Rajki Gyula: Rumi Rajki István és életműve II. Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1983, 11—12. k. 459—482.
- Renisch, Franz: Die Familie Sedlmayr. Volk und Heimat 38, 1983, 2. sz. 41—43.
- Rohla Mártonné: A műszaki egyetemi könyvtárak IV. szakmai szemináriuma. Kö. 33, 1983, 339—340.
- Román András: A magyar műemlékvédelem helye a világban. M. 27, 1983, 166—167.
- Rónai Ferenc: Az egyetem mint erdészeti kutatási műhely. Er. 32, 1983, 301—302.
- Rozsnoki Zsuzsanna: Nyugat-magyarországi vasbuckák fémtani vizsgálata. A. 21, 1979 (1983), 87—106.
- Rozsnyói Ágnes—Sz. Gyivicsán Mária (összeáll.): A Magyarországon megjelent történelmi munkák (önálló kötetek, tanulmányok, cikkek) válogatott jegyzéke 1981. január 1—december 31). Sz. 116, 1983, 1375—1477.
- Rumpf János—Tomba Károly—Winkler András (összeáll.): A nemzetközi jubileumi tudományos konferencia előadásainak összefoglalói. Sopron, 1983. augusztus 26. Sopron, 1983, EFE 73.
- Rumpf, János—Tomba, Károly—Winkler, András (zusammengestellt): Zusammenfassungen der Vorträge der internationalen wissenschaftlichen Jubiläumskonferenz. Sopron 26. 08. 1983. Sopron, 1983, EFE 68.
- G. Sándor Mária: A Káptalan utca 4-es számú középkori épület Pécssett. ÉÉ. 15, 1983, 165—183.
- Sarkady Sándor: Egy régi soproni iskola jubileumára. Olvasó nép 1983, tavasz, 83—89.
- Sarkady Sándor (szerk.): Soproni Füzetek 82'. Sopron, 1983, Széchenyi Ny. 223.
- Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 11—12 (1977—1978). Szombathely, 1983, Vas megyei Múzeumok Igazgatósága 548.
- Sedlmayr János: Különböző korú egybeeső műemléki értékek bemutatása. ÉÉ. 15, 1983, 367—389.
- Seidler, Andrea: Drei Zeitschriften. P. 11, 1983, 2. sz. 46.
- Simon V. Péter: Behértönzött honvédtisztek az olmtüzi várban I-II. Vasi Szemle 37, 1983, 281—293., 403—417.
- Simonics András: Sopron város tömegközlekedésének vizsgálata. SSz. 37, 1983, 143—152.
- Sindulár Anna: Gyermekéért Érdemérem. Mő. 26, 1983, 8. sz. 19.
- Solymos Rezső: Gerencsér Miklós: Mezei műhelyek. Er. 32, 1983, 109.
- Somlyai Magda: A Szálasi-hatalom néhány intézkedése, hatásuk a lakosság magatartására. Párttörténeti Közlemények 29, 1983, 3. sz. 68—101.
- Sopron. Kirchturm mit gotischen Reliefs. BR. 17, 1983, dec. 27.
- Soproner Festwochen. 24. Juni-17. Juli 1983. BR. 17, 1983, márc. 21.
- Soproner Hotel „Lövér” wieder empfangsbereit. BR. 17, 1983, ápr. 4.
- Soproni Egyetem és Erdészeti és Faipari Egyetem Lapja. 1983. jubileumi szám. Sopron, 1983, EFE 36.
- A Soproni Egyetem 13 kérdése dr. Hiller Istvánhoz. SE. 1983, 3. sz. 8—9.
- A soproni Erdészeti és Faipari Egyetem Központi Könyvtára. Er. 32, 1983, 329.
- Stark, Wilfried: Zum Vorkommen des Spitzenflecks Libellula fulva (Müller, 1764) im Burgenland (Ins., Odonata: Libellulidae). BHBl. 45, 1983, 189—190.
- Strassenreiter Erzsébet: A polgári ellenzék oldalán. Peyer Károly politikai pályafutása 1944 után. Párttörténeti Közlemények 29, 1983, 84—130.

- Sturminger, Walter: Die Türken vor Wien in Augenzeugenberichten. München. 1983, Deutschen Taschenbuchverlag 449.
- Sz. F.: Fertőd (Eszterháza), Esztergom, Tabán. TM. 94, 1983, 4. sz. 12.
- Sz. F.: Venezia—Velece—Fertőd—Füred. TM. 94, 1983, 2. sz. 13.
- Sz. L.: Magyarországi kalcitkristályok állandó kiállítása Fertőrákoson. BKL-B. 116, 1983, 851.
- Sz. Zs.: Szállodát avattak Sopronban. Népszava 111, 1983. ápr. 24.
- Szabados Ildikó: Miért lettem erdőmérnökhallgató? Er. 32, 1983, 329.
- Szabó Gyula: A Manning-erméltábla felavatása. SSz. 37, 1983, 356—360.
- Szabó Imre: Köszöntő az Erdészeti és Faipari Egyetem 175. évfordulója alkalmából. Fa. 33, 1983, 193—194.
- Szabó, János: Buchbesprechung. Deutsch-ungarische sprachliche Kontakte. NZ. 27, 1983. ápr. 30.
- Szabó, János: Die Briefe von Joh. Dan. Dianovszky. NZ. 27, 1983. máj. 7.
- Szabó Jenő: A Soproni Városszépítő Egyesület története (1864—1946) I-II. (1946—1948; 1968—1983). SSz. 37, 1983, 1—16., 97—132., 289—304.
- Szabó Jenő: Szarka Árpád festőművész kiállítása a Festőteremben (1982. febr. 7—28.). SSz. 37, 1983, 76—77.
- Szakács Margit: Magyarországi kastélyok képei a századfordulóról. A Magyar Munkásmozgalmi Múzeum Évkönyve 1981—1982. 111—160.
- Szála Erzsébet: Az erdészettörténetről. Soproni beszélgetés Hiller Istvánnal. MN. 46, 1983. márc. 30.
- A. Szála Erzsébet: Liebezeit Zsigmond György (1689—1739). SSz. 37, 1983, 342—346.
- A. Szála Erzsébet: Tájak—Korok—Múzeumok. BKL-B. 116, 1983, 596.
- Szalay Lajos: A dendrokronológia. Kormeghatározás égvűrűelemzéssel. TV. 114, 1983, 1. sz. 14—16.
- Szalay-Marzsó Lászlóné (szerk.): Természeti környezetünk. Tájékoztató iskolai kirándulások tervezéséhez. 4. Az Észak-Dunántúl tájvédelmi körzeteinek látogatása. Bp., 1983, OKTH. 32+28.
- Szalay Zoltán: A szél hatása az emberi környezetre. TV. 114, 1983, 1. sz. 39—41.
- Szalontai, Ferenc: Kalkkristall-Austellung im Schloss Fertőrákos. BR. 17, 1983. nov. 21.
- Szalontai, Ferenc: Karl Goldmark. Sopron—Stätte der Jugend. BR. 17, 1983. ápr. 25.
- Szántó, Judit R.: Im Geiste der Gotik. Der Kunsthistoriker Géza Entz. P. 11, 1983, 2. sz. 35—36.
- Szász Zoltán: Bellér Béla: A magyarországi németek rövid története. Sz. 117, 1983, 1417—1419.
- 175 éves az Alma Mater. Ni 103, 1983, 438.
- Szebb, jobb, korszerűbb „Új” uszoda Sopronban. Népszava 111, 1983. dec. 18.
- Szelestei N. László: Hamis impresszumú könyvek a 18. századi Magyarországon. (Magyar nyelvű evangélikus énekeskönyvek). MKSz. 99, 1983, 292—304.
- Szémann Béla: A faipar szerelmese. Fórum 7, 1983, 12. sz. 26—27.
- Szémann Béla: A Storno ház Sopronban. Dunántúli Napló 40, 1983. ápr. 13.
- Szemerey Tamás: Soproni professzorok sírjának megkoszorúzása. BKL-B. 116, 1983, 100.
- Szita Szabolcs: Fejezet megyénk történelméből. Erőltetett menet. K. 39, 1983. jan. 18.
- Szita Szabolcs: Halál a határon. Magyarország 20, 1983. dec. 3.
- Szita Szabolcs: Holocaust az Alpok előtt. 1944—1945. Győr, 1983, (Győr megyei Lapkiadó V.) 167.
- Szita Szabolcs: Környei Attila: Sopron és vidékének munkásmozgalma 1919. augusztus 1.—1924. Győr, 1981, 232 lap+13 fénykép. SSz. 37, 1983, 92—93.
- Szita Szabolcs: Válogatott dokumentumok a Győr-Sopron megyei munkásmozgalmak történetéből 1919—1945. Párttörténeti Közlemények 29, 1983, 2. sz. 212—213.

- Szombathy Viktor: Átpillantás Burgenlandba. TM. 94, 1983, 1. sz. 27—29.
- Szomoró György: Járt a természetet. TM. 94, 1983, 9. sz. 18.
- Szopory Béla: A magyar fémkohászat elhunyt nagyjai. Romwalter Alfréd. BKL-K. 116, 1983, 382.
- Szovják Jenő: Erdőgazdálkodás, erdőgazgatás Vas megyében 1945 előtt, az erdők államosítása I. Vasi Szemle 37, 1983, 202—218.
- Szűcs Jenő: Háztartás és család a 13. századi Magyarország szolkai állapotú parasztnépességében. TSz. 26, 1983, 136—158.
- Táp Lászlóné: Gyógyszerésztörténeti adatok egy régi soproni patikáról. SSz. 37., 1983, 44—53.
- Tapasztalatsere Győrött és Sopronban. Így működik a Soproni Városszépítő Egyesület. Dunántúli Napló 40, 1983. okt. 1.
- Tätigkeitsberichte der Landesgruppen. Landesgruppe Burgenland. NaLa. 1983, 6. sz. 189—192.
- Telt ház az első napon. Megnyílt a soproni Lövér Szálló. NSz. 41, 1983. ápr. 24.
- Természettudományi Napok Sopronban. B. 38, 1983, 8. sz. 372.
- Tilkovszky Lóránt: Pritz Pál: Magyarország külpolitikája Gömbös Gyula miniszterelnöksége idején 1932—1936. Sz. 117, 1983, 1420—1423.
- Tilkovszky Loránt: A szociáldemokrata párt és a nemzetiségi kérdés Magyarországon a második világháború időszakában. Párttörténeti Közlemények 29, 1983, 45—83.
- Timaffy László: Kisalföldi kocsik, szekerek. A. 21, 1979 (1983), 117—144.
- Tompa Károly: A kutatómunka fejlesztésének problémái az Erdőmérnöki Karon. FSz. 32, 1983, 140—145.
- Tószegi Zsuzsa: Az agrárfelsőoktatási intézmények könyvtárainak 1982. évi munkája. MÉIK. 1983, 2—3. sz. 1—23.
- (—tóth—): Hotel Sopron. Neue Hotels-Frühlingsfestival-Kurtourismus. Gute Aussichten für ungarisch-österreichischen Fremdenverkehr. BR. 17, 1983. jún. 6.
- Tóth Géza: Magyarország síterei és sífelvonói. TM. 94, 1983, 2. sz. 10—11.
- Tóth József: Kirándulás Sopronba. BKL-B. 116, 1983, 143.
- Tóth, János: Ungarisch-österreichische Zusammenarbeit. Hotel Lövér in Sopron eröffnet. BR. 17, 1983. máj. 2.
- Tóth Sándor: Emlékezés Csiby Mária-ra 1951—1981. A Bakonyi Természettudományi Múzeum Közleményei 1982 (1983), 1. sz. 9—14.
- Traser György: Megfigyelés néhány madárfaj élőhely (monotrop) választásáról a Fertő tó DK-i partján. Erdészeti és Faipari Tudományos Közlemények 1982 (1983), 2. sz. 191—207.
- Traser György: Talajinszekeciók hatása a talajfaunára. AT. 32, 1963, 598.
- Triber, Gerta: Paläontologischer Aufschluss von Sarmat und Pannon zwischen Mattersburg und Sauerbrunn. Volk und Heimat 38, 1983, 2. sz. 44.
- Ubrizsy Andrea: A magyar földrajzi nevek két XVI. sz.-i németalföldi könyvben. FRK. 31 (107), 1983, 130—131.
- Uherkovich Ákos: További vizsgálatok az Őrség nagylepke faunájában (Lepidoptera). Nyugat-Magyarország nagylepke faunája III. Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1983, 11—12. k. 67—98.
- Új oktatónk: dr. Szodfridt István. SE. 1983, 5. sz. 13.
- Újhelyi Sándor: Adatok az Alpokalja szitakötő-, álkérés- és tegzesfaunájához. Savaria, a Vas megyei Múzeumok Értesítője 1983, 11—12. k. 57—65.
- Ú(jváry) R(udolf): Palatinus Szálloda, Sopron. MÉP. 1983, 4. sz. 49.
- Ulbrich, Karl: Meyer Wolfgang: „Die Kartensammlung am Burgenländischen Landesmuseum”. Eisenstadt, 1981. BHBl. 45, 1983, 93—96.
- Unger Mátyás: Emlébeszéd a volt soproni evangélikus tanítóképző alapításának 125. évfordulóján. MH. 6, 1983, 6. sz. 54—59.
- (VR): Köszöntés. Dr. Kövess Elemér 70 éves. BKL-K. 116, 1983, 87.
- vék—: Sopron. Weinstube zum Wiener Tor. BR. 17, 1983. máj. 16.

- Vajtkai Zsófia: Malomtípusok és a molnár mesterség a XIX. századi Magyarországon. A Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1981—1983. 349—369.
- Váncsa Jenő: Erdészetünk és faiparunk a fejlődés útján. Er. 32, 1983, 285—287.
- Varga Ferenc: 40 éves valéta találkozó Sopronban. BKL-K. 116, 1983, 167.
- Varga Ferenc: 40 éves valéta találkozó. BKL-B. 116, 1983, 224.
- Varsányi Péter István: Hetvényi István emlékirata. Részletek egy 1848-as honvéd visszaemlékezéséből. HK. 30, 1983, 468—489.
- Végh Ferenc (összeáll.): Környezet és természetvédelem. Válogatott bibliográfia tíz év szakirodalmából. 1969—1979. I-III. Veszprém, 1983, Pannon ny.
- Venez Ernő: Az oktatási és közművelődési intézmények együttműködése Sopronban (1981. május). SSz. 37, 1983, 330—334.
- Verő Mária: Iparrégészet. Égetőkemencék. Sopron, 1982. júl. 28—30. Veszprém, 1981. BKL-B. 116, 1983, 175.
- Viniczai István—Windisch Aladárné (összeáll.): Az 1980. évi Magyarországon megjelent hadtörténelmi irodalom bibliográfiája II. HK. 30, 1983, 150—163.
- Vízrajzi Évkönyv 1981. Bp., 1982 (1983), OVH. 293.
- Wagner István: Félbemaradt, mégis világhírű remekmű. Raffaello-Eszterházán. MHi. 16, 1983. okt. 11.
- Walther, Karl Klaus: Magángyűjtemények Magyarországon 1551—1721. Magángyűjtemények Nyugat-Magyarországon 1555—1721. ZB. 97, 1983, 185—186.
- Was hat Robert Wild mit dem Gärseliesel gemacht? NZ. 27, 1983. júl. 23.
- Weiss, Michael: Geschichte der Bibliothek im Franziskanerkloster zum hl. Michael in Eisenstadt. BHBl. 45, 1983, 73—87.
- Wilhelm, Josef: Fischer am Neusiedler See. BL. 34, 1983, 1—2. sz. 40—41.
- Wiltschko, Karl: Schulzentrum Oberpullendorf. Volk und Heimat 38, 1983, 2. sz. 26—27.
- Winkler András: Alkalmazott kutató-fejlesztő tevékenység a Faipari Mérnöki Karon. Fa. 33, 1983, 216—218.
- Winkler Gábor: A városfelújítás tudományos kérdései. M. 27, 1983, 1—11.
- Zachar József: A francia Ancien Régime két Esterházy huszárezrede 1735—1789. HK. 30, 1983, 197—229.
- Zádor Alfréd: Aujezsky László—Schilling Ferenc—Somogyi Sándor (szerk.): A Fertő táj bioszféra készleteinek hasznosítása. HiK. 1983, 1. sz. 20, 35.

LEVÉLSZEKRÉNY

Berecz Dezső írja: Gyóni Géza 100 évvel ezelőtt, 1884. június 25-én született. Amikor erről megemlékezünk, rajtam kívül Sopronban aligha van élő ember, aki elmondhatná, hogy mint érettségiző diák személyesen ismerte Gyóni Gézát: 1910 októbertől 1912 júniusig tartózkodott Sopronban. Mi diákok rajongtunk érte, nemcsak a verseit szerettük, de valósággal ideálunk volt: magas, vállas, széparcú férfi, inkább atlétának látszott, mint segédszerkesztőnek. Ott voltam a soproni Irodalmi Körben, amikor költeményeit bemutatta, köztük a Cézár én nem megyek c. vers híres strófáit. Készülő új kötetére előfizetőket gyűjtöttünk, zsebpénzemből befizettem az egy koronát. Mosolyogtató, hogy a kötet nem jelent meg, a koronám, mai szóval, „ugrott”. Magyarázat: Gyónit váratlanul behívták katonának.

Munkatársaink:

Varga Imréné levéltáros, Sopron, Pf. 82.

Horváth Emil tanár, Sopron, Szabadság körút 77.

Szita Szabolcs egy. adjunktus, Budapest, Ajtósi Dürer sor 19—21.

Dr. Hiller István, az EFE Központi Egyetemi Könyvtárának főigazgatója, Sopron, Pf. 132.

Tipity János, ny. építésztechnikus, 6721 Szeged, Madách u. 11.

Király Tibor, a Vasutas Bélyegyűjtő Kör elnöke, Sopron, Mátyás kir. u. 19.

Nagy Alpár zenetanár, Sopron, Óvónőképzőintézet

M. Kiss Pál művészeti író. 1113 Budapest, Elek u. 24.

Dr. Lukács Dezső ny. tud. főmunkatárs, 1037 Budapest, Újvár u. 2.

Taschner Frigyes tanár, Sopron, Lackner u. 38.

Hillebrand György revizor, Széchenyi Nyomda Soproni üzeme

Mastalirné Zádor Márta tud. főmunkatárs, Sopron, Pf. 132.

Dr. Berecz Dezső író, Sopron, Kisfaludy u. 8.

Dr. Faragó Sándor múzeumigazgató, 9331 Kapuvár, Pf. 7.

Dr. Fried István tud. főmunkatárs, Országos Széchényi Könyvtár, 1827 Budapest, Múzeum körút 14.

SOPRONI SZEMLE

Ödenburger Rundschau

Lokalhistorische Quartalschrift

Redaktion: Karl Mollay

Inhaltsverzeichnis:

- Varga, Gyöngyi:* Die Kalendersammlung des Ödenburger Stadtarchivs (1581—1805)
II. Teil
Horváth, Emil: Die Veränderung der gesellschaftlichen Struktur von Heiligenstein,
Amhagen und Klein-Andrá

Aktuelle Fragen der Ödenburger Geschichtsforschung

- Szita, Szabolcs:* André Csatkais Arbeitsdienst (1944—1945)

Kleine Mitteilungen

- Tipity, Johann:* Schmiedeiserne Denkmäler aus Grosszinkendorf und Fertőd
Király, Tiburtius: Ödenburg in der Philatelie. Zweite Mitteilung

Kulturelles Leben in Ödenburg

- Nagy, Alpár:* Die Kodály-Zentenarfeier in Ödenburg
M. Kiss, Paul: Die Ausstellung von Alexander Gáspárdy im Ödenburger Malersaal
Faragó, Alexander: Bericht über die Arbeit des Raabauer Museums im Jahre 1983

Nekrologe

- Lukács, Desider:* Vor hundertsechundsiebzig Jahren wurde Josef Dorner
(1808—1873) geboren
Taschner, Friedrich: Karl Gottschling (1904—1983)
Hillebrand, Georg: Leopold Bayer (1899—1984)
Szita, Szabolcs: Abschied von Leopold Bayer

Bücherschau

- Fried, Stefan:* Csatkai, André: Kazinczy und die bildenden Künste (1925).
Budapest, 1983 (ung.)
Hiller, Stefan—Mastalirné Zádor, Martha: Ödenburg-Bibliographie des Jahres 1983

Briefkasten

Unsere Mitarbeiter

KÉRELEM A SOPRONI SZEMLE MUNKATÁRSAIHOZ!

A szerkesztés és a nyomda munkájának elősegítése érdekében munkatársainktól a következőket kérjük:

1. *A kézirat gépelése.* Mind a főszöveg, mind a lapalji jegyzetek (külön lapokon!) 2-es sortávolsággal, baloldalon 20 betűhelynyi margóval gépelendők.

A gépelési hibákat kézírással javítsuk ki. Ugyancsak kézírással jelöljük be az író-
gépen hiányzó jeleket, mint pl. *i, ú, Í, Ū* stb. Egyebeket kézzel ne javítsunk bele.

A szerző nevét a kézirat címe fölött, balszélre gépeljük, a cikket a szerző ne zárja le aláírásával.

A főszövegben a lapalji jegyzetre felsorral emelt, tintával bekarikázott számjeggyel utalunk, pl. ... városokat¹⁰.

A szerkesztőségbe ne másolati példányt, hanem jól olvasható első példányt küldünk.

2. *A lapalji jegyzetek.* Ide kerülnek a főszöveget kiegészítő részletek, adatok, főleg pedig a főszöveget hitelesítő, igazoló *pontos* irodalmi utalások, *pontos* forrásjelzések. A jegyzeteket folyamatosan, egész számmal számozzuk, a cikk szövege után külön lap(ok)ra írjuk.

Könyvre, lapszámra első alkalommal így utalunk: pl. Csatskai Endre: A soproni színházat története 1841—1950. Sopron, 1960, 15. — A továbbiakban így Csatskai i.m. 32. (Ha ugyanannak a szerzőnek válogatva több művét idézzük, akkor a továbbiakban így: Csatskai: A soproni színházat 43). Ha a megjelenés helye Budapest, ezt így: Bp.

Folyóirat cikkére így: Jakubovich Emil: A legrégibb magyar missilis levél. Magyar Nyelv 1925, 114—20. — A Soproni Szemle nevét állandóan rövidítve írjuk: SSz.

Gyűjteményes munkában megjelent cikkekre így; pl. Házi Jenő: Sopron város címere. Vö. Heimler Károly (szerk.): Sopron topográfiája. Sopron, 1936, 79—84.

Újságcikkre így: pl. A szerző neve: a cikk címe Soproni Hírlap 1932. nov. 14.

Idegen nyelvű műre így: pl. Semmelweis, Karl: stb.

Levéltári forrásra így: A levéltár megnevezése: A levéltári jelzet. — A soproni állami levéltár nevét mindig rövidítve írjuk: SVL, a városi, SVMl a vármegyei anyag.

3. Egyéb részletkérdésekben a SSz. legújabb számai irányadók.

4. A szerzők szedési utasításokat (pl. kurzív szedés *aláhúzással* stb.) ne adjanak.

A szedési utasításokat a szerkesztő adja meg. Esetleges kívánságokat a szerkesztővel kell megbeszélni.

5. A cikkek illusztrálásához szél nélküli tónusos fényképe(ke)t vagy klisírozásra alkalmas rajzot (térkép-vázlat!) kérünk. Az illusztrációkat kérjük megszámozni, külön jegyzéken a számozás sorrendjében a képek (rajzok) aláírását közölni.

Kérjük a fénykép(ek), ill. a rajz(ok) készítőjének a nevét is.

OLVASÓINKHOZ!

A Soproni Szemle Sopron városának és környékének helytörténeti folyóirata, negyedévenként, összesen évi 24 ív terjedelemben jelenik meg.

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető a Posta Központi Irodájánál (1900. Budapest, V., József nádor tér 1.) és minden postahivatalnál. Előfizetési díj: évi 96.— Ft; félévre 48.— Ft; példányonkénti eladási ár 24.— Ft.

Pénzforgalmi jelzőszám: MNB 215—96 162.

Régebbi évfolyamok és példányok (1955-től) a Szerkesztőségnél rendelhetők.

Levélcím: Soproni Szemle Szerkesztősége, Sopron Városi Tanács V.B. Művelődési Osztálya

Kérjük, hogy munkánkat új előfizetők szervezésével is támogassák.

SOPRONI SZEMLE

A szerkesztésért Mollay Károly felel

Kiadja: a Győr-Sopron megyei Lapkiadó Vállalat

Felelős kiadó: Szabó Kálmán

Készült a Széchenyi Nyomda Soproni üzemében (Sopron, Csengery u. 49.)

85.4007 — Felelős vezető: Nagy Iván igazgató

Terjeszti: a Posta Központi Hírlap Iroda

HU ISSN 0133—0748